Матвей Вълев

В страната на вечното лято
Репортажи и очерци
Разкази
Ферма в Сертон. Роман

Публикацията е резултат от извършено изследване по проект BG05M2OP001-1.001-0001 *Изграждане и развитие на Центъра за върхови постижения „Наследство БГ“* (Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“, приоритетна ос 1 „Научни изследвания и технологично развитие“).

This publication is the result of a survey conducted within the project BG05M2OP001-1.001-0001 *Establishment and Development of "Heritage BG" Centre of Excellence* (Operational Program "Science and Education for Intelligent Growth", priority Axis 1 "Research and technological development").

© Андрей Ташев, съставител и предговор, 2022
Калина Захова, научен редактор, 2022
Калина Захова и Андрей Ташев, редактори, 2022
© Калина Захова, корица, 2022

Рецензенти: проф. дфн Пламен Антов
доц. д-р Александра Антонова

© Издателски център „Боян Пенев“ –
Институт за литература при БАН, 2022

ISBN 978-619-7372-42-7

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

Матвей Вълев

В страната на вечното лято

Репортажи и очерци
Разкази
Ферма в Сертон. Роман

Съставител: Андрей Ташев

София, 2022

На режисьора Иван Хлебаров (1947 – 2017),
който посвети последните години от живота си
на проучвания за Матвей Вълев
и на когото дължа вдъхновението и мотивацията
да продължа работата си по този автор.

Андрей Ташев

СЪДЪРЖАНИЕ

Бразилия – встрани от клишето 9
Андрей Ташев

Репортажи и очерци

Пътешествия и открития
Пътешествия и открития по океана 24
Пътешествия и открития 26
Пернамбуко 28
Островът на цветята 32
Рио де Жанейро 36
Бразилия. Градове и градоустройство 43
Бразилката 48

И легендите не са вечни
Бразилия 50
Тайнствени експедиции по Амазонка 54
Фордландия 58
Въздухоплаването в Бразилия 61

Риболов в Бразилия
Бразилия, най-богатата с риба страна 62
Рибарството около Рио де Жанейро 64
Риболов в Бразилия 67

Българи в Бразилия
Как българите в чужбина посрещат Нова година и празниците 69
Далечните 72
Българи в Бразилия 73
Наши градинари в Бразилия 78
И аз бях плантатор на юг от река Амазонка 97
Папагали 102

Разкази

Прах след стадата
Пътник 106
Дона Лиджия 112
Жандира 117
Ориз 123
Ловецът Маноел 129
Дедико 135
Урубу 138
Негърска възраст 150

Между два бряга
Нощ над Сертон 156
Лъжата на Жозе Верисмо 166
Брачна нощ 179
Между два бряга 192
Островът на цветята 201
Велика събота 211
Приятелят Рудолф Хопе 215

Гурбетчии
Гурбетчии 234
Българи гурбетчии в Бразилия 246
Сънародници 259
Пътници през океана 263
На прага 267

Разноликата Бразилия
Училището в Тамборил 272
Един самолет в Бразилия 276
По стъпките на горилите 284
На лов с лампа и мотика 293
Око за око 296
Пред една Нова година 299

Разкази за деца
Очите на елхичките 302
Майка 304
Звездата 307
Човекът и животното 311
Скъпоценният камък 315
Златната мина 318

Ферма в Сертон. Роман

Първа част
Новият град 333
Мадони 338
Градина в Жатоба 344
Бар „Авиадор“ 350
Разходка в планината 355
Писмо от юг 359
Глория 363

Втора част
Лиджия 369
Негърът Доминго Сотейро 373
Захарна тръст 376
Лъжецът 380
Красавица на тропиците 385
Нощ над Сертон 388

Трета част
Гост в Жатоба 400
Тримата и детето 406
Бернардо Маскареняс 409
Касадорите на Джон 415
Бисер сред фермите 419
Кръщелница 432

Четвърта част
Пътник 441
Свещена птица 446
Престъплението на Антонио 453
Далеч от Сертон 457
Зигфрид 462
Талисман 467
Старата плоча 471
Ориз 473
Станция Барейро 481
„Алсина“ и Петрополис 483

Бразилия – встрани от клишето

Андрей Ташев

Популярното клише за Бразилия я определя като страната на кафето, футбола, самбата и карнавала. Възникнало преди десетилетия, то впечатлява със своята сила и устойчивост и дори днес, в епохата на интернет и електронните медии, продължава да властва в съзнанието на българите, които не са имали пряк досег с най-голямата южноамериканска държава.

През последното десетилетие обаче интересът към Бразилия у нас рязко се повиши най-вече благодарение на утвърждаването ѝ като важен фактор в световните икономически и политически отношения. Но за промяната спомогнаха и някои конкретни събития, които насочиха вниманието ни към тази страна: президентският мандат на бразилката от български произход Дилма Русеф (от 2011 до 2016), проведените там Световно първенство по футбол през 2014 г. и Олимпийски игри през 2016 г., както и информациите за тежки епидемии и природни бедствия, сполетели Бразилия. В тази променена ситуация клишето изведнъж се оказа недостатъчно. Българите пожелаха да узнаят повече за тази далечна, необятна и екзотична държава. Така се създадоха предпоставки за изграждането на един нов, по-цялостен, нюансиран и правдоподобен образ на Бразилия и нейните хора.

Такъв стремеж наблюдаваме и в текстовете на Матвей Вълев (1902 – 1944), посветени на „страната на вечното лято“ (както писателят често нарича Бразилия в произведенията си) и съставящи този сборник. С тях писателят – един от пионерите на т.нар. „южноамериканско направление“ в българската литература – нито за миг не навлиза в територията, очертана от цитираното клише, а предпочита да следва свои собствени пътища. Причините за това са комплексни. От една страна, в периода, в който тези произведения са писани (1933 – 1944), клишето все още не е съществувало или поне не е било толкова силно, че да им повлияе. От друга страна, авторът им е живял в Бразилия близо четири години (1931 – 1934)[1], през които е опознал много добре страната и нейната природа, култура, традиции, жители. Нещо повече, този престой е толкова интензивен, изпълнен със събития и впечатления, че става повратна точка в съдбата на писателя както в житейски, така и в творчески план.

[1] В почти всички текстове, посветени на Матвей Вълев, за година на заминаването му за Бразилия се посочва 1930-а. Източникът на тази информация не се споменава, няма и документи, които да я потвърдят. Самият Матвей Вълев обаче в изложение до полицията от средата на 30-те години пише, че е отпътувал за южноамериканската страна на 3 януари 1931 г. (вж. ЦДА, л. 11).

До началото на бразилската авантюра на Матвей Вълев неговата биография не се различава съществено от тази на повечето млади български интелектуалци след края на Първата световна война. Още като юноша той натрупва сериозен житейски опит. До навършване на двадесетата си година вече е живял със семейството си в няколко български града (в родния Ямбол, в Пловдив, Бургас, София), също в местността Лонгоза, в Странджа и в Родопите; сменил е доста занимания, с които си е изкарвал прехраната (бил е докер, дървосекач, общ работник по жп линии, земеделски работник, машинописец в Народното събрание); участвал е в работнически стачки, арестуван и бит е от полицията, което му създава бляскав бунтарски ореол сред връстниците му; вече е сътрудник на леви хумористични издания като „Червен смях“, „Българан“ и „Маскарад“, където се подписва с псевдонима Матвей Босяка или по-рядко с истинското си име – Димитър Вълев, с Д. Вълев и с инициалите Д. В. (Матвей Вълев е по-късен негов псевдоним.) А понякога използва и различни импровизирани псевдоними само по веднъж (като Крадец № 13 например), което е обичайна практика за сътрудниците на тогавашните хумористични издания. Близък приятел е с Христо Смирненски, Александър Жендов, Борис Ангелушев. Матвей Вълев продължава в същия интензивен ритъм и след двайсетата си година, всъщност през целия си живот. На 27 юни 1923 г., няколко дни след смъртта на Смирненски, той заминава за Германия и се присъединява към групата млади и талантливи българи в Берлин – културната столица на Европа по това време, където следва журналистика, но не успява да завърши поради липса на средства. Продължава да публикува в леви български периодични издания („Пламък“, „Звънар“, „Ведрина“ и др.), но започва да сътрудничи и на немския печат („Die Rote Fahne“, „Berliner Tageblatt“, „Die literarische Welt“, „Die Welt am Abend“, „Der Zeitungsverlag“) под псевдонима Хайнрих Волф. Берлинският му период остава паметен и с организираната от него и приятелите му около сп. „Нарстуд“ изложба против цар Борис III и българското правителство. Опитва перото си и в художествения превод. Превежда на немски език фейлетоните на Смирненски, „Септември“ от Гео Милев и „Хоро“ от Антон Страшимиров. Няма да е пресилено, ако кажем, че през 20-те години етикетът „пролетарски писател“ изглежда предопределен за Матвей Вълев, а и самият той прави всичко възможно, за да си го извоюва.

Различното, „екзотичното“ в биографията на Матвей Вълев започва с решението му да напусне Германия и Европа и да замине за Бразилия. Южна Америка не е необичайна дестинация за българските емигранти през 20-те и 30-те години на XX век. Хиляди българи, търсещи по-добър живот за себе си и семействата си, на няколко вълни се заселват на този континент, най-вече в Аржентина, Уругвай и Бразилия. Един от тях е и братът на писателя – Вельо, емигрирал в Бразилия през 1926 г. Именно

по негова покана и със закупен от него билет Матвей Вълев заминава за южноамериканската страна в началото на 1931 г. Една от причините за това е икономическа – световната финансова криза (известна като „Голямата депресия“), започнала в САЩ през 1929 г., в началото на 30-те години вече засяга и Европа, но не и Бразилия. Но освен това се появяват и индикации за зараждаща се творческа криза на младия автор, която налага коренна промяна в живота му. В спомените на Александър Жендов Матвей Вълев в края на берлинския му период е останал като мотивиран, но дълбоко неудовлетворен от себе си писател: „Той чувства как постепенно се превръща в някакъв автомат, че се хаби, съхне и губи дори и онова, което в първите си опити като писател бе постигнал. Мечтата му е да заживее и заработи от и за литературен труд... По това време получавам от Матвея писма, които са пълни с копнеж за творчество, със страх, че не ще успее да даде онова, което чувства, че може и дължи да даде“ (Жендов 1945).

Това са единствените известни факти за мотивите на Матвей Вълев да замине за Бразилия. Повече за тях, както и за самото му пребиваване в страната на вечното лято, можем да разберем от произведенията му, във всяко от които има и силен автобиографичен елемент. Останалите документи и свидетелства за този период от живота му са твърде малко. Знае се, че първоначално писателят работи в ранчото на брат си, което се намира между градовете Бело Оризонте и Диамантина. Велю имал нужда от помощ в грижите за стопанството, защото съвместявал земеделието с работа в мина край Бело Оризонте. Но скоро двамата братя се разделят и Матвей поема по собствен път. Живее в щата Минас Жерайс (Minas Gerais), където първо е обикновен работник, а след това става съсобственик на земеделски имот. Той въвежда модерни за времето си методи за обработване на земята, непознати до този момент в щата. В израз на уважение и признателност местните жители го наричали Сеньор Булгаро. Под това прозвище хората го помнят и днес – от детските си спомени или от разказите на починали вече сродници.[2] В Бразилия той се жени за дъщеря на немски преселници на име Асумпта Петерс, а на 23 май 1933 г. се

[2] Информацията за това прозвище на Матвей Вълев се среща в няколко печатни източника (Продев 1957, Апостолов 1988: 195), както и в устни сведения на Румен Стоянов по повод посещението му в Нова Лима през 70-те години на миналия век. Но в разговори с мен режисьорът и изследовател на бразилския период от живота на Матвей Вълев Иван Хлебаров многократно е изразявал съмненията си относно достоверността на тези твърдения. Според него никой в Бразилия не е наричал Матвей Вълев Сеньор Булгаро, а това название е по-късна измислица или шега от страна на писателя. Аргументите на Хлебаров са, че при проучванията си на място той не е установил подобен факт и че Матвей Вълев не е бил единственият българин в този регион, поради което не е логично да са го наричали Сеньор Булгаро. Независимо от това как са наричали писателя обаче, безспорно е, че бразилците са се отнасяли с голямо уважение и признание към него.

ражда техният син Валтер. Но много скоро след сватбата писателят напуска жена си, когато разбира, че тя е болна от епилепсия.[3]

След тежките, наситени със събития, но и плодотворни години в страната на вечното лято писателят неочаквано се връща в България. Мотивите му за това не са напълно ясни. В спомена си от 1945 г. Александър Жендов разказва, че в началото на 1934 г. пратил писмо на приятеля си Матвей Вълев, в което му съобщавал, че в България кипи творчески труд и имат нужда от него. Вълев го прочел и тръгнал веднага. Но писмото пътувало до Бразилия цели осем месеца. Докато писателят се върне в България, вече е извършен Деветнайсетомайският преврат и всички леви издания са забранени (Жендов 1945). Свидетелството на Жендов обаче е твърде съмнително, защото никой не е виждал неговото митично писмо. Нещо повече, Елисавета Багряна, с която Матвей Вълев живее няколко години и в съавторство написва пиесите „Госпожата“ (1938) и „Чудакът“ (незавършена, останала в ръкопис) и радиопиесата „Знамето“ (излъчена от Радио София през 1940 г.), изобщо не е чувала за подобно писмо. От спомените ѝ може да се заключи, че той се е върнал от отчаяние заради болестта на жена си или заради тежкия живот в Бразилия (вж. Сарандев 1990: 92 – 93), но няма и намек, че някой от България го е повикал. Друга възможна причина за завръщането му в България е липсата на културна атмосфера – на литературни съмишленици, с които да разговаря, на събития, в които да участва, на книги и списания, които да чете – липса, която с годините започва все повече да го измъчва. В писмо до Тодор Боров от 15 март 1933 г. Матвей Вълев споделя: „[Н]е зная що бих могъл да ти пиша. Из моята дейност – лук и други гастрономически приспособления – няма литературни ценности, достойни за хроникиране. [...] Пишеш ли ми, пратиш ли ми някое книжле и списанийце... ще извършиш голямо културно благодеяние за многострадалния Матвей. Не се ли обадиш и не пратиш ли нищо, гореупоменатият литературен аскет по задължение не ти се сърди и чака с нетърпение очна ставка с тесногърлената в средата“ (Славова 2019: 75).

Бразилският период на Матвей Вълев крие още много тайни, които предстои да бъдат разбулени. Но влиянието, което тази страна оказва върху писателя, е огромно. След завръщането си на 4 октомври 1934 г. той развива трескава дейност и разгръща с пълна сила таланта и възможностите си. Възобновява старите си приятелства с творци от левите среди (Александър Жендов, Борис Ангелушев, Тодор Боров); с времето си създава и много нови литературни познанства (с Ангел Каралийчев, Асен Разцветников, Христо Радевски, Никола Вапцаров, Георги Караславов,

[3] Този епизод е в основата на един от най-красивите разкази на Матвей Вълев – „Брачна нощ“, който преминава и в романа „Ферма в Сертон“ – главата „Бисер сред фермите“ (вж. съответно с. 179 – 191 и с. 419 – 432 от настоящия сборник).

Йордан Стубел, Георги Райчев, Николай Хрелков, Николай Лилиев и мн. др.). Публикува 14 книги, а в желанието си да живее само от литературен труд печата в близо 90 периодични издания. Тази удивителна творческа активност обаче има и своите негативни страни, защото някои от вестниците и списанията, в които публикува (като „Щурец“, „Златорог“, „Слово“, „Нашенец“ и „Устрем“), са определяни от левите интелектуалци като националистически и прохитлеристки и след 9 септември 1944 г. официално са заклеймени. Сътрудничеството на Матвей Вълев на тези издания получава сериозен негативен отзвук сред комунистическите среди в България. В писмо до биографа на Матвей Вълев – Христо Карастоянов – литературният критик Борис Делчев си спомня: „По-късно обаче, без да къса своите стари връзки, под влияние на дружбата си с писатели като Йордан Стубел, се озова в някои прохитлеристки издания. При смъртта на цар Борис, доколкото си спомням, той присъедини гласа си към казионните жалби по монарха.[4] Всичко това имаше много лош обществен отклик, беше прието като измяна и се преживя болезнено от прогресивните хора, които дотогава го смятаха свой“ (Карастоянов 1982: 39). Справедливостта изисква да подчертаем, че в текстовете на Матвей Вълев няма и следа от фашистки послания или агитация. От днешна гледна точка бихме могли да ги определим като политически неутрални, а в някои от тях дори откриваме силна социална ангажираност. Реалното му прегрешение към комунистическата идеология не е в някаква коренна промяна на възгледите му, нито в съдържанието на текстовете му, а е в самото сътрудничество на споменатите издания. Но това прегрешение е достатъчно сериозно и официалната власт след 9 септември не може да му го прости. На 4 октомври 1944 г., няколко седмици преди датата на предполагаемата смърт на Матвей Вълев на фронта, Борис Делчев пише: „Фашистките влияния проникнаха в творчеството на по-голяма част от официалните писатели. Тях можем да открием у Каралийчев, Вълев, Красински, Чилингиров, Арнаудов, Йоцов, Цонев и много други, без да се изброяват всички“ (Делчев 1944). Споменаването на името му в тази статия е равносилно на присъда. А в спомените си Георги Цанев пише дори за официално съдебно следствие срещу Матвей Вълев: „След 9 септември той беше обвинен не зная точно в какво. Може би беше започнало и съдебно следствие“ (Цанев 1977: 392).

От запазената кореспонденция на Матвей Вълев разбираме, че самият той е знаел за обвиненията срещу себе си и за наказанията, които го грозят. В цитирания спомен Георги Цанев прилага писмо на Матвей Вълев от 30 октомври 1944 г., в което той пише: „Доколкото разбирам, ще имам да понасям известни наказания за разни грехове… Ако си бях в Со-

[4] Става въпрос за статията „Последният ден“ (Вълев 1943), публикувана по повод погребението на цар Борис III. – Б. моя, А. Т.

фия, навярно щях да имам възможност да се разбера с хората и да не става нужда да минавам през присъди и пр., но що да правя, такова е времето – ще трябва покрай радостта от новото да се пийне и от горчивата чаша на миналото“ (пак там). За това, че Матвей Вълев се чувствал застрашен от наказания от страна на новата власт, свидетелства и писмото му до редакцията на в. „Народна войска“ от 18 октомври 1944 г.: „Вярно е, че в близкото минало имам и грешки, и грехове. Но ако се оцени творчеството и държанието ми, надявам се положителното да надделее. Днес, когато трябва да организираме всички сили за борба против старото и градеж на новото, би било и жестоко, и погрешно да се счупи перото на един писател, който искрено и въодушевено желае да работи заедно с всички напредничави сили за делото на ОФ. Нека бием врага, нека сега всеки от нас даде каквото може, пък после има време да чоплим миналото и ако трябва, да понасяме наказания и карантини“ (Йосифов 1957: 303).

Скорошната смърт на Матвей Вълев предотвратява евентуалните наказания срещу него. Остават обаче името и творчеството му, които понасят тежкия удар. В края на 30-те и началото на 40-те години той е един от най-популярните, издавани и обсъждани български писатели. А след смъртта му името му на практика не се споменава в периодиката и литературните обзори повече от десет години. Априлският пленум на ЦК на БКП през 1956 г. и относителната либерализация на обществения живот в България, до която той води, премахват това мълчание. През 1957 г. е публикуван том с избрани творби на Матвей Вълев под редакцията на Веселин Йосифов, за който излизат няколко ласкави рецензии. Следват сборникът „Избрани произведения“ от 1975 г., редактиран от Иван Сестримски, и романът „Ферма в Сертон“ от 1988 г. В периода между 1957 и 1989 г. излизат голям брой статии и спомени за Матвей Вълев, както и монографичното изследване на Христо Карастоянов „Матвей Вълев. Литературнокритически очерк“ (1982)[5].

Отново от Бразилия тръгва един безкрайно любопитен съвременен сюжет, свързан със съдбата на Матвей Вълев. Българският режисьор Иван Хлебаров (1947 – 2017), който повече от четвърт век живя и работи в южноамериканската страна, посвети над десет години от живота си на проучвания за бразилския период на писателя. До последните си дни той подготвяше документален филм за Матвей Вълев с работно заглавие „Митът за Сеньор Булгаро“. При проучванията си за филма обаче Хлебаров е открил следи и документи от Матвей Вълев, насочващи към хипотезата, че той не е убит като доброволец на фронта на 7 ноември 1944 г., каквато е официалната версия, а е инсценирал смъртта си и е дезертирал при германците. Целта му е била да избегне отмъщението на новата ко-

[5] Повече за критическата рецепция на творческото наследство на Матвей Вълев след смъртта му вж. в Ташев 2020: 114 – 118.

мунистическа власт в България, за което е знаел, че има голяма вероятност да го сполети. След това се е прехвърлил в Североизточна Африка и през 50-те години е живял в Кайро, а по-късно е отишъл в Патагония, Аржентина, където е живял до края на 60-те години. Въпреки че звучи като сюжет на приключенски роман, това предположение не е толкова невероятно. В летописите на Втората световна война има документирани подобни случаи на войници, инсценирали смъртта си в сражение и след това дезертирали при немците. Някои необичайни детайли около самата битка и семейството на Матвей Вълев косвено подкрепят тази сензационна хипотеза.[6] Но докато тя не бъде безспорно доказана, ще изписвам приетата досега година на смъртта му – 1944-та.

След престоя си в Бразилия Матвей Вълев пише най-стойностните си произведения. Значително се обогатява жанровата и тематичната палитра на творчеството му. До 1934 г. в него преобладават фейлетоните и хумористичните текстове, а след това към тях се прибавят и репортажи, очерци, рецензии, разкази и пиеси за деца и за възрастни, радиопиеси, повест, роман. Тогава навлизат и характерните за него теми за Бразилия, морето, космополитизма, скитничеството, самотата и отчуждението. Както с право обобщава Иван Сестримски (1975: 13), „Бразилия… в крайна сметка го създаде като писател“. Благодарение на нея той става един от най-известните и обсъждани български автори между двете световни войни. А Матвей Вълев, от своя страна, превръща Бразилия в основна тема в творчеството си. Той не просто пише за тази страна до края на живота си, а е обсебен от желанието да разкаже на сънародниците си за нея и за своите преживелици там.[7]

Матвей Вълев често е определян като откривател на Бразилия и нейните хора за българската култура. Въпреки че от хронологична гледна точка той не е първият българин, писал за страната на вечното лято[8], оп-

---

[6] Повече информация по този въпрос вж. в Хлебаров 2011 и в Ташев 2020: 110 – 112.

[7] Неговите творчески планове, свързани с Бразилия, са толкова мащабни, че не успява да ги осъществи докрай. В рубриката на в. „Нова камбана“ „Писателите работят“ той отбелязва: „Донесох от Южна Америка два романа – „Черният конник“ и „Любов“. Докато единият е опит да се вникне в развоя на прерийното скотовъдно стопанство към индустриално предприятие – процес, тъй характерен за двете Америки – втората книга е низ от наблюдения, събирани в европейски и южноамерикански градове“ (Вълев 1936). Тези романи не са публикувани, няма и следи от тях в познатите ни архиви на писателя. Освен че пише и публикува за Бразилия, той разказва много за живота си там на свои приятели. За това свидетелства Елисавета Багряна в спомените си (вж. Сарандев 1990: 92 – 93), както и много от приятелите му след средата на 30-те години.

[8] Първата книга за южноамериканската страна на български език е „Бразилия“ (1902, без отбелязан автор) и представлява кратко географско описание. Следва публикуваната през 1923 г. книга на тогавашния министър на просвещението Стоян Омарчевски, в която той описва посещението си в Бразилия като български представител на Световното изложение в Рио де Жанейро през 1922 г. (Омарчевски 1923). Тя включва и

ределението е точно, защото с творчеството си той създава първия цялостен образ на Бразилия в българската култура. Там писателят живее сред обикновените хора, общува с тях, споделя начина им на съществуване. Потапя се изцяло в живота на огромната южноамериканска страна, заживява в нейния ритъм и така успява да я опознае отвътре, да долови нейния дух и същност. И след това да ги предаде чрез текстовете си, доколкото е възможно. На това се дължат неповторимата дълбочина и атмосфера на „бразилските“ му произведения, които впечатляват тогавашните рецензенти на книгите му (Василев 1937; Гатев 1937; Цанев 1938 и др.) и дават основание на Владимир Василев да напише за първия сборник с разкази на Матвей Вълев следното: „Ако не е името, мъчно е да се открие, че „Прах след стадата“ е книга на българин. Съвсем е заличено отношението на чужденец, попаднал или който дълго живее в друг свят и между други хора. М. Вълев изглежда натурализиран бразилец [...] Още малко и той би се откъснал от всяка българска психика“ (Василев 1937: 232). Мнението на Владимир Василев за липсата на гледната точка на чужденеца в „бразилските“ разкази на Матвей Вълев лесно може да бъде опровергано. Но основното му наблюдение е вярно: писателят наистина е проникнал в същността, в сърцевината на Бразилия и я е предал по забележителен начин в творбите си. Най-убедителното свидетелство за това обаче идва от самите бразилци. Части от романа „Ферма в Сертон“ са преведени на португалски от Иван Хлебаров и съпругата му Ваня Перацо. Местните жители, които вече са чели ръкописа на превода, останали удивени как е възможно един чужденец като Матвей Вълев да разбере толкова добре и в такава дълбочина тяхната страна само за четири години. Именно защото в тях е уловена сърцевината, непроменимата същност на Бразилия, тези произведения продължават да са актуални и днес, почти век след написването им.

Матвей Вълев е не само откривател на Бразилия за българската култура, но и първият, който е представил живота на българските емигранти в далечната южноамериканска страна (най-вече с репортажите от цикъла „Българи в Бразилия“, но също и с разказите от цикъла „Гурбетчии“ в настоящия сборник). Това е негов значителен принос, който обикновено се подценява или направо се пренебрегва. Тези текстове са ценни като документално свидетелство за нашите сънародници, живели в Бразилия преди почти един век (не е изключено дори техни роднини и наследници днес да ги разпознаят в текстовете на Матвей Вълев и така да научат повече за емигрантското им битие), но и чудесно допълват останалите му произведения от гледна точка на образа на Бразилия.

подробен очерк за историческите, географските и икономическите особености на Бразилия. А третата книга (Янков 1926) е изцяло такъв очерк.

Но да се върнем към основния въпрос: какво е почувствал в огромната южноамериканска страна и по-късно пресъздал в творбите си Матвей Вълев? И по-конкретно: с какво се отличава неговата Бразилия, която така силно е впечатлила и самите бразилци? Да се отговори на подобен въпрос, отнасящ се за толкова голям по обем и разнообразен по съдържание корпус от произведения, е много трудно, но не и невъзможно. Внимателният им прочит насочва към хипотезата, че вместо съвременното клише, отличаващо се със своята едностранчивост, писателят ни представя една страна на контрастите, изложена на въздействието на две противоположни сили: нежност и жестокост. Те са заложени в природата, в традициите, в нравите и отношенията между хората, изобщо във всичко, което влиза в думата „Бразилия“. Тези две сили извайват всяка гънка в нейния облик и я правят такава, каквато е. Разбира се, нежност и жестокост има навсякъде по света, но в Бразилия те са в чист, концентриран вид и са толкова всеобхватни. В това според текстовете на Матвей Вълев се крие магическата сила на страната на вечното лято за чужденеца. Тя едновременно го привлича с необикновената си красота, богатство и плодородие и го отблъсква с непоносимите болки и опасности, на които го подлага. Всяко „бразилско“ произведение на Матвей Вълев представлява различна интерпретация на този мотив, като при всяка от тях изпъкват едни или други допълнителни черти на страната, които обогатяват и уплътняват образа ѝ.

Ако подходим към произведенията в този том хронологично, ще забележим и друга особеност – все по-силната тенденция към циклизиране. Тя е отбелязана от един от първите рецензенти на Матвей Вълев – Георги Цанев. По повод книгата „Прах след стадата“ той пише: „По своята циклова постройка тя напомня „Вечери в Антимовския хан“ и „Ако можеха да говорят“ на Йовкова. Героите преминават от един разказ в друг. Всичко става във или около Сертонския чифлик“ (Цанев 1938: 49). Кулминацията на тази тенденция е в последната творба на Вълев – „Ферма в Сертон“, но и там тя не е прокарана докрай. Защото романът е изграден от фрагменти, между които често липсва здрава сюжетна връзка. Единственото свързващо звено между тях е Бразилия. Характерен за повечето произведения на Матвей Вълев на тази тема е и стремежът към лаконизъм, краткото и пестеливо изображение, диалогът, изпълнен с паузи и недоизказаност, кинематографичната смяна на обектите. Тези особености, заедно с темите за самотата, тъгата и обречеността на човека, приобщават „бразилските“ текстове на писателя към водещите тенденции в европейската и американската литература от периода между двете световни войни (вж. Начева-Лазарова 1997: 45 – 50), но ги правят изключително актуални и днес.

Основната цел на настоящия сборник е да представи на съвременния читател възможно най-пълния и цялостен образ на Бразилия в творчеството на Матвей Вълев. Затова тук са поместени всички негови текстове за южноамериканската страна независимо от техния жанр, обем, стилистика и художествена стойност, включително и тези с повтарящи се мотиви и сюжетни линии (като разказите, които по-късно стават глави на романа „Ферма в Сертон“)[9]. А библиографските данни на вариантите на едни и същи произведения са дадени в бележки под линия. Изкушението да съкратя „В страната на вечното лято“, като изключа слабите и сюжетно припокриващите се текстове, беше много силно. Така са постъпили съставителите на споменатите по-горе нетематични сборници с произведения на Матвей Вълев, издадени след 1944 г. (Вълев 1957; 1975). Тогава всякакви евентуални несъгласия с концепцията на книгата биха отпаднали, но тя би загубила своята пълнота и би ни представила един частичен, непълен образ на Бразилия в творчеството на Матвей Вълев. Защото всяка негова творба внася нов, неповторим щрих или нюанс в този образ. Най-подробното пряко описание на фермата на Еврипидис де Паула например не е нито в „Прах след стадата“, нито във „Ферма в Сертон“, а е в разказа за деца и юноши „Златната мина“ (където името на чифликчията е променено на Педро). Когато наложим всички текстове един върху друг и отделим повтарящите се мотиви и наблюдения, откриваме кое е било наистина важното за Матвей Вълев. Така бе избрано и заглавието на сборника. Освен това бъдещите интерпретатори и биографи на писателя получават богат материал. От една страна, с него те ще имат възможност да изследват творческия процес на Матвей Вълев, да проследят например как репортажът „Островът на цветята“ е художествено претворен в разказа със същото заглавие или какви корекции е нанесъл писателят в разказите си, преди да ги включи в романа „Ферма в Сертон“. От друга страна, както вече споменах, текстовете в този сборник могат да се използват и като източник на биографични данни за бразилския период на Матвей

[9] Тук ще обърна внимание върху едно псевдонаучно изследване, посветено на „бразилските“ текстове на Матвей Вълев, което би могло да обърка читателя. Става дума за статията на Анастасия Първанова „Между два бряга“ (Първанова 1995). В нея, наред с познатите и включени в този том произведения, се споменават и такива, каквито Матвей Вълев никога не е писал: „Танц с Мария“, „Крадецът“, „Дъжд над Рио“, „През бразилската зелена земя“, „Майсторът Жозе Верисмо“, „Бал в бивака“. Посочват се и имена на герои, каквито няма в творчеството му (Мартиня Паулета), и дори заглавие на книга – „Жакет и цилиндър“ – каквато писателят никога не е публикувал („Жакет и цилиндър“ е заглавието на негов хумористичен разказ). В статията липсва библиография и какъвто и да е справочен апарат, който да посочва къде и кога са публикувани въпросните творби. При проучванията, предшествали съставянето на този том, не открих произведения с такива заглавия, а и никой от изследователите на Матвей Вълев не ги споменава или цитира. Грубите грешки при цитирането и явното неразбиране на някои от текстовете от страна на авторката също поставят под въпрос нейната изследователска коректност.

Вълев, в познанията ни за който без друго има много бели петна. И не на последно място, голяма част от публикуваните тук произведения са на практика недостъпни за съвременния читател, пръснати из многобройни издания на българския периодичен печат от 30-те и 40-те години на миналия век, а липсата на пълна библиография на публикациите на Матвей Вълев превръща издирването им в почти невъзможна задача. В по-широк план, изданието идва и като отговор на нарастващия интерес към южноамериканската тема в българската литература.[10]

Редакторските намеси в оригиналните текстове на Матвей Вълев се ограничиха до привеждане на правописа и пунктуацията в съответствие със съвременните норми на българския език и до някои съвсем дребни стилистични корекции. Двойните съгласни, двойните гласни и йотуваното „а“ в собствените имена също бяха коригирани според изискванията на съвременния правопис. Така публикуваме изписаното от автора име Морро Вельо като Моро Вельо, Морро Амарелло – като Моро Амарело, Рудолф Хоппе – като Рудолф Хопе, Белло Хоризонте – Бело Хоризонте, Серра Гранде – Сера Гранде, Матто Гроссо – Мато Гросо, Афонсо Пенна – Афонсо Пена, Поссо Азул – Посо Азул, Далли де Силва – Дали де Силва; Марииня – Мариня; Байана – Баяна, Гойас – Гояс, Контриа – Контрия, гоайаба – гоаяба. В много от изброените примери самият автор очевидно се е колебаел как да изпише тези имена, защото в различните текстове ги срещаме и в двата варианта. Има и други случаи, при които Матвей Вълев е изписвал дадено име по няколко различни начина (например Амазонка и Амазона). Те са уеднаквени в целия сборник в полза на по-често употребявания (Амазонка). Илюстрациите в книгата, както и обясненията към тях (където ги има), са от оригиналните публикации на съответните текстове. Библиографските данни на първоизточниците са посочени в бележки под линия към заглавието на всеки текст. Разпределянето на текстовия масив в три части („Репортажи и очерци“, „Разкази“ и „Роман“), както и подразделянето на първите две на цикли и заглавията към тях са мои. Изключение прави единствено цикълът „Прах след стадата“, който представлява едноименният сборник на Матвей Вълев.

Разделянето на три големи части по жанров признак е до голяма степен условно, защото всички произведения в този сборник са „сплав между публицистика и белетристика, без да може да се твърди с категоричност кое преобладава. Белетризираната публицистика и документализираната проза съжителстват в неразривно цяло“ (Начева-Лазарова 1997: 24 – 25). Но то все пак позволява да проследим етапите, през които е минал Матвей Вълев в осмислянето и представянето на Бразилия: от

[10] Изследвания за всички представители на „южноамериканското направление“ в българската литература са публикувани в сборника „Америките ни 1: Южна Америка и българската литература, български следи в Латинска Америка“ (Америките ни 2015).

репортажните и пътеписни статии в първия дял, съдържащи подробна информация за географията, историята, населението, политиката, стопанството, културата на Бразилия; през също така информативните, но вече художествено претворени разкази; до романа „Ферма в Сертон“, представляващ не просто обобщение на всичко написано от Матвей Вълев по темата до момента, а качествено различна творба, в която най-ярко и силно изкристализира образът на Бразилия и нейните хора. А необикновената съдба на ръкопис, достойна за истинско детективско разследване, издига романа до статута на творческо завещание на Матвей Вълев. Накратко, историята е следната: писателят завършва книгата и я предава в издателство „Перун“ в началото на 1944 г. Тя е включена като том шести на библиотека „Майстори“, а художественото оформление е възложено на Борис Ангелушев. Работата по отпечатването ѝ започва незабавно. „Част от текста е на шпалти, а първите две коли са на коректури, когато при една бомбардировка над София сградата, където се е помещавала печатницата, бива изравнена със земята“ (Апостолов 1988: 197). Ръкописът на романа изчезва безследно под руините, за да се появи мистериозно десетилетия по-късно у писателя Павел Спасов, който го предава на близките на Матвей Вълев. Първата и част от втората глава на „Ферма в Сертон“ са публикувани в тома с избрани произведения от 1975 г. (вж. Вълев 1975: 171 – 181), а първото издание на целия роман е осъществено чак през 1988 г. Но той не получава нито вниманието на критиката, което заслужава[11], нито разпространението, което големият му тираж от над 65 000 екземпляра предполага, и дори и днес заглавието му в каталога на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ е изписано погрешно като „Фермата в Сертон“. Откриваме и една по-скорошна публикация на глава от романа в периодиката (Вълев 2005). Историята на „Ферма в Сертон“ – интересна, заплетена, изпълнена с неясноти и загадки – по изумителен начин повтаря участта на самия Матвей Вълев, съдбовно сдвоявайки автора и неговата творба.

Матвей-Вълевата Бразилия несъмнено стои встрани от клишето и като съдържание, и като начин на представяне. Но парадоксално на пръв поглед, отвъд клишето винаги откриваме… друго клише, защото това е единственият начин да се мисли един далечен и непознат феномен. Така е и в този случай. Писателят е създал един завладяващ образ, който е, или поне има потенциала да се превърне в ядро на ново, по-дълбоко и правдоподобно и затова по-сполучливо клише за страната на вечното лято.

[11] За „Ферма в Сертон“ излизат само две рецензии, и двете от Сабина Беляева (1989а; 1989б).

Библиография

Американите ни 2015: *Американите ни 1: Южна Америка и българската литература, български следи в Латинска Америка*. Съст. Пламен Антов. София: Издателски център „Боян Пенев“, 2015.

Апостолов 1988: Апостолов, Кирил. Сеньор Булгаро и неговият роман. – Във: Вълев, Матвей. *Ферма в Сертон*. Под ред. на Кирил Апостолов. София: Български писател, 1988, с. 193 – 200.

Беляева 1989а: Беляева, Сабина. Романът „Ферма в Сертон“ или сегашният живот на миналото. – *Хоризонт*, год. XVIII, 1989, № 4, с. 146 – 149.

Беляева 1989б: Беляева, Сабина. Уроците на Матвей Вълев (Към един съвременен прочит на романа „Ферма в Сертон“). – *Литературна мисъл*, год. XXXII, 1989, № 10, с. 65 – 75.

Бразилия 1902: *Бразилия*. София: Либерален клуб, 1902.

Василев 1937: Василев, Владимир. По рейса България – Южна Америка. – *Златорог*, год. XVIII, 1937, № 5, с. 230 – 232.

Вълев 1936: Вълев, Матвей. Писателите работят. – *Нова камбана*, год. I, 1936, № 132, с. 4. (Подпис: Матвей Босяка.)

Вълев 1943: Вълев, Матвей. Последният ден. Прощаването с любимия Цар-Обединител. – *Устрем*, год. I, 1943, № 17, с. 7.

Вълев 1957: Вълев, Матвей. *Отвъд и отсам. Избрани разкази*. Под ред. на Веселин Йосифов. София: Български писател, 1957.

Вълев 1975: Вълев, Матвей. *Избрани произведения*. Под ред. на Иван Сестримски. София: Български писател, 1975.

Вълев 1988: Вълев, Матвей. *Ферма в Сертон. Роман*. Под ред. на Кирил Апостолов. София: Български писател, 1988.

Вълев 2005: Вълев, Матвей. Мадони. – *Земя*, год. XVI, № 27, с. 18.

Гатев 1937: Гатев, Симеон. Прах след стадата. – *Светлоструй*, год. X, 1937, № 1, с. 6.

Делчев 1944: Делчев, Борис. Фашизмът в нашата литература. – *Работническо дело*, год. XVII, 1944, № 15, с. 4.

Жендов 1945: Жендов, Александър. Матвей Вълев. – *Литературен фронт*, год. II, 1945, № 10 (52), с. 2.

Йосифов 1957: Йосифов, Веселин. Нещо за автора на тази книга. – Във: Вълев, Матвей. *Отвъд и отсам. Избрани разкази*. Под ред. на Веселин Йосифов. София: Български писател, 1957, с. 303 – 305.

Карастоянов 1982: Карастоянов, Христо. *Матвей Вълев. Литературнокритически очерк*. София: Български писател, 1982.

Начева-Лазарова 1997: Начева-Лазарова, Гергана. *Литературната колонизация на Южна Америка*. Пловдив: Народна библиотека „Иван Вазов“, 1997.

Омарчевски 1923: Омарчевски, Стоян. *Към екватора. На световното изложение в Рио де Жанейро, Бразилия, Южна Америка*. София: Държавна печатница, 1923.

Продев 1957: Продев, Стефан. Писателят от Сертонския чифлик. – *Народна култура*, год. I, 1957, № 43, с. 6.

Първанова 1995: Първанова, Анастасия. Между два бряга. – *Пламък*, год. XXXIX, 1995, № 5 – 6, с. 129 – 134.

Сарандев 1990: Сарандев, Иван. *Елисавета Багряна. Литературна анкета*. Пловдив: Христо Г. Данов, 1990.

Сестримски 1975: Сестримски, Иван. Матвей Вълев. – Във: Вълев, Матвей. *Избрани произведения*. Под ред. на Иван Сестримски. София: Български писател, 1975, с. 5 – 23.

Славова 2019: Славова, Мая. *Матвей Вълев отблизо. Спомени, писма, документи*. София: Стилует, 2019.

Ташев 2020: Ташев, Андрей. *Непознатият Матвей Вълев: отсам и отвъд*. София: Андрей Ташев, 2020.

Хлебаров 2011: Хлебаров, Иван. По следите на писателя Матвей Вълев в Бразилия [Интервю]. – *Vesti.bg*, 7.10.2011. https://www.vesti.bg/razvlechenia/kultura/sledite-na-pisatelia-matvej-vylev-v-braziliia-4184291 [посетено 11.11.2021].

Цанев 1938: Цанев, Георги. „Прах след стадата". Разкази от Матвей Вълев. – *Изкуство и критика*, год. I, 1938, № 1, с. 48 – 49.

Цанев 1977: Цанев, Георги. *Среща с миналото*. София: Български писател, 1977.

ЦДА: Централен държавен архив, ф. 2124К, оп. 1, а.е. 8484, 43 л. (Полицейско досие на Матвей Вълев).

Янков 1926: *Бразилия*. Съст. Христо Янков. София: Н. и Д. Кузманов и сие, 1926.

Репортажи и очерци

Пътешествия и открития[1]

Пътешествия и открития по океана[2]

Пътувал съм много, но за малко свои пътешествия си спомням с онази радост, с която често мисля за първото си пътуване през Атлантическия океан.

Тръгнах през една януарска нощ от белгийското пристанище Анверс[3] за Южна Америка. Дълго чакахме да дойде приливът, за да излезем от канала в открито море, и потеглихме в 1 часа след полунощ. Два дни пътувахме през свита тежка мъгла на канала между Франция и Англия с непрекъснати тръбни сигнали, после завихме на юг и на четвъртата нощ пресичахме вече широкото устие на Бискайския залив. Бях слушал, че моряците го наричат „Гроба на матросите“, и сега разбрах, че наистина по европейските брегове няма по-опасно място за мореплавателя. Тук морето винаги е бурно, а безбройните фарове, които от всички страни примигват с червените си очи, предпазват параходите от страшните подводни скали. Оттук нашият параход тръгна почти право на юг и след няколко дни минахме покрай Азорските острови, пред Гибралтарския пролив. Тук зимата съвсем изчезна, времето изведнъж се стопли, всички съблякохме зимните дрехи и останахме в лятно облекло. С всеки час, колкото повече се доближавахме на югозапад към екватора, времето се затопляше и само след още два дни ние спяхме по борда.

От Азорските острови нашият параход се насочи направо към най-източния нос на Южна Америка – Пернамбуко[4]. Обикновено параходите стигат до сенегамбийското[5] пристанище Дакар и оттам по права линия пресичат океана. Същото най-късо разстояние са избрали за самолетите си и въздухоплавателните дружества, които се грижат за въздушните съобщения между Европа и Южна Америка. Но нашият белгийски параход беше полутоварен, имаше само десетина пътници и нямаше защо да хаби въглища за такива обиколки.

Две седмици пухтеше той из океана, без никъде да съзрем някой остров или фар. Понякога съвсем надалеч съзирахме някой друг параход.

---

[1] Циклите в разделите „Репортажи и очерци“ и „Разкази“, с изключение на „Прах след стадата“, са мои. – Б. ред.

[2] Текстът е публикуван във в. „Весела дружина“, год. V, 1937, бр. 1, с. 4. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

[3] Френското име на белгийския град Антверпен. – Б. ред.

[4] Пернамбуко е името на един от източните щати на Бразилия. А най-източната точка на континентална Южна Америка (всъщност и на двете Америки) е нос Сейшас, който се намира в съседния на Пернамбуко щат Параиба. – Б. ред.

[5] Прилагателно, образувано от имената на африканските държави Сенегал и Гамбия. – Б. ред.

Денем го забелязвахме по тънката ивица дим, която се издигаше зад него, а вечер – по светлините му, които отдалеч напомняха корона с много звездички. Сирената на нашия параход изсвирваше продължително, някъде отдалеко дочувахме и отговора на нашия поздрав и наново оставахме сами в океана.

Рано сутрин обичах да се надвеся през перилото на носа и да гледам във водата под мен. Големи кафяви риби, всяка от по три метра дължина, ни придружаваха от двете страни като вярна стража. А изведнъж съзра някъде надалече ято делфини, които са се затичали към нас и презглава се върдалят из водата. Лош характер има делфинът, този „морски санитар“, както го наричат моряците заради обичая му да изяжда всичко, каквото се изхвърли във водата. Щом види параход или платноход, непременно иска да го надбяга. Още по-често долитаха през пътя ни орляци от хиляди хвърчащи риби. Всяка сутрин намирахме по няколко на борда. Те пък са големи колкото скумрия, имат дълги перки, сраснати с тялото с дебела ципа. Когато забързат нанякъде, водата под тях кипи, защото те ту се пляскат в нея, ту отскачат и прехвръкват няколкостотин метра. Често, особено когато приближихме южноамериканските води, ни пресичаха пътя и акули. Когато се появяваше пред нас триъгълната ѝ гръбна перка, неволно всички изтръпваха. Знаехме, че тя никога не може да ни направи зло, но само споменът за тоя най-кръвожаден хищник е достатъчен, за да почувства пътникът студени тръпки.

Най-голяма радост бе за мен да открия в синевината на южното небе кафявия албатрос, волната океанска птица. Тук няма чайки и орли, щъркели и юрдечки, а има само една-единствена птица – албатроса. Описва над нас, високо някъде в небето, големи правилни кръгове, като че иска да разбере кои сме, после се сниши, разпери още по-широко мощните си криле и изчезне някъде из света.

Деня в парахода прекарвах различно. Понякога се изкатервах по въжената стълба горе, на малката кръгла площадка на стожера, и се оглеждах наоколо. Ставаше ми чудно, че нищо друго не се вижда освен вода. Друг път се навирах между моряците долу в машинното отделение, дето те, голи до кръста, работеха в непоносима жега. Тук виждах как парата бие перките на големите турбини и върти дългата ос на голямото витло. Още по-интересна ми беше машината, която чрез изпаряване и охлаждане превръща морската солена вода в сладка. Тежко и горко преди време на оня кораб, който си свърши сладката вода! И матроси, и пътници често са измирали от жажда, защото всяка глътка от морска солена вода още повече разпалва жаждата.

Пътешествия и открития[1]

Веднъж, като пътувах през океана, успях да надникна и в капитанската кабина на парахода. Цял часовникарски магазин! С най-различни уреди, главният от които си остава компасът, капитанът и помощниците му денонощно следят пътя на парахода. Най-малката грешка може да ги доведе до някои прибрежни плитковини или рифове, дето смъртта иде бързо и неумолимо.

Така си прекарвах дните и дочаквах вечерта, за да се събера с моряците и да слушам разказите им.

Моряците от океанските параходи са особени хора. Нито един от тях не стои в един параход повече от 2 – 3 години. Те постоянно ги менят. Веднъж пътуват по линията за Южна Америка, следната година – за Северна Америка или за Конго, друг път – за Индия или за Трансвалт. Както ние, софиянците, обикаляме другите краища на града по веднъж-дваж в годината, тъй те обикалят краищата на света. Славен е техният живот и най-голямата им радост е вечер да насядат около масата в трапезарията, да отворят кутиите с портретите и писмата и да почнат да разказват.

Най-добър разказвач беше палубният моряк Марсел. Той имаше в тенекиено сандъче повече от двеста снимки, които бяха вече избелели и измачкани от старост и показване. Имаше Марсел безброй снимки от времето, когато е бил надзирател по железницата в Белгийското Конго. С бял шлем, с високи ботуши и бяла риза, той не приличаше на сегашния Марсел, който като котка се катереше по мачтите и комините, а на някакъв друг човек, роден само да командва. Показваше снимки на свои приятели – африкански перлотърсачи, имаше се и като брюкселски бояджия, къде ли още имаше да работи!

Една утрин в безкрайната синевина пред нас изникнаха далечни сиви очертания.

– Това е островът Фернандо Нарона – обясни ми Марсел.

Ние мълчаливо гледахме към първата земя, която виждахме след две седмици океан, а от далечните сиви очертания бавно изникнаха високи тъмни стени на някаква сграда крепост. Марсел продължи:

– Тук се заточват бразилските престъпници. Колкото и страшно да е, все пак има случаи, дето добри плувци са успявали да избягат с плуване и да се доберат до някой чужд параход. Затова от няколко години забраниха на параходите да доближават повече от четири мили до острова.

– Колко е една миля?

---

[1] Текстът е публикуван във в. „Весела дружина“, год. V, 1937, бр. 3, с. 7. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

– Една морска миля е хиляда осемстотин и петдесет метра – отвърна той и млъкна, защото откъм острова забързаха към парахода гръбните перки на няколко акули.

– Ами акулите...?

– Ония, които са се решавали да бягат, са връзвали на главата и тялото си морска трева. Акулите не могат да понасят миризмата ѝ. Тъй разярено са гонили плувците, но не са ги доближавали на повече от три-четири метра... Впрочем готви се за разходка. Утре следобед сме в Пернамбуко.

На пристанището в Пернамбуко ни чакаше тълпа от бразилци, продавачи на банани, ананаси, мандарини, портокали и какви ли не още бразилски плодове. А зад всички стоеше един ездач с кожена шапка, кожени бричове и грамадни шпори на ботушите си. Конят под него пръхтеше, седлото с издадената отпред извивка, на която висеше ласото и двоен кобур за револвери, скърцаше под тежестта на ездача и нервността на животното, но той спокойно седеше, в лявата си ръка с късата дръжка на увисналия до земята камшик, и чакаше. Огледах се за Марсел.

– Истински бразилски каубой – смигна ми той. – Нагиздил се е, като че ще среща годеницата си от Европа.

По-късно разбрах, че каубоят не се беше нагиздил за годеницата си. Между пътниците сновеше един негов приятел негър и разпитваше пасажерите дали някой няма за продаване хубав европейски револвер. Всеки човек си има слабостите, и бразилският каубой си имаше своята: мечтаеше за европейско оръжие.

Пернамбуко[1]

Пернамбуко е първият бразилски град[2], в който спират почти всички трансатлантически параходи. С него тропическият свят се представя на своите гости. Странни са първите впечатления от този град с четиристотин хиляди жители. Минават години, човек обикаля много малки и големи, нови и стари градове. И не забравя Пернамбуко. За него паметта си запазва особено място.

Тесни, препълнени с хора улици. Ниски, открити домове. Банки, параходни агенции, международни фирми в полутъмни дълги зали, с открит фронт към улицата. Без врати и прозорци, само с няколко колони.

Редят се по централните улици учреждения, магазини, барове (бар е всяко кафене-кръчма) и те канят с крясък да си оставиш парите. Навред пълно, навред хора. Повечето не купуват. Само зяпат. Нали мнозина от тях си нямат друга работа. А никакъв шум. Тишина. Няма викове, няма високи разговори. Град под сурдинка. Страна под сурдинка. Никой не те гони с молби за милостиня, както е в Европа, Азия и Африка. Дори и гладен, бразилецът е смирен и срамежлив.[3] Никой не те оглежда. Нали на път и кръстопът се блъска с тебе подобните. И никой в Пернамбуко не бърза. Окъсани, полуголи негри и мулати, мургави нездрави креоли, туктам елегантни охранени бели. Жени и мъже, войници и деца. Клатят се из улиците, бавно и мълчаливо. Като че не беднота, а охолство ги е струпало там. Всред тази тишина, която пазят хората, нахално, с непрекъснат звън бързат откритите трамваи. По американски. Нали са в ръцете на северноамериканската компания. Летят до самите тротоари. Не чакат. Не подканят. Всеки да знае себе си. Да гледа за себе си да не попадне под колелата. По трамвайните стъпала са накацали вестникарчета. Чучела. Плашила в разноцветни дрипи. Боси, както всички бедни. Не викат дори и името на вестниците си. Из тесни странични улици, в които вони на нищета, често прехвръкват автомобили. Модерни, елегантни. Бързат, не им се гледа и

---

[1] Текстът е публикуван във в. „Простор“, год. I, 1935, бр. 22, с. 6, под заглавие „В страната на вечното лято. Пернамбуко“. Подпис: Матвей Босяка. – Б. ред.

[2] Пернамбуко е щат в Бразилия. Вероятно Матвей Вълев има предвид неговата столица Ресифи. – Б. ред.

[3] По темата за народопсихологията на бразилеца може да се добави и следният кратък пасаж от статията на Матвей Вълев „Само в България“, публикувана във в. „Мир“, год. XLVI, 1940, бр. 12 013, с. 3:

„В Бразилия [шофьорите]... не намаляват ход, когато те застигнат из далечен път, там направо спират до теб, подават си мургавата физиономия и питат:

– Къде отивате, сеньор?

– Тръгнал съм за Сабара.

– О, че Сабара е ужасно много далече! Аз не отивам за там, но донякъде пътят ни е общ. Влизайте в колата.

Или просто си спират, дочакат те да се покатериш горе, ти извикаш „Готово!“ – и потеглят“. – Б. ред.

мирише. Сигналите се блъскат лудо в полуразрушените мръсни фасади. И гонят хората, карат ги в страх да отскачат и да се притискат към стените.

Моят приятел от парахода, немец шивач, е бил вече в Бразилия и знае две дузини португалски думи. Ние се загубваме из кривите улички на Пернамбуко, втората част, на полубедните.

По тротоара тичат две деца и търкалят пред себе си автомобилна гума. Възрастните им правят път. Никой не се сърди. Никой не ги хока. Нека си поиграят, докато са млади. За хокане и бой има време.

Момче от Пернамбуко[4]

На ъгъла конник. На висок, постал[5] катър. През разкъсаното седло преметнати два чувала плодове. Всред чувалите седнал стар беззъб негър. С гарсонетка и чадър. Пардесю. Оголени челюсти. Шпори на бос крак. Гледам го и се чудя. Не зная да се смея ли, или да го съжалявам. Немецът ме уверява, че в тропиците ще срещам често такива конници. Негърът също ме гледа. И той ми се смее. Предлага ни местни лимони. Две дузини за петстотин райса, или четири лева. А за осем лева само четиридесет. Уверяваме го, че греши в сметката си. Безполезно. Греши – не греши, такава е цената. Ако знаем да смятаме по-добре от него, да си насадим лимони. И понеже ни трябват лимони, за да си правим лимонада с крадена от стюарда захар, ние купуваме четиридесет. Това е първото изиграване, на което ставам жертва в Новия свят. Спомням си предупрежденията: че

[4] Всички илюстрации в сборника и поясненията към тях (където ги има) са от оригиналните публикации на текстовете. – Б. ред.

[5] Мършав, дръглив. – Б. ред.

негрите са първостепенни разбойници. Втори път ме излъгват в цигарения магазин. Десетки качества тютюни в пакети и на фитили, папироси, пури. Всички с красиви, звучни имена: „Олинда“, „Йоланда“, „Одалиска“. Купуваме си за из път. Цигарите са по-лоши от ориенталските. Но подобри от западноевропейските. Плащаме за кутия по шест лева. После узнаваме, че стрували само пет лева. Просто да се отчаеш в тази нова страна. Третият случай на ограбване е при сарафина. Между другите ни дава и една изтеглена вече от обращение банкнота, която може да се смени само в Рио де Жанейро срещу десет процента отбив.

Добро начало. Три измами в три часа. За пръв и последен път в Бразилия.

Навярно защото в парахода се охраних. И съм чист, „богаташ“. Инак тук, в Бразилия, рядко се краде. И то само на дребно. Никога на едро. Освен от европейците, които лъжат и крадат както завърнат. И щом не успеят да откраднат по системата на „честен и почтен търговец“, прибягват към по-простата: на фалшификацията и пладнешкия обир. Нали са културтрегери.

Обядваме в полуподземен японски ресторант. Въобще и в Пернамбуко, и в Рио де Жанейро, и в Сантос голямата част от гостилниците са в ръцете на японци и китайци. За първи път се запознавам с бразилско ядене. Ориз и черен боб, поръсени с брашно от корени на мандиока, парче месо или сланина и салата.

* * *

Пак сме по главната улица. На тротоарна маса пред някакъв бар пие лимонада виенчанката от нашия параход в компания на двама от немците. Канят ни. Покланяме се. Бързаме, много сме заети. Нали тук не е екваторът, да се влачим подир нея и тя подир нас. Завиваме в една, друга, в трета уличка. Минаваме наново през големите мостове. Лутаме се из тесни, безименни улички. Попадаме на една широка. Пазар. Това е Пернамбуко третата част. Пернамбуко на най-бедните. На старите, болните и безработните.

Два реда къщи развалини. Долу дюкянче до дюкянче. Горе разнебитени прозорци и балкони. Долу се продават разни лакомства за стомаха. Горе – за душата. Долу ни канят полуголи продавачи да видим стоката им. Горе жени ни предлагат удоволствия на извънредно намалени такси. По случай желанието им да обядват.

Оглеждаме хранителните продукти. Търсим плодове. Широки филии говеждо месо, всяка от половин квадратен метър, изопнати с пирони на дървени табла, изгубени в милиарди мухи. По-нататък някакъв мангал, отдолу огън в едно гърне, отгоре тава-тиган, тиганът е пълен с риба, тя пращи и се пържи, наоколо се носи син миризлив дим. Очите сълзят.

Тълпят се окъсани гладни работници и бедняци. Черни и получерни, мръсни и полумръсни, сухи и полусухи. Те подсмърчат. Но не от дим, а от апетит.

Отгоре ни подвикват и ни се усмихват проститутки. Изпод жълтите им зъби ни кани за целувка тъмносиньото месо на болни венци.

Най-после намираме плодове. Банани, портокали, кокосови орехи. Лимони, ананаси. Купища тропически плодове. За Европа неизвестни, ненарицаеми. Сладки и примамливи. Манга, аратикум, мамон, абакати. Купуваме си сто банана за петнадесет лева. Двадесет ананаса за десет лева. Петнадесет портокала за осем лева. Напълваме една торба и си отиваме, натоварени с не много вкусни впечатления и вкусни плодове.

Събираме се на вечеря в парахода.

Нима сме същите ония единадесет емигранти, мъже и жени, от екваторската седмица? Там всички се бяхме превърнали на полускотове, сега всички сме хора. Аз се извинявам пред виенчанката. Тя се просълзява и ме настъпва под масата. Може да е зърнала и тя нещичко от едната вероятност, която я чака в Новия свят. Нали голяма част от проститутките са европейски момичета, попаднали тук по най-разнообразни начини.

Само който не е пътувал три седмици през океана, не знае какво значи първият ден на суша, и то в непозната страна. В град, който ни показва трите възможности за утрешния ден: пресищане, недояждане и глад.

Островът на цветята[1]

На моторната лодка се вее зелено знаме. На знамето – полукълбо. Със звезди по него. С лента през него. На лентата се чете: „Ордем и прогресо“. „Ред и напредък“. Бразилското държавно знаме. Лодката е от емиграционния департамент. Ние, осемте пътници, сме емигранти. Пристигнали днес с разни параходи. Водят ни на Острова на цветята. Там става емиграционната контрола.

Моята съседка е германка. Бяла, тлъста, дебелокрака – като германка. Пита ме зная ли немски. Въздъхва облекчено.

– Тия негри ще ми съсипят здравето. Иде ми да се върна в Алт-Есен.

Притаявам дъх. Това е първото ми познанство, откак слязох от парахода. Най-нещастният случай: хронична носталгия. От нея страдат по целия свят. Най-често жени. Понякога и мъже. Гладуват из Европа. Или отиват да им удрят печати на книжката за безработна помощ. По някакво стечение на обстоятелствата се снабдяват с пътен билет. Потеглят. Още на стъпалата на влака или по стълбата на парахода почват да кълнат. Новата страна. Хората ѝ. Климата. Природата.

Успокоявам дамата. Да има търпение до утре. Докато стигнем до града. Рио де Жанейро е най-красивият град в света. А и бразилците приличат на добри хора.

– Рио град? Бразилците хора? Вие сте сляп. Нали го виждам: тепета, скали-острови, къщи, палми. И повече нищо. Посред януари лято. И това било природа. От езика им ни бъкел не разбираш. И това наричате език. Ами каква е боята на хората? Да съм си аз в Алт-Есен, в „Стария Хайделберг“. Да си поръчам два чифта кренвирши и една малцова бира. И да ви кажа какво е град и хора.

Лодката завива край един остров. Дамата залита и се обляга на мен.

– Откъде пък го измислиха този остров на емигрантите? Аз съм почтена жена. Отивам при брат си. Той е фабрикант на запалки. Не ги ли е срам да ме влачат с моторна лодка? Ще вземат да ме уморят от глад. Или ще посегнат на честта ми. Гамени.

Обяснявам ѝ: всички третокласни пасажери минават оттук. Емигрантска контрола и регистрация. Дали е право, или не, няма значение. Дали опасните елементи не пътуват в първа или втора класа, също не е важно. Обясненията не помагат. Германката не е емигрантка – тя отива при брат си и е почтена личност. Ще отиде в легацията. Ще протестира. Ако законът е такъв, ще иска изменение. Наказание. Обезщетение.

Пристигаме рано следобед.

---

[1] Текстът е публикуван във в. „Простор“, год. I, 1935, бр. 23, с. 6, под заглавие „В страната на вечното лято. Острова на цветята“. Подпис: Матвей Босяка. – Б. ред.

Допреди няколко години тук е било нещо като международен панаир. Стотици емигранти от всички краища на света ежедневно са се преливали от пристанището в острова. От острова към града. Из цялата страна. Днес сме осем. Емигрантският дом е до брега. Там навремето е била емигрантската болница.

Разхождам се с нетърпението на жадния за ново. Остров на цветята. Заслужава името си. Тропически дървета, отрупани с огнени цветове. Палми, надигнали рошави глави към небето. Ойкалипси[2], заспали в сянката на тежката си шума. Измежду широки бананови листа надничат големи кървавоморави бананови цветове. Тесни, чисти алеи. Поляни. Цветни лехи. Плаж. По мъничко от всичко. Наоколо други острови. Вулканически пирамиди. Със зелени глави. Зад тях още острови.

Авторът в страната на цветята

Детски плач. Тръгвам нататък. Попадам в обширен двор. Наоколо дълги казармени помещения. Двуетажни. Бившият емигрантски дом. Сега е друго. По двора, по терасите, из обширните зали гъмжи пъстра тълпа. Хилядна тълпа. Полуголи мъже. Окъсани жени. Голи деца. Тук сега е почивен дом за безработни и бедни. Разхождам се между тях. И си мисля: ако у нас, в Европа, е вечно лято, хората и там ще отвикнат да носят дрехи. И обуща. И шапки. Като тези тук. Раздрани отзад панталони. Риза – с един ръкав и едно рамо. Бедност. Бедност. Бедност.

Едър негър ми показва белите си зъби.

– Бон диа.

Приемам поздрава му.

– Алемон?

[2] Евкалипти. – Б. ред.

– Не, не съм германец.

Спирам се. Как хубаво се смее. В смеха му участват и ушите. Говорел немски. Отлично. Казва „вечер“. И прихва в смях. Казва „двадесет“. И се превива от смях. И ми разказва на богат с жестове португалски език дълга история, от която разбирам само три думи: „алемон“, „Бразил“ и „вапор“. Не ме интересува какво ми разказва. А как разказва. Развежда ме из казармите. Отдалече предупреждава да ни посрещнат с нужната почит. Смесваме се с хората. Негрите. Мулатите. Матовобелите. Тия мълчаливи, слаби хора са бразилци. Безработни. Най-бедни. Спасени от гладна смърт. Събрани от улиците на милионния град. Най-красивия град. Туберкулозни. Маларични. Изключенията са негри. Чистият негърски тип в Бразилия си е бил и си остава най-силният. Най-устойчивият. Може би защото си робува от памтивека. И е по-подготвен за съвременността.

Те ни гледат, усмихват се и мълчат. Ако биха тръгнали из някоя европейска улица, биха пострадали. Ще ги сметнат за светци. Или за разбойници. А те са само безработни, бедни бразилци.

Спя в зала от бившата болница. Двамата италианци и двамата испанци се разговарят гласно. Дразни. Ухото привиква към бразилската тишина. Един сириец хърка. Французинът ме разпитва. И аз го разпитвам. И нито той, нито аз знаем онова, което ни очаква. Слухове. Недомлъвки. Фантазии. В съседната стая въздишки и стон. Там е германката. Заключва трикратно вратата. Мести столовете и масите. Навярно се барикадира. Някой чука на нашата врата. Негърът. Вика ме със себе си.

Пресичаме острова. Отвъд, до брега – скамейка. Чака ни негов приятел. С китара. Сядаме. Пред нас е морето. Над нас луната. Атлантическият океан. Тропическата луна. Зад нас спи Островът на цветята. Другият свири. Моят пръв бразилски приятел свежда глава. Закрива лице с шепите си. Пее някаква безначална и безкрайна мелодия. Думи, които не разбирам. Скръб, която ми е близка. Бразилците обикновено пеят така: със закрито лице, полусведена встрани глава. Монотонно, полугласно. За любов, радости, несгоди. За повече несгоди и по-малко радости. Свършва. Гледа ме и се смее.

Десет часа сутринта: обяд. По бразилски. Събираме се в общата трапезария. Ориз, черен боб, със месо. Хляб бразилецът не употребява. По дългите маси се люлее гладна тълпа. Прислужници с големи баки сновят и разсипват. Който иска, може да вземе и два, и три пъти. Веднъж за днес. Втори път за минали дни. Моят съсед ме оглежда внимателно. Пита ме дали говоря руски. Висок, здрав момък в стари войнишки дрехи. Мисля си – руснак. Не, поляк е.

– А ти футболист ли си?

Смея се. Откъде пък го измисли.

На такъв съм му изглеждал. Искало му се много да срещне някой европейски футболист. Обичал спорта. На гладен корем пищови. Разказва ми историята си.

Бил служащ по трамваите. Участвал в революцията, която докарва сегашната власт. Уволнили чужденците. Сега чакал транспорт за вътрешността. За някакъв град, на три месеца път оттук. Чака да се събере транспорт от повече хора, за да ги изпратят на държавни разноски. Чака от два месеца. Ще чака още два. Всъщност той не мисли да ходи там. Но за това време е осигурен с храна и квартира. После, когато транспортът замине и той се върне в града, ще подаде заявление. Като участник в революцията, ще изпроси една парична помощ, за да започне търговия. Като похарчи и тази помощ, ще търси друг начин за препитание. Дотогава може да дойде нов пуч[3]. Има ги и такива из Бразилия. Особено поляци.

Регистрират ни в канцеларията. Име, занятие, отличителни белези. Отпечатъци от всички пръсти на ръцете. Лекарят преглежда очите за трихома. И вече сме признати за достойни за бразилската земя. Събираме се в моторната лодка.

Рядко се случва да се попадне втори път на Острова на цветята.

Най-после Рио де Жанейро. Слагам куфара на тротоара и се оглеждам. Пред мен небостъргач. Зданието на най-големия масов вестник „А Ноити“. „Вечер“. Не „Утро“, но не много далеч от него. Не по формат, съдържание или манталитет. Поемам въздух. Тръгвам по прочутата авенида[4] „Рио Бранко“.

[3] Военен преврат (нем.). – Б. ред.
[4] Булевард (порт.). – Б. ред.

Рио де Жанейро[1]

Или: Януарска река. Защото откривателите му стигнали там през януари и мислели, че е река. Всъщност: един от най-красивите заливи по океанските брегове. На него след столетия израснала двумилионната столица. Със славата на най-красивия град в света.

* * *

Патер Бернардо, германски католически свещеник, собственик на хотел и акционер в кариокската бирена фабрика „Брама“, ми казва:

– Питаш как да се пазиш от епидемията. Ще пиеш ракия и ще пушиш тютюн – колкото повече, толкова по-добре. Питаш какво да говориш в емиграционния департамент. Ще се правиш на глупав – и повече нищо.

– Но ако не успея да се направя на глупав?

– Ако не успееш, няма да ти дадат безплатен билет.

Разделяме се на авенида „Рио Бранко“, най-красивата улица на търговския град. Срещам дванадесетата катафалка тази сутрин. Без джамлъци, с едно ангелче отгоре. Имаше други с джамлъци, с четири ангелчета. И тези, и онези са вътре с тиф. Най-добре е във всеки бар да пия по една ракия, да паля цигара от цигара.

---

[1] Текстът е публикуван в сп. „Подслон“, год. II, 1935, кн. 5, с. 148 – 150. Подпис: Матвей Босяка. Негов съкратен вариант е отпечатан във в. „Кормило“, год. I, 1936, бр. 41, с. 3, под заглавие „Репортаж от Рио де Жанейро“ и отново с подпис Матвей Босяка. – Б. ред.

– Моля, бонди.

Едрият креол зад тезгяха се усмихва, смига ми и налива чашка ракия.

– Моля, бонди.

Снажен прислужник негър се усмихва, смига ми и налива чашка ракия.

– Моля, бонди.

Моренатa от бара се усмихва, смига ми и...

Добри хора са бразилците. Как многозначително умеят да се усмихват.

По улицата минава черно боядисана талига с четири ковчега.

Поръчвам на моренатa второ бонди.

Над главата ми е надвиснало голямо огнено слънце.

* * *

Чиновникът от емиграционния департамент говори едва-едва английски. Пита какъв съм по занятие. Бях студент. За студенти няма безплатни билети. Сега не съм студент. Няма билети.

Зад мен наредени хора. Чакат ред. Не протестират. Брадясал бивш матрос ме бута: да не се отчайвам, да искам. Накрая се е наредил чужденец. Току-що дойде. Вика – да бързам. Матросът му се озъбва. Спомням си съвета на патер Бернардо.

Да ми дадат билет за вътрешността. Билет няма.

Билет има. Няма. Има. Няма. Има.

Чиновникът се отчайва. Оглежда се. Разколебава се. После въздъхва. И пише билета.

Авенида „Рио Бранко“ и тесните сенчести улици на кариокския сити са задръстени с хора. Никога не съм виждал толкова много хора. Те се преливат от една улица в друга, по тротоарите и ъглите. Те пълнят кафенетата и магазините. Всред тях се промъкват претоварени трамваи, омнибуси и автомобили, каруци и велосипеди, мотоциклети и колички на градските носачи – и никой не им обръща внимание. Защото тук няма машини и хора. Всичко е само едно цяло, което не се бои от себе си: големият град.

Търговската улица авенида „Рио Бранко“

Толкова шум. И толкова тишина.

Хората са дребни, всеки носи в жилите си поне капка черна кръв. Чисто белите са чужденци. Чисто черните не са бразилци. Чувствам се частица от тоя безкраен поток, от милионното, частица от модерен град – нали срещнах вече осем носачи на пишущи машини. Из тълпата продавачи разнасят снопи от лотарийни билети. Ежеминутно някой тръгва с мене и ми предлага милионите на някоя от десетките лотарии. Ежеминутно някой се полъгва и си купува билет. На ъгъла един испанец кряска:

– Федерална бразилска лотария, двеста конта печалба.

Виковете му звучат грозно и чуждо.

Стигам до по-спокойна улица.

Струпани хора. Пиян негър се наместя в елегантна лимузина. Изтяга се удобно на седалището и се готви да спи. Шофьорът пристига. Взима му шапката. Пияният грабва неговата. Шофьорът замахва да го удари. Пияният се пази с ритници. Шофьорът отива да търси полиция. Пияният заспива. Чакам. Искам да видя как се арестуват хора в Бразилия.

Полицията идва, оглежда пияния и вдига рамене. Човекът никому нищо не прави, а лимузината нито е държавна, нито собственост на полицая. Шофьорът намира свои приятели и изтегля заспалия. Негрите спят непробудно. Искат да го сложат на тротоара. Полицаят се наежва. Не, така не може, трябва да го отведат до входа на мебелния магазин и да го положат внимателно на стъпалата. И той нали е човек. Един се обажда, другите се смеят. Навярно предлага да му донесат и креват от мебелния магазин. Полицаят си отива. Лимузината си заминава. Да се не начудиш.

Жега. Никъде сянка. Спасението е душът в хотела. Но как мога да стигна в хотела? Спирам едного и питам:

– Пинга роа „Риашуельо“?

Той ме поглежда сърдито и вдига рамене.

Питам втори за трамвая към моята улица. Той ме поглежда сърдито и дига рамене. Трети – четвърти – осми. Що за хора са бразилците! Докато на всяка чашка бонди се усмихваха, сега на всяко запитване за пинга се мусят. Десетият е полицай. Наблюдава ме неуверено, после се досеща и ме хваща за ръкава.

– Бонди руа „Риашуельо“?

Зяпвам. Бях се объркал. Вместо ракия, цял ден съм искал трамвай. Вместо трамвай – ракия.

Качвам се. Свалят ме. Пак се качвам. Пак ме свалят. Трети път се качвам – трети път ме свалят.

Това е. Не знаех, че без палто не можеш да пътуваш с трамвай.

* * *

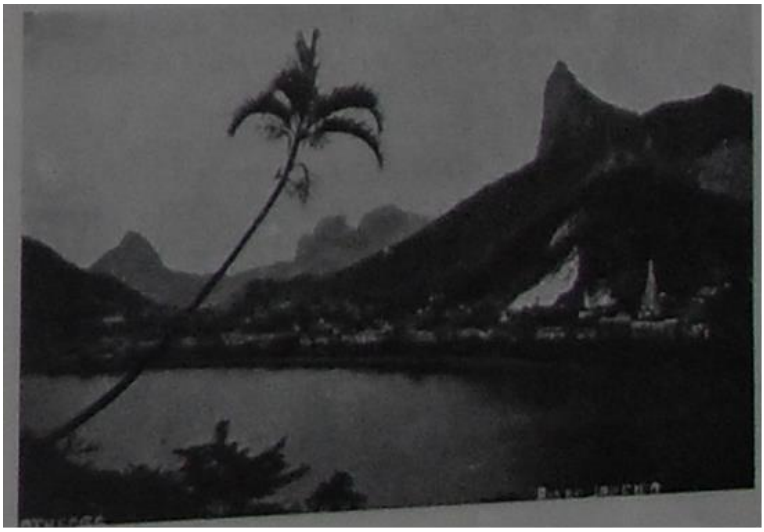
Прая „Ботафого“, авенида „Атлантика“. Крайбрежните булеварди. С безкрайния плаж. С широкия красив полузид и каменните скамейки. С цветните лехи и знамената на легациите. С океана и хората, които излизат от домовете си в елегантни наметки, пресичат просторния булевард и влизат във водата.

Рея се по брега, някъде по брега, а брегът на Рио де Жанейро е столик. Той завива край полуострови и заливи, отива, връща се. Асфалтиран бряг, бряг на цветя и палми. От едната страна море, а от другата дворци. Отсам мирис на морска вода и плаж, оттатък фонтани, палми, банани, в дворния порядък на една вечнозелена природа, в която дремят построй-

ки без нова предметност, без модерна пресметливост. Зад тях, далече навътре, и вляво, и вдясно, се шири градът. Небостъргачите са го прегърнали и го носят към новото време. Каменистите, стръмни чуки със зелени качулки се надигат и се присмиват на небостъргачите. Из водата на Атлантическия океан се оглеждат рошави глави на десетки мъже, косата им е гора и палми. Те весело се люлеят във водата, тя ги краси, те я красят. Десетките острови, най-големият от които се провлача до подножието на отвесна гранитна скала, на „Пон де Асукар“, визитната картичка на бразилската столица. От нейния гранит се белее над целия шир викът на живота:

„Гудийрс“.

Реклама за северноамерикански автомобилни гуми.

* * *

Попадам в широки улици с ниски пъстроцветни постройки. От баровете по ъглите и из домовете се носи грамофонна песен. Някъде грачи радио, по-нататък се прозява женска песен. Тълпа от войници, моряци и младежи изпълня улиците. Зад всеки прозорец по една кутия, едно легло, един стол и един умивалник. Прозорците са наредени един до друг, те са широко отворени, от тях се усмихват жени, някои от младите са дори и хубави. Повечето са облечени в бански костюми, които закриват само онова, което е грозно – нали тук е плажът на изхвърлени от международния океан пътници. Никой не подвиква, както в Марсилия, никой не тръгва с тебе, както в Берлин, те само се усмихват и леко кимват в приятелски поздрав. Човек може да си избира на воля, а щом не си избере нищо, не ще се сприятели и с лекаря. Ненадейно долитат полицейски ка-

мионетки, от тях слизат полицаи, те блокират и затварят улиците. Почват обиски и проверка на квартирите. Пак е станало някъде убийство, пак ще се преместят няколко жени със сутеньорите си в затвора.

Наблизо е пристанището.

В подножието на норвежкия параход е вързана лодка. Двама държат въжета, други двама въртят колелото на ръчна помпа за въздух, един друг е долу, на дъното. Той дава сигнал. Горе теглят въжетата. Из водата излиза едно кошче, в него се оцеждат три буци брикет. Стоя там един час, кошчето излиза четири пъти, това са сто и петдесет килограма брикет. Отивам си, не дочаквам да видя водолаза.

Влача се по брега.

Още е рано. Слънцето още не ме е подгонило. До халите с купища тропически плодове, зарзават и риба се редят камиони танкове. По тях се ширят величествени имена: „Стандарт“, „Калорик“, „Тексако“, „Англо-Мексикан“. Това е газолин на северноамерикански и английски компании. Една част от този газолин се изнася от същите тези компании от същата тази Бразилия. За да се рафинира в страните им и да се внесе на четворна цена.

По-нататък брегът е друг, бряг на рибарите и на военната флота, бряг на ония, за които икономиката е отредила клатене на краката над тъмната вода и гледане как играе рибата. Отивам към разхвърляните каменни блокове да търся сянка. Това не са блокове, а кухи железобетонни кубове, изостанали от някой воден строеж, с кръгли отверстия. Надничам в първия. Отвътре ме посрещат две женски очи, с големи орбити и червени клепачи, под тях разкривена уста. Луда. Избързвам. От втория куб се на-

дава глава, до нея друга на старица негърка. А от третия блок се протяга вече ръка от кост и кожа, един глас моли за милостиня. Луд.

Оглеждам се. Наблизо, облегнат до отверстието, работник креол, с разголени здрави гърди, със скръстени ръце. Не всички, значи, са просяци. Питам го със знаци дали и той живее тук. Той ме оглежда безразлично, обръща се и мълчаливо си отива.

Бърша потта от челото си и се връщам към града.

* * *

Вече е обед, вече има отворени кина, а в тях е хладно. Взимам си билет за пет лева и сядам между войниците и моряците. По екрана се гонят каубои, стрелят се часове наред, без да пълнят наново оръжието си, след Том Микс иде Лилиан Харвей, след Жорж О'Бриен пристига Грета Гарбо, гледам пет филма за пет лева.

Привечер почивам на скамейката пред пощата. На масивното сиво здание се вее бразилското знаме, зеленото знаме със земното кълбо, звездите и лентата през него: „Ордем и прогресо".

Ред и напредък.

Докато бях в киното, по улиците пак са ставали политически стрелби, а за прогреса тук, в Бразилия, се грижи главно католическата църква. Наблизо има една. Около нея вече се трупат хора и първите фишеци предизвестяват, че тази нощ там има черковен празник – вътре литургия, вън панаир и разкошен фойерверк.

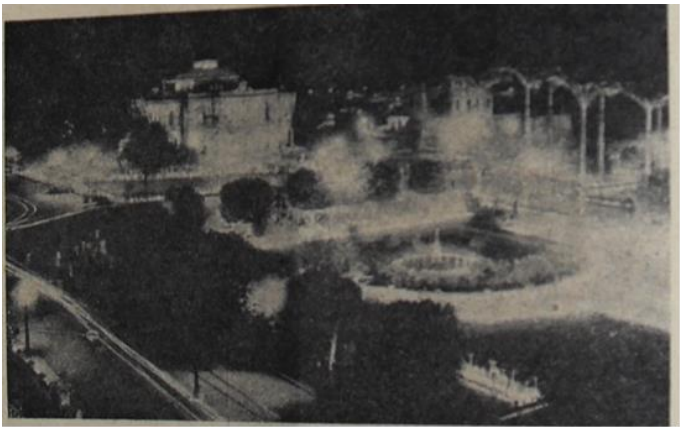
Бразилия. Градове и градоустройство[1]

Някои казват, че Бело Хоризонте, столицата на бразилския щат Минас Жераес, има шестдесет хиляди жители. Други ги оценяват на двойно повече. Но в едно всички са съгласни: че преди двадесет и пет години Бело Хоризонте е имал само петнадесетхилядно население.

Един град, който ежедневно расте, има, разбира се, и своите недостатъци. Хората пристигат на тълпи, те се стремят към него от север и от юг, от други градове и из вътрешността, те остават в новия град или отминават. Затова в такъв град, в който всеки ден се строи и мени, и наново руши, не могат да се търсят трайни ценности. Днес там, на гористия склон на близката планина, децата ходят да берат малини и да замерят маймуни, там е диво и природата се гордее с вечнозелената си тропическа младост. А утре в ъглите край пътеките, всред поляните изникват телени огради, вдругиден има вече къщурки, след няколко месеца там е градец, къщурките са се наредили в улици, по улиците се чернеят накопи за водопровод, по ъглите зеят ями за стълбове за електрическо осветление, из отворените прозорци се носи песента на радио, а работниците от голямата постройка между двете бъдещи авениди са съблечени до пояс, потта се рони от тях, примесва се във водата на армирания бетон и ти ги запитваш:

– Сеньори, черква ли строите?

– Не, това ще бъде бар и магазин на Жон Гонсалвес, големия капиталист от Бело Хоризонте, ще има три етажа и голяма помпа за бензин. А черквата се строи по-нагоре, всред площада.

[1] Текстът е публикуван в сп. „Подслон“, год. III, 1936, кн. 5, с. 12 – 13. Подпис: Матвей Босяка. – Б. ред.

Така расте новият град и който иска да го види оформен и завършен, какъвто ще бъде след двадесет и пет години, да отиде днес в центъра на Бело Хоризонте. Там живее една четвърт от населението на провинциалната столица, там няма нито една неасфалтирана улица и в него се допускат само автомобили, камиони и леки каруци, тежките коли с по пет чифта волове и товарните двуколки с по три катъра могат да стигнат само до градската черта. Колко красива е централната авенида „Афонсо Пена“! Как е скътала в своята радост всичко, което би издало техническото ѝ предназначение на централна съобщителна артерия! Трамвайните релси са декорирани с цветни лехи, из тях огромни яркоцветни лалета и далии, карамфили и теменуги оглеждат учудени металния зелен цвят на звънящите, препълнени с хора електрически коли. Трасето е зелено, през английската трева се точат само двете релси, тревата е тъй хубаво подстригана, като че всяка събота ходи на бръснар. Над бордюрите на централната алея и по тротоарите е повиснала зеленината на тумбести дървета, тя е тучна и вечна, минувачът гони сенките им и се радва на града, на авенидата и на дърветата, защото в тропическа Бразилия всяка сянка е радост. Вдигам глава и спирам. Та това са манги, отрупани с плодове, онези големи сочни плодове, които за бразилеца са еднакво ценни с банана и портокала. Дърветата са нависнали от плод, само да вдигна ръка и ще мога да забия зъбите си в него. Но аз не вдигам ръка, защото тук обичаят е такъв: никой не посяга към онова, което е там за украса.

Колко градини има в Бело Хоризонте! Тоя град, със своята странна структура от успоредни и перпендикулярни улици, с еднакво отдалечени кръгли площади, от които лъчеобразно излизат авениди, е наистина щастлив, защото почти всяка сграда е вила, потънала в неувяхваща зеленина, всяка черква, всеки площад, всяко по-голямо кръстовище е градина, всяка улица е алея от дървета.

Какво ли няма в градския парк! И плодове, и трева, и цветя, и езера, специални ботанически култури за илюстриране на пъстрото бразилско растително богатство, и толкова много животни – папагали, гълъби, пауни, фазани, маймуни, ягуари, речни свини, диви котки и триста сърни, и боа, и всичко. Една разходка тук на гувернантката с детето е училище, е университет, детето намира люлки и лостове, дъски за плъзгане и пясък за играене, то се запознава с растенията и животните, гувернантката се учи да завижда на сърните, които тъй изящно умеят да се радват една на друга.

Тръгвам из улиците на новия град и си мисля: всичко тук ежедневно се мени, непрестанно се строи, как може да се подреди номерирането на къщите? Всеки от нас е бил поне веднъж чиновник и е свикнал да търси недостатъци във всичко, което вижда, и аз в себе си почвам да се радвам,

че съм намерил голям недостатък на тъй правите улици. Оглеждам табличките и съжалявам домопритежателите, които навярно по три пъти в годината сменят номерата. Но странно. След 10 не идва 12, а идва 44, а 75 скача изведнъж на 109. Подигравка ли е това? Колко мъчно е понякога да се досетиш за нещо тъй просто. Тези номера на къщите не означават къщи, а означават метри. Номер 120 отстои на 120 метра от началото на улицата и затова никой в Бело Хоризонте при промяна в строежа на улицата не се нуждае от смяна и на номера на къщата си. Затова тук никой никога не пише в адреса си: нов номер 80, стар 124, а най-стар 102.

Меря с крачки метрите от номер до номер, от ъгъл до ъгъл и откривам друго градоустройствено качество: всеки градски парцел в Бело Хоризонте е сто метра широк и толкова дълъг.

Слугините изнасят пред вратите големи тенекии с боклук.

По улицата слиза сиво-зелен общински камион. Влачи се от врата на врата, двамата работници с кожени престилки се закачат със слугините, вдигат голямата тенекия и изсипват в корема на камиона боклука, камионът е вече почти пълен. Поглеждам в него. Колко по-друг от нашия е бразилският боклук. Една трета е остатъци от плодове, друга трета от зеленчук, пепел и хартия има съвсем малко. Не обичат тропическите жители нито огъня, нито хартията. Къде ли се отнася градският боклук?

– Във фурната на Гамелейра – отговаря ми шофьорът.

Качвам се на трамвая и отивам в Гамелейра, на източния край на града. Фурната е взидана в баира, ниска, дълга сграда с четиридесет камари, всяка от тях три метра дълбока, широка и висока. Камионът минава край кантона, теглят го, продължава по пътя и стига на покрива на фурната. Циментеният капак на една камара е вдигнат. Камионът разтоваря автоматически боклука си в камарата и си отива. Изреждат се още много камиони, камарата е вече пълна. Затварят капака, пускат в малкото му отверстие един маркуч, в камарата шурва вода. По-късно вадят маркуча и затварят и малкото отверстие. Така боклукът остава шест седмици в херметически затворената камара. Създава се процес на вътрешно горене, произвежда се топлина над 80 градуса, която била, казват, достатъчна за дезинфекция на боклука. Остатъците от плодове и зарзават, книгите, парцалите, шумата – всичко, което е способно да гние, изгнива. Предницата на фурната е по-ниска, край нея води друг път. Всяка камара има врата. Всяка прегоряла камара се отдава на общински градинари, на държавни разсадници, на местни градинари или на слуги от градските вили. Те отварят камарата и извличат боклука, като отделят тенекиите и стъклата. Пресяват го през едро сито, натоварват го и го отнасят. Остатъкът се запалва и пепелта се използва пак за наторяване. Крайният остатък от негоривни вещества се изхвърля в една пропаст извън града, която след едно десетилетие навярно ще се превърне в култивирана земя. Це-

лият град Бело Хоризонте с неговите паркове, градинки, алеи, с вилите и безбройните зарзаватчийски и цветарски градини в околността се снабдява с тор от тия градски фурни. Тежко и горко на оня, който би търсил тук само говежди тор. Тук той е скъп, липсва въобще и е по-слаб. Изсушен на слънце, от него са се изгубили най-ценните подсилни вещества. Градският боклук дава много по-добър тор и резултатите от него са отлични. Той съдържа извънредно много потаса, калциеви вещества, азот. Манипулацията е тъй проста, сградата тъй евтина и лесно построена, човек се чуди защо и другаде не може да се използва по тоя път богатството, което съдържа градският боклук.

Бело Хоризонте е сравнително нов и несъмнено още малък град. Но той диша, живее. Главните градски артерии са претъпкани с хора и машини. Омнибусите се надбягват с трамваите, върволица от автомобили задръства кръстовищата и улиците, човек с мъка пресича авенида „Афонсо Пена“, извънградските шосета са претоварени.

И тук градинарят и цветарят са бедни, и тук е страшна криза, но животът е в движение, градът не е задȕшен, той диша, расте, набъбва до пръскане, той гладува често, но и расте, и младее. Върхът на тоя странен, непонятен за времена на криза подем към усъвършенстване и модернизиране и растеж на бразилския град е столицата на републиката – Рио де Жанейро. Няма европейски град, макар и също милионен, който да диша с темпа на Рио. Няма и град, който тъй оправдано да се слави като най-красивия на земята.

Изкачвам се на Моро де Фурмига, Мравия хълм, едно от ония вечнозелени скалисти тепета на Рио, които са гордостта на бразилската столица. Оглеждам се. Пъстро безбрежие почва от брега на океана, простира ръце към сините склонове на Петрополис, прескача и огражда широкия Кариокски залив, а към сушата се губи някъде в зеленината, в мъгливата далнина към планините. Небостъргачи? Да, има много, но цветът на града не е бял или сив, или червен, а е зелен. Нещо неизказано хубаво, нещо човешко има в това да обхванеш с погледа си двумилионен град и да не почувстваш масата на камъка и цимента, а само радостта на тропическата му природа. Какво ли е извън града? Качвам се на трамвая към изток, след час и половина той ме отвежда в портокалени плантации. Двадесет километра на югоизток, през долините и хълмовете, е само едно: портокалова градина. Отивам на север – портокалови плантации. На запад също. Цялата област на Рио де Жанейро е една-единствена портокалова градина, която праща своето светлозлатно богатство из целия свят.

Градът вече протяга пипала към портокаловите дръвчета, пипалата му са новите квартали с вили на милионерите и милиардерите от целия свят. Рио де Жанейро е вече стар град, но и той непрестанно расте. Не както Бело Хоризонте. Там градът се разширява с къщурките на бедните.

Тук той расте с дворците и парковете на богатите. Бедните на Рио изостават все повече в стария град – около пристанището, гарите и кварталите на проститутките.

Как се устройват новите квартали на Рио?

„Форса и Луз“, „Енергия и Светлина“, е името на някакъв северноамерикански тръст за произвеждане и използване на електрическа енергия. Осветлението и съобщенията, улиците, водопроводите и каналите на голяма част от Бразилия са негови. С милиардите си той е оковал цялата страна. За начина, по който тоя тръст взема своите концесии, тъй много се говори. При всяка бразилска революция като една от първите точки на стопанските искания стои: долу „Форса и Луз“. Стачките, които работниците в американския тръст често правят, се подкрепят от правителството. Но революциите си стават, стачките зачестяват, а тръстът „Форса и Луз“ си е там и ежедневно излъчва нови предприятия, нови компании за строеж на улици, за производство на цимент и асфалт, за използване на нови източници на енергия, осветляване и устройство на нови градове. Тая компания чрез своите предприятия има и едно интересно концесионно задължение: когато Рио отдели за застрояване нови извънградски части, преди да се допусне какъвто и да било строеж, „Форса и Луз“ чрез своето съответно предприятие е длъжна да построи тротоари, асфалтни улици, водопровод и канализация, осветителна и съобщителна мрежа и всичко, което е от значение за устройството в новата градска част.

Колко пъти всеки от нас е газил до колене в калта на гъсто заселени градски квартали и се е обиждал, че слиза до нивото на бивола и свинята, които тъй хубаво се примиряват с калта. Тук, в Рио, съм виждал обратното: крави, крайградски крави минават през асфалта, край модерни електрически стълбове, по трамвайна линия, за да отидат от едно пасбище в друго.

Бразилката[1]

Единен тип бразилка няма, както няма и единен тип бразилец. На юг, в Сан Паоло и Санта Катарина, където климатът напомня южните брегове на Европа, преобладава морената, облагородената смес между бели и черни, а горе, към екватора – меднокожата наследница на индианците и мулатката. Рядко обаче и на юг, и на север се среща съвършено бяла или съвършено черна бразилка.

Едно знае да създава тропическата природа: еластичност. Често съм наблюдавал разхождащи се девойки. Във всяко движение участва цялото им тяло. Европейката се движи само с краката си.

Младостта в тропическите страни е ранна и мимолетна. На петнадесет години бразилката почва да зрее. Преди да достигне тридесет, тя е вече с отживяло тяло. Сватби на петнадесетгодишни – с подправени кръщелни свидетелства. Тринадесетгодишни работнички. Деца в публичните домове. Това в Бразилия не е рядкост. Не са рядкост и майки на петнадесет години.

Те не са щастливи със своя среден ръст, със стройността и подвижността си. Дребноръстият бразилец лудее по едри, пълни жени.

Тропиците не обичат нервния темп на модерното време. Бразилският дом е открит, оскъдно мебелиран, прашен през сухия период, кален през дъждовния. Кухнята е проста и еднообразна. Цяла Бразилия – и бедната, и богатата – яде два пъти дневно ориз и черен боб, с месо или тлъстина, поръсен с брашно от корените на мандиока. Разнообразното е само в прибавката – мамалига, варена тиква, зарзават, плодове, сладки. И много, много – и евтино кафе.

Къщите са украсени с кафези. Пет, десет, двадесет кафеза. И икони.

В семейството бразилката е другояче поставена. Не както европейката. Тя е сляпо привързана към дома и към половината или една дузина деца. Мъжът, особено туземецът от вътрешността, се чувства като гост.

Може би защото законът се опитва да го закрепи към семейството му.[2]

---

[1] Текстът е публикуван в сп. „Беседа“, год. I, 1935, кн. 10. Подпис: Д. Вълев. – Б. ред.

[2] За отношението към жената в Бразилия свидетелства и следният откъс от статията на Матвей Вълев „Нова напаст“, публикувана във в. „Мир“, год. XLVI, 1940, бр. 11 881, с. 3: „Веднъж в Бразилия, в тая туземна страна, срещнах по улиците на един малък град интересна стара негърка с лула. Понечих да я фотографирам. Но моят приятел, един бразилски неграмотен работник, ме улови за ръката.

– Недей! Ще те арестуват. Забранено е да се снимат минувачи и особено дами.

– Ще я попитам…

– Още по-зле. Забранено е да се разговаря непозната жена по улицата. Ако тя се оплаче, ще те глобят, а ако няма полицай, другите минувачи ще те уловят и ще ти смъкнат кожата от бой“. – Б. ред.

* * *

Гражданският брак е задължителен. В Бразилия единствено той осигурява правното положение на жената в семейството, като предварително в брачния договор урежда всички имотни и други отношения. Религиозният брак е доброволен. Католическата църква там не е само религиозен институт, тя е и важен обществено-социален фактор. Допуснала гражданския брак, тя е провела друга мярка за запазване на семейството: безусловната забрана да се встъпва във втори законен брак. При все че гражданският лесно може да се разтрогне – при съгласие на двете страни, при вина или недостатъци само на едната.

* * *

На пръв поглед тая забрана като че действително може да допринесе за запазване на семейството. Но действителността е друга.

Там липсва напълно граждански регистър за населението, такъв се създава едва напоследък. Страната е просторна, населението се губи из нея, има провинции с 2 – 3 души на квадратен километър. Цялата страна от много години се намира в процес на непрекъснато движение на населението от едни щати към други. Всичко това подпомага една особена форма на встъпване в брак: фалшификацията. Нали е достатъчно да се явиш при хейтара без никакви документи, само с двама свидетели. Нали тия свидетели могат да бъдат първите срещнати шофьори или минувачи. Какво по-лесно от това да се кажеш неженен. Тази леснота сама подканя към нейното използване.

Познавах един боядеро, каубой, който в четири града имаше по една законна съпруга, а в съседния чифлик живееше в незаконно съжителство. Куриоз? Напротив.

Незаконното съжителство е масово явление. За неговото преследване няма санкции. Църквата, която в обществения живот има неограничено влияние и върху отделната личност, не може да се справи с най-разнообразните прояви на индивидуалния живот вътре в семейството, особено при извънредно силната и първобитна натура на туземеца.

Един от големите рушители на семейството там е проституцията. Тя е позволена, безконтролна в здравословно отношение и извънредно разпространена.

И легендите не са вечни

Бразилия[1]

Бяха години. С шарени селски дисаги или стари куфари се нижеше през границите пъстрата тълпа на емигрантите. Млади работници, на които Старият свят поднасяше срещу непосилен труд парче корав хляб. Смели интелигенти, намразили едно общество, което им носеше само унижения и преследвания. Жадни за живот авантюристи. Подплашени престъпници. Стотици хиляди, милиони, из целия свят кръстосваха океаните, пустините, вековните лесове. Разнасяха културата на своите страни. Ковяха приятелство на народните маси. И мнозина от тях успяваха да намерят в дивите, първобитни условия на новите светове прехрана и човешки живот, отказани им от натъпканите с излишни хора стари страни.

По тия времена всеки консул беше съветник. Всяка граница – свободен пропуск.

Днес консулът е ключар. Границата – заключена врата. Приказната страна – възможност за още безработица. Огнище на нова мизерия. Утрешният ден – безнадеждност.

Минаха годините, в които всеки можеше да избира.

Днес хората имат големи уста. Говори се за спортен туризъм. Из целия свят никнат като гъби туристически дружества. На разноцветни знамена се крещи: „Обичай природата. Опознай света. Изучи живота на другите раси, за да опознаеш себе си“. От всеки ъгъл на богати улици те канят разкошни витрини със снимки и цифри от целия свят. „Пътувай чрез нас. Ежечасно влакове. Ежедневно параходи. Шест пъти в седмицата аероплани. В неделя цепелин. Ела, влез в нашето представителство, информацията е безплатна.“

Четеш. И си казваш:

„Защо да ходя в чужди страни? Тук ми е по-добре. Нека ходят богатите“.

Дали кръвта ни изстина и ние започнахме да предпочитаме европейския глад пред глада в Америка, опасностите на Африка и потайностите на Индия? Или...

Първи заключиха вратите си Северноамериканските съединени щати. Последва ги Аржентина, Чили, после Бразилия. И днес в цяла Америка, в Африка и Азия, в Австралия и Европа, навред има мерки против ония, които създадоха новите светове: пришелците.

---

[1] Текстът е публикуван във в. „Простор“, год. I, 1935, бр. 19, с. 2. Подпис: Матвей Босяка. – Б. ред.

До октомври 1930 година Бразилия даваше свободен достъп и добър прием на чужденците емигранти. Десетки пасажерски параходи ежедневно пренасяха стотици и хиляди пришелци, които се разливаха из цялата страна. Октомврийската революция в 1930 година постави начело на държавата д-р Жетулио Варгас. Сега той е конституционно избран председател на Федералната република. Като една от първите наредби за борба с безработицата на новата власт, тогава се издаде Наредбата за ограничение на емиграцията. И днес, четири години по-късно, океанските пасажерски параходи са само тъжен спомен от една голяма традиция.

Вместо пъстрата и шумна тълпа от емигранти работници – германци, поляци, холандци, евреи – от „Кап-Аркона“ и „Генерал Артигас“ днес в Рио де Жанейро и Сантос слизат по няколко десетки хора. В голямата си част жени и деца на вече преселени емигранти. И по няколко еврейски фамилии. Нали на мачтите се вее днес новото германско знаме с пречупения кръст.

„Алсина“ и „Мендоза“, марсилските сестри, са днес полутоварни параходи.

„Генуа“, италианският гигант, не носи своите италиански, испански, арабски мравуняци. Бърза по стария си път празен и невесел.

И още много имена. А като че и екваторът, и океанът също започват да се въсят в спомени за отминали дни.

Бразилия преживя няколко тежки години на икономическа и политическа криза. Мнозина се надяваха, че след преодоляване на кризата ограниченията ще се премахнат. Напротив. От 1933 година икономическото положение в най-голямата южноамериканска държава – осемнадесет пъти по-голяма от Германия, с население, почти два пъти по-малко от германското – се пооправи. Но в новата конституция от 1934 година мерките срещу емиграцията се стесняват и увековечават.

Малцина са днес щастливците, които могат да се доберат до страната на вечното лято.

Квотата за отделните страни е извънредно ниска. Дочакване на ред за европееца е равносилно на безкрайно търпение. Има друг способ: специалното разрешение. Сключва се контракт с тамошен работодател. Пътният билет се получава оттам. При влизане в страната емигрантът е длъжен да покаже една налична сума от три конто, равна на три хиляди милрайса, или двадесет и четири хиляди лева. При днешните валутни закони у нас и в по-голямата част от Европа изнасянето на такава сума е невъзможно. Ограничи се също и повторното влизане на чужденци, които са били веднъж вече там, но не са станали бразилски поданици. Навремето за тях нямаше ограничения. Днес срокът за свободно завръщане е една година. Емигрантът, дошъл в Европа, за да уреди имотни въпроси, да вземе семейството си или да се види с родителите си, е длъжен да се

завърне най-късно в една година. Закъснее ли, той може да се върне в Бразилия само ако получи пътен билет оттам и покаже налична сума от три конто.

Така е в Бразилия. Същото е и в другите южноамерикански държави. Условията за емигриране в Северна Америка, Африка и пр. са още по-непреодолими.

Тежко и горко на оня смелчага, който се опита да премине океана контрабанда. По стара традиция. Да се укрие. И когато параходът излезе на открито море, да се яви и каже: „Дайте ми работа за храната и ме свалете на кое да е пристанище от отвъдния бряг“. Беше време. Тогава под „морски капитан“ човек си представяше нещо голямо, с широка душа и грамадна лула, което би го потупало по рамото: „Хайде върви да хвърляш въглища в пещите“. Когато се споменеше „параход“, човек си мислеше за свободна, демократическа държавица, без закони, без полиция, без глоби. Беше време. Но и то мина. Днес законът е прострял пипалата си над цялото земно кълбо. Морският капитан е негов неумолим блюстител. Контрабандистът пътник е престъпник. Той работи, за да спечели хляба си. Но е арестант. Целта на пътуването му е първата полицейска станция. В най-щастливия случай успява чрез консули и власти да се завърне здрав и читав там, откъдето е тръгнал. Окъсан и изгладнял. Или да бъде предаден като арестант на същия параход при обратния му рейс. И в двата случая: ако не се изгуби из пристанищните затвори.

Модерният начин на връщане в родината без пари не е вече смелостта на контрабандиста. А е смирението. Удостоверения за бедност и имотност. Гаранти. Висене из консулствата. Молби. Докато някое сърце се смили и издаде един „безплатен“ билет.

За Бразилия този начин на завръщане не съществува. Там няма български консул. Понякога българи от Аржентина успяват да използват това право. В много редки случаи. Друго е с големите и богати държави. Те се грижат. Естествено, само за „верните“ си поданици. Например Италия. Тя провежда сега една особена политика на събиране на хората си из целия свят. Италианските консули в Южна Америка ежедневно отправят за Европа десетки и стотици пасажери. Вероятно за да не се нуждаят от туземци при провеждане на усилената си колониална политика.

Обаче и за българите, и за другите тези „безплатни“ билети водят към близко приятелство с бирника и съдебния пристав.

По-познат сред българите е другият начин на легално завръщане. Получаване на билет от България. Но и той вече започна да скърца под натиска на валутните ограничения.

Като се прибавят към пречките за влизане в Бразилия и тези, които съпровождат излизането из България – паспорт, данъци, повинности,

валути – стига се до едно: емигрирането в Южна Америка е почти невъзможно. Завръщането извънредно трудно.

Ние сме жертва на световните икономически условия. Ние, хилядократно възпетите скиталци, гурбетчии, емигранти, пътешественици, сме принудени да си налягаме парцалите. И да чакаме онова време, когато границите и пристанищата на пет континента наново ще отключат вратите си. Няма да го дочакаме. Дано децата ни имат този късмет. Иначе ще се загуби и последната надежда: че „там“, където и да било, е по-добре от „тук“. А бразилските беззимни години, аржентинските милионни стада, парагвайските тайфуни, чилийските планини ще останат само спомени.

Всички ограничения за влизане в Южна Америка засягат само емигрантите, третокласните пасажери. Пътниците от първа и втора класа не са емигранти. Те са туристи. Желани гости. За тях няма емигрантска контрола. От тях се иска само билет за отиване и връщане. Те могат да слязат където искат и да поръчат на компанския агент да им донесе багажа.

Но светът е така устроен, че който пътува в първа или втора класа с билет за отиване и връщане, не се нуждае от преселване в друга страна.

За него и „тук“ е много добре.

Който може – не иска, който иска – не може.

Билет трета класа от Рио де Жанейро до София или обратно струва дванадесет до осемнадесет хиляди лева. Според парахода.

Тайнствени експедиции по Амазонка[1]

1.

Голяма е реката Амазонка. И още неизвестна. Неизползвана. Особено горното ѝ течение. Изворите ѝ. Там, гдето бразилската амазонска низина граничи с Южна Колумбия, Източен Перу, Северна Боливия. Почти ежегодно се говори за експедиции, които се опитват да я доизследват. Но никоя от тях не даде пълни резултати. И тази година там скита една голяма военна експедиция. В Бразилия се тревожат вече за нейната участ.

През 1930 – 1931 година в горното течение на Амазонка скита известно време една интересна експедиция. Ръководителят ѝ беше един бивш офицер от Германския кайзерски генерален щаб, генерал Ханс Кундт. Какво точно бе изгубил този господин в Амазонка, не се знаеше. Научни интереси? Изследване на бита на малкото индиански племена, скътани там? Военни стратегически въпроси от значение за Бразилия? Лов? Ботаника? Зоология? Или искаше да става фермер?

Не. Неговите цели бяха малко по-неясни.

2.

Човекът обикаляше там, за да намери разрешение на въпроса за безработицата в Германия. Той поднесе чрез германската преса, главно дясната, един прост начин за ликвидирането на този тъй важен въпрос.

Низината на Амазонка е една от най-плодородните в света. Там се крият несметни природни богатства. Тя се колонизира с германски безработни. На първо време – двеста хиляди души. Акцията се провежда в няколкогодишен срок. Кандидатите, или, ако такива не се явят, набелязаните, трябва да бъдат млади, здрави и работоспособни. Разпределят се на групи. Армии. Групите на дивизии. Дивизиите на полкове, полковете на дружини. Преди да тръгнат, се подлагат на известно обучение. С първия параход заминава първата дружина – две хиляди души – заема и колонизира парцел Амазонка номер първи. Втория параход – втората дружина – втория парцел. Хората се екипират от Германия с оръжие, инструменти, медикаменти, семена и прочее. Всичко става в боеви ред. Безработните заминават без фамилиите си. След време, когато се уредят там, ще последва преносът на фамилиите им.

И така, в пълен ред, с музика и песни, се намира работа за двеста хиляди души. Германските безработни намаляват. Амазонските потайности се разбулват. Там, гдето до оня ден са се разхождали меднобели диваци, утре ще кънти бойна германска песен. Изникват нови градове. Разстилат се нови плантации.

---

[1] Текстът е публикуван във в. „Простор“, год. I, 1935, бр. 18, с. 2. Подпис: Д. Вълев. – Б. ред.

Нима всичко това не е прекрасно? Нима един германец не може да спаси човечеството, макар че е отдавна забравена личност? И в германския печат се повдига наистина въпросът: защо пък да не се приеме този план?

3.

Усъмниха се някои:

„А насекомите – четиринадесет хиляди вида, а змиите – сто и четиринадесет вида, а болестите и другите опасности, които едва понася дори аклиматизираното население?“.

„Посредством аероплани и задушливи газове в един къс срок набелязаните области ще бъдат прочистени. Ще се води специална политика за хинизиране, инжектиране и въобще за подготвяне на колонистите за борба с опасностите.“

Каза се:

„А климатът, горещините, наводненията, които превръщат цялата необятна област в едно същинско море?“.

„Да, горещо е, 40 – 50° над нулата. Но това не е ли температурата, при която работи машинният персонал на старите параходи? Кой не би се съгласил да приеме такава работа? Малко задуха, малко пот, малко... но щом е малко, човек свиква. А за градовете ще се търсят, естествено, места, гдето водата не стига.“

Възрази се:

„Кой ще даде парите, необходими за параходи, инструменти, оръжие за строеж, за работен добитък, за прехрана, за аероплани?“.

„Да, пари... Тия хора получават ежеседмично стотици хиляди марки. Като безработна помощ. Ако останат в Германия, те ще продължават да я получават десетилетия, столетия наред. Нима не би могло да се отпуснат кредити в размер на няколкогодишната им помощ и с тия кредити да се пристъпи към изпълнение на спасителния план?“

„Може, но няма.“

„Щом няма, аз, генерал Кундт, ще намеря. Северноамериканските тръстове се интересуват от амазонския дървесен материал и от другите амазонски богатства, те биха се съгласили да кредитират едно подобно предприятие.“

„Щом е така, от работата може наистина да излезе нещо.“

4.

И в северноамериканската преса се води пропаганда. Американците обаче, и особено ония, на които служат големите американски вестници, не са като германците. Не се занасят. Не са романтични. Искат да знаят

ползата. Искат да им се направи сметка колко милиардчета ще паднат от тази далавера.

Моля, заповядайте.

„Някои германски меродавни среди се движат с идеята за колонизация с германски безработни на големи периметри от областта на Амазонка. Според уверенията, които ни се дават от заинтересовани кръгове, при изпълнението на този огромен план може да се намери извънредно изгоден пласмент за наши капитали. Срещу едно евентуално финансиране ни се предлагат извънредно добри условия за доставка на дървени материали, кожи, риби, индустриални и медицински растения и прочее на извънредно ниски цени. Цени, колкото да се погасяват лихвите, колкото да стига за парче хляб и чаша ракия."

5.

Германски научни учреждения, официална Германия през 1930 – 1932 година изследва въпроса обстойно и предупреждава:

„Тъмни личности са провели усилена пропаганда за колонизиране с германски безработни на още незаселените области на реката Амазонка. Съобщено е до всички информационни изселнически бюра да предупреждават населението да не се поддава на тази пропаганда. Зад нея се крият съмнителни планове на някакъв кръг от хора, това прилича да е една авантюра, чиито жертви могат да бъдат хиляди хора".

„Берлинер Тагеблат" пише:

„Докато тук се говори за облекчение на безработицата, в северноамериканската преса се пее на съвсем друг глас. Там се говори за вложени капитали, за грамадни проценти, за безплатни материали, за хора, които ще работят за Северна Америка почти безплатно, и за много други работи. Пазете се".

6.

Генерал Кундт си отиде. Минаха няколко месеца, може би половин година. За него не се чуваше нищо. Отиде, отдето бе дошъл.

По една случайност наскоро след неговото заминаване на западния бряг на Южна Америка избухнаха военни конфликти между Боливия и Перу. Повод за тези стълкновения беше някаква крепост на реката Амазонка извън бразилското ѝ течение. Военните акции се разразиха около същата река.

Тогава Боливия повери главнокомандването на армията си на генерал Ханс Кундт.

Той е боливийският главнокомандващ и днес във войната между Боливия и Парагвай.

7.

Човек си спомня тия работи неволно.

И си мисли.

Какво наистина беше загубил генерал Кундт в необятната Амазонка? Какво търсеше той със своята нашироко поставена пропаганда всред германските безработни? И със своите оферти за робски труд из вестниците на северноамериканските тръстове. Беше ли търговски агент на янките? Или искаше да се опитва да създава нови колонии на германското завоевание?

Или...?

Иначе може да се помисли, че боливийският главнокомандващ е направил кариерата си с успешна разузнавателна служба из низината на реката Амазонка по горното ѝ течение, там, където се събират границите на Бразилия, Боливия, Перу и Колумбия.

Фордландия[1]

Бразилците обичат звучни имена. Фордландия. Име ново, непопулярно. Непротръбено от пресата. Нито от филма.

Фордландия: страната на Форд, страница от историята на южноамериканските индианци. Нова история. Не датира дори от едно десетилетие.

Мощна и тайнствена се влачи Амазонка из прегръдката на своя необятен лес. Девственица. Автомобилният мотор, локомотивната камбана – не са смутили мистиката на хиляди легенди, с които тя е забулена. Човешки крак не я е пребродил. Малария, черна треска, жълта треска, синя треска, отровни мухи, отровни паяци, отровни гущери, змии, крокодили, ягуари, пума. Не стига само смелост, за да се проникне в нейните недра. До горното ѝ течение. До изворите ѝ.

Амазонка.

Близо два милиона квадратни километра. По-малко от половин милион жители. Двадесет човека на сто квадратни километра. Според статистиката. Там живеят бели, индианци и кабокли – смес от бели и индианци. А дали там не живеят кобоки – хората-риби, и племената, в които и жените воюват?

Всичко е възможно...

Нали е неизследвана.

Амазонка. Гояс. Мато Гросо. Три имена. Три безлюдни щата. Приютили остатъка от старите жители на Бразилия, индианците. Триста хиляди. Може би сто и петдесет хиляди. Кой може да ги намери, за да ги преброи? Рядко, през година-две, в големите градове пристига някоя група индианци. Мълчаливи, неиздокарани. Облечени в кожени дрехи. Без пера, без мокасини, без щитове. Скромни. Чужди. Обикновено идват, за да измолят безплатен превоз по железницата към други неизследвани области. Където могат да поставят своите примки, да се гонят с дивите зверове. Да риболовстват. Да пасат животните си. Да сеят царевица и мандиока. Вестниците пишат за тях. По илюстрованите списания се появяват снимки от тях. После тия групи се загубват. И наново от тях остават само параграфите за защита на индианското население.

Ловците на черепи, безсмъртните герои на Майн Рид, измислените винетувци на Карл Май от ден на ден стават само литература, която няма нищо общо с индианците от Вилдвест[2], от Мексико, от Амазонка.

Едно от занятията им в амазонския лес е събирането на каучук. Индианецът си знае няколко дървета. Те са „негови“, той ги обикаля. Раз-

[1] Текстът е публикуван във в. „Литературен преглед“, год. I, 1934, бр. 10, с. 4. Подпис: Димитър Вълев. – Б. ред.

[2] Дивият Запад. – Б. ред.

рязва кората и връзва под рязката някакъв съд. След седмица-две минава и събира каучука. В година-две слиза по течението на реката до градовете и го продава. Защо наистина биха го гонили и биха му пречили? Нима той вреди някому?

Не, но...

Думата е за Хенри Форд, некоронования властелин в новото царство Фордландия.

Хенри Форд не е случайна личност. Навярно и пеленачетата са слушали нещо за него. Разположен в трона на една собствена система, въоръжен с хилядите пипала на една световна организация, той е пръв между първите кандидати за посмъртен огромен паметник поне в Детройт, Мичиган. „Как забогатях“ чрез „моята система“. Нима преди седем-осем години не слушахме от собствената му уста, че световната криза не го засяга? Нима от две-три години не разбираме от мълчанието му трагедията на ония десетки хиляди работници, на които целият свят завиждаше?

Значи името не ни е непознато.

Хенри Форд, гигантът на Северна Америка, е днес главният враг на амазонските индианци. Работата, колкото и фантастична, е съвсем проста.

Хенри Форд се нуждае от каучук. Каучук има Англия. Тя го произвежда в своите колонии в Западна Индия, в Малая[3], в паралел 0, което значи: екватор. Приятелството на Америка и Англия е относително понятие. Хенри Форд не обича относителните понятия.

Хенри Форд повиква съответния инженер. Иска да му се намери място, което да отговаря на климатичните и почвени условия на Малая, но да не е под английска егида. Такова място е Централна Амазонка. Той отбелязва на картата един квадрат и праща авиатори да го изследват. Взима концесия от бразилското правителство. Нарежда да се сече и изкоренява. Да се отводнява. Строи там модерен град. Събира хиляди работници. Сади седем милиона каучукови фиданки.

Хенри Форд създава Фордландия.

Но индианците и кабоклите от Амазонка не са доволни от Хенри Форд. Не отиват да му работят. Не вярват в културната му роля. Напротив: те се оттеглят още по-навътре, към изворите на великата Амазонска река, към гнездата на най-страшни болести, към скривалищата на още по-опасни зверове. Те мразят Хенри Форд. Той им отнема хляба. Пропъжда лова им. Нарушава тяхната независимост. И за една, две или пет хиляди полудиви меднолики почва нова ера. Половината от тях ще паднат жертва на условията в новата им родина. Другата половина ще оцелее, ще се аклиматизира. По закона за защита на индианското население.

---

[3] Малайзия. – Б. ред.

Разбулват се тайните и на тоя незнаен свят. Ще дойде време – някой друг Хенри Форд, някой друг Рокфелер или генерал Кундт ще се вдигнат с аероплани над необятния лес, ще го залеят с жълт или син, или жълто-син газ, ще прочистят още една част от двата милиона квадратни километра, ще нанесат на географската карта още една Фордландия, Рокфелерландия или Генерал Кундландия и ще разгонят още хиляда, две или пет хиляди индианци, отнемайки им лова и земята. Цивилизация. Тогава няма да се говори за тайните на Амазонка, а за тайните... заседания на акционерите, за намаляване на надниците, за стачки и престрелки. Ще останат само легендите за кабоклите и техните меднолики деди от племената шупи и кариби, аруак и бароро.

И легендите не са вечни.

Въздухоплаването в Бразилия[1]

Трудно е за оня, който не е излизал от Европа, да прецени голямото значение на военното и на търговското въздухоплаване за просторните и безлюдни земи на Южна Америка. Стотици и хиляди километри делят големите градове на крайбрежието от истинското богатство на страните. Железопътните линии и пътищата, които у нас свързват едва ли не всяко село, са там щастливи изключения. За да стигне едно писмо от Европа през океана до Централна Бразилия, пътува до брега на необятната страна двойно по-късо, отколкото от брега навътре. А кой от нас не е слушал за всекигодишните размирици, които спохождат тия девствени страни? Поради всичко това въздухоплаването там се явява като един жизнен въпрос и с право му се отдава най-голямо внимание.

Бях доста години в Бразилия и зная устрема, с който първенецът на Южна Америка се мъчи да си създаде годно въздухоплаване. Но докато в Стария свят това е въпрос едва ли не само на средства, там средства има, а липсват подготвени хора. И често съм наблюдавал как тази липса на хора дава възможност на съвсем неподготвени пришелци, на смели международни авантюристи да спечелят доверието на бразилеца, който много често става жертва на известната своя южна доверчивост и наивност.

Все пак, по пътя на скъпи жертви, неуспехи и трудности, далечната тропическа страна успява да си създаде свое въздухоплаване, което вече отговаря на съвременните военни и търговски изисквания.

Бразилия е федерална република – съюз от двадесет отделни държави. Всяка държава си има своя столица, своя полиция, своя войска и самостоятелно управление. Федералният дистрикт – общата столица Рио де Жанейро – командва федералните войски, които са на завидна висота по боеспособност и боеготовност. С неуморно усърдие отделните държавици се стремят да издигнат и себе си до висотата на Рио де Жанейро.

[1] С този откъс започва разказът „Един самолет в Бразилия“, публикуван в сп. „Летец“, год. V, 1937, кн. 8, с. 2 – 6. Подпис: Матвей Вълев. При втората публикация на разказа – в сборника на М. Вълев „Пътници“, 1939 (вж. с. 276 – 283 в раздел „Разкази“ на настоящия сборник) – това документално въведение липсва. – Б. ред.

Риболов в Бразилия

Бразилия, най-богатата с риба страна[1]

Който е скитал по света и е попадал и в Бразилия, знае едно: че тази най-голяма държава на Южна Америка е най-богато надарената от природата страна, не само в Новия, а и в целия свят. Там няма зима, най-ниската температура през месеците юли и август в Централна и Северна Бразилия се равнява с хладни дни от нашето лято. Там цари вечна зеленина. Животните там се размножават непрекъснато, за тях няма зима, която носи смърт и глад. Коя друга страна може да наброи толкова видове дървета, от които една голяма част дават първостепенни полезни материали, както строителни, така и медицински, индустриални и общополезни. Коя друга страна може да се похвали с изследовател, който в 10 години се е запознал с 52 рода бозайници, с повече от 60 вида маймуни и маймуноподобни животни, с 300 вида птици, със 140 вида влечуги и 14 000 насекоми, между които най-опасни за човека инсекти и най-красивите в света пеперуди. Там е родината на тапира, ягуара и пумата. На кондора, пауна и фазана. На боата и гърмящата змия. На най-едрата сладководна риба, арапайма, която достига до повече от 3 метра. На ламантина, каймана и сладководния делфин.

Бразилия е позната също и като най-богатата страна с реки – Амазонка и нейните безбройни притоци, Сан Франциско, Парана, Арагвай, Шингу, Медейра, Тапажа, Рио Негро. Това са все големи, повечето плавателни реки, които пресичат на всички страни и омрежват необятната площ на Бразилия – по-голяма от Европа[2] – и носят онази влага, която е нужна за нейната богата и разнообразна фауна и флора.

И в още нещо Бразилия е първа в света: рибите. Само във водите на реката Амазонка са установени повече от 2000 вида риби и сродни на рибите речни животни.

В океана най-големият враг на човека е акулата. Най-опасната риба в реките на Бразилия няма размерите на акулата. Тя е една наглед малка, невинна, полуплоска риба: пираня. Най-страшният хищник. Реките, из които се движи пиранята, са почти недостъпни за хора и животни. Тя лети из водата в ята от няколкостотин риби, в един миг напада и изгризва муцуната на животно, което пие вода от реката, или изгризва краката на човек, влязъл във водата. По такива места за водопой на животните се

[1] Текстът е публикуван в сп. „Рибарски преглед“, год. IV, 1934, кн. 9, с. 142 – 143. Подпис: Димитър Вълев. – Б. ред.

[2] Всъщност площта на Европа е малко по-голяма от тази на Бразилия. – Б. ред.

копаят специални ями край реките, а хората пият вода само с помощта на бамбукови тръби.

Друг враг на хората и животните е електрическата змиорка. Тя напада, електризира и тежкò на оня, който не намери сили да се довлече до брега.

Като една от най-вкусните сладководни риби се цени рибата елдорадо. „Ел-дорадо“ значи „златната“. По своя хищен характер и по здравината на зъбите си тя съперничи на сома. Но по красота няма съперник между едрите риби. Муцуната, перките и опашката са златножълти с особен червен оттенък и няма по-голяма радост за рибаря от тази, когато на въдицата му започне да се хвърля святкащата на слънцето красавица.

Бързоводните реки са пълни с най-разнообразни дребни и средни риби, които не отстъпват нито пред сарделата – например така наречената пияба, нито пред пъстървата – например мандинята.

Докато в големите градове рибата има значението на един от най-важните хранителни продукти за населението, край реките тя просто няма стойност. Населението там смята реката като своя собственост, от която може да си взима риба винаги, когато поиска. Особено през дъждовния период, когато водата се размъти, настава такова изобилие на риба из вътрешността на Бразилия, че едва ли не всекиму се втръсва.

Един интересен факт. Реката Сан Франциско, една от големите плавателни реки и главната артерия за Централна Бразилия, е позната с пясъчните си брегове. На много места, например около града Пирапора, липсват червеи за стръв, едни особени големи червеи с полутвърда обвивка, които са най-добрата стръв за сом и едра риба. И там през дъждовния период се плащат 5 и 10 лева за един добър червей, а почти всеки червей носи една голяма риба от 5 и често 10 кила. И в края на краищата истинските рибари оставят временно занаята си и се занимават с продажба на стръв за любителите рибари.

Ех, да можехме да ходим на риболов в Бразилия, да ловим тамошна риба и да пием нашенско вино!

Рибарството около Рио де Жанейро[1]

Рио де Жанейро, двумилионната столица на Бразилия, се кичи със славата на най-красивия град в света. И действително, докато в света има градове, които може би го надминават с архитектурата и богатството си, надали има град, който може да се мери с Рио де Жанейро по природно разположение и по красота на общия изглед. Онова, което природата другаде е давала с напръстник, е изсипвано тук с кошове. Живописно крайбрежие, десетки вечнозелени острови, мощни вулканически скали, тепета, цял град, потънал в пъстрата зеленина на тропическата растителност, винаги лято – какво наистина може още да желае човешкото око от природата?

Както цяла Бразилия, така и Рио де Жанейро няма расово единно население. В тълпата, която като река се лее из централните улици на града, се срещат най-разнообразни расови и мелезни типове: негри, мулати – смес от бели и негри, кабокли – смес от бели и индианци, креоли и морени – облагородена мелез от бели и тъмни, има и индианци, смесени с черни, но почти няма чистокръвен бразилец, произлязъл направо от нявгашните португалски и испански преселници. Освен тези, има и стотици хиляди чужденци – японци, китайци, сирийци, европейци – и градът напомня едва ли не международен панаир не на стока, а на човешки типове.

Когато някой иска да се запознае с населението на един град, добре е да погледне най-напред в стомаха му. А стомахът на един град е пазарът.

Докато пазарът например на германските градове е пълен със зарзават, разни видове салами, сирена и пресни, солени, кисели или пушени херинги, в пазара на Рио де Жанейро владеят плодовете и прясната риба.

Риба...

Тя се продава на едро в рибната борса, продава се в градските хали, по безбройните улични свободни пазари, по улиците от амбулантни търговци. На цена, по-евтина от месото – от 10 до 30 лева за килограм, рибата в Рио де Жанейро, както и във всички приморски и речни градове на Бразилия, е един от главните хранителни продукти за широките народни маси. Ориз, черен боб и риба, това е цялото меню на работника и на дребния чиновник. Рибата си най-големият бразилски град получава почти изключително от Атлантическия океан. Сладководна риба там рядко се среща. При все че Бразилия е най-богатата страна със сладководна риба – само в реката Амазонка са наброени повече от 2000 вида риба и рибовидни животни – в големите, отдалечени от реките градове почти не влиза прясна речна риба. Това се дължи главно на необятността на страната, рядкото население и липсата на железопътни съобщения и

[1] Текстът е публикуван в сп. „Рибарски преглед“, год. IV, 1934, кн. 8, с. 124 – 125. Подпис: Димитър Вълев. – Б. ред.

удобства за преноса. При високата температура, която през цялата година владее в Бразилия, прясна риба на големи разстояния би могла да се пренася само при най-модерни приспособления, а такива въобще липсват. Затова Рио де Жанейро има само океанска риба.

Океаните, особено в тропическите брегове, са познати с най-много и най-разнообразни водни обитатели. Идещият от Европа параход се придружава от ята големи кафяви риби, които се движат с големи скокове. Пътниците ги смятат за делфини, но те нямат нищо общо с делфините, а са някакъв особен род веселяци. Параходът, който 15 до 20 дни пъхти из водния безкрай, съвсем не е тъй самотен, както на пръв поглед се мисли. Около него винаги има подводни гости; акулата и делфинът обичат винаги да се поотъркат о него. Често някой пъргав обитател на солената вода показва своето гимнастическо изкуство с висок скок. А при тихо море пътникът, застанал на носа на парахода, може да си помисли чия храна би станал в случай на нещастие, като съзре десетки дву- и триметрови спътници, които ей така, от нямане работа, го придружават. Единствената риба, която бяга от парахода, е хвърчащата. Тя се среща главно около екватора и живее в хилядни ята, които се надигат и отдалечават, като прехвръкват разстояния от по няколкостотин метра. Почти всяка сутрин по времето около екватора моряците намират на палубата хвърчащи риби, които минават от ръка в ръка и са едно от приятните забавления.

Един-два дена преди съзирането на бряг започват да се белеят в далнината и другите приятели на рибите – платноходките на рибарите.

Но да се върнем пак в Рио де Жанейро.

Рано сутрин, от седем до девет часа, пришелецът може да срещне на една широка рампа близо до Централните хали кариокските рибари. Десетки и стотици лодки с весла, моторни лодки, платноходки и шлепове се редят там и разтоварят лова си, събран между островите на крайбрежието и навътре, в опасностите на океана. Боси, с разкъсани ризи, обрулени от вятъра, тия негри, мулати и креоли – много рядко бели – отлъчват здравия мирис на солена вода и риба. Кошове, кошове, кошове... Другаде, на кое да е място на света, където се движат толкова хора, би царувал страшен шум. Кавги и псувни, викове и смях биха правили невъзможно да разбереш някого. Но бразилците са по характер мълчаливи хора. Дори и поздравът им е полугласен. И е голямо удоволствие за чужденеца да наблюдава как необятният океан дава чрез ръцете на тия здрави мъже своята благодат на двумилионния град.

Тук е рибната борса.

Дълго, чисто едноетажно здание, една-единствена зала и подземни хладилници. В залата са наредени няколко десетки големи аукционни маси. Докато през останалото време на деня тази зала по чистота и тишина напомня повече някаква болница, в няколкото ранни часа там клоко-

чи живот. Откъм рампата се вкарват през големите врата върволица от кошове, пълни с риба, раци, скариди. Около масите гъмжи пъстра тълпа. По масите се редят ту херинги, раци или скариди, ту големи океански риби, като селди и други. Кой може да разбере десетките и стотици имена на тия риби, повечето от които са непознати в нашите страни? Викат се имената, цените, един, друг, трети се обажда, пита се и чукчето. Една грамада кошове се извличат настрана, върху рибата се изсипват цели чували сол и пристигат нови грамади. По земята се цеди солена вода, по земята падат риби – никой няма време да ги събира, газят през тях. Тук е частица от океана, а океанът има безбройни количества риба и никой не мисли за онези 10 или 50 килограма, които се търкалят по пода на рампата. Те тук са боклук, а за хора там, в града, биха били радост.

Едно, което тук няма, е мидата. Бразилците не обичат мидите.

През месец август тази година в Атлантическия океан, по брега на Сантос, се появиха някакви течения, които доведоха до големи морски бури. Както се предполага, като следствие на някое от тези течения се явиха по тях места тюлени и китове, населеници на полярните води. Бидоха убити няколко тюлена, а на един японски рибар от Сантос се удаде да срещне и убие един кит.

Където природата дава с пълни шепи, не се скъпи да прави и чудеса.

Риболов в Бразилия[1]

Моята оризова плантация се шири по десния бряг на реката Пикон, в щата Минас Жераес в Западна Бразилия. Скрита в прегръдката на непроходим бамбуков лес, реката Пикон влачи водите си на изток, към нейната по-голяма сестра Рио дас Велас. Когато работата е надвита и ми омръзне да се мъча под тежкото тропическо слънце, аз се занимавам с риболов.

Кой ли пък не се занимава с риболов по реката Пикон?

Въдицата е най-простото средство. Малко стръв, която изкопавам в черната земя на оризището, един сенчест ъгъл край реката, един час търпение – и аз отнасям вкъщи двадесет или четиридесет мренки, маринки, мандинки или друг бразилски специалитет. Повече търпение и майсторлък се иска за едрата риба, за сомовете, елдорадото, шарана. Сома и елдорадото обикновено ловим с жива стръв – големи глисти, жаби или жива риба – а шаранът въобще не обича да се занимава с въдици. Но и той си има леснината. Преграждаме някоя вдлъбнатина на брега с гъста ограда от бамбукови пръти, по средата оставяме отвор, в който свободно се движи нагоре и надолу една тежка дъска. Дъската, вдигната, се крепи на един прост механизъм, който при допиране на стръвта – два кочана препечена царевица – я отпуска и тя затваря отвърстието. Докато на хванатата риба по оставените големи въдици през нощта – едрата риба се лови най-много нощно време, понеже, вследствие горещината, тя денем лентяйства, а се храни нощем – главният неприятел са други хищни риби, които я изгризват, главен враг на хванатата нощем риба в капаните (наречени „шикери“) е видрата.

Друг способ за риболов по оня край е мрежата. Но мрежата тук главно служи само за ловене на една особена проста риба, която служи само за стръв на големите си събратя. Има и такива, които търсят каменисти места по реката и редят кошове по провлаците между канарите.

Най-доходният способ за ловене на риба на едро, който се практикува из цяла Бразилия, си остава обаче парилят. Търсят се малки водопади, строи се една ограда от камъни и дървета през цялата река, а под оставените отвори се строят особени сандъци, високи около 2 метра, дълги около 5 метра. Рибата, която слиза по реката и пада в тия построени от пръти сандъци, не може да се върне. През дъждовния период, когато реките са пълноводни и рибата се мести масово от едно място на друго, такъв един сандък дава ежедневно стотици килограми едра плячка.

Мнозина, главно ловците, дебнат по бреговете на тихите места и бият едрата риба с изстрели. За точния стрелец и това е едно сигурно средство,

[1] Текстът е публикуван в сп. „Рибарски преглед“, год. IV, 1934, кн. 10, с. 154 – 155. Подпис: Димитър Вълев. – Б. ред.

но само през сухия период (април до септември), когато водата е чиста и прозрачна.

В Бразилия, поради необятността на страната и стотиците километри, които делят един град от друг, не се упражнява никакъв контрол от страна на държавата върху риболова. Всеки си лови риба където иска и както иска. Но все пак чифликчиите, собственици на землищата, преследват риболова с бомби и отрови. Из вътрешността, по реките, населението с малко труд задоволява нуждите си от риба и обикновено само най-големи лакомци прибягват до подобни вредни средства.

Работниците от чифлика, в който имам наета земя, са около шестдесет момчета и десетина фамилии. Докато фамилните живеят в колиби из околността на чифлика, ергените живеят в общи квартири в чифлика и се хранят в пансион, за сметка на работодателя. Вечер те обичат да скитат по брега на реката, да ядат в лавката сладки от царевично брашно и да пият ракия от захарна тръст. Особено последното. И понеже при шестнадесет лева надница, която те получават освен храната, никога нямат пари, а чифликчията и надзирателят са винаги добри купувачи на хубава риба, ергените често търсят печалба за четвърт кило ракия из реката. Наредят се една дузина момчета, над главите им се клати голямата тропическа луна, около им блещукат ярките съзвездия на южното полукълбо, и чакат. Някой се притаява, хищникът е налапал жабата, дърпа, ще изтегли пръта из ръката на риболовеца. Тегли – елдорадо, три килограма. Довиждане. Плаща се в брой: дванадесет лева. И се изправя в кръчмата, докато си пропие парите. Втори пристига след малко с някой сом, трети – с шаран. За сом от пет кила чифликчията плаща шестнадесет лева, за шаран от две-три кила – десет лева, а това тук не е малко, защото един килограм ракия струва дванадесет лева, а една сладка от царевично брашно – осемдесет стотинки.

Останалите „рибари“ отиват да спят. Нуждите от риба в загубения из бразилските степи чифлик са задоволени, и да уловиш повече – никой няма да ти я купи, защото само чифликчията и надзирателят нямат време сами да си уловят.

Така е. Природата дава без мярка там, където на сто квадратни километра се падат двадесет жители, където често и на двеста километра не се среща жива душа.

И нищо чудно няма в това, че в големите градове, отдалечени от реките и океанския бряг, населението яде сушена риба – „бакялау“, и пушена риба, и сардини, и сардели не от своите собствени реки, а от Португалия и Италия, от скандинавските държави и Европа. Защото по-лесно е наистина да получиш нещо от Европа, отдалечена на цели 6000 километра, отколкото от чифлика, в който аз садя ориз и който се намира на 1000 километра на запад от Рио де Жанейро и на 300 километра от първия по-голям град.

Българи в Бразилия

Как българите в чужбина посрещат Нова година и празниците[1]

Само онзи, който е живял дълги години сред чужбинарите и заедно с тях е изживял отклика на всичко, което става в родината му, познава радостта, с която те празнуват големите български празници – Новата година, Коледата и Великдена.

В чужбина целият живот е друг. В много краища на света не се празнуват имените, а само рождените дни. Другаде пък хората дори и не знаят точния ден на своето раждане. Хората навсякъде са други, и празниците им са различни. Но колкото са по-далеч от родината си, колкото са по-откъснати от своя край и своите близки, толкова по-ревностно спазват българските преселници в далечните страни българските големи празници.

Първите месеци и години на българина в чужбина са месеци и години на тежка работа; той няма нито спокойствие, нито време да празнува и да чувства раздялата от своята страна. Новите условия, хора и работа, усилието да си създаде ново съществувание и трепетът за утрешния ден го поглъщат всецяло. Дори писмата, които отначало чужбинарят пише до своите, са къси и сухи. Но веднага щом си уреди едно легло и една стаичка, щом започне работа или засее градината си, в него почва да расте влечението към земята, която го е родила и отхранила. И в живота, и в съзнанието, и в писмата му българското се връща и взема надмощие. Така на първата година някои и не забелязват, че е Нова година или Коледа, Великден или Димитровден, но на следващите години все по-жадно те дочакват големите празници на българския календар, който им е тъй необходим, но който рядко се сеща някой стар приятел да им изпрати.

Последната Нова година, която дочаках сред чужбинари, бе в Бразилия.

Негласно, без писма и покани, се събраха от целия окръг Минас Жераес два дни преди Новата година петнадесетина българи в една от българските градини на окръжната столица Бело Хоризонте. Почнахме широки приготовления. Надонесохме четири ярета, две дузини кокошки и две „ароби“ – тридесет килограма месо, някакви други несметни количества продукти, като че щяхме да готвим за цял полк. В деня преди Нова

[1] Текстът е публикуван във в. „Народен глас“, год. II, 1939, бр. 74 – 75, с. 4. Подпис: Матвей Вълев. Това е редактиран от автора вариант на статията „И чужбинарите празнуват. Една Нова година с българите в Бразилия“, публикувана във в. „Слово“, год. XVI, 1938, бр. 4654, с. 2, със същия подпис. – Б. ред.

година от тъмни зори едни почнаха да колят и дерат, други да се потят около пещта; жените чукаха и кълцаха в кухнята, каруцата рано-рано донесе от града ракия и бира – в Бразилия вино не се пие. Трима търновски майстори сковаха от колове и дъски дълга маса и скамейки, изградиха от пръти и царевична шума грамадна стряха за сянка, тъй като там през това време е горещо.

Бяхме поканили да празнуват заедно с нас и едни други изгнаници от още по-далечна страна – японските градинари от Бело Хоризонте, най-добрите наши приятели и най-опасните конкуренти.

Рано следобед, веднага след пазара, пристигнаха българските градинарски двуколки. Японците дойдоха със своя камион. И почна едно изпращане на старата и посрещане на новата година с толкова ядене и пиене, че хората от цялата местност се струпаха изумени по оградата.

В такъв един празник всеки е певец.

Облегне се някой назад, изварди малко тишина и почне някоя тъжна далечна песен. Разлее мъката си по деца и жена, по годеница или другари. А всички я подхващат и над просторната градина се понасят тъй чудните и далечни звуци на родната песен. Друг бил пък войник, едва дочаква края на „Черней горо, черней сестро“ и почва „Покойници, вий в други полк минахте“. И всички рукнат след него. Забравят и разговорите, и цените на стоката, и новините, донесени от далечните градове и ферми. Остава само песента.

Японците не обичат да пеят, те въобще се въздържат пред чужденци. Дълго слушат, слушат, пък току също почват да пригласят – несмело, внимателно, но увлечени от жара на едрите им и широкоплещести приятели и конкуренти.

После някой вика:

– Недо! Недо ма! Я ела сам!

Неда е жената на единия от стопаните на градината, българка от Горнооряховско.

– Пей! – казва мъжът ѝ. – Пей!

Така Неда не иска да пее. Тя тича в стаята, набързо захвърля кухненската престилка, оправя косата, закача през врата си гердана със златните парички и тогава излиза да пее, защото за нея песента е празник.

Всички притварят очи и слушат. А песента – звънка и тъжна, широка и човечна, се лее из бразилската нощ, българите се понасят към България, при своите, на земята си, японците с притворени очи се заглеждат към своето островно отечество. Когато песента свършва, дълго никой не говори. После някой изтежко става, отива до стаята, надзърта към стария будилник и се връща:

– Часът – казва – е дванадесет!

Всички скачат на крака. Гърлата наново ожадняват.

Но чудно: никой не се сеща да каже „Честита Нова година“, а всички реват: „Ура! Да живее България!“.

Много по-скромно дочакват Новата година бразилците от околността. Малцина будуват. Повечето къщи спят. Но българското „ура“ разбужда всички и първото, което в Бразилия всеки в такива часове върши, е да излезе пред вратата, да насочи оръжието си към горските пущинаци и баирите и да стреля.

Когато всички наново стихват, от къщата излизат полусънливи Пенка и Ленчето, единствените две български деца в Бело Хоризонте. Майките са им приготвили пръчки с клонки и пъпки. В Бразилия няма дрян, но има толкова много други пръчки с клонки и пъпки. Майките са окичили детските им сурвакници с пискюлчета и шарени книжки.

Буйните, силни и изпечени от труд и скитане мъже стихват. Мълком, като в черква, дочакват те да ги докосне тая сурвакница и да им кажат с писклив глас:

– Сурва, сурва година, весела година, догодина до амина.

В целия край това са единствените сурвакници, защото тук са се събрали всички българи, а освен българите друг никой не сурвака.

Не само в Бразилия българите празнуват тъй – с много мъка, с много грижи и надежди – своите празници.

Вред, дето има българи, по целия свят, големите празници се посрещат задружно. Студентите и шивачите в Берлин, работниците и обущарите в Париж, робите на Фордовите заводи в Детройт, мъчениците от аржентинските кланици и петролни извори, опитните градинари в Австрия, Унгария и Австралия – във всички краища на света на големите български празници се събират от близко и далеко българи, за да ги посрещнат и отпразнуват заедно.

Празнуването не е там само веселба, то е и свещенодействие. Нерядко тъкмо след такива празници едни повикват от България жените или годениците си, а други не могат да устоят на пламналия огън по далечния роден край и се връщат в България по най-късия път.

Далечните[1]

Бяхме се събрали веднъж на една българска кръщавка двадесетина българи от разни краища в една градина близо до града Бело Хоризонте. Имаше между нас различни хора – градинари, търговци, работници. Бяхме и с различни политически убеждения.

И тогава се носеха слухове за неща, които се очакваше наскоро да се случат.

На кръщавката бяха дошли едни особени гости – десетина японски градинари. Те другаруваха с българите от местния пазар, често ги канеха в своите градини и често посещаваха техните.

Когато – както си е редно – всички се понахвърлиха с ракия от захарна тръст и с хубавата бразилска бира „Антарктика“, почнаха песните. По-късно почнаха прегръщанията. Накрая японците, верни на своята силна национална привързаност, станаха на крака и изпяха националния си химн, като завършиха песента си с „Вива Микадо!“.

Какво стана?

Българите, които често се поскарваха на политически теми и бяха насъбрани от всякакви идейни течения, станаха и запяха „Шуми Марица“. Песента се разля наоколо, прокънтя из стихналата бразилска нощ. И когато песента свърши, някой извика: „Да живее царя, ура!“.

Толкова много викахме тая вечер „Да живее цар Борис!“ и „Да живее България!“, че японците научиха мъчните за тях български думи наизуст и присъединиха гласовете си към нашите.

Манифестациите бяха до късно след полунощ.

Знаете ли какво стана после? На следния ден всички българи – повечето бяха запасни войници, някои запасни офицери, участници във войната – писаха на своите си в България да отидат дето трябва и да съобщят, че са готови да се върнат в България при първа нужда от тях.

Преди една година получих от тях едно общо писмо. Те се бяха събрали пак на някакъв празник и пишеха, че няма да се поколебаят нито един миг да тръгнат назад, като оставят там имотите и работата си, за да се явят под знамената, когато стане нужда от тях.

[1] Откъс от едноименната статия, публикувана във в. „Мир“, год. XLVI, 1940, бр. 12 053, с. 3. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

Българи в Бразилия[1]

Нижеше се преди години с шарени селски дисаги и стари куфари през границите пъстрата тълпа на гурбетчиите. Млади работници, на които Старият свят нямаше вече какво да даде, смели интелигенти, жадни за живот авантюристи, подплашени селяни тръгваха с вярата на своите ръце да търсят човешкия си дял в незнайни страни. Стотици хиляди, милиони из целия свят кръстосваха океаните, пустините, вековните лесове, разнасяха културата на своите страни, ковяха приятелството на народите. И мнозина от тях успяваха да намерят в дивите, първобитни условия на новите светове прехрана и благосъстояние.

Но минаха вече годините, в които всеки можеше да избира.

Първи заключиха вратите си за гурбетчиите и емигрантите Съединените щати. Последваха ги Аржентина, Чили. После Бразилия. Днес в цяла Америка, в Африка и Азия, в Австралия и Европа – навсякъде има мерки против ония, които създадоха днешната карта на света: преселниците.

До 1930 г. Бразилия даваше свободен достъп и добър прием за българите. Но през 1931 г. се издаде Наредба за ограничение на емиграцията и днес няма начин за влизане в тази най-голяма страна на Южна Америка.

Аржентина, южната съседка на Бразилия, е близка по климат с Европа. Индустрията там е извънредно напреднала, от земеделието се добиват продукти главно за вътрешната консумация, скотовъдството снабдява с месо големи части на Африка, а петролните извори дават черен, миризлив хляб на стотици хиляди чужди и местни работници. Днес българите в Южна Америка са струпани главно в Аржентина – вероятно над двадесет хиляди българи работят във фабриките, кланиците и петролните извори. Бразилия обаче е друга и по климат, и по устройство. Тя е тропическа, просторна и девствена, страна главно на скотовъдството и земеделието. Там са намерили приют само няколкостотин българи, повечето работници в големите градове, в Рио де Жанейро и Сан Паоло, по шосетата и железопътните линии. Няколко десетки групи от по трима до пет

[1] Текстът е публикуван в сп. „Кооперативна просвета“, год. IX, 1937, бр. 10, с. 9 – 10. Подпис: Матвей Вълев. Откъс от същата статия е препечатан във в. „Тракиец“ (Ямбол), год. XV, 1937, бр. 384, с. 4, под заглавие „Един ямболец за Бразилия. Поука и за българите у нас“. Той започва със следната редакторска бележка: „Преди няколко години се завърна от дългогодишно живеене в Бразилия съгражданинът ни Матвей Вълев, син на покойния Христо Вълев. Той е донесъл много и ценни впечатления от тази далечна страна и дори вече издаде една книга: „Прах след стадата“, която ние рецензирахме в миналия брой. По-долу даваме известни пасажи от една статия на Матвей Вълев, които са интересни не само за земеделския Ямбол, но и изобщо за земеделска България“. – Б. ред.

човека са се отказали от градовете и градската работа и живеят като градинари или работници по фермите.

Бразилецът не познаваше допреди едно десетилетие градинарството, а и днес още няма влечение към него. Той е свикнал да използва богатите природни условия и с малко труд си доставя онази зелена храна, която допълва скромната му трапеза. Но европеецът носи със себе си своите обичаи и още навремето около големите бразилски градове изникнали градините на италианци и германци, португалци и холандци. Зарзаватът е бил доскоро извънредно скъп, градините – малки, градинарите – непохватни и незапознати с работата си. И до днес тия нявгашни градинари не умеят да поливат посевите си, не знаят новите начини на обработване на земята и все още работят зелките и доматите, както се отглеждат карамфили и лалета.

Градинари в Средна Бразилия

Когато се появиха първите български „газди“ из Търновско и Горнооряховско и почнаха да разработват градини от по двадесет, тридесет и петдесет декара, бразилските пазари им бяха златна рудница. Един килограм домати често струваха четиридесет и петдесет лева, а един стрък домати в Бразилия често дава петнадесет и двадесет килограма плод. Особен успех те имаха с онези посеви, които чрез поливане дават плода си през сухия период: май до септември. Тогава пазарите се изпразваха от зелена храна, цените се вдигаха и българските градини около Сан Паоло, Рио де Жанейро, Бело Хоризонте никнеха като гъби.

Но за едно истинско градинарство и при нашите гурбетчии не можеше да се говори. Наследили изкуството си от бащи и деди, българските градинари са неподатливи за новото и по цели години насила отбягват да се възползват от онова, което науката ни учи. Те изтощаваха бързо земите си, болестите – десетки разновидни болести от епидемичен характер, подпомагани от тропическия климат на Бразилия – унищожаваха посевите и градините им. Българите гледаха как увяхват десетки хиляди колове домати, стотици лехи зелки и пипер, цели ниви с картофи, кълняха тропическите условия и се смееха на ония, които се опитваха да пречистват земята си с химически средства, да я подновяват и подсилват и да предпазват посевите си с пръскачки на гръб. Още повече: познавам няколко обширни градини, в които българите не употребяваха плуга, а копаеха като роби с мотики, защото с мотика се разбърква по-добре земята. От пазара често им оставаха по десетки сандъци непродадени домати, те ги хвърляха за нищожна цена в казана за доматено пюре на някоя тлъста италианка, не се заемаха сами да изготвят от излишната си стока същото пюре, което и до днес се продава на извънредно висока цена. Но пазарът до 1931 – 1932 г. беше добър, всички градинари бяха добре и се подсмиваха на онези свои конкуренти, които поливаха градини от половин и един декар с лейка два пъти на ден или ги пръскаха с тенекиени лопати, без да проумяват значението на „фитарията“, на „кавала“, „вадата“ и почвеното напояване.

Градинари в Бразилия пред една леха с бамя

През 1932 – 1933 г. обаче в Бразилия изникнаха стотици градини, обработвани от малки групи японци. Японците пристигнаха през Сан Паоло със своите книги и ръководства, със своите подбрани семена, камиони с изкуствен тор и лекарства против растителните болести, с плугове и култиватори, хвърлиха се в жестока работа и в неимоверно късо време разработваха и поваляха стремглаво цените.

И тъй като несполуката е най-добрият учител на човека, българите също се огледаха, видяха туй-онуй, разпитаха и прочетоха, почнаха да пръскат доматите и картофите със син камък, да пречистват с вар земята, да употребяват изкуствен тор, да орат с американски плугове, да тесат с английски култиватори, да варят от излишните и евтини домати пюре. Огледаха се и разбраха, че и овощарството е благодарен отрасъл. Бразилците не познават културата на лозата и европейската овошка и българите почнаха да пълнят градините си с лозя и ябълки, с круши и сливи, с благородни портокали и мандарини.

Днес в Бразилия има няколко български градини, които са образец на съвременно градинарство. Но животът въобще на нашия сънародник градинар и работник там е тежък и труден. Тропическите климатически условия са често непоносими, несгодите на живота в къра са много по-големи от тук, аз зная, че почти всички биха се върнали, ако знаеха, че тук ги чака по-добро бъдеще. Но българинът е як, корав, той устоява повече от пришелеца от много други страни. И при все че японците днес за днес са най-големите съперници на българския градинар в Бразилия, все пак градината на българина е по-чиста, по-пространна и всички бразилци и чужденци се спират изумени край телените огради да гледат чудото на човешката ръка, превърнала пущинака в модерно крайградско стопанство.

Българи градинари от с. Буковец в Бразилия

Интересно е, че японците и българите, при все че са съперници на пазара, живеят в отлично другарство. В града Бело Хоризонте, дето прекарах известна част от бразилските си години, десетте българи и двадесетте японци живееха в най-сърдечно съседство. Може би тези връзки са обосновани от това, че българите научиха от японците запазването на градините си, а японците научиха от българите поливането на градините си. Защото и тия отлично подготвени земеделски работници едва напоследък разбраха, че водата в градината не се разнася с лейки.

Много силно се чувства в далечната тропическа страна липсата на представителство на българската власт. Дано някога някой се досети, ако не да открие там консулство, поне да упълномощи някое съседско консулство да представлява и интересите на българските поданици.

Наши градинари в Бразилия[1]

I.

Допреди седем-осем години южноамериканските държави бяха напълно достъпни за преселниците и гурбетчиите. Немалко българи след затварянето на Съединените щати обърнаха поглед към Аржентина, Бразилия, Уругвай и другите южноамерикански страни и се възползваха от възможността да търсят там прехрана и работа, която в България и Европа все по-мъчно намираха. Повечето от българите в Южна Америка са преселници, които не отиват както гурбетчията, за известен период от време и с единствена цел да спечелят средства и да се върнат в родината си, а отиват с желание да останат там. И действително в едно късо време за Южна Америка заминаха няколко десетки хиляди българи – граждани и селяни, от които досега се върна само една нищожна част. Българите в Южна Америка са пръснати главно в Аржентина като работници в големите скотобойни, в петролните извори, в индустрията, големите земеделски стопанства, по-малка част като градинари, шофьори, дребни търговци и пр. във и около големите градове. През 1930 г. влизането в Аржентина се затрудни чрез редица условия и изисквания и потокът на емигрантите се насочи към Бразилия, дето влизането беше абсолютно свободно. Но само две години по-късно и Бразилия въведе ограничителни мерки. Свободно остана влизането в Уругвай, но тази малка, най-напреднала държава на Южна Америка си беше и без това препълнена с хора и ония, които отидоха там, мъчно можаха и могат и досега да се закрепят и просъществуват. В другите южноамерикански държави, в някои от които, например Парагвай, и досега може да се влезе, климатическите условия и животът, както и трудовите условия са извънредно тежки и малцината, които стигнаха например в Чили, Боливия или Парагвай, се приравниха към бедността на тамошното население и едва успяват да изкарват прехраната си, докато намерят някоя възможност да получат оттук пътен билет и да се върнат.

По-нататък ще имам възможност да дам някои сведения за живота и работата на нашите градинари в другите южноамерикански страни. Засега ще се ограничa с Бразилия.

Бразилия има над 40 милиона население, пръснато върху 8 500 000 квадратни километра. Само тя е по-голяма по площ и население от всички останали южноамерикански държави вкупом[2] и за разлика от гъсто

[1] Текстът е публикуван във в. „Български градинар“, год. IX, 1937, бр. 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 28 и 29. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

[2] Тук авторът отново надценява площта на Бразилия, която всъщност е малко по-малка от тази на останалите южноамерикански страни, взети заедно. – Б. ред.

населените Аржентина и Уругвай, се радва на онова, на което никоя страна в света няма повече право да се радва: на една извънредна рядкост на населението, средно 5 жители на квадратен километър, докато в България например има 59 жители на квадратен километър.

Бразилия се опира с главния си масив по протежението на екватора и постепенно се стеснява на юг, като стига до 33°. Така че в нея има тропическа, полутропическа и умерена климатическа зона. Докато жителят на Амазонка живее в огнена пещ, жителят на Порто Алегре се радва на климат, близък до този на италианската Ривиера. Тази е главната причина, която е струпала населението на Бразилия, и особено чужденците, в южните щати – отделни държавици, обединени в общата Бразилска федеративна република. Там е развито най-модерното земеделие, най-голямата част от бразилската индустрия и най-съвременното скотовъдство. Средна Бразилия е богата с минерали и полумодерно скотовъдство, а северните части на страната са съвършено рядко населени и се състоят от безкрайни пасища, в които хилядни стада от рогат добитък пасат на пълна свобода и биват събирани само когато ги продадат и трябва да бъдат откарани на юг.

Няма друга страна в света с толкова големи земеделски възможности. Правени са изчисления, че само долината на река Амазонка може да даде прехрана на 200 милиона земеделски стопани. Почвата на цяла Бразилия е извънредно богата и всеки опит за обработването ѝ винаги дава блестящи резултати, стига земеделецът да съумее да се справи със специалните тамошни условия.

При тези климатически и почвени условия, естествено, главното ядро от българските градинари до 1930 г. беше в Южна Бразилия – в Сан Паоло, Сантос, Порто Алегре, Санта Катарина. Там много газди с групи от по три-пет до десет човека работеха градини от два до пет хектара, като произвеждаха всички видове наш зарзават, но главно – домати. По някаква случайност обаче нашите градинари идваха в Бразилия и Южна Америка въобще без никакъв капитал, най-често с няколко торбички български семена, които за тамошните условия в повечето случаи се оказваха негодни. Те идваха и почваха да разработват малки градини без инвентар, а по начин, по който и разработените градини вече не се рентират, и успяваха да спечелят на първо време достатъчно. Но увлечени в лесните успехи, те предпочитаха не да се закрепят и модернизират, а да се делят все на нови и нови групи, като всеки, който беше работил половин година, се обявяваше сам за газда, събираше съдружници измежду придошлите си съселяни и започваше нова малка градина с първобитни средства. Вследствие на това увлечение нито една българска градинарска група не можа да се подготви за посрещане на ударите, които през 1928, 1929 и 1930 г. се посипаха на главите на градинарите в южните щати на Бразилия.

II.

През 1928-а и следващите години потокът на емигранти от европейските страни, а също тъй и главно от Япония за Бразилия се увеличи извънредно много, тъй като емиграцията за другите южноамерикански държави постепенно биде забранена и трябваше да спре. Ежедневно от световните пристанища се отправяха за южноамериканските бразилски пристанища параходи, препълнени с емигриращи работници и селяни. Островът на цветята в Рио де Жанейро, дето става проверката и регистрацията на емигрантите, приличаше на вавилонски панаир. От големите бразилски пристанища Рио де Жанейро и Сантос се лееше навътре из цялата страна тоя поток от хора, които бяха дошли да търсят нов поминък.

Естествено, че голяма част от тия пришелци ставаха земеделци. Около градовете бързо никнеха нови и нови малки земеделски стопанства, зеленчукови и цветарски градини и бразилските пазари бързо се разпъстряха с всички видове зеленчук, повечето от които доскоро бразилецът не познаваше. Но все пак пазарът беше добър, тъй като и числото на чужденците в градовете бързо растеше, а чужденецът в Южна Америка винаги е най-добрият потребител на зеленчук.

Кризата в градинарството около големите градове се яви в остра форма във времето, когато многобройни групи японски преселници се отдадоха на това изгодно занимание.

За разлика от другите народности, японският преселник не отива неподготвен и случайно към нова професия. Познавам много японски градинари и отблизо съм наблюдавал начина, по който те почват, уреждат градините си и ги обработват.

Например в града Бело Хоризонте, столица на провинцията Минас Жераес, първата японска градинарска група се появи в 1931 година. Найнапред се заговори, че японският консул действа в Министерството на земеделието да се отпусне на няколко японски семейства държавна работна земя. По същото време пристигнаха няколко японци, огледаха пазара и околността на града и след няколко дни чрез консула наеха от един богаташ място от десетина хектара, на което трябваше да работят две градинарски семейства. И действително след десет дни от юг пристигнаха двете японски семейства с около тридесет членове – бащите и жените им, синовете и жените и децата им, дъщерите и мъжете, и децата им. Консулът непрекъснато им беше в помощ, а японското правителство им беше дало някакви изселнически премии, с които те се обзавеждаха доста добре. Още от Япония те бяха снабдени с ръководства на японски език по земеделие, градинарство и птицевъдство при бразилските условия и почнаха веднага работа, без да губят време в опити и търсене на начини за пригаждане към новата обстановка.

След месец пристигна друга такава група, която получи за безплатно използване голяма работна площ в местния опитен земеделски институт. По-късно дойдоха още една-две по-малки групи и не мина нито година от идването на първите японци, а те вече заляха пазара със своята стока.

Пазарът в Бело Хоризонте, един град със стотина хиляди жители, поглъща 50 – 60 до 100 сандъка домати дневно. Пет-шест български градини носеха дневно към 50 сандъка, останалото количество се доставяше от многобройни малки градини на италианци, португалци, германци и бразилци. Сега японците сами мъкнеха с камионите си дневно по 60 – 70 сандъка. Появи се едно главоломно спадане на цените, които от 7 – 8 лева на кило през сезона на доматите паднаха до 70 – 80 стотинки. Същото стана и със зелето, с карнабита, пипера, бамята и всички видове, които те садяха. Японците са извънредно пестеливи, храната им е само ориз и гулии, из града можехме да срещаме само няколкото им продавачи. Всяка спечелена стотинка те влагаха в предприятието си, така че и при тия ниски цени те все пак свързваха двата края, особено при безплатно дадените им места и при големите помощи в изкуствени и естествени торове, в семена и уреди, които държавата по въздействие от консула им даваше. Така те бързо успяха да изтикат другите от пазара и да ги принудят към смяна на произвежданите видове.

Това явление през периода 1928 – 1934 г. се повтаряше във всички по-големи градове, почвайки от юг – Сан Паоло и др. – и движейки се на север – към Рио де Жанейро и Пернамбуко. Така например големият пазар на Рио де Жанейро, който дотогава се снабдяваше със зарзават на добри цени от големите градини почти във всички краища на страната, само в две години биде разрушен от тях по същия начин.

Естествено, тези явления не оставаха без отклик всред крайградското население, зависещо от пазара. Появиха се и в колоните на вестниците редица статии против опасността от „японизиране“ на Бразилия чрез масово размножаващата се японска емиграция. И действително при приемане на новата бразилска конституция, наред с ограничителните мерки против емиграцията от другите страни, се забрани и влизането на японски емигранти. Това решение на Великото им народно събрание беше такъв тежък удар за японската емиграция, че японският посланик си подаде оставката. Но пазарът и днес е извънредно лош в сравнение с годините преди появяване на японските градини. Трябваше да минат няколко години, докато нашите български градинари – в повечето градове най-главните съперници на японците – успяха да се опомнят, да се пригодят към изискванията на модерното градинарство и да спасят градините и съществуването си.

III.

Както у нас, така и в цяла Бразилия главната стока на българския градинар са доматите. Докато пиперът, зелето, карнабитът, патладжанът, репичката и някои други видове зарзават там се търсят само от чужденците, доматите се употребяват твърде много и от местното население. От друга страна, те се отглеждат сравнително леко и дават плод в по-късо време, а се продават на по-добри цени. Затова нашите градинари в Бразилия садяха още навремето половината от градините си с домати, а другата половина – с разни други видове.

Времето за правене на разсада и за насаждането на разните зеленчуци в Бразилия е съвсем друго от нашето. Там се сади и бере през цялата година. Обаче всяко годишно време си има свои видове зарзават. Така разсад за домати се прави най-рано през месец март, най-късно през края на юни. Благоприятно за доматите време са месеците на тропическия сух период, април до септември, който е и хладното годишно време. В края на ноември почват големите дъждове и температурата се извънредно покачва. От края на ноември до края на март доматите са изложени на много болести на корените и листата, които често пъти в няколко дни унищожават цели градини. Зелето, карнабитът, салатата, грахът, зеленият фасул се садят и берат през същия сух период. За лука се прави разсад през август – септември, а пипер, бамя, патладжан, тикви, дини, краставици се садят през дъждовните месеци. Бразилските, тъй също германските, италианските и португалските градинари в Бразилия не умеят да поливат градините си. Затова през сухия период успяват да произведат съвършено дребни количества зарзават, служейки си за поливане с лейки, маркучи или лопати за пръскане на вода. Японците разнасят водата с лейки от дълбоки ями по течението на вадите, като поливат без сито направо корените. Българските градинари обаче поливат своите удобни фитарии и кавали с течаща вода и използват сухия период за производство на големи количества зарзават, който се пласираше обикновено на добри цени. След многократни неуспешни опити да добият домати през дъждовния период, те се отказаха от тях и се ограничиха през дъжда да садят обикновените видове зарзават, който стига до безценица, но изисква и малко грижи.

Цените на доматите през 1928 – 1931 г. бяха през сухия период 5 – 7 лева за килограм, а през дъждовния, особено през декември, стигаха до 20 – 30 лева. Същите скокове в цените имаше и в другите градинарски произведения – зарзават от сухите месеци стигаше високи цени през дъжда, и обратно. Но и при това положение градинарите до 1931 г. бяха отлично поставени, защото пазарът бе свободен. Един декар земя, засят например с домати, даваше за сезон 15 000 лева, а често, когато успяваха да изкарат по-рано стока, и до 25 000 лева. Като се има предвид, че та-

мошната градина се засажда два, често и три пъти годишно с разни видове зарзават, може да се получи ясна представа за доброто положение на нашия градинар.

Все пак опити да се добият домати и през дъждовния период се правеха непрестанно. Считайки, че силното слънце и дъждът са причина за развалянето им, някои се опитваха да правят защитни навеси от трева, други пък окачваха на всеки кол по един стар вестник, правеха се опити и със засилване на растението с изкуствен тор – но винаги напразно. Сам аз в градината си в Бело Хоризонте правих многократни опити през 1931 г., докато разбрах, че доматите не се развалят от слънцето и дъжда, а се разболяват от разни болести, на първо място от мана, поради честата смяна на силно слънце и проливен дъжд. По съвета на един агроном започнах да пръскам доматите, засадени през октомври, със син камък и вар. Българи от околните градини не вярваха в успеха на пръскането, защото доматите не били лозя и при 50 градуса температура нищо не можело да помогне. Но пръскането даде своите резултати и аз успях да изкарам посред дъждовния период доста добър плод.

Още на следната година, когато пазарът се задръсти от японците и цените спаднаха петорно и десеторно, пред нас изникна въпросът как да изкараме стока, която да се продава на добра цена. Една след друга нашите градини се снабдиха с пръскачки. Отначало нерешително, а по-късно, окуражени от добрите резултати, с радост и доверие всички почнаха да отглеждат домати и през най-горещите месеци, като не сваляха пръскачките от гърба си.

Успехът беше неочакван. През дъждовния период зарзаватът расте много по-бързо и силно, дава плод за съвсем късо време (домати се берат десет седмици след разсаждането) и в много по-голямо количество. От доматите те преминаха към опити за произвеждане извън времето и на други видове. Японските градинари също не стояха със скръстени ръце и на пазара не се чувстваше вече липса на никакви видове през цялата година. Цените наистина станаха по-скромни, но достатъчни, за да възнаградят вложения труд. Наплашени от неуспехите на последните години, българските градинари се снабдиха постепенно с по-добър работен инвентар, с работен добитък, почнаха да търсят и други доходни култури, почнаха да сеят по-разнообразни видове. Празните и безводни места на градините се запълниха с портокали и банани, започнаха се опити с насаждане на лозя, не се гледаше с пренебрежение на евтините сладки картофи, а също се подобриха и доматените плантации, като градинарите се отказаха от своите български семена и потърсиха местни семена на здрави и плодоносни видове.

Така чрез подобрение и нагаждане към новите условия успяха да се спасят няколко големи български градини – три в Бело Хоризонте и една

в града Монтес Кларос, докато половин дузина други градини изостанаха назад, западнаха, а стопаните им или се зареяха по други краища и други професии, или се завърнаха в България.

IV.

Историята на няколко групи български градинари ще покаже ясно възможностите в Бразилия.

През 1928 г. в Търновско и Горнооряховско се получиха редица писма от един българин от с. Стражица – Р. Г. Напуснал България по някои не съвсем редовни съображения, той обиколил част от Европа, доучил се в Португалия и заминал за Бразилия, дето след известно време се установи в градеца Монтес Кларос в северозападната част на провинцията Минас Жераес. Тук той стана непостоянен преподавател в местното католическо училище, започна да крои големи планове и след година-две обсипа съселяните и познатите си с писма.

В писмата си той ги увещаваше да заминат за Бразилия при него. Щял да им създаде работа, да печелят по 1000 лева на ден. Те щели да правят дървени въглища, а той ще се грижи за продажбата им. Цените били толкова добри, че те само в една година щели да забогатеят. Той пишеше още, че бил фабрикант на сапун, и се оплакваше, че не можал да почне една истинска голяма работа само защото нямал опитни другари, каквито са българите.

В течение на едно късо време на тези писма се отзоваха няколко групи българи. От Пашакьой заминаха четирима, от Стражица пет-шест, от Буковци четирима и пр. Поотделно и на групи, те пристигаха в Бразилия, отидоха до Монтес Кларос и намериха „фабриканта“ да вари в един котел сапун и да живее в някаква запустяла воденица.

Неколцина през 1929 г. почват в Монтес Кларос една градина около 20 декара. Произведения зарзават те продават в Монтес Кларос, по другите спирки и градчета по железопътната линия и на пазара в Бело Хоризонте, който отстои на едно денонощие път с железницата. Други няколко души заминават за Сан Паоло, наемат там парче земя, но напразно се опитват да се задържат, понеже почнаха с борчове и без никакъв инвентар. След известно време те се връщат пак в Монтес Кларос, оттам се пръскат в няколко малки градини по други гари и градчета, дето почват едно тежко съществуване, делят се, пак се събират, пак се делят, докато в края на краищата се разпръскват на разни страни.

Градината в Монтес Кларос събира по едно време седем-осем градинари българи. Но наскоро се оказва, че тя не може да храни толкова народ. Почва пак делба, докато там остават само двамина.

От всички тия групи най-интересни са групите на четири момчета от Буковци и на другата четворка от Пашакьой.

Четиримата буковчани, за които по-късно ще има да кажа нещо повече, не са градинари по професия. Единият е бил писар в общината, другите двама – дърводелци, а четвъртият – железар. И четиримата са млади, здрави момчета, обикаляли доста из България, а двамата и из Турция. Те не дойдоха в Бразилия, за да стават градинари. Заедно с още неколцина от жертвите на Р. Г. – между които само един майстор въглищар – те отидоха в Монтес Кларос, за да печелят по 1000 лева на ден от дървени въглища.

И действително Р. Г. ги натовари на катъри, отведе ги на 40 – 50 километра в горите и определи сечища, като съдружник на собственика на горите. Увери ги, че още за първата партида въглища ще уреди превоз с камиони и че имал вече договори за продажбата. Обеща им, че щом хванат малко пари, ще наеме местни работници, а те само ще командват и ще работят за своя сметка. Остави им няколко чувала царевично брашно и други продукти и ги остави да работят.

Който познава трудовите условия в бразилския лес, може да си представи теглилата, които тия шест-седем българи преживяха в монтескларoските гори. При страшна горещина, под жилото на милиардите комари, мушици и инсекти, при всекидневна опасност за здравето им, те почнаха героична борба за хляб. Бразилските дървета са обикновено много по-твърди от нашите, но с устойчивост, която едва ли други народи могат да покажат, тия българи поваляха, влачеха и трупаха камари. Измъчени, боледуващи, хранещи се по цели седмици само с мамалига, те в три месеца добиха над 100 000 килограма първокачествени въглища.

Тогава се оказа, че няма никакъв път за извличане на въглищата с камиони или каруци, а цените по гарите са толкова ниски, че не биха платили превоза с катъри.

Р. Г. се скри, а въглищарите изоставиха стоката си, върнаха се в Монтес Кларос и след дълги гонения и заплашвания едва успяха да вземат от Р. Г. пари за път до Бело Хоризонте. Тук те почнаха градинарството на равни пайове, като съдружници. С тяхната съдба ще се занимая понататък.

Наскоро групата пашакьойци, начело с газдата си Димитър, се пресели също в Бело Хоризонте.

Димитър работи доста време в Монтес Кларос. Той беше продавач на стоката им в Бело Хоризонте и с умело и внимателно ръководство успя да събере доста пари за себе си и другарите си. Спокойно, без прибързване, той употребяваше свободното си време за търсене на удобно място за градина в Бело Хоризонте и намери на един час от града една низина от около 40 декара. Тогава се отдели от монтескларoските градинари, взе добър пай и заедно с тримата пашакьойци разработи градина в Бело Хоризонте,

с тайфа при разни видове пайове: той взе 100, помощникът му 80, другите двама 70 и 60.

Тази група на Газдата, както го наричахме там, не можа също да се закрепи. Още във втората година тя се раздели. Двамина напуснаха и почнаха работа за своя сметка. Единият от тях успя да изкара само веднъж стока и биде изигран от собственика на мястото. Вторият пък не можа и стока да изкара, а напусна градината си и Бело Хоризонте и замина за Рио де Жанейро, дето се залови да разработва някаква малка запустяла градинка. Третият тръгна да търси работа по мините, но се разболя и се прибра в България с билет, изпратен от домашните му. Газдата остана сам. Предприе ред опити да си намери съдружници българи или бразилци, но не успя. Все пак благодарение на умението си той се закрепи и работи няколко сезона отлично. През 1933 г. той купи на другия край на града една кръчма с шест декара място без вода, нае съседна градина от 6 – 7 декара и я зася, но първата година не можа да направи нито добра стока, нито добра търговия. Подпомогнат от жена си, която повика от България, той продължи упорито работата си и днес навярно е вече спасен от борчове и с подредена и добре разработена градина, от която една част има вода и се обработва само през дъждовния период.

След нещастния опит с въглищата, групата на буковчаните нае място от 6 декара на станцията Женерал Карнейро, на 12 километра от Бело Хоризонте.

V.

Когато наеха градина на станцията Женерал Карнейро, четиримата буковчани бяха без средства и инвентар. Затова двама от тях постъпиха на работа в близкия град Бело Хоризонте като поставачи на тръби по градската канализация, а другите двама останаха на работа в градината. Всички приходи се употребяваха общо. С големи лишения и денонощна работа те успяха да напълнят градината със зеленчук. Мястото, макар и ненаторено, се оказа много силно и те изкараха добри домати и зеле. Първите кошници със стока, поради нямане на средства за превоз, те носеха на гръб до градския пазар. Това беше през 1930 г., когато цените бяха още твърде високи. В скоро време четиримата буковчани успяха да се закрепят и да се снабдят с най-нужния на първо време инвентар – мотики, търнокопи и брадви.

За съжаление те и тук нямаха щастието да се радват дълго на плодородието на земята си. При едно наводнение на голямата съседна река градината им биде залята с няколко метра вода и голяма част от стоката им пропадна. Вместо да пълнят градината си втори път и да се излагат на нови опасности, те тръгнаха из околностите на Бело Хоризонте и намери-

ха в местността Серкадо, на 4 км от града, едно място от около 80 декара, много по-удобно за градина, но с извънредно бедна почва.

Разработването на нова градина в Бразилия е много по-трудно, отколкото у нас. Поради вечното лято и непрекъснатото растене на дървета, шубраци и плевели, там всяко необработено и непочистено място е задръстено от непроходими влечущи растения, клонища и дървета, най-често украсени с дълги остри игли. Най-напред с брадви и фойси – особена бразилска сърповидна брадва – се изсича всичко, оставя се да изсъхне една седмица и се запалва. При буйната растителност тези пожари са страшни. Пламъците се издигат на десет метра височина, движението по съседните пътища спира, а в огнената стихия загиват безброй змии и животни. Щом угасне огънят, почва разчистването и изкореняването. Всеки квадратен метър земя е пълен с коренища и чукани. Докато се разчисти земята, разсадите вече се разлистят и стават готови за разсаждане. Четиримата буковчани се заеха геройски с работата си и накрая на първия месец засадиха няколко лехи.

Появи се обаче липса от тор, тъй като тук земята – рохка, червена, богата с желязо, но бедна от гниещи вещества – не беше като в първата им градина. Около града говежди тор мъчно се намираше и беше доста скъп. Тогава те последваха примера на други местни градинари и започнаха да употребяват тора от градските пещи за смет.

Градската смет в бразилските градове се използва извънредно целесъобразно. В крайградските части има „фурни“ за смет. Фурната е циментова сграда от 80 – 100 метра дължина и 3 метра ширина, разпределена с масивни стени на еднакви камари от 3 на 3 метра. Отгоре всяка камара има отвор, който се запушва с циментова плоча, а отпред – врата, която се затваря също плътно. Градските камиони разтоварват сметта през горния отвор на камарата. Когато тя се напълни, запушват я отгоре и я напълват с вода. Така напълнена, камарата остава затворена 6 – 7 седмици, докато сметта изгори вътрешно. При такова гниене се развива висока температура, която почиства боклука от заразни микроби. Щом една камара прегори, тя се отваря от долната страна. Общинските работници изтеглят боклука, пресяват го и го използват за градските градини. Една част от тоя тор обаче се дава на градинарите срещу 80 лева на камион.

Тоя тор е извънредно силен, понеже чрез вътрешно горене сметта запазва всичките си химически вещества. Сметта е съставена главно от пепел, остатъци от плодове и зарзават, парцали, хартии и твърди предмети. Градинари, които нямат средства да си наемат работници, вадят сами тора от камарите. При непоносима горещина и воня те го изтеглят с дълги гребла, отделят твърдите предмети – тенекии, стъкла, желязо и пр. – на една страна, а тора – на друга, и го товарят на камиони. Една работа,

която буковчаните в първите две години сами вършеха и за която те днес си спомнят с нелеко сърце.

Но градината им бързо растеше. През първото тримесечие те разработиха пет декара, през второто – петнадесет, а само след година и половина градината им стана най-голямата и най-добре уредена българска градина не само в Бело Хоризонте, но и в цяла Бразилия.

Всяко трудолюбие в края на краищата се възнаграждава и буковчаните в скоро време застанаха здраво на нозете си. Купиха си плугове, катъри, каруци, започнаха да работят с наемни работници. В първата година те живееха в една разкривена барака, покрита със слама. По-късно те затвориха там свинете си, а за себе си построиха хубава къщица. Така след няколко години тежки изпитания те стигнаха до едно сравнително добро положение. Един си доведе жената от България, втори се ожени за бразилка, трети – за дъщеря на италианско семейство, а четвъртият остана ерген, но за три години успя да внесе в банката над 50 000 лева.

Тази група беше единствената, която устоя на японската конкуренция. През края на 1933 г. тя също се раздели на две – двама си купиха собствено място пак в Серкадо, а другите двама продължиха в старата градина. Но това разделяне вече не пречеше на работата им, тъй като те имаха опитност и инвентар и не бяха изложени на никакви изненади и случайности.

VI.

И до днес има наивни хора в България – и в града, и в селото – които мислят, че гурбетчията в отвъдокеанските страни, в Северна и Южна Америка и в Австралия, получава всичко от Бога и от щастието си. Парите, които някои българи след десет, петнадесет и двадесет години работа в непознатите краища на света донасят със себе си, за да си създадат едно ново съществуване, някои считат едва ли не за подарени, а не за изработени с тежък, нечовешки труд и лишения от всичко.

Преди да стъпят здраво на краката си и да стигнат до сегашните си отлично подредени градини, четиримата буковчани имаха да изживеят тежки дни на работа и оскъдица край града Бело Хоризонте. Бюджетът им се състоеше само от няколко пера: за царевично брашно, което в Бразилия е тройно и четворно по-евтино от внасяното пшенично брашно, за надници на един-двама негри работници през дни на най-тежка работа, за превоз на боклук от градските фурни, за сапун, тютюн и други първи необходимости. Докато всяка нощ един от тях заминаваше със стока за градския пазар, другите трима работеха като подплашени, със страх дори в обедната жега да починат. А работата в една нова градина расте бързо и само с големи усилия може да се надвие. Те овладяваха работата си, но се лишаваха от каква да е по-добра храна, и от сън, и от почивка.

По-страшни от огненото тропическо слънце, под което българинът в Бразилия страда, и от всички лишения и несгоди обаче са болестите и животните – онези, които унищожават по-нежните зеленчукови култури, и другите, под чийто бич страдат хората. През моето пребиваване в Бразилия като градинар и аз, както всички други сънародници, имах възможност да позная на главата си тези врагове на градината и човека.

На първо място стоят мравките, видът „формига кабисуда“, на български – „мравка главище“. Те са големи тъмночервени мравки, които строят мравуняците си дълбоко в земята на една площ от двадесет до сто квадратни метра. Като термитите, те имат също тъй идеално устроено съжитие. Делят се на работници – дребни, не по-големи от нашите едри черни мравки – и на войници, които пък стигат до размерите на нашата пчела. И едните, и другите имат малки гърди и коремче, дълги наръбени крака и грамадна глава, колкото половината от тялото. От главата стърчат напред две черни изцъклени точки – очите, а настрани се извиват големи резачи, закръглени като овощарски ножици. Тези мравки са страшна напаст за някои видове трева, листата на портокалови и други дървета, зеле, карнабит и салата, бамя, боб, грах и пр. В една само нощ, когато открият някъде любимата си храна, те се запътват от сто, двеста и петстотин метра и почват да режат. В една само нощ те нарязват на парчета, по-големи от самите тях, и отнасят в гнездата си листата на цели лехи зеле. Днес лехата е разлистена и зелена, зарадвала душата на стопанина си, а на утрото е гола, като че никога там не е имало нещо засадено, само оголени чуканчета остават да стърчат, за да се види къде са били стъблата. Дето минават тия страшни резачи, остава широка като длан пътека от отъпкана земя и трева под безбройните им крака.

Отначало буковчаните бяха безпомощни срещу мравките. Опитваха се да запушват изходните дупки, но на сутринта зееха нови и нови дупки над мравуняка. По-сигурно средство е водата. В своята градина аз пуснах цяла вада в мравуняка. Тя тече вътре една седмица, почна да извира на съвсем друг край през безбройните подземни ходове. Когато видях, че не помага, по съвета на бразилци съседи почнах да разкопавам мравуняка и да разбивам гнездата в кишата. Напразно. Мравунякът стига на дълбочина до четири-пет метра. Гнездата, пълни с яйца и малки мравки и с гниеща храна за тях, са големи по две педи, във форма на яйца, обърнати с острия край надолу, отдето е и входът. Водата не може да влезе в тях, понеже въздухът, който пълни гнездата, се сгъстява и я спира. Най-сигурно и единственото сигурно средство си остава задушливият газ – една течност, която се изсипва в мравуняка, след което се запушват всички изходни дупки, и се запалва. Тя избухва, образува подземен газ, който бавно изпълва всички дупки и гнезда и изтравя мравките. Едва когато почнаха да оставят пари и за купуване на тази течност, буковчаните спасиха посе-

вите си от ножиците на тия най-страшни мравки, които при опасност се нахвърлят и на човека: там, дето техният войник ухапе, потичат няколко капки кръв.

По корените на зеленчук, особено когато се употребява тор на капки, се въдят дребни, едва видими мравчици, наричани от бразилците „лавапе“, „мий-крак“, защото, когато нападнат човека и почнат да щипят и хапят, единствено спасение е да скочиш във водата и да си измиеш крака-та. Те бързо изяждат корените на растенията и струпват малък мравуняк на мястото, дето някога е било зеле, домат или картофен корен.

Друг враг, особено на разсада и младите домати, картофи, зеле и пр., са едни големи какавиди, които по доматите са тъмносиви, по зелето зелени и пр. Денем те се заравят около корена на растението, а нощем излизат, орязват му листата и самото стъбло. Обикновено една четвърт, а често пъти и по-голяма част от разсадения разсад бива унищожаван в първите няколко седмици от тях. Борбата срещу тях се води чрез дезинфекция на почвата, но българските градинари се борят само чрез разсаждане на нови разсади на местата на изядените.

Както у нас, тъй и в Бразилия по някои видове зеленчук се явяват белите бълхи. Българите там не употребяват никакви средства против тях.

По-страшни, но по-рядко явяващи се са едни големи червени насекоми, които на ята нападат посевите в една посока и унищожават всичко по пътя си. И против тях няма средство за борба.

По доматите се срещат често други видове бълхи и насекоми, но не в големи количества.

VII.

Освен безбройните насекоми, паразити, птички, животни и пр., които отнасят своя пай от градините на нашите градинари в Бразилия, по зеленчука върлуват и много болести.

Най-страшната е тъй наречената „мушадейра“, което значи на български „вехнушка“. Появява се по доматите, картофите, пипера и пр. Щом се разболее само един стрък, целият посев е загубен. Защото на следния ден са болни вече три, на третия ден тридесет, на края на първата седмица цели лехи, а след две седмици – цялата градина. Невидимите с просто око бацили на тая страшна болест нападат през горещите месеци корените на растенията, разяждат ги и превръщат буйния стрък в клюмнала безжизнена власина. Мушадейрата напада главно възрастните стъбла по времето, когато се появяват цветовете и връзва плод, тъй че загубата от нея в труд и материал е много голяма. Въпреки че има средства за борба с тази болест, българските градинари все още не са ги опознали.

Друга болест, известна и на нашите лозари, е маната – по бразилски „феружон“, „ръжда“. Тя напада най-вече доматите и картофите, граха и

боба и се явява във вид на червени петна под листата. През дъждовния горещ период, когато доматите имат голяма цена, тя е главният им унищожител. Българите, след няколко напразни години, се приучиха да пръскат посевите си с разтвор от син камък и вар, с бордалезов разтвор и да ги предпазват от тази болест.

Главно по доматите върлува тъй наречената „синза“, „бяла прах“, която се явява по долната страна на листата, разпростира се оттам по цялото стъбло и околните стръкове и ги унищожава. И против нея нашите градинари не се борят.

Въобще българските градинари в Бразилия пазят засега градините си само против маносването. Но при бразилските условия това е все пак много. Българите научиха употребата на бордалезата от японците, но освен тия тъй далечни народности, нито бразилците, нито другите градинари чужденци употребяват някакви лекарства против болестите. Модерното градинарство знае средства против всички врагове на зеленчуковите градини, но ще минат още много години на неуспехи, докато българският градинар в Бразилия свикне с употребата им.

През месец август, най-студения месец в Бразилия, пада през годинадве веднъж в течение на няколко дни слана. По-съживените българи палят призори големи огньове от влажно сено около градините си, димът на които предпазва посевите от изгаряне.

Докато тези бяха главните неприятели на растенията, ние, хората, страдахме в Бразилия от също тъй много животни, паразити, насекоми и болести.

Няма наистина по-богата страна в света с растения и животни. Но също тъй няма и по-богата страна с разнообразните опасности, на които е изложен човекът и неговото здраве. Особено пък жителят на фермите и градините, който живее надалеч от градовете, обграден от мощната бразилска природа, няма възможност да се пази тъй, както жителят на добре уредените градове.

Жилищата в полето са изложени на непрестанни нашествия на безброй видове мравки. През дъждовния период, когато водата нахълта в някой мравуняк на вече описаните едроглави мравки, те бързо подкопават почвата под къщите и там изграждат на сухо своите подземни общини. Често градинарят намира къщата си почерняла от тия неканени гости и почва дълга борба против тях с палене на парцали, запушване на дупките и с отрова. Но още по-често спящият в късия си сън градинар се събужда като в кошмар от щипането на хиляди големи черни – „захарни“ мравки, които се движат в широка няколко педи лента през полето, през къщите, през паячните гнезда и мравуняците. Тези мравки не хапят, но леглото, стените – всичко почернява от тях. По пътя си те унищожават другите мравки, паяците, мухите, насекомите и няколко месеца след тях

домът на градинаря си отпочива от другите си неприятни гости. Против тях се борехме с палене на парцали и още по-сигурно, с излизане навън и изчакване да отминат.

В гнили коренища се въдят други черни мравки, големи често пъти колкото наши оси. Когато мотиката разбърка тяхното спокойствие, те се нахвърлят върху градинаря със стръв и хапят страшно. Там, дето забият щипците си, те изцъркват и урин, който подлютява раничката и причинява непоносими болки.

VIII.

В полето хиляди други врагове заплашват градинаря. Големият отровен „птичи“ паяк дебне край пътеките и из тревата птички, за да се хвърли на тях и да изпие кръвта им. Той е черно-кадифен, тялото му често пъти е колкото яйце, а разтворените му крака – колкото човешка ръка с разперени пръсти. Краката му са обрасли с дълги косми и щом го забележи, човек неволно спира, изтръпнал от зловещия вид на сърдития паяк. Един замах с мотиката или тоягата – и паякът се разплесква в земята. Но който не си отваря очите, може да му стане и жертва, защото птичият паяк, когато се усети застрашен, се хвърля и на човека и ухапването му е силно отровно.

Още по-отровен и опасен е скорпионът, който се крие под разхвърляни гниещи дъски, често и в пода на старите къщи. Човек среща почесто ухапани от скорпион, отколкото например от змии, защото змията се вижда отдалеч и човек се пази, а скорпионът напада винаги ненадейно и изневиделица.

Змиите – в Бразилия те са безброй много от няколко десетки видове – ни държаха винаги нащрек. Ежедневно ние убивахме по една, две, често и по десет и петнадесет. Не са редки случаите, когато те, особено при силни дъждове, се вмъкват и в жилищата. Да оставим настрана и многото други зверове и хищници в градините и на полето, с които градинарят все пак по-рядко се среща. Но например комарите... Те там са толкова разни и толкова много – едри колкото скакалци, други едва видими мушици, но винаги колкото по-дребни, толкова по-зли и непоносими. Почти всякога около главата на работещия градинар бръмкат орляци от такива „москито“ и всяко трето движение на ръката е за тяхното разпъждане. Тежко и горко на ония, които работят в маларични местности. Там тия „москито“, бръмчащи все около човека с желание да изсмучат капчица от кръвта му, пренасят безбройните „жълти“, „сини“, „черни“ и какви ли не трески и маларии, които почти всяка година покосяват десетки и стотици хиляди бразилци. Българите се държат настрана от опасните нездравословни места и нямат дадени досега жертви, но тропическата малария е често и техен гост. За щастие там медицината е тъй на-

преднала, че няколкото заболели от малария българи оздравяха след три-четириседмично лекуване в специалните болници.

Най-много, всекидневно ние, българските градинари в Бразилия, страдахме от „пясъчните“ бълхи, наричани по бразилски „свински“ и „кучи животинчета“. Това са съвсем дребни бълхи, десет пъти по-малки от обикновените. Те се въдят из прахта и около торищата, също тъй и в къщите. Нощно време те се набиват под ноктите на краката и ръцете. Несвикналият с тях градинар не ги усеща няколко дни, а през това време те изграждат под кожата малка жилава торбичка и я напълват с гниди. След няколко дни мястото се възпламенява и започва да сърби. Единственото средство против тях е да се потопят краката в топла сапунена вода, да се дочака да омекне кожата и тия торбички да се извадят с внимателно дезинфекцирана игла, тъй като има голяма опасност от инфекция. В първите години краката почти на всички български градинари бяха подути и нацепени от тия подкожни паразити. Веднъж-два пъти седмично всеки от нас правеше сложната операция и избождаше изпод ноктите си по пет, по десет, а и по двадесет такива гнезда. С времето обаче човек свиква да ги усеща веднага след забиването им под кожата и да ги чисти, преди да са успели да изградят гнездото си.

По-рядка, но по-опасна е една муха или един бръмбар – и досега не зная точно какво е това насекомо – която нощем незабелязано пробива кожата на спящия и снася едно яйце. От това яйце след няколко време пораства червей, приличен на вагарец. Почти всички българи са страдали от този подкожен враг. Изваждането му става едва след като „узрее“, иначе има опасност от пукване под кожата и лошо разлютяване на раната. Обикновено ги изваждахме, като се нагрее раничката, която червеят държи влажна и отворена за дишане. От нагряването той се раздразва и отпуща, а чрез изстискване се отмахва. По-сигурно средство обаче беше превързването за една нощ над раничката на парче безсолна сланина. През нощта, когато си подава устата, за да диша, той се забива в сланината и на утрото се отмахва внимателно заедно с нея.

Така, посред стотици големи или невидими, случайни или постоянни неприятели живее и работи българският градинар в Бразилия. И дори при най-добри резултати от вложения труд, много често ни омръзваше да бъдем денонощно нащрек за нашето лично здраве и за здравето на нашите посеви. В такива дни всеки от нас изпадаше в тежка тъга по далечната родина, дето човешкият живот не е тъй малоценен, както в страната на вечното лято, страната на непрестанната борба между човека и природата – Бразилия, дето работникът по полето никога не смее да се изтегне на тревата, колкото и прекрасна да е тя.

IX.[3]

Накрай искам да разкажа и за моята бразилска градина.

Аз попаднах през 1931 г. в една бразилска ферма на 360 км от града Бело Хоризонте, покрай линията за града Монтес Кларос. Фермерът Еврипидис де Паула даде шестдесет декара хубава земя под фермерската вада на своя зет Бернардо. Направихме съдружие: Бернардо дава земята, добитъка, инструментите и първоначалния капитал, аз работя и ръководя работата, като всички приходи и разходи делим наполовина. Тъй като в околията нямаше градини, местната земеделска камара ни отпусна всички земеделски машини освен трактор – добитък във фермата колкото щеш, а горивото за трактора струва пари – за безплатно използване по Закона за поощрение на модерното земеделие. Разорах всичко с шайбови плугове, които обръщат земята, та гниещата отдолу трева се превръща в тор. Дообработих я с други машини, пречистих я с грапа, подравних я с валяци, кавалите и вадите правех с браздачка. Най-напред засадих всички видове зеленчук. Излезе добра реколта, но без полза, тъй като в околните малки градчета не можах да пласирам и половината от прясната стока. Преорах наново и почнах да садя само картофи, лук и домати. Картофите и лука продавах на едро в Бело Хоризонте и Рио де Жанейро, а от доматите правех по 1500 – 2000 кг пюре, което продавах също на едро. През сухия период, когато доматите дават леко и без особени грижи, маслобойната на фермата не работи и можех да използвам всички съдове и машините за промиване и мачкане на доматите, за правене на кутии, аз си построих само казан и пещ. През октомври засадихме ниската част на градината с ориз и подготвихме с машините надалеч от фермата четиристотин декара нови оризища.

Там преживях наистина интересни неща.

От сутрин до вечер не слизахме от железните седла на шайбовите плугове. Около нас се виеше тъмен облак от москитос, най-дребните и най-кръвожадни комари. Замахвах да ги прогоня и виждам как воловарчето Шико бяга напред, спира воловете ми и вика:

– Кобра! Кобра!

Воловете се сърдят, ритат, искат да смажат с краката си змията, а все ги е страх. Скачам от седлото, но от една бразда току под краката ми се надига съскаща глава.

– И тук кобра! Жарарака!

Който е живял по места с много змии, знае, че човек свиква и винаги има надмощие над тях. Слухът е винаги нащрек, вниманието съсредоточено, ръката удря безпогрешно. Убивахме в новото оризище дневно поне

[3] Във в. „Страници за всички“ Матвей Вълев публикува разширен вариант на тази част от статията си (вж. следващия текст в настоящия сборник – „И аз бях плантатор на юг от река Амазонка“, с. 97 – 101). – Б. ред.

по двадесет змии. Хвърляхме ги в един трап, който в две седмици се напълни. Не минаваше нито четвърт час, без някой да се развика:

– Кобра!

Един ден Джон, синът на фермера, дойде и ни съобщи, че решил да си направи патрондаш от змийски кожи и че дава канче ракия за голяма кожа. Ракия във фермата много, змии в Посо Азул още повече. Всички почнаха да дерат кожи и да ги носят вечер във вендата – в дюкяна. Там Джон ги преглеждаше и както бяха пресни, ги лепеше една до друга на стената. За три дни облепи стената.

Веднъж един работник, който беше тръгнал някъде по отводнителната вада, се разскача и размаха ръце:

– Жакаре! Жакаре!

Крокодил. Работата не е тъй проста и лесна. Но негърът дори не дочака помощ. Грабна една остра мотика и хукна нататък. Почна някаква страшна борба. Той отскача назад и встрани и удря, бяга из стърнището и пак удря, а мотиката само се святка на слънцето и пада със страшна сила. Уби крокодила, облегна се на дръжката на мотиката и бледен и изнемощял, остана с отворена, пресъхнала уста.

Тоя крокодил беше малък, само два метра дълъг. Но затова пък повкусен. Вечерта още цялата ферма ядеше крокодилско месо и, вярвайте ми, то е крехко и вкусно, като пилешко, със слаб мирис на блато. Така почна седмицата на крокодилите. В седем дни убихме десетина, а последния – едно нищожество от две педи – хванахме жив. Вързаха го с въженце за крака и го отнесоха във вендата. Наобиколиха го с босите си крака и почнаха да играят. Крокодилчето беше само на няколко седмици, може би на месец, но вече беше изпълнено със злоба и мъст. Щом стъпи на краката си, то разтваряше уста и се спускаше върху хората. Но въженцето се опваше и то пак повисваше във въздуха.

След два месеца оризът нашари с тънки, дълги линии цялата низина. Всеки ден Бернардо ме взимаше от градината и с коне отивахме дотам. Надигахме се от седлата и оглеждахме зеленото море:

– Колко ще спечелим?

– Най-малко петдесет контос, четиристотин хиляди лева.

Дъждовете бяха отлични. Реката придойде, заля и градината, и плантацията, после оризът се вдигна до пояс. Отпразнувахме и Нова година. Оставаха още три месеца, в които нямаше опасност от суша. Жътвата обещаваше да бъде чудесна.

Оризът в Бразилия се отглежда не както у нас. Там се сади в началото на дъждовния период – края на септември, и се жъне през март и април. Понеже валят изобилни дъждове, няма нужда от поливане. Един чувал семе дава често до 125 чувала плод и оризът там е една от най-доходните

култури. Класовете често надхвърлят човешки бой. Но какво стана с нашия ориз?

За последен път в тая околия валя на 6 януари 1933 г. Казваха, че страшната суша се шири по цяла Южна и Северна Америка. Не знам как беше другаде, но ето как беше при нас.

Всеки ден, месеци наред, в 3 часа следобед се задаваше невиждана вихрушка. Всичко потъмнява, всичко бучи и фучи, а прахолякът зачерня небето. Бернардо се оглежда и казва:

– Добре че си взех мушамата. Ще вали. И вятърът стихна.

Наоколо се надвисват черни облаци. Похлупват хоризонта. Почват светкавици. Гръмотевици. Земята се тресе. Реката носи кой знае отде мътилка и клонища, цели изкъртени дървета – някъде нагоре се леят поройни дъждове. А само над градината и оризището небето е ясно като царска корона и грее едно слънце, та оризът пращи от жар и жажда. И когато палим цигара, трябва да внимаваме да не го подпалим. Към пет часа облаците отиват нанякъде и около нас си остава жълто небе.

От картофите, лука и доматеното пюре спечелихме още първата година доста. Вложихме печалбата в работна ръка и семе за ориза. Сушата унищожи цялата жътва. През следната година наново спечелихме с картофи, лук и домати. Печалбата пак вложихме в работна ръка и семе, засяхме пак ориз. Всички казваха, че като ланшната суша не е имало от тридесет години. Но и през 1934 г. не капна ни капка дъжд.

Трети път не засях. Уравних си сметките и се върнах в България.

И аз бях плантатор на юг от река Амазонка[1]

Бернардо Маскареняс е зет на Еврипидис де Паула, най-големия фермер на Сертон: млад, енергичен, хитър, той всеки ден кроеше нови и нови планове и като последна точка поставяше един въпрос:

– Колко ще спечелим?

Веднъж яздехме заедно. Беше месец март, земята беше влажна и стихнала, конете пръхтяха под нас, бързо изкачваха стръмния баир и ни клатеха на каубойските седла.

– Колко ще спечелим тая година от картофите?

– Доста.

– Да засеем още земя. Колко ще спечелим...

Излязохме на баира и аз неволно дръпнах повода на запъхтения кон. Надясно и напред се простираше пред нас необятната низина на Синьото езеро – на Посо Азул, което блестеше нейде в дъното ѝ. Оттатък долината една лъкатушеща черна линия от бамбукова гора показваше пътя на реката.

– Голямо мочурище, дори и за пасбище не става.

Не отвърнах на Бернардо. Гледах безбрежната равнина и ми беше болно, че дори и за пасбище не става.

– Много вода и много зверове, а инак земята е отлична.

Тогава се извърнах към младия бразилец и полека добавих:

– А ти знаеш ли какво оризище става тук?

– Колко ще спечелим?

– Петстотин декара земя, пресушена с няколко дренажа, ще ни даде годишно поне десет вагона.

Най-доброто качество на Бернардо беше, че бързо се решаваше. Той премисли, после пришпорихме конете и той отсече:

– Съгласен.

И тъй почнах най-голямата работа, която някога съм работил.

* * *

Само два месеца по-късно безкрайната низина на Посо Азул беше пресушена. Отгоре, от баира, трите успоредни канала изглеждаха като геометрически прави линии, а хората и животните, които работеха, напомняха малки невестулки и ни отпращаха поздрав със стоманения бля-

[1] Пълното заглавие на текста е: „И аз бях плантатор сред блатата, оризищата и бразилските гори на юг от река Амазонка. Страница из пъстрия живот на един български журналист. От ковбойското седло до ръчката на плуга. Под жилото на комарите. Борба с крокодилите. Двадесет кобри на ден. Творци на блага или играчка на природата?“. Публикуван е във в. „Страници за всички“, г. VI, 1937, бр. 15, с. 1 и 6. Подпис: Матвей Вълев-Босяка. – Б. ред.

сък на дисковете от големите плугове. Но отблизо благословената земя съвсем не беше тъй прекрасна.

От сутрин до вечер не слизам от желязното седло на плуга, не вдигам ръката си от железните ръчки. Понякога прекарвам кърпата по потното си лице и се оглеждам. Около мен се вие тъмен ореол от москитос – най-дребните и най-кръвожадните комари. Те съскат и пеят, и хапят до безумие. Замахвам да ги прогоня и виждам как воловарчето Шико смешно ръкомаха, спира двата чифта волове и вика:

– Кобра! Кобра!

И Шико се тегли назад, а воловете се сърдят, нервничат, като че искат да потръгнат и да смажат с краката си змията, и все пак ги е страх. Скачам от седлото, за да му се притека на помощ, но от една бразда току под носа ми се надига съскаща глава и аз викам:

– И тук кобра! Жарарака!

Който е живял по места с много змии, знае, че човек свиква и винаги има надмощие над тях. Слухът е винаги нащрек, вниманието е винаги съсредоточено, ударът на ръката е безпогрешен, а умът е готов за мигно-

вено действие. И сега, преди още голямата и опасна жарарака да успее да ми се изплези със сърдития раздвоен език, аз съм готов да я нападна. Но с какво? Шико с остена е отвъд. До мен имаше само една ролка тел. А змията вече е свита в спирала, плези се и се готви да скочи към мен. Телът е около две педи дълъг. Нищо... Вдигам ролката, змията настръхва, сега-сега – тя скача към мен, но в същия миг стоварвам ролката през шията ѝ.

О, колко неприятели имаме в нашето оризище. На първо място – комарите от цяла Бразилия. А змии убиваме дневно поне по двадесет. Намерихме един трап, там ги хвърляхме, след като ги убием, и в двадесет дни той се напълни. Не минава четвърт час, без някой да предупреди с вик:

– Кобра!

Един ден Джон, синът на Еврипидис де Паула, идва и ни съобщава, че решил да си прави нов патрондаш от змийска кожа и дава канче ракия за кожа от голяма змия. Ракия във фермата много, змии в Посо Азул безброй, и всички почват да дерат кожи и да ги носят вечер в кръчмата, където Джон ги приема и ги лепи като афиш една до друга по стената. Реди се и расте неговата колекция все от едри парченца, от гърмяща и жаракусу, от смокове и пепелянки.

Веднъж Отасильо тръгва от още неизчистения край, изчезва някъде и неочаквано дочуваме вика му; тича към нас и маха с ръце:

– Жакаре! Жакаре!

Това е вече крокодил, работата не е тъй проста и лесна, аз пращам да ми донесат пушката. Но Отасильо не чака, той грабва една остра мотика и хуква надолу и там почва някаква борба, човекът отскача назад и удря, човекът бяга из мочура и пак удря, а мотиката само се святка в зноя и пада със страшна сила, мотиката, която всяка сутрин се точи като бръснач. Докато стигнем при него, той вече е победил противника си, облегнат на дръжката на оръжието, бледен и изнемощял, стои и гледа устата, която тъй лесно можеше да му отгризе единия крак. О, жакарето е младо, само два метра дълго, но затова пък е и по-добро за употреба. Употреба? Е, да, на вечерята още целият чифлик яде крокодилско месо и, вярвайте ми – то е вкусно и крехко, истинско пилешко. Така почва седмицата на крокодилите, в седем дена убиваме шестнадесет, а седемнадесетия – едно нищожество от три педи – улавяме жив. В събота го връзваме с въженце за краката и го отнасяме във фермата. Получили пари, хората са весели и богати, в кръчмата се образува босоног кръг от работници и играта почва. Крокодилчето може да е само на два-три месеца, но вече е напълнено със злоба и мъст, щом стъпи на краката си, то разтваря уста и се спуска към хората. Но канапът се опва и то увисва във въздуха.

Дни и месеци минават. Дойде сухият период, земята изпръхна под лъчите на тропическото слънце и зачака своето семе. Надвихме на рабо-

тата. Да е на Люлин планина, ще се изтегнеш под горската сянка, на меката трева, и ще си починеш. В Бразилия тревата и сянката не са за сядане. Отпуснеш се някъде, захъркаш, намери те например някоя от хилядата вида мравки – малка като жълта точка или голяма колкото пчела – прати телеграма до мравуняка. Не минат десет минути и те напада една армия от войници, едни те хапят до кръв, други те щипят до полуда. Още по-голяма беда те чака, ако не вървиш по пътеките, а тръгнеш из шубраците. Ягуарът оставя тук-там някои от своите кърлежи. Те полазват под листата и размножават страхотно поколение. Когато минеш и докоснеш листа, тия милиони кърлежчета се посипват като едва видим прашец по теб и в няколко минути, преди да ги усетиш, полазват навред. Вечерта си мериш 40° температура, а спасението ти е в мазане със сок от преварени тютюневи листа или с петрол. И до днес не мога да забравя тези листа, които тъй невинно се чукат в бедрото ти! Случи се друг път, под някои от тях грамадни оси са свили гнездо, бутнеш ги, жилнат те през дрехите – и три дена се въртиш в бясна треска.

Така дочакахме и края на август и дойде време за сеитба. Пуснахме сеячките, всяка машина с едно муле и един сеяч, почнахме да теглим правите успоредни черти. И в последния ден, когато свършихме и си починахме, поисках да си отсека една дръжка за мотика. Брадвата паднала от ръчката. Наточих я, опитах дали реже хартия и клекнах до пъна да ѝ направя клинче. Клъц-клъц, клъц-клъц...

– Сеньор Матвей! – повика някой зад мен.

Сепнах се, извърнах глава и в следния миг усетих как брадвата ме клъцна по показалеца. Скочих. Ясно е – едно парче отиде. Смъкнах кърпата от врата, навих я на отрязания пръст и хукнах към колибата. Промих раната, превързах я и си тръгнах за фермата. Минавам край пъна, двамина другари ме гледат уплашено.

– Какво стана, сеньор?

– Отрязах си малко от пръста.

И поисках да им покажа отрязаното парченце. Наведох се. Наоколо трева и трески. Къде ли е? Ах, ето го...

В някакви десет минути се стекла на тлъстата плячка сган от малки жълти мравчици, накатерили се една върху друга – и ядат... За още десет минути го изядоха.

* * *

Така, драги четецо, се сее ориз на юг от Амазонка. През септември падна първият дъжд. Оризът поникна и раздели моите петстотин декара на прави дълги ивици. После пуснахме малките тесачки култиватори, всяка с едно муле и един работник, прекопахме го, и втори път го прекопахме, и той се подигна до колене.

И всеки ден почнахме да идваме на разходка с моя съдружник Бернардо. Надигахме се от седлата, оглеждахме зеленото море:

– Колко ще спечелим?

И ние смятахме – а при най-скромна сметка щяхме да спечелим четиристотин хиляди лева. Беше ми тъй весело... И се чудех защо целият свят не почва да сади ориз. Оризът в Бразилия расте през дъждовния период, от октомври до април, и не се полива като у нас. Дъждовете бяха отлични, а през декември реката Пикон придойде, заля нашата плантация, после се вдигна до пояс. Отпразнувахме и Новата година, оставаха само януари, февруари и март, а те са си винаги дъждовни...

За последен път в Посо Азул валя на 6 януари. Казваха, че страшната суша се шири по цяла Америка. Не знам как е било другаде по континента, но ето как беше у нас.

Всеки ден и месеци наред в 3 часа следобед се задава невиждана вихрушка. Светът потъмнява, всичко бучи, трещи и фучи, а прахолякът зачерня небето. Ние гледаме наоколо. Бернардо казва:

– Добре че си взех мушамата! Ще вали! Вятърът стихна.

Наоколо се надвисват черни облаци. Похлупват хоризонта. Почват светкавици. Гръмотевици. Настава ужас. Земята се гърчи и клати. Реката Пикон ще донесе довечера кой знае от кои краища мътилка и клони, и цели дървета. Защото все и тя ще получи от поройния дъжд. А само над Посо Азул, над оризовата плантация на сеньор Бернардо и сеньор Матвей небето е ясно като царска корона и грее едно слънце, та оризът пращи от жар и жажда. И когато искам да запаля цигарата на отчаянието от Божия ред, Бернардо ме предупреждава:

– Не хвърляй угарката в ориза, че ако пламне...

Към пет часа облаците отиват нанякъде и около нас си остава ей такова едно жълто небе.

Така е всяка седмица, всеки месец, цели три месеца. Така загина оризът на Посо Азул и се срутиха големите ми планове.

Веднъж Еврипидис де Паула, най-големият фермер на Сертон, дойде с автомобила си да погледа нашата плантация. И когато ѝ се нагледа, той весело се разсмя и каза:

– От тридесет години на юг от Амазонка не е имало такава суша. Догодина садете пак, за да си покриете разноските.

Папагали[1]

В книгата си „Взаимопомощта у животните, диваците и варварите“ Крапоткин споменава папагалите като най-добри кооператори в птичето царство. Колчем прелистя тая му книга, спомням си за преживелиците си в Бразилия с тия шарени и кресливи любимци на децата. Не, разбира се, за ония папагали, които прекарват живота си в хола на някой богат дом и посрещат гостите си с „добре дошли“. А за съвсем други птици.

През годините, които прекарах в Бразилия, често имах вземане-даване с тях. Оризището, в което работех, бе оградено от далечни гори. Наблизо до него минаваше реката с брегове, нависнали от непроходим бамбуков гъстак. Около самото оризище пък стърчаха няколко самотни дървета, под които намирахме сянка в обедните часове. Още когато разчиствахме земята, за да я превърнем от блато в оризище, често ни спохождаха папагали. Бяха големи колкото косове, тъмнозелени, с жълти шийки, наточени кръгли клюнове и криви нокти. Те кацаха на околните дървета, подскачаха, говореха си на своя език и отлитаха към горите.

А ние работехме. Разорахме земята, засяхме ориз. След четири месеца той се дигна до човешки бой.

Папагалите почнаха да се явяват всеки ден.

Щом изгрееше слънцето, няколко от тях пристигаха и кацаха в бамбука край реката. Летяха наоколо, крякаха, оглеждаха околността. След малко идваха други. Те обикаляха цялата плантация и отсядаха по близките дървета, отдето надаваха високи сигнали. После всички изведнъж се вдигаха и изчезваха.

Това продължи може би една седмица, докато оризът почна да зрее.

Тогава познах папагалите от опаката им страна.

Една сутрин те пристигнаха пак така: най-напред няколко наблюдатели, после малък авангард. Дълго прелитаха наоколо. Вдигаха се високо нагоре и надаваха викове, летяха в бързи кръгове и се оглеждаха. А по едно време далече откъм гората се зададе голям зелен облак. Със страшен крясък падна той върху узрялата нива. Оризът мигом полегна, като че го удари градушка. Само няколко секунди по-късно папагалите се вдигнаха право нагоре и отлетяха към околните дървета. Всеки от тях бе отрязал и отнасяше с човката си по един зрял клас.

На дърветата те се опитваха да чоплят и кълват ориза. Повечето от тях изпускаха класа. Вместо да слязат на земята и да си го вземат, те на рояци се връщаха върху нивата и си късаха нови класове.

---

[1] Текстът е отпечатан в сп. „Кооперативна просвета“, год. XII, 1940, бр. 14, с. 10 – 11, както и в детския вестник „Чуден свят“, 1941, бр. 80, с. 2. Подпис: Матвей Вълев. Тук публикуваме първия му вариант. – Б. ред.

На следната утрин това се повтори. Оня край на нивата бе бързо опустошен. Изпратих деца да думкат празни тенекии. Не помогна. Папагалите прелитаха на няколко десетки метра и пак се спускаха долу. Опитахме се да ги прогоним с гърмежи. Напразно. Те кацаха по околните дървета, чакаха да се отдалечим и по сигналите на своите наблюдатели наново налитаха върху ориза.

Минаха няколко дни.

Оплаках се, между другото, и на стария негър Антонио.

– Ще ги пропъдим завинаги! – каза ми той.

– Но как?

– Във фермата има една безгласна пушка, с такива мънички куршумчета, като сачми. Едва се чува, когато се стреля с нея. Знаеш ли я? Опитвал ли си я?

– Да. С нея избиваме гарваните.

– Вземи я. Утре е неделя. Рано-рано ще те повикам да идем двама на оризището.

И наистина на утрото, още преди изгрев слънце, отидохме.

– Сега, като почнат да пристигат папагалите, трябва да удариш някой така, че да остане жив – продължи съветите си старият негър.

Това не беше лесно. Папагалите пристигаха на рояци от всички страни. Но по околните дървета стояха техните постове, предупреждаваха ги, щом ни виждаха да приближаваме, и те отлитаха далеч от нас.

Как да е, след много напразни опити успях не само да нараня един, но и да го намеря в оризището.

Отидохме под едно от дърветата. Антонио улови папагалчето за краката и почна да го клати. То закряска. И мигом цялата околност се съжили. От дърветата, от бамбука, от оризището се надигнаха хиляди папагали и се спуснаха към нас. Те надаваха страшни викове, пърпаха с крилата си наоколо, заплашваха ни. Но не посмяха да ни нападнат. Накацаха по дървото. От тежестта им клоните се сведоха.

– Сега стреляй! – каза ми тихо негърът.

В крясъците тихите гърмежи на пушката не се и чуваха. Почти след всеки изстрел падаше като топка една зелена птичка. Аз се бях прикрил до дънера, бързо пълнех и изпразвах пушката, а негърът бе приклекнал отстрани и все още клатеше ранения папагал, който уморено пищеше.

Избихме към петдесет.

– Стига! – изправи се Антонио. – Сега ние ще ги съберем и ще си вървим, а папагалите ще се махнат завинаги.

Следобед оскубахме и изкормихме птичките, вечерта ги сготвихме с ориз, ядохме до насита. Месото им беше чудесно.

От тоя ден в оризището не се вести ни един папагал. Те всички изчезнаха завинаги. Върнаха се в своите далечни гори, отлетяха по други посеви.

Отделният папагал е нищо. Едва ли би могъл да си изкара отнякъде хляба и никой не би го опазил от безбройните любители на вкусното му месце. Но техните рояци са истинска сила.

Те са най-умните птици и живеят в птичи братства. Като същи войници, преди нападенията си те изпращат наблюдатели и разузнаватели, после авангарди. Против враговете се защитават задружно, спят заедно, мътят яйцата си заедно и бягат на рояци. Затова с тях земеделецът в тропическите страни мъчно се бори. Може би единственото средство за борба му остава онова, което направихме заедно с негъра Антонио. Защото, когато дадат няколко жертви на едно място, те всички се оттеглят и задълго вече не се връщат там.

Разкази

Прах след стадата[1]

Пътник

Идех от чифлиците на Сертон и ботушите ми бяха напукани от слънцето на Средна Бразилия, а по брича още личаха бели космици от моя кон.

– Кога има параход за Европа?

Чиновникът ме погледна и се усмихна. Може би се учудваше на моя вид или беше изненадан, че съм чужденец.

– Нашата „Алсина“ заминава за Марсилия след девет дни.

– Колко струва пътят?

Чиновникът от параходните компании никога не пита за класата. Той я вижда в пътника.

– Хиляда и четиристотин милрайса. Кабини с четири легла. Ето плана.

На покрита със стъкло маса беше планът на „Алсина“. Загледах се в него. Увлякох се. Виждам как се разхождам по палубата и как се крия от екваторното слънце в сянката на спасителните лодки, как нощем лежа на носа и оглеждам далечината, очаквайки да видя нещо ново, нещо непознато, пък макар и само светлинните сигнали на друг параход. Радвам се

---

[1] Осемте разказа, обединени под това заглавие, съставят първата книга на Матвей Вълев – „Прах след стадата“, С., 1937. Тя е разделена на две части: „Прах след стадата“ (включваща „Пътник“, „Дона Лиджия“, „Жандира“ и „Ориз“) и „Сертонският чифлик“ (включваща „Ловецът Маноел“, „Дедико“, „Урубу“ и „Негърска възраст“).

Всички разкази от сборника са публикувани и самостоятелно в различни периодични издания:

– „Пътник“ – във „Вестник на жената“, год. XV, 1936, бр. 636, с. 1 – 2, подпис: Матвей Босяка;

– „Дона Лиджия“ – в сп. „Беседа“, год. I, 1935, кн. 8, с. 2 – 3;

– „Жандира“ – във „Вестник на жената“, год. XV, 1936, бр. 654, с. 1 – 3, подпис: Матвей Босяка;

– „Ориз“ – във в. „Литературен преглед“, год. I, 1935, бр. 18, с. 1 – 2, под заглавие „Коледа“, подпис: Матвей Босяка;

– „Ловецът Маноел“ – във в. „Кормило“, год. I, 1935, бр. 16, с. 2 – 3, подпис: Матвей Босяка;

– „Дедико“ – във в. „Литературен преглед“, год. I, 1934, бр. 8, с. 1, под заглавие „Антонио Сотеро и неговия бог“, подпис: Димитър Вълев;

– „Урубу“ – във в. „Кормило“, год. I, 1936, бр. 42, с. 2 – 3, под заглавие „Престъплението на ковбоя Фирмино“, подпис: Матвей Босяка;

– „Негърска възраст“ – в сп. „Рибарски преглед“, год. V, 1935, кн. 3, с. 44 – 47, под заглавие „По реката Пикон“, подпис: Димитър Вълев; във в. „Заря“, год. XIV, 1936, бр. 4413, с. 3 – 4, под заглавие „По реката Пикон“, подпис: Матвей Босяка; във в. „Земя и лов“, год. IX, 1940, бр. 3 – 4, с. 6, под заглавие „Негърът Жика Пешоти“, подпис: Матвей Вълев.

Тук публикуваме текстовете от книгата на Матвей Вълев, издадена през 1937 г. – Б. ред.

отсега още на приятелството с матросите и стюарда, на виковете, с които посрещаме отвъдната земя, на пощенското здание в Дакар, на националната банка в Казабланка или на крепостите на Гибралтар, откъдето ще пиша първата картичка до моя приятел Джон де Паула с поздрав за сестра му дона Лиджия, вдовицата на французина Марсел Роле. Засмивам се. Чиновникът ме поглежда учудено.

– Нашият параход е един от най-добрите.

– За друго се смея, сеньоре. На изпращане моят приятел каза: „Нашата страна е гореща и опасна, народът ни е поробен и див, у нас всичко е оскъдно и полуголо, но който дойде тук, остава завинаги наш. Защото Бразилия е необятна и човекът в нея не е излишен, както е у вас. Дори и да заминеш, ти пак ще се върнеш“.

Чиновникът прелистя билетните формуляри.

– Ако обичате, да ви издам билет и за връщане.

– Не, сеньоре. О, веднъж да стигна в Марсилия, никога не ще се върна.

– Да напиша ли билета?

– Оставете за утре.

– Имайте предвид, че параходът пътува празен. Вие ще имате всички удобства.

* * *

Разхождах се по авенида „Рио Бранко“, гордостта на Рио де Жанейро, и оглеждах ръцете си. Те ми бяха чужди, защото бяха отвикнали да са без камшик. Движех се по задръстения плочник. Край мен пухтеше животът: омнибуси и автомобили, и коли, и носачи с железни колички, и гърлести продавачи на лотарийни билети, и сигнални фенери по кръстовищата. Зад мен небостъргачи и рев на параходни сирени, около мен шумът на една от най-оживените улици на Стария и Новия свят, грамадните рекламни фасади на модерни кина. Отдясно Грета Гарбо ме гледаше под тежко засенени очи, отляво Жорж О'Бриен се беше надигнал с коня си над масите на летния бар. Движех се сред пъстроликата гмеж и както ръцете, така и всичко ми беше чуждо и безразлично. Трябваше да замина. Осем години стигат дори и за най-необятната страна, и за най-тъмната морена на Рио де Жанейро, и за най-смелия креол от Сертон.

Сядам на каменна скамейка на площад „Петнадесети ноември“. Свалям си шапката. Оглеждам пискюла на ремъчката. Сещам се, че отдавна не съм се подстригвал.

Една двойка минава край мен. Някакво светло, забравено чувство ме докосва и спира до трамвайната спирка. Госпожицата е в бял костюм и широкопола шапка. Разговаря полугласно със спътника си, усмихва му се – те са тъй доволни и весели. Една мисъл се ражда в мен – или не е ми-

сял, а нещо друго, може би мечта. Неочаквано ми става ясно, че някой ден някъде ще срещна формата на онова ново, по което ще се взирам от носа на парахода, прекрасното, което не можах да срещна нито из чифлиците на Сертон, нито по авенидите на Рио, нито из фабриките на Марсилия. Отивам към двойката. Ловя всяко движение на устните на момичето, всяко потрепване на клепките ѝ. Тя е брюнетка. Има навярно и капчица индианска кръв. Очите ѝ са топли и добри, кадифени. Той ѝ помага да се качи в трамвая и тя му благодари. Пристъпям, но трамваят е вече отминал. Става пусто. Зад мен реве автомобилна сирена: „Махни се, махни се!“. Отдръпвам се. Оглеждам се. В широк полукръг зад мен стоят млади хора, десет, двадесет. Между тях има и един бос – в Рио де Жанейро има много боси.

Всички гледат нататък, след отминалия трамвай. В срещнатите погледи съзирам как и те са преживели моето чувство и ми става неловко, че не бях сам. Отминавам.

На близкото кръстовище се е струпала навалица. Отдясно бързо приближават пронизителните сигнали на полицейските моторни команди. Пак има нещо. Едва оня ден се прекратиха стрелбите по улиците и пред клубовете на хлебарските работници, а днес вече пламъчето на вечната свада е пламнало пак по други краища на града. Хората стояха и чакаха. Радваха се може би, че този път не се касае до тяхната кожа. Трамваят също чакаше. Качих се и седнах срещу двойката. Те ме гледаха. Може би не гледаха точно мен, а само пискюла на коженатa ми шапка.

Не знам колко време пътувахме.

Слязоха.

Когато трамваят потегли, те вече се сбогуваха пред близка желязна врата.

Върнах се.

На желязната врата лъщеше пиринчена табличка:

„Доктор Олегарио Пенидо“.

В бележника си имах поръчка от Джон де Паула да се срещна с един боядеро, търговец на добитък, и да го помоля да уреди сметките по няколко доставки на жива стока. Името му беше доктор Олегарио Пенидо.

Тук няма нищо по-лесно от това да посетиш непознат човек и да получиш от него радушен прием. Търговецът ме потупа дружески по гърба в знак на добро познанство, подаде ми да си нарежа от неговия ролфуму, тютюн на фитил, да си свия цигара в паля, лист от царевица, поръча да донесат кафе и каза:

– Джон де Паула ви праща да ме подсетите. Аз обаче съм във фалит. През последната революция в Сан Паоло въстаниците ми конфискуваха три влака жив добитък и аз съм в края на моята слава.

Говорихме дълго.

По бръчките около очните ябълки на доктор Олегарио пробягнаха радостни тръпки. Той води дълги телефонни разговори. Изправи се до прозореца, прилепи чело в стъклото, пръстите му нервно барабаняха по широкия перваз. Когато се обърна, в дясното му око блестеше сълза. Извади голяма батистова кърпа, избърса внимателно дясното си око и подаде три телеграми.

След два дена подписахме договор. Джон де Паула му продаваше още четири хиляди вола от стадата си. Защото моята дума за Джон де Паула беше по-важна от няколко неуредени сметки.

Когато заминавах да взема стоката от Сертон, те ме изпратиха на гарата.

Дъщеря му възторжено махаше с бяла кърпичка, докато я изгубих в далечината и завоите. Разделяхме се като стари приятели. И не задълго – само докато доведа стадото.

* * *

Шест седмици пътувахме със стадата.

Сутрин, когато слънцето се отърси от ранната баня и върже светлите си коси в огнен кръг около челото, ние се качваме на прашните коне и над хилядорогата бразилска степ се разнася нашият вик:

– Тьо! Тьо! Тьо!

След Жозино, надзирател и главен каубой на Джон де Паула, тръгват първенците на стадото. По широкия път през полетата се надига прахоляк, препускат окъсани конници. Навремени от стадото се отделя някой разярен бик и почва да рови земята. Околните ездачи налитат върху него, по рогата му се навиват дебелите кожени ласа, той се блъска, докато се умори и смири. И така отиваме на югоизток, дни, седмици, втори месец вече, от сутрин до обед, от обед до вечер, петдесет каубои с четири хиляди глави едър добитък. Нашият живот е еднообразен. Ние сме сиви и изнурени, всички дрипави, повечето боси. Нашата храна е само месо и фариня. Спим под дърветата край реките, възглавници ни са старите седла – и всичко е съвсем друго от онова, което се вижда за нас във филмите. Вечер около лагерния огън се разказват преживелици на хора и измислици за светии, нощем всеки от нас гледа звездното небе и мечтае за отдих и подслон. И както всяка нощ, така и сега питам:

– Жозино, колко още дни?

– Осем.

В мене тихо се люшка голямата радост: само осем дни още – надежди и планове се ширят из мен.

– Жозино, ще се грижиш ли добре за моя кон?

– Да, сеньоре.

– Може би ще се върна наскоро, може би като се върна, не ще бъда сам. И аз искам да се задомя, Жозино.

Огънят подскача, ту пригасва и се спотайва, ту ненадейно се събужда, запъпря и хвърля наоколо убита светлина, също както мислите на хората. По-късно Антонио, старият каубой с грамадните шпори на бос крак, се надига от коженото възглаве, вглежда се на изток и става. Тъкми огъня и вади от меха говежди резени. Разнася се остра миризма от печено месо, ноздрите се раздразват, стомасите се присвиват, раздвижваме се. Време е да ядем, преди да потеглим.

– Тьо! Тьо! Тьо!

Слизаме на югоизток – към кланиците на Рио де Жанейро.

* * *

Отведохме и предадохме живата стока.

Бяхме се сраснали със седлата и когато напуснахме двора на ханището, краката ни трепереха, защото бяха отвикнали да ходят. Струпахме се около тезгяха на кръчмата и за първи път след толкова време се почерпихме не направо от шишето. Малката чашка подскачаше в ръката ми и с голямо усилие успявах да не разлея ракията. Бяхме пак хора, не бяхме вече само ездачи. Каубоите се спогледаха и почнаха да броят на пръсти дните, които бяхме пропътували, и всеки пръст значеше една надница.

Разплатихме се.

Разделихме се.

Срещах ги ден-два по улиците около женския квартал. Някои успяваха да отрезнеят, преди да почнат наново, други не считаха това за необходимо. Отпътуваха на групи. Според влака. Винаги два дни след като свършеха парите си. Някои натовариха и конете, други продадоха и тях.

Надзирателят Жозино и още двамина се върнаха в същия чифлик. Другите си отидоха. Накъде? У дома. А техният дом е Сертон, техният дом е Бразилия.

Разплатихме се и с доктор Олегарио. Той вече не дължеше на Джон де Паула. Беше пак богат боядеро. На юг се водеше от месец голямата тропическа война, войниците трябваше да ядат повече, отколкото ядяха, когато не бяха войници, месото не достигаше – и нашите волове струваха тройно по-скъпо.

Веднъж доктор Олегарио ми каза:

– Амиго, задълго още ще останеш мой гост. Сега отново стоя на краката си и много мои грижи са уредени. Днес синът на Масиело Грасе беше при мен да настоява пак за ръката на дъщеря ми и аз не можах да му откажа, защото баща му е най-големият притежател на кланици. Сватбата насрочихме за горната неделя.

Той доверено ми показа портрета на знатния избраник. Беше момъкът, който веднъж преди много месеци разглеждаше в трамвая пискюла на шапката ми.

– А малката сеньорита съгласна ли е?

– Предполагам, че е съгласна. Той е отличен младеж, дъщеря ми е превъзходно възпитана, всичко е в ред.

* * *

– Кога има параход за Европа?

– Нашият параход „Мендоза“ заминава за Бордо след девет дни – ми каза чиновникът и отвори кочана.

Засмивам се. Чиновникът ме поглежда учудено.

– „Мендоза“ е един от най-добрите параходи.

– За друго се смея, сеньоре. На изпращане моят приятел каза: „Нашата страна е гореща и опасна, народът ни е поробен и див, у нас всичко е оскъдно и полуголо, но който дойде тук, остава винаги наш. Защото Бразилия е необятна и човекът в нея не е излишен, както е у вас. Дори и да заминеш, ти пак ще се върнеш“. О, веднъж да стигна в Бордо, няма вече да се върна.

Заскитах из улиците. Заваля. Дъждът в Рио де Жанейро се свлича ненадейно, градът потъва във вода, отвсякъде трещи и плющи, и тече, и гърми цял час, после всичко се изяснява, слънцето изведнъж е пак над нас, жегата се свлича върху града, тротоарите бързо изсъхват, прозорците се разтварят, хората излизат, улиците се задръстват, като че нищо не е било, като че всичко е само за да освежи хората, животните, машините.

Намирам заслон в пощата. Пред гишетата в широката зала е навалица. Държавната машина работи безукорно.

Горе, пред широкия прозорец, се нижат хилядите жици на телеграфната централа.

Нейните кабели скитат през Новия свят. По тях кацат ластовиците на далечната Аржентина, от тях капят зърната на амазонския дъжд, под тях се вият през хълмища и гори пътеките на скитниците. Колко доволни трябва да са тези жици, че могат да се точат и ширят надлъж и нашир през бразилската зелена земя.

Някои от тънките изопнати струни отиват на северозапад, минават през улиците на Бело Хоризонте, пресичат пасищата на Сертон.

Гледам дълго металните жици. Да можех да сложа ухо над тях, дали не бих доловил яростния вик на бика, гордия призив на жребеца?

Взимам лист и пиша:

„Жозино да изпрати коня на станцията. Чакайте ме след шест дни“.

Дона Лиджия

Джон, син на чифликчията Еврипидис де Паула от Сертон, е мой неразделен другар. Ходим по лов, къпем се из реките, скитаме по околните чифлици и градчета. Той е възпитан момък, аз съм чужденец с пъстро минало. Той е за мен почивка, аз съм за него училище.

Лиджия е сестра му.

Тук, в сертонския чифлик, тя не е суетната земевладелска дъщеря от столицата. Тук животът е корав, всички са винаги нащрек, законът е един и гласи: който не знае да се пази, може да загине.

Малката Жандира не вдига сухото чуканче от двора, преди да го търколи с крак, защото под чуканчето може да е спотаен отровен скорпион. Босоногите берачки на памук са от сутрин до вечер сред сенчестите храсти, босите им крака отъпкват пътеки из меката земя и всяка тяхна стъпка, всяко тяхно движение е настръхнало от готовност да отскочат встрани, когато под храста се разнесе хъркането на гърмящата змия. Щом прашен пътник зърне сочния плод на аратикума, той не посяга с ожадняла радост към него, а обикаля и оглежда дървото и клоните, за да не събуди някой облак от смъртоносни оси. Хиляди опасности дебнат човека в сертонския чифлик и затова всичко тук – природа, животни и хора – е друго. По асфалтните улици на големия град не се забелязва дали някой е бос и окъсан; тук се гледа само дали жилестите ръце на мъжете знаят да хвърлят ласото по побеснелия бик, тук се вижда само бронзовото обгорено тяло, от което сълзѝ пот, когато обедното слънце на екватора легне на плещите и заискри по острата мотика.

Една вечер Джон де Паула праща да ме викат. Да съм идел на вечеря: пристигнал им бил гост – чужденец. Прекарваме една приятна вечер, после аз се връщам в своя дом над оризовата плантация, а гостът остава в чифлика за седмици и месеци.

Французинът Марсел Роле беше от ония типични издънки на новото време, след които дори и в прерията се носи лъх от парфюм, които и при лов на ягуари и речни свини считат за пръв дълг да се избръснат. Не зная какво го доведе в сертонския чифлик. Може би наистина беше се отбил от пътя си към Пирапора, за да се възползва от дадените му препоръки до богатия чифликчия Еврипидис де Паула. Но може би всъщност беше дошъл само за да язди цели дни с Лиджия, да се разхожда с чифлишкия автомобил из околните чифлици и далечните градчета или да замръква из банановата и кафеена градина зад къщата с дъщерята на чифликчията.

Решиха Лиджия да се омъжи без годеж. Марсел Роле бързаше. След две седмици трябваше да се яви в Жануарио, дето беше назначен да завежда постройката на пристанището на реката Сан Франциско.

Една нощ Джон де Паула скача от коня си пред моя дом и без обичайното пляскане с ръце хлопва вратата и влиза при мен.

– Какво мислиш за Марсел Роле?

Откровеността не е присъща на бразилеца. Той е скромен и мълчалив. Но Джон де Паула е извънредно възбуден. Снове из стаята и аз се боя да не бутне масата, да не събори газовата лампа.

Цялата тази история с французина ми е неприятна. Откак той дойде, интересът към мен угасна. Не съм вече единственият чужденец. Може би в мен тлеят и по-дълбоки чувства към сестрата на моя приятел, може би чифликчийското семейство подозира тия чувства и само от внимание към мен не ме кани всяка вечер на кафе, както беше по-рано. Не зная. Но французинът ми е неприятен.

Джон де Паула стои пред мен и чака.

– Нищо не мисля, Джон.

– Ти обичаш ли Лиджия?

Не му отговорих веднага. Нима може така ненадейно да се върже възел, без да се знае как ще се развърже. Свикнал съм и аз с бразилския начин на разговор. Затова бавно отговарям:

– След жътвата на ориза аз смятам да си замина. Да остана тук, няма вече смисъл.

Джон маха с ръка. Мога ли да мисля дори за заминаване? Нима не крояхме планове да отидем заедно в Гояс към Амазонка, да почнем работа в новия им чифлик. Нали затова той настоя баща му да го купи, без дори да го е виждал, само защото там има пасище за десет хиляди вола. Но сега е още рано, да мине още една година... И той секва и сяда срещу мен.

– А сега искам да зная друго. Ако ти обичаш сестра ми Лиджия, ще ми помогнеш ли?

– Но, Джон, аз всякога съм готов да ти помогна.

– Сватбата е идната събота, след десет дни. У нас всички са очаровани от французина. Старият е зает с новите стада из Форталеза, аз съм сред най-тежката полска работа, само твоят ориз люлее сочни стебла и ти си най-свободен. Утре заминаваш за Рио де Жанейро да научиш кой е тоя Марсел Роле.

Да събереш сведения за един човек в необятна страна, с пръснати из нея четиридесет милиона жители, пък макар тоя човек да е инженер и французин, не е лесно. Но когато ги събрах, много мои надежди се възродиха и аз се радвах на чуждата несполука.

Телеграмата ми беше кратка:

„Марсел Роле е женен в Барбасена, има три деца, жена му се чуди защо не ѝ се обажда“.

От прозорчето за телеграми в пощенската станция отидох на гарата. Надявах се да стигна в деня, определен за сватбата. Беше още сряда.

Чифликът на Еврипидис де Паула е на тридесет километра от малката станция. На гарата ме чака каубоят Кладионоро с два коня. Потегляме. Пушим. Започваме един от ония бразилски разговори, в които може да се научи нещо най-рано след половин час.

– Как са в чифлика?

– Добре, сеньоре.

– Джон там ли е?

– Не, сеньоре.

– Французинът там ли е?

– Не, сеньоре.

Оглеждам се. Навярно всичко вече е в ред.

– Дона Лиджия там ли е?

– Не, сеньоре. Дона Лиджия замина за Жануарио.

– Жануарио?... Ами Джон?

– И Джон замина за Жануарио.

Хапя устните си.

– А французинът?

– И французинът замина за там.

– Кога заминаха?

– Лиджия и французинът заминаха веднага след сватбата.

– Но сватбата нали е днес?

– Сватбата беше миналата събота, сеньоре, защото французинът получи съобщение от Жануарио, че трябва да бърза.

Забивам шпорите в корема на коня. Кладионоро казва:

– А Джон замина, след като получи телеграма от град Барбасена.

* * *

Късно през нощта в неделя се връща моят приятел Джон де Паула със сестра си и с трима местни касадори.

Касадорът, ловецът, в чифлиците на Средна Бразилия знае да припечели хляб само с оръжието си, без да става слуга, каубой или надничар. Познат като решителен и безогледен, той праща куршумите си не само по дивеч. Често някой чифликчия поръчва на касадора лични свои работи, които се уреждат точно по желанието на господаря, без някога да падне косъм от главата на ловеца. Защото по наследените обичаи пратеният убиец не е отговорен. А чифликчията също тъй не е отговорен: той е нервът на огромния организъм на Средна Бразилия, той изобщо не може да бъде привлечен под отговорност. Ръката на правосъдието стига само до канцелариите на градчетата, загубени във вътрешността, край железопътните линии.

Джон де Паула отбягва да говори за станалото. Но аз заръчвам на ловеца Педро Алишандро едно канче ракия от захарна тръст. Той дочаква да надойдат повечко хора в бакалницата на чифлика, предлага на околните да пият от поръчаната му ракия, не дочаква желаещите, изпива си я сам, обляга се на тезгяха и разказва:

– Сеньори, прослава на нашата Света Дева от Концейсон, но такова пътуване втори път не искам да преживея. Сеньори, нашият млад господар Джон – нека свети Джон го закриля! – е палаво момче, аз го помня още от дете, лично го учех да язди и хвърля ласото, но никога не съм мислил, че може да бъде и толкова смел. Не намаляваше бързината на автомобила нито по мостове и през реки, нито из баири и стръмни долове. Стигнахме пред Жануарио на разсъмване. Той спря извън града и каза: „Хора, покажете, моля, револверите си, искам да видя дали предпазителите са вдигнати и не липсва ли някой патрон. Както знаете, за добре свършена работа всеки от вас получава по петстотин милрайса в брой“. После продължихме и спряхме пред хотела. Хотелиерът, сеньори, който е мой кръстник, защото и аз съм от тия краища, почука на една врата и повика името на нашия французин сеньор Марсел, който се ожени за нашата обична госпожица, сега дона Лиджия. Французинът излезе. Щом ни видя, той се зарадва, поиска да ни стисне ръка и да прегърне нашия млад господар. Но Джон, сеньори, Бог нека слуша и ми бъде свидетел, каза: „Хора, можете да го застреляте“.

Педро Алишандро прекъсва разказа си, оглежда се и подава канчето за още ракия от захарна тръст. Предлага наново на околните, изпива я пак сам и довършва:

– Жозе Монтейра нямаше време да стреля. Аз, сеньори, съм порядъчен човек и не мога да търпя неправди нито пред Бога и светиите, нито пред нашия господар. Казах му: „Жозе, какво гледаш, стреляй!“. А той ми отвръща: „Защо ще стрелям, нали французинът е вече мъртъв“. Казах му: „Жозе, не ти плащат, за да ми отговаряш, а за да стреляш“. Жозе е разбран човек, приближи се до трупа и изпразни револвера си във французина. После, докато дона Лиджия се приготви за път, ние хапнахме и пийнахме, а в Жануарио, сеньори, има прекрасна ракия. Два часа покъсно потеглихме насам.

Педро Алишандро, ловецът от чифлика в Сертон, сваля шапка, прекръства се и казва:

– Прослава на Бога и на нашата Света Дева от Концейсон, майка на Иисуса Христа, задето се върнахме тая нощ читави и здрави.

Антонио, старият негър варджия, мляска с дебели устни и се обажда:

– Че може ли да не стреля, щом е получил петстотин милрайса?

Амин.

* * *

Дона Лиджия замина за щата Санта Катарина при чичо си. Аз прибрах ориза и напуснах чифлика на Еврипидис де Паула.

Мина половин година в скитане, после отседнах в града Виктория на атлантическия бряг. Понякога човек чувства нужда да пише някому, най-често чувства тази нужда, когато му липсва нещо, когато му стане болно за някого. Писах на Джон и той ми отговори.

Сестра му била все още на почивка в Санта Катарина и не можела да забрави станалото. Тя не се сърдела на брата си, но все още обичала и тъгувала за своя Марсел Роле.

Това ми писа Джон де Паула, и още, че искал да ида пак там, за да яздим и да се къпем, да скитаме по вечеринки из околните чифлици и далечните градчета и по лов из горите и бамбуковите пущинаци. Напоследък се били явили пак пуми и ягуари, ние бихме могли да съберем хайки ловци и да прекараме цели два месеца по лов. Питаше ме дали вече съм забравил нашите някогашни биваци. Имали сега двама нови ловци от Сан Паоло, знаели много нови истории, но сам не му се дори слушало. Той убил още една боа, открили вече новата масларска фабрика и му било много мъчно без мен. И питаше накрая не помня ли, че щяхме да ходим в Гояс към Амазонка, в новия чифлик.

Жандира

Бях до късно в чифлишкия дом. Разговаряхме с чифликчията Еврипидис де Паула за новите модерни скотовъдни стопанства в Южна Бразилия. Пресметнахме с Джон де Паула разходите по дренажните работи за разширяване на оризището. Спомнихме си с чифликчийката дона Марта пак за дъщеря ѝ Лиджия, която все още не се връщаше.

Жандира е кръщелница на дона Марта. Баща ѝ, правнук на индианци от Гояс, я оставил тук и никога вече не се вестил по този край. Майка ѝ, креолка от Виктория, също се беше изгубила нанякъде. Така отрасна Жандира, докато и в нейните очи се разляха искрите на смесената тропическа кръв. Тя сновеше безшумно около нас и ни пълнеше кафените чашки. Присягаше се край мен към масата и ме докосваше внимателно и топло. Пиех кафе и се боях да не изпусна чашата.

Дона Марта казва:

– Внимавай, Жандира. Не се бутай в хората.

Жандира излиза.

Отвън ни гледаше бразилската вечер. Надвесваше се през отворените прозорци, надничаше иззад вратата и се разхождаше по обширната поляна пред чифлика, под тежките огради от набити едно до друго дървета, към полето. Минаха конници и тежките врати се хлопнаха със скърцане и шум. Бяха каубоите, връщаха се от далечните пасища, където бяха ходили да насипват сол за стадата. Дона Марта загледа тъмнината и заговори:

– Време е да оженя Жандира. Добри момчета я искат.

Мислех за Жандира. Тя беше отраснала край Лиджия. Беше наследила движенията ѝ. Прическата. Начина на изговаряне на думите. Вкуса в облеклото. Жандира... Мислех как нощем я дочаквам в сянката на кафеените дръвчета, как я притискам към себе си и се забравям на устните ѝ.

Тя е загрижена. Кладионоро я задиря. Тази сутрин ме дочака, скрита зад оградата на банановата градина. И ми се оплака. Аз седях на седлото и не знаех какво да ѝ отвърна. Очите ѝ молеха, бяха влажни и се надяваха. Но аз съм бял, а тя е креолка. Аз съм сеньор, а тя е само момиче. Как може да се нарушат традициите на бразилските чифлици? Обърна се и избърза между бананите, към чифлишкия дом. По целия път ме гнетеше тъгата и надеждата, които тя тъй топло излъчваше. Затова сега тя се докосва боязливо до мен. Уплашена е да не ме е обидила. Поисква ми се да я притегля към себе си, да я целувам и да шепна в себе си името на другата.

Дона Марта казва:

– Джон, вярваш ли Лиджия да дойде за рождения ми ден?

Погледнах. Старата чифликчийка е тежка и месеста, едва се движи на болните си крака, но очите ѝ са млади и умни, следят ме и навярно ме познават.

По поляната пред чифлика вече пристъпяха светлите лунни вълни. Повлачих се през тях за дома.

Като бяло хвърчило висеше луната и ме гледаше през прозореца. Закривах очи – тя прозираше през клепките. Обръщах ѝ гръб – тя се облягаше на раменете ми. Покривах се с памучното одеяло – тя се вмъкваше и лягаше до мен. Затварях капака на прозореца – тя намираше цепките и се провираше през тях. Седнах на къщния праг и я загледах. Нямаше нищо лошо в нея. Искаше само да разговаря, да ме гледа, да не ме остави да спя. Тя беше добра и прекрасна.

Не бях спал втора нощ и не чувствах умора. Човекът тук е машина. Сутрин подлага гърба си на огнената пещ, по обед жадува за въздух, привечер е изнурен и смазан, а нощем спи за нова шепа сила. Само когато луната изтегли срещу тъй близкия Южен кръст пергела и начертае плътен кръг, когато и кучетата вият против своя кучешки живот, човекът почива, без да спи, човекът спомня себе си.

Долу се таеше чифлишкият дом. Както той се гуши в долината, заобиколен от своите пасища, посеви и гори, тъй и в мен се гушеше голямо несбъднато желание да взема от тоя чифлик и да скътам за себе си онова, което правеше по-светли стените му, по-уханен лъха на градинските цветя, по-топъл влажния дъх на триседмичното даначе, по-буйна скитнишката ми кръв. Така се радвах преди години на тоя дом и на хората в него, и всеки нов ден ме чакаше с нова радост, докато французинът Марсел Роле мина през чифлика, през живота му, през Лиджия, през мен. И до днес още касадорите на Джон де Паула разказват за неговото убийство. И до днес още дона Марта се надява дъщеря ѝ да се върне от своето отшелничество. А духът на французина снове тук и ме пъди, и аз все още стоя и чакам. Стените на чифлишкия дом посивяха, градинските цветя загубиха уханието си, ръката ми не търси влажната муцунка на триседмичните даначета, кръвта ми едва се влачи през уморените от труд жили. Защо още чакам?

Тайни. Кой от нас няма тайни? Има ли някой, който знае само да работи и само да спи, и пак да работи, и пак да спи?

Пропяха петли. Новият ден се готвеше да се запали.

Долу мучаха затворените телета, каубоите с къси отсечени подвиквания вкарваха кравите от полето в краварника. Облякох се и слязох там. От полусветлината на електрическите лампи ме поздрави каубоят Кладионоро и ми напълни съд с пенесто мляко.

Каубоят Кладионоро пристигна преди години някъде откъм Амазонка, със собствен кон и ласо, с карабина и скъпи кобури.

– В пасището Москито се е появил ягуар. Кога ще отидем на лов? – попита той.

– Има ли много ягуари и пуми в Амазонка, Кладионоро?

Той дои вече друга крава. Спира, поглежда ме и се усмихва.

– Забравих вече къде е Амазонка. Ще си правя нова родина, сеньоре.

Гъвкавото му тяло е изплетено от мускули, движенията му са отмерени и спотаени, като стъпките на сертонската пума.

Бяха последните дни на март. Жънехме ориз. Наредени в дълга редица, работниците газеха из тинята и сведени над зелената утайка, трупаха ръкойките. Лоша година. Когато беше нужен дъжд, не падна ни капка. Когато трябваше сухо време, небето се продъни и изля, та и досега газехме до колене в тиня и вода. Безполезна година.

Върнах се вечерта. Исках да пиша на някого, но не пишех. Исках да чета, но не четях. Луната прозираше вече иззад срещния горист хълм. Днес щеше да излезе още половин час по-късно. Отдолу, от квартирите на работниците и каубоите, достигаше шум. Забавляваха се със своята хармоника. Джон де Паула влезе. Както винаги, той хвърли шапката си на леглото и се отпусна на дървения стол.

– Нашият чифлик е бил всякога като часовник. А напоследък се редят странни случки. Да вземем най-напред историята с Лиджия. Да кажем като второ нередовността на валежите. Трето, Жандира. Намерих я току-що в двора. Скрила се и плаче, докато мама уговаря с Кладионоро деня на сватбата им. И най-новото – снощи са задигнали още осем чувала картофи. Намерих следи от конете. Подковани. Значи не са чужди ловци от околността или проходящи каубои, а наши, местни, мои, защото от целия окръг само аз подковавам и предните копита. Какво ще кажеш на всичко това?

– Жандира нека си плаче, всички плачат, преди да се омъжат. А кои са крадците, аз се наемам да узная тези дни.

Джон де Паула протегна краката си, загледа носа на ботушите и замлъкна. Колко се бяхме отчуждили! Навремето бяхме неразделни, всеки наш разговор беше нов голям план за бъдеща обща работа, а сега мълчахме и не знаехме какво да си кажем.

– Джон, сестра ти наистина ли няма да се върне?

Обзе ме странно желание – да му разкажа за Жандира и за своите лунни нощи, за чакането ми тук, за това, че всичко вече ми е чуждо, да му разкажа и да си отида.

– Лиджия няма да се върне.

– Знаеш ли, Джон, аз понякога съжалявам майка ти. Пиши на Лиджия да дойде поне за да я навести.

Джон стана.

Препасах колана, пристегнах кобура и тръгнах след него.

Спуснах се до реката и бързо стигнах по пътеката през бамбуковата гора в картофената плантация. Луната се беше разляла вече и тук. Далече сред низината се издигаше островърхата колиба, покривът ѝ от оризова слама се оглеждаше и се радваше сякаш на своята усамотеност. Газех през разкопаната нива, ботушите ми се ровеха из меката пръст, а сянката ми вървеше пред мен и ме водеше. В колибата между чувалите с картофи цвърчаха мишки. Надолу по реката припляскваха риби. Разместих няколко чувала и седнах.

Жандира изникна като че из земята. Чакала ме е някъде наоколо. Огледа се и влезе в колибата.

– Жандира! Нощем – тук – сама?

Тя не ми отговаря. Отпуска се до мен, улавя се за ръката ми. Прилепям лицето си към нея. Гори.

– Не ме пъди, страх ме е там, от всички ме е страх. И от Кладионоро. Не искам да се събера с него. Страх ме е, не мога.

Оттатък отворената врата стихва неспокойната земя.

– Ако не е Кладионоро, ще бъде някой друг. Мислиш ли, че другият ще е по-добър?

Тя дълго мълчи и наново запитва:

– Защо не ме вземеш при себе си? Ще ти работя, ще ловя желанията в погледа ти, нищо не ще ти липсва и така ще те обичам, ти не знаеш как ще те обичам.

Така ще да е съскал и просторът на гояските пасища край огъня на нейните деди. Така ще да е шепнела и каменистата пустиня край африканските колиби на нейните прадеди. От тях е наследила тя тайнствената сила, която шуми наоколо и бавно навлиза в мен, обвива ме в прозрачна сива мъгла и ме клати в неравната светлина по разораната пръст.

– Ти не трябва да желаеш това. Нали знаеш, че тука има само един път. Другият не е за теб. Аз съм чужденец, след месец или два, след година или две ще се махна оттук, къде ще отидеш тогава?

Кръвта ѝ е смесена. Всяка капка е напоена с обич и мъка, с радост и боязън. Ръцете ѝ се обвиват около мен като огнени пипала. Мислите ми замират една след друга. Става ми чудно, че досега не съм я възжелал. Притеглям я към себе си. Защо пък да не я взема за спътница, защо да не я оставя да тръгне с мен? Винаги в досегашните ни срещи сме се страхували от околните. Зад всяко дръвче, във всяка сянка може да ни следят шпионски очи, желанието винаги е било оковано. Тук сме тъй сами. Нощта ни гони един към друг. Дори да бяхме чужди, пак бихме се сближили. И за първи път сме сами. Обхващам я през раменете. Тя се свива в мен.

Но навън отеква тропот, по пътя към колибата идат коне и аз настръхвам. Жандира се спотайва в мрачината на колибата и замлъква под своята голяма неволя. Изправям се и поемам дъх.

Спряха конници. Познат глас заповяда:

– Бързо. По два чувала всеки.

Конник прескочи широката вада зад колибата и спря до вратата. Беше Кладионоро.

Излязох. Поздравих го.

Той не каза нищо. Смушка коня си, прескочи вадата и се отправи след другите в тръс към вратата.

На утрото научих, че през нощта напуснал чифлика.

* * *

Тогава дона Марта сгоди Жандира за каубоя Франциско Гато от чифлика на Педро Машадо. Годеникът беше идвал няколко пъти при нас с говеда, знаех го от неговите безукорни такъми и от славата му на опитен обездач на млади коне и мулета.

Яздех веднъж предобед към Коринто. И конят ми, и аз бяхме прашни и уморени и се радвахме, че скоро ще бъдем в градеца, чиито черковни кубета бавно растяха в низината пред нас. Срещу мен доскача каубоят Франциско Гато.

– Откъде, Франциско?

– Бях в Коринто по покупки. Наскоро ще се женя.

Той разви някакъв свитък и ми посочи рекламния календар на сапунената фабрика.

– Защо ти е този календар?

– За стаята.

– Друго нямаш ли, Франциско?

– От какво друго имам нужда?

– Довиждане, Франциско.

– Ела ми на гости някой ден. Моята къща е онази там на баира.

Продължих. Три пъти спирах и се извръщах, за да огледам далечната колиба. Тя беше със сламен покрив и се губеше в жълтата пустота на една песъчлива могила.

Няколко седмици след тази среща стана сватбата.

* * *

Един неделен ден аз и моят приятел – масларят Жоакин, оседлаваме конете и отиваме да посетим нашата обща приятелка Жандира. Тя е сама. Мъж ѝ отишъл на обездка в чифлика. Посреща ни и ни кани да влезем. Стаята е току-що измазана с кафява пръст, леглото е от груби дъски, ма-

сата и двете скамейки – от газени сандъчета. На едната стена виси рекламният календар от сапунената фабрика. Наблизо, на подлепено с дебела хартия място, е закачено разкошно седло с посребрени стремена и тънко ласо от кожата на петгодишен вол. На масата е захвърлен камшик със скъпа халка. Срещам погледа на Жандира. Тя ме наблюдава втренчено. Бледна е, очите ѝ са угаснали, от тялото ѝ е затрита радостта на нейните седемнадесет години.

– Жандира, не си ли болна?

Тя се усмихва безцветно и мъртво.

– Не съм. А ти добре ли си?

– Готвя се да замина след две седмици на юг.

Пием кафе. След тежък мълчалив час се сбогуваме и тръгваме. Отминаваме. Жандира ме вика. Обръщам коня си и се връщам при вратата. Жоакин тръгва по пътя.

Креолката се изправя до коня ми, улавя с едната си ръка юздата, а другата слага на топлата му ноздра. Повдига глава към мен. В очите ѝ се събужда и трепти надеждно пламъче. Тя шепне:

– Вземи ме със себе си, когато заминеш. Сега съм вече жена. Никой не ще те насилва да се жениш за мен.

Гласът ѝ е страхлив и глух. Мъката му се прелива в мен, коленете ми изтръпват и у мен нещо мъртво се съживява. Прехапвам устни, мълком обръщам коня и настигам Жоакин. Конете ни се душат, клатят глави и пръхтят по пътя.

Негърът Жоакин заговаря:

– Отдавна исках да те попитам нещо. Знаеш ли защо угасна това момиче?

Гледах пред себе си.

– Зная.

Той зарови ръка в гривата на коня.

– И аз зная.

Мислех си, че ако оная нощ в колибата на картофената нива не бях се опомнил навреме, креолката Жандира, по силата на вечния бразилски закон, щеше да стане моя съпруга и нямаше да вехне под оня календар.

Пред нас се виеше белият прашен път и ме беше срам, като че бях виновен.

Ориз

Трета година вече откак напуснах сертонския чифлик на Еврипидис де Паула. Трета година вече откак работя своя земя – моя собствена, купена с крепостен акт, скътан при данъчните квитанции в желязното сандъче.

Цялото тресавище е мое – от върбите покрай речния бамбук до тежката корона на гамелейреното дърво, от подножието на баира чак до реката. Когато почнахме, газехме от сутрин до вечер в гнила миризлива вода. Пресушихме тресавището. Когато оряхме, не смеехме да отместим струпаните чукани и клонища от изкоренените храсти. Под тях като че се бяха скрили змиите на целия Гояс. Но и това време мина.

Днес цялата моя земя се радва на буйния ориз, той се е притаил под тежката жега и ме гледа, защото аз съм неговият стопанин, защото съм го сял и чистил, и сънувал.

Мулатът подема:

– Еееей-хо-ооо...

Другият край на редицата улавя хвърления вик, над ориза се разлива гърлестият крясък на измъчения човек, после пак замлъкваме и над простора наново зацарява ритмичен метален звън на остри мотики. Деветнадесет души сме, тесаме ориз, земята е гореща и корава, защото е месец януари и е равноденствие – четири сухи седмици в бразилската степ, които разделят дъждовния период на две половини.

Под умореното сиво небе виси слънчевата пита и сипе по жадната земя безцветна лава. Тънем в пот, разкъсаните ризи се лепят по тялото, в очите се блъска безвъздушна жар.

Не е само днес тъй. От понеделник до събота, и идната седмица пак, и миналата седмица беше същото.

Облягам се на мотиката и затварям очи.

Нямам култиватори, нямам животни за работа, всичко върша с голи ръце, а тресавището е мое и само тресавището в тоя голям свят е мое.

Захвърлям мотиката. Не искам повече, не мога повече. Кога, кога, кога ще завали!

Мулатът отхвърля мотиката с дългата ръчка напред, тегли я към себе си, стоманеното острие съска по коравата земя, разравя я. Мулатът се смее. Тежките му попукани устни разкриват големи хищни зъби.

– Разбира се – обяснява той, – дъждът ще дойде. Дъждовните птици играят. Върховете на оризовите листа са се заострили право нагоре. Вятърът стихна. Всичко това са сигурните предвестници на дъжда. Наскоро ще вали. Ще мине най-много още една седмица и после непременно ще завали.

Мулатът ми казва:

– През наводнението сеньорът се оплакваше от водата. Сега се оплаква от слънцето. Сутрин се оплаква от комарите. Вечер се оплаква от пясъчните бълхи. Сеньорът още не е привикнал с нашия Гояс.

Благодаря му с международно проклятие и запалвам цигара. Навеждам се и взимам мотиката. Той всъщност е прав. И те са хора като мен, а ето ги, наредени един до друг, мотиките им съскат по сухата пръст, работят, не се оплакват, ще помисли човек, че им е весело, само тоя вик, който понякога подемат, тоя отдушник на струпаната в гърдите им мъка е знак, че и на тях не е весело, че и те са хора.

– Еееей-хо-оо!

Смърдим на пот.

Поглеждам слънцето. То все си е там. Сутрин, едва-едва надникнало зад баирите, то замира горе, над главите ни. Стои огнено и безучастно, не мърда цял ден, а вечерта изведнъж скача зад бамбуковата гора и се спуска към реката.

Тропическо слънце.

Гледам го. Сега се е закачило точно на главата ми.

То е нашият часовник.

Обед. Работниците изтеглят още веднъж-дваж мотиките и ги скриват в сянката на ориза. Прибираме се към колибата.

У дома ме чака поща. Жозе да Силва беше в града и ми донесе някакъв пакет. Груб, тежък, свит от неопитна ръка. Преглеждам адреса, името на подателя. Жоакин, масларят от Коринто, ми изпраща вестник. Не може да се каже, че вестникът е стар – отпреди осемнадесет дни. Тук, на едно денонощие път от най-близката станция, на хиляда километра от морето, на един час и половина слънчев път от чифлика на Еврипидис де Паула. Не, вестникът не може да се счита за стар.

Разгръщам го и го прелистям.

Жандира ме прекъсва:

– Нахрани се по-напред, яденето ще изстине.

Придърпвам яденето към себе си и прелистям вестника. Защо ли наистина Жоакин масларят се е досетил да ми го изпрати…

– Преброих пиленцата. Те са пет дузини и още две.

– Трябва да кажеш шестдесет и две.

– Защо пък? Така е трудно да се брои.

– Защото е трудно, затова трябва да свикнеш.

– По-лесно е при всяка дузина да отделям по едно царевично зърно. Какво ти е?

– Ето защо ми праща Жоакин масларят вестника… За това съобщение. Лиджия… Дона Лиджия… Но какво е станало с нея? Къде е съобщението?

Пред мен се свлича мъгла. Вестникът подскача в ръцете ми. Буквите се разбъркват. Взирам се в тях. Те се плашат, някои се отделят, строяват се като войници, заемат местата си по колоните. Не е тук. Не е там. Къде беше съобщението? Съобщението…

Няма го. Изгуби се. А беше колкото цяла длан. Имаше и заглавие.

Далече някъде зад мъглата ме следят две тъмни очи. Сега те се приближават към мене. На рамото ми се отпуска една гореща ръка. Някой ме пита нещо. Кой е? Какво иска? Ах, да, това е Жандира. Опомням се.

– Какво е написано там? Защо трепериш? Да не ти е зле?

– Ссст! Мълчи!

Чета със светкавична бързина късото съобщение. По пътя от Сертон за Бело Хоризонте се случила автомобилна катастрофа с един чифликчия и дъщеря му, с Еврипидис де Паула и дона Лиджия. Пострадалите са отнесени в местната болница.

Думите бягат през главата ми, изреченията се разбиват в срички, сричките се тълпят една върху друга, а аз още не съм дочел докрай. Къде бях стигнал? До имената? Къде са имената? Изчезнаха – и неговото, и нейното.

– Какво е написано там?

– Ссст! Мълчи!

Ето, намерих имената. Те са – баща и дъщеря. Леко ранени. След превръзката те продължили пътя си. Добре е, че са продължили пътя си… Добре че са леко ранени…

Жандира ме гледа и пита:

– Но кажи ми, какво наистина пише в този вестник?

– Ссст! Мълчи!

Очите ѝ се пълнят със сълзи.

Ставам и се разхождам из стаята.

Не, това е ад, пропаст. Смъртта се е вгнездила в петите ми. Не мога да затворя очи. Вечна опасност: на работа, в почивка, на сън. Случайно се отървеш днес от зъбите на гърмящата змия, за да попаднеш утре под жилото на маларичния комар. Запазиш се от него, а под гнилия дънер изскача върху теб скорпионът. В пътеката те причаква притаен и готов за скок отровният паяк. Не можеш да си измиеш ръцете в реката: ято остроъби риби те чакат, за да ти изгризат в миг пръстите. Пазиш се от осите по клонищата и забравяш ягуара, който зад шумата следи кога ще си разкриеш вратните жили. Невъзможно е да се понася повече. Трябва да се търси изход. Някакъв изход. Какъвто и да било изход.

Жандира казва:

– Ти вече не ме обичаш.

И тази морена, която не знае дори да брои, която не знае да пише и да чете, която все още не може да произнася правилно името ми! Тази

мулатка! Тази негърка! Беше някога дете, беше научила от господарката си да се движи, да се облича, да говори като нея и тъй ме привърза към себе си. Защо не я оставих на мъжа ѝ, а я взех с мен? Глупост. Целият ми живот е изплетен от такива неразумни постъпки. А ето нà, вече съм трета година с нея и тя наскоро ще бъде майка на моето дете. Какъв срам! Какъв срам!

– Защо не мълчиш, Жандира? Не разбираш ли, че не искам да те плаша? Защо ме измъчваш и ти? Аз сам ще ти кажа какво пише във вестника. Но почакай. Всяко нещо ли трябва да ми причини нова мъка? Ето, в тоя вестник, ей тук пише, че Еврипидис де Паула и дона Лиджия са се обърнали с автомобила и са се леко наранили. Това е. Разбра ли сега? Само ме мъчиш, Жандира!

Сядам.

Жандира ме гледа изумено, Жандира разтваря устата си, тя иска да извика, тя е тъй уплашена и едва шепне:

– Ти все още обичаш Лиджия...

Отпускам длани върху вестника. Между палците е съобщението. Няколко реда. Няколко десетки черни, дребни букви. Ето нейното име. Колко е близко! Колко е топло! Добре че са продължили пътя си...

Жандира ми говори:

– Мой добър, мой скъпи, прости ми. Не исках да те обидя. Моля ти се, чуй ме, не плачи! Аз го казах ей тъй, от глупост... Недей, не плачи, мили...

Обръщам ѝ гръб.

– Мълчи! Мълчи!

Не мога да остана повече тук, ще си отида, трябва да си отида. Никой вече не може да ме убеди. Ще си отида... Оттатък, у дома... Ще си отида в моята родина.

И новата мисъл, която години вече се беше таила негласно, пламва и се разгаря като степен огън в мен, аз се претапям в нея, незнайна сладост се разлива в кръвта ми и протича заедно с нея в мозъка, в сърцето, в тялото.

– Жандира, аз реших: ще си замина за там, отдето дойдох. Разбираш, там няма змии, няма скорпиони, няма жълта треска. Ще си отида, ще обикалям своите приятели, те ще ми разказват, аз ще им разказвам, после ще си намеря някоя служба, сутрин от осем до дванадесет, следобед от два до шест, на първо число ще получавам парите и ще ходя облечен като човек, а не с тия ботуши. И няма да мириша на пот, на конски косми, на земя... Жандира, аз ще си отида!

Призори оседлавам коня и заминавам по околните чифлици. Водя преговори. Търся купувачи за малкото си имение. То се е впило като клин

между чуждите имоти и всеки от моите съседи би го купил. Въпросът е кой ще даде най-добра цена.

Връщам се късно през нощта.

* * *

Жандира ме събужда.

– Слушай – казва тя, – вече се зазорява. Време е да станеш.

Главата ми тежи.

– Днес няма да ходя на работа. Изобщо не искам вече да работя. Ще чакам да дойдат едни хора.

Поглеждам я. Прилича на мъртвец. Навярно не е спала.

Става ми неудобно.

Обличам се и отивам на работа.

Оставям работниците сами. Аз сядам пред колибата на седлото на плуга и подпирам натежалата си глава с ръце.

Над ориза се понася тихият съсък на мотиките, над ориза ляга слънцето, над ориза се разлива първият вик.

Тесат ориз.

Моят ориз. Той ме гледа, защото аз съм неговият стопанин, защото съм го сял и чистил, и сънувал.

Вече се е надигнал до колене. Едва се поклаща от утринния вятър, кланя ми се, надига се и пак ми се кланя.

И шепне:

– Твоят ориз... Твоят ориз...

Ставам, взимам мотиката и отивам при другите. Нареждам се в редицата и почвам:

– Зззът-зът... Зззът-зът...

Тесаме.

По-късно пристигат купувачи. Разхождаме се из земята ми, оглеждаме посевите, инвентара, къщата, двора.

По обед се събираме у дома.

Жандира се крие.

Защо ли се крие?

Отивам в стаята ѝ.

Свита в ъгъла, с притиснати в слепите очи юмруци, тя ме гледа, а из погледа ѝ се прелива към мене страх, неописуем, нечовешки страх.

– Жандира, какво ти е?

– Студено ми е.

– Студено? По обяд? В Гояс? През януари?

– Студено ми е.

Пием с гостите кафе. Запалваме цигари. Пушим. Единият казва:

– Аз съм съгласен да купя имота. Да заминем утре в града при нотариуса. И с цената съм съгласен.

Другият казва:

– Аз бих дал дори малко повече, но щом той иска да го купи, отстъпвам в негова полза.

Отвръщам:

– Ще трябва да си помисля. Нека мине и тази реколта. Знаете, толкова труд съм вложил в тоя ориз, нали, той е като моя рожба. Ще продам, но нека му се порадвам, нека го прибера...

– Тогава да уговорим за май.

– Ще уговорим, има време. Аз непременно ще продам имота си, и то на теб, сеньоре, считай го като уговорено... Но нека си помисля. Защо да не е идната година? Или след две години... Или...

И ми се хвърля в очи, че Жандира е сгънала внимателно вестника, който ме гледа откъм ъгъла на масата.

Ловецът Маноел

Надолу до бамбуковите гъстаци по реката, нагоре до върха на баира и зад него, и наляво, и надясно беше настръхнала черна оран. Из нея и над зелените рътлини, чак до далечните сини планини, плющеше слънчева мъка. Нямаше птичка, змия или див звяр, всичко се беше свряло на сянка. Само земя и слънце. И няколко десетки работници. Те бяха мръсни и дрипави, по гърбовете им се ронеше едрозърнеста пот. Кореняха чукани. Подкопаваха ги, връзваха дългата ос на тежката скубачка, воловете забиваха предните си крака, свеждаха ноздри до земята и теглеха. Със съсък и крясък из тъмната пръст се виеха и пращяха коренища. Наблизо четири чифта волове влачеха голяма машина за раздробяване на буците. Воловарчето подвикваше пред потните животни, а на желязното седло седеше Бернардо, гледаше напред и нагоре и викаше:

– По-скоро! По-скоро!

Способен мъж е Бернардо Маскареняс. В три-четири години, откак се намести в чифлика на тъста си, построи модерна маслобойна, замрежи окръга с договори за доставка на каймак за масло, взе хляба на десет маслари от околните градчета, пое с търг доставката на свини за кланицата на градчето Коринто, задръсти пазара с яйца от своите модерни птицевъдници. Неговата фабрика за памук е днес първа в окръга. Само преди седмица пристигнаха и машини от Сан Паоло за фабриката му за чистене на ориз, която ще произвежда толкова, колкото всички околни фабрики заедно, и то при три пъти по-малки разходи. Не му стига това, но намира време да се залавя и с нови плантации на ориз и захарна тръст, на царевица и памук, на картофи и мамона за рициново масло. Сее с машини и чуканите скубе с машини, а говори се, че догодина щял да оре и да сее вече не с волове, а с трактори.

Опасен за другите стана Бернардо.

Той слага длан над очите и гледа надолу, към телената ограда. По пътя някой тича насам. Чужд е. Далече зад него прахоли конник, маха с бича и блъска шпорите в корема на коня. Пешакът се оглежда назад. Провира се през бодливата тел и хуква из оранта. Няма нищо по-безутешно от бягане по разорана земя. Подскача той, препъва се по буците и браздите, рови крака из пухкавата пръст, залита. Скакалец. Конникът стига до оградата и слиза от коня. Сваля пушката и стреля. Пешакът спира при работниците и поема дъх.

– Дръжте го! Дръжте крадеца! – вика конникът.

Работниците се изправят, обръщат се нататък, подпират се на копачките. Воловете поглеждат към беглеца и преживят. Бернардо спира машината и се изправя на стремената.

Конникът се провира тежко през бодливата ограда. Той е с широкопола шапка и разгърдена куртка, на кръста му се люшкат тежък револвер и голям нож, от ботушите му наднича сребърна дръжка на кама. Тръгва през браздите и вика:

– Дръжте крадеца! Дръжте крадеца!

Другият е бос и гологлав, ръцете му треперят, очите му сновят ту към конника, ту към работниците. Натиква ризата в панталоните, вади от джоба угарка, пали от едното. Смуче няколко пъти, после поема дъх, въздиша и хуква нагоре през оранта.

Бернардо вика след него:

– Хей, не гази през равното. Карай право нагоре.

Конникът е ловец, касадор. Притичва, рови се из буците, едва влачи тежките си ботуши. Спира и наново стреля. Но куршумите припръскват зад и встрани от целта и касадорът псува и се оглежда.

– Да бяхте го хванали, сеньори. От вчера го търся, едва сега го настигнах. Той е Артино Карвальо, откраднa от доктор Алфонсо десет контос де райс. Ако го хвана, жив или мъртъв, парите остават за мене.

– Защо ще го хващаме, на нас не е откраднал нищо.

– За да услужите на мене, сеньори, да мога да взема парите.

Неколцина прихват в смях. Бернардо им приглася.

– Но сега му зная вече дирята – утешава ги касадорът. – Ще го хвана. За десет контос де райс сама Санта Мариня ще ми се притече на помощ. За две контос мога човек да заколя, за десет – целия край ще преровя.

Запалва цигара, прехвърля пушката през рамо и се връща към коня. Бернардо си спомня нещо и го вика:

– Хей, сеньоре! Как се казваш?

– Аз съм касадорът Маноел из Коринто. Сега отивам в града, ще ви викам наскоро на черпня.

– Може ние да те повикаме по-напред – смее се Бернардо и показва два реда бели зъби.

Прочут главорез е касадорът Маноел, всеизвестна е храбростта му. Дали наистина е убил вече някого, не се знае, но както са го слушали сам да разправя, не за две контос, а и за едно конто де райс е готов и на свещеника да свети маслото. Едно конто де райс са много пари, цели осем хиляди лева.

* * *

Така се случи, че след няколко дни Бернардо го потърси в Коринто по важна лична работа. Щом се търси в Коринто човек от полето, не е нужно да се скита по улици и кръчми. Пита се в пансионите на женския квартал под гарата. Жените там знаят точно кой е пристигнал и кой е заминал. Защото всички ловци, каубои или прости скитници не отсядат

нито в ханове, нито при близки и далечни роднини, а при жените. Хем не е тъй скъпо, хем не е тъй скучно.

Намериха се Бернардо и касадорът Маноел, пребръмчаха с чифлишкия автомобил през главната улица и се свряха в игралната стая на бар „Диана“ до киното. Поръчаха си по три бутилки бира. Шушукаха два часа. После си стиснаха ръцете и Маноел каза:

– В ден-два честта ти ще бъде спасена. Но парите ще ми броиш сега, защото ще трябва да изчезна за някое време от тоя край, иначе може да го загазя. Сегашният капитан не ми харесва, новак е в нашия край, надали е запознат вече с нашите нрави и обичаи.

Бернардо му наброи две контос де райс, даде му още двеста милрайса за черпня и за патрони, плати бирата, пожела му успех и си замина с автомобила. Касадорът Маноел си купи нови дрехи, подстрига се, махна мустаците и брадата, споходи кафявата Мария Баяна, после тикна револвера в задния джоб и камата в колана и отиде на бал в дома на големия чифликчия и фабрикант Педро Машадо.

Балът се върти около три електрически крушки на портокаленото дърво в двора, обвити в червена и синя хартия. Под тях се е струпала цялата интелигенция и останалата гордост на градеца Коринто. Скръстил крака, кълдрав момък се клати и мъчи хармониката. Публиката танцува. Докато се протрият подметките. Докато и последните петли прегракнат. Изпод надигнатите при танца палта на златната градска младеж стърчат ножове и кобури. Когато някой се умори, сяда на тревата. Комуто се припие вода, отива на уличната чешма. Дъщерите, три омъжени вече и три неомъжени още, флиртуват до насита. Педро Машадо направи по тоя бал големи разходи. Даде три милрайса за ракия на себе си и на зетьовете. Други три – за царевични сладки за най-близките познати. И още един милрайс даде за половин кило кафе и едно кило захар. Той седи в гостната и си мисли защо никой не иска дъщерите му. Зетьовете вдигат рамене, чудят се уж, а знаят, че е заради неговото скъперничество. Знаят, че десет добри кандидати платиха вече по четиридесет милрайса на свещеника да чете, за да се сбъдне каквото си намислят. И че всички си бяха намислили да умре богатият Педро Машадо по-скоро, за да се хвърлят към хубавите моми и тяхното наследство. Развалиха се хората. Педро Машадо за лишен път дава отдушник на омразата си към конкурента Бернардо. Какво го интересува него, че Бернардо е чул вече за псувните му. Да върви по дяволите, и под съд нека го дава, той пак ще си го псува наляво и надясно – ето, ще им покаже как.

И Педро Машадо излиза, обляга се на вратата и вика:

– Сеньори и сеньорити! Бернардо Маскареняс е подлец, крадец и безчестник!

Пред него танцува дъщеря му Алмеида, притисната здраво от касадора Маноел. С пълния джоб и черните си очи той днес е героят на бала. След шест танца Алмеида и Маноел се изгубват някъде из градината. Хармониката си пищи и извива, сеньор Машадо започва новата си реч, а в мрачината между бананите дъщеря му се целува и прегръща с прекрасния касадор, за когото и тя тъй много е слушала. Той е кавалер и я уверява, че е готов още днес да се ожени за нея, тя е безстрашна и му обещава в името на Света Дева Мария да го последва, щом той успее да прибави към своите две контос поне още две. Достигнал върха на стихията си, страшният ловец я притиска към себе си и шепне:

– Алмеида, ще бягаме още днес. Чакай ме тук. Аз отивам при баща ти.

– Той няма да ти даде нито сто милрайса, Маноел.

– Ще даде, ще даде.

И влиза в къщата с тежки стъпки, моли господата да ги оставят насаме. После изважда револвера и казва:

– Сеньоре, дойдох днес, за да те застрелям по поръка на Бернардо Маскареняс. Аз съм касадорът Маноел, навярно ме знаеш. Честен човек съм. Щом ми се плати добре и в предплата, изпълнявам всяка поръчка. Какво имаш да отвърнеш?

Чифликчията Педро Машадо се чеше по бузата и мисли. Какво ли мисли? Той наистина е слушал за ловеца, револверът е само на два метра от него, нито може да избяга, нито да вика – куршумът ще си седне между ребрата, а и смъртта ще бъде безславна, всички ще се смеят и ще разказват за неговия страх. Това ли мисли Педро Машадо? Не. Той е смел и хитър и не е ловецът Маноел човекът, който може да го изплаши.

– Дай да видим как може да я наредим другояче тази неприятна работа, драги Маноел. Аз те разбирам, думата си е дума, но нали чрез думи се разговарят и хората помежду си.

– И аз така мисля, любезни Педро Машадо, защото сърцето ми е меко и подмладено. Като че по Божия повеля се запознах днес със сеньорита Алмеида. Влюбих се в нея. Бях дошъл да те убивам, а сега бих искал да живееш, за да ми бъдеш задълго скъп дядо. Но дума съм дал – какво да правя, не зная.

– Я, ти какво искаш да кажеш?

– Дай ми ръката на дъщеря си, сеньоре, и аз ще си отида веднага.

Педро Машадо е гневен и начумерен. Той познава хитростта на ловците – докато се молят и се усмихват, куршумът може да си тръгне по пътя към ребрата. Налива две чашки ракия и пита:

– Колко ти даде Бернардо?

– Даде ми четири контос де райс.

Гледат се. Примигват. Единият мисли с колко другият го е излъгал. Другият мисли дали добре е излъгал.

– Чуй, приятелю, моето предложение. Аз ти давам шест контос де райс, за да убиеш него. Давам ти и още едно конто, половината за черпня, за куршуми и пътни разноски, а другата половина – за да се махнеш оттука и да оставиш дъщеря ми на мира.

Те дълго преговарят. Изпиват шишето. Касадорът Маноел приема предложението и се съгласява да остави дъщерята на мира. Педро Машадо наброява парите. Стискат си ръцете. Касадорът Маноел отива при Алмеида. Тя го чака между бананите с всичката решителност на готова за омъжване деветнадесетгодишна мома, за която родителите все още не могат да намерят достатъчно богата партия без претенции за зестра. Ловецът ѝ показва парите, те не са четири контос, а са много повече. Тя влиза през главния вход със зачервени бузи и голи ръце, а излиза през задния с връхна дреха и малко куфарче, отдавна може би приготвено за подобна цел. Младата двойка напуска бала през задната врата на овощната градина. Нощният влак ги отнася. И никой не знае накъде.

* * *

През следните дни Бернардо Маскареняс прахолеше непрестанно с автомобила си из Коринто. Педро Машадо скиташе тъжен и мрачен из улиците. Когато се срещаха, и двамата се чудеха, че са още живи. Така минаха пет дни. Не се стърпяха. Педро Машадо застана пред автомобила, Бернардо Маскареняс слезе. Поздравиха се. Запитаха се дали не им се е случило нещо особено, например някой да е стрелял по тях. Нищо подобно. Имало тъдява един касадор Маноел, дали не са го срещали, дали не са имали неприятности с него. Нищо подобно. Изобщо разговорът им се въртеше все около тази тема. Но езикът на човека си страда от гъдел. Те постепенно се издадоха и половин час по-късно седяха в бара „Диана“ до киното, пиеха бира и уговаряха условията за съвместна работа, за прекратяване на враждата и намаляване на цените, които плащаха за памука, ориза и каймака. Когато се споразумяха по всички спорове и въпроси, те се качиха на автомобила на Бернардо и отидоха при делегата – полицейския пълномощник, техния общ роднина. Повикаха и новия капитан на кавалерийския взвод и след дълго съвещание с единствените представители на полицейската и военна власт откриха съдебното дирене против касадора Маноел, не само задето не си е изпълнил поетия и предплатен ангажимент, но и защото им е задигнал освен парите и дъщерята, около чиято зестра се въртяха и бяха плащали на свещеника и делегатът, и капитанът. Но напразни бяха техните постъпки. Касадорът Маноел беше вече отвъд границите на щата Минас Жераес, в най-близкото градче

на щата Еспирито Санто, а отвъд заповедите на отсамните власти са празни думи на книга.

* * *

Веднъж рано следобед касадорът Маноел среща един добре облечен мъж на име Артино Карвальо. Познават се. Бяха се гонили навремето за някакви десет контос де райс. Тук и това престъпление е само празни думи. За да арестува тук Артино Карвальо, касадорът Маноел би трябвало с опасност за самия себе си да се отнесе до федералното правителство в Рио де Жанейро и да чака поне две години, за да не получи накрай никакво разрешение. Затова те предпочитат да се потупат приятелски по гърба и вместо единият да разпитва другия и обратното, те отиват да се почерпят на крак. Навремето и двамата са пили ракия от захарна тръст, да, но сега вече не пият ракия от захарна тръст, тя е за бедните, те сега си поръчват гроздова багасейра. Как пък се случва, че точно днес на касадора Маноел е нужен още един свидетел, който заедно с хазяина му да се закълне пред хейтара в гражданския регистър, че познава него като Христиано де Силва от Форталеза, а годеницата му като Жозефина Роша от Диамантина, за да могат да встъпят в граждански брак. Почерпват се пак и след един час стават роднини, повече роднини, отколкото са например двама първи братовчеди. И понеже животът им е взел друг обрат, двамата приятели събират парите си и под умното сметководство на дона Жозефина, алиас сеньорита Алмеида, откриват бар „Диана“ по образец на бара до киното в Коринто. Барът им наскоро става място за разни преговори и тайни хазартни игри на целия събуден свят от градеца в щата Еспирито Санто, а двамата съдържатели – едни от най-почтените граждани.

Дедико

Гората примига и се заглежда към близкото утро. Задушени в прегръдките на буйните лиани, предпазливо стъпили сред храстите и шумаците, високи дървета надигат стъбла и се мъчат да достигнат простора. Между тях се преплитат безкрайни въжета с триъгълни тръни и големи листа. Те връзват храстите с дърветата, клоните със стъблата, в междинките се е напластила широколиста лепкава трева, и всичко, цялата гора се е свела надолу, към процепа над потока, дето храстите и къпините, и тревата са се свесили от стръмния бряг, лианите са се прехвърлили вече отвъд, короните на дърветата са се наклонили над водата и неспокойно се вслушват в нейния ропот.

Изпод мълчаливия устрем към слънцето, между повисналите брегове шуми потокът. Върти се и трополи край зеленясалите кръгли камънаци, бърбори около вировете, притайва неспокойната си вода в подмолите и завоите.

Нагоре, по хълма, е тихо. Сред буренясалия двор с повалена ограда от власини и тръначи дреме къщата на Антонио Сотеро, спи и не мисли, че ей сега утрото ще издърпа изпод баирите сивата покривка и пак ще блеснат в дневната си бедняшка скромност дупките на стените, сламата от покрива, вратата от стари сандъци.

Някъде откъм реката кряска птица.

Пътечката през пасището се повдига и надзърта иззад мокрите шапки на тревата.

Долу, вдясно, се провижда процепът на пътя към моста.

Вратата на хижата се отваря.

Една жена излиза, оглежда се, слага ръце на тила си и се протяга. По тялото ѝ се прелива радостта на недовършения сън. Тъй се протягат жени сутрин в тъмно пред къщния праг, когато зад тях се нижат години, години, години, неизживени докрай, недовършени, преглътнати, както се преглъща горчив цяр. Тъй се протягат такива жени сутрин пред къщния праг, когато попаднат в сивата ласка на отиващата нощ, когато дочуят отдолу крясъка на пробудена птица и сзърнат надигналата се в пасището пътечка, родилия се наново процеп на моста.

Жената отпада, тревожно забързва и се навежда, за да събере съчки.

След малко тежко кълбо дим отсяда върху сламения покрив и бавно се свлича надолу.

Още след половин час се провиждат далечните диамантински планини и от къщата излиза Антонио Сотеро, стои няколко минути мълчалив и заговаря на жена си:

– И днес няма да вали.

– Далеч е. Трябва да тръгвам – отвръща тя.

Тя бере памук.

Той реже захарна тръст.

Те се разделят. Тя носи в малка бохчичка съдина с черен боб и ориз, и шепа фариня, той носи желязна кутия с черен боб и ориз, и шепа фариня. Тя се качва нагоре, по пътеката през хълма, той слиза към моста.

Върху куп слама в дъното на колибата спят две деца. Щом вратата се затваря и наоколо стихва, те възправят глави и стават. Техният обяд е на огнището. Но защо ще чакат обед? По-голямото свлича глинения съд от желязната плоча и те тикат ръце в топлия ориз и черен боб.

Антонио Сотеро крачи по малката пътека. Отстрани тревата се свежда към него, докосва се о него и го ръси с малки невидими капчици.

На моста Антонио Сотеро среща момичето Есперанса.

– Добро утро, сеньоре Антонио. Добре че ви срещнах.

– Какво има, моето момиче?

– Сестра ми умира, сеньоре. Оня ден, на връщане от града, я настигна големият дъжд и тя се върна мокра и измръзнала. Оттогава е в огън и непрестанно бълнува. Сеньор Антонио, ела ни помогни.

– Ще дойда, моето момиче. Но аз не мога да ѝ помогна, а само оня, който направлява живота и смъртта.

Сестра ѝ Жоржина е наистина пред своя край. Жълта и изгладняла лежи тя върху прътите на леглото и трепери. Студена пот се лепи по хлътналите ѝ очи. Неудържима болка гризе извътре немощното тяло.

Антонио Сотеро не я разглежда, не я разпитва, не слага ръка на челото ѝ. Той се озърта в малката стая, намира четирите посоки и започва лечението. Неговото лекарство е едно за всички болести. Смръква два пъти тютюнев прах, отлага шапка и се кръсти на изток с широк размах. Устните му се движат негласно. Той шепне своите палаври, светите магически думи, които никой не трябва да чуе, никой друг освен неговия Бог. Оскъдни, къси думи. Когато ги изрича, той чака. Животът се връща в замръзлото тяло на младото момиче, лицето се пълни с кръв, болката стихва. От три страни подгонва тогава Антонио Сотеро злото, а четвъртата страна остава открита, защото трябва да остане път, по който то да избяга.

Есперанса увисва на ръката му и трепери от милост.

– О, сеньор Антонио, сега наново вярвам, че Жоржина няма да ме остави самичка. Колко сме ти благодарни, бащице наш! Оздравее ли, аз ще идвам да чистя къщата ти, да наглеждам децата ти, за да не им се случи нещо, когато са сами.

Антонио Сотеро вдига глава към повисналата с паяжина стряха.

– Не благодари на мен, а благодари и се моли на оня, който е най-милостив от всички, който се грижи за всички. Моят дом е под будната защита на неговата десница. Моли му се и той ще се грижи и за твоя.

Старият негър отминава, отива да реже захарна тръст.

Пред неговата къщурка на хълма играят децата, а те са сити и весели.

По-голямото кляка при по-малкото.

– Аз ще ида на моста. Искам да видя дали големите риби са още там. Ти си малък и не можеш да ходиш надалеч, затова остани и ме чакай тук. Като стана още по-силен, ще те нося където искаш.

Малкото остава самò, залита насам-нататък, лови бръмбари и пеперуди. Пеперудите му избягват, но бръмбарите са тежки и лениви и то знае вече да ги хваща. Плячката си увива в широки зелени листа, пакетчетата реди пред вратата. Повечето от бръмбарите се измъкват наново от листа и си отиват. За детето това не е загуба. То не иска да трупа плячка, а се радва, че може да ги хване.

Малкият двор пред колибата е разчистен и пуст. Бръмбари има по пътечката в пасището. Детето се заклаща на несигурните си крака и тръгва нататък.

И ето го – чудното, невиждането.

С мълчалива възхита детето съзерцава красавицата на тропиците – кораловата змия.

Най-красивата от змиите съзерцава детето.

По гладката ѝ кожа тръпнат слънчеви искри, безброй люспи блестят в разнобагрена светлина: червени и виолетови, сини и жълти, сиви и зелени.

Най-опасната от змиите.

Тя е готова за бой, тялото ѝ е събрано в няколко гъвкави кръга, сред тях се надига неспокойната глава, очите святкат като две стъклени точки, тя съска и размахва раздвоения си език.

Детето е подчинено от стъклените точки. Незнайни усети се ширят в безсъзнанието на крехките му мускули, като че ставите се разделят една от друга, като че главата иска да слезе от мястото си и да се упъти нататък, към неизвестното, зад очите на стоцветната спирала.

Детето пристъпя. Още веднъж. Протяга ръце. Навежда се. Иска да погали разсърдената красавица. Нещо студено и гладко за миг се докосва до него, нещо в миг го бодва по ръката. Трън? Не: два тръна. Два бода. И една капка чиста детска кръв.

Детето бавно се събужда от удивлението си. Ръката го боли. Болката тръгва по жилите му. То иска да бяга. Краката му са подкосени. Детето залита встрани, залита напред към змията и се струпва пред нея като малък вързоп. Стене, дращи земята, в ъглите на устата му се събира жълта пяна, то хапе тревата, дъвче тревата, преваля се в тревата и хлипа, немощното му тяло не е дорасло за огъня, силите му не достигат за толкова много отрова, движенията му отслабват, стонът се задушава, само издраскана, изскубана, измачкана трева е свидетел на мощната борба, която се разрази тук, пред къщата на Антонио Сотеро.

Приживе името му беше Дедико.

Братчето му се върна от реката и дълго стоя над сгърчената купчинка. После седна и заплака.

Урубу

Беше юли. Черни урубу дремеха по покривите на женския квартал на градеца Коринто и чакаха да замирише някъде на леш, за да припляскат орлови крила и да политнат нататък. Отдавна не беше валяло. Земята беше уморена от суша. Улиците се риеха в прах.

На прага на бедна покрайна къщурка излиза мулатката Мария Тешейра. Оглежда прашната улица и плиска леген нечиста вода. Отива към кладенеца в буренясалия двор, навива чекръка, гледа сънливите урубу на покрива. И се чуди защо светът не е нареден тъй, че вместо свещените урубу там да дремят грешни кокошки.

Момчето на станционния пазач спира задъхано зад плета и пляска с ръце.

– О, дона Мария! Писмо за тебе!

Каубоят Фирмино от чифлика на Еврипидис ѝ праща двадесет милрайса да накупи всичко необходимо, за да го приеме от събота вечер до понеделник сутринта.

Градецът Коринто на железопътната линия от Бело Хоризонте за Монтес Кларос е средище на няколко десетки чифлици. Тук чифликчиите пращат децата си да учат, тук се пречистват оризът и памукът, в Коринто е седалището на полицейския делегат, на съдията, на католическия свещеник и на францисканския орден, прочут с бирата, която немските му монаси умеят да си произвеждат за собствена употреба. Когато на чифликчиите и техните синове омръзне да яздят по пасбищата и да се разправят с търговци на добитък по телефона, те идват със силните автомобили, пият студено пиво в бара, танцуват с пансионерките на дона Жозефина и подписват чекове на непознатите имена на меняващите се нейни гостенки, докато автомобилите им дремят дни и нощи до сенчестия тротоар.

Когато каубоите и работниците спестят петдесет или седемдесет и пет милрайса, те отиват при надзирателите и ги молят да им запишат на едно листче онова, което искат да си накупят в Коринто. Всеки от тях си има своите нужди. Всеки от тях си има своята възлюбена. Затова всеки от тях през месец-два слиза в градеца – за много покупки и малко веселба. Отсяда при своята аморада, конят остава вързан в сянката на дървото пред пансиона или къщурката на някоя бедна хетера и ездачът забравя чифлика и стадата, и нивите, забравя коня си и листчето с покупките и завършва след ден или два с много веселба и никакви покупки.

Така си е било и така ще си бъде, защото за младия чифликчия французойката Сесилия от града Виктория е по-важна от сбора на влоговете му в местната земеделска банка, а за каубоя и работника е по-голяма радост да ходи още два месеца без обуща и с дрехи от захарни чували, но

да знае, че когато започне да не си доспива и да го газят насън и наяве кошмарите на тропическата жега, той ще намери пак своята Рита или Роза с нова басмена рокля и чорапи от най-фин памук.

Жените от квартала до гарата на градеца Коринто не приличат на жените от подобните квартали на големите градове. В Рио де Жанейро, Баия или Сан Паоло те чакат някой войник отпускар или проходящ матрос, някой пиян работник или изоставен съпруг, някой подраснал младеж или обгорен от слънцето чужденец да мине, да ги огледа и хареса, да ги посети и плати за даденото му гостоприемство. В Коринто няма войници и матроси, няма чужденци и случайни минувачи. Всяка жена, извън знатните гостенки на пансиона на дона Жозефина, си има своите пет или петнадесет обожатели в околните ферми. Тя разменя писма с тях, редовно им праща поздрави, тя ги чака и се грижи да не ги загуби.

Фирмино беше един от любовниците на Мария Тешейра.

И затова, когато Мария Тешейра прочете писмото и видя в ръката си старата банкнота, тя се събуди. Тялото ѝ се съживи. В гърдите ѝ се съвзе обнадеждено сърце. Очите ѝ светнаха. Устните ѝ се наляха с кръв. Тя оправи косата си и тръгна към бара, който тук е и бакалница, и кръчма, и танцувално заведение.

– Дай ми една ракия за разядка. Заколи една кокошка. Завий ми бял хляб, сардели, салам, сирене, сладки от царевично брашно и всичко най-хубаво за хора прилични и заможни.

– Пак си уловила някой проходящ воловар – смигна хитро кръчмарят.

На тезгяха, с килната назад нова кожена шапка, се е облегнал висок младеж.

– О! – смее се мулатката и белите ѝ зъби бляскат в хладния полумрак на бара. – Аз не обичам проходящи воловари. Те са винаги уморени от път. Прахосват силата си по говедата и щом намерят легло, бързат да заспят.

Младежът изпива чашата си и оглежда Мария Тешейра. Той поръчва още две чаши ракия – една за себе си и една за нея.

– Сеньорита, заповядайте. Наздраве!

Мария Тешейра му поблагодарява със сияйна усмивка.

– Бог да ви помага, сеньоре.

Тя чака за своите поръчки, а младежът я гледа и очите му са премрежени от нетърпение, кожената шапка му тежи и той я отлага.

Тя се подсмива и оглежда ъгъла на тавана с многото паяжина.

Младежът си мисли: ето това е жена, каквато той цени – закръглена, весела. И как ли знае да посреща гостите си, щом прави толкова покупки.

Мария Тешейра нарежда до изопнатата блузка своите пакети. Когато си отива, младежът тръгва след нея.

– За мене ли е всичко това, сеньорита? – спира я той пред пътната врата и шепотът му се гърчи от недоизказани желания. – Сама ли си?

– Покупките са за другиго, сеньоре, но сега съм още сама.

Мария Тешейра оставя пакетите на полусрутеното тухлено огнище и налива две чашки ракия. Затваря вратата и води госта си в малката стаичка с широкото разклатено легло. По-късно занася оттатък сухоежбината и шишето, и чашките. Още по-късно чисти кокошката и я слага на огъня. И пак отива оттатък, и пак се връща, докато слънцето прикляка и кокошката се сварява.

* * *

По тъмно пред пътната врата спира новият жребец на чифликчията Еврипидис де Паула. Каубоят Фирмино влиза в познатия двор. Връзва коня за ниското мандаринено дърво. Отпуска ремъците. Отваря вратата и пристъпя:

– Добър вечер, Марийо. Получи ли писмото?

Каубоят Фирмино присяда на края на скамейката и оглежда масата. От кокошката са останали само кокалите, от ракията празното шише, от саламите ципите. Каубоят Фирмино цъка с език и наднича над газеничето към заварения гост. О, че той е Отасильо, те работят в същия чифлик. Разменят няколко думи. Мария Тешейра събира кураж. Вика навън Фирмино и го моли да ѝ прости. Обяснява му, че получила парите, но Отасильо изял и изпил всичко. Нека дойде утре рано, тя ще намери пари назаем и ще го нагости, в нищо не ще му остане длъжна. Фирмино възсяда мълчаливо коня си и отминава в тръс към своята отдавнашна познайница, кафявата Жовина Баяна, която четири пъти му праща поздрави и го кани.

На утрото пришпорва отпочиналия кон и трополи по широкия прашен път, през баирите, към далечния чифлик. Рано следобед навлиза в земята на Еврипидис де Паула, умореният кон щръква уши и заситня по познатите пътеки.

* * *

Фирмино сви юздите и спря. Сложи длан над очите и огледа небето. Урубу? Защо прелитаха насам? Накъде се спускаха? Встрани, далече в низината, бяха пръснати кравите. Какви бяха тия черни точки сред тях? Не бяха ли това урубу? Фирмино настръхна. Вслуша се. Като че долови далечно мучене. Там ставаше нещо. Той пришпори уморения кон и препусна надолу.

Свещената бразилска птица урубу е най-опасният враг на живота в пасищата. Когато някоя крава се отели в полето и каубоите не успеят на-

време да се погрижат за нея, урубу долитат и се нахвърлят върху немощното животно. Те разкъсват неприбраната още утроба, нападат и умъртвяват неочистеното теле. Жертвата днес беше Фамоза, гордостта на чифлика. Птиците бяха свикнали хората да ги тачат. И сега, опиянени от своята плячка, те подскачаха наоколо и отлетяха едва когато Фирмино изпразни върху тях револвера и размаха вбесен дългия камшик. Кравата беше пред края си. Тя пирита, озъби се, изцъкли големите си добри очи и се изопна в сухата трева. Теленцето беше само наранено. То чакаше край майка си на високите крака и трепереше.

Фирмино го пое, нагласи го на седлото и го отнесе в чифлика.

За каубоя животните съставят неговия мир. За най-малка разпра всеки от тях убива другаря си, но за нищо на света не посяга на току-що отелена крава или новородено теле. Фирмино кипеше от гняв. Призори на следния ден той се върна с няколко другари при леша на кравата. Лешояди бяха почнали наново да се трупат. Разпъдиха ги, насякоха по реката бамбукови пръти и построиха над кравия леш капан за птици. На втория ден Фирмино отиде пак там. Спокойно, пестеливо той застреля с едноцевната си пушка всички уловени урубу. Лешът на кравата и птичите трупове воняха и привличаха все нови и нови лешояди и всеки ден Фирмино ходеше там и ги избиваше, докато трупът на Фамоза се зари в тлъстите чернокрили хищници. Тогава Фирмино сметна, че е отплатил за смъртта на кравата Фамоза, струпа суха трева и съчки върху вонящата грамада и ги запали. А когато вечерта се отби в кръчмата на фермата и си поръча канче ракия, старият негър Антонио го изгледа изпод око и мляснa с беззъбата си уста:

– Добре я свърши, Фирмино. Сега да видим откъде ще дойде нещастието.

– Какво нещастие, сеньоре?

– Да убиеш урубу е Божи грях, Фирмино, а Бог знае да наказва.

Фирмино се разсмя и изпи канчето.

– Ще се смееш, докато почне наказанието, после ще се разкайваш.

Фирмино отмина към квартирата си, а старият негър Антонио изпи третото канче и го подаде на слугата.

– Разсърди ме тоя Фирмино, убиецът на урубу. Дай още едно канче.

Някой се разсмя. Друг излезе. Слугата бързаше и препълни чашата. И всичко стихна, като че нищо не беше се случило. Като че от беззъбата уста на стария негър Антонио не беше излязла тежка клетва.

Но прозвището убиецът на урубу си остана завинаги име и прякор на сертонския каубой Фирмино.

Животът в бразилския чифлик си тръгна по пътя и всичко щеше да си остане както си беше, ако в понеделник не беше пристигнал от Коринто каубоят Отасильо. Конят му беше си починал, изкъпан и пригладен,

ездачът весел и горд, в очите му искреше доволство. Той се разходи до реката, изми се със сапун, а когато вечерта хората се прибраха от полето и пасищата, той събра около си жадни слушатели и почна полугласно да им разправя. Работническата барака се изпълни с шепот. Другарите му слушаха с полуотворени уста, примигаха, мляскаха с устни и цъкаха с език, те завиждаха и се възхищаваха, смееха се и разпитваха. Но в бараката влезе Фирмино и групата около Отасильо замлъкна.

– Здравей, Отасильо – подава ръка Фирмино. – Позабави се при Мария Тешейра, хареса ти тая тлъста мулатка. Върни ми, моля ти се, двадесетте милрайса, които ми дължиш.

Отасильо е изумен.

– Какви двадесет милрайса?

– Онези от кокошката, сарделите, ракията, нали знаеш.

– Гощавката беше от Мария.

– Парите бяха мои. Ти остана вместо мен при нея, честно е сега да ми върнеш парите.

Колко близко е устата до пояса, колко близко е думата до дръжката на дългата кама!

От другите бараки, от фабриката за ракия и хамбарите прибягват работници и каубои, струпват се и се надигат на пръсти, за да видят какво става вътре.

Но Еврипидис де Паула не е нито полицейски чиновник, нито съдия. Не наказва, не съди, не пита за виновни и невинни. За него важат законите на бразилските чифлици: които се сбият, напускат веднага чифлика. Затова по-късно той праща сина си Джон да превърже и прегледа двамата някогашни приятели. Раните не са страшни. Тук-там насечено и прободено, тук-там издраскано и прорязано.

След два часа каубоят Отасильо потегля, а призори напуска чифлика и каубоят Фирмино, за пръв път след много години без кон.

* * *

Чифликът до късно не стихна. До късно негърът Антонио обикаляше от барака на барака, сновеше през хамбарите и фабриката за ракия, до полунощ не млъкна:

– Виновен беше Фирмино, защото посегна на урубу. Тежко и горко на всички нас и на тези наоколо, на целия Сертон. Урубу е свещена птица, никой не бива да посяга на нея, защото тя е вечна като мъдростта, никой не знае кога тя се ражда и докога живее.

Негърът Антонио говореше истината. Орлите урубу в Бразилия живеят заедно с хората, по покривите или в градините, в полските колиби и по пасищата, навред, гдето има леш. Те са олицетворение на дълготен-

ствие и невинност, защото никой не знае колко живеят, а се говори, че снасят първото си оплодено яйце на стогодишна възраст.

Така настъпи краят на август.

Чифликчиите на Сертон чакаха първия дъжд, за да се съживят корените на изсъхналата през сухите месеци трева, да подпалят пасищата и дадат път на новата паша. Те чакаха първия дъжд, за да прекопаят захарната тръст и мандиоката, да почнат оран, да подготвят земята за сеитба на ориз и царевица, памук и рицинова мамона. Но дъжд не валеше. Стадата гладуваха, стадата слабееха, а чифликчиите бързаха да угоят стадата си, за да ги продадат на юг, преди войната в Шако да се привърши. Дъжд не валеше в август, не заваля в септември. Никой не помнеше такова чудо – да не капне вода до сред октомври.

Чифликчийското семейство привършваше вечерята. Пак са заедно. Допреди осем дни само някой им липсваше – години наред Лиджия беше напуснала чифлика и се беше затворила при чичо си в Санта Катарина, за да тъжи по своя съпруг Марсел Роле, убит от касадорите на брата ѝ Джон. Сега Лиджия е тук. Тя седи срещу брата си, като че никога в глъбините на душата ѝ не е търсила път глуха омраза към родната кръв. Майка ѝ си е все още в своето кресло. Тежката мургава чифликчийка дона Марта наблюдава с обрадвани очи дъщеря си. Навярно си спомня също за много неща. Навярно си мисли онова, което би могло да бъде, което би било по-добро. Когато чувствата ѝ се надигнат и почнат да я препълват, тя не знае друг отдушник, освен да се раздвижи и да подкани другите да ядат още. И Еврипидис де Паула е сред своята фамилия. По лицето му светва добра усмивка. О, те всички са спокойни, за тях земята не се клати, те слушат радиото и си говорят не за сушата и посевите, и стадата – това е работа на утрешния ден – а за всичко друго, за което се говори вечер в богатите чифликчийски семейства.

– Знаете ли – смее се Еврипидис, – знаете ли, вече и фейторът Жозино вярва, че лошата година е доведена от каубоя Фирмино, убиеца на урубу? Народът не ще и да знае, че урубу носи чумата от едно пасище в друго, от полето в града, от кучите и миши лешове между кокошките, че дори и в спалните им. За хората урубу е свещена птица.

Джон отместя стола си. Той е неспокоен. И как може да бъде спокоен? Само преди няколко години те седяха на същата тази маса и имаха гости. Единият беше негов приятел в лов и работа, и авантюри. Другият – французинът Марсел Роле. Приятелят му беше влюбен в сестра му, тя обичаше французина Марсел Роле, от всичко и от всички струеше радост и преданост. А днес срещу него седи Лиджия като тъмна бронзова статуя, движенията ѝ са мъртви, усмивката уморена, из погледа ѝ блика колебание и неувереност, а в него пълзи съмнение, тревога, при все че той е само на двадесет и четири години.

И младият чифликчия става, прекосява с широки крачки стаята и пак сяда на стола си. Новата слугиня Рита налива кафе, ръцете ѝ са тъмнокафяви, косата ѝ е ситно накъдрена, тя е чужда в тази среда, тя е още полунегърка.

На отворената врата стои фейторът Жозино. Той е мургав, снажен, направен като че ли от недодялан къс камък. Но стъпките му са безшумни, ловки, те дебнат и от тях лъха недоизказана заплаха, като заплахата на пантера, която се преструва, че не вижда животното, върху което се готви да се хвърли. Джон се раздвижва. Най-после има какво да се върши, това висене край чашката с кафе наистина изопва нервите. И младият чифликчия отива към канцеларията на чифлика, последван от плещестия надзирател. Там те дълго шумят, и двамата са мъже намясто и всеки има свое мнение по важните въпроси. Джон де Паула се сърди, чете някакви сметки, имена на местности, названия на машини, числа на хора и цифри. Джон де Паула нарежда:

– Така е, ненапразно пръснахме толкова средства за покупка на машините, цяла година правихме опити и вече нямаме време за чакане. Цялата оран тази година ще става с моторни плугове, сеитбата със сеялки, почистването с култиватори. Воловете ще оставим да пасат, хората ще пратим да си дирят хляб другаде. Трябва и ти да разбереш, че машината е по-добър работник от човека. Какво си се захванал с хората, та хората! Ще си намерят другаде работа. Ако не искаш да им съобщиш всичко това, аз мога сам да го сторя.

Надзирателят Жозино захапва устна. Отвън, откъм работническите бараки, се носи весела глъч и шум на хармоника.

– Не си ли машинизирал още и добитъка, та да уволним каубоите?

– Това е работа на папай, Жозино. Ако сушата продължава и стадата измършавяват, ако войната се свърши и цените паднат, ще спрем да търгуваме с добитък. Тогава за няколко хиляди заседнали вола и петстотин крави не ще ни са нужни двадесет и осем каубои.

Късно през нощта фейторът Жозино крачеше през тъмната поляна към своя двор. Беше сърдит. Дълбоко в него го гложделе съмнение дали утре машините няма да изгонят и него. В сърдитите му пръсти пълзеше желанието да хване и удуши някого.

* * *

Най-после почнаха дъждовете.

Сушата наплаши хората и животните, пасищата и горите. Но и дъждът не ги зарадва. Заваля. Валеше дни и седмици. Валеше месеци. Реките се надигнаха и тръгнаха по полетата, мътна тежка вода нахълта из чифлиците и жилищата, целият живот се скри и зачака. Така мина ноември. Така мина декември. Едва януари отвори вратите и прозорците. Ма-

шините на Джон се оказаха безпомощни да се справят с тинята на низините и чифликът на Еврипидис наново нае работници. Но не изпъдените. А нови, баиянци.

От седем години в Баия, обширния щат по реката Сан Франциско, не беше валяло достатъчно дъжд. От седем години там успяваше да дозрее само шестседмичният боб. А хората и там искаха ориз и мандиока, месо и кафе, памук и плодове. Стадата и там искаха паша. Най-напред си излезе добитъкът. Чифликчиите го изпродадоха на безценица на боядери от другите щати. После потръгнаха хората. По пътищата и пътеките от север и изток запълзяха надолу, към Сан Паоло, хиляди и десетки хиляди баиянци.

Джон де Паула нае баиянци. Те бяха високи, изпити мулати и креоли. Работеха усилно и бяха доволни, че можеха да дочакат края на дъжда, за да потеглят пак на юг. И Джон де Паула не плащаше вече пет милрайса и храна. Защото баиянците бяха доволни и от два милрайса и половина и храна. Затова той им плащаше два милрайса. Щом баиянците работеха за два, и другите трябваше да работят за толкова. Щом Джон де Паула плащаше само два, защо другите съседни и далечни чифлици да плащат повече, а не два или един и половина милрайса?

Изчезнаха разказите за любовните приключения на Отасильо и Фирмино, млъкнаха монотонните китари, отидоха си хармониките. Шепнеше се сега за онова, което беше сполетяло Баия и нейните хора и беше почнало да протяга ръце и към Сертон. Шушнеха си плахо за сушата и глада.

Те тръгваха за хиляди километри с надежда по пътя тук-там да заработват по нещо. Но работа нямаше. Те се надяваха да намерят из полето и горите достатъчно вода и плодове. Водата бе пресъхнала, плодовете бяха обрани от други. Те търсеха картофи от мандиока и намираха картофи от червена мандиока, и я ядяха, защото не знаеха, че сертонската червена мандиока е отровна. Те умираха с надути стомаси и червени клепки.

Между тях сновеше жълтата треска, между тях се разхождаше петнистият тиф, по пътищата ги дебнеха микроби, чакаха ги в блатата и ги догонваха с крилата на мухите и комарите. Правителството изпращаше санитарни помощни отряди, но какво можеха да помогнат те на една цяла страна, която се движеше без път и знаеше само, че трябва да слиза все на юг. Кой можеше да ги издири из горите, дето търсеха плодове и сянка, край реките, дето приприщваха водоскоците, за да уловят риба? Първите бяха стигнали в щата Сан Паоло, последните още не се решаваха да тръгнат от Баия. Правителството устрои по железопътната линия през Сертон бюра за посрещане на емигрантите, пусна преселнически влакове, за да облекчи Сертон от гладните тълпи. Но малцина стигаха до станциите.

Пътищата им бяха черни от урубу.

Колкото повече неволя се пръскаше над Сертон, толкова по-украсена ставаше легендата, която старият негър Антонио разказа навремето за нещастието над широката сертонска земя и нейните жители – легендата за Фирмино, убиеца на урубу.

Легендата се носеше по пътищата, от раншо в раншо, по пасищата и нивите, от чифлик в чифлик, край скитнишките огньове. И хората я слушаха, те бяха гладни и боси, те бяха смутени и наплашени и на техните крила черната слава на сертонския каубой обикаляше из целия край.

* * *

Каубоят Фирмино се довлече до близкия град Бело Хоризонте. А градът Бело Хоризонте не беше по-добре от градеца Коринто или кое да е друго заселище. Пътищата бяха задръстени от хора. От врата на врата сновяха и молеха за работа тълпи от преселници. Фабриките осъмваха обсадени от пришелци. Но работата беше спряла, защото светът пие помалко кафе, отколкото произвежда, светът е препълнен със захар, с месо и памук и войната в Шако заглъхна и угасна.

Бразилия гладуваше, гладуваше и каубоят Фирмино.

Веднъж той завари дълга редица окъсани безработни пред затворената врата на полицейското управление. Навярно имаше за какво да се чака. Вреди се на опашката, огледа се и смигна на своя съсед, къдравокос креол.

– Тук храна ли дават?

– Сам не зная, амиго. Но като че раздават билети, на всекиго до родното му място, а по пътя давали и храна.

Фирмино се мести от крак на крак, плочите са горещи и парят босите ходила. Умът му почва да работи. Къде е наистина родното му място? Какво би правил там? Вратите се отварят и всички нахлуват. Той стига до една маса, зад нея седи чиновникът.

– Откъде си?

Каубоят Фирмино гледа писалката на чиновника и не знае какво да отвърне. Той е отникъде, сертонски каубой е, отрасъл е по чифлиците, а Сертон е тъй голям, пък и какво ли ще прави там със своята зла слава?

– Откъде си?

Мулатът го бута с лакът, разтваря дебелите устни и говори с гърлест глас:

– Той не знае да говори, сеньоре. От Пернамбуко е.

След една нощ път с влака натовариха каубоя Фирмино на транспортния параход в Рио де Жанейро, нахраниха го и го отпратиха към Пернамбуко.

* * *

Също тъй случайно, както случайно се бе нанизала броеницата на съдбата му в последната година, попадна сертонският каубой на работа в Пернамбуко. Той през целия си живот беше воловар, работата му беше да разнася сол по пасищата, да гони и усмирява воловете, да дои кравите и да препуска по пътища и пътеки. Тук, в Пернамбуко, трябваше да сложи дебели дървени налъми на попуканите си крака и да асфалтира заедно с десетки други като него работници градски улици. Не се чудеше на своята съдба. Тя не му тежеше. Това, което ставаше с него, беше необходимо да стане. Той можеше да бъде само доволен, че гладното животно в стомаха му се беше смирило. И беше доволен.

От сутрин до вечер през окъсаната риза го жулеше екваторското слънце, от сутрин до вечер в краката му се блъскаше огънят на разтопения асфалт. Миризмата и потта го душеха, той с мъка влачеше тежкия валяк и нямаше сила да вдигне очи от земята. Отпървом често се надигаше в него глух гняв към ония урубу, които беше избил в капана при мъртвата крава Фамоза. Но времето си течеше. Той свикна с работата, почна да ѝ се радва, почна да пести за дрехи и за път. Нали можеше утре да пламне жаждата по пасищата на сертонската степ – поне да бъде готов да я утоли.

В Пернамбуко, на осмия градус на юг от екватора, ставаше нещо. Военни камиони сновяха из улиците. Придвижваха се хора. Войнишки кервани идеха из вътрешността. Прашни ездачи водеха подбрани млади коне. Артилерийски части прибягваха нанякъде. Улиците все повече се пълнеха с войници и студенти, работници и пришелци. В Пернамбуко ставаше нещо. Една сутрин градът осъмна учуден от шестте военни параходa, които бяха пуснали котва в пристанището. Друга сутрин градът се стресна от топовни гърмежи. Откъм океана отвърна залп и над големия, пръснат нашироко по брега и навътре из пясъчната пустиня бразилски град се надигна грохот и пушек. По улиците засноваха санитарни команди и камиони с ранени. По улиците галопираха артилерийски части. Прелитаха кавалеристи. Маршируваше пехота. После всичко стихна. Улиците бяха окичени с големи цветни афиши. Някакво ново правителство зовеше населението за подкрепа. От магазините и учрежденията се вееха бразилските зелени знамена.

В Пернамбуко и Баия, във Виктория и Рио де Жанейро, в големите северни градове на Бразилия беше избухнал военен бунт.

* * *

Тогава започна новият ден на каубоя Фирмино. Той се яви в кавалерийските казарми, дочака ред и стигна до офицера на писалищната маса.

– Запишете и мене, сеньоре.

– Професия?

– Каубой.

Офицерът го записа в дългия списък и му се усмихна.

Военните дрехи се лепнаха като направени точно за него. Обущата и гамашите, патрондашите и ремъците бяха от нова жълта кожа и скърцаха. Карабината и пистолетът отправяха метални усмивки към новия стопанин.

Пратиха го с подофицери и няколко кавалеристи на крайбрежен патрул.

Когато излязоха из града и пред тях се ширна посивялата пернамбуканска низина, Фирмино заби новите шпори в младия буен кон, възправи го на задните крака и каубойският му вик се хвърли по равния бряг:

– О-о-о-хо-е-е!

Фирмино се сведе напред. Вятърът наду и килна коженатa шапка към врата. Карабината се лепна на издутия гръб. Фирмино отпусна юздите и се изгуби в облак от прах.

А далече на океанския хоризонт се надигаха ниски стълбчета дим, в дълга редица пълзяха сиви военни кораби към въстаналия град. Високо нагоре, в синьото екваторско небе, се виеха едва видими аероплани.

На третия ден им съобщиха да се приберат в казармата. Бунтът бе пропаднал. Въстаналите военачалници водеха преговори за мирно предаване.

Накъде?

Потеглиха за града.

Фирмино мислеше, взираше се в подстриганата козина между ушите на червения кон и оглеждаше гамашите и стремената. Нима тъй бързо ще свърши хубавият сън? Нима пак ще трябва да се върне на разтопения асфалт?

Той изостава от групата, завива между крайградските фабрики и пришпорва коня.

* * *

Три месеца по-късно каубоят Фирмино слезе от коня си пред полусъборената дървена врата на Мария Тешейра, проститутка от градеца Коринто. Върза грижливо животното за мандариненото дърво, отупа с бича гамашите и кожените панталони и плесна с ръце. На прага излезе неговата предишна любовница.

– О, господи, та това е Фирмино, убиецът на урубу!

Седят до старата дъсчена маса. Мария Тешейра се чуди, клати глава и не вярва на очите си. Как пък се случи, че само преди една седмица си спомни за него в разговор с друг неин някогашен любовник на име Ота-

сильо. Тя пита сега дали и той помни оня младеж, нали те бяха при нея по едно и също време, но това бе тъй отдавна, тя вече не знае кой от тях беше първият. Говореха си, значи, с Отасильо, че ако Фирмино не беше избил урубу, страната им надали би стигнала до тия беди, а и сам Отасильо надали тъй неудачно би се лекувал цяла година от някакви болести. Фирмино я слуша и не отвръща. И тя е повярвала на легендата за избитите урубу. Наистина навремето сам той може би се е колебал, но сега е умен, сега знае, че никакви свещени птици не се месят в живота на човека.

– Прощавай, Фирмино – прекъсва го Тешейра. – После ще продължим разговора. Кажи ми сега защо си дошъл, само за да си говорим, или ще останеш мой гост?

– И за едното, и за другото, моя добричка.

– Дай малко пари да купя нещо за ядене, пък доколкото те познавам, и една глътка ракия би те зарадвала.

– Там е работата, че нямам пари. Още днес ще се огледам за място в някой чифлик.

Мария Тешейра клати глава.

– Всички те знаят, никой не ще те вземе, освен това работа изобщо няма. По-добре е да продадеш тоя хубав кон и да се порадваме на живота, а за остатъка да си купиш билет за някое от онния места, дето си успял да спечелиш и кон, и дрехи, и оръжие.

Фирмино я гледа. Нима една-две години могат така дълбоко да променят човека? Или пък неговата предишна любовница Мария Тешейра и тогава си е била такава? Той слага шапката си и тръгва. Извежда коня си на улицата, тежко стъпва в стремето и се отпуска на седлото. Конят му сърдито гази уличния прах. Изпод копитата се надигат малки облачета. От околните къщи надничат жени. Някои любезно го поздравяват, те поздравяват всеки минувач, минувачите са тяхната надежда. От покривите поглеждат към него през обедна дрямка черни гърбави урубу, те чакат да се надигне някъде мирис от мърша, за да се събудят и отлетят. Фирмино не отвръща на поздравите, не вижда черните урубу, той гледа към диамантинските планини. Зад тях, далече на север, на три хиляди километра от Коринто, е реката Амазонка. Пътят за там води през щата Баия, дето напоследък вали и всичко се събужда за нов живот. Пътят води и през други места и щати, които той още не познава, но и там живеят хора като него – бразилски чифликчии, каубои, работници и селяни. Снощи случайни другари край лагерния огън разказваха за някой си американец, цар на автомобилите. Името му било Хенрики Фордо. Той търсел работници за своята каучукова плантация в сърцето на Амазонка, търсел бразилци, защото другите не понасяли тежкия климат на мощната бразилска река.

Негърска възраст

Ще помисли някой, че ние, хората от чифлика на Еврипидис де Паула, живеехме само в слънчевата мъка, мислехме само за нашия ориз, жалехме за най-хубавите даначета, които ягуарите всяка седмица разкъсваха, и в скритата тъжба по някого очаквахме да се върне онова, което бе отминало покрай нас. Не. Ние, хората, бяхме по-силни от несгодите на бразилската степ, защото не змиите и лешоядите, а ние владеехме над Сертон.

Всяка вечер се събирахме във вендата на чифлика и при канче ракия от захарна тръст, край тавата с купчината сладки от царевично брашно, под прашната електрическа крушка се разказваше онова, за което и днес още не мога да не се разсмея.

Нищо не е било по-трудно за мен от отгатването на възрастта на някой негър. Къдравата негърска коса си е винаги сиво-черна, няколко снопчета косми по брадата и горната устна никога не побеляват, кожата на лицето се изопва с времето като гьон, а негрите са сухи и сведени още от четиридесетата си година. Такъв беше и моят приятел Жика Пешоти: мнозина го считаха на четиридесет, той се казваше на петдесет, а надали бе по-млад от шестдесет години.

Жика Пешоти беше майстор варджия.

Когато тежките двуколни каруци с по пет чифта едри волове запеят по баирите и разнесат бялата вар по близки и далечни чифлици и градове, Еврипидис де Паула праща да повикат Жика. Дългият жилест негър със сандали от автомобилни гуми, които оставят от метър на метър назъбени отпечатъци по прашния път, пристига и се поселва пред пещите. Една седмица реди той ръбести камъни и се пече на лудия огън, хвърля с хората си вода върху червената жар и изтегля с дълги мотики пепел и сгурия. После наново се загубва по реката Пикон, към оризищата, към своята колиба с нависналото на саръци месо от алигатори и сушена риба.

Какво точно върши Жика Пешоти през другото си време, никой не знаеше. Разправят, че Еврипидис де Паула не го оставя без ракия и тютюн, царевично брашно за мамалига и захар за кафе, за да вика дъжд, когато посевите обгорят и пасищата посърнат от суша. Други го търсят при болест, защото той лекува хора и животни със собствени лекове. Виждали са го как дава път на змии и не посяга на скорпиони. Когато ловци в неделя се отбивали при него на чашка кафе или стакан ракия, намирали го да вари треви и да чука в старата гаванка от гамелейрено дърво сухи корени. Разни слухове се носят, но едно се знае от всички – че Жика Пешоти умее да лови алигатори със стръв на дървени чатали, че в кожената му торба има малки и големи въдици с дълги, замърсени от времето канапи и въжета и че неговите пръти са от особен бамбук, какъв-

то наблизо не се среща. Оризът в даденото му наполовина парче земя тъне в бурен и никога не пълни клас, но приседне ли Жика край реката, винаги отнася най-добрата плячка.

* * *

Тръгваме веднъж на лов за капивари.

Капиварата, страшилището на оризовите и царевичните плантации, е речна свиня, с муцуна вместо зурла, с глигански зъби, кафява козина, ципа между пръстите, живее само из гъстаците по реките и при опасност се крие във водата. Добре охранена, тя дава до сто и петдесет килограма месо, от кожата ѝ се правят добри ботуши, а капиваройлът, лекарството против слабокръвие и туберкулоза в бразилската степ, се добива от нейната мас – от всяка капивара шест или осем бутилки, всяка бутилка по дванадесет милрайса.

Срещаме зайци и видри, вдигаме диви патици и плашливи лебеди, без да хабим барута си по тях. Кучетата ни са опитни, движим се срещу вятъра, но нямаме ловджийско щастие. Седем капивари ни избягват, преди да се приближим, осмата се вмъква в коренищата на бамбуковия подмол.

Реката наоколо е удобна. Надолу е плитка, нагоре е пресечена от каменист праг. Гласим се да пуснем кучетата във водата. Изведнъж в бамбука край нас се размърдва нещо. Сепваме се. Напразно. Не е никаква капивара, а е нашият Жика Пешоти.

Той излиза от своето риболовно скривалище в сянката на бамбука, измъква из дълбокия си джоб шише ракия и казва:

– Сеньори, заповядайте по една глътка, ще ви разхлади. Пък нека ви покажа каква риба съм уловил, може да се откажете от вечеря с капиварско месо и да си опържите от моята риба, която мога да ви дам на евтина цена.

– Бъди спокоен, Жика Пешоти, тази капивара оттук няма да ни избяга, само сдържай си малко гласа.

– О – разкрива негърът в широка усмивка жълтите си зъби, – така не ще я убиете, с кучета капивара в подмол не се гони. Само който се съблече гол и влезе в подмола, може да я подплаши и изкара оттам. Няма ли между вас добри плувци?

Той си е доста пийнал, бялото на очите му е жълто-червено. Изважда дългата двуостра кама, забива я в земята. Изхлузва се из ризата си, свлича съдраните си панталони.

– Позволете, сеньори, да ви помогна и да ви покажа как се бие капивара в подмол.

Взима камата в зъбите си.

Разчистя си път към брега, прикляка на ронливата глина и изведнъж скача в застоялата вода на подмола.

Ние се приготвяме за стрелба, но това, което се случва, е тъй неочаквано, тъй необяснимо, че никой от нас не може да го разбере. Вместо да потъне във водата, Жика Пешоти се завърта наоколо, гърбът му се издува, старият негър се върти и ръкомаха, ножът отскача от устата му и пада във водата, устата му се разтваря като някаква тъмна пещера, из която се премята червеният език.

– Помощ, сеньори! Помощ, сеньори!

И докато се върти в тоя странен водовъртеж, изведнъж Жика Пешоти се свива на дъга и се понася върху някаква подводна сила срещу течението на реката. След няколко мига се килва настрана, потъва, после кадравата му глава с белите очи и червения език изскача над водата, разтърсва се, Жика Пешоти плюе вода и плува към нас, а голямата тежка капивара бяга по камънаците на ниския речен праг и изчезва.

Зъбите на негъра тракат, езикът му се плете.

– Как се случи, че скочих право на гърба на тая гадина, сеньори, вярвайте, по-голяма беше от кон.

Подаваме му шишето с ракията. Той го надига, изпива една дълга глътка, челюстите му постепенно се успокояват.

– Не ми трябват вече капивари, сеньори, не влизам вече във водата. От сега нататък само риба ще ловя. А горе на бента има риба, едра риба за големи въдици, там няма капивари, няма такива зверове.

И той пак надига шишето.

* * *

И наистина вечер в кръчмата на Еврипидис де Паула се разказват странни неща. Жика Пешоти лови риба на бента, лови ден и нощ, соли я и я събира за отвъдния чифлик, за сватбата през месец април. Щял, казват, да строи до колибата особен навес, три метра висок, та сомовете и елдорадото да висят и да не се опират до земята. Ако все така върви, разправят хората вечер в кръчмата, едрата риба в реката Пикон може и да се свърши, за нас в чифлика да остане само дребосъкът и боклукът. Намеси ли се, шепнат, дяволът в рибарството, почнат ли хора като Жика Пешоти да урочасват реката, лошо ще стане: или наводнение ще сполети нашия край, или малария и жълта треска ще се ширнат из него.

А една неделя, късно следобед, Жика Пешоти донася на Еврипидис де Паула голям жив елдорадо. Тя е най-вкусната риба на Сертон. Чифликчията и семейството му отдавна са заръчали да им донесат по-големи екземпляри от нея, плащат добра цена и Жика Пешоти идва в кръчмата, подръква монетите в дълбокия джоб и си поръчва едно канче. Около му

се натрупват работници и каубои, а той мляска с месестите джуки и им разправя:

– Голяма капивара беше, сеньори, онази, която яздих по реката. От особен вид е, такава в света рядко се среща. Докато си говорехме, аз изведнъж зърнах муцуната ѝ в подмола. Притаила се беше в сянката, само муцуната си подава измежду накапалата шума и ме гледа под око, прави се, проклетата, че не ме вижда. Реших, сеньори, да я уловя жива, да помоля после нашия господар Еврипидис де Паула да я откара с камиона в Контрия и да я продам на доктор Силва за капиварския институт в Сан Паоло. Да я затворят там в една кошара, да я гледа народът и да ѝ се чуди. Но при едно условие щях да я продам: на шията ѝ ще се окачи табелка, ще се напише кой, как и къде я е уловил, за да се знае, че ние, сертонците, сме тези герои. И така, сеньори, скочих право на гърба ѝ, но кой знае как, ножът ми се закачи за клоните, не можах да я уловя навреме за гушата и тя ме повлече като побесняло муле.

– Ех – подсмива се надзирателят Жозино, – щом искаше да я хванеш жива, защо ти беше ножът да ти пречи и да се закача за клоните на бамбука?

Жика Пешоти преглъща, доизпива канчето и казва:

– Ножът ли? За всеки случай ми беше, сеньоре.

Късно през нощта Жика Пешоти тръгва към колибата си в оризищата. Джобът му е празен, един голям елдорадо не струва кой знае колко пари, та да не може един жаден негър да ги изпие и изяде. Но в замяна на това главата му е пълна, някаква мъгла се носи из нея, той е тъй доволен, че е разказал хубавата приказка за своето приключение с капиварата, клати се по пътя върху автомобилните си сандали и мънка под нос. Отминава моста за оризищата и поема пътеката през бамбуковата гора. Иска да отиде до бента да види дали всички нощни въдици са в ред – дали жабите им са още живи, не се ли е захапал вече някой дълъг екземпляр от ония, които събира за голямата сватба. Оттам ще пресече бента, ще обиколи около блатото и пак ще излезе на пътя за оризището.

Бентът е на сто години, тежките му дървета са зелени от старост, кората е полугнила и лигава. И автомобилните гуми на Жика Пешоти са мокри и хлъзгави, главата не успява да се справи с тънкостта за спазване на равновесието, очите му и без това не виждат повече от клепките.

Изобщо и тъмнината, и хлъзгавият бент, и силната ракия – всичко беше тъй нагласено, че не пияният Жика, но дори и трезвият Жика Пешоти би могъл да се подхлъзне.

Подхлъзването всъщност не означава нищо повече от една баня във вира под бента, но когато Жика Пешоти размахва ръце и се килва като изкъртена тараба надолу, случва се тъй, че каишките на автомобилните му сандали се закачват на един кол. И тъй като каишките са правени са-

моръчно от него и са дебели и здрави, дългият стар негър увисва във водната струя, както големите риби за отвъдната сватба висят в неговия навес.

Едно зло не иде никога само, след минутка се случва нещо страшно, някакво животно се вмъква в разгърдената мокра риза на дългия негър, из ужасеното му гърло се надига голям вик, дългите му ръце се премятат из водната струя като совалки по стан, каишките на сандалите за щастие не са съвсем здрави и все пак се скъсват и Жика Пешоти пада с главата надолу във вира. Вардаля се из водовъртежа, маха и вика, пляска и се дави, докато се добира до плоската канара. Нещо се блъска под разгърдената му риза, Жика Пешоти стене и я дърпа, и едва успява да я издърпа из панталоните.

От ризата пада на канарата и се свлича със скокове във водата нещо голямо и светло, сребристо и люспесто – някаква риба, която припляска във водата и изчезва в тъмния вир.

* * *

Дума дава Жика Пешоти, че за реката изобщо не иска и да чуе. Занапред ще лови той риба в Посо Азул, в Синьото езеро отвъд оризищата. Малко е езерото, но е дълбоко и пълно с риба, в него има шарани като сомове, сомове като делфини, само за който знае как да ги лови. И той си сдържа думата, изчезва от реката и се пренася с такъмите в коженета чанта и снопа с бамбуковите пръти към Посо Азул.

Жънем веднъж ориз, някой ни казва, че Жика Пешоти е на близкото езеро, смеем се, винаги се смеем, когато си спомним за него, после някой подхваща песен и ние забравяме стария негър. Минава час-два, по едно време нещо се вее към нас, тича и подскача като куца сърна. Жика Пешоти с изкълчения от бента крак отдалече маха двете си ръце и крещи:

– Сеньори! Сеньори! Сукурулю! Боа! Бързайте! Бързайте!

Когато достига до нас, той сяда на земята, изопва болния си крак и задъхан почва да ни разправя как поставил въдиците, забил прътите в пясъка и посегнал да сложи шишето с ракията край себе си, на сянка в тревата, а се случило, че го сложил тъкмо до главата на една боа.

Тичаме всички нататък, намираме голямата змия преплетена в неравно кълбо. Неколцина си изпразват револверите в нея, тя се издига и размахва, вие се, трепери и постепенно стихва в огромен мъртъв куп. Пет метра и тридесет сантиметра е дълга, колкото малко даначе е дебела, а коремът ѝ е опнат и надут, глътнала е нещо и заспала.

Порим я. Вони. Намираме в корема ѝ голяма капивара, започнала вече да се разлага.

Жика Пешоти дере кожата на змията, стърже маста, събира я в корубка от водна тиква и реди:

– Ножът ми пропадна във водата, шише ракия загубих на бента, но нали мас от сукурулю успях да си набавя, лекарство от нея ще направя, та щом намажа нещо – да оздравява. И от кожата ще взема петдесет милрайса. Доктор Силва от Контрия ще я купи за змийския институт в Сан Паоло, да я напълнят там със слама и да я показват на учениците, защото тази боа е от особен вид, който рядко се среща по света. Но с едно условие ще я дам: ако се сложи на шията ѝ табличка, за да се знае кой, къде и как я е убил, та да се разчуе вред името на нашия чифлик.

И пак си мисля на колко ли е години старият негър. Дави се по виро-вете, виси по бентовете, от една беля на друга налита, по два литра ракия от захарна тръст изпива. Някои казват, че е на четиридесет, той твърди, че е на петдесет, а според мен не е по-млад от шестдесет и пет години.

Между два бряга

Нощ над Сертон[1]

Евариcто Роша от пазарището Жакаре сновеше из Сертон, отсядаше от ферма във ферма и взимаше работа на акорд. Той вършеше всичко, но най-много обичаше да се разхожда с накривена шапка и изкъпан кон, да опитва ракията по вендите, да обсъжда с фермерите важните събития в окръга и да оставя други да работят за него. Когато условеше работа, той се качваше на коня си и заминаваше за Жакаре да доведе чета работници. Хората от Жакаре бяха чевръсти и опитни. Те прекопаваха царевица и чистеха тютюн, жънеха ориз и беряха памук, скубеха лук, вадеха картофи, ровеха мандиока, обираха кафе – и те бяха доволни, ако Евариcто Роша им даде по дванадесет лева надница и храна.

За първи път повиках акорданта Евариcто Роша, когато сеялките почнаха да затъват и тръбичките им да се запушват от влажната пръст в долния мочурлив край на оризището при Тамборил. Пазарих го да засее десет хектара с ориз. Той замина и след три дни доведе старата Антонина, пет момичета, креолката Мария Лурдес и осем момчета. На утрото, докато Евариcто Роша и двамина от четата довършваха колибите за нощуване, другите се наредиха и почнаха. Отпред вървяха мъжете и правеха копки с острите мотики. Най-близо до мен беше негърът Маноелзиньо. Навеждаше се, копваше отляво, после отпред, после отдясно и пристъпяше две крачки напред. След работниците вървяха момичетата. Те носеха в престилките си оризово семе. Мария Лурдес беше в петите на негъра Маноелзиньо. Тя взимаше с два пръста зърна – пет, седем, десет – пускаше ги в копката, зариваше ги с босия крак и се отместяше напред.

Когато денят свършваше, мъжете отиваха да се къпят в реката и да пият канче ракия във вендата, а жените оправяха косите си, плакнеха крака във вадата, обуваха сандалите, намятаха пъстри шалове. Тръгваха една след друга към бивака и не бяха вече кални и раздърпани, а чисти и спретнати, и тревата до пътеката се привеждаше и ги галеше по краката, като минаваха край нея.

Колибите им бяха на поляната отвъд бента, на който старият негър Антонио ловеше навремето сомове и елдорадо за сватбата в съседния чифлик. Три колиби от колища, вейки и сено и един заслон, дето Евариcто Роша бе наредил своя малък земен рай. Старата Антонина им готвеше черен боб със сланина и ориз, салата от водна тиква и черно бразилско

[1] Първата публикация на разказа е в сп. „Златорог“, год. XIX, 1938, кн. 4, с. 154 – 164. Подпис: Матвей Вълев. По-късно писателят го включва в книгата си „Отсам и отвъд“, 1940, с. 98 – 113. Тук предлагаме втория вариант на разказа. – Б. ред.

кафе, тя пазеше и момичетата. Както денят изведнъж изчезва със своето слънце, зной и прах, тъй вечер и хората в бивака се преобразяваха. Един имаше хармоника. Щом изпиеха вечерното си кафе, момичетата насядваха пред тяхната колиба около старата Антонина, момчетата се изправяха пред заслона, музикантът излизаше насред бивака и засвирваше първата от своите три безкрайни мелодии. Някой довличаше коренища и дънери, гнили дървета и сух бамбук, струпваше голяма клада и тикаше под нея жарава от огнището на старата Антонина. Сред поляната се разгаряше буен огън. Светлината му се люлееше наоколо, преваляше към бамбуковата гора край реката, по хълма зад колибите, хвърляше се надолу в реката над големия бент и плуваше по дълбоката вода към отсрещния бряг. Славата за веселия бивак на Еваристо Роша се носеше из целия край. От близките ферми идеха един след друг работници и каубои, трупаха се около заслона, пиеха ракия от захарна тръст с канче от маслена кутийка, играеха с акорданта на карти и зарчета, ядяха клисави сладки от царевично брашно или просто заставаха някъде насред поляната, отдето се виждаха момичетата, и гледаха втренчено към тях.

Първата събота Еваристо Роша обяви, че в бивака ще има бал. Отиде във вендата, напълни една бъчонка с ракия, купи четири дузини сладки, зае втори карти за игра и каза:

– Тая нощ при мене има бал – танци, пиене, ядене и игра на карти и на зарове до съмнало. Сеньор, ела и ти.

– Ще дойда – отвърнах аз. – Ще донеса и парите за седмицата.

– Няколко от момичетата искат да те помолят да им купиш нещо от града – шалове и други дреболии. Ще ходиш ли скоро там?

– Не мисля да ходя скоро в града, сеньор. Имам много работа, не ми е до разходки.

– Жалко. Мария Лурдес вече се радваше, че ще има нов шал.

– Но въпреки това може да се наложи още утре да ида. Да, утре непременно ще се наложи да ида.

Новината за големия бал се пусна във вендата и само за два часа, до залез слънце, обиколи цялата околност, до шест левги път.

Вечерта слязох в маслобойната. Жоаким масларят, добрият мой другар от Сертон, негърът, който се бе оженил за една вдовица с дъщери, постари от него, само защото беше бяла, солеше масло.

– Жоаким – спрях се аз зад него. – Ще дойдеш ли на бала при Еваристо Роша?

Той преобръщаше купчината масло по маслогнета с дървената лопатка.

– Еваристо Роша ще обере пак работниците. Нямаме работа там.

– Трябва да му платя за седмицата. А и Мария Лурдес искала да ме помоли да ѝ донеса нещо от града.

– Мария Лурдес от Жакаре?

– Да, тъкмо тя.

– Старата Антонина е нейна леля, инак не биха я пуснали да работи по чужди места. Тя е от добро семейство.

– Знам, слушал съм и от други за нея. Но не е там работата. Искам да се поразходим. А да знаеш какво ми се случи днес! Нали ти бях казал за един щурец, дето от толкова време ми свири в стаята. Цял месец вече – щом си легна, и той почва: ррът-рът, ррът-рът... Знаеш, свирнята не му се удаваше съвсем, ама това скрибуцане... Някъде съвсем отблизо и тъй слабичко, тъй нещастно, като че едва-едва намира сила да мести лъка по цигулката. Къде не съм ровил, дано го намеря. А после свикнах. Днес пък да видиш история! Разшивам възглавницата, за да сменя сеното, изтърсвам всичко на земята, и ей ти го щуреца сред сеното – целия измачкан, прашен, изкривен.

Жоаким събираше маслото.

– Мария Лурдес е само на седемнадесет години... – пресече ме той.

– Ти пък помисли, че толкова много ме засягат годините на Мария Лурдес. Тя наистина е хубава. Като я гледам, очите ми пълни. Мисля си аз, че съвсем не подхожда за моето оризище. Понякога ми иде... Впрочем нищо не ми иде, Жоаким, съвсем нищо. Аз съм бял, а тя е креолка. Не е за мен. Хайде, обувай се, време е да вървим.

Беше краят на август. След първия дъжд в целия Сертон горяха пасищата. Каубои сновяха с викове из високата засъхнала трева и прехвърляха добитъка отвъд реката. Яздеха из граничните пътища, драскаха кибритени клечки и ги хвърляха в тревата. Между коренчетата плъзваше жалко опушено пламъче, улавяше се за пожълтелите стъбла и листенца, лазеше наоколо и нагоре, ядеше, пълнееше, поемаше сила и бурно тръгваше из полето. Пламъкът се извиваше нагоре, димът се клатеше в наплашения въздух, земята шумеше и съскаше, и се гърчеше. Само птиците не бягаха. Те се виеха над дима и пламъците, снишаваха се над полето. Често някоя се спускаше като стрела надолу, за да се възвиси след миг с тлъста плячка – наплашена и навита змия. Преваляше денят и заедно с него стихваше огънят. Земята уморено отърсваше пепелта от ребрата си и чакаше нощта, чакаше утринната роса. Нощем всичко замираше. Само горе тръпнеше Южният кръст сред пъстрия безпорядък на тропическото небе, а в полето тлееха запалените дънери на отдавна изсечени дървета.

Вървя след Жоаким. Пътеката ни води край реката, между бамбука и изгорялото пасище. Понякога забавяме крачките си, извръщаме се към далечни нестихнали пожари и неволно се заглеждаме нагоре, а после не виждаме пътеката, защото очите ни са заслепени от звездите.

– Има ли в твоята земя звезди?

– Има.

– Като бразилските ли са, или други?

Гледам ги дълго. След завоя, при разкривения дънер на старата жатоба, му отвръщам:

– Звездите у нас са други.

Никога бразилецът не пита за нещо ей тъй, напразно.

– Нашите бразилски звезди – казва негърът Жоаким, – те са по-големи и по-красиви от звездите на всички други страни, защото Бог е най-близо до нас.

Искам да му възразя. Но пак оглеждам горящите дънери, далечната светлина от пожарищата, небето, нависнало от ярки плодове.

– За всеки човек неговата земя е най-близко до Бога, Жоаким.

Пред нас, към бента, вече прозира огънят на Евaристовия бивак, до нас стига разлетият глас на хармониката.

– Не помня казах ли ти, че Мария Лурдес искала да ѝ купя шал от града. Ти знаеш ли къде продават хубави шалове?

– Дона Аделина знае.

– Вярно, как пък забравих, че госпожата ти е модистка и познава платовете.

Жоаким дълго върви, без да продума нещо друго. Когато стигаме на бента, той ме дочаква и ми казва съвсем убедително:

– Навремето тук работеше един каубой, Кладионоро. Отиде в Жакаре. Премести се там заради Мария Лурдес. Тя е сгодена с него, а той ми е пръв приятел.

Минахме стъпка по стъпка през бента. Той беше тъй отдавнашен и дърветата му бяха зелени от времето. Отвъд, на кръглата поляна, се бяха струпали вече хора. Хармониката охкаше и пъшкаше. В светлината на огъня се въртяха няколко двойки момчета. Тъй е в сертонските ферми, там няма момичета. А всички обичат да се въртят, всички са страстни танцьори, особено когато са боси или със сандали. Обущата си, ако ги имат, те пестят за баловете в Коринто, за танцувалните салони из женския квартал под гарата. Най-страстният танцьор от фермата на Еврипидис де Паула – Жвон Карпато – си купи за празника Сан Педро жълти обувки от шевро и отиде на бал в Коринто. Когато на другия ден се върна и откачи от седлото обувките, подметките им бяха пробити. Встрани от момичетата, зад старата Антонина, стояха гости от съседните ферми и чакаха търпеливо за някой поглед или усмивка.

Истинският бал беше всъщност при заслона, превърнат от Евaристо Роша в същинска малка венда – с ракия, сладки, тютюн и игралня. Тенекиената кутия сновеше от ръка на ръка. Купчината сладки бързо се снишаваше. Вътре, под несигурната светлина на стария фенер, домакинът обираше седмичната надница на няколко наивни играчи, които бяха решили сякаш да останат на лъскавата телешка кожа, докато развалят на

стотинки и последния си милрайс. В ъгъла, зад гърба на Еваристо, кучката Коридейра гледаше плахо огъня и хората. Ноздрите ѝ тръпнеха от дъха на силната ракия. Тя криеше трите си малки кученца, те скимтяха в скутите ѝ.

– Добър вечер, сеньори! – поздравихме ние навалицата. – Как сте? Добре ли се забавлявате?

Отвориха ни път да влезем навътре.

– Нося ти парите, сеньор Еваристо.

– Минутка само! – отвърна той и раздаде карти. – Ей сега, щом свършим кръга.

Начетохме се. Изпихме по две тенекийки ракия. Безцветната течност с дъх на захарна тръст се разля из жилите, нахълта в кръвта. Стана ми леко и весело.

– Още една глътка? – пое тенекийката Еваристо Роша.

– Ще ми дойде като отмерена на гърлото. Още шест тустона.

– Моля, моля! – махна с ръка акордантът и седна пак върху телешката кожа на земята. – Черпнята е от мен, а играта от теб. Седни да поиграем.

– Има време за игра, сеньор Еваристо. Вземи по-напред парите на другите играчи, после ще дойде и моят ред.

Той се усмихна широко, пресегна се, прибра няколко тустона и наплюнчи пръстите си:

– Всяко нещо си иска майстора, сеньор.

Отидох към огъня. Той разстилаше топли вълни. Беше тъй чужд на сертонската нощ. Повечето от хората ми бяха познати. Моите работници бяха също там. Имаше и много гости. Повечето бяха боси, неколцина със сандали от волска кожа. Повечето бяха по риза и платнени панталони, неколцина имаха и къси палтенца. Бедни хора, скромни дрехи. Но на главите на всички гордо стърчаха кожени каубойски шапки, на каишите се клатеха тежки кобури и дълги ками, а на много боси крака подрънкваха огромни шпори. Бяха надошли отблизо и отдалеко пеш и с коне, за да се повеселят, да потанцуват един с други и ако се удаде случай, да се посбият за някоя от хубавиците из далечното пазарище Жакаре.

Пред момичетата седи старата Антонина.

Отивам при тях. Те се раздвижват, две ме поздравяват с половин глас, а старата Антонина става и се ръкува с мен.

– Мария Лурдес – казвам аз. – Ела да танцуваме.

Наоколо стихва.

– Ние не сме тукашни, ние не сме за танци... – навежда очи Мария Лурдес.

– Иди! – сопва ѝ се старата Антонина. – Сеньорът ти е патрон, с него можеш да танцуваш. Какво чакаш още?

Мария Лурдес става, оправя косата, ръкавите, верижката с кръстчето и тръгва към поляната.

– О, Жозе! – викам аз към музиканта. – Хайде, карай!

Улавям Мария Лурдес през кръста и почвам да се въртя.

– Искала си да ти купя шал от Коринто. Утре ще замина за там. Какъв искаш да бъде?

Тя мълчи.

– Шарен ли, или само от един цвят?

Тя казва:

– Какъвто носят жените от твоята земя.

– Ще попитам дона Аделина, тя ще ти избере най-хубавия.

– Коя е тази дона?

– Съпругата на Жоаким масларя.

– Тя млада ли е?

– Не, тя е стара, но е бяла.

– И ти си бял, а не знаеш да танцуваш.

– Ще ме научиш, Мария Лурдес.

Тя замлъква. Заглежда се някъде край мен. Огънят хвърля матови сенки по очите и косата ѝ. Прихващам я по-плътно.

– Моля ти се, недей така. Всички гледат насам. Не ме тегли към сянката.

– Мария Лурдес – отвръщам аз. – Защо те е страх от мен? Денем не откъсвам поглед от тебе. Всяка вечер ти пращам поздрави по Евариcто Роша. Нощем те сънувам. Откак си тук, мисля само за теб. Мария Лурдес, защо се преструваш, че не ме виждаш?

Момичето не отвръща нищо, но стиска по-здраво ръката ми.

Както от хвърлени в огъня съчки изведнъж бликва светлина, тъй и в мен избликва радостта.

Отвсякъде ни обгръща смутената от огъня вечер. Когато светлината заглъхва, над нас се надвесва небето. На брега лъха остра миризма от нависналия шумак. Из тъмнината зад колибите разтворените ноздри жадно поемат дъха на зряло пасище. В светлината на огъня лудуват, губят се във високата нощ и наново блясват като хвърлени стрели две нощни птици. Не се въртя с Мария Лурдес, тъмната и гъвкава сеячка на ориз, която по цели дни крачи из моята земя и зарива с бос крак оризовите зърна, а съм прегърнал бразилския Сертон, с тъмните му и потайни сили, с вечната зеленина и младост, с пасищата, стадата из тях, сертонската далечна планина Диамантина и мощната река Сан Франциско, зад която почива щатът Баия.

– Да идем към огъня – моли ме момичето. – Ще забележат. Да се срещнем утре, сега има толкова хора.

– Мария Лурдес, ще те чакам след малко на мостчето.

– Не, не мога.

– Ела след половин час на мостчето, зад бамбуковата гора.

– Не, не мога.

– Мария Лурдес, пътеката минава тъкмо зад заслона, все по брега, край гората.

– Не.

Завъртяхме се още три пъти, после Мария Лурдес се отдели.

Отидох при другите. Почерпих приятелите си с ракия и сладкиши. Разказах им, че отвъд океана, в другата земя, е студено и вали сняг, когато тук е лято и валят дъждове. Те ме слушаха, увлечени уж от хубавия ми разказ. Обръщаха се незабелязано един към друг, смигваха си и скришно се подсмиваха. Мария Лурдес се притаи в сянката на колибата, облегна се на големия евкалипт и се загледа в огъня. Прощаваше се с нещо, което никога вече нямаше да се върне.

Жоаким ми каза:

– Хората и без това не вярват на твоите приказки. По-добре е да изпием по една глътка.

– След малко ще си ходя.

– Ще си отидем заедно.

– Исках да ти кажа нещо, но го забравих. Чакай, сетих се. Да отидем утре заедно в Коринто. Ще купим с дона Аделина един шал. Малкият Бенедито е тук, да му заръчам ли рано да доведе конете?

– Утре не мога, ще пълня кутии.

– Да отидем вдругиден. Ще се нагуляем, пък и ти отдавна не си бил при жена си.

Жоаким се извърна, огледа поляната, зърна момичето, което стоеше до евкалипта, отърка крака си в земята.

– И аз искам да ти кажа нещо. Тук, в Сертон, ние пазим онния, които обичаме. Или обичаш едно момиче и не посягаш на него, или не го обичаш и го подлудяваш и мамиш. Да идем вдругиден в Коринто. Там има толкова пансиони – там всичко може. А Мария Лурдес е на седемнадесет години и е годеница. Остави я на мира.

– Не искаш да ме разбереш – прекъснах го аз. – Съвсем не искаш да ме разбереш!

Отделих се от него и тръгнах по пътеката край реката. Мостчето беше наблизо, на десетина минути от бента. Облегнах се на перилото и зачаках. Взирах се към пътеката. Вслушвах се. Исках да усетя Мария Лурдес и да я пресрещна. Дано дойде. Дано не закъснее много.

Дълбоко в мен растеше някакво безпокойство, страхувах се от Жоаким.

То не беше страх.

Ние бяхме толкова близки, че едва ли едно мое приключение би попречило на дружбата ни. То не беше безпокойство. Жоаким никога не би издал, дори и да узнаеше нещо. Никога не би дал да разбере някой какво е чул и видял.

Дали не беше срам?

Бавно в мислите ми се възцари сертонската нощ с дъха, светлината и шума си. Слухът ми се откъсна от тъпата привикналост към околния живот и в мене зазвуча чудна нова песен.

Преживявал съм и други път същото.

Само година по-преди бях посетил за една седмица мой приятел фермер близо до Монтес Кларос, в дъното на Сертон. Около фермата се шире гора, безкрайна и безредна, дива, вековна. Поисках да направя лъкове и стрели на дечурлигата. Отидох из гората да намеря вейки от арково дърво. Беше рано следобед. Знаех, че не мога да се изгубя. Във фермата денонощно работеше моторната мелница. През няколко секунди, равномерно и непрекъснато, из цялата околност се носеше пискливата свирка на високия газоотдушник: фю-фю-фю. Тоя чужд, остър звук се чуваше много надалеко. Особено привечер, когато природата стихваше. В гората, естествено, се изгубих. Тръгнах назад и се обърках съвсем. Часове скитах, наострях слуха си, за да чуя свирката на мелницата и да се оправя по нея. Но не чувах нищо. Мръкна се. Нападнаха ме комари. Ято шумни папагали пристигна и се настани в гнездата си. Къде съм? Над себе си понякога виждах кръгла изрезка от небето. Не познавах добре звездите и не можех да се ориентирам по тях. Почнах да се безпокоя. Да прекараш нощта в бразилската гора е все едно да се решиш да влезеш в ада.

На двадесет крачки от мен зърнах някаква тъмна сянка. Животно. Спрях се. Мравояд? Тапир? Или...

Тогава слухът ми се отвори. Съвсем наблизо чух свирката на мелницата: фю-фю-фю. Забързах нататък и след малко бях във фермата. Запитах дали са спирали работа. Те се учудиха:

– Как – казаха – ще спираме работата тъкмо сега, когато имаме да мелим по няколко тона царевица на ден?

– Ами свирката не беше ли спряла?

– Защо ще спира – тя си свири винаги когато мелницата работи.

Така неочаквано и там, на мостчето, около мен гръмна сертонският шум.

Далече в пасището мучеше крава. Гласът ѝ идеше глух и равен, като болка и радост, като далечна камбана, която възвестяваше раждането на нов живот. Зад мен, откъм самотния аратикум, безброй бръмбари, невидими и кресливи сигароси, свиреха изпод напуканата кора пискливо и пъстро. Съвсем наблизо извардваше паузите и се опитваше да се намеси в нощния концерт твърдоглав щурец. Друг пътник из бразилската нощ –

голям светещ бръмбар – мина край мен с топло приятелско бръмчене. От очите му се разливаше жълт кръг светлина, като радостно петно сновеше тя над пасището. Откъм фермата, но тъй далече, като че звукът бе пътувал цели часове, преди да стигне до мен, се носеше лай. Кучетата бяха подушили някое животно и го гонеха. Лисица? Вълк? Не. Така лаят кучетата, когато попаднат след някоя от ония малки сребърни сърни, които се спасяват от всички свои врагове само с бяг. А какво ставаше надолу, по брега на реката? С кого се дърлеше гърмящата змия? Защо все по-отривисто и сърдито тракаше с кокалената дрънкалка на опашката си тя? Бореше ли се на живот и смърт с дивата котка, или бе нападната от роище едроглави мрави?

Изплетена от безброй звуци е сертонската нощ. Аз разпознавах само най-ярките и най-близките. Но за ловеца, отрасъл в скутите на тоя вечен живот, този шум е езикът, с който животните разговарят помежду си, а природата – с човека.

Изведнъж всичко се промени. Слухът ми се насочи другаде.

Някой идеше по пътеката. Дали беше Мария Лурдес? Не беше ли друг? Какво щеше да си помисли?

Отдръпнах се и се вслушах.

Стъпката на бразилката е провлачена, безшумна и мека. Когато стоях в тъмното пасище край пътеката, не чувах удари от сандали по отъпканата земя, а шумолене. Струваше ми се, че някой полугласно повтаря: аз съм.

Идеше Мария Лурдес. Беше зад последния кривел.

Не беше ли шепотът на нейните стъпки частица от тая нощ, тъй прошарена със светлини и звуци?

Мария Лурдес беше само на седемнадесет години. Тя беше годеница на каубоя Кладионоро – на един от ония смели и тъмни каубои, които развяват гривата на коня си из сертонските пасища. Към Нова година те щяха да се задомят. След време Мария Лурдес ще даде живот на други бразилски каубои. Когато пътник мине край нейния скромен дом сред пасището и поиска чаша вода или огън за цигарата си, ще се радва на тая майка и нейните деца.

Тя беше тъй близо.

Аз лежа в тревата. Виждам Мария Лурдес. Тя е до мостчето. Сега се обляга на перилото. Оглежда се за мен.

Тя вика:

– Къде си?

Аз съм се слял със земята само на няколко крачки от нея. Не дишам. В мене кипи младостта. Земята ме пълни с желание да стана и да отида при Мария Лурдес, да я поема и понеса из пасището, да я положа на

уханната постеля от наплъстена суха трева и да потъна в забравата на бразилската нощ.

Но над мен виси небето, звездите ме гледат, в ушите ми звънти песента на полето, а долу, под моста, тежко се влачи водата.

Хапя устните си, забивам пръсти в тревата и се държа.

Изведнъж под мостчето се разнесе тежък плисък. Риба, навярно елдорадо, играеше и се бе изхвърлила над водата.

Мария Лурдес се сепна. Огледа се тревожно. Отдели се от перилото и забърза назад, към бивака на акорданта Евариcто Роша, който я беше довел от Жакаре.

Лъжата на Жозе Верисмо[1]

Слизам към фермата на Еврипидис де Паула.

В голямата поляна пред двора лежат и мирно преживят кравите. С извърнати към краварника очи, вслушани в мученето на затворените телета, те чакат утрото, за да ги пуснат вътре и да ги съберат с малките им.

Вратите и прозорците на къщата на надзирателя Жозиньо са широко разтворени. Слугинята Алфрединя разтребва голямата трапезария, дето току-що последните абонати на неговия евтин стол пиха вечерното си кафе. През вратата на спалнята виждам жена му дона Жовина. Тя ме забелязва, когато минавам през светлината, поздравява ме усмихната с глава, с едната ръка прибира дрехата си, а с другата тегли детската люлка.

Сред просторния свечерен двор, в светлия кръг под електрическата лампа, стои една огромна змийска жаба. Облегната е на предните си крака, опряла е на земята издутия си корем. Тя е голяма колкото костенурка и денем лежи заровена в земята, а нощем излиза на лов. Гледа право нагоре. Очите ѝ са жадно изцъклени. А около грейналата крушка се превалят безброй мушици и комари, нощни пеперудки и какви ли не бръмбари. Едно мъхнато насекомо с крилца, които сребърно бляскат в светлината, се отделя от омагьосания кръг и описва няколко кривела встрани. То вижда стъклените очи, които са се впили в него, и движенията му изведнъж стават мързеливи и несигурни. Спуска се като омаяно право към жабата, а тя го изчаква с отворена уста, затваря я само за миг, наново я отваря – и пак чака съвсем неподвижна.

Подминавам нататък.

Извръщам се надясно, към натъпкания с телета заден обор на краварника. Те навярно ме виждат, може би мислят, че ида, за да ги пусна при майките им. Вълнуват се, тропотят, няколко от тях несмело се обаждат – и всички стихват.

Насреща, пред отворената врата на гаража, шофьорът Франциско беседва с мулата Маноелон. Те имат за какво да си говорят, Маноелон е тук самозваният лекар, с билки и корени, и разни миризливи води знае той да цери всякакви болести. Франциско пък от няколко седмици, откак се влюби и почна да спи при хубавицата Мариня Паулиста, стана негов редовен пациент. Но и тяхното приятелство не ще е задълго, и то ще завърши с крах. Защото Франциско изпи вече две дузини бутилки с миризлива вода и изяде цяла торба сушени листа и корени, а болестта му, вместо да изчезне, съвсем се влоши.

---

[1] Първата публикация на разказа е в сп. „Българска мисъл“, год. XIV, 1939, кн. 5 – 6, с. 319 – 332. Подпис: Матвей Вълев. По-късно писателят го включва в книгата си „Отсам и отвъд“, 1940, с. 114 – 136. Тук предлагаме втория вариант на разказа. – Б. ред.

В градинката пред фермерския дом, под обилната светлина на външните лампи и на разтворените врати и прозорци, седят сред облак от нощни насекоми фермерът Еврипидис и син му Джон, зетят Бернардо Маскареняс и бебето Вероника на неговото коляно. Те мълчат. Нямат и какво много да разговарят – техните работи са си в ред. Вътре, откъм големия хол, се носят тихи удари от пиано. Там дона Мария, дъщеря на Еврипидис и съпруга на Бернардо, седи пред пианото, взима по няколко акорда, а през дългите паузи полугласно разговаря с майка си по техните женски грижи. Фермерката дона Марта се е отпуснала в широкото плетено кресло, слуша с притворени очи и си премисля онези далечни дни, когато раждаше едно след друго децата си Мария, Рита и Лиджия, Джон, Жиралдо, Еваристо и Фламинго, без и да подозира, че ще дойдат времена, когато ще ѝ ги вземат и ще ги разнесат по всички краища на Бразилия – Рита за съпруга на железопътния лекар доктор Алфонсо, други четири по разни университети и училища.

– Ой! – извиква Еврипидис, когато минавам край ниската градинска ограда. – Ой! Елате на чаша кафе.

– Добър вечер, сеньори – спирам аз и се облягам на оградата. – Благодаря, вече пих кафе.

– Нищо, нищо, елате да пиете още една чашка – убеждава ме фермерът и се извръща навътре. – Марта, кажете да направят по чашка кафе.

– Щом е за една чашка само, и то заедно с вас, не мога да откажа – влизам аз в градинката и отивам при тримата мъже.

Джон взима от коляното на Бернардо малката Вероника, улавя я за ръце и я повежда по двора. Учи я да ходи. По цели дни си играе той с Вероника. Игрите му не са наистина съвсем бебешки, но затова пък тя примира от радост, когато е с него. Днес например го намерих седнал на един камък край пътя, пак с нея. Учеше я да стреля. Беше я прибрал в скута си, с лявата си ръка държеше ръчичките ѝ, а с дясната – розовите ѝ пръстчета заедно с револвера. Целеше се иззад рамото на детенцето в една кибритена кутия на двадесет крачки от тях и стреляше, а Вероника, тая малка бъдеща амазонка, трепереше при всеки гърмеж, съвсем онемяла от напрежение, и очите ѝ не бяха пълни със сълзи, а с ликуващи светлинки.

Сядам на скамейката, пием кафе.

Джон подава Вероника на слугинята. Бернардо започва наново прекъснатия разговор:

– Сеньорът не е прав. Какво от туй, че Джон и Жиралдо се повозили из Коринто и по шосето за Пирапора с двете момичета от пансион „Кристал“? Това е най-добрият пансион на Коринто, там всички момичета са чисти и подбрани, лекарят ги преглежда два пъти в седмицата. Може да е наистина грешка, че са се оставили да ги види целият град, но то е, защото са забравили да спуснат перденцата на колата. Не е ли тъй?

– Тате си няма други грижи, та сам си създава нови! – намесва се Джон.

Старият фермер ги изчаква да свършат и спокойно отвръща:

– Не мислех, че и син ми Жиралдо, който е още студент, вече скита по пансионите. Нищо. Станалото станало. Колата аз продадох, утре Франциско ще я отведе на новия ѝ стопанин. Ще взема друга. Избрах си новия модел форд. Но ако и нея ми замърсите с проститутки от пансионите, също ще я продам и не ще купя вече нова. Возете се после с волска кола, както аз се возех, когато бях на вашата възраст.

Би помислил някой, че те си говорят кой знае какви любезности – тоя стар бразилски земевладелец, който някога е трупал богатството си, като сам е препускал заедно с каубоите след стадата, и неговите потомци, които другояче търсеха да утолят буйната си сертонска кръв.

Слугинята наново пълни чашките с кафе, разговорът стихва, а отвътре, между бавните удари на пианото, се дочува тихият глас на дона Мария:

– Доктор Алфонсо и Рита им дават да дъвчат захарна тръст. Тя е сладка и жилава, пък била много добра и за зъбчетата, когато почнат да никнат. Уталожвала съвсем болките. Искам и аз да опитам с Вероника.

Сбогувам се и тръгвам надолу.

Вендата е още отворена.

Няколко работници от фермата са се облегнали на тезгяха и тихо шушукат, сврели главите си една в друга. Навярно са чули, че някъде плащат няколко стотинки повече и сега се наговарят да тръгнат нататък. Старият негър Антонио Сотеро допива ракията си. Двама каубои, дошли с коне из съседните ферми, разтеглят покупки на едро: мандиока, царевично брашно, захар, ориз, фасул, тютюн.

Шеста седмица вече долу, в мелницата за захарна тръст, се работи ден и нощ. Свариха ракия – тази година само осемстотин хектолитра – и сега варят захарта. Всяка вечер слизам долу и прекарвам няколко часа между работниците и каубоите в задния двор на мелницата.

Момчетата и дечурлигата са насядали наоколо, по праговете на стаите, по купищата дърва, на стълбата към циментовата мелнична вада. Всеки е взел по един прът захарна тръстика, люти кората с ножа си, смуче сока и плюе остатъците.

– Сеньор! Сеньор! Елате!

Бенедито, висок пъргав креол, ме вика откъм колите.

– Вземете си от тая лисича тръст, тя е най-добра за смукане – подава ми той едно олющено парче. – Седнете за малко при мен, искам да ви питам нещо.

Започвам да смуча и аз тръст.

– Какво има?

– Вие като сте от друга земя, там има ли също ракия и захар?

– Има и ракия, и захар.

– А захарта от тръст ли я правят? И ракията също?

– Не, Бенедито. Захарта там правят от цвекло, а ракията от грозде и от плодове.

– Тъй си мислех и аз. Там е беднотия, там е глад, щом си нямате захарна тръст. Я вижте, сеньор, колко е сладка – като я смучеш, сокът минава направо по жилите и ги разхлажда.

По цели дни пеят от далечните тръстикови ниви към фермата натоварените със захарна тръст коли на Еврипидис де Паула. Всяка кола си има своя песен, която се носи надлъж и нашир през хълмове и пасища, през долове и гори. Вървят и си пеят колите всяка на своя си глас, а във фермата се ослушват за тях и отдалеч ги познават.

Пет чифта волове, всички еднакви по цвят и по ръст, теглят бразилския каро. Минава той през блата и трапища, през стръмнини и пясъци с огромния си товар върху двете плътни дървени колела и пее, напук като че ли на камионите, които работят само дето вече има мостове, настилки и шосета. Цяла Бразилия носи така своята жътва – памука, какаото и кафето, тютюна, рициновото семе и каучука – на изток, към пристанищата. По цели дни не спира тая тъжна и монотонна песен, когато керваните се проточат през фермите, тръгнали от единия за другия край на света.

Така стига и захарната тръст в голямата мелница над реката. Всеки ден по осем коли – петнадесет тона тръстика чакат ред за железния валяк на пресата. И не само захарна тръст носят тия коли, а носят те и радост за децата и за възрастните, и за добитъка, че и той получава шестнадесетия тон – върховете със сочните тръстикови листа.

Работниците, каубоите и децата смучат тръст по дворищата и квартирите; жените смучат по къра, когато работят, или на реката, когато перат; слугините сновят с пълни уста и люшят със зъби дебелата твърда кора; фермерът и фермерката също смучат, защото е добре за зъбите, синовете и дъщерите им също, и внучетата, защото лекарите препоръчват, а и на пеленачетата дават меки сочни резенчета, защото са сладки и уталожват сърбежа по набъбналите венчета.

– Вие трябва да се научите да разпознавате коя тръст е добра и коя не, сеньор – съветва ме приятелски Бенедито. – Ръждавата е добра за ракия и захар, но не струва за ядене, защото коленцата са много близко едно до друго. Червената е по-добра, но тая, лисичата, която тук наричаме и сертонска, тя е най сочна и най-сладка. Ето ви още едно парче.

Той ми се усмихва и в тъмнината блещукат големите му бели зъби.

– Само дванадесет пръта изсмуках тая вечер, сеньор. А веднъж се бяхме уловили на бас и аз го спечелих: двадесет и седем изядох от край до край. Коремът ми се наду, също като кога ям диня.

Има някои, които не са свикнали като Бенедито да предъвкват по двадесет и седем тръстики. Когато ги заболят челюстите, те слизат при Жозе Верисмо, майстора на мелницата. Изпод железните валци на пресата, през цяла мрежа от дървени улеи с клапички и прегради се събира гарапата, кехлибареният тръстиков сок, в осем големи дървени кораба. Тук някъде, под чучурчето на някой пълен с шира кораб, подлага работникът със заболелите от смукане челюсти канчето си, напълва го и го изпива на един дъх.

Долу, под корабите, край казаните работи със своята огромна лъжица майсторът Жозе Верисмо. Вдига кипящата течност нагоре, цеди я полека назад и преценява дали е вече сгъстена, за да я прехвърли в съседния казан.

– Ойженико! Маноелзиньо! – вика той. – Себастон! Искате ли варена гарапа?

Работниците подлагат тенекиените си съдини.

– Оставете я да изстине – пълни съдините и говори майсторът. – И внимавайте, когато слагате канчета под чучура, да не капне нещо мръсно в гарапата, защото цялата може да се вкисне. Хайде да ви няма, и си отваряйте очите да ви не види Джон или сеньор Еврипидис, че одеве пак ми заръчаха да ви давам само по чашка, а не с цели тенекии.

Сновят из задните дворове сенки на хора, понесли тенджерки и консервени кутии с топла гарапа.

Други пък не бързат, те насядват долу, на двата дълги пъна, около Жозе Верисмо, пият от време на време по глътка гарапа и слушат онова, което опитният майстор им разказва.

И мене не ми се прибира вкъщи. И аз слизам долу.

Жозе Верисмо ми подава влажната си сгорещена ръка, приканва ме също да седна, напълва поставените наоколо съдини и казва:

– Ще отида навън да нагледам огъня, зер огнярите ми днес са малко мързеливи.

Излиза, бави се няколко минути и ненадейно застава на вратата:

– Псст! Джон...

Хората изведнъж се събуждат, всеки взима съдината си и набързо изчезва. Оставаме сами.

– Уф! – въздиша Жозе Верисмо и застава до казаните. – Добре че се разотидоха, омръзнаха ми вече. Седят, дремят и слушат, и никой нито думица не знае да ми каже. Пък исках и с вас да поговоря. Я тук, сеньор – и Жозе Верисмо вади изпод кораба моята тенджерка, – за вас отделих от най-добрата гарапа. Чудна е, гъста, сладка. Като я видях, така си и останаха на нея очите ми. Гледах, гледах и реших да направя малко рападура – и Жозе Верисмо премрежва очи само при споменаването на бразилската национална халва. – Сърцето ми е такова, сеньор: спомня ли си за

добри приятели, все ми се ще да услужа с нещо, да направя нещо за тях, което други не могат направи. А такава рападура в целия Сертон няма. Знам аз подправки, ехей, от дядо си наследих рецептите, някога индианците по тях са си правили сладките. Яли ли сте вие, сеньор, рападура от индианци? То е нещо райско, то е такова нещо, дето с думи не може да се опише. А моята е същата. На президента да пратя рецептите, каква ли награда ще ми предложи? Но аз тайната не мога да издам, тя си иде в рода ни от човек на човек. Тайна семейна е и никой никога не ще я издаде.

– Благодаря ти много, Жозе. А твоята работа тук комай е вече на свършване. Днес другите минаха на нивата над Пасто дос Карпатос. Една седмица – и те също свършват.

– Още седем-осем дена, сеньор.

– А после?

– После ще направя рападура за фермата и за вендата и ще прибера казаните.

– Какво ще работиш, когато свършиш тук?

Жозе Верисмо стихва. Замисля се, а лицето му, цяло потънало в рядката тъмна брада, се смирява и набръчква от умора.

– После ли? От един месец не съм легнал да поспя като хората. Нали виждате и вие: нощем тук, сутрин тук, на обед пак тук. Нито храната ми е храна, нито сънят ми е сън. И при вас да дойда, и вие ще ме вземете. Зная аз да сея и да отглеждам ориз, картофи, лук, всякакви видове растения и животни. Ехе, сеньор, де ли не е ходил Жозе Верисмо, какво ли не е работил в живота си! Имаше там в Сан Паоло една чифликчийка...

Много обича да разказва Жозе Верисмо. Слушал съм го да описва най-подробно по цели нощи фантастични морски сражения, в които участвал през време на войната. Доколкото предполагам, кракът му не е стъпвал на кораб. Но от онова, което аз му разказвах за морската война, и от другото, което сам си надовнаждаше, той съчиняваше грандиозни истории, така разпъстрени и обогатени, че заедно с другите и сам аз ги слушах с увлечение. Описваше той как преследвал разбойници, как освобождавал момичета от ръцете на хищни търговци на робини, как спасявал свои близки фермери и семействата им от кръвожадни отмъщения, как спечелвал и прахосвал несметни богатства през времето, когато играел на лотарията или когато копаел диаманти. Онова, което бе слушал из скитническия си живот по сертонските ферми, заедно с видяното и чутото от него или неговите приятели из кината на малките градчета, се превръщаше в някакви чудни приключения с много страсти и много геройства, и много опасности.

И все пак Жозе Верисмо не лъжеше. Той само съчиняваше. Нито аз, нито другите търсехме в историите му правдоподобност или абсолютна истина, ние всички ги възприемахме като някакви приказки, които при-

кованаха вниманието ни за дълги часове с безбройните описания на всякакви умни и безумни човешки дела и природни стихии.

Умееше Жозе Верисмо да разказва и всички го слушаха с благоговение, всички се възхищаваха гласно на неговите дела и го спохождаха вечер негласно със своите консервени кутии и празни тенджерки, да го слушат и да пият гарапа. А той ги обичаше и им се радваше, задето му вярваха, и им наливаше колкото искат, въпреки всички строги забрани.

Кой кого всъщност лъжеше – другите него или той тях, не зная.

– Защо изпъди момчетата? Трябваше да ги оставиш тук – по-весело е, когато сме повечко хора.

– О, сеньор... – извръща той към мен потното си лице. – Каквито са лакомци, ако ги оставя, ще си развалят стомасите от многото гарапа. Пък извън това исках и с вас насаме да си поговоря. Вие сте учен човек. Ще ми се да ви помоля за нещо. Седнах веднъж преди войната и като рекох: ще се науча да пиша – докато се не научих, не мирясах. Купих си един лист и молив, а жена ми, дона Вирджиния, се зае с мен и в една седмица ме изучи. Когато нарисувах първите букви, тя ги гледа, гледа, пък току грабна листа и право при патрона. Като ги видял, оня ѝ казал: „Той твоят мъж, дона Вирджиния, пише буквите от мене по-добре“. Наскоро почна войната и аз постъпих в артилерията. Инак, какъвто съм си инат, като нищо щях да науча и четмо, и писмо. Та исках да ви попитам: не е ли вече късно, или все още мога да се изуча?

– Можеш, разбира се, че можеш. Но, Жозе – шегувам се аз, – ти разправяше, че си от марината, а сега излезе, че си служил в артилерията.

– Много просто: артилерист бях на кораба. Много добре улучвах чуждите параходи, та още на втората година ме произведоха сержант. Работата ми беше по-особена от работата на другите. Като се наредят топовете, аз само минавах да проверя дали мерниците са вярно нагласени. Като стигнех до края, обръщах се назад, вдигах ръка и командвах: „Стреляй!“.

– А на кой фронт беше, Жозе? Тя Бразилия май че не ходи никъде на война?

– На другата земя бях, сеньор.

– На коя друга земя, Жозе?

– Отвъд Голямата вода, сеньор.

„Защо ли – мисля си аз, – защо ли да се подигравам с тоя добродушен човек? Не е ли по-добре да заговоря с него за нещо из живота му, за нещо близко и реално, и сърдечно, което не ще е измислица, защото няма да е свързано с геройство?“

– Е, Жозе, как е сега дона Вирджиния? Къде живее?

– Дона Вирджиния ли? – променя гласа си Жозе Верисмо. – Тя беше най-красивата жена, която съм виждал. Но тя почина преди шест години.

Остана ми само Албертина, моята дъщеря, която наследи и добрия характер, и красотата на майка си.

– Къде живее дъщеря ти Албертина? – питам аз.

– Дъщеря ми – бърше ръцете си с кълбо кълчища Жозе Верисмо – живее в Коринто.

– Тя навярно е вече омъжена?

– Още не е. Искат я много момчета, но... – той гузно се усмихва – но аз все я съветвам да почака, докато се яви истинският.

– Доколкото разбрах, тя е вече голяма?

– Ето, толкова голяма е – вдига ръка Жозе Верисмо до гърдите си.

– Толкова? – повтарям неволно аз и правя същото движение до моите гърди.

– Не, малко по-голяма е, на вас ще стигне до очите.

– Че тя е високо момиче.

– На мен се е метнала.

– Бяла?

– Като мен. И аз съм бял, черното ми е дошло от слънцето. Чистокръвни бразилци сме. Ако имаме някаква примес, тя е само индианска, но негърска не е. Красавица е моята Албертина. Лицето ѝ матово, косата ѝ тежка, пада на вълни по раменете, когато е разчесана, като черна змия лежи в тила ѝ, когато е прибрана. А очите ѝ – едни големи, верни очи, като на майка ѝ.

– Че тя в Коринто сама ли живее, Жозе?

– Имаме си там къщурка, с леля си живее в нея. Когато се случим заедно в Коринто, ще ви поканя у дома. Искам да видите каква е домакиня дъщеря ми. Как шета! Къщата ни свети от чистота. Вътре е като палат, макар че отвън е малко посъборена и бедна. И как готви Албертина! Като мине някой първенец през града, кметът все нея вика да приготви гощавката. И как пере, как глади! Всичко върши с песен и радост, никога не се оплаква, никого не одумва. Само едно е: малко бедни сме, та не мога да направя за нея онова, което бих искал.

Спомням си моята празна голяма къща навръх баира, край пътеката за Коринто, и потъналата в паяжини кухня. Домилява ми някак за истински човешки живот.

– Такова момиче – въздъхвам аз – като твоята Албертина да влезе в моя дом, какво ли не бих дал! Омръзна ми да живея като на бойно поле, на бивак.

Жозе Верисмо бърка гарапата. Отплесва се за малко в работата си, после ме изглежда свенливо, изпод очи, и шепне:

– Искате ли да повикам Албертина да ви шета?

Това е истинска изненада. В Бразилия, сред кьра, сам мъж в цяла къща – и възрастна слугиня, това е нещо нечувано.

– Дали искам? Как да не искам, Жозе! Но не може, аз съм самичък.

– Вземете ме при вас на работа, дайте ми една стаичка – и ще ви я доведа.

– Тогава повикай я веднага.

– Щом свърша със захарта и рападурата, ще отида в Коринто, ще си почина ден-два и ще доведа Албертина, сеньор. Само след десет дни.

– Да наредя да я вземат с камиона?

– О, защо ще си правите излишни грижи!

– А колко ще ѝ плащам?

– То е сетнешна работа. Нека Албертина ви хареса, нека свикнете с нея – пък тогава ще я оценяваме. То аз ако го върша, не е за парите, а е за друго – защото знам, че сте самичък.

Прибирам се след полунощ. Оправям си леглото, оглеждам разтуренáта стая, лягам. Из току-що привършения разговор израства пред мен Албертина – такава, каквато ми я описа баща ѝ. Чувствам, че снове като светъл някакъв дух из пустата къща. Отдето мине, всичко става чисто и угледно. Притварям очи и като далечно сияние се носи едно момиче, гледа ме, приближава и всичко наоколо е вече друго. Къщата не е скрита сред коприва и трънаци, а се издига с червения си висок покрив връх слънчевия хълм, над широката поляна; пътеката надолу не е вече загубена във власини и бодливи храсти, изрита от дъждове и конски копита, а е малка лъкатушна пътека, посипана с чист речен пясък.

Ставам съвсем рано, преди изгрев, измъчен и изнурен.

Слизам в краварника.

Отдясно, в широкия заграден двор, са кравите, отляво, в покрития обор – телетата. Каубоите доят. Всеки си пуска една крава, тя се втурва към обора с телетата, каубоят открехва вратата и вика:

– Пинтадиньо! Пинтадиньо!

Малкото и слабичко теленце Пинтадиньо е избутано някъде назад. То дочува името си, чувства майка си и през краката на другите телета, през гърбовете им, с мукане си пробива път, влиза в доилнята и като стрела се мушка във вимето, а то се отпуска и дава мляко. С бързо движение каубоят прекарва въжето си през шията и муцунката на телето, оттегля го от вимето и го връзва за предния крак на кравата. Тя го ближе любовно, а пъргавата и влажна ръка на дояча вече се хлъзга по цицките и във ведрото шумят и пенливо се бият силните струи на топлото парно мляко.

– Кладионоро – заговарям аз каубоя. – Познаваш ли Жозе Верисмо отпреди?

– Знам го, виждали сме се в Коринто.

– Той си имал къщица там?

– Не зная, сеньор.

– И дъщеря имал, казвала се Албертина.

– Той често разказва за нея. Но аз не я зная, не съм я виждал.

Вдигам пахарката, притварям очи и пия млякото на дълги, жадни глътки. Наоколо ми се носи здравият мирис на пълен обор и съскането на млякото във ведрата.

На изток вече се светлее.

Избързвам до мелницата, слизам до Жозе Верисмо и казвам:

– Не е ли по-добре да поръчам камионът да иде още днес в Коринто и да доведе дъщеря ти Албертина заедно с нещата ѝ?

Жозе Верисмо, току-що излял един казан гарапа в плоския циментов басейн, подравнява гъстата каша с греблото и клати глава:

– Не, сеньор, не. Почакайте малко, една седмица само. Аз ще я доведа. Тя е много горда, ще трябва първо аз да поговоря с нея, инак може да се огорчи и да откаже.

– Добре, добре. Само дано дойде по-скоро.

По цели дни мисля за Албертина. Работя, почивам, спя, а винаги мисълта ми обикаля някъде из дворищата на Коринто и търси онази малка къщица, която отвън е бедна и западнала, но отвътре е бяла и чиста. Интересувам се по няколко пъти на ден кога ще свърши захарната тръст, грижа се да не спре пресата, пращам хората си да поправят бента, за да има достатъчно вода за мелницата, ядосвам се, че не се товарят добре колите.

Най-после от нивите съобщиха, че захарната тръст е изсечена. Огънят угасна, работата свърши и Жозе Верисмо замина за Коринто.

За първи път в живота си станах домакин. Вместо да ида на лов или на риба, в неделя рано сутринта взех метлата и кофата, пречистих цялата къща, смених бельото на леглото и покривката на масата, избърсах шишето на лампата, изнесох пепелта от огнището, обрах паяжините по ъглите, развъртях се с мотиката около къщата и отесах тръните, копривата и власините, които напираха да влязат през прозорците. Не исках Албертина да се уплаши, когато пристъпи прага ми, и през целия ден се суетях като великденска чистачка.

Жозе Верисмо пристигна в понеделник, късно привечер, сам. Той ми каза:

– Сеньор, много ви здраве от Албертина. Тя е съгласна, но ще дойде идния понеделник. Трябвало да си направи бельо за из къра, да си ушие и нещо за работа. Така, както е сега в градските си дрехи, тя нито ще може истински да работи, нито ще подхожда за тук, че ще прилича на купешка кукла сред тоя прост и свободен живот.

Следния понеделник Жозе Верисмо обясни:

– Освен другите неща, които вече са ушити, Албертина реши да си направи и една по-хубава къщна дреха, за да не се посрами пред вас. Даде

плата на шивачката, а тая пуста мулатка се разболяла след четвъртата проба. Албертина се извинява. Идния понеделник е тук.

На третия понеделник Жозе Верисмо ме дръпна настрана от другите и зашепна:

– Вече и роклята е готова. Но, представете си, шивачката я направила малко късичка, та станало нужда да се навнади отдолу една дантела. Албертина пък, каквато е взискателна, не иска да носи каква да е дантела, а се захванала сама да я изплете. Нещата са вече наредени, всичко е изгладено и нагласено и в понеделник ще я доведа.

Въздъхнах измъчен и предложих:

– Върви с камиона и я доведи още в неделя. Нямам сили да чакам, разболях се от тоя кучешки живот.

– О! – вдигна двете си ръце той. – Потърпете, за бога! Защо ще обръщаме внимание на хората, та да си чешат с нас езиците? Тя Албертина така ме и помоли: по-малко шум, за да не се разчуе, че е дошла да слугува. Аз ще ѝ донеса нещата. Ще взема сандъка на главата си и през баирите, по късия път, за шест часа сме тука. Какво са за мен седем левги път, сеньор? Аз нося на главата си и по-тежки неща, цял шкаф с дрехи ми се случи веднъж да пренеса през десет левги и половина, та нейният сандък ли ще ме уплаши? Ще стигнем тихомълком тук. Докато хората разберат коя е и що е, Албертина ще привикне.

– Но, Жозе, тя и при мен няма да е никаква слугиня – изповядах се аз. – Ще бъде домакиня на къщата ми. Ако иска, тя може да си вземе някое момиче за грубата работа.

В един друг понеделник, малко преди здрач, аз ги видях, че идат. Те бяха наистина много далече. Но очите ми познаваха вече всяко кътче на пътя през баира и още щом се зададоха там едно черно и едно бяло петно, аз знаех, че са те.

Забързах за дома. Последното парче преминах бегом направо през полето.

Те бяха влезли вкъщи.

На вратата ме чакаше Жозе Верисмо.

– Дойдохме – каза и почтително, и радостно той. – Доведох дъщеря си Албертина.

– Къде е? – влязох аз нетърпеливо.

Пред мен, насред хола, стоеше едно момиченце на около седем години. То беше мургаво, с черни очички, мъничко и хилаво. Най-забавното, което то имаше на себе си, не бяха нито очичките, нито панделката на косата и сандалките на босите крака, а беше рокличката му: скроена от някаква стара, изтъркана бяла дреха, тя стигаше едва до бедрата му, а изпод пожълтялата и скъсана дантела надничаха кърпени детски кюлотки.

Усмихнах се на момиченцето и казах:

– На гости ли си ми дошло, миличко? Къде е кака ти Албертина?

Жозе Верисмо пошепна зад мен:

– Тя е Албертина, сеньор. Бетке, кажи добър ден на чича си.

Глътнах си езика.

Десет дни по-късно повиках Жозе Верисмо да дойде с мен до вендата. По пътя му казах:

– Драги Жозе, аз чаках да ми доведеш слугиня или домакиня, а ти ми доведе едно дете. Не стига дето за мен и за къщата няма кой да се грижи, а сега трябва и за него на всичко отгоре да мисля. Албертина не става за нищо, съвестно е да се кара тя да работи. Тя трябва тепърва да играе, да тича из полето, да лови пеперуди и бръмбари, да скача на въже, да джапа из вадите, да пие мляко и да яде попара, тя трябва да расте, а готвенето, прането, метенето – това кой ще ми върши? Просто нямам човек да ми донесе вода, Жозе!

– Сеньор – отвърна боязливо той. – Аз ще върша цялата къщна работа вечер, след като си дойда от полето. И не ни плащайте нищо за слугуването.

– Това е лесно. Имате си там стаичката, останете с Албертина в нея. Не ми трябва мен твоето слугуване. Другаде ми е болката. Бях така доверчив и внимателен с теб – защо трябваше тъй жестоко да ме подиграеш, Жозе? Смятах те за приятел, вярвах ти, но след тая твоя лъжа просто не знам какво да мисля и за теб, и за другите тукашни хора.

Жозе Верисмо помълча няколко секунди и после заговори глухо и сподавено:

– Извинете ме, сеньор. То не беше лъжа, а нещо съвсем друго, което вие не можете да разберете. Аз не съм лъжец, а съм само баща, беден баща съм и нямам никъде нищо освен това детенце, което ми е останало от Бога, за да се грижа за него и да го отгледам здраво и читаво. Добри хора в Коринто го бяха пуснали да спи върху куп чували в бараката на двора, дето си държат кокошките и дървата. Аз обикалям за работа от ферма във ферма, а то не знае и парче хляб да си изпроси. Вие всички идвахте всяка нощ при мен, вас ви беше леко и весело да пиете гарапа и да слушате моите истории, а аз не знаех ни сън, ни почивка, защото всякога умът ми беше в онази дворна барака в Коринто, дето моята Албертина зъзнеше без дрехи, а може би беше и гладна, и болна. И аз, като всеки баща, исках да я прибера при себе си, да ѝ намеря една стряха и едно парче хляб. Вашата къща е празна, вие си имате всичко, при вас не един баща с детето си, а цяло семейство може да живее и да бъде сито и щастливо. Не, сеньор, Жозе Верисмо не ви е лъгал, той не е лъжец, а е само баща и нищо друго не е искал, освен да спаси детето си. Не вие ще ме съдите мене, а оня, дето вижда всичко отгоре. Той знае кога лъжа и кога говоря истината.

Стигнахме до вендата.

– Добре – казах му аз. – Прощавай, че бях малко груб с теб. Ти имаш право. Ела сега да се почерпим по чашка ракия. А на Албертина ще занесем парче тазгодишна рападура.

– Благодаря, сеньор. Не ми се пие. Малката не обича рападура.

На утрото Жозе Верисмо не се яви на работа. По обед отскочих до къщи. Предчувствието ми се оправда – вратата беше заключена, а ключът висеше в горния ъгъл.

Жозе Верисмо беше заминал заедно с дъщеря си Албертина.

Новият форд на Еврипидис де Паула закъсня доста време. Когато пристигна, Джон и Бернардо ме повикаха да го изпитаме до Коринто. Там се загуляхме, нахълтахме в пансион „Кристал“, взехме момичета и със спуснати перденца заминахме за Пирапора, дето прекарахме една весела нощ. На утрото се върнахме в Коринто. Джон и Бернардо си легнаха да спят, а аз тръгнах из града за някои покупки.

Беше вече средата на месец септември.

Виждал съм в живота си какви ли не погребални процесии. Половин милион хора съм виждал да маршируват след катафалката на големи народни водачи в Берлин, и товарни каруци с наредени напряко сандъци съм срещал през дните на жълтата треска в Рио.

Но такава процесия, каквато тогава се зададе по пустата и недоспала улица на веселите коринтки, не бях и помислял, че може да има в света.

Иззад долния ъгъл излезе и тръгна към мен коринтският падре Антонио, последван от някакъв човек, който носеше ковчег на главата си.

„Колко бедност!“ – помислих аз и причаках малката процесия.

Падре Антонио мина край мен. Той притискаше към гърдите си разпятието и евангелието. Погледна ме, кимна с глава и отмина.

Човекът с ковчега ми беше познат.

Свалих шапка и без да продумам, и без да посмея да го погледна в очите, тръгнах редом с Жозе Верисмо към градските гробища.

Брачна нощ[1]

Маноелон, големият плещест креол, се извърна на изток, зажумя към слънцето, надникнало вече иззад губещите се в утринната омара планини, и се прекръсти.

– Сеньори! – каза той повече на себе си, отколкото на другите. – Сеньори! Аз почвам – Бог ми помага!

Прихвана тръстиковото стъбло, замахна с широкия нож, отсече върха, окастри листата и хвърли тежкия прът назад.

Денят, тоя най-обикновен сертонски ден от втората седмица на сухия месец август, започна. Ножовете на работниците засвяткаха в тръстиковата нива. Тя се приведе и заотстъпва пред хората, купчините почнаха да растат, първият монотонен вик се понесе през баирите, преди слънцето да беше напекло черните плещи на хората.

Към обед, току след кафето, когато едни още си остреха ножовете, а други люцеха и смучеха захарна тръст, зад нивата мина един ездач. Някой стана, погледна нататък, извика „боа диа“. Ездачът се приповдигна на стремената, видя хората и свърна към тях.

– Сеньори, бог да ви помага! – каза той и повдигна дългия си камшик с къса, облечена в кожа дръжка. – Някъде тъдява минаваше пътят за градчето Женерал Карнейро. Да не би да съм се объркал?

Никой не избърза да му отговори. Трябваше най-напред да го огледат, да го разпитат отде е и какъв е, че тогава. Но сега стана нещо друго. Креолът Маноелон, който се бе привел над точилния камък, повдигна глава, извърна скулестото си лице, после се изправи, опита на китката си дали ножът му реже космите, сложи го в широката стара ножница и тръгна към ездача.

– Бог да ме убие – заговори той, – ако ти не си Жервазио от фермата на Дионисиус при Форталеза.

Ездачът се засмя.

– О, Маноелон! Никога не мислех, че тъкмо теб ще намеря тук. Чия е тази ферма?

– На Еврипидис де Паула е – отвърна Маноелон и потупа потното животно по силната извита шия. – Какъв хубав кон!

– Мой собствен – каза гордо каубоят Жервазио. – Спечелих го на голямата корида във Форталеза. Триста и седем коня надбягах и сеньор Дионисиус ме поздрави: „На мен – каза – славата, а на теб и славата, и коня“.

---

[1] Първата публикация на разказа е в сп. „Изкуство и критика“, год. I, 1938, кн. 7, с. 339 – 353, под заглавие „Брачната нощ на ковбоя Жервазио“. Подпис: Матвей Вълев. По-късно писателят го включва в книгата си „Отсам и отвъд“, 1940, с. 137 – 158. Тук предлагаме втория вариант на разказа. – Б. ред.

Животното разбра, че говорят за него. Навири уши, опна муцуната си напред, изпръхтя и почна да рови рохката земя.

– Много път, Маноелон, от нас до тук. Де е то Форталеза и де е Генерал Карнейро! Двадесет и два дни вече вървя. Но, слава богу, до довечера ще стигна. А ти откога си тук?

– Отскоро, от юни.

– А откъде дойде?

– От фермата на Дионисиус.

Жервазио се усмихна добродушно.

– Че както сам видях, пътят е три до четири седмици. А ти отдавна, много отдавна се махна оттам.

– Е, да – отвърна Маноелон и вдигна тъмните си очи. – Аз пътувах три години и двадесет и два дена. Двадесет и два дена пеш, а другите в затвора.

– Виж ти! – възхити се каубоят. – А защо?

– Естествено, за убийство. Беше търговец, скарахме се за едно момиче. Вдигна камшик на мен.

– Камшик? Че тогава защо те осъдиха?

– Със свидетели доказах, че вдигна камшик. А излезе, че не е имал камшик.

– Но де е успял да го дене?

– Знам ли! Съдията мисли, мисли и рече: „Да беше чисто убийство – десет години. А ти доказваш, че е вдигнал камшик. Свидетелите ти са почтени хора. Не би трябвало, значи, да те накажа. Пък нà, в книжата пише, че е намерено това и това, а камшик няма“. И отсече: „Тя е съвсем объркана, ами я върви полеж в затвора!“. Правосъдие! Не мож го разбра!

– Жюстиция! Знаем я каква е! – въздъхна Жервазио. – Всеки е прав в тая страна, само работникът от полето и каубоят, които пазят честта ѝ, лежат в затворите. Щом е вдигнал камшик, трябваше него да затворят.

– С ония си свидетели като нищо щях да го осъдя. Ама умря. Още не бях изгърмял цялата пачка – и той издъхна.

– Как прекара в затвора? Весело ли беше? Добри другари имаше ли? На комар вървеше ли ти?

– Там ли? – Маноелон се огледа наоколо, наблизо и после съвсем надалече. – Остави, сеньор! Една полза само имам от затвора: занаят изучих. Бяхме заедно с един доктор. Отровил дяда си. Не искал старият да умира, та му дал да пие някакво мляко; да видят и те бял ден от земите и имането му. Изучи ме в медицината. Всяка болест познавам, лекарство за всяка болест знам да приготвя.

– За всяка?

– Да, за всяка. И болести много. Лекарства още повече: и добри, и лоши. Познавам всички тайни и магии, коренчета и листа, мухи, бръмба-

ри и буболечки. Само една болест има, която не зная да церя. Но тя иде с раждането. Получава се от бащата и майката, от дядото и прабабата. Лоша болест е, човек почва изведнъж да губи свяст, в година-две-три като свещ изгаря в нея.

– Не я знам, сеньор.

– Но и болни да цериш, и то не е занаят като занаят. Нямал съм книжа! Не може, казват, да докторуваш, не си ходил на училище. Ако бях ходил на училище, аз доктор ли щях да стана? А и едни доктори се навъдили, като бълхи! Всяко градче по десет и по двадесет, пък и по фермите вече почнаха да нахълтват. Аз си лекувам хората тук, из полето. Не за пари. За шише ракия, за чувал памук.

Каубоят Жервазио отмина по пътеката, а из захарната нива наново засъска стоманата. С някаква дива радост размахваха обгорелите мъже острите ножове, докато се увлякоха и почнаха истинска сеч: с един само замах отсекат стъблото, с друг върха, с трети листата, а очите им светят и те се оглеждат, и секат, и дишат усилено, а някой спира, стиска ножа и шепне на другия:

– На мене да вдигне някой камшик!... Ах, защо не вдигне на мене някой камшик!

Колко е просторна Бразилия!

Да тръгнеш нататък и да вървиш, седмици, месеци и години да вървиш все нататък, към Леополдина, към Диамантина и Сан Антонио на реката Мадейра, да се загубиш в пасищата на Гояс, да се удавиш в горите на Мато Гросо, да преяздиш низините на Амазонка и пак да вървиш, докато загинеш някъде от черната треска или те разкъсат пумите, онсите и крокодилите, или ти начупи костите боата – толкова много да вървиш, пак няма да стигнеш до нейния край! И както е просторна и незнайна тая страна без граници и без карта, тъй чудни и странни са нейните хора.

Къде отива каубоят Жервазио?

Тръгнал е преди три седмици от фермата на Дионисиус край скотовъдния град Форталеза. Няма нищо свое нито във фермата, дето е главен каубой и водач на стадата, нито в градчето Женерал Карнейро, дето днеска ще стигне. Пътува, пътува... По баирите застига кервани от волски коли и тръгва с тях. Те влачат на юг ориз и чер боб. Той дели тяхната трапеза, яде с тях ориз и чер боб. Пресича реките. Денува по бреговете им, дебне спотаените в обедните сенки пред подмолите риби, стреля ги и обядва с месото им. Нощува във фермите. И пак пътува. В горите бере плодове, а те са тъй много, но той знае кое е кучешка дюля, кое аратикум и кое дива гоаяба. По голите засушени хълмища гони малки страхливи сърнета, в сенките на бамбуковите брегове надушва речната капивара, из блатата стреля по диви патици и черни лебеди – и животът му всеки ден и всеки час е нов и го води все пò на юг, към станцията Женерал Карнейро. Той е

винаги млад и чист, и щастлив, конят му бърза, пръхти и се радва. Какво знаем ние, хората от Стария свят, жителите на големите градове, от истинския живот? Като дивата котка в тежката девствена гора, като прекрасното елдорадо в самотните реки, като черния лебед из ниските блата – тъй свободен, силен и чист е тоя каубой, който в живота си тъй рядко е спал под къщна стряха и годините си е прекарал все на седлото, по пасищата, между стадата, до огъня на раншото.

Къде ли наистина е тръгнал каубоят Жервазио от единия до другия край на Сертон?

Конят му бърза по пътеката през нивите от захарна тръст, пръхти, чупи горделиво предните си крака. Като че пак го водят на някоя голяма корида и иска сега да опита дали подковите са остри и копитата здрави.

Навлизат в ниска безредна гора. Пътеката се вие като змия между бъркотията от клонища и дървета, от нависнали диви лозници и вплетени едни в други къпини и шипки. Конят се сепва, повдига глава, наостря уши и се взира напред. Хора ли има там? Той оправя коженатa си шапка, стяга подбрадника, мръдва коленете и се привежда.

И конят, и той са прави: пред тях вървят Алфрединя, Назаре и дона Педриня.

Чули вече стъпките на коня зад тях, те се извръщат уплашени, искат да се отбият от пътеката в бодливите храсти и да пропуснат напред конника, но каубоят Жервазио дръпва юздите и конят му спира.

– Няма защо да се отбивате, сеньорас, аз не бързам – казва им той вместо поздрав. – Мога и след вас да вървя.

– Минете – подканя го дона Педриня.

– Тук е сенчесто, ще карам полека. Нека се отмори малко добичето.

И тръгват.

Двете момичета вървят едно след друго, сандалите им шъткат по сухата пътека, а старата пристъпя последна с попуканите си боси крака. Алфрединя е в бяла рокля, косата ѝ е стегната в тила, шията ѝ е мургава, силна. Краката ѝ, мускулести и жилести, са тъй познати на Жервазио. На завоите той я оглежда внимателно и се усмихва. Как да не са му познати тия крака и тоя кръст, и тая шия – та нали паранайката Рита от Форталеза, с която е прекарвал толкова хубави нощи, има същото тяло! А Назаре е по-възрастна, навярно двадесетгодишна. Тя е тънка, височка, косите ѝ са по-черни и от очите на коня му, тегнат на тила като сноп черна коприна. И гърбът, кръстът, бедрата ѝ – цялата тя е тъй крехка, сякаш би се пречупила на две, ако се препъне. Тънка е Назаре, но не е слаба и хилава, а гъвкава като дива котка, всяка нейна стъпка се прелива под басмената рокля плавно и топло нагоре. Каубоят Жервазио я заглежда. И нищо не си мисли. Само устните му засъхват и в очите му се разстила матова сян-

ка, която поглъща блясъка им, само кръвта се свлича от здравото кафяво лице в гърдите.

„Какво момиче!“ – мисли си той и гали гривата на коня.

А на завоя Назаре съвсем прикрито извръща глава. Може би е усетила на тялото си, на тъй меко извитите рамене мъжкия поглед. Само за миг се извръща, поглежда го – но то не е и поглед дори, а светлинка някаква, която грейва в него и пак угасва, преди още той да отвърне също с усмивка.

Каква радост му беше да шари с очи по раменете, които се клатеха плавно и спокойно пред него! Кожата им е тъмна и гладка, тя почва от сянката под тежката коса, вдлъбва се по гърба и се губи под дрехата, леко обгърнала кръста. Той се увличаше от това дълго и близко оглеждане, премрежваше очи, стискаше дръжката на камшика и тръпнеше от желание да се пресегне и да я погали.

А конят, който бе надбягал на коридата във Форталеза триста и седем други каубойски коне, пръхтеше и се радваше на сенчестата пътека. Тръскаше глава, одрусваше потта си встрани и душеше врата на дона Педриня, майката на Назаре. Две съседни поколения – креолката майка и морената дъщеря – но косата на майката не е като тежко надиплена коприна, а е плъст от безброй ситни и навъртени фитилчета, които стигат чак до черния врат. Конят тръскаше глава, топлият му дъх пълзеше по гърба и раменете на старата Педриня, а тя се боеше от тая приятелска ласка, дълго се теглеше настрана и избързваше напред, докато най-после се извърна сърдита и възмутена:

– Какъв грозен кон!

Каубоят Жервазио се опомни. Зъбите му – големите бели зъби – светнаха зад попуканите устни, кръвта му се върна в лицето.

– О, как можахте само да кажете, че конят ми е грозен! – възкликна той и го потупа по шията. – Тоя кон да е грозен? Не, не, сеньора, това е най-хубавият кон от всички ферми на Сертон.

– Може – съгласи се дона Педриня и заедно с нея извърнаха глави и забавиха стъпките си момичетата, за да огледат коня. – За вас може да е добър, но за мен е най-грозен! Какво ме души такъв по врата – да нямам там трева!

– Души ви, сеньора, за да ви опознае и да ви стане приятел.

– Не ми е дотрябвал. А вие накъде?

– От Форталеза за Женерал Карнейро.

– О, боже! – обади се Алфрединя. – Такъв дълъг път!

– Нали? – усмихна ѝ се Назаре, изгледа по-надълго конника и пак се усмихна. – А какъв хубав кон – и седло...

– Ами защо сте тръгнали тъй надалеко? – запита майка ѝ.

Каубоят Жервазио присви очи.

Можеше ли да намери думи и да обясни на тая стара креолка, че някоя нощ, без сам да знае как и защо, в него се е събудило желанието да подиша сертонския въздух, да влее в жилите си сила от своята родна земя, да пречисти очите си в зелените пасища и тъмни гори, и далечни планини, да види хора и да потърси нови другари, да се наслуша в ранчосите и фермите на разкази за геройства и за любовни приключения и да похарчи спестените си през три години пари?

– Отивам – отвърна провлечено той – да посетя моя кръстник, падре Алоизо, в Женерал Карнейро.

– При него ли отивате? Той ли е ваш кръстник? Та ние сме също оттам, той е нашият падре.

– При него отивам. Карахме по-лани добитък за Бело Хоризонте, а той се беше изправил край пътя и ни чакаше да отминем. Видяхме се. Аз и не знаех, че той е тук – бях го виждал по съвсем други места. Поздравих го, а той ме прекръсти, благослови ме и ме покани да му дойда на гости. Нали ми е кръстник: неговата воля е за мен повече от волята на майка и баща.

– Вие имате майка и баща?

– О, сеньора, знам ли! Та аз не съм сертонец. От юг съм, от Парана. Кръстник Алоизо ме взе още като дете, доведе ме в Сертон и ме даде във фермата на сеньор Дионисиус, дето съм сега главен каубой. А дали майка ми и баща ми са още там и още са живи, не знам. То е много далече, сеньора.

Гората свърши. Пътеката се разшири, пое няколко други пътеки, превърна се на малък път през пожълтелите от слънцето хълмища. Тръгнаха заедно. Каубоят и старата Педриня разговаряха, момичетата често се споглеждаха едно друго, подсмиваха се и скритом извръщаха очи към кръщелника на техния свещеник.

– А аз, дона Педриня, се казвам Жервазио, другите ми имена са Рошейра дос Кампос. Още кръстник ми Алоизо ме е кръстил Жервазио и ето толкова години вече, може би двадесет и три, това име нося. А тези хубави сеньоритас?

– Назаре ми е дъщеря, другата – Алфрединя – е момиче на сестра ми. Ходихме да берем памук във фермата на Фламино, отвъд захарните ниви, един час зад фермата на Еврипидис.

– Че и аз минах оттам, дона Педриня. Хубава ферма е. Но доста далечко за вас.

– Ох, Жервазио, кой ти гледа пътя! Три седмици сме работили там, сега шест седмици ще има да преживеем.

Сприятелиха се. Стигнаха привечер в градеца Женерал Карнейро. Конникът влезе в двора на кръстник си падре Алоизо. Педриня тръгна с дъщеря си, мълча дълго и гласно си каза:

– Какво момче!

Дъщеря ѝ гледаше в земята. По тъмното ѝ гладко лице бяха цъфнали червени петна.

Да дойдеш от тъй далече на гости на някого, значи да останеш при него поне толкова, колкото трае пътят. В първите дни каубоят Жервазио имаше да разкаже за себе си. Нали от цели дванадесет години не бяха сядали един с друг. После пък падре Алоизо почна да разказва. Това вървеше малко по-бавно, защото от всяко нещо, което бе видял, чул и преживял, той вадеше мъдри съвети, които се мъчеше да вбие в ума на своя кръщелник. На третата седмица почнаха обиколки по близки, познати и роднини, а четвъртата седмица от гостуването си каубоят Жервазио запази за себе си – да си пристегне коня и да направи покупки.

Едно такова селище в Бразилия, каквото е градчето Женерал Карнейро, е бисер сред фермите. Седем улици нашир, десет надлъж, една главна с магазини, оризови и памучни фабрики, черква, училища, съдия, полицейски делегадо, още две-три учреждения и няколко чиновници, банков клон, една рота кавалеристи, кино, бирария, сладкарница – и баста. Малки, пръснати наоколо къщурки за две хиляди жители и няколкостотин хубави къщи на фермерите от окръга, на търговците и чиновниците. Ученици и ученички, дошли от фермите на бащите си да се учат, каубои и работници, дошли от фермите на бащите им да пръснат парите си. Много автомобили и коне и както във всеки град и градец – един квартал с жени.

Градчето няма свой собствен живот, то живее само като средище на фермите, макар че има и жители, и учреждения, и леки жени. Но за каубоя Жервазио то си бе прекрасен град и той му се радваше. Като всеки сертонец, и Жервазио не обичаше много шум. Той бе ходил в Сан Паоло и в Пернамбуко, и във Виктория с добитък и никога там не се бе почувствал тъй голям, свободен, силен, както в някой такъв градец, дето можеше да си пие чаша ракия със случайни познати, да яде сладолед, да хапне привечер парче сирене с бутилка или две бутилки бира, да послуша малко песни от някой китарист, да потанцува в бара на женския квартал, да има една възлюбена, която го чака привечер на вратата си, а като я няма – да си намери приятелка от пансионите или от малките къщички със сенчести дървета пред вратите за каубойските коне.

Колко жени и тук му пратиха вече много здраве, колко пъти го спираха насред път – че коя не би отворила и вратата, и сърцето си пред тоя гост, направен като че за да краси живота? Коя не би скъсала с всички свои случайни и постоянни гости, само да може да го дочака на вратата си, когато ще дойде с накитения кон, който тъй хубаво знае да се върши и чупи под кръстосания огън на погледите към неговия ездач?

Но Жервазио тук си бе уредил другояче живота. Той предпочиташе вечер, след като пригледа и нахрани коня си под навеса в двора на кръстника, да се стегне, да сложи кожената шапка с каишките и пискюлчето и да отиде на вратата на дона Педриня, дето, облегната на стобора, го чакаше Назаре.

В края на четвъртата седмица старият падре Алоизо повика кръщелника и го потупа приятелски по рамото:

– Е, Жервазио, сине мой, време е да се върнеш при господарите си. Ти имаш там добра служба и трябва да я запазиш. Пък и те се нуждаят от тебе.

– Зная, кръстник. Вече почистих такъмите и седлото, стегнах юздите, смазах каишите. И покупки направих за из път и за подарък.

– Ако парите не стигат, кажи ми. Аз мога да ти услужа.

– И дума да не става, кръстник! Не само ми стигат, но ще ми останат. Че какво съм харчил тук? Нищо.

– Ти, Жервазио, си разумен мъж. Радвам се, че аз съм те кръстил. Такива хора като тебе са гордост за Сертон. Ех, като си помисля какъв е твоят живот – опасен и свободен, прост и смислен!... Ами, казват ми, нещо с някакво момиче те виждали да говориш, с дъщерята на една благочестива вдовица. Да не би някое обещание на момичето да си дал? Ти знаеш нашия закон: обещал ли си нещо, ще трябва да го изпълниш.

– Кръстник – заговори младият мъж. – Тъкмо затова се бавя. Исках да те помоля в неделя да ме венчееш с Назаре. После ще остана още десетина тук и ще си ида. След две седмици заминава за Форталеза камионът на търговеца Перейра. Обеща ми да вземе Назаре и да я доведе там.

– Така си и мислех! – зарадва се старият свещеник. – Двойна радост за мене днес. Едната е, че момичето е добро и не ще се излъжеш, а другата е – дето аз ще те венчея.

И ги венча.

Записаха се в регистро цивил, подписаха договора при отворена врата, с двама свидетели, след това ходиха и в черква. Останаха до някое време с другите и после отидоха в бедната къщица на старата Педриня, която се пренесе да спи при сестра си.

Затвориха вратата, запалиха лампата, изправиха се един срещу друг и се засмяха. Всичко наоколо посивя и се изгуби и останаха само те със своята радост – тъй необятна, както земята, която ги бе откърмила, и небето над нея. То не беше радост, а голямо лъчезарно чувство, което на кълба се валяше из тях. Беше вяра, съдба.

– Назаре – говореше ѝ той. – Ето, виждаш ли, ние сме вече венчани.

– Жервазио, щом те видях в пътеката как се изправи зад нас с коня, изтръпнах. Да беше ми казал само една дума, тогава още щях да тръгна след теб.

– Веднъж да си идем във фермата на патрона ми Дионисиус, да видиш колко е хубаво там. Реките са пълни с риба, горите гъмжат от дивеч, дърветата са нависнали от плодове. Какви палми, какви бананели, ларанжейри... И ще си издигнем една къщичка, ще засеем своя земя, ще си купим крава.

И каубоят Жервазио се пресегна към жена си, а тя беше покорна и го чакаше, претръпнала от вярност.

Леглото беше съвсем ново. То беше единствената ѝ зестра.

Минаха няколко часа.

Назаре спеше.

Беше прислонила глава към гърдите му. А той лежеше буден и едва дишаше, за да не я разбуди. В тънката светла завеса на прозореца висеше бяло четвъртито петно от луната. Там отвън се беше притаил целият свят, бе стихнал. И щурците, и бръмбарите, и кучетата, и добитъците по околните ливади мълчаха и мируваха в тая голяма и първа нощ. До прозореца, под новия си навес, мирно хрупкаше конят. Това хрупкане беше единствената връзка с живота – и тая връзка бе тъй здрава и тъй спокойна.

Жервазио не мислеше за нищо. Та има ли място в човешката глава за мисли, когато всичко е само едно голямо препълнено сърце? Жервазио ликуваше. Носеше се на коня си през пътища и пътеки, през бродове и мостове, през ферми и градове на север. Летеше с коня си през пасищата в низините, а те бяха тъмнозелени и зрели. Гонеше тлъсти стада, хвърляше ласото си след диви животни, стреляше. Събираше плодове от горите, ореше земята, сееше, жънеше. И всичко това само за малката къщурка с високия покрив от суха трева, дето го чакаше Назаре. Той носеше и само носеше, а малката къщица богатееше и растеше, сухата трева на покрива се заменяше с червени цигли, калта на стената се превръщаше в тухли, отворите ставаха истински прозорци, наоколо израстваше дворна ограда, мукаха крави с телета, цвилеха жребци, играеха кобили и кончета, наоколо се надигаха ниви от захарна тръст, от памук и мандиока, и всичко бе тяхно, на каубоя Жервазио и на жена му Назаре.

От прозореца се вливаше в стаята съвсем слаба светлина. Жервазио се взря в неясните очертания на лицето на Назаре. Стори му се за миг, че то е измъчено, че тя му е чужда. Но притвори очи, мина му. От прилепналото тяло се преливаше в него топлина. Понечи да я разбуди. Но не посегна към нея, а бавно, внимателно се отмести. Очите му се премрежваха. Сертон започна да се губи в сива далечина, наоколо помътня, изникнаха странните сенки на съня. Последното, което помисли, преди да заспи, беше: дано не хърка, да не я събуди.

Конят хрупкаше отвън спокойно и вярно. Седлото висеше на гредата на навеса, по излъсканите му метални части искреше лунна светлина.

Мина време.

Жервазио почувства през сън как нещо живо, обло, дълго докосна гърдите му. Минаха няколко мига – и пак го докосна. После дългото живо тяло се издигна бавно, удари го през гърдите. Втори път, трети път. По-бързо и по-силно.

Змия...

Жервазио скочи със страшен вик.

Някъде далече, съвсем далече попада в погледа му четвъртитото светло петно на прозореца. Той не го вижда – само го чувства. Но мислите му напускат просторния съновен свят и са пак в стаята. Ножът... Кобурите... Къде ли ги окачи? Ръцете му сноват по стените. Там има едно тъмно петно – там са. Най-после ги намира, грабва тежкия револвер, обръща се с вдигната ръка.

Не е змия.

Жена му е проснала през бялото легло лявата си ръка. Вдига я, удря по постелките. От гърдите ѝ се къса дълбоки, тъмни стенания.

Жервазио се оглежда. Оставя револвера на прозореца.

Приближава към леглото, навежда се.

Взира се в жена си.

А тя се гърчи, лицето ѝ е бледо и мъртво, между устните ѝ пролизва жълта пяна, косите ѝ са потни и разхвърляни, тежки спазми огъват гърдите, раменете, краката ѝ.

Жервазио диша тежко, хърка, задушава се.

„Какво става с нея? – претръпнал се пита той. – Каква е тази болест? От какво се мъчи Назаре?“

Беше призори. Прозорецът бе избледнял.

Жервазио виждаше жена си съвсем ясно. Пяната бе потекла през лицето ѝ, до рамото. Назаре наново се приповдигна, изхлипа и почна да се тръшка.

Жервазио се наведе, улови я за лактите, притисна я.

– Назаре... – зашепна той. – Назаре...

Тя го гледаше, а очите ѝ, широко разтворени, нямаха поглед, бяха без мисъл, бяха мъртви – и мигаха.

– Назаре, аз съм, твоят Жервазио. Назаре, свести се.

Тя стенеше:

– Мамай... Мамай...

– Не ме ли познаваш? Аз съм, мъж ти, Жервазио Рошейра дос Кампос от Форталеза. Вчера се венчахме. Опомни се, Назаре, свести се.

Наля в устата ѝ вода, а тя изтече. Накваси ръката си, потърка челото ѝ, а то беше студено.

Назаре заспа. Сгъна се на две, вкопчи ръце във възглавницата и заспа, без да се събуди, без да се опомни.

Жервазио седя дълго на стола. Гледаше в пода, хапеше устни и стоеше тъй, без памет, без чувства. После стана. Краката му трепереха. Виеше му се свят. Отиде до прозореца. Отмахна завесата и прилепи чело в стъклото.

Конят отвън го видя, доближи, надигна глава и протегна муцуна към лицето му.

Жервазио затвори очи.

Назаре спеше. Възглавницата беше мокра, леглото разтурено.

А той пак видя коня си, огледа стаята, леглото, жена си. И почна да се облича. Взе револвера, откачи кобурите. Излезе на пръсти. Приглади коня си. Притисна лице до ноздрите му – да се постопли.

Кой му беше говорил веднъж, че знае лекарства за всички болести?

Не беше ли това някъде пътьом, когато идеше насам?

Не беше ли в едни захарни ниви?

Маноелон...

Жервазио с разтреперани ръце оседла коня, изведе го на улицата и се хвърли в седлото.

През ранните улици лети конник.

Чираците, които пръскат с вода и метат плочниците пред магазините, жените, които отиват на черква, каруцарите, които извеждат и впрягат конете си – всички отскачат встрани от пътя и гледат към конника. Но преди да го видят кой е и какъв е, той вече изчезва в облак от прах.

– Луд! – казват те. – Ще се пребие!

А Жервазио лети напред и в ушите му се носи само бързото зъткане на копитата, очите му виждат като в сън да прехвръкват край него къщи и хора, и кръстовища, реката той усеща само като силна струя вода в лицето си, но той бърза и шпорите му не се отмахват от корема на коня, той бърза и се носи като вихрушка по неравния прашен път.

Спира за миг сред орязаната захарна нива, оглежда се пак и се понася надолу, към фермата на Еврипидис. А оттам са го вече видели и по оградите на оборите, и на овощната градина, по вратите и пред фермерския дом го чакат.

Фермерът излезе напред. Когато конят заби копитата си пред него, той запита:

– Работата ви е много бърза, сеньор. Но така ще убиете хубавия си кон.

– Къде е Маноелон? – запита каубоят. – Кажете ми къде е Маноелон?

– Маноелон? – и фермерът се обърна към един от краварите. – Антонзиньо, къде работи Маноелон?

– Той е с турмата в оризището, днес сеят ориз – отвърна краварят.

– Как се отива за оризището? – пристегна юздите Жервазио.

– То е там, по оня път, през оная врата. Един е пътят, право там води. Дотам е левга и половина, близо е.

Жервазио дръпна юздите. Конят му се възправи, изметна се назад, спусна се и спря пред вратата. Жервазио се наведе, вдигна дървеното резе, отвори, мина с коня и пусна вратата след себе си – без да си спомни фермерския закон, че трябва и да я затвори.

Еврипидис дълго гледа след него. После наведе глава, тръгна към къщи, но пак се обърна.

– Антонзиньо! Прати да затворят вратата! – извика той на краваря. – Чудно. Такъв хубав кон, такъв хубав мъж, а бледен, бърза... Голямо нещастие ще да го е сполетяло.

Малко по-късно Жервазио скочи от коня, хвърли юздата през седлото и дръпна Маноелон настрана.

– Ти казваше – почна задъхано той, – че познаваш всичките болести и знаеш за всичко лекарства. Кажи ми тогава... – и той зашепна.

Разправя му дълго. Маноелон го слушаше внимателно, подпитваше го и когато свършиха своя потаен разговор, големият креол заклати глава: тая беше болестта, за която той не знае лекарство.

Жервазио отиде при коня си. Облегна се на него, пое дъх и бавно се качи на седлото. Погледна назад и се замисли.

– Жервазио, накъде? Ще се връщаш ли в Женерал Карнейро? – запита го Маноелон.

Жервазио прехапа устни и поклати глава:

– Не, сеньор. Не.

– Тръгваш си за Форталеза? Пътят е там горе, през ония баири.

Жервазио дълго гледа нататък и пак заклати глава:

– Не, сеньор, и там не. Маноелон – досети се той нещо, – можеш ли ме упъти оттук за към Парана? Там, в градчето Кампос да Парана, дето съм се родил, отдето си водя бащиното име – там искам да ида. Знаеш ли пътя?

Маноелон се надигна на пръсти, сякаш искаше да надзърне зад далечните гори и хълмища, и посочи:

– Парана е там някъде, на юг. Но е далече, то е месеци и месеци път. Много е далече. Отива се по реката Паранаиба, а после все надолу. Много, много е далече.

Жервазио каза:

– Добре.

И тръгна нататък.

Маноелон се загледа след него.

И той си имаше грижи.

Съдията го беше осъдил не на три, а на пет години затвор. Половината той беше употребил, за да изучи медицината, но за другата половина

през една тъмна нощ си беше дал сам амнистия. Напоследък минаха разни хора оттук, познаха го, отидоха нататък. Щяха да разкажат за него наляво и надясно и можеше да се случи съдията да поиска той да си излежи и другата половина. Не е добре да се застоява още тъдява.

Погледна след Жервазио.

Конят уморено стъпяше по пътеката, която води към пътя за реката Паранаиба.

– Хе, Жервазио! Чакай! – завика Маноелон. – Чакай!

Остави мотиката и го застигна.

– Аз зная пътя за Парана – заговори той. – Ела да минем през фермата да си взема нещата. Ще помоля патрона да ми изплати надниците и ще тръгнем заедно. Е, по ония гори, на югозапад, там ще гоним реката Паранаиба и после все по нея, все надолу – на юг.

Между два бряга[1]

– Някога – говореше нисък белгиец със сив каскет и тежка мушама – тук в Анверс чакаха ред, за да се качат на кораба, а сега…

Весели удари на корабен звънец се разляха из заспалото пристанище, разсяха се навътре по брега и заглъхнаха в мислите на пътниците, които потегляха с „Жозефина Шарлота“ за Новия свят.

„Жозефина Шарлота“ е голямото име на малък белгийски кораб. Сивото му туловище, тъй срамежливо сгушено между океанските дворци от линиите за Северна Америка и за Конго, не обещава спокойно преплуване през океана, но и това днес няма вече значение. Че щели да пътуват вместо четиринадесет цели двадесет и пет дни! Нищо. Ще се поклатят тия бегълци от голямото отечество Европа десет дни повече по морските вълни, а в билета е включено леглото и храната, и водата, и слънчевата баня през целия ден.

– Вие за първи път ли пътувате по вода? – отпочва прекъснатия разговор дюселдорфският шивач.

И пак настава малка пауза.

Колкото и да мислим, че сме променени от времената и годините, колкото и да е силно желанието у всекиго от нас да се отмахне завинаги от Стария свят, в който тъй често само висим като картини, все пак са останали връзки между човека и земята му, те почват една по една да се късат след корабния звън, те са по-силни от желанията ни. Тогава жените подсмърчат, а мъжете предпочитат да мълчат.

– Бях на Конго. Събирах гума. Обичах много Фландрия и се върнах.

– Аз отивам втори път в Бразилия. Правех там каскети. А от Дюселдорф ми писаха, че често си спомнят за мен. На рождения ми ден беше…

Така потегля белгийският малък кораб през късната нощ, минава край много брегове и излиза на открито, за да се люшка и пръхти, да се събужда от първите червени лъчи на морското слънце, да примира в обедната му жега и да се промъква все напред, с дванадесет морски мили в час, като крадец, откраднал шепа нещастни души.

„Жозефина Шарлота“ е един от най-малките океански кораби, натоварен е с бодлива тел, първата класа има две винаги празни кабини, втората – пет, а третата класа има десет кабини и се нарича не трета, а емигрантска класа, защото в нея пътуват емигрантите: осем мъже, три жени, три деца. Но колкото и малка да беше „Жозефина Шарлота“ на приста-

[1] Първият вариант на този разказ излиза във в. „Литературен преглед“, год. I, 1934, бр. 15, с. 1 – 2, под заглавие „Екватор“ и с подпис Матвей Босяка. През 1938 г., значително разширен и с променено заглавие – „Между два бряга“ – разказът печели първа премия на литературния конкурс на сп. „Беседа“, където е и публикуван (год. V, 1938, кн. 1, с. 3 – 6; подпис: Матвей Вълев). По-късно писателят го включва в книгата си „Радост в живота“, 1940, с. 102 – 115. Тук предлагаме версията на разказа от 1940 г. – Б. ред.

нището Анверс между големите си братя, тя беше достатъчно голяма за евтината цена, която заплащат нейните пътници. Всеки имаше място и работа. Мъжете се занимаваха от сутрин до вечер със себе си, с матросите или с двете унгарки, които заедно с децата си отиваха при своите мъже в Сан Паоло. Никой не им пречеше да въздишат и по фройлайн Илзе, светлокосата виенчанка. Децата тичаха по стълбите и палубите като козлета. Яденето беше достатъчно, особено след като половината от пътниците загубиха апетит и се отдадоха на обратното на яденето занимание. Виното също беше добро, защото го имаше. Спеше се отлично. Те двамата – белгиецът и германецът – бяха заедно, а в леглото на своята кабина лежеше отчаяна фройлайн Илзе и слагаше оцетни компреси на високото си бяло чело.

– Защо тръгнах! – шепнеше тя. – Къде тръгнах!

Океанският кораб пухтеше и си въртеше, коминът му гледаше наоколо, капитанът гледаше напред, белгиецът със сивия каскет гледаше в очите на фройлайн Илзе и я питаше дали може да ѝ бъде полезен още с нещо.

– Не – казваше тя. – Нищо не желая. Искам само едно, но то е вече назад.

– Тогава довиждане.

Тя го улавя за ръката и го моли да стои, защото ѝ е скучно, а той стои и мисли, че в тясната кабина би било по-уютно, ако не мирише на оцет.

Когато не е при нея в кабината, белгиецът снове непрестанно из кораба, виси замислен над перилото, пуши унесен в някой заветен ъгъл. Бяха се разкъсали вече връзките, които го теглеха към Фландрия, той се мъчеше да гледа напред, а виждаше само виенчанката.

На петия ден той тръгна.

Ей тъй, стоеше, гледаше във водата, мислеше за нещо и изведнъж се извърна и тръгна. Стъпките му бяха твърди и отмерени. Гледаше пред себе си, стиснал зъби, свил очи, роб на някакво намерение.

Спря се пред вратата на фройлайн Илзе, натисна ръчката и се сепна. Някой го викаше:

– Ало, Карл! Искам да ти кажа нещо.

На вратата на кухнята стоеше стюардът.

Белгиецът отмахна ръката си от вратата и се извърна.

– Е?

– Карл! Ела!

Отиде.

Стюардът навря главата си в неговата и му обясни, че правилникът не позволява на мъжете да влизат в женските кабини, че капитанът направил строга забележка, че...

От неговите уста се лееше мъдростта на тридесет и пет години служба в корабите, а от думите му се преливаше в младия мъж смътно недоверие. „Наистина ли – мислеше той – капитанът е направил забележка, или тоя стар вълк си създава радости, като пречи на другите?“

– Е добре, аз ще отида сега при капитана. Да знаеш, наистина ще отида.

И той тръгна да отиде при капитана, но не се качи на мостика, а продължи към задната палуба. Крачките му бяха вече несигурни и безцелни.

Тогава „Жозефина Шарлота“ мина покрай Азорските острови.

Четиридесетият паралел махна с ръка и стана топло.

Вятърът стихва, океанът заглажда вълните си, корабът се изопва и оправя разнебитената си от клатенето снага, слънцето го намира и се разхожда из него. Болните оздравяват и почват дълги преговори със стюарда за повече храна. Тъгата се прибира в куфарите с европейските портретчета. Жените обличат цветни летни дрехи и нависват по фалтборда, за да ги одуха течението и да ги погледат рибите. Децата получават по една основна баня, после майките им ги карат да духат в носните кърпи, докато ги заболят ноздрите. Мъжете напускат картите в трапезарията и се пръскат по сенките на палубите. Тропикът на Рака разстила наоколо необятната океанска гръд. Няма вече кораби, няма фарове, няма земя. Има само вода. Високо в синевината на небето се вие кафява птица. Тя е стройна и тъмна, ударите на крилата ѝ са плавни и отмерени и всички погледи тръгват след нея. Това е единственият обитател на откритията океан.

– Албатрос! – казва белгиецът и се взира след нея.

Мисли си, че може би и той е като тази птица, полетяла през света към незнайни страни.

Хората отварят вратите към себе си и в тях нахълтва океанът – бавно, нашироко. Те почват да си представят, че сами са вече океан: безкрайни, бездънни и вечни. Почват да се чудят, че досега не са познавали себе си. Преди седем дни бяха европейци. Преди пет дни се заглеждаха с помътнели очи към земята, която си отиваше. Сега бяха само единадесет пътници от емигрантската класа на океанския кораб – без децата.

Виенчанката се нарича Илзе Улрих.

– Да, Улрих – натъртва тя. – Но вие можете да ме наричате фройлайн Илзе.

Белгиецът отвръща:

– Илзе. Добре. Ще те наричам Илзе.

Тя поиска да му напомни, че е забравил да сложи отпред „фройлайн“. Но изведнъж всичко ѝ се вижда тъй излишно, претрупано. Та те са оставили единия бряг, отиват към другия. Какво ще му дирят сега кой говори на „вие“ и кой говори на „ти“, дали има, или не пред името „госпожица“ и „господин“. Тя само поглежда събеседника си, а очите ѝ са

бледосини и виенските години са изтеглили с тънки чертици едва видими паяжини около тях. Тя иска да каже пак нещо, но и то ѝ се вижда излишно и затова само се обляга на рамото му.

Водата се надига по корема на „Жозефина Шарлота“, присяга нагоре и отпада назад към винта, за да се прелее в дългия млечен път, който води към миналото. Фройлайн Илзе се отпуска на фалтборда, подпира с длан главата си и гледа във водата, а вятърът поема косата ѝ, играе си с нея. Такава коса в тоя параход няма, тя е руса, мека, лъскава. Такава коса няма на стотици мили наоколо. Затова вятърът си играе с нея. Поема я и гали с нея здравите скули на белгиеца.

Илзе знае всичко това. Когато говори, тя не извръща глава към своя познайник.

– Твоето име е немско, а си белгиец.

– Аз съм от Фландрия.

Той оглежда мимоходом хоризонта, за миг помисля за Фландрия.

„Жозефина Шарлота“ бърза напред с дванадесет и половина мили в час, тя е само един малък океански кораб. Нейният комин, който тъй спокойно отхвърля дима си назад, би могъл да разкаже за толкова двойки по фалтборда, за толкова руси коси, за скрити погледи и влюбени хора, той би могъл да разкаже колко чужди са били всички те на кея в Анверс, защото всеки е бил вързан към своя народ и своята земя, и колко чужди са ставали на пристанището в Рио де Жанейро – те, влюбените – щом от пътници пак станат хора, щом стъпят на брега.

Стават белгийци, австрийци, германци.

Белгиецът се обръща, гледа виенчанката, тя се притаява в дланта на ръката си, както и той се бе притаил, когато се радваше на ласката от косите ѝ. Но той не казва нищо и запалва папироса.

– Знаеш ли, аз мислех, че пътуването по океана е само скука, страх, а то... Обиколила съм всички горички около Виена и никъде не съм се чувствала тъй радостна и млада, както тук, между тия два бряга.

– Илзе, аз идех само да те видя, исках да ти говоря, а тоя проклетник – стюардът... Ще отида при капитана.

Пали изгасналата си цигара.

– Искам един съвет от теб. Годеникът ми, който ме вика сега в Рио, е особен човек. Разбираш, аз се съмнявам дали не обичаше една друга още във Виена. Имах една приятелка, Берта. На гарата, когато той заминаваше, аз уговарям с него как ще ми прати билет, а Берта плаче. Питам я после защо плаче тъй много, а тя знаеш ли какво ми отвърна? Плачела, защото аз съм нямала време да плача от много сметки и преговори. За да ме замени, значи, от приятелство. Аз и до днес подозирам другото – че си плачеше от любов, ама не с мене, а с него. Как мислиш, имам ли основания?

Белгиецът мълчи.

– Да знаеш колко го обичах. А сега никак.

Той пак пали цигарата си.

– Тоя стюард е хитър като лисица – почва той. – Уверен съм, че капитанът нищо не му е заръчвал.

Замлъква. Тя не разбира защо той се дразни. Той се заканва жестоко да си отмъсти.

Когато хората свикнат с океана и стигнат на екватора, желаят времето да е ветровито и облачно, океанът да е сърдит и тъмен. Тогава и жегата е по-малка. Но „Жозефина Шарлота“ няма това щастие и нейните пътници преживяват екватора такъв, какъвто си е той в делничен ден. Цяла седмица слънцето е като близко огнено кълбо. Цяла седмица въздухът е лава. Понякога в поезията се среща удачният израз „затишие пред буря“. Може би той е най-удобен за настроението на природата отсам и отвъд екватора, между пет градуса северна и пет градуса южна ширина, но с една само разлика: тук затишието е без буря. Пътниците търсят сянка. Гледат безучастно в неподвижния дим около продължените с платнени тръби комини и пият вода, докато тялото откаже да я поема. Залите и кабините са като запалени пещи. Обедните часове са средновековна инквизиция. Всички броят минутите, чакат вечерта и се оглеждат в неволята на непоносимата жега. Някак без да се снишава, отвисоко, слънцето изведнъж скача в сивата вода на няколко мили от кораба. И някак без да се смрачава, изотдолу, екваторската нощ изведнъж иде над чуждия свят.

Белгиецът лежи в леглото си. Вече е близо към полунощ. Той все още е буден и потен.

– Ще се задуша.

От долното легло се обажда германецът:

– Свиква се.

Белгиецът се облича и излиза на борда.

През деня не може да се спи, защото е горещо и задушно. Нощем в тялото нахълтва някаква страшна сила, заглушава разума, разпалва диви желания. Той увисва на фалтборда и гледа надолу, във водата, която бавно и отмерено се надига из сивата мрачина, посяга към краката му и отминава назад.

Илзе изниква отнякъде, оглежда се и се обляга на рамото му, шепне, а по разголения му врат се разлива дъхът ѝ.

– Не мога да те намеря.

Белгиецът чувства, че с едно само движение може да я хвърли през борда. Как ли би плеснало тялото ѝ във водата?

– Махни се.

– Търся те от два часа. Не мога да спя, исках да си поговорим.

Той се обръща, изправя се пред нея, улавя я за раменете и почва бавно да я притиска към желязното перило.

– Сега ще те хвърля!

– Какво съм ти направила, Карл? Защо ми се сърдиш?

– Пи чай с лекаря. Два часа си шушукахте в офицерската столова. Върви при него, търси него.

Фройлайн Илзе се отдръпва.

Тя си спомня хубавите разходки из горичките около Виена, усмихва се и казва тъй просто, тъй топло, като че не се намира на екватора, а се сбогува с приятеля си пред входа на южната виенска гара:

– Добре. Ще отида при него.

Две сили се борят в кораба.

Някакъв си Карл от Фландрия, събрал в себе си жаждата на тоя безмерен солен океан, несвикнал да обича, нито да шепне и гали, загубил между двата бряга единствената си любов – своята земя, която ще го търси и намери, ще го прибере нявга пак при себе си от света.

И фройлайн Илзе.

Белгиецът снове из кораба, качва се по железните стъпала на носа, слиза в трапезарията, излиза пак на палубата. Той спира пред заключената врата на корабната болница, стои настръхнал под осветеното матово прозорче на лекарската каюта.

Най-добре да отиде и поиграе карти.

Когато минава край големия душник, вижда двете унгарки. Приютени под малката палубна лампичка, те мълчаливо го гледат. Жени са на унгарски шивачи със собствени работилници в Сан Паоло. На коленете им спят трите деца.

Едната заговаря:

– Седнете малко при нас.

Той спира и сяда на пода.

– Вие – казва другата унгарка и гласът ѝ едва потърпва – съвсем ни забравихте. Като че за вас ние не съществуваме.

На изток възлиза луната, отърсва се и тръгва направо към някакво ръбесто съзвездие. Студена и величествена, неприязнена и прекрасна, тя разлива светлината си по гърдите на океана. Наоколо се надигат през лунната светлина тежки облачни маси. Те лежат на самата вода. Моряците, които знаят да избират хубави имена, ги наричат „екваторската градина“.

Вратата на корабната болница се отваря.

Една млада жена влиза в лунната светлина.

Озърта се бегло и тръгва към входа на емигрантската класа.

Стъпките ѝ са леки, бързи.

Фройлайн Илзе.

Карл Молине от Фландрия скочи, поиска да каже нещо, но само изхлипа и отиде след нея в кабината ѝ.

Две седмици по-късно влекачът довежда „Жозефина Шарлота“ до каменния кей пред магазин единадесети в пристанището на Рио де Жанейро. Докато моряци на кея прикачват въжетата за железните дънери и машините бавно прилепят кораба към предпазните греди, между работниците и хамалите размахва ръце млад мъж в бели дрехи.

– Ето ме! Ало, Илзе, ето ме!

Това е Ханс, годеникът на русата виенчанка.

Въпреки съмненията си в неговата вярност и дълбокото си подозрение, че той още навремето е обичал Берта, въпреки пътечката от направени и дадени обещания, която води от тоя до другия бряг по пътя на кораба, фройлайн Илзе почва да скача:

– Ханс! Ханс!

Зад нея изниква белгиецът.

– Илзе – шепне той. – Не се навеждай толкова напред. Ще паднеш във водата.

Илзе се извръща към него и радостта ѝ изчезва.

– Бъдете умен. Годеникът ми е страшно ревнив. Само ако забележи…

– Казвам, че ще паднеш във водата.

Илзе не познава вече белгиеца, тя гледа мъжа с белите дрехи и вика към боцмана:

– По-скоро моста! Сложете моста!

Горе, от командния мостик, лекарят сваля красивата си фуражка, избърсва потта от челото и гледа към виенчанката.

Най-после мостът е пуснат.

В кораба изтичва мъжът с белите дрехи. Илзе се хвърля срещу него. И целият кораб стихва. Моряците, лекарят, пътниците, Карл Молине, капитанът, помощниците му, работниците, хамалите – всички броят колко ще трае първата целувка. А тя трае предълго, не може и да се мисли за секунди, въпросът е вече за минути. Навярно много се обичат Илзе и годеникът Ханс, щом тя тъй лудо увисва на шията му и тъй любовно рита във въздуха с високите си крака.

– Как пътува? Хвана ли те морето?

– О, Ханс, отначало бях малко болна, но после оздравях. Пътуването беше скучно, дълго, еднообразно. Изчетох осем книги. Научих наизуст всичките ти писма – чурулика Илзе и мимоходом се озърта, вижда, че белгиецът е наблизо, става ѝ неудобно да изброява имената на прочетените книги. А Карл Молине от Фландрия стои само на една крачка зад тях и се подсмива. Тъкмо затова го повиква тя и го представя:

– Ханс, да те запозная с господин Молине. Той се грижеше за нас, пътничките, когато бяхме болни. Той е пътувал за Конго и е привикнал с морето.

Двамата се запознават. Илзе ги оглежда. Белгиецът е по-силен, по-изтънчен. Дали наистина не сгреши?

Докато Ханс обяснява, че си е намерил работа в Сан Паоло и че Илзе няма да слиза тук, а заедно с него ще продължи пътя си на юг, към тях се приближава лекарят и заговаря приятелски и сърдечно:

– Ето го най-после и вашия годеник, за когото толкова често ни приказвахте, фройлайн. Радвам се. Вие сте щастливка: пътят беше добър, приемът прекрасен. А ние...

„А ние – пита се белгиецът Карл Молине, – какво сме ние тук, на тоя чужд бряг, посрещнати още от първия миг с такива вътрели?“

Но виенчанките умеят да се справят и с най-тънките намеци. Те не са тъй прости, че да не могат да теглят черта на едно минало от само двадесет и пет дни. Затова фройлайн Илзе показва на лекаря най-сладката си усмивка и вика:

– О, докторе! Бих предпочела лошо и бурно минаване на океана, но с кораб, на който да не съм принудена да чета само романи и да уча стари писма наизуст. Знаеш ли, мой мили Ханс, щом разбраха, че ида при годеника си, докторът и господинът, и всички други ме оставиха сама.

Тя заплашва с пръст тримата мъже.

– Помнете един женски съвет, драги господа. И най-влюбеният годеник се гордее, когато ухажват годеницата му. Това е виенски закон. Не оставяйте занапред пътничките да скучаят.

Тримата мъже се разсмиват. Гледат се един друг и хитро, и весело. Лекарят си мисли дали белгиецът е успял вече да вземе адреса на младата двойка, за да споходи русата виенчанка и в Сан Паоло. Карл Молине се опасява, че лекарят ще издаде общата им приятелка с някоя невнимателна закачка. А годеникът Ханс чувства, че всичко това е една тънко скроена от Илзе сцена – от онази Илзе, която той добре познава. Дълбоко в себе си той се ядосва на приятелката ѝ Берта. Той най-напред бе решил да прати на нея пътен билет, но тя отговори на писмото му, че съвсем няма желание да заменя веселата Виена с горещата Бразилия.

Увлечени по своите мисли, тримата мъже откъсват поглед един от друг, всеки се заглежда на различна страна. А там, пред магазин девети в пристанището на Рио де Жанейро, по въжетата на някакъв океански великан се веят безброй знаменца – от всички страни, които той е спохождал. В празничната радост на многото цветове пътниците намират и себе си.

– О, мосю доктор! – заговаря Карл Молине. – Вижте, там е и знамето на Белгия.

– Ханс, австрийски флаг! Гледай там, горе!

И те се заглеждат.

– Фландрия е в Белгия – шепне Карл Молине. – Как ви завиждам, докторе, че пак ще се върнете в нашата родина.

– О! – усмихва се корабният лекар. – Знаете, нашата моряшка съдба е особена. Ние живеем повече между двата бряга. Ние сме дървета без корени.

И само за миг над тая шепичка хора, тъй случайно събрани пред ниския просторен магазин единадесети в пристанището на Рио де Жанейро, израства другият бряг и в тях става тихо, като в църква.

А след половин час двама моряци пускат багажа на Карл Молине в митническата моторница. Едно махване с ръка, една скрита усмивка – една любов е свършена. Защото онези, които се разделят на тоя бряг, никога вече не се срещат, дори и да са си взели адресите, дори и в жегата на екватора да са се клели във взаимна вярност.

Островът на цветята[1]

Над моторната лодка се вееше зелено знаме, на знамето бе изписано едно земно полукълбо, полукълбото бе осеяно с много звезди и разделено с лента, в която пишеше:

„Ordem e progresso“.

Ред и напредък.

Беше бразилското държавно знаме.

Осемте пътници, които моторницата събра от няколко презокеански кораба, бяха пристигнали през нощта и рано сутринта в Рио де Жанейро. Водеха ги при емигрантската контрола на Острова на цветята.

Това беше преди години. Тогава моретата и океаните бяха свободни. Народите искрено се уверяваха и вярваха във взаимната си любов. Границите бяха отворени за всички, които успеят да се сдобият с виза към Новия свят.

Един от ония осем пътници бях аз.

Моторницата криволичи между корабите. Вълните, които извират изпод широката ѝ кърма, се връщат далече назад и мирно се плискат по черните кореми на презокеанските скитници. Моторницата минава под високия мост на някакъв провлак. Извива в далечен полукръг край наредените като мирни и невинни животни торпилъори, разрушители, подводници и бойни кораби на военното пристанище. Една бразда тръгва в широки дъги да гони брега на флотското училище – дългия остров с многото палми и чудните светлосини едноетажни постройки, прилични тъй много на дворци от ориенталски филми. После моторницата поема прав курс и се упътва далече към тъмнозелените острови.

Офицерът отлага фуражка и се обляга на руля. Двамата матроси се изправят от двете му страни. Мотористът излиза от моторната каюта, облакътява се на ниския ѝ покрив и също се заглежда напред.

Ние, пътниците, не се познаваме.

Двамата испанци разговарят оживено един с друг. Двамата италианци изглежда са също отдавнашни приятели. Французинът ще да е дошъл с марсилския кораб. Сириецът плахо се озърта. Щом срещне чужд поглед, той се усмихва, готов да стане.

Съседката ми, единствената жена с нас, е високо момиче, може би госпожа, със смело накривена барета, изпод която се подават меки тъмни коси.

---

[1] Първата публикация на разказа е в сп. „Съдба“, год. XI, 1940, кн. 8, с. 229 – 239. Подпис: Матвей Вълев. Включен е и в книгата на М. Вълев „Радост в живота“, 1940, с. 116 – 132. Тук предлагаме втория вариант на разказа. – Б. ред.

Скритом я оглеждам. И нищо не мога да прочета в тия кратки погледи от топлите ѝ, заострени линии на челото, носа, устните, в кафявия тон на обгореното от слънцето лице.

– И вие ли сте емигрант? – извръща се тя неочаквано към мен.

– Да, емигрант съм.

Тя се вглежда пред себе си и въздъхва. Не зная защо въздъхва. Аз се свивам на мястото си и също се заглеждам нататък.

Тя има тъмнозелени очи.

Моторницата бързо завива край висок сенчест бряг. Съседката се докосва о рамото ми. Извинява се. В очите ѝ се мяркат два лъча.

– Всичко по този бряг е друго, не е като в Европа – заговаря тихо тя. – Ето нà, самото време. Оттам тръгнахме посред зима, а тук е тъй горещо. Знам, че под екватора времената са обратни на нашите, че Бразилия няма зима. И все пак, необхватно е за моя ум, че тук в януари всичко е зелено.

Аз се усмихвам и искам да кажа нещо, но тя продължава:

– Човек тръгва като герой да търси приключения. Мисли се за силен и безстрашен. А само като се изправи пред тия нови форми и цветове, почвата изпод краката му се рони. Никъде няма опора. Страх ме е от новия континент. Да можех, бих се върнала у дома, в Полша.

– Вие от Полша ли сте?

– Да. Но отдавна съм излязла оттам. И въпреки всичко там земята ми е близка, моя. Тук всичко е чуждо.

– Щом влезете между хората, настроението ви ще се промени. Бразилците били много добри. Всеки чужденец намирал и свои.

– Бразилци? Свои? Кои са те?

С неопределено движение на ръката тя прекъсва разговора.

Пътуваме един час.

В дъното на пътя, сред рамка от други зелени острови, расте из океана нова гледка.

Един остров се разгръща там пред нас.

Той е далечен и залян от слънчева светлина. Пъстър, с дълги бели сгради, с много палми и дървета, с поляни, пристанище и бели прибрежни зидове.

Капитанът на моторницата се усмихва към всички ни и сочи нататък:

– Това е Островът на цветята.

На пристанището ни чакат туземци – мъже и деца.

Допреди пет години законите и свръхпроизводствата не бяха препречили пътя на хората към Новия свят. Тоя остров е бил тогава международно сборище. Всеки ден моторниците със зеленото знаме са довозвали тук стотици преселници. Оттук те са тръгвали към приключения и успехи, към жълтата треска и нищетата.

Сега пристигат по пет или десет души.

И не всеки ден.

Никой от нас не мисли за цветя, когато слуша да се споменава името на тоя Остров на цветята. Тревожим се от онова, което ни чака в него. Какво им пречи например да кажат, че моите книжа са нередовни? Не е ли възможно лекарят да намери някоя болест у италианците и да ги остави тук, докато друг кораб ги натовари обратно за Италия? Ами ако е станала пак нова революция, ако се е сменило правителството през дните на нашето пътуване, и сега с нови наредби пътят ни към тая страна се окаже съвсем затворен?

Колкото и да сме свикнали с всичко, ние, мъжете, стоим прави и мълчим. Челата ни са сбръчкани, лицата бледи. Полякинята седи на скамейката, тя няма сили дори да се изправи.

Някой разказваше веднъж, че пред Острова на цветята жените на емигрантите плачели. Не знам защо.

На острова ни посрещат съвсем иначе.

Един пристанищен офицер взима паспортите от капитана на моторницата, отдава чест и ни моли да го последваме. Ние тръгваме след него. Стигаме до бялото здание над самия бряг, минаваме под терасата и спираме пред една врата. Офицерът я отваря и ни кани да влезем. Голяма стая с двадесет легла, при всяко легло стол и нощно шкафче.

– Ще нощувате тук – казва любезно офицерът. – Бъдете като у дома си. За повикване на прислужника е този звънец.

После ни обяснява, че можем свободно да се движим из целия остров и че прегледът и формалностите ще станат на следния ден сутринта. Отдава пак чест и завежда полякинята в съседната стая.

Ние стоим на купчина. Озъртаме се. После един тръгва към едно легло, повдига одеялото и се усмихва – показва ни чистото бельо. Друг отива след него. Всеки си избира легло, сяда, отпуска се, разтваря куфара си.

По-късно се пръскаме из острова.

Едно птиче. Виждам го за първи път живо. Знам го само от картинки и описания. То е прочутото колибри. Като прекрасна яркоцветна топчица, голямо колкото палец, с тънка дълга човка, се стрелва то край мен и се надвесва над чашката на един цвят. То пие от него, без да кацне, виси във въздуха и от бързото трептение крилата му не се виждат и то прилича на кълбенце от прозрачна синя мъгла.

Към мене иде полякинята.

Правя ѝ знак – тихо.

Тя пристъпва на пръсти и с поглед ме пита какво е това птиче.

– Колибри... – шепна аз. – Тук го наричат „целувка на цветята“.

Малката птичка ни чува. Като сън изчезва тя в цветните лехи, из пътеките и странните тропически дървета.

Колко високи са палмите! Стъблото им е гладко, с металнотвърда, тъмносива кора. От земята до венеца няма ни клон, ни листа. А венецът нависнал, като разтворен чадър, и изглежда далечен и малък. Но на земята лежи наскоро оронен лист. Той е двойно по-голям от мене.

Евкалиптите дремят в накита на светлозелените си листа. Написвам името си с карфичка на евкалиптовото стъбло. Ако пак мина оттук след много години и дървото още стои, името ми не ще е от няколко едва видими драскотинки. То ще расте заедно с дървото, ще стане голямо и дълбоко врязано име, отдалече ще се чете.

А банановите дървета растат в гъсти китки. Месестите им жълтозелени стволове са прилепени един о друг. Лъжливо дърво е банановото. Стъблото му е дебело и масивно, а е само от една яка кора, пълна с мека, сочна сърцевина. Два боя над мен свършва дървото и почват листата. Долните са вече пожълтели, разкъсани – те висят като парцали. Но над тях високо нагоре се възвисяват широки, огромни листа, същински крила на малки самолети. Измежду тях виси голям виолетов цвят, от който подава кървавоморавия си език семенникът. Когато се оплоди, той ще почне да расте, от него ще цъфне един грозд, осеян с благоуханни банани. А когато и те узреят, ръката на човека ще отсече издъно стъблото, за да вземе плода. Такава е участта на банановото дърво: майката умира заедно с рожбата си. Но не завинаги. Защото долу, от дънера, наскоро ще избият много издънки, те ще се разраснат и ще станат мощни стъбла, за да родят след няколко години нови гроздове банани.

Наоколо, сред поляните, между цветните лехи, край алеите, спят в следобедната жега други тропически дървета, чиито имена ми са непознати, макар навярно да ги има записани на научен език. Осеяни са те с тежки оранжеви, червени и виолетови цветове, същи малки камбанки, огненоярки, прилични отдалеч на пламнали огньове.

Не зная кой е избрал тоя остров и кой е украсил тъй пищно първия бряг, на който стъпват новите граждани на Бразилия.

Може би някой умен държавник е искал пришелците по-скоро да забравят отечествата си, по-жадно да обикнат тая страна.

Напразно.

Белите върхове и заледените фиорди за норвежеца, песъчливите пустини за африканеца, еднообразието на пустата за унгареца, слънчевите чукари със свидните каменисти тютюневи нивички за поробения балканец са неизмеримо по-скъпи от тия примамливи шарки на чудния остров.

Полякинята откъсва един огнен цвят.

– Не знаете ли името на това дърво? – пита тя.

– Вие как се казвате? – отвръщам аз.

– Моето име? Аз се казвам Ванда Козловска – подава ми тя ръката си, която е гореща и мека. – Вие какво ще работите в Бразилия?

– Не зная. А вие?

– И аз не зная.

Неусетно в мене се раждат и все повече разрастват неясни желания по тази Ванда Козловска. Мъгливи планове се ширят в подсъзнанието ми.

Какво ли ще работи тя в Бразилия? Дали ще успее да се настани за продавачка в някой голям магазин, или ще стане гувернантка на разглезени чужди деца? Ще я смаже ли животът някога дотолкова, че да печели хляба си с миене на съдини в ресторантите на Рио да Жанейро и Сан Паоло? Или някой ден ще срещне някъде оня свой сънародник, който ще я поведе за олтара на селската църквица и ще я отведе после в имота си като своя жена, за да поливат заедно посевите и да отглеждат кокошки?

Раменете ни едва се докосват. Тя се отдръпва. Може би и тя се уплаши от себе си.

Тръгваме.

Иззад банановата гора се носи детски плач. Вървим по него. Стигаме в обширен неограден двор, обиколен от три страни с безкрайна двуетажна казарма и просторни тераси.

Нявгашният емигрантски дом.

Там, дето са нашите стаи, е била навремето емигрантската болница. А тук, в тия казарми, са живели пъстрите тълпи от преселници из целия свят. Тук са завършвали много незнайни съдби, почвали са нов път армии от хора.

Как ли са изглеждали наистина тия просторни тераси с бамбукови покриви, когато в тяхната сянка са премисляли бъдещето си задрасканите граждани от списъците на империята на изгряващото слънце или на Албиона? Колко ли очи са се взирали в неизвестността на новата родина? Колко ли несбъднати копнежи, донесени чак тук от далечните отечества, са се стопявали в жегата на тропиците?

Случайно събрани авантюристи от земните полушария са уговаряли тук нови набези по злато и по диаманти. Пак тук колцина ли от днешните бразилски фермери и индустриалци са свивали железните си юмруци за онази борба, която превръща девствените гори в плантации на кафе, която строи фабрики, железопътни линии и скотобойни? Дали на тая тераса не са си стискали в мълчалив заговор ръцете международни бандити и касоразбивачи, дошли да търсят плячка в Новия свят?

И в сянката на тия смелчаги, авантюристи и престъпници някога тук са се низали в безкрайна върволица безработните на старите континенти.

Сега в Острова на цветята са безработни от Рио де Жанейро – нявгашният емигрантски дом е държавна станция за най-бедните и най-гладните от бразилската столица.

По двора, по стълбите и терасите, из залите – навсякъде бели, матови, черни, кафяви хора. Повечето от тях са без шапки, без сако и без обуща. Една риза и един панталон – това е домашното облекло на всеки бразилец, това е единственото облекло на повечето от тия бедняци.

Мнозина ни гледат и поздравяват.

Един черен – първият негър, с когото се сприятелявам в Бразилия – слиза от терасата при нас.

– Сеньори! – усмихва се той и през усмивката му светват два реда зъби. – Добър ден.

Здрависваме се. С лявата ръка той ме обгръща през рамото и по всебразилски обичай ме потупва възхитено по гърба.

– Германци?

Соча Ванда и му казвам, че тя е полякиня. Слагам ръка на гърдите си: българин.

А той пак се смее.

– Аз говоря германски! – заявява той гордо. – Да, да, сеньор! Говоря германски. Ето, чуй: абенд, цванциг.

– Ти германец ли си? – пита Ванда.

Но той не ѝ отговаря. Той не я и поглежда. Тя е една бяла жена, една чужденка, тя е с друг мъж. Той няма право да разговаря с нея, щом аз съм тук. Затова се обръща пак към мен:

– Не съм германец.

С жестове, на неразбираемия за нас португалски език ни разказва някаква история, своето родословие. Ние разбираме само четири думи: Африка, германец, Бразилия, кораб. Само четири думи разбираме от езика му, но от движенията и мимиките узнаваме цялата негова история. Някой от неговите деди бил продаден и доведен тук. Преди много години баща му служил при германци и знаел езика им. Оттам и той, синът, го изучил: абенд, цванциг...

– Елате сега да ви разведа – кани ни той с широк жест и тръгва пред нас, качва се по стълбата на терасата, победно оглежда хората и вика: – Ей, човеци! Отворете път! Приберете се! Стойте прилично! Идат гости, идат чужденци! Чужденци!

Той ни води.

Влиза във всяко помещение и оповестява пристигането ни. Стаите са широки, чисти и светли, с по петдесетина легла, наредени в редици на два ката. Щом се явяваме на прага, всички стават на крака и ни посрещат с „добър ден“. Децата млъкват, жените оправят тоалета си, мъжете крият цигарите.

Така потъваме в тая тълпа от бедни и прилични хора, най-бедните хора на бразилската столица, между тия морени, креоли, мулати, индианци, негри и какви ли не още представители на племена и раси. Никой не протяга към нас ръка за просия. Мнозина ни предлагат от своя тютюн и своите плодове. Те всички са весели и доволни, защото имат подслон, здраве и няколко стотинки на ден за тютюн. Те всички се чувстват богати.

Ако тръгнеха из европейските улици, около всекиго от тях биха се струпали любопитни.

Едни ще ги считат за разбойници, други за светци.

И може би с право.

Защото много години трябва да живееш между тия обгорени от слънцето, жилави хора с черни очи и тъмни погледи, които и при разходка тъй странно напомнят с движенията си ягуара и дивата котка, за да ги опознаеш. И напразно човек отпървом се страхува от тях. Защото няма по-сдържани, по-скромни, по-набожни хора в тая необятна страна от самите нейни деца.

Никога не ще чуеш от тях една непристойна дума. Те не произнасят и две изречения, без да споменат Бога. Дори и когато с бързия и верен удар забиват ножа си в гърба на оня, който им е нанесъл обида или е накърнил честта на приятеля, приятелката или съпругата.

Но хората от Острова на цветята не са нито разбойници, нито светци. Те са само бедни безработни семейства, събрани от улиците на най-красивия град на земята, оставени да почиват в един от най-красивите острови на океана, докато държавата им намери работа и ги разпрати по всички измерения на Бразилия.

Прекарваме с тях до късно. После негърът ни изпраща към нашия бряг. Ванда Козловска се прибира в стаята си. Аз влизам при моите съквартиранти.

Когато се сбогуваме, негърът си казва името: Ромуло Луиз де Пинто.

Нощта се спуска изведнъж.

Лежа на гръб и се вслушвам към тая първа моя бразилска нощ. В стаята е шумно. Но в паузите, които настават между разговора, аз долавям тихия шепот на океана. Някъде откъм острова долита песента на щурците и цвърченето на бръмбарите. Чайки се обаждат с кресливи викове.

Италианците седят на леглата си и разговарят, приведени един към друг. Италианците въобще никога не са тихи, а моите другари не се и стремят да бъдат тихи. Дразнят ме не защото нарушават тишината, а защото не разбирам езика им. Испанците делят някакви пари. Правят сметки в стари, измачкани тефтерчета – може би европейски работнически книжки. Сириецът спи и хърка. Французинът облича дълга нощница, опитва се да спи, не успява и се извръща към мен.

Задава ми трите обичайни за целия свят въпроса:

– Отде сте? Къде отивате? Какво мислите да правите?

Изчаквам случайните паузки и напрягам слух към океана, към острова и към съседната стая.

Ванда Козловска се разхожда. После стъпките ѝ стихват. Вратата на стаята скръцва. Навярно я заключва, за да си легне.

Изтягам се, затварям очи, слагам ръце под главата и мисля пак за полякинята.

Някой почуква. Вратата се отваря, в стаята наднича Ромуло Луиз де Пинто. Поздравява ни, изрича и някакво извинение. Вижда ме и кима:

– Булгаро, ела. Ела, ела!

С радост се обличам и излизам. Той ме чака долу, на пътя. А на терасата, пред стаята си, стои облегната на стената Ванда.

– Елате с нас – отивам аз към нея. – Ромуло ще ни води някъде.

Тя ме пресреща, хваща ме за ръката и говори отривисто и наплашено:

– Боже, как ме беше страх! Кажете, наистина ли сме в друг свят? Наистина ли утре ще ни свалят в Рио като някакъв багаж, за който никой вече не ще се погрижи?

Тръгваме след Ромуло.

Той върви няколко крачки напред по тясната алея, изчаква ни на завоите, пак избързва напред. Ванда ме държи под ръка. В мускулите ми се прелива оная топлина, която почваме да чувстваме, когато в нас се роди увлечението, зашета любовта. Притискам ръката ѝ плътно към себе си. В мрачината, разкъсана от редките електрически светлини по алеята, лицето ѝ ту се очертава ясно и бледо, ту се губи.

Ванда Козловска шепне:

– Виж звездите.

Така стигаме на отвъдния бряг, на плажа на острова. Малка площадка с гимнастически уреди и пейки наоколо, електрическо слънце в средата, а по-нататък тясна ивица пясък, мост и кабини навътре, над водата. От тъмнината пристига някакъв приятел на Ромуло. Иде при нас, здрависва се. Под мишницата той носи китара. Сядаме. Китаристът се навежда над китарата си. Разнасят се тихи, сдържани акорди. Нашият приятел Ромуло се облакътява на коленете си, закрива с ръце лицето си, изчаква китарата и запява.

Песента му има и думи, но те се сливат в безначална и безкрайна мелодия, глуха, тъжна мелодия, която повече напомня на вопли, отколкото на песен.

Така пеят бразилските народни певци: монотонно, с полусведена встрани глава и закрито с ръцете лице.

А Ромуло Луиз де Пинто пее нова песен, тя е малко по-радостна, разлива се наоколо, преплита се в отраженията на светлината по стихналата вода, замира в нощта.

От изток се лее светлина. Звездите побледняват и се отдръпват нагоре. Океанът светва. Луната изгрява, отърсва се и сипе над сребърната шир нанизи от искри.

Ромуло Луиз де Пинто завършва песента, после открива лицето си и се смее. Пита ни нещо. Може би иска да чуе дали харесваме песните му.

Полякинята става, отива към брега, спира се гърбом към нас.

Ванда плаче.

Рано предиобед хората от острова се струпват около трапезарията. На няколко смени се раздава храната. Там сме всички: емигрантите, безработните, служещите. Прислужници разнасят празни чинии и лъжици, други след тях носят големи казани с ориз, черен боб и месо и разсипват яденето. Който иска, взима втори път, някои пълнят чиниите си и по четири пъти. Европейците се мръщят. Бразилците се радват като деца.

Висок здравеняк, западнал някакъв европеец в стари войнишки дрехи, се вестява отнякъде и сяда между мене и Ромуло:

– Вие, господине, австриец ли сте?

– Българин съм.

– Футболист ли сте?

– Не. Много години има, откак не съм ритал топка.

– Помислих, че сте футболист и идвате тук за мача между Бразилия и Уругвай. Много искам да срещна европейски футболисти.

Той мълчи няколко мига, после безучастно заразправя:

– Аз пък съм португалец. Но зная няколко езика. Бях ватман по трамваите. Като избухна революцията, отидох при Варгас и се записах революционер. Като взе Варгас властта, на всички, които се бихме за него, ни обещаха обезщетение.

– Но какво търсите тук? Нали сте ватман?

– Напуснах. Отидох и казах, че искам да замина за Амазонка. И ме пратиха тук да чакам да се събере транспорт, за да ни изпратят там на държавни разноски. Вече три месеца чакам. Тия дни транспортът е готов и аз ще се върна в Рио.

– Ами какво ще дирите чак в Амазонка?

– Че аз няма да ходя в Амазонка! Нали ви казвам, ще се върна в Рио. Там ще чакам да замине транспортът и после ще кажа, че искам да ида в Мато Гросо. Ще ме пратят пак тук да чакам друг транспорт. Тук е файн. Няма нужда да се работи. Пък като ми омръзне да седя така, ще изпрося обезщетение. Ще отворя една селска кръчма. Като участник в революцията...

На утрото пристига лекарят, явяват се чиновниците.

Регистрирането става бързо. Докато на едни снимат отпечатъци от пръстите на ръцете и ги фотографират от всички страни, за да ги наредят на почетни места в емигрантската картотека, лекарят преглежда очите на другите за трахома.

С това прегледът е свършен.

Получаваме паспортите си.

Признати сме за достойни да бъдем граждани на бразилската земя. Моторницата бързо ни връща назад в Рио де Жанейро.

С Ванда Козловска се загубихме. Тя отиде нанякъде, може би да търси кораба, с който бе вчера дошла. А аз се отправям за митницата. То е винаги тъй. Срещнеш се с някой пътник, сдружиш се с него, може и цяла броеница от странни и сърдечни преживелици да те свържат с него – а щом стигнеш последната спирка, всеки поема своя си път.

Излизам след митнишкия преглед с куфара в ръка.

Пред мен е градът.

Надясно се тъмнеят тесни, бедняшки улици. Отсреща се издига като кула небостъргачът на най-големия бразилски вестник. Тръгвам наляво. Пресичам площада, минавам край една градинка, стигам на авенида „Рио Бранко“.

Ето го милионния град с безкрайните върволици от автомобили и омнибуси, със залетите от човешкото море плочници.

Чувствам, че наистина съм се откъснал завинаги и безвъзвратно от единия океан. Вече съм на брега на другия.

Слагам куфара до стената, бърша потното си чело и се озъртам.

„Накъде? – мисля аз. – Да тръгна ли по тая авенида „Рио Бранко“, през тоя тъй пъстър човешки поток и в него да диря утрешния си ден? Или да се върна към мрачните и тесни бедняшки улички отвъд пристанището, дето живеят работниците, безработните и проститутките? Накъде?“

Някой спира зад мен?

– Е, ами сега накъде? – пита ме тихо близък женски глас.

До мен, също с куфара в ръка, стои Ванда Козловска, полякинята от Краков.

Във верността на тъмнозелените ѝ очи, в трепета на тревожния ѝ глас чета отговора на моя и на нейния въпрос.

Велика събота[1]

Камбаните тържествено възвестяват Възкресение, хората си шепнат „Христос Воскресе“, по столичните улици се разлива море от запалени великденски свещици, аз вървя до своята познайница и мислите ми блуждаят из далечни страни.

– Какво се замълча? – пита тя.

– Спомних си една Велика събота отпреди много години.

– Пак нещо из Бразилия?

– Пак.

Колко е пъстро наистина нашето минало, когато паметта ни умее да съхранява поверения ѝ имот.

– Разкажете ми онова, за което мислите. Толкова много слушахме през тая седмица за мъки и за страдания – разкажете нещо из нашия живот.

– Ще ви разкажа една малка и незначителна история за далечни и неизвестни хора. Тя се случи преди много години, на Велика събота, в минния град Моро Вельо, който лежи в окръга Минас Жераес. Там, знаете, през страстната седмица всяка вечер след богослужението ставаха религиозни процесии. Неизвестни майстори с дълга търпелива работа изработваха фигурите на Света Богородица, на Исуса Христа, разбойниците, войниците, Юда и ги носеха начело на процесиите. А във Велика събота богомолците от всички градски църкви се вливаха в една обща процесия и носеха групи от фигури, които пресъздаваха събитията на възкресенската нощ. И имаше в тия мълчаливи и безкрайни процесии пред бразилския Пашон нещо първобитно и наивно, но и нещо величествено и трогателно, защото европеецът рядко е способен тъй изцяло да се отдаде на религиозното си чувство, както бразилеца.

Преди осем години на тая вечер в градчето Моро Вельо се спрях на тротоара, за да изчакам процесията. Без сам да зная защо – може би повече от любопитство, отколкото от религиозно вживяване – пожелах и аз да се вредя в тъмните редици на богомолците и да обиколя заедно с тях града. Влязох в една редица и закрачих. Отляво до мен вървеше един негър – висок и сух, с извърнати дебели бърни. Огледах го и се извърнах надясно.

Момичето, което вървеше от дясната ми страна, виждах за трети път. При посрещането на бразилския президент Жетулио Варгас, който токущо бе взел чрез революция властта, аз също се бях наредил с коня си на градския площад между стотиците други конници. Същата морена стоеше заедно с други жени на един прозорец току над мен. Трябва да си

[1] Разказът е публикуван във в. „Слово“, год. XVII, 1939, бр. 5027, с. 5. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

призная, че тогава не видях президента, защото гледах бразилката. Втори път я настигнах по улиците. Мъчно мога да опиша чувствата, с които вървях след нея и я съзерцавах. Тя беше наистина красавица. Нима може с думи да се опише какво е една красавица? Това се чувства, то не се описва. И трети път я виждах в процесията на оная Велика събота редом до мен.

Минавахме покрай полицейската делегасия, едно ниско просторно здание. Кой знае по какви архитектурни съображения, затворът – две стаи с тежки железа – беше откъм улицата. Уличната лампа осветяваше прозорците му, няколко затворници – двама негри между тях – наблюдаваха процесията иззад решетката. Извърнах се към момичето. То също гледаше към затворниците.

Казах:

– Вместо ония куклени разбойници, да бяха взели тия истински.

– Да, сеньор – усмихна се тя.

– Вие, сеньорита, ако не се лъжа, сте учителка – продължих аз.

– Не, сеньор.

По-късно се опитах да я заговоря за трети път:

– Аз вече ви познавам. Видях ви първи път при посещението на президента, а после веднъж ви настигнах по улицата. Сега пък се случих до вас. Много, много се радвам.

Тя ме погледна изпитателно и ми отвърна, като отмерваше всяка своя дума:

– И аз ви познавам, сеньор. А вие католик ли сте?

– Православен съм.

– А от вяра ли вървите с нас, или от любопитство?

– В моята родина, сеньорита, сега е пролет. И природата възкръсва заедно със Спасителя. Чудна пролет е сега в моята родина. Тръгнах с процесията, за да изживея радостта, която е сега там.

– Да, сеньор – каза тя.

Сближихме се. От въздуха около нас, от походката ни се чувстваше връзката между нас.

– Сеньорита – зашепнах аз. – Много, много искам пак да ви видя.

Тя се огледа за миг и пак тъй тихо и отмерено каза:

– Елате през празниците у дома на кафе. Мама и тате ще ви се радват. А сега се отделете, защото околните почнаха да ни оглеждат. Всички ни знаят.

На другия ден, след като се приготвих да отида у нея на кафе, разбрах, че нито знаех коя е, нито къде живее. Намерих веднага приятеля си Вили Джеймс. Англичанин, отличен другар, но не от златната мина, дето работеха всички негови сънародници от Моро Вельо, а музикант – съчиняваше малки танци и шлагери, пишеше маршовете на спортните клубо-

ве, свиреше по празненствата и баловете със своята джазбанда и пиеше много ракия и бира. Вили Джеймс, две глави по-нисък от мен, с гарсонетка и рогови очила, изслуша описанието ми и каза:

– Трябва да е Мария Антониня.

Отидохме у Мария Антониня – не беше тя.

– Навярно ще е Рита Перейра.

Оказа се, че и тя не е.

– Може би е Жиралдиня де Абрил.

Не беше.

Тогава Вили Джеймс вдигна рамене: той не можеше да ми помогне.

Измих и вчесах коня си, оседлах го и тръгнах. Засновах из улиците. Моро Вельо имаше няколко градски части. Над мината беше английският квартал – прекрасни вили с просторни дворища. В низината се ширеше градът на работниците и магазините. По околните хълмове бяха накацали кварталите на заможните бразилци. Улиците бяха каменливи и тесни, повечето стръмни и неравни, някои се качваха на широки стъпала или в зигзаги нагоре. Конят ми си изби копитата да се катери из улиците, не остана прозорец, в който не надникнах, къща, която не огледах, двор, в който не надзърнах. Напразно.

Историята не свършва тук.

Четири години по-късно, на път вече за България, отидох в Моро Вельо, за да се сбогувам с Вили Джеймс. Мулатката Ника, слугиня на моя английски приятел, изчака удобния момент и ми заговори потайно:

– Сеньор, помните ли едно момиче от една процесия на Пашон преди няколко години?

– Как да не го помня! Как се казва? Къде живее?

– Тя е Жюраси. Живее ей там, в онази голяма къща. Нима не знаете това? Тя е най-красивото момиче на Моро Вельо. Вече трети път на карнавала я избират за наша „мис“. Шивачка е, при нея си шият дрехи всички англичанки. И как печели, сеньор!... Техните бяха бедни, съвсем бедни, а тя с иглата си им построи тази най-хубава къща, внесе на баща си гаранция и той стана агент на държавната лотария, тя издържа много години двамата си братя да се изучат – единият е в гимназията в Бело Хоризонте, другият се учи за лекар в Сан Паоло. Много добро момиче е, сеньор... Видяла ви, като пристигате с омнибуса, и каза да ви донеса много здраве.

– Ника – зашепнах аз. – Моля ти се, иди веднага при Жюраси и ѝ кажи, че искам да я видя и да се сбогувам с нея.

След един час Ника се върна и ми каза, че Жюраси ме кани на кафе.

От тази първа и последна визита имам няколко малки снимки, които тогава направих, и един портрет на Жюраси в карнавални одежди, с мукавена корона, на карнавалния трон на „Мис Моро Вельо“. И всяка годи-

на, като вървя по улиците всред това море от великденски свещици, мислите ми се връщат към оная Велика събота и момичето, което вървеше до мен, към кафето, с което ме черпиха родителите му, към думите, които Жюраси ми каза при заминаването ми на омнибусната спирка:

– Чаках ви тогава и през трите дни на Великдена, чаках ви, докато заминахте, чаках ви през целите тези четири години и ви дочаках, за да мога да ви изпратя за оная страна, дето Пашон не е само религиозен празник, а е и празник на възкръсващата пролет. Сеньор, спомняйте си поне веднъж в годината, на Велика събота, за мен.

Тя не заплака, но устните ѝ трепереха.

Приятелят Рудолф Хопе[1]

Рудолф Хопе стои пред вратата на ресторант „Типтоп“. Спрял се е, гледа нагоре в звездното небе, гледа надолу в тихата вечерна улица. Преди няколко часа е излязъл от мината, пропътувал е после тридесет километра с омнибуса.

Той е висок, слабо приведен, тридесет и шест годишен. Германец е из Райнланд. Косата му е тъмна, очите кестеняви. От лулата, която почти не вади из зъбите си, той е привикнал да си криви устата надясно, особено когато говори. Шапката му е килната леко назад.

– Защо не влезеш? – подава му Антонио ръка.

– Влизането е лесно, излизането трудно.

– Ние да се погрижим за влизането. За излизането гарантира Дебелия Фрице.

Сядат. Рудолф Хопе заръчва бира и коняк.

– Така пият каруцарите в Германия… – тъпчи си той лулата от гуменната кесия. – Така пие, който иска да се напие. Днес имам силно желание да сторя това. Навърших шест години в тази проклета златна мина. Фейтор. Надзирател на обой. Дванадесет души подчинени, все негри и мулати, двадесет и четири командири, все англичани. Моите мразят мен, аз мразя англичаните.

– Вестниците са пълни с обявления за работа. Ето нà, виж сам – аз съм събрал цял куп. Един мистър Чипъл дири градинар.

– От мистъри бягам.

– Заповядай други. Гонсалвес иска птицевъд. Моля – обявление от „Форса и Луц“ за специалисти. И едно стопанство се дава под наем. В Жатоба, бившата колония, близо до станцията Барейро. С къща, пасище,

---

[1] Разказът е публикуван в сп. „Златорог“, год. XXIV, 1943, кн. 7, с. 291 – 311, под заглавие „Приятелят Рудолф Хоппе“. Подпис: Матвей Вълев.

Освен в трите текста, публикувани в настоящия сборник („Приятелят Рудолф Хопе“, „Пред една Нова година“ и „Ферма в Сертон“), Рудолф Хопе се появява и в следния кратък, но прелюбопитен пасаж от статията на Матвей Вълев „Грамофонни плочи“ – в. „Мир“, год. XLV, 1939, бр. 11 778, с. 3: „Първи път влязох в съприкосновение с тоя звучен фабрикат (грамофонната плоча – б. м., А. Т.) в Бразилия. Копаех денем картофи и пиех вода заедно с Рудолф Хопе, запасен фелдфебел от Рур. Вечер пък пиехме ракия и въртяхме до полунощ една-единствена плоча – „Meine Heimat“, германска песен, на заетия ни от учителката дона Мария тенекиен грамофон. Звуците се носеха дрезгаво около самотния полски дом, шишето бързо спадаше, а Рудолф Хопе плачеше с поройни сълзи и чакаше да замина за ден-два нанякъде, за да ме ограби и избяга нанякъде из необятната тропическа държава, което наскоро му се и удаде“. А в писмо до Владимир Василев от 14 март 1943 г. Матвей Вълев пише: „Щом получих нареждането да представя моя Рудолф Хоппе до 15.III., залегнах над него. Мога да те уверя, че не успях да го направя, въпреки много всенощни бдения и пъшкания, тъкмо защото го искам чист като агне, макар да е германец и в моите спомени да има малко агнешки черти“ (сп. „Пламък“, 1990, № 2, с. 174). – Б. ред.

гора. Места за зеленчукова градина, текуща вода за напояване. И инвентар.

Рудолф разглежда обявлението.

– Зеленчук... – смуче той лулата си. – Това не съм работил. Но тук, в Бело Хоризонте, липсва зеленчук. Една хубава сергия на пазара, някое магазинче за зеленчук и плодове в града – това би било нещо за нас.

Обявлението е между тях двамата. Навират главите си една в друга и мечтаят за стопанството.

На утрото рано-рано заминават за станцията Барейро и оттам пеш за Жатоба.

Стопанството е запуснато. Гората е слязла до реката. Тук-там някой декар се е спасил от нея. Инак всичко, което е било някога градина, е сега жилав и непроходим гъсталак.

Рудолф Хопе заминава за Нова Лима да си прибере багажа.

В първите дни работата е като песен. Те стягат къщата що-годе, коват си легла от бамбукови пръти, приспособяват сандъка на Рудолфа за маса. Поправят съборения бент на реката, почистят вадата през тяхната градина. Обикалят съседите, купуват квачки, насаждат ги. Всеки ден привечер те обличат чисти дрехи и отиват до вендата – да се видят с хора, да изпият по чашка ракия, да си купят продукти. Все още превалияват дъждове и разсадите, които засяват в първите дни, не се нуждаят дори от поливка. Разчистят земята, правят лехи и засяват черна ряпа, моркови и цвекло, останалите няколко декара изорават с катърите и засаждат с картофи.

Тоя живот им харесва. Те се къпят всеки ден във вира под голямата гамелейра, ходят на езда със съседски коне, лежат дълга обедна почивка. А в края на първия месец си правят сметка, че от посевите си не ще изкарат пари дори за брашно, че разсадите са вече почти готови, а земя готова нямат никаква. Почват работа. Секат гъсталака. Несвикнали, те секат и секат, и са все залепени на същото място. Вече са уплашени. Не почиват. Земята чака непроходима и жилава, те напредват крачка по крачка. Настъпва сухият период. Дъждовете секват като по заповед. Вече трябва да поливат разсадите и лехите. И картофите чакат за копан, и гъсталакът чака за сеч, и разсадите растат и изтъняват, а те се лутат, блъскат се, работят, всеки нов ден прави живота им по-труден. Изсеченият шумак изсъхва. Те го палят.

Тая изгоряла и изпепелена земя не се нуждае от тор. Но тук не може да се оре, не може да се копае с мотика. Те взимат търнокопи и почват да изкореняват изсечената гора. Ръцете им се покриват с мехури, после мехурите се пукат и под тях се открива живо месо, то се нацепва и из раните тече кръв. Телата им са строшени и изранени, всеки мускул поотделно боли, тия болки се събират в една-единствена болка на цялото тяло. Дрехите им се окъсват. Те нямат желание нито да се измият, нито да се об-

ръснат и почистят. За тях няма вече ден и нощ, няма делник и празник, поливат, копаят, изкореняват чукани, правят лехи, садят, работят. Вече настъпват други дни. Гората се оттегля пред тях. Земята по-мирно разтваря пазвите си. Раните заздравяват, мускулите не болят.

По пътя за Бело Хоризонте тракат в тъмните ранни часове колелата на тяхната двуколка, катърите влачат сандъци и кошове, те са платили сергийно право на пазара и Рудолф Хопе има най-сетне възможност да търгува. И той търгува добре. Макар все още навъсен, брадясал и недоспал, той носи шепи от дребни пари.

Единствената плоча на стария тенекиен грамофон е от германски произход. На едната ѝ страна мощен бас пее посланието на Андреас Хофер, че ще се бори до смърт за свободата на Тирол. На другата страна на плочата хор от прочувствени мъже – винаги им се струва, че хористите са насядали сред вековна тропическа гора – повтаря в разни вариации четирите думички в песента „Liebe Heimat, ferne Heimat“.

В голямата пуста къща те са сами. Вратите и прозорците на стаята, в която живеят, са разтворени. Навън е нощ. Всичко е стихнало и заспало. Къщата, градината, пасището, гората, самите те са тъй далеч от живота. Съвсем сами – само с Андреас Хофер и горския хор.

„Und gehe zu ihm, und sage ihm, wir kämpfen bis zum Tode“ – пее Андреас Хофер.

Заедно с него пеят и те, Рудолф Хопе и Антонио, пеят и войнствено маршируват през отворената врата в тъмния хол, оттам в кухнята и през другите празни стаи, и около сандъка, който им служи за маса, пеят и маршируват цели четири минути, докато Андреас Хофер завърши посланието. Сега спират, сядат на дъсчените столчета, обръщат плочата. Рудолф пълни водните чаши с ракия, Антонио пуска диска.

„Liebe Heimat, ferne Heimat“ – започва хорът.

Рудолф Хопе плаче.

– И таз добра! В мината по-добре ли ти беше? От какво си недоволен? Вече и работници спазарихме да секат и изкореняват гората. Стига, престани!

– В мината не виждах слънцето и живеех с надеждата, че тук горе ме чака истинският живот, слънчев и щастлив живот, с тихо домашно щастие, с любов. А всъщност... Краката ми са гноясали от пясъчните бълхи. Облаци от москити и мушици ме гонят из полето, за да изпият кръвта ми. Където тръгнем, очите ни все в земята – трябва да се пазим от отровния паяк, от кафявия гущер, от всичките тия змии, гърмящи и съскащи. Вървим ли по пътеките, не смеем да се докоснем до шубрачките, защото под тях висят шишарките на отровните оси. Такава ли е свободата?

– Но виж и красивото. Има ли нейде по света такива гори, такива чудни дървета, такива фантастични цветове? А птиците с яркосини и

тъмночервени пера из дърветата, а странните животни из горите и храстите, и рибите из реките! Сънувал ли си нявга плодородието, което е около нас? Всички несгоди са нищо пред благодатта на тая щедра земя.

Четири минути.

Гръмва басът на Андреас Хофер. Двамата бавно се изправят, очите им светват. Пеят и маршируват из стаите. Минават и тия четири минути. Хорът почва. Рудолф Хопе плаче.

– Стига! – удря Антонио с юмрук по масата. – Тоя твой плач почна да се повтаря като новата година във вечния календар!

– Не е твоя работа. Ех, колко прекрасно е в Райнланд! Няма ги тия зверове и гадини, няма ги и тия прелести. Там всичко е пригодено за хората, там хората са всичко. Да можеше да видиш Лизелот, моята нявгашна годеница от Кобленц! Как се обичахме! И всичко бяхме приготвили за сватбата. Трябваше само да си намерим работа, и готово. Но работа нямаше. Подпечатвахме безработните книжки, получавахме помощ. А в бюрото за безработни имаше такъв един нахален: „Как е, любезний щемпелбрат“ – посрещаше ме той. Появи се обявлението, че се дирят зидари за Бразилия. С последната помощ дадох пàра за Хамбург. Лизелот остана да щемпелува. Трябваше да чака, докато ѝ пратя билет. Когато ѝ писах да си стяга багажа, бяха минали пет години. Отговори ми, че се омъжила, имала вече и деца. Мъж ѝ е същият онзи тип от безработното бюро. Но аз ще си намеря друга жена. Добра жена ще си намеря и тогава...

Андреас Хофер го прекъсва.

Заспиват. То не е сън. Животно изтрополи. Сърна пробяга нейде наблизо. Кокошките се разтревожат. Кучетата лавнат. Някакъв звяр изреве откъм гората. И колко още звуци в нощта! А те са стопани. Сънят си е сън, но слухът им е винаги нащрек.

В неделя от някое време насам те не работят. Неделните следобеди и вечери са най-хубавите часове от живота им в Жатоба. Прекарват ги в бар „Авиадор“ на станцията Барейро. Барът на стария виенчанин Милер е истинско чудо на чудесата, особено в празничен ден. Рано-рано от околните стопанства и селища тръгват боси пешаци с обувки на рамо и накитени ездачи, весели семейства в каруци и кабриолети, шумни компании на камионетки и частни коли. От града пристигат таксита с почетни гости. В танцовия салон, около люлките и стрелбището, в беседките и алеите на парка, та чак на поляната зад парка лудуват младите. Вътре в бара стар виенски автомат произвежда за една металическа монета чудни стари валсове. В танцовия салон бумти джазът. Около беседките, по алеите и на поляната зад парка е царството на грамофоните. И люлките са снабдени с латерна, из каруселa също се лее музика. А в стрелбището наградата за добрия изстрел е често пъти цяла мелодия, изсвирена от тайни механизми.

Рудолф и Антонио не са семейни, за да седят в бара. Те не играят кегелбан. Не са и момчета, за да тръгнат по люлките и каруселa. Нямат дами, за да идат в танцовия салон. Тяхното място е винаги в голямата беседка край дансинга на открито. Там си пият бирата и се любуват на младостта около тях.

– Това момиче ми напомня Лизелот, само че тя беше руса! – пали цигара Рудолф. – Тук се чувствам също като в Кобленц.

Палавата фермерска дъщеря е сложила главата си на рамото на загладен градски момък и влюбено го гледа в очите.

– Голяма грешка, че не повиках навреме Лизелот. Как се любехме с нея! Една любов... – и той си играе с цигарата. – Една голяма любов е най-прекрасното нещо, което Бог е създал за нас, хората.

Голямата любов не закъснява да дойде.

Веднъж пред входа на парка спира дългата нова кола на италианеца Рикардо, който има гараж и работилница в града. Знаят се от „Типтоп“. Поздравяват се. Милер посреща гостите, води ги право в беседката. За тях е запазена отсрещната кръгла маса. Възрастният мъж и жената са баща и майка на трите сеньорити. Подофицерът с тях е вероятно синът, защото нарича възрастния мъж също „папай“. Тъмното момиче, което седи точно срещу Рудолф, е приветлива, веселоока морена в светла рокля с много цветчета по нея. Тя се усмихва леко и скришно на Рудолф Хопе, той съсредоточено я наблюдава.

Той сега е друг. Движенията му са внимателни и меки, очите му пълни със светлина. Седи изправен. Когато говори, не си криви устата.

– Онова момиче отсреща...

Той е влюбен. Нито следа от суровия израз и от бръчките. Светла усмивка озарява лицето му. Никога не е бил красавец, но сега е красив.

Италианецът не е вчерашен. Подушва нещо. Понавежда се към сеньоритата, подмята ѝ някаква закачка. Тя се смущава и му прави знак, че е съгласна. Тогава Рикардо става и иде право при Рудолф и Антонио.

– О, амигос! Защо сте тъй сами? Елате при нас! Сеньор Даниело Машадо и дона Луиза обичат чужденците. Елате да ви представя и на моята годеница Беатриче, на двете ѝ сестри, хитрата Ника и сантименталната Глория.

Глория не дочаква Рудолф да ѝ подаде ръка – тя първа протяга своята.

– И трите сеньорити все ваши дъщери ли са, сеньор Даниело?

– Малко ли са? Повярвайте, амиго, по-лесно е да имаш една рота момчета, отколкото три дъщери, готови за омъжване!

По-късно Даниело Машадо се развеселява. По всичко изглежда, че и втората му дъщеря Глория е на път да го освободи от грижите по нея.

Тази нощ двамата се връщат в Жатоба щастливи.

По Нова година в къщата им влиза нов човек – Глория, съпругата на Рудолф Хопе.

Откак при тях дойде Глория, те и двамата се преобразяват, без сами да забележат. Не пият както преди. Заедно с кашасата забравиха и тенекиения грамофон с единствената плоча. Стаите и холът са пълни с покъщнина. Къщата е отделена от плантацията с телена мрежа. Дворът е засят с цветя. В ъгъла направиха беседка, засенена от пълзящи растения. В къщата няма бълхи, нито кокошинки. Мравките и паяците също изчезнаха. По прозорците висят шарени перденца. Не ги тормозят мухи и москити. Имат си дори и книги. Те са наредени на малка етажерка в стаята на Антонио. След вечеря четат. Каква радост да се любуват на далечния живот из тяхната малка крепост!

Глория се грижи за катърите и за коня на Антонио. Да, Рудолф си има съпруга, но Антонио си има вече кон! Тя се грижи и за кокошките. Тя следи къде са се явили мравки, за да ги унищожат навреме. Все тя готви храна на работниците – така те им излизат много по-евтино.

Всъщност истинското щастие на тоя дом в Жатоба е предопределено само за Рудолф Хопе. Но те заедно го създадоха – и Глория се грижи еднакво за двамата. Антонио се чувства задължен към нея и се старае с дребни угаждания и услуги да ѝ се наплати. Ето, тя веднъж спомена, че много обича прясна риба. И той направи капани за риба по всички подмоли на техния бряг. Всяка вечер след работа слиза на реката да ги зареди, всяка сутрин осъмва долу и често донася някой шаран, сом или елдорадо. После отбива водата и полива градината. Бос, по риза. Глория иде при него.

– Мога ли да ти помогна? – пита тя.

– О, ти да ми помогнеш!...

– Защо си тъй лош с мен?

Очите ѝ са зачервени. Добре живеят те двамата – Рудолф мълчи, тя плаче!

– Аз да съм лош с тебе?! Не, Глория, съвсем не. А ти си нещо разтревожена. Защо не прекараш десетина дни в града, при вашите?

По пътя трака каруца. Рудолф се връща. Глория се заслушва нататък, прекъсва разговора.

– Други път ще си поговорим... – усмихва се многозначително тя и се скрива в къщата.

Антонио се заглежда след нея.

– Здравей! – вика Рудолф отдалече. – Хубав ден днеска. Цените отлични. Само на нашата сергия имаше зеле и домати. А на тебе нося писмо.

Глория реди масата за обяд. Антонио чете писмото. От полякинята Ванда Козловска е. Негова познайница от Острова на цветята, емигрантс-

кия остров при Рио. Пита го как е, има ли работа. При нея в Сан Паоло лесно се намирала всякаква работа. Не иска ли да иде там? Тя имала много познати – между тях италианци, германци, всякакви, та дори и българи, негови сънародници. Тя възпитавала децата на един търговец. Праща му и портрет.

„Може би лесно забравяш добрите си приятели – пише тя. – Затова ти изпращам портрет, да си спомняш по-често за няколкото ни хубави дни." А най-отдолу: „Твоя Ванда Козловска".

Негова?

Бяха се увлекли малко, слязоха заедно в Рио де Жанейро, прекараха в един и същи хотел първите дни. Може би и занапред щяха да останат заедно. Но нали е полякиня, тя почна да плаче от носталгия, непрекъснато го измъчваше да ѝ каже дали я обича. Не говореше ли, тя постоянно въздишаше, ту гласно, ту скрито. За няколко дни само любовта им се преобрази в мъка. Тя получи писма от познати и замина за юг. Той тръгна по своите си пътища. Няколко картички с изгледи от Сантос и Сан Паоло, това писмо сега – и „твоя Ванда Козловска". Но защо пък не – щом така мисли.

Глория и Рудолф го гледат изпитателно. Той се усмихва, прибира портрета и писмото в плика, слага го под чинията.

– От една позната е. Аз имам толкова познати!

Глория пита плахо:

– Ще ни напускаш ли?

Гръм от ясно небе. Антонио хапе долната си устна, за да се опомни. Какво иска всъщност да каже Глория? Защо го пита? Или те се вече надяват, че той ще ги напусне?

Те са младо семейство. Те си имат свой живот. Мислите им са други. Идеалите, плановете им са все други. Той е неустановен човек, опасен за тях, за спокойствието им. Между тях постепенно, въпреки желанията, ще се издигне стена. Естествено е да пожелаят в себе си да ги напусне.

– Да, Глория, аз ще ви напусна. Наскоро ще се разделим. Познат фермер от Сертон, много далече във вътрешността, ми предлага нещо грандиозно. Планът не е още уговорен в подробности, затова не мога да ви кажа всичко, но е толкова голям!

– Какво ще правиш в Сертон?! – чуди се Рудолф. – Ти знаеш ли кое наричат бразилците Сертон?

– Щом ще ходя там, все ще зная. Високото плато от Минас Жераес докъм Гояс и Мато Гросо, то е все Сертон.

– Е, добитък ли ще купуваш там? Сертон е само пасища, скотовъдна земя. Сертон е само планини. Гори. Там живеят каубои. Огромни ферми, всяка от които отглежда хилядни стада за кланиците. Сертон е страна на

буйните хора, на ловците, на закона на по-силния. Там няма чужденци. Там няма и работа за чужденци.

– Тъкмо затова ще ида там.

Рудолф Хопе трака с вилицата по масата, продължава натъртено:

– Ако ти е неприятно да останеш с нас, кажи си го направо. Това стопанство го намери ти. Имаш повече права над него. Подредихме го. Дойде време да печелим. А ти искаш да си идеш. Остани, ние ще се махнем. Мене и без това ми е дошло до гуша!

– Как можа да го кажеш! – горещи се Антонио. – Трябва да ме разбереш правилно. Когато почнахме да работим тук, помниш ли какво беше? Пустиня, гъсталак, гора. Работихме добре. Създадохме стопанството. Сега е наистина по-лесно. Но сега не е вече борба, а градинарство. Защо сме двама тук? Само за да си пречим ли? Един стига. Аз обаче не ще остана. Да живея сам в тоя дом като градинар – то е за мене самоубийство. Искам да се боря наново със земята. Да се радвам на всеки нов успех. Да лудувам, да скитам.

Рудолф бавно яде. Глория едва се докосва до ястието. Антонио се облягa на стола, гледа през прозореца към Сера Гранде, към Нова Лима и още нататък, стотици километри нататък, дето почва Сертон.

Вторник сутринта в стопанството са, както винаги, само Глория и Антонио. Дори и работниците днес ги няма – някаква диа санта е, някакъв от безбройните празници на бразилския календар.

Глория работи вкъщи. Антонио полива.

Водата шумоли в краката му. Земята жадно я поема. При всяка нова фитария той прекарва няколко минути облегнат на мотиката, докато водата залее.

Как случайно се реди неговият живот!

Допреди двадесет и четири часа и на ум не му идеше да напуска това земно кътче. Едно неочаквано запитване – и ето го сега запленен от мисълта да тръгне по непознати пътища. Но накъде? Да остане ли в града? Или да замине за Сан Паоло при Ванда Козловска и нейните весели компании? Какво би било, ако наистина се дигне и иде в Сертон?

Глория излиза на двора, изтърсва някакви покривки, поглежда към Антонио, прибира се пак вътре.

Антонио облажава Рудолфа. Някоя жена като Глория, с тази си работливост и привързаност, би подредила веднъж завинаги и неговия живот. Но защо е тя тъжна? Защо е пак плакала? Очите ѝ от вчера са все зачервени. Какво става между Рудолф и нея, защо и той е такъв един сприхав?

Глория полива цветята в двора. Антонио е съвсем наблизо. Облегнат на мотиката, той наблюдава жената на своя приятел. Тя изпразва лейката, оставя я, изправя се, дига високо двете ръце, оправя си косата. Вижда,

че той я наблюдава. Остава за малко неподвижна, с дигнати ръце, после взема лейката и иде за вода. Той е на няколко крачки. Тя свежда очи и тихо му казва:

– Антонио, водата прелива...

По дяволите! Водата отдавна е напълнила фитарията, пробила е към съседната вада. Бързо я оправя. Чувства се тъй засрамен и отмалял.

– Приготвила съм ти закуска... – усмихва се тя смутено. – Тук ли да я донеса, или ще дойдеш вътре?

Те са сами.

Жатоба е в празнична дрямка.

Долу, в завоя на пътя, между бананелите, прозира покривът на стария Питер Даркен. Далеч зад него, отвъд кокосовите палми, там е вендата, оттам долита до тях далечната песен на хармоника. На отсрещния хълм, над тъмната корона на гората, стърчи кръстът. Наоколо има живот. Той се чувства в покривите, в песента, в кръста. Но хора са само те: Глория и Антонио.

Отбива водата, отърсва си краката, оставя мотиката.

– Стана ли време за закуска?

– Девет часът е. Ти много работиш. Цял ден си на крака. Аз мога да поливам, а ти си почини.

– Щом е девет, дай да закусим.

Обляга се на вратичката и чака. Глория изнася банички. Той просветва, взима една. Те са зачервени и бухнали, посипани със захар. Той се усмихва алчно – чудесни банички!

Очите на Глория са тъмнокафяви. Влажни, предани. Той не издържа погледа им. Яде и гледа в тавичката. Тя я държи пред него с двете си ръце, а те треперят. И неговата ръка трепери. Оставя баничката и се мъчи да говори с най-обикновен глас:

– Не ми се яде. Много са хубави, но не ми се яде.

– Те всичките са за теб! – диша дълбоко Глория.

Тук, пред светлия дом, в който приятелят му Рудолф Хопе заживя истинския си живот, тук му става ясно, че не от днес и от вчера, а откак Глория е между тях, той я желае. И още – че тя знае това и го обича.

– Ела вътре – тръгва тя към къщата. – Там е хладно. Искам и нещо друго да ти кажа. Тъкмо сме сами и няма никого наоколо.

Влизат. Тя стои сред хола. Нищо не му казва. Вече всичко му е ясно. Щом е така, защо ще сподавя желанията си? Уверено и спокойно заключва той вратата, затваря кепенците на своя прозорец. Връща се при Глория. Обгръща я през раменете и я води в стаята. Вътре е полуздрачно. Притиска младата жена към гърдите си. Тя покорно шепне:

– Кажи ми истината, и ти ли ме обичаш?

Когато наново отваря прозорците и вратата, навън нищо не се е променило.

Сядат на масата в хола, бавно закусват, мъчат се да разменят въпроси и отговори по най-обикновени неща – за градината, за бъдещите посеви. Глория се свива в стола си. Ръцете ѝ лежат като изваяни на бялата покривка. Само очите ѝ сякаш са живи. Очите и устните:

– Много те обичам, Антонио. Никого не съм обичала повече от тебе. Когато ви видях двамата в онази беседка, бяхте ми еднакво скъпи. Едри, големи мъже. Дошли от други светове. И такива едни корави, и самички. Каква радост беше за мен, че Рудолф ме обикна! А сега съм негова жена. И не желая него, а тебе. Той е нежен, боязлив, той е най-благият мъж. Ти си непокорен и буен. Не обичаш да се застояваш. Не мечтаеш за търговия и спокойствие. Нито за дом и щастие. А за просторите. Сега познавам себе си. Не мъж като Рудолфа, а мъж като теб трябваше да търся. Остани тук, Антонио. Ще служа на двама ви. Не ме е страх, че някой ден може да узнае всичко. Ако искаш, аз сама ще му разкажа. Той има право да ме убие. И от това не се боя. Но искам докато съм жива да бъдем заедно и ти да ме обичаш. Всичко друго ми е все едно.

– Заминавам утре.

– А аз?

– Ти оставаш тук.

Глория го гледа. Тъмни сенки преливат през очите ѝ.

– А нашето дете? То къде ще остане?

– Какво дете?

Тя е все тъй неподвижна, като изваяна:

– Детето ни от днес...

– О, дете... Ти ще си имаш дете, и не само едно, обаче не от мен, а от Рудолф. Много си млада, за да ги разбираш тъй добре тия неща.

– Не, Антонио. Може да съм млада, но съм жена. Зная, че ще имам дете от тебе. То ще е истински мъж. Ще има твоята кръв и моята. Сини очи и черни коси. Такова го искам и такова ще бъде. Антонио, ако аз не съм ти скъпа, то заради детето ни остани.

– Приготви ми нещата – става Антонио. – Нареди в куфара само онова, което беше тук, преди да се венчаете.

И Глория става, отива при него, прегръща го:

– Да събера ли и моите неща?

– Ти оставаш тук.

– Но когато някой ден дойда при теб, няма да ме изпъдиш, нали?

Тази нощ са за последен път заедно с Рудолф. Имат да си изговарят толкова неща! Рудолф и Антонио осъмват в разговор. Цялата нощ Глория е будна, седнала в леглото, свита на две, прегърнала коленете си, втрен-

чена в тъмнината, неподвижна и няма. Когато заминават с каруцата за града, тя излиза да ги изпрати и прилича на сянка.

Рудолф Хопе е навъсен. Устата му е малко изкривена, както някога през тежките техни дни. Челото му е набраздено от дълбоки бръчки, както някога, когато работеше в мината.

– Трябва да си уредим сметките – пляска той с камшика.

– Ще отседнем при Дебелия Фрице.

– Обаждай се. Да не се забравим.

– Дори и на гости ще ви идвам – да видя теб и Глория, децата ви.

– Децата... Щастието, драги, никога не може да бъде пълно. Аз тъй много мечтаех за деца, а то... Да беше почакал няколко месеца. Може би тогава щяхме да намерим друго разрешение. Ти да останеш тук, Глория да се върне при майка си, а аз можех да се върна и в мината. Още не е късно да промениш плана си.

– Рудолф, не се отчайвай! Ти непременно ще имаш деца.

– Уверя ли се, че не ще имам деца, ще се махна оттук в някоя тъмна нощ, само със стария сандък, както ти сега се махаш.

Вече е светло. Шосето при станцията е затворено. Дочакват експреса. Той прелита като бесен.

– Все ще изкарам от тая градина пари за един билет! – размахва Рудолф Хопе камшика. – Един билет право за Райнланд през Хамбург!

* * *

Минават години, трудни години, и след една безсънна лунна нощ в Антонио пламва желанието да види Жатоба и тамошните хора.

В двора играе момче. То има тъмни коси и сини очи. То има устата, носа, челото на Антонио. А косите е наследило от майка си. От нея е и мургавата кожа. В сенчестата беседка лежи в плетения стол Глория. Със затворени очи. Щастлива. Тиха радиопесен. В отворената врата на къщата се мярка слугиня с бяло боне през къдравата негърска коса. Далече зад къщата мъже и жени копаят градината.

Антонио оглежда мирната картина, обляга се на вратичката.

– Псст! Юначе! – повиква той момчето.

То се извръща. Гледа го изумено и отстъпя. Спуска се към майка си, дърпа я за ръката:

– Мамай! Мамай! Един непознат!

Майката се стряска, изправя се в стола, гледа госта. Полека притегля към себе си детето. Прегръща го. Очите ѝ са големи и пълни със светлина. Тя бързо диша.

– Защо ме уплаши, Зигфридо? Иди и покани този човек да влезе. Знаеш ли кой е той?

– Не е идвал друг път у нас, мамай.

– Но е живял тук, преди да се родиш. Още ли не се досещаш, Зигфридо?

– Да не е...?

– Да, той е Антонио Неспокойното Сърце, който изчезна в Сертон и нивга веч не се обади.

Зигфрид е развълнуван. Той гледа втренчено към госта, после бавно тръгва. Наблюдава го съсредоточено, сякаш не вижда един най-обикновен мъж в ботуши и с широкопола шапка, а някакъв великан из приказките. Отваря и боязливо прави път.

– Чичо Антонио... – задъхва се детето. – Влез... Чичо Антонио, ти как дойде дотук?

– С влака и от станцията пеш, Зигфриде.

– Ами къде е конят Ботафого с огнените ноздри? Къде са десетте хрътки, които тичат по-бързо от вятъра? Носиш ли патрондаша от змийски кожи и ласото, което свири във въздуха, когато го хвърляш по дивите бикове?

– Имай малко търпение, мое скъпо момче! – грабва той Зигфрида, дига го високо нагоре и жадно го целува.

– Ако не искаш да ми разкажеш всичко на бразилски, кажи ми го на германски. Татко ме научи да говоря и германски, чичо Антонио.

– Аз ще те науча да говориш на още един език, на езика на моята родина. Когато знаеш и него, ти ще си много учен и ще разговаряш с всички хора по земята.

– Ами с кабоклите?

– Да, и с червенокожите.

– Вярно ли е, че те са половин човеци и половин риби и живеят в реките и блатата на непроходимите гори?

– Отде знаеш толкова неща за тях?

– Мама ми разказа всичко! – обръща се Зигфрид гордо към майка си. – Само от теб не се страхуват кабоклите, защото ти си техен приятел. Те са те кръстили Антонио Неспокойното Сърце.

Глория пристъпя към Антонио, спокойна и усмихната.

– Ти ли създаде от мене този легендарен герой? – протяга ѝ Антонио ръка.

– Сина си възпитавам да стане мъж като тебе... – говори тя тихо и оставя ръката си в неговата. – Добре дошъл. Отдавна те чакаме.

– Рудолф...?

– Мъж ми е в града и ще се позабави. Трябва да оправи някакви сметки.

– Колко хубаво е тук!

– Има и други изненади.

Тя се усмихва загадъчно и изтичва към къщата. Бави се там една минутка и излиза с малко дете в ръцете. Изправя се на две крачки от Антонио, притиска детенцето любовно към гърдите си.

– Виж това сладко сестриче на Зигфридо... Той носи името на дядо си. А Луиза де Бенсон е кръстена на моята майка. Колкото Зигфридо е буен и неуморим, толкова Луиза де Бенсон обича да я галят и да спи. Когато порасне, и на нея ще разказвам за Антонио Неспокойното Сърце.

– Добро възпитание ще ѝ дадеш – тупа мъжът бузите на детенцето със загрубялата си ръка. – Не бях никога помислял, че някой в света ще ме избере за образец на възпитание!

Луиза де Бенсон не понася слънцето. Тя търка очите си, гледа непознатия човек и изведнъж завира лице в рамото на майката. Глория ѝ шепне нежни думи, а когато дига глава, из погледа ѝ се рее вътрешна светлина.

– Сина си Зигфридо уча да бъде мъж като тебе, а дъщеря си Луиза де Бенсон ще възпитам да се пази от хора като тебе, Антонио. Виж я, колко тя прилича на баща си! Погледни ѝ очите. Тя цялата е една сладичка Хопе. Дано не е наследила нищо от мен, дано кръвта ѝ е само хопевска. Тогава ще бъде щастлива. Но стига. Слугинята ще се погрижи за нея. Защото Зигфридо гори от нетърпение да му отделим малко внимание. Да седнем. Питай за нас. Разкажи ни за себе си.

Той гали къдриците на Зигфрида, те са тъмни и меки. Такива бяха в един отдавнашен ден и къдриците на майка му. Както някога, той почва да разказва за себе си. Разказва и украсява. Какво е една преживелица, ако я раздадеш на хората в опърпан и измъчен вид? Нищо. Затова украсява той в пищни одежди своя Сертон. От малки незначителни случки създава главоломни приключения, приключенията пък разгръща във фантастични събития. Несбъднатите блянове от лунните нощи са сбъднати, смелите планове, които кроеше с Джон де Паула, са осъществени.

Залутани слънчеви лъчи прозират в беседката и играят по лицето на Глория. Тя е прекрасна както в деня, когато седяха в хола и говореха за тяхното дете. Зигфрид е прегърнал коляното на госта.

– Ние също можем да кажем, че живеем добре... – играе си Глория с ресните на покривката. – Но не като тебе... – и гласът ѝ става глух. – Ти можеше да имаш много, но не пожела. Сега е вече късно... – тя се заглежда в Зигфрида, който се мъчи да откопчи кобура на Антонио. – Купихме стопанството. Вече сме заможни. Имаме си работници и надзирател градинар. В града имаме продавач. Рудолфо и баща ми откриха магазин на авенида „Фонсека“. Търговията им върви отлично. Доволни сме, особено той, макар да е много зает и да е все в града, най-често целия ден. Аз си живея тук, с децата, с радиото. Живея си самичка. В спомени и в къщна работа. И моят живот можеше да се нареди другояче, както съм го мечта-

ла, както понявга го мечтая и сега. Но съм добре, защото всички ми завиждат. Че тук, в Жатоба, сме първи. А и в града не сме между последните.

Тя се смущава. Извръща се гърбом към госта. Търси по радиото други станции. Изведнъж тръгва.

– Извини ме... – бърше тя очите си с малка дантелена кърпичка. – Останете със Зигфридо. Аз трябва да нахраня Луиза де Бенсон. И обяд да приготвя.

Влиза в къщата разплакана и сведена.

– Чичо Антонио! – съзаклятничи Зигфрид. – Да идем в твоята стая, дето си живял. Тя си стои все тъй наредена, както тогава. Ще се заключим и ти ще ми разкажеш всичко.

Антонио сяда на леглото, взема детето в коленете си.

– Зигфриде, Зигфриде, какво ще те правя сега, като не зная да разказвам! Аз никога не съм имал деца!

Разказва му своите моряшки истории, после за кабоклите, как те го посрещат и гощават. Той им казал, че знае едно юначно момче, което се казва Зигфрид Лъвската Грива. Смущава се. Оплита се. Той никога не е разказвал детски истории. Онова пък, което на него в детинството са разправяли, то е тъй далечно, то е забравена приказка. Наистина Зигфрид го гледа предано, той е яхнал коленете му, побледнял е от вълнение, но Антонио знае колко усилия трябват на детето, за да следи и разбере историите му.

Не е ли по-добре да играят, вместо да измисля нови и нови лъжи?

Завършва как да е с дъщерята на индианския главатар и предлага:

– Хайде да играем на лов!

Игрите като приказките – нищо не излиза и от тях. Как да е, в края на краищата той се навежда на четири крака, Зигфрид го яха, той препуска из стаята като коня с огнените ноздри, детето е възхитено. После почва война между кабокли и ловци и възглавниците хвърчат из стаята, докато Антонио се признава за победен. Той се превръща и на крокодил от реката Амазонка – главата му е големият леген, опашката му – одеялото, а крокодилските крака са ръцете с нахлузени на тях обуща. Той пълзи по пода и гони Зигфрида, Лъвската Грива бяга и се смее, единият реве, другият вика победно, легенът се търкаля из стаята, крокодилът е ранен смъртоносно и умира в агония, но в последния миг случайно поглежда към прозореца.

Откога ли са там Рудолф и Глория?

Стават, потни и зачервени, изправят се един до друг и са страшно виновни. Но не задълго. Антонио прави таен знак на детето, то се хвърля върху него, той го грабва и целува много пъти и му шепне на ухото:

– Конят ми още ли е тук?

– Татко искаше да го продаде, но мама го задържа за мен.

– Яздиш ли?

– Не ми дават, че съм бил малък.

– Като се наобядваме, ще идем на езда. Ще те уча да препускаш, да стреляш, да хвърляш ласо.

Зигфрид му се доверява сричка по сричка:

– Аз яздя скришом, и ласо хвърлям, и стрелям с револвера на дядо Филимоно. Щом татко и мама заспят, ще ти изкукам три пъти.

Рудолф Хопе е същински търговец. Пълен, снажен мъж със зачервено лице. Той носи рогови очила, златен ланец на часовника. Пуши пура, а когато се смее, цял се тресе.

– Това беше театър! – прегръща той Антонио. – Никога не мислех да заваря тебе, страшния каубой, да играеш като дете! Това беше театър!

Глория е клекнала пред сина си, той се е облегнал на рамото ѝ. Тя го привежда в ред, милва го по косите, той притиска лицето си о нейното и пита:

– Мамо, когато порасна, ще ме пуснеш ли да живея при чичо Антонио? Той ще ме заведе при ледените планини в студеното море да видим гробовете на замръзналите моряци, а оттам ще идем при кабоклите в голямата гора при хубавата леля индианка. Мамо, нали ще ме пуснеш?

– Когато пораснеш, детето ми.

– Мамо, аз съм вече голям!

Нижат се като чудна песен щастливите дни в Жатоба. Но и те не са вечни. Една вечер, след като приспива Зигфрида и го дава на майка му, Антонио обяснява, че трябва да замине на утрото за Сертон. В хола настава мъчителна минута. Накрай Рудолф кашля – няма какво да се прави, щом трябва, ще си замине!

– Глория, спри радиото! – обръща се той към жена си. – Оня стар грамофон, той още ли е здрав, или малкият е вече проучил вътрешното му устройство?

– Грамофонът и плочата са запазени, Рудолфо.

– Извади ги сега да си посвирим, както във времето, когато изкоренявахме гората в тази градина. Да се почувстваме такива, каквито тогава бяхме. И прати слугата до вендата за кашаса, от евтината, каквато тогава пиехме.

Великолепна идея! Трудна обаче за осъществяване. Опитват се да пеят – не върви. Маршируват около масата – нищо не излиза. Та той ли, заможният стопанин от Жатоба, собственик на магазин в голямата авенида „Фонсека“, той ли ще марширува като луд само заради някакви спомени? Или другият, гостът от далечния свят, преживял толкова дни и нощи в тъга по несбъднати мечтания? Вместо да пеят и маршируват, те

пият ракия. Това е по-лесно. Когато пие, човек може да мисли едно и да говори друго. И те пият много, а Глория се грижи за плочата.

Две тежки сълзи пролазват по изгорялото лице на Антонио. Глория е точно срещу него. Тя се навежда над грамофона и необичайно дълго сменя иглата. Рудолф Хопе заговаря:

– Нека днес, за първи път откак се знаем, си кажем по една горчива приказка.

– Не сме сами. Сега е неудобно.

– Тя не разбира немски.

– Заминавам си утре. Надали някога ще дойда повторно насам. Този ни разговор е съвсем излишен.

– Именно защото отиваш и може да не се върнеш никога пак, затова ще си поговорим. Веднъж, на път за Бело Хоризонте, ти ме уверяваше, че ще имам деца. В онния дни бях разтревожен. Не вярвах на себе си, на другите, не вярвах в нищо. Но скоро след раздялата ни узнах, че жена ми е бременна. Аз не подозирах отде идеше твоята сигурност. И ти бях много благодарен за думите, които ми бе казал. Роди се детето. То ми върна вярата, даде ми сили да стъпя здраво на краката си. То и майка му. Но трябваше да узная след години, че Зигфрид е твой, а не мой син. Не отричай. Той е не само верен портрет на тебе. Той има твоята кръв, твоя характер. В най-малките си прояви прилича само на тебе. Пък и майка му го възпитава като достоен твой син. Не се надигай. Това го зная отдавна. Бурите вилняха из мен, вяха и стихнаха. Аз обичах детето, обичах майка му – преглътнах мълчаливо мъката си и продължих да работя за тях и за себе си. Живеех в очакване, че ще дойдеш и ще си го поискаш. Ти не дойде. Предполагам, от срам и човещина. А аз живеех все в страх, че ще ми отнемеш единственото дете. Случи се обаче нещо друго – онова, което никога не предполагах. Роди се моята – Рудолф Хопе натъртва „моята“ – дъщеря Луиза де Бенсон. Сега вече съм спокоен. Не ме е страх от тебе. Ще ти дам твоя син. Ще му намериш нейде по света достойна майка. Той е разковничето на твоя живот. Ти обичаш само него, ти го обичаш много повече от всяка жена и от всеки другар. И той те обича. Нали го чу – самият той иска да дойде при теб. Вземи си го и замини заедно с него.

Глория ги наблюдава. Тя бавно навива пружината на грамофона и обръща плочата.

– Зигфрид Хопе не е мой син... – гледа Антонио в плочата. – Случи се веднъж в онния несретни дни, че изгубих разсъдъка си. Жена ти се противеше, молеше ме да не посягам на нея. Но беше празник. Тук нямаше никого. Аз я изнасилих. Да, да, тъй беше. Късно е сега да се обясняваме. Престъплението трая няколко минути. Наказанието е цяла вечност. Но има и друго. Без Зигфрида жена ти щеше да те напусне. Сам ти щеше да избягаш оттук и да се върнеш в оная дупка. Свободният живот тогава не

ти понасяше. Зигфрид ви задържа един при друг. Детето е на оня, който го е отгледал, чийто живот то е осмислило. То ще остане при теб. Твоят дом ще остане такъв, какъвто си го изградил. А колкото за мене, ти не се грижи. Антонио ще си изживее дните така, че никой да не го съжалява, всички да му завиждат. Това е моят отговор. Ще си замина утре сам. И никога вече не ще дойда тук.

Глория спира грамофона. Изправя се. Такава те не я познават.

– Аз не разбирам вашия език, но зная за какво си говорите. Ще изслушате и мен. Аз обичам Антонио. Но не като мъж или любовник, а само като приятел на съпруга ми. Веднъж само в мен пламна непознат огън и аз не можах да го потуля. То беше в деня, преди да си замине. Той не ме изнасили. Аз отидох с него по своя воля. Инак нямаше да изтрая. Щях да тръгна като куче след него. Това е истината.

Тя свежда глава.

– Но, Рудолфо, ако съм обичала някого като мъж и съпруг, със сърцето и душата си, то е било само теб. Нивга не съм ти изневерила в мислите си. Винаги съм правила всичко, което е по силите ми, за нашето щастие. Не съм живяла нито ден за другите, освен за нашия дом, за тебе, за децата ни. Тази любов е истината. Другата е лъжата. На тъмната страст, която ме обгори веднъж в дни на съмнение и отчаяние, е плод Зигфридо. На вярната ми любов към тебе е рожба Луиза де Бенсон.

В очите на Глория пробягват пламъци.

– Както Зигфридо, така и Луиза де Бенсон аз изнесох в моята утроба, аз им дадох живот, аз ги откърмих. Те ми са еднакво скъпи. Защото са мои деца. Обрекла съм живота си на тях. Тежко му, който се опита да ми ги отнеме. Няма сила, която да сломи майчината ми воля да остана с тях. Ако имате намерение да си ги делите, делете и мен: съсечете ме и тогава ми вземете децата.

Тя си излиза.

Антонио сдържа обещанието си: нивга вече се не връща в Жатоба.

* * *

Ето го пак пътник. Пътува за Рио де Жанейро, дето ще чака парахода „Алсина“. В джоба си има билет от Сертон за Европа. Паспортът му е визиран. Нищо вече не ще го спре.

Случиха се в низа на годините някои истории между него и приятеля му Рудолф Хопе. Те хвърлиха може би известна сянка върху тяхното другарство, но не успяха да го развалят. Затова Антонио пропуска вечерния влак и остава в Бело Хоризонте. Трябва да се сбогува с приятеля си, и то завинаги. Рудолф Хопе е търговец. Живее наистина все още в Жатоба, там е неговата вила. Иде с колата си сутрин рано в града, отива си вечер. Той вкъщи само спи, но там е съпругата му. Тя се грижи за двете деца,

Зигфрид и Луиза де Бенсон. Те растат на простор и воля. Навремето Антонио и Рудолф Хопе се занимаваха с градинарство. Рудолф и сега има слабост към земята. Дал е градината си под наем на градинари. Често, когато се случи да е през деня в Жатоба, той отива при тях и прекарва няколко часа в разговори с тях.

Пред гарата чака колата му. Къде ще отидат? Естествено, в старото гнездо, в ресторант „Типтоп“. Малко смешно стои името „Типтоп“ върху фирмата на големия градски ресторант от партер и цял първи етаж, с голяма сенчеста градина. Но с друго име той не би подхождал за своите гости – тук идат чужденците, а те са все хора с минало, едни са били миньори и са станали богати хора, други са дошли като мечтатели и са си останали несретни.

Рудолф Хопе обяснява, че не ще го чакат за вечеря. Той много желаел да заминат двамата за Жатоба и там да пренощуват. Но жена му е болна. Тя много би се засрамила, ако не може да ги посрещне достойно. На легло е. Извинява се и праща на Антонио сърдечни поздрави и пожелания за щастливо пътуване. Също и от Зигфрида. Той е във второ отделение. И Луиза де Бенсон поздравява непознатия си чичо. Тя много се боя-ла от него – плашела се, щом споменат името му.

Най-удобно място за приятели като тях е сепарето в дъното на градината.

Те прекарват там до късно след полунощ.

Рудолф Хопе заминава за Жатоба, Антонио остава в хотел. На утрото го взима с колата си, откарва го на гарата. Ръкостискане. Няколко последни изречения. Малко влага в очите. Експресът за Рио де Жанейро потегля. Той не спира на големи гари, а камо ли на станцийки като Барейро. Слънцето изгрява.

Дали не ще зърне виенчанина Милер, мисли си Антонио и се наместя на прозореца. Или поне началника на станцията. Пък и да не зърне никакъв познат, един поглед ще хвърли към Барейро, към бара и парка, към пътя за Жатоба. Ще си вземе сбогом с тоя тих и спокоен земен кът.

Барейро е тъй близо...

Защо сърцето му е неспокойно? Защо му се иска влакът да кара съвсем бавно?

Вече стигат големия завой. Ето го бара, кръстовището, станцията.

Не са ли там...

Те наистина са там.

Експресът прелита със сто километра в час край перона на станцията – само в един дъх – и в тоя кратък дъх Антонио вижда на перона едно момче, едно стройно момче, което гледа нагоре към прозорците на влака, и в същия кратък дъх Антонио вижда там, на перона, една жена, която протяга отчаяно към него ръце, вика нещо и тича няколко крачки след

влака, развява бяла кърпичка... Малкият Зигфрид Хопе и майка му Глория са там, те изпращат Антонио, той се навежда из прозореца, маха шапката си, а утринното слънце огрява тая чудна двойка, и перона, и станцията, но уви, евкалиптите по линията и завоят след моста прекъсват най-прекрасната гледка на неговите сертонски години.

Приятелят му снощи го излъга. Също тъй, както нявга, в една късна нощ, излъга и Глория, когато уверяваше, че се увлякла по него само в един-единствен час на живота си и че никога не била обичала друг мъж освен своя.

Подобни мисли вълнуват Антонио. С тях бе живял години наред, те никога не ще го изоставят. Но експресът бяга все по-далеч от Жатоба и постепенно мислите му се разкъсват, пред него расте един нов въпрос:

„Какво ли ме чака в Европа?“.

Гурбетчии

Гурбетчии[1]

Кой не е слушал за гурбетчиите, за ония градинари, зидари, дърводелци, които заминават за Румъния и Русия, за Унгария и Франция, за Австралия и Америка, да работят там дълги години и да се върнат после с пълни кесии с пари и пълни торби с разкази и приказки за далечните страни и живота в тях? Но текат годините и заедно с тях тече и се мени времето, менят се страните и хората в тях. Животът не само у нас стана труден и тежък, такъв е той и във всички други страни, и гурбетчиите все по-малко ходят в чужбина. Както са тръгнали работите, наскоро от гурбетчилъка ще останат само разказите и спомените, а на гурбетчиите ще останат само старите паспорти по родните им полѝци.

В нашето село ... в Търновско имаше един пенсионер горски стражар. Името му беше Пеню Горския, а син му се наричаше според баща си Ради Горски. Учи-недоучи се Ради и се загуби от село, а след година чухме, че стигнал чак в Бразилия. Забравихме го след седем-осем години, дори и спомените за него почнаха да се заличават. Но веднъж аз, зидарят Ботю, дърводелецът Моню и писарят от общината Ганю седяхме в топлото кафене и си говорехме врели-некипели, когато при нас като никога приседна Пеню Горския.

– Добър ден, момчета. Имам едно писмо за вас.

Син му Ради пишеше, че в Бразилия, в града Монтес Кларос, той станал фабрикант и искал да почне голямо предприятие за горене на дървени въглища. Бразилците не знаели да ги горят, затова ни предлагаше да идем при него, да ръководим работата и да печелим по хиляда лева на ден. Пътят дотам струвал дванадесет хиляди лева, а щом сме стигнели, щели сме за една седмица да си изкараме пътните и да влезем в печалба. И завършваше Ради писмото: „Пишете ми навреме, за да дойда да ви чакам на пристанището“.

Бай Пеню ни остави далечното писмо и си отиде, а ние останахме до късно да си шушукаме и да се убеждаваме. След два месеца, навръх Нова-

[1] Публикуваме разказа според текста му в сп. „Кооперативна просвета“, год. IX, 1937, бр. 18 – 19, с. 11 – 12 и год. X, 1938, бр. 18 – 19, с. 10 – 11. Подпис: Матвей Вълев. Третата част (от абзаца, започващ с „Отдавна не бяхме се виждали...“ на с. 241, до края) е взета от сборника: Матвей Вълев. „Избрани произведения“, 1975, с. 166 – 170, тъй като липсва в сп. „Кооперативна просвета“ и изобщо във всички прегледани периодични издания. Първата половина на творбата, но с подробно описание на пътуването на героите до Бразилия, е отпечатана и в сп. „Венец“, год. XV, 1937, кн. 2, с. 104 – 114, със същия подпис. – Б. ред.

та година, си извадихме паспорти, отпътувахме за германския град Хамбург и се качихме на парахода за Бразилия.

Една сутрин, на шестнадесетия ден от тръгването, в далечината се провидяха планини. Те растяха с приближаването на парахода и бавно пред нас изникна голям град. Параходът мина край кичести острови и укрепени бетонни фортове, навлезе в красиви заливи със зелени брегове. Беше столицата на Бразилия – градът Рио де Жанейро, наречен най-красивият град в света.

Рио де Жанейро има два милиона жители и лежи между няколко стръмни скалисти тепета. Покрити с гора и зеленина, те като великани с разчорлени коси оглеждат прекрасните дворци и паркове в скутовете им. По крайбрежието, което се чупи и извива в много полуострови и заливчета, се точат безкрайни булеварди, потънали в цветя, палми и банани. Улиците са широки и нови, постлани с асфалт и препълнени с автомобили и омнибуси, а тротоарите край богатите витрини на магазините са задръстени с хора. И какви ли не хора! И негри, черни като катран, и тъмни бразилци, потомци на португалските и испански завоеватели, и мулати, и бели европейци, жълти японци, мургави сирийци, меднолики индийци, та чак и бронзови египтяни.

Обикаляхме няколко часа из града и се върнахме на пристанището, дето бе останал Ганю да чака нашия съселянин Ради Горски. Но никакъв Ради не беше се явил. Вече беше следобед. Тръгнахме напосоки из града, докато намерихме емигрантската служба. За наша радост там открихме един чиновник македонец, който говореше и български. Той ни прегледа книжата, прочете писмото от Ради Горски и поклати глава:

– Луди сте били, та сте тръгнали...

Но ние все още вярвахме на писмото.

Новият познайник ни натовари на влака и ни изпрати на държавни разноски за Монтес Кларос, дето стигнахме след три денонощия и лесно намерихме Ради Горски. Само четири дни по-късно вече сечахме дървета за въглища в безкрайната вековна гора, на един ден път от града, радвахме се, че бързо почнахме работа, и бяхме уверени, че Ради ще си изпълни обещанието и щом продадем първия товар въглища, ще ни прати работници, които да работят под наш надзор.

Другояче ни беше писано.

Дърветата, които сечахме, бяха корави като желязо и ръцете ни се разкървавиха от брадвите. Работехме от тъмно до тъмно. Всеки от нас, ако беше сам, не би останал на тази работа нито ден. Но ние се окуражавахме един друг и като мечки работехме около големите стволове. В скоро време дрехите ни се окъсаха, брадясахме като горски зверове, отслабнахме от лошата храна и недостатъчния сън, от дъжда и от слънцето, но все пак понасяхме всичко, защото все още не знаехме какво ни чака. Ради Горски

идваше понякога на кон, носеше ни царевично брашно за каша и сланина за пържене на кашата, хвалеше ни, завиждаше ни, че скоро ще забогатеем, и си отиваше на сутринта пак в градчето, дето вареше сапун в един стар казан и затова се препоръчваше за фабрикант. Ние бързо трупахме дървета, на втория месец запалихме цяла редица кладбища, а на третия месец пресметнахме, че наскоро ще съберем към петдесет килограма готови въглища.

Какви ли не опасности преживяхме!

Под всяка купчина клони се криеха големи отровни змии. И досега ми е чудно как не се случи да ухапят някого от нас. В колибата ни през ден-два намирахме скорпиони, по-страшни и по-отровни от змиите. Почти всеки ден убивахме отровни птичи паяци с космати кадифени крака, всеки колкото разтворена пестница, които дебнат и изневиделица се хвърлят върху малките птички. Краката ни бяха надупчени като решето от малки бълхи, които се забиват под ноктите и снасят яйца в кожата. Веднъж се събудихме полазени от лавина черни големи мравки, които се движеха в своята посока през живо и мъртво. Друг път намерихме нова дупка в колибата, от нея като от изворче течаха червени мравки с големи глави и щипци на челюстите и се връщаха натоварени с нарязани навън листа и трева. Поискахме да стъпчем дупката, но носачите се разтичаха, от дупката наизлязоха мигом мравки войници, всяка колкото оса, и полазиха по краката ни. Където ни ухапеха, протичаше червена кръв. Цели седмици зад колибата някакви животни страхотно се надтракваха. Настръхнаха ни косите, щом мулатът Педро, единственият жител дървар на цялата околност, ни обясни, че това са гърмящи змии, най-страшните врагове на човека в тропическите страни. Някаква муха ухапа Моню по ръката и снесе под кожата яйце, което стана на червей, голям колкото мамарец. Едва когато нежеланият гост отрасна и узря, Педро можа да го махне, като нагря кожата с въглен и изстиска раничката.

Имаше и радости, но ние не ги виждахме.

Наблизо се издигаха високи кули от пръст, изградени от термитите, животинки от вида на мравките, прочути със своя подреден и организиран живот. Около нас често прелитаха пъстри орляци от папагали, които грачеха из гората като пияни байновци. По цели нощи хиляди бръмбари със светещи очи летяха между дърветата и си осветяваха пътя като с малки прожектори. А птичките? Имаше хиляди канарчета, десетки хиляди черни скорци, милиони песнопойци и бързолетци. Но когато човек е измъчен от труд и отчаяние, той не вижда красотата, а мрази цялата страна и мечтае само едно – да се върне час по-скоро в родината си.

Тръгнахме една сутрин да разтоваряме кладите, които бяха прегорели през седмицата. Ботю огледа напуканите си боси крака и каза:

– Не искам да работя. Днес е неделя, искам да спя, да почивам, да се изчистя и да прекарам един човешки ден.

От три месеца не бяхме се сещали, че има и празници. Хвърлихме инструментите и се върнахме в колибата. Моню, който още от село си беше страстен ловец и си носеше оръжието, ми предложи:

– Иване, вземи ти револвера и върви с мен на лов, да убием нещо и да си сготвим едно царско ядене. Следобед ще идем на реката да плуваме.

Тръгнахме. Около сечището нямаше лов, всичко живо беше пропъдено от шума на брадвите. Но когато се отдалечихме и навлязохме в гората, намерихме следи от диви зверове и тръгнахме по тях. На една поляна спрях и сбутах Моню.

– Сссст... Гледай...

Маймуна, голяма колкото овчарско куче, седеше на един клон, мляскаше и ни гледаше. Тук никой не убива маймуните, защото те много приличат на хора. Затова и ние се спряхме да ѝ се порадваме. Тя дъвчеше нещо, зяпаше в нас с ококорени очи и примигаше. Взех суха клонка и замерих по нея. Тя мигом се скри зад дървото и ни погледна от другата страна. Моню хвърли бучка пръст. Маймуната пак се скри и надзърна отсам дървото.

– На скришка ли играеш! – разсмя се Моню. – Виж ти каква весела маймуна! Махай се бре, смешльо!

Той размаха ръце и я подплаши. Маймуната се метна на друг клон, нададе гърлест тревожен вик и се преметна презглава на трети клон, оттам на друг – и все нататък от дърво на дърво. По едно време спря, изгледа ни, нададе някакъв смях и изчезна в клонищата към реката. Докато се взирахме след нея, дочухме много викове, които се преливаха в общ крясък. Забързахме и наскоро стигнахме до брега. Какво да видим! На стотина метра от нас много маймуни, наловени една друга за краката и опашките, образуваха мост през реката от едно отсамно до друго отвъдно дърво. Тъкмо сега по гърба им пълзяха малките маймунчета, за които беше образуван мостът. Когато премина и последното, отсамната голяма маймуна се отпусна, мостът се люшна нататък, маймуните се изловиха за отсрещните клонища и се пръснаха из гората.

– Бре! – учудих се аз. – Значи вярно било това, дето сме чели за маймуните в читанките!

– Нашата маймуна навярно беше техният пазач.

– Ако не бяхме я пропъдили, щяхме да ги видим отблизо, а?

Но Моню не ми отвърна. Той вцепенено гледаше нагоре, в клоните на дървото зад мен. Понечих да се извърна и аз, но той ми изсъска страшно и аз се смразих. Той бавно започна да вдига пушката, очите му се разтвориха от напрежение, тялото му се напъна. Гърмът се разнесе досами ухото ми. Отскочих встрани, над мен препращяха клоните, Моню

гръмна втори път. Едно голямо животно се строполи до мен. Беше мъртво. Всичко стана в няколко секунди и едва сега разбрахме в каква опасност сме се намирали.

Блед и разтреперан, Моню ми разказа:

– Когато отместих поглед от маймуните и исках да ти отговоря, видях над теб тази пума, готова да се хвърли на врата ти от дървото. Очите ѝ искряха, устата ѝ зееше. Ако бях направил едно движение или ти се обърнеше, беше загубен.

Пумата, южноамериканският лъв, е най-страшният и най-кръвожадният бразилски звяр.

Отрязахме дебел прът, вързахме предните и задните крака на пумата, прокарахме пръта през тях и помъкнахме скъпия лов на рамо към колибата. Освен месо за две седмици, имахме и една скъпа кожа. Но радостта ни от първия ловен успех се помрачи: пристигна Ради Горски с някакъв бразилец в жълти ботуши и кожени панталони. Мълчаливо огледаха въглищата и след като се начудиха на пумата, се отделиха и си зашепнаха.

– Стига сте шепнали! Ради, защо не ни кажеш какво има, за да разберем къде сме?

Ради Горски му отвърна:

– Нищо няма. Пазарим се за въглищата. Те са много добри, но...

Той замлъкна. Ганю примижа и запита заплашително:

– Какво, казвай де!

– Няма как да се изнесат оттук бе, другари. Път за камиони няма, а ако се наемат катъри, наемът за тях ще струва повече от цената на въглищата.

Изтръпнахме. Изведнъж разбрахме, че целият наш труд беше за недомислието на един завеян човек.

– Аз бях убеден, че ще спечелим. Отде да зная, че няма как да се изнесат.

Моню му каза:

– Точно сега пушката е в ръцете ми; ако те застрелям, ще отърва и други нещастници от теб. Ами не искам да ставам убиец, че съвестта ще ме мъчи цял живот. Хайде махай се оттук, не искаме да те видим повече!

Когато си отидоха, Ботю заговори към нас:

– Стига вече работа. Сега ще ядем, докато имаме храна, и ще почиваме. От мулата Педро научихме по две-три думи бразилски, все ще си намерим работа другаде.

На полята пред нас се чернееха огромни купища едри, лъскави дървени въглища, от неразровените клади се виеше тежък сив дим. Тримесечен нечовешки труд бяхме вложили в тия купища без никаква полза от него.

Заприличахме наново на хора. Изкърпихме си дрехите, наядохме се на плодове и дивеч. Мулатът Педро ни направи капан за риба и всеки ден си ловяхме шарани и сомчета. Веднъж убихме речна свиня, от кожата ѝ си направихме меки цървули, а месото изсушихме за път. Прибрахме си раниците, изоставихме и сечището, и дървените въглища, и колибата в далечната бразилска гора и потеглихме. Привечер пристигнахме в градчето Монтес Кларос. Там ни се удаде да продадем на един бразилец, който имаше керван от мулета и търгуваше с дърва и въглища, всичката наша стока на безценица. Парите за нашия труд стигнаха за четири билета по железницата до по-големия град Бело Хоризонте, останаха ни само няколкостотин лева за някои дреболии и за първи нужди.

Така се разделихме с Ради Горски и никога вече не го срещнахме, нито искахме да го срещнем.

* * *

Железопътната линия, по която пътувахме, е единствената линия през Сертон – богатата с пасища и добитък средна част на Северна Бразилия. Отляво и отдясно бягаха пред очите ни ту гъсти, девствени гори, пълни с диви животни, маймуни и мравояди, с безброй папагали и други птици, с канарчета и какви ли не песнопойни птички, ту се шираха безкрайни тучни пасища. Често влакът пухтеше по дълги наклонени баири, а когато се изкачваше на билото им, пред нас се разкриваха нови и нови гледки към безкрайната бразилска земя. По станциите черни негърчета и тъмни мулатчета продаваха портокали и мандарини, банани и ананаси, но бразилците предпочитаха да слязат и изправени пред бюфета, на крак да изпият чашка кафе. При нас дойде един млад бразилец, огледа ни и ни заговори. Предложи ни банани.

Като разбра, че сме български земеделци, той се зарадва и се развика:

– Алемонс! Алемонс!

В Бразилия и досега считат всички, чиято страна не познават, за алемони – за германци.

Сприятелихме се. Бразилецът ни обясни, че има ферма тук наблизо. Той каза:

– Елате да работите при мен, ще направим плантация от картофи. Вие ще работите, а аз ще дам всичко друго. После ще делим наполовина.

Веднага се съгласих. Но като запитах другарите си, те почнаха да мънкат. Спречкахме се. Разсърдих се, взех багажа си и слязох заедно с бразилеца. На станцията ни чакаше автомобилът му.

След няколко дни аз, заедно с петима работници, орях и готвех земята, докато други ограждаха със стобор от дървета плантацията, за да не влизат говеда и свини. Четири месеца работих в тази плантация. Всеки

ден от сутрин до вечер печеше страшното тропическо слънце и потта се стичаше до крачолите ми. Случваше се да оставя мотиката за десетина минути на слънце, а тя така се нагорещяваше, че едва можех да я вдигна. Засях цялата плантация с картофи. Те бързо поникнаха, зелената им шума покри земята, окото с радост се шири по нея. После листата пожълтяха, клонките изсъхнаха, картофите почнаха да зреят. Дойде време и да ги вадим.

Прочетох във вестника, че се очаква да пристигнат параходи с аржентински картофи и цените ще паднат наскоро. Трябваше да продадем веднага нашите. Фермерът беше заминал да купува стада. Размислих и реших сам да разпродам картофите в станциите и градчетата по линията. Докато работниците ги вадеха, аз заминах да събера поръчки. Върнах се след две седмици.

Когато погледнах плантацията, сърцето ми се сви от мъка. Старшият работник се скарал с другите. Те напуснали работа, а той задигнал няколко коли картофи и ги продал, като не се и върнал вече във фермата. Надзирателят от фермата изпратил едно момче да пази плантацията. То пък се оставило да го надумат други и заедно с тях задигнало още няколко коли картофи. Свинете на фермата, като надушили имот без стопанин, пробили оградата и няколко нощи работили из посева. А там имаше над петстотин свине.

Гледах голямата загуба и в себе си жестоко се разкайвах, че се отделих от другарите си.

Събрах няколко чувала картофи, продадох ги, взех си нещата и се махнах. Тръгнах към Бело Хоризонте с надежда да намеря там моите съселяни.

Къде можех да търся другарите си?

Реших да отида по краищата на града, дано успея да ги намеря в някоя градина. Почнах да разпитвам срещнатите хора за тримата „булгарос“, но никой не знаеше нищо за тях.

Но често – а и тоя път – случаят е най-добрият приятел на човека.

Шосето ме изведе към ниска дълга сграда на един баир. Покривът на сградата беше равен с горната част на баира. Предницата на сградата – една стена с четиридесет вратички. Камиони, пълни с боклук, идеха от града, минаваха по равния покрив на сградата и разтоварваха боклука в четириъгълните дупки камари. Отидох да погледам този съвременен способ за изгаряне на градския боклук. Когато напълниха една камара с десет големи камиона боклук, работниците я затвориха и я напълниха с вода, после завиха бурмите на горния капак. Така мокрият боклук остава шест седмици, докато изгние и се превърне в много силен тор.

Долу, пред вратите на камарите, работници с вили и мотики изтегляха готов вече тор. Други го пресяваха през големи сита, за да го пречистят

и отнесат за наторяване на градските градини и околоградските посеви. Погледнах в една камара. Вътре работеше жилав мускулест мулат. Той беше цял мръсен и прашен, изпотен от страшната горещина, която боклукът излъчва, измъчен от отровните изпарения. Докато го гледах и се чудех как може да издържи на тая жестока работа, иззад една купчина пресят тор някой извика:

– Иване бе, ти ли си бе? Отде идеш бе, братко?

Беше Моню.

Прегърнахме се и не можехме да говорим от радост.

Казах му:

– Моньо, Моньо! Как стигна до този боклук?

Той си свали каскета, отърси прахта от дрехите си и ми отвърна:

– Добре че намерих работа тук, та мога да изкарам за парче хляб, инак е още по-лошо.

– Ами къде са другите?

– Ботю работи в английската златна мина. Там имаше работа и за нас, но не се решихме да влезем. Тя е най-дълбоката мина в света – три километра надолу и шест надлъж. Името ѝ е „Сан Джон“, „Свети Иван“. А Ганю купува зарзават от пазара и го продава с кошници из града. И тримата сме разделени и сме много зле, едва изкарваме за хляб. Като си помисля за село, става ми тежко. И там не е лесен животът, но тук е сто пъти по-лошо.

Тръгнахме вечерта да търсим Ганю. Той спеше извън града, в градините. По тъмно стигнахме там. Сварихме го в кръчмата. Пие ракия. Знаех колко редовен беше и как мирно живееше на село с младата си жена и малкото си дете Линчето, затова му казах:

– Трябва да се откажеш от ракията. Язък за младостта и семейството ти!

Той гледаше пред себе си, очите му бяха мъртви от пиянство и неволя.

– Не ме питай защо пия, а ме питай защо зарязах и службата си в общината, и жена си, и детето си, та се повлякох по ума на оня лъжец... – отвърна ми той.

Разговаряхме до късно.

Имах още малко пари от картофите и решихме да споходим Ботю в златната мина.

Няколко дни не беше валяло, макар да беше вече месец октомври, първият месец от дъждовния период. Легнахме си на открито в тревата. Преди да се разсъмне, се вдигнахме и потеглихме пеш през Сиера, през планината, за минния град Моро Вельо.

Отдавна не бяхме се виждали и имахме толкова много да си изговорим, че не забелязахме как стигнахме горе. Отвъдните склонове бяха спо-

койни, гористи, с хубави пътеки. От двете страни на пътеките дремеше в полумрака красива евкалиптова гора. Англичаните, които притежаваха цялата околност около мината, садят цели гори от благородни евкалиптови дървета, защото те запазват подпочвената вода, украсяват местността и дават същевременно най-добрия дървен материал. На едно дръвче край пътеката ние изрязахме с нож имената си и деня на нашето заминаване. Евкалиптът расте бързо и след десетина години това дръвче ще стане голямо дърво, а заедно с него ще растат и нашите имена. Днес, само след три години, те са вече големи колкото чоперек[2].

По-нататък пътеката ни изведе до една планинска рекичка с брегове, нависнали от едри тъмночервени къпини. Често иззад дърветата ни гледаха мирни маймуни. Убихме и три змии, всяка от по два метра. Ганю успя да улови една голяма тропическа пеперуда. Тя беше колкото детска фуражка, имаше разноцветни криле, със сини, алени и виолетови кръгчета и линии. Тялото ѝ – лимоненожълто. Ганю я закачи на каскета си и заприлича на индиански главатар.

– Ще я пазя за Линчето – каза той, – да я зарадвам, когато някой ден се върна на село.

– Хайде да се върнем всички в България! – избухна Моню. – Омръзна ми тази Бразилия.

– А с какви очи ще се върнем на село, дори и да намерим пари за път? – отвърнах му аз. – Всички ще ни се смеят, че сме гурбетчии и се връщаме от Америка, а нямаме пари да си платим дълга, дето го направихме за билета за отиване. И децата ще ни се подиграват и ще ни замерят с камъни. Нека помислим как да спечелим малко пари, та да се върнем тогава с чисто чело.

– Кажи ти как да спечелим пари де! С моя боклук и с Ганювия зарзават дори и цървули не можем си купи.

– Ще спечелим, ако се съберем и не се делим вече. Така поотделно съвсем ще пропаднем.

Ганю се обади:

– Аз знам какво можем да започнем.

Спряхме се насред пътеката.

– Слушайте – продължи той. – Аз по-рано мислех да започнем една зеленчукова градина. Но сега вече се убедих, че от това няма печалба, защото около големите градове има вече много градини. Обаче доматите през времето от февруари до юни се отглеждат трудно и цената им е много голяма. Вчера срещнах доктор Алфонсо от Министерството на земеделието и той ми каза, че доматите не ги убива нито дъждът, нито горещината, както всички градинари мислят, а разни болести, които по това го-

[2] Мярка за дължина, отговаряща на разстоянието от върха на палеца до върха на показалеца, когато са разтворени. – Б. ред.

дишно време се явяват и развиват. Той ми даде съвет да си засадя домати и да ги пръскам със син камък, както у нас пръскат лозята – тогава нямало никакви болести да ги нападнат. Но аз самичък не се решавам да почна. Хайде да се съюзим и да разработим една градина. Доктор Алфонсо си е купил голям имот близо до града и ще ни го даде за две години без наем, само за да го почистим и пазим.

– Ами откъде ще вземем пари за семена, за инструменти и за храна? – запита Моню.

Явно беше, че не можехме да започнем. Вървяхме покрай рекичката, размисляхме и доброто ни настроение наново се помрачи. Защо бяхме така бедни, че да не можем да се изправим отново на крака?!

Наскоро стигнахме в минния град.

Долу, в долината под нас, гъмжеше работа в обширни ниски фабрики, а от самата мина се виждаше само черният вход, от който непрестанно излизаха пълни и влизаха празни влакове с малки локомотиви.

Ботю беше в следобедната смяна и трябваше да го чакаме, докато излезе. Когато го видяхме, едва го познахме. Лицето и ръцете, тялото и дрехите му бяха покрити с дебел пласт от сива каменна пепел, през която се проточваха от горе надолу резки от пот. Ботю, силният и здрав Ботю, вървеше между нас, а краката му трепереха, ръцете му висяха безпомощно с малката бохчичка, в която си носеше съдинката за храна. Носът му беше запушен от каменна прах, а когато плюеше, от дробовете му се късаха парчета кал и плюнката му беше оловносива.

Стигнахме в пансиона, дето той живееше. Насядахме в трапезарията. Той ни поръча ядене. Донесоха ни по една чиния черен боб и ориз, сготвен с говежди тлъстини, поръсен с брашно от печени корени.

– Това ни е яденето и на обед, и вечер, и в понеделник, и в неделя – това е бразилското народно ядене. Нека сега хапнем как да е, че после имаме толкова да си говорим.

Откъм мината се носеше глух шум от машини. Целият град се тресеше от грохота им, от трансмисиите и моторите, сигналите и локомотивите.

– Така е ден и нощ – разказваше Ботю. – От един месец работя на дъното, в новите галерии. Един германец осакатя при катастрофа и аз съм на негово място машинист, пробивам дупки на взривовете. Плащат ми на парче и печеля много добре, но едва издържам. Вие не знаете колко горещо е долу при нас, дето няма вентилация. Всеки ден по няколко души припадат, всеки ден има ранени, а всяка седмица – поне по един убит. Тоя месец ще получа към седем хиляди лева, но ще поискам да ми дадат работа навън, в дърводелната. Ако не ми дадат, ще се махна оттук, пък нека пак гладувам.

Ние се спогледахме и се разбрахме

Ганю, който умееше да приказва, обясни на Ботя нашето желание да започнем зеленчукова градина. Той с радост се присъедини към нас. Още на сутринта получи парите си и четиримата, радостни и пълни с нови надежди, се върнахме към Бело Хоризонте.

Никой да не мисли, че за нас почна щастлив и охолен живот. Когато доктор Алфонсо ни показа своя имот, ние изтръпнахме. Та то беше същ пущинак от трънаци, храсти и лиани! Някога там е имало гора, която бе изсечена, но на всеки метър стърчеше от земята някой тежък и корав дънер. Човек не можеше да се промъкне из тоя хаос, а камо ли да види и разгледа мястото. Но ние си спомнихме нашите несгоди и решихме да почнем.

Полусрутената къщичка ни се стори като палат. За първи път от цяла година се развеселихме. Брадвите засвяткаха в ръцете ни. Победихме пущинака. Само след три седмици мястото бе вече разчистено. Когато запалихме изсечените върши, клонища и треволяци, се надигна такъв дим и пламък, че два дни никой не можеше да мине по близкия път. Край огъня непрекъснато се виеха големи птици и ловяха бягащите змии. Направихме си разсад и докато той растеше, изкоренявахме дънерите. Вече не чувствахме жестокото слънце, не се плашехме от пот, не бягахме от дъжд. Веднъж доктор Алфонсо дойде да ни види и не повярва на очите си. Само за месец и половина ние вече имахме голямо парче разорана земя – богата земя, подсилена от гнилата шума и от дълбоката пепел. Разсадът ни вече бе пораснал и ние трябваше да бързаме още повече – работехме и нощем. Едни возеха тор, други сечаха колове за доматите. Едни пръскаха разсадите със син камък, други разнасяха тор по копките и го разбъркваха със земята. Случи се добро време, валеше умерено и нямаше нужда от поливка. Земята ни беше нова и силна, рохкава и тъмночервена – най-добрата земя в Бразилия за домати. Славата ни се понесе из целия град Бело Хоризонте. Доктор Алфонсо всеки ден водеше гости и им показваше нашата работа. Но ние не работехме за тях или за славата, а защото бяхме разбрали, че ако и сега с общи усилия не успеем, ние сме завинаги загубени в тази далечна страна.

И ние успяхме.

Един ден, беше през месец февруари, всеки нарами по две кошници с едри червени домати. Когато стигнахме на пазара, всички се струпаха около нас. Там имаше много друг зеленчук, но домати нямаше дори и за най-богатите хотели, и за най-заможните чужденци. В един час стоката ни бе разпродадена. В три дни взехме толкова пари, че си купихме на старо една двуколка с муле. Нямаше нужда да носим стоката си в кошници и пеш, а почнахме да возим пълни сандъци.

Веднъж пред входа на градината ни спря автомобилът на доктор Алфонсо. Той дойде при нас заедно с един възстар човек. Те дълго се раз-

хождаха из градината, разгледаха и обиколиха всичко. После, като дойдоха при нас, непознатият мъж ни запита:

– Как успяхте с голи ръце да сторите това чудо?

– Успяхме, защото се съюзихме. Поотделно никой нищо нямаше да може да направи.

Двамата бразилци си шушукаха дълго и накрай доктор Алфонсо каза:

– Господинът е от земеделската камара. В Бразилия има един закон, според който камарата дава за ползване инструменти и машини на добре подредените стопанства. Направете си списък на всичко, което ви трябва, за да нареди да ви го донесат. Тогава, като си вземете още един катър и два чифта волове под наем от някоя близка ферма, ще можете да разработите целия имот, а и работата ви ще бъде по-лека.

Който знае какво значи земеделска машина, само той може да си представи нашата радост. Отпуснаха ни от камарата четиринадесет различни машини. Така на следната година ние изплатихме дълговете си в село, на втората година си купихме собствено място, построихме си спретната къща и започнахме да пестим пари, че след още една-две години да се върнем в село и да не станем там за смях на децата. Но ако не бяхме се съюзили навреме – и досега щяхме да скитаме гладни и боси из Бразилия, която е толкова по-прекрасна, колкото по-радостни са очите, които я гледат.

Тази история на четирима български гурбетчии от Търновско ми разказа веднъж в града Бело Хоризонте един от тях – Иван. Това не е съдбата само на няколко българи. Много, много наши сънародници с тежък труд и при големи лишения търсят прехраната си в далечни страни, при най-страшни условия на живот.

Всички те успяват само когато заживеят сговорно един с друг и се борят с общи усилия.

Всички те мечтаят да се завърнат в родината си, че и трудът е полесен, и хлябът по-сладък, когато си под бащиното си слънце.

Българи гурбетчии в Бразилия[1]

Газдата огледа пъстрата бразилска навалица и ревна на строшен португалски език:

– Томатес! Репольо! Пиментон! Барато, сеньорес!

Буковчаните се извърнаха към него и му се присмяха:

– Много крещиш, Газда. И да се съдереш от викане, няма кой да те чуе. Тук не е Будапеща и Темишвар!

От тяхната маса Моню се наведе към медноликата слугиня с къдравата коса и зашепна:

– Сеньорита, за вас карнабитът е само петстотин райса.

Слугинята го погледна. Изпод големите ѝ черни очи се плъзна по него радостна светлинка. Слугинята се усмихна и тихо му отвърна:

– Имате ли сладки картофи?

Моню вдигна карнабита:

– Нямам сладки картофи, защо не си вземеш този карнабит?

– Господарите не обичат чуждестранен зарзават – отвърна припевно медноликата креолка и си отмина.

Моню премрежи очи. Пъргавата и лека походка на красивото момиче като че го притегляше да тръгне след нея. Той я гледаше, докато зад нея изникнаха три войнишки фуражки и тя се загуби в навалицата.

– Сеньорита, за вас карнабитът е само четиристотин райса – наведе се той към висока негърка с дебели червени устни.

Но нито доматите, зелето и пиперът на Газдата, нито карнабитът на буковчаните се харчеха. Пазарът е червен от домати, зелките са струпани на купища, като че вълнà от зарзават и плодове, и яйца, и какво ли не още е заляла пъстрото бразилско тържище. А народът е беден, не е за толкова стока. Сто души купуват по една кошница за хотелите и чужденците и още петдесет за препродаване из улиците, и това е цялата публика, макар че и днес, като всеки празничен ден, пазарът е задръстен от слугини и войници, ученици и ученички, стари и млади, и черни, и бели, и кафяви. Идват или да се понагледват едни други и да си потърсят щастието в младата навалица, или да си купят за два лева банани и ананас. От разходки на младите и от покупки за по два и един лев никой не може да забогатее. Тежко време настана за градинарите, яйчарите, овощарите. Оплакват се всички дребни производители в града Бело Хоризонте, че откак общината построи новото градско тържище, търговията западна. Красив, широк и удобен е този нов пазар. Заема четири квартала, ограден е с висока каменна стена, входните врати са железни и тежки. За конете има специални навеси, а наоколо са подредени стотина магазина. В средата е големи-

[1] Разказът е публикуван във в. „Нива“, год. II, 1936, бр. 49, 51, 53, 57, 59, 61, с. 4, под заглавие „Българи-гурбетчии в Бразилия“. Подпис: Матвей Босяка. – Б. ред.

ят кръгъл покрив, под който всеки постоянен продавач си има маса, докато непостоянните трупат стоката си наоколо по асфалта, на дъжда и слънцето. И общински безплатни кантари има, и чешми с топла и студена вода, и ресторанти, кафенета, бръснарници, и какво ли не, и всичко е боядисано в светложълтата общинска боя. Но все пак старият тесен и тъмен пазар до гарата беше по-добър, защото това, което тук струва един, там се продаваше за десет милрайса.

Сеньор Антонио де Ларгос, едрият мургав бразилец със скъпия сив автомобил, беше редовен празничен гост на пазара и обичаше сам да си подбира най-хубавото от купищата зарзават и плодове. Всяка неделя той се спираше да поговори с българските градинари. И тоя път спря до масата на буковчаните и каза:

– Здравейте, сеньори. Как са госпожите ви? Малката италианка дона Мария свикна ли вече с тежката работа? Как вървят градините? Имате ли още много домати и зеле?

Газдата съзря именития бразилски приятел, секретар на агрикултурата, и побърза при другите.

– Добре са госпожите, жена ми още не е съвсем свикнала, но ще свикне. А и зарзаватът е добре, но няма цена – отвърна Ботю.

Антонио де Ларгос цъкна с език. Помнеше той как преди седем-осем години доматите струваха десет пъти повече и как българите първи почнаха да карат домати с каруци.

– Лошо, лошо, сеньори. Помислете не можете ли някак да изкарате домати през дъждовния период. Тогава те имат голяма цена, защото ги няма. Доколкото знам, нашият агроном в Министерството има някакви лекарства за дъждовни домати. Догодина ще стане още по-лошо. Знаете ли кой беше вчера при моя министър? Японският консул от Сан Паоло, сеньори. Три часа се разправяха и успя да изпроси триста декара държавна земя от Земеделския институт за шест японски фамилии. Тия дни пристигат от Сан Паоло и ще направят плантация до самия град. Днес получих списъка. Осемдесет и седем души, сеньори. Ще произвеждат ориз, картофи и зарзават. А те работят. Където заседнат, всичко задръстват със стока. Ще поевтинее зарзаватът още повече. Помнете съвета ми, опитайте се да изкарате домати през дъждовния период, ще ги продавате по четири милрайса килото. Колко е това на ваши пари?

– Тридесет и два лева.

– Това е то.

И Антонио де Ларгос отмина към италианците и португалците да размени и с тях някоя и друга дума. Газдата се върна към масата си, а Гани, бившият буковски общински писар, почна да реди зарзавата по масата и зашепна:

– Пак ви предлагам да напълним градината с домати сега през ноември. Каквото даде – даде. Да разорем и пасбището, земята там е нова и чиста, за катърите ще режем трева и ще ги гледаме в кошарата. Да забием по баира петнадесет хиляди кола, че като почнем да возим през февруари и март, да разберем защо работим.

– Ще ги убие бялата прах и маната. Водата ще ги издави. Слънцето ще ги изгори.

– Да стигнат, да кажем, половината, другата половина нека загине. Цената им пък е висока. Сега с двеста райса, някакъв лев и половина, подобре ли е? А горе на баира е сухо, земята никога не е работена, може нищо да не им стане.

И те свряха глави една в друга, зашушукаха, докато Газдата хапеше края на цигарата и се чудеше какви тайни имат пак буковчаните помежду си.

Речено – сторено. Метнаха се по обед на каруцата, заплющя камшикът, заскача двуколката по баирите, през мостовете и завоите, край чифлиците и градините. Съдраха си псетата гърлата да лаят след изпотените животни. Стигнаха буковчаните дома, хвърлиха празните кошове, пуснаха катърите в пасбището и викнаха:

– Марийо! Недо! Хайде яденето! По-скоро, какво сте се втрещили!

Хукнаха двете жени. Едната дошла от Буковец след мъжа си, свикнала с полската работа, жилава и здрава. Другата – дъщеря на градинар италианец, дете още, а се омъжи за Ботю, едва свиква с езика на българите, превива под тежката работа и стиска зъби да не издаде, че понякога забравя за радост или за неволя е последвала черноокия си красавец. Оставиха двете недовършеното пране до вадата, нахлузиха чехлите на обгорените от жежката пръст крака и захлопаха по тухления под на старата полска къща, из пристроената барака с ламаринен покрив и голяма маса от дъски от газени тенекии. Днес е неделя. Но няма време за чакане. Хапнаха набързо, кафето оставиха да пият по-сетне на пасбището. Грабнаха мотиките, наредиха се под пламналото слънце и почнаха да тесат сгорещената земя. Жените се надпреваряха с мъжете, догонваха се и се надгонваха. Далече през баира, отвъд телената ограда, минаваше пътеката на станцията Барейро. Днес в тамошния парк-ресторант имаше народен празник. По пътеката се точеха нататък бразилци от околността. Яркоцветните дрехи на момичетата се клатеха през буйната трева като радостни сигнали. Мария Гомес се спря и се загледа към българите, сестра ѝ Анжелина махна с шареното си шалче. Но нито Моню, нито Иван спряха като друг път работата си. Те само погледнаха нататък, избърсаха с ръкав потните лица и се наведоха наново над мотиките, като че никога не бяха пращали вече хора да питат родителите им за това-онова. Чудеха се и мъжете, и жените на българите. Изоставиха пазара и дюкяна, и вратата

на Гомес. Нямаха време за губене. Разчистиха, след една седмица струпаха изсъхналата трева и дадоха огън. Гани впрегна катърите на новия железен плуг, Неда улови поводите и почнаха да орат от долния край. Не мина месец и почнаха да разнасят разсада. Хванаха се доматите. Случи се добър дъжд, разпериха стръкчетата, изправиха глави и тръгнаха нагоре. Мина не мина още месец и листнаха се за копан. Позеленя баирът. Гледаха го буковчаните всяка сутрин и голяма радост, а още по-голяма надежда в утрешния ден се шириеше в гърдите им.

Дойде веднъж Газдата. Огледа зеления баир, изплю се и каза:

– Какви сте и вие, нашенци сме уж, а се криете като врагове, вместо да ми кажете навреме, та и аз да напълня градината.

Подсмиват се хитро буковчаните.

– Нали си бил газда в Будапеща и Темишвар, защо се не досети самичък?

И както се смеят, както си смигат един другиму и се надхитрят, както си сновят между чакащите колове домати, те спират и се струпват тревожно около една власина. Повехнала е, листата станали на парцелчета, стъблото омекнало като стара връв, нещо изсмукало силата ѝ, а до вчера беше като другите, разлистена и тъмнозелена. Огледаха листата, корените и стъблото. Нищо няма. Нито мравки и зелени бълхи по листата, нито червеи в земята. Всичко си увехнало ей тъй, от само себе си, а корените са някак наранени, кората им разядена. На утрото намират още три клюмнали стръка, на втория ден десет, на третия сто. Зашари мушадерата, вехнушката, в зелената градина. На горния край се появи бялата прах, посипа листата, започнаха да съхнат побелелите власини. И маната заснова из градината, отнесе и тя своя пай. В три недели всичко беше свършено. Не дочакаха младите домати да им побият колове и да ги навържат като за пред хора. Само всеки ден до обед слънцето все тъй си висеше над мъртвата градина, а всеки ден следобед дъждът се лееше като из килнато корито.

Няколко дни се разхождаха буковчаните навъсени и мълчаливи из полската къща и погрознялата градина, докато се опомнят къде са и откъде трябва да почнат. Разравяха край голямата вада изостанали моркови, събираха по оградата забравени патладжани и пиперки, да могат да отнесат една кошница стока на пазара, да съберат пари за чувал царевично брашно за каша. Върна се веднъж Гани от града, надълго се съветваха и поръчаха на жените да извадят и изгладят новите дрехи, донесени от Буковец преди години. Избръснаха се, почистиха си обущата, а на утрото отидоха в града при сеньор Антонио де Ларгос в Министерството на агрикултурата. Там ги чакаше вече Газдата. Намъкнаха се в постланата със скъпи килими стая и насядаха в кожените кресла. Изслуша ги техният приятел, раззвъняха се телефони и звънци, разтичаха се разсилни, още

не бяха изпили кафето, което автоматически се поднася на посетителите при по-видните чиновници, а агрономът вече правеше подробен доклад за болестите по растенията и начина на борбата против тях. След половин час Антонио де Ларгос поръча да приготвят автомобила и каза:

– Идете сега с тях да видите градината им и после елате на втори доклад.

След два дни българите натовариха отпуснатите им пет сандъка син камък и две медни пръскачки, получиха бележка за двадесет камиона държавна негасена вар и почнаха отново, буковчаните отсам, Газдата отвъд Бело Хоризонте, столицата на бразилския щат Минас Жераес.

Разбраха грешката си. Не знаеха, че трябва да пречистят земята с негасена вар и да пръскат доматите с разтвор от син камък и вар, за да ги предпазят от болестите на дъждовния период.

И наново се върна силата на селските мишци.

Преваляше към пладне. Бразилското слънце се вардаляше по наплашената земя. Така е в дъждовния период. Когато вали, е лошо, водата се лее, земята се стегне и отказва да я поглъща, потекат по нея мътни пороища. Когато се свърши дъждът и на небето остане само слънцето, то тръгва по земята, върти горещия си бич и гони всичко живо, докато може, докато започне пак да вали. Не е седмица или две, а цели шест месеца – от октомври до март. От памтивека е тъй и все пак никой още не е свикнал нито с дъжда, нито със слънцето.

Гани се върна от пазар, хвърли празната кошница край кошарата и се изу. Откъм градината избърза жена му. Наряза хляб, насипа му чорба и го загледа.

– Какво ме гледаш? – запита невесело той.

– Писмо няма ли?

– Ако има, ще ти го дам и без да ме питаш.

– Забравиха ни всички – проточи жално жена му и погледна нагоре, към ламарината на кухненската барака. – Вече осем месеца не са ни писали. Кой знае дали не се е случило нещо с тях.

Гани сърбаше чорбата, мляскаше и без сам да знае защо, се ядосваше на жена си. Какво е седнала сега да нарежда над главата му, нека върви да си гледа работата, не е тук мястото ѝ всред работен ден. Нахока я, изсърба и втора паница и се заклати през вадите към отсрещния баир. И щом стигна при другите, като че намери наново себе си.

– Най-после на пазара видях японци. Донесоха туй-онуй, на камиона си бензина не могат да платят с толкова стока.

И той тържествено оглежда другарите си.

– Е, казвай де! – казва Моню.

– Напразно им е славата. Имаха пипер – нищо не струва. Картофите им малко нещо по-добри, колкото дребни яйца. Дините не по-големи от

котешка глава. Постояха край платнището, докато се върна камионът и ги отнесе заедно със стоката им.

Така говори той и разказът му е толкова важен, че всички се трупат около него. Мария едва разбира няколко думи от чуждия ѝ език, но и тя тъй много е слушала за тия японци, че вече по лицата познава кога разговорът е за тях.

– Имаха ли домати? – срича тя.

– Никакви домати! – отсича Гани. – За домати се иска майсторлък, там консулите не могат да помогнат.

– Абе къде ще направят те като нашия пипер! – махва с ръка Иван. – Чак от село семе донесохме, такъв пипер в цяла Бразилия няма. Не е там работата. Лошото е, че колкото и да е хубава стоката, бразилците я не ядат. Японци, та японци! Та да не са слезли от месеца, като са японци! Да изкараме ние нашето михле, па после ще си поговорим с тях на нашия език.

Гани поема мотиката, опитва острието и разказва:

– Жозе Португезът работи близо до тях, знае ги къде са – на долния край на държавното опитно поле. Отишъл в неделя следобед да ги види какво правят, да разбере какво садят. А те цяла тайфа. Излезли насреща му, туй-онуй, и не го пуснали да влезе. Не искат други да им разберат занаята. Една само видял – цял терен само с разсади.

Ботю запитва:

– Не го пуснали да влезе в градината ли?

– Никого не пускат.

Правеха кавалите. Сведоха се, слънцето се яхна на гърбовете им, потта почна да се лее, мотиките засвяткаха по рохката пръст. Биеше Ботю земята и все още се чудеше, че японците не пускат никого в градината. Защо пък да не пускат! Та той е бил войник, къде ли не е ходил, една ограда ли нощем не ще знае да прескочи, само ако поиска да види градината им.

– Марийо!

Жена му се изправи, раздвижи схванатия си кръст и го погледна.

– Върви да ми стегнеш обущата. Ще изляза. Ще ида да погледам японски градини.

Жена му като че искаше да каже нещо, но преглътна желанието си и забърза към общия дом – старата полска къща.

Моню отиде с него. Тикнаха револверите в задните джобове, кривнаха каскетите и тръгнаха из влажната бразилска вечер направо край железопътната линия, към източната част на града, гдето бяха терените на Земеделския институт. Луната вървеше мълчаливо пред тях, тя беше напълнила и третата си четвъртина и хвърляше мека светлина по шубраците и долищата около линията. Всеки си мислеше за своето. Моню, страс-

тен ловец още от Буковец, се оглеждаше за дивеч, а градът Бело Хоризонте и до днес не е успял да пропъди всичко диво из мощната си околна природа и на няколко пъти странни сенки изчезваха в мрака на гъстите шубраци. Ботю се взираше в себе си. Неясно беше за самия него отношението му към Мария. Ожени се за нея ей тъй, взе я от ръцете на баща ѝ, тя беше още дете – за да ги венчаят, трябваше тя да се яви при попа с кръщелното на братовчедка си. И ето нà, сега той не знаеше да вярва ли на жалбите ѝ, че работата е непоносимо тежка за нея. Или да я стегне и да чака, докато свикне. Далече наляво мигаха хиляди светлини. Из меката вечер се носеше неясният разкъсан шум от града. Зад тях, някъде съвсем издалече, достигаше писък на влак. Двамата стъпваха от траверса на траверса, по-късно се отбиха по крайградските пътища през баирите и сновяха в мислите си из Буковец – Моню при своите ловджийски хайки и гуляи, Ботю по задиряните от него моми – докато в далечината почнаха да прозират светлините от сградите на Държавния земеделски институт с практическо училище към него.

Пътят изви край гъстата телена ограда и се спусна надясно, към градините и разпръснатите къщурки на градската окрайнина.

– Земята на японците е някъде надясно – каза Ботю. – Навремето сеньор Антонио ни води да разглеждаме с Гани посевите на института. Тук навред беше вече разорано, сега е засято с царевица, само долу, ей там вляво, имаше една низина с пасбища и ливади. Ще видиш, че японците сеят там.

Те продължиха край оградата и наскоро стигнаха до нов коларски път, който пресичаше телта и кривеше из царевичната нива на института. Откачиха телта и влязоха. Тръгнаха мълчаливо край буйно надигналата се царевица. Луната се беше наклонила встрани и сенките им вървяха заедно с тях по неравния разкалян път.

Сепнаха се и спряха. Царевичната нива свършваше и пред тях се ширеше нова черна земя с лек наклон надолу, широка земя с много хора по нея. Моню хвана Ботю за ръкава и го придърпа между царевицата.

Недалече от тях работеха японците. Пръснати на групички из нашарената от безкрайни редици от копки и земя, някои от тях разсаждаха приведени, други мъкнеха вода от ямите в дъното на градината и поливаха разсадените стръкове. Момчетия, деца почти, разнасяха с дървени табли и кошници разсад.

Ботю шепне:

– Пикаруван разсад садят.

Моню се оглежда:

– Вече е полунощ, а още работят. Видиш ли каква са сган – и жените, и децата работят. Какво ли садят?

– Домати ще да е, щом пикаруват и садят тъй нарядко. Ей там са струпани коловете.

– А поливката им с бурук. Да помниш – в Бразилия само ние, българите, садим на кавали и фитарии, другите не знаят, че градинарлъкът само така става. Тежко им през сухото време.

– Работят и нощем, ей!

Върнаха се призори. По пътя размисляха, правеха надълго и нашироко сметката на японците и когато стигнаха в градината, бяха наясно: японците бяха загубени, ако мислеха сега да садят домати, и бяха още по-загубени, ако мислеха да пълнят голяма градина със зарзават и да я поливат нощем с лейки и тенекии. После си легнаха и спаха спокоен и дълбок сън.

Газдата се изтегна в коравото легло и изпъшка. През прозореца го гледаше сивата задуха на тропическата нощ.

– Дано, ставай! – и той сбута жена си.

Тя го изхока.

– Полунощ е, стига си се въртял. Лягай там.

Едрият мъж приседна на кревата, прекара длан по потните си гърди и изпъшка. Изправи се, изопна болното коляно и изпсува бразилския си ревматизъм. Излезе навън. Наоколо бе приклекнала нощта, като че и тя беше уморена от задуха и жега, непропъдена дори от луната. Газдата запали цигара, смукна няколко пъти и взе лейките. След малко и жена му гребеше вода до него и все още се сърдеше:

– Не си още починал, а пък захващаш.

– Ще почиваме после, като тръгнем на пазар. Дай сега да полеем разсадите, че рано-рано ще почнем да орем, а имаме и боклук да разнасяме. Вече два дена не е валяло.

Разсадът беше много, двадесет фитарии, и докато се привършат, луната се отметна, закачи се за чужди черни облаци и приклекна зад тях. Някъде из далечината светкавица прошари сивата нощ, от другаде ѝ отекна гръм. Не мина и час, и отвред се надвесиха облаци, отвред затрещя и засвятка. Хукнаха като луди мъжът и жената, редят колища над фитариите, покриват младите стъбълца с чували, а чували няма, и одеялата от леглата, и чаршафите, и балтонът не стигат, изнесоха сеното и боклука от кошарата, всичко хвърлиха върху фитариите, а все пак повечето останаха непокрити. Хвърли се дъждът върху земята, потъна всичко в мрак, ливна вода по вадите, засноваха потоци из градината, плувнаха във вода накълнелите стъбълца, а Газдата стои до вратата в долни дрехи, хапе мократа изгаснала цигара и шепне:

– Дàно, отиде ни разсадът.

В неделя той се упъти направо през окрайнините към буковчаните. Огледа пътьом градините на свои познати от пазара, а когато към обед

стигна при буковчаните, окото му още от вратата се лепна на зелените фитарии, весели и пълни, сякаш не беше разсад, а извезан зелен килим. Чудеха се буковчаните на неговия дъжд. При тях не валяло никак, само приплискало, колкото да полее, и отминало. Разнасяха сега боклук. Нов боклук, горещ още, през чувалите припарваше на потния гръб и вонеше, над купищата се виеха милиони хапливи мушички и боклукът не струваше, пълен беше с тенекии и стъкла, с книги и парцали. Но по-чист няма. Вземат и те, и повечето градинари тор от общинските пещи за смет, плащат го по сто лева камиона, ако сами го чистят. Камарите, гдето се спарва и прегаря боклукът, са квадратни циментови стаи, страшна воня се носи от тях, по стените пълзят хлебарки и плужеци. Но това е скъп тор, силен тор, те са готови да го издърпат дори и от ада. Разнасяха го сега в чували из баири, изсипваха по две шепи в дупка. Жените го пребъркваха със земя. По пътеката горе на баира пак минаваха хора и пак се чудеха на българите, че и денем, и нощем работят, а вече и неделята не зачитат.

Газдата остана до тъмно, помогна им, а вечерта седнаха на общата трапеза, засърбаха чорбата, пиеха черно кафе и ракия от захарна тръст. Вечерта преваляше, второто шише преполовиха, жените примигаха за сън, мъжете разговаряха за това-онова и все наново за японците. Запяха войнишки песни, почнаха да блъскат по масата с юмруци, да обещават големи гуляи, когато изкарат стока, да пресмятат какво ще правят с утрешните печалби. А Газдата току замлъкна, искаше му се да каже нещо, а не му излизаше из гърлото. Тръгна си, изпратиха го до мостчето над вадата. Той огледа фитариите, с мъка преглътна срама си и каза:

– От моя разсад нищо не остана. Дайте ми осем хиляди стръка михле. Ще ви го платя на каквато цена искате. Дайте ми, че инак съм загазил.

Мълчат буковчаните. Мънкат нещо, едва за тях щял да стигне, слабичък станал, като подберели добрия, другият за работа нямало да става. Накрай Ботю отсече:

– Дадено. Ела го вземи в събота. Но да помниш – няма да подбиваш цената.

* * *

Нарамила Неда тежката пръскачка, обикаля между фитариите и пръска разсада със син камък. Малка е жената на бившия писар от Буковец, а и бразилската жега и несгода я съсипаха, като че вятър да духне, ще я завàли. Но жилава е като дрян. По цели часове работи с ръчката на помпата, пръскачката не слиза от гърба ѝ и сама умее да я напълни. И дума не казва. Отвъд, на баира, мъжете и Мария садят и поливат домати. Кръстът на Мария е още незаякнал, тя все още си е дете, а и ръцете ѝ не са свикнали на толкова тежък труд. Очите ѝ са наплашени и влажни, тя поглежда мъжа си и наново се навежда над голямото садило. Във всяка дуп-

ка по две стъбла, а дупките са безкрайно много, всеки кавал е тъй дълъг, а в градината има над триста кавала, когато човек погледне да види края, свят му се завива.

– Ботьо, не мога вече.

– Върви да поливаш. Иван ще сади.

Мария се изправя. Страните ѝ са розови, устните ѝ набъбнали, тя гледа встрани към бързата вада, знае колко е мъчно да овладееш с тежката мотика стръмния бързей, иска се и сила, и опит, не е за всекиго работа с един замах да засече кавала и прегради водата. И тя мълчаливо се навежда наново над садилото.

Разсадът беше от добър по-добър, всяко стръкче като великденска свещичка, и дъжд го напои навреме, хвана се и тръгна нагоре. И времето избърза, дойде копан, мъжете наизлизаха из кавалите, докато жените се меняха на пръскачката и в кухнята. През десет дена пръскат всичко със син камък и вар, там е спасението от болестите, а настана време и за коловете. Насякоха ги от бамбуковата гора по реката, пренесоха ги на гръб, побиха ги, опнаха тел, кръстосаха коловете по нея, жените тръгнаха да обрязват михлето и да връзват разлистилите се власини. Нарасна работата, ту тя надвиваше на хората, ту те на нея. Беше някаква страшна борба между хора и природа, хората ѝ се заробиха, за да я овладеят. Мотиките не напускаха ръцете, пръскачката не слизаше от гърба.

Ахна веднъж Неда и се сви до бъчвата със синия камък. Кръстът ѝ се схвана, бедрата ѝ станаха твърди като дърво, явиха се и бодежи на раменете, а на всичко отгоре маларична треска. Съсипа се, в ден-два прежълтя и отслабна.

– Ганьо – говори тя на мъжа си, бившия селски писар от Буковец. – Затова ли ме повика, мъжо? Тежким да си бях останала при мама, да не идвам в тая пуста Бразилия.

Гани преглъща, уж я хока, а му е скъпа, защото знае колко е права.

– Потрай още малко, щом почнем да берем и да продаваме михлето по тридесет лева килото, ще си вземем работници, ще оставим вас на мира, пък и ние ще тръгнем по пазар и ще отпочинем.

Докато така те се одумват, от баира вече викат:

– Ганьо! Хайде бе, донес рафия!

Влачи се Ганьо по пътеката, иззад плета на кошарата го гледат катърите, цвилят, радостни са, но напразно, защото още никой не е успял да им донесе трева. Неда приплаква в себе си, преглъща пак сухата мъка и се надига от кревата. Насреща ѝ се зеленее безкрайната градина, като гора се е надигнала зеленината из нея, на пазара доматите са вече тъй скъпи и още ще поскъпнат. Имане има пред нея, то пълни гърдите с надежда, възвръща малкото сила на посталото тяло. Свлича се Неда надолу, нарязва трева за катърите край телената градинска ограда, плакне с вода горе-

щото си чело и отива да смени малко Мария на пръскачката. Мъжете са някъде навътре из градината, скрити из буйната зеленина. Двете жени – италианката, дете още, и буковчанката с пламналата глава – често са се оплаквали една от друга пред мъжете си, често в себе си са били недоволни една от друга. Всички жени са такива – обичат да виждат грешки у другите, за да ценят повече себе си. Но сега те се гледат плахо и приятелски, защото тъй рядко се случва да останат сами.

– Марийо, цялата съм в огън – казва Неда и се готви да поеме тежката пръскачка.

Но какво е с Мария?

Кръвта нахлува към главата ѝ, устните ѝ се изкривяват от болка, тя се свива и се свлича на отъпканата земя. На ъглите на устата ѝ се събира пяна. Тя слага ръце на корема си, стиска го, ръцете ѝ треперят и пълзят по слабините.

След три дена я отведоха в болницата. Абортира. Беше още тъй млада, за да може да износи детето. Само на седемнадесет и половина години.

Отслабнаха буковчаните. Нито редовно се хранят, нито храната им е добра. Свърши се зарзаватът, останаха само доматите, а те бяха още зелени. Развали се времето. Почна да вали всеки ден. Докато валеше само нощем и земята денем изпръхваше, сега почна да се лее вода през работно време – всеки следобед. Пазеха се уж отначало, щом се измокреха, се прибираха. Но после свикнаха. Мятаха чували презглава и тръгваха между коловете с рафията, а водата се цедеше по гръбнака. Но какво от това, че те изгладняха и се вкиснаха от вода, нали доматите са добре, нали са отрупани с цвят и плод. Никой не се надяваше и насън на такъв берекет. Всичко си имало цаката, а те до вчера дори и не предполагаха какви чудеса върши науката. От първата беритба ще подберат една кошница на сеньор Антонио де Ларгос, да му се отблагодарят за тъй скъпата помощ. На пазара нямаше вече домати нито за лекарство, а само след десетина дни те ще имат стока за продан и всичко в техния живот ще вземе друг обрат. Така си говореха в понеделник, а в неделя ядоха първата салата от новите домати. На следната неделя Гани и Газдата се срещнаха на пазара. Гани беше отнесъл първата кошница, Газдата – няколко кила. В два часа взеха към хиляда лева. Това беше първият радостен ден след толкова месеци на мъка и нужда. Газдата отиде при буковчаните. Мъжете хвърлиха мотиките и рафията, Неда остави пръскачката, Мария стана за пръв път от легло. Струпаха се в кухненската барака и се запиха за доброто начало. Газдата измъкна револвера и гръмна в ламаринения покрив. И им даде съвет на всяка нова хилядарка да простреляват по една дупка на покрива, та до края на сезона да го надупчат като решето. Така са правили в Букурещ и Темишвар, в Будапеща и Молдавско. Мария седеше в ъгъла, гле-

даше мълчаливо чуждите ней хора, на които се чудеше целият бразилски град, и се радваше. А вън плискаше бразилският дъжд, барабанеше по ламарините, плющеше по черните керемиди на старата полска къща и близката река му пригласяше в луда радост.

Три пъти караха по едно-две сандъчета на пазар, три пъти простреляваха нови дупки в покрива. За четвъртия път имаха вече осем каси домати. Сортираха ги по качество и натовариха каруцата от вечерта. Потръгнаха и четиримата. Още не бяха изсъхнали от вчерашния дъжд, но едва доспаха до полунощ и станаха да се измият в мътната вада. Три дни беше валяло, без да спре. Пътят се беше превърнал в блато. Газеха до колене кал заедно с мулетата, теглеха и бутаха каруцата повече от тях, на три пъти разтоварваха и изнасяха стоката навръх баира, за да могат животните да изтеглят празната каруца из батака. Но нали са дошли в Бразилия пари с труд да печелят – мълчаха и се радваха, че трудът им ще почне да се възнаграждава. Стигнаха рано-рано на пазара, преди да изсвири свирката за публиката. Близо до тях японците бяха поставили прежния ден новата си маса, сега двамина я подреждаха. Гани се поздрави с тях, вече ги беше разгледал отблизо и ги разпознаваше. Те чакаха своята стока и побързаха да надникнат в касите на българите.

– Хубави, хубави – сричаха японците и тупаха Гани по рамото в знак на добро приятелство.

Оглеждаха се гордо буковчаните, подсмиваха се и чакаха да изсвири в пет и половина, да се отворят вратите, да почне неделният пазар. Газдата пристигна с жена си. И той изсипа два сандъка, зарови ръка в стоката си и викна:

– А домати, а! Четири милрайса килото!

Японците отидоха при него, огледаха и неговата стока и си забъбраха на своя език.

– Газда! – извика Гани и се усмихна многозначително. – На тая цена пазарът гълта тридесет сандъка дневно. Пет от теб и двадесет и пет от нас. И цена ще държим. Четири милрайса – тридесет и два лева, ох баба!

Пред масата на японците спира новият голям камион „Интернационал“ с двойни задни колела. Изпод платнището наскачват половин дузина японци, развикват се на своя език и почват да свалят стока. Каси с домати. Не една, не две, а четиридесет и четири каси. А когато свирката пропищява и в пазара нахлуват купувачите, японците поставят над стоката си табличка:

„Половин милрайс“.

Четири лева килото.

И понеже на новия пазар в града Бело Хоризонте, столицата на бразилския щат Минас Жераес, могат да се пласират само тридесет каси скъпи или петдесет каси евтини домати дневно, японците към обед махат

табличката си с цената и намаляват цената на лев и петдесет. И тъй като и те, и българите всеки следващ ден имаха по толкова, и по два, и по три пъти повече стока, затова доматите паднаха до един лев килограм и пак не можеха да се продават, защото нито бразилският град се нуждаеше от толкова много домати, нито неговите бедни жители можеха да отделят нещо за онова, което за дедите им не е било първа необходимост.

Гани замина със стока за Рио. Там японските домати от Сан Паоло се продават по двеста райса. Гани замина за Барбасена – там никой не купуваше домати. Отиде в Жуиз де Фора – пазарът бе препълнен от японците. Замина да преговаря с фабриката за пюре от домати в Пернамбуко, но тя беше сключила вече договорите си с японските градини в южните бразилски провинции. Никъде не се намираше цена, която да плати навлото[2] и да остави нещо за хляб.

Говореше се полугласно в групичките градинари, овощари, яйчари и други дребни производители в пазара на Бело Хоризонте за новата бразилска конституция, с която се забраняваше влизането на чужденци работници в страната. Говореше се за отчаяната борба на японския посланик да издейства, щото тази забрана да не важи за японците. Говореше се и за неуспеха му, вследствие на което си подал оставката. Растеше омразата към този нов враг, към този пришелец, който прогонваше другите. А никой не говореше за това как и той, японецът, успяваше единствено поради умението си да работи и дене, и нощe, и да живее само с ориз и гулия.

[2] Навло – такса за превоз на стоки по водни пътища. – Б. ред.

Сънародници[1]

Който не е живял в далечни страни, всред чужди хора, обичаи и природа, откъснат от родното и своето, не знае какво значи сънародник.

През пребиваването си в Бразилия се запознах с двама българи – Богдан и Стефан. Те живееха заедно, притежаваха край един градец зеленчукова градина и бяха тъй привързани един към друг, че пробудиха любопитството ми да ги разпитам за произхода на тази им дружба. Богдан ми разказа една наистина интересна история.

* * *

Работех във фермата на Антонио Магальоес, на три часа път от малката станция Контрия. Писмата от България достигаха до мен за пет седмици, препоръчаните – за пет месеца. Широкият прашен каубойски път минаваше край градината ми, над оборите на фермата, и водеше от вътрешността към Сан Паоло. По него често минаваха стада. За няколко часа, докато каубои с дълги камшици и още по-дълги пики прекарваха воловете през вратите, около фермата наставаше оживление. Срещаха се чужди с наши каубои, разменяха по някой поздрав, случваха се и хора от едни и същи места и бързо разпитваха за своите. После те изчезваха из далечните баири и във фермата пак наставаше глухото всекидневие.

Веднъж откъм пътя се отби един пътник. Слезе през ливадата, мина през моста на голямата вада и влезе в градината. Аз бях навътре из лехите – поливах лука. Той приближи донякъде и извика:

– Сеньор, има ли работа?

Той беше млад, плещест, с тежки подковани обуща. Неволно погледът ми се спря на торбичката, която висеше през рамото му. Шарките ѝ не бяха бразилски, а други – познати на окото ми.

– Почакайте! – отвърнах аз, пуснах водата по вадата и излязох от посева. – Откъде идвате?

– От Монтес Кларос. Двадесет дена вече вървя.

Той говореше зле бразилски и личеше, че е чужденец.

– Работа нямам. Помагат ми няколко местни момчета и всичко вече е засадено. Тъдява мъчно се намира работа.

Той понечи да тръгне.

– Слушайте – спрях го аз, – вземете няколко цигари за из път. Почакайте малко, ей сега ще донесат ядене за обяд. Яжте с нас.

Той неохотно пое цигарите.

– Ще вървя – отговори ми той и погледна към пътя. – Инак може да замръкна.

---

[1] Разказът е публикуван в сп. „Здраве“, год. XIX, 1937, кн. 10, с. 19 – 22. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

– А вие не сте ли бразилец? Навярно сте австриец или италианец?

– Не, не съм – каза непознатият. – Аз съм от вашия занаят, градинар съм. Аз съм българин.

След няколко секунди ние си друсахме възторжено ръцете и се гледахме тъй радостно, като че бяхме отдавнашни познайници. Той беше Стефан и остана при мене.

Веднъж бяхме насядали за обяд в сянката край колибата и се разправяхме за многото змии, които се бяха навъдили в градината. Спомних си, че в читанките през детинството бях чел разказче за един ловец, който спасил детето на една негърка от зъбите на крокодила, а по-късно, когато го ухапала змия, бил спасен от същата негърка.

– Жозе – обърнах се аз към един от работниците. – Какво правите, когато змия ухапе някого?

– Ами... удряме му инжекция – вдигна рамене Жозе. – Ако няма инжекция във фермата, даваме му да пие ракия, много ракия, до два литра. На прясна раничка може да се наръси барут и да се запали; тогава отровата изгаря, преди да е навлязла в кръвта. Някои се лекуват и със заклинания; аз не вярвам в тях. Но най-сигурно е това, което сеньорът каза: изсмукване. Превързва се кракът или ръката над ухапаното място, раничката се нарязва с нож, докато потече кръв, и после се изсмуква кръвта заедно с отровата, като устата се плакне с ракия.

– Ти правил ли си го?

– Не, сеньор.

– А би ли го направил?

– Аз ли?... – и Жозе ме изгледа учудено. – Всеки жител на нашите ферми е готов да го направи!

Бяха хубави времена. Аз и Стефан се привързахме един към друг. Вечер, след работа, оставахме до късно в градината. Вслушвахме се в пъстрия, многообразен шум, който изпълва тропическите звездни нощи, радвахме се на лунната светлина, която заливаше цялата земя, и си говорехме за родните ни места, за нашите близки, за нашите преживелици, за всичко. Така настъпи сухият период и ние напълнихме градината с нова стока. Земята ни се стори малка и решихме да разчистим едно блато, което заемаше левия край на градината.

Прокопахме дълбок дренаж до реката. Блатото пресъхна. Започнахме да разчистваме дебелия пласт блатна трева. Докато ние с няколко работници чистехме по средата, на горния край вече оряха с два чифта волове и големия дисков плуг. Навред гъмжеше от змии. При всяка крачка трябваше да се внимава. Те се бяха изпокрили в дупките си по брега на блатото и често плугът изхвърляше между браздите някой дебел смок или още по-дебела жарарака, разрязана на две. Омръзна ни това напрег-

нато състояние, но бяхме почнали и искахме на всяка цена да засеем парчето хубава влажна земя.

Веднъж трябваше да отсека от близкия бамбуков бряг няколко пръта. Стефан беше във фермата по работа. Работниците ми бяха отишли да помогнат при прочистване на дренажите на оризищата. При мене беше само Жозе на плуга и малкият Раймундо, който водеше воловете. В голямата градина бе съвсем тихо. Нямаше викове и песни, нямаше хора и шум и прътите на доматите, зелената шума на картофите, цялата градина бяха някак клюмнали, свити и притиснати о земята.

Избрах няколко прави бамбука, разчистих с брадвата дебелата шума от малки, сухи бамбукови листа и замахнах да отсека първия прът. Съвсем близо до мен се разнесе едно сърдито съскане. Между стъблата имаше гърмяща змия. Тя тракаше с вкостенялата си опашка и шумът от нейния боен сигнал се смесваше с пърпането на разпръскваната суха шума.

Отскочих встрани. Гърмящата змия не беше чест гост на моята градина. Ушите ми не бяха привикнали на нейното тракане и аз се стреснах може би повече, отколкото е редно във фермите. Взех един прът и почнах да я търся. Тя беше някъде между безредните бамбукови коренища и се губеше в шумата. Търсих дълго, разрових навсякъде, но тя се беше дянала вдън земята и накрай реших, че е избягала.

Продължих работата си. Но като че чувствах опасната ѝ близост. При всеки замах с брадвата крадешком се оглеждах и държах ръцете си по възможност по-високо от земята. Погледнах към краката си и изтръпнах – бях бос. Смътно безпокойствие ме обзе и аз се изправих, огледах се и реших да се махна оттук.

Но в тоя миг шумата до мен изпъпра и преди да скоча настрана, нещо студено лизна глезена ми. През крака, по гръбнака, към главата ми се разля остра болка.

Ухапан!...

Замахнах инстинктивно с брадвата. Стоварих я към земята. Лъскавата стомана изчезна в шумата. Разсечената змия се гърчеше до ръчката. Но всичко в мен бе застинало и аз мислех само едно:

„Ухапан!...“.

Избързах до колибата, намерих въже и го пристегнах над коляното. Месото наоколо посиня. После се подадох на вратата и извиках:

– Жозе! Хо, Жозе!

Орачът слезе от плуга и тръгна към колибата.

– Хо, Жозе! Ела, по-скоро!...

Той забърза.

– Слушай – казах му аз и се отпуснах върху купа празни чували. – Каскавелята ме ухапа. Тичай във фермата. Поискай от сеньор Антонио инжекция... Нека дойде той сам.

После се изтегнах на гръб и зачаках. Ухапването от змия е страшно не само със своята отрова. От малката раничка се разлива в цялото тяло една немощ, едно вцепеняване. Мускулите се схващат, нервите отпадат. Ухапаният се отпуска в очакване страшната отрова да се разлее из кръвта му и когато настъпи огънят и болката, той е вече в полусъзнание.

Надойдоха хора от фермата. Жозе ми обясняваше, че вчера е била употребена последната инжекция и че пратили човек в града. Горе, по пътя над градината, дочух далечен шум от автомобил. После някой се развика и разбута хората около мен.

Беше Стефан.

– Богдане! – викаше той. – Богдане! Не бой се! Махнете се настрана! Дръпнете се бе, той ми е патрицио, той ми е сънародник.

После усетих острието на един нож да се забива в крака ми, като че някой гъделичкаше змийската раничка; наоколо се разнесе миризма от ракия. Аз изпаднах в слабост, затворих очи, към главата ми се надигна гореща вълна.

Събудих се през втората нощ. Огледах се. Очаквах да се намеря пак в колибата, а бях на леглото си. На масата мъждееше газовата лампа. Наоколо имаше хора – фермерът, Жозе, Стефан.

– Здравейте... – пошепнах аз.

Те се раздвижиха. Обърнах се на другата страна и заспах наново.

Отровата на гърмящата змия е толкова силна и ухапването е тъй дълбоко, че дори и когато се инжектира навреме противоядие, най-често ухапаният остава с парализиран крак или ръка. Стефан беше изсмукал обаче съвсем отровата от крака ми и аз бях спасен.

Пътници през океана[1]

И минаха после много години, докато веднъж корабът „Алсина“ пристигна от Монтевидео в Рио де Жанейро.

Аз стоях на пристанището, гледах към тясната висока стълба и стисках в джоба си пътнишкия билет. Но все още се питах – да се кача или не? Да отида ли да живея между свои, да говоря своя език, да поздравявам на всяка крачка своите познати, да се бръсна всеки ден, да нося яка и връзка? Или да се върна в южната ферма, дето почнаха да берат моя лук и след три месеца ще жънат ориза, дето всяка утрин слънцето ме посреща на железния плуг, а неделен ден препускам по пътища и пътеки, копая вълчи ями за речни свини, скитам по лов?

Качих се в кораба, гледах как свиват въжетата и как желязното му тяло се откъсва от цимента на кея – и пак се колебаех.

Няколко часа по-късно дворците и зелените хълмове на Рио де Жанейро се изгубиха в далечината. Останаха да ни изпращат последен привет начумерените гугли на планината Петрополис. Махнах с ръка на всичко, което бе останало зад мен, и разтворих сърцето си за радостта, че след няколко седмици ще стъпя на бащината си земя.

Всеки нов пътник се грижи сам за себе си.

И аз отидох при домакина, намерих си легло, настаних си багажа. Излязох между пъстрата навалица от пътници и ги огледах един по един, защото с тях имах да пътувам толкова време. Явих се долу при стюарда и той ми даде място в трапезарията.

Съседката ми беше тъмнокосо момиче с големи доверчиви очи. Срещу мен седеше кестеняв мъж с мустачки. А отвъд момичето един момък с разгърдена риза, космати гърди и зачервено от пот лице нервно тракаше по масата и чакаше с нетърпение храната.

После дойде стюардът, сложи между нас пълен супник и каза:

– Да ви е сладко, господа българи!

Изненадани се огледахме.

Мъжът с мустачките и момъкът с разгърдената риза бяха мои съотечественици.

Единият се наричаше Филип, от Нова Загора. Другият – Недю – беше селянин от Русенско.

Само оня, който много години е бил далече от родината си, познава радостта, с която се срещат и сближават съотечественици далече в чуж-

[1] Първата публикация на разказа е в сп. „Родолюбие“, год. V, 1938, кн. 1, с. 7 – 8. Подпис: Матвей Вълев. По-късно писателят го включва в книгите си „Пътници“, 1939, с. 44 – 50, и „Радост в живота“, 1940, с. 133 – 139. Тук предлагаме разказа във варианта му от 1940 г. – Б. ред.

бина. След малко бяхме тъй близки, като че се знаехме още от деца и само късо време не бяхме се виждали.

Нашата сътрапезничка прекъсна шумните ни въпроси и отговори, потопи лъжицата в супника и каза на френски:

– Позволете да ви сипя.

Поднесох чинията си, изгледах я внимателно и запитах:

– Французойка?

– Не, господине. Аз съм от Сирия.

Филип, българинът с мустачките, ме сбута под масата:

– Слушай, после се разправяй с мадамата. Казвай сега, има ли много българи в Бразилия?

Случайността не обича да събира еднакви хора, тя винаги ги изнамира тъй, че да са съвсем различни по всичко. Различни бяхме и ние.

Аз идех от един просторен свят на фермери, каубои, ловци, на буйна природа и много живот в нея. Бях набъбнал от желание да разказвам за онова, което четири години изживявах, без да има с кого да го споделя. Но аз знаех, че отвъд ме чака друг един свят, пълен с друга красота, не по-малко чудна от чудесата на тропическите степи, не по-малко богата от богатствата на бразилските ферми. Там ме чакаше родината.

Филип беше друг. Той идеше от кланиците и петролните извори на Аржентина. Беше привързан към тях – те бяха негова втора същност. Той си отиваше за три месеца – да получи някакво наследство и да се ожени. В портмонето си носеше двоен билет за връщане.

А Недю бе напуснал Уругвай, тази Белгия на Южна Америка, страната с най-много ред и най-много култура от далечния свят. И за тази страна през своите осем години той бе насъбрал само омраза. Той мразеше всичко: и фермите, каубоите, вечното лято, и зверовете, креолите, луната светлина. Отиваше си към дома и целият смисъл на неговия живот сега беше час по-скоро да се върне в родното си село, да седне на своя пруст, да яде сготвената от майка му храна, да жъне житото на бащините си ниви.

След обяда се качихме на кърмилната палуба. Насядахме в сянката до една спасителна лодка. Загледахме се в сивата равнина, която се люлееше около нас в широкия такт на кораба. Филип подаде димящо чайниче:

– Да пием по едно мате – предложи той.

Мате е южноамериканският чай. Залива се с вряла вода и всеки поред взема чайничето, мушка в него смукачката – дълга металическа лула с надупчена лъжичка на края – и смуче. Смуча и аз няколко глътки от гъстата полугорчива течност, после подавам чайничето и луличката на Недя, но той клати глава и не приема да пие мате:

– Глупости! – сърди се той. – Та чай ли е това? Трева, шума някаква. Аз пия само български, само липов чай. Толкова време прекарах в чужда земя – повярвай ми, нито веднъж не пих мате.

– Най-страшното в Патагония е вятърът – засмуква на свой ред Филип. – По цели седмици никой не може да излезе от дома си. Улиците се зариват в прах и пясък, вихрушките скубят дървета, копаят ями, а когато вятърът стихне, намираме срутени петролни кули, отнесени покриви, всичко разрушено и разнебитено. И тогава почваме наново.

– Ето, виждаш ли! А ти като си рекъл Аржентина, та от устата ти не излиза! – прекъсва го Недю.

Филип се усмихва малко подигравателно и тихо продължава:

– В кланиците работата беше по-проста, но по-тежка. С големия чук аз причаквах в улея воловете и ги удрях ей тук, точно в челото. Целият ми живот така си и протичаше, в кръв. Отначало ядях като луд месо, бях се настървил от кръвта, а после то ми се втръсна. И чукът ставаше все по-тежък. Почнах да се местя от отделение в отделение, докато попаднах навън. И после – в друга кланица.

Недю пък бил ратай в селото си, преди да замине за Уругвай. Като стигнал там, веднага станал пак ратай и си останал докрай да дои крави и да слугува из двора на малко, бедно крайградско имение. Може би той имаше право да мрази далечната страна.

Сдругарихме се. Прекарахме целия ден заедно. Не се разделихме и вечерта. През нощта спахме един до друг на прохладната палуба. Говорехме, мечтаехме, крояхме планове. Всеки съобщаваше последните новини, които бе получил от своите – новини тъй отдавнашни.

Корабът „Алсина“ бързаше, океанът се сивееше наоколо и ние, тримата българи, живеехме един за друг, като че бяхме сами върху тая желязна костенурка, която ни връщаше там, отдето бяхме произлезли.

На третия ден вече си изговорихме онова, що бяхме насъбрали от години. Незабелязано дойдоха дните и нощите, през които щяхме да мълчим или да се повтаряме. Така ни завари седмият ден, а имахме още четиринадесет дни океан пред нас. И несъзнателно се променихме – отделихме се един от друг, отчуждихме се и се намразихме.

Недю веднъж се разсърди на яденето и замлъкна съвсем. Несвикнал с морския път, той отслабна и пожълтя, навярно скришом връщаше на водата онова, което получаваше от стюарда. Всичко му горчеше. Колчем се опитвахме да го заговорим, той отсичаше:

– Веднъж само да стигна на село...

Оказа се, че Филип е бил по едни и същи места с испанеца от съседната маса. И испанецът работил по петролните извори, също пиеше мате, също носеше пълни куфари с евтини вещи от изкуствена коприна за своите близки. Филип се отдели с него. Отбягваше ни, криеше се от нас.

Аз се сприятелих със сирийката и ми беше радостно да слушам от нея за Бейрут и Дамаск, да я разпитвам за болните деца на съседката ѝ по кабина, да разглеждам дантелите, които тя денонощно плетеше, и да лежа вечер на предната палуба, загледан в небето, унесен от близостта ѝ.

На петнадесетия ден Филип ме дръпна настрана:

– Не бъди наивен. Не се доверявай на оня селянин. Той одеве ми каза някои неща за тебе. Добре че не ги чу.

Кажи-речи същия ден Недю ме издебна в кабината и зашепна:

– Ти се чудиш, че се промених напоследък. Ще ти кажа защо. В тоя Филип нямам доверие. Аз вече не говоря с него.

Не минаха и два дни след тия разговори, и аз на свой ред се наведох към сирийката:

– Жоржета, виж ги само как ядат. Не е ли срамно?

Сирийката почака дали ще кажа още нещо и ми отвърна съвсем простичко:

– Нищо им няма. Ядат си, както ядат всички хора по земята. Те са си добри и почтени момчета. Вие сте сънародници. Знаеш ли какво значи това? Като останеш някога пак сам, тогава ще разбереш.

– Е да, но виж как се държат. Скараха се помежду си, замесиха и мен в кавгите.

– О! – заговори Жоржета. – Да имах и аз някой свой, някого от Сирия! Да можех и аз да поговоря на бащиния си език!

Ние тримата си останахме чужди. И щом ни пуснаха в пристанището на Марсилия, нито се потърсихме, нито тръгнахме заедно към България.

Когато останах наново сам в чуждия свят, почувствах истината в думите, които ми бе казала сирийката. В мен пламна жажда да срещна Филипа и Недя, моите двама съотечественици, да разговарям пак с тях, да пия мате с тях, да им разказвам и да слушам техните разкази, както в дните на нашата дружба.

На всяка голяма гара аз се оглеждах в смътна надежда, че някой от тях също се е спрял някъде и се оглежда за мен.

Не ги намерих. Но бях сигурен, че и те са ме търсили. Защото и в техните жили течеше кръв като моята.

На прага[1]

Връщах се от вечното лято на Амазонка и носех със себе си дванадесетгодишната жажда да видя наново земята, която бе вляла сила в мускулите ми, да разлея радостта на очите си по синия гръб на планините, които ме бяха приучили да гледам нагоре. Като в сън пребродих улиците на Гибралтар и Барцелона, Марсилия и Тулон, Генуа, Милано и Венеция – и не виждах нищо от прекрасното, което бе там, защото духът ми летеше далече напред.

Тъй стигнах в Белград.

Беше началото на месец октомври. Пътният ми билет не бе купен от агенциите на Кук или на някоя друга международна компания за удобни пътешествия, на гарата не ме посрещна никакъв чичероне, който да ми покаже в един само ден забележителностите на дунавската столица. Аз бях сам, бях уморен, бях посивял през дългия път от континент на континент, от страна в страна. В първата ми крачка през станционния площад бе вплетена много нерешителност и колебливост. После се спрях, огледах се, видях на възвишението стрехите на новия град и тръгнах нататък. А къщите на тясната улица, по която вървях, се взираха в мен приветливо и близко.

Крачех по-късно по плочниците на големите улици. Около мен бързаха мъже с разчетени крачки, замислени в предобедния труд, около мен звънтяха удари на женски токчета. Аз бях от друг свят и се вглеждах в лицата на мъжете, надничах в очите на жените.

Хората ме пресрещаха и застигаха, както по шосето бързите коли застигат и пресрещат разнебитената от дълъг път каруца. Хората си имаха своите грижи. Днес всеки човек, тръгнал нанякъде, носи със себе си толкова грижи. Мъжете бързаха, те бяха частица от тоя град, те бяха пчели от неговия кошер. Жените имаха сиви очи и стъпките им бяха отмерени и твърди. Това ме радваше, защото жените в страната, отдето идех, бяха тъмни, с провлачени и спотаени стъпки.

Влязох в дълга, приветлива млекарница, спрях се пред мъжа с бялата дреха и казах ясно, високо, в скрита тревога:

– Дайте ми, моля, четвърт килограм баница.

Вслушах се и се изненадах от металния звън на собствения си глас.

Тогава стана чудното.

---

[1] Текстът е публикуван за първи път като част от статията на Матвей Вълев „Два пъти в Белград“ – „Вестник на жената“, год. XVI, 1937, бр. 691, с. 1 – 3. Като самостоятелен разказ под заглавие „Назад“ излиза във в. „Огнище“, год. II, 1939, бр. 18, с. 1 – 2, и в книгата на Матвей Вълев „Радост в живота“, 1940, с. 140 – 147. Тук предлагаме последния вариант на текста. – Б. ред.

Човекът в бялата дреха взе с десницата си широк плосък нож, пое с лявата ръка една празна чиния и ми отряза четвърт килограм баница. Той разбра думите, които напразно бих повтарял във Вашингтон или Калкута, в Берлин или Мароко, в Рио де Жанейро и Сидни.

Усмихнах се, поблагодарих му и седнах до една маса.

Гложде ме желанието да разговарям. Почаках да обслужи новите гости и го повиках:

– Дайте ми, моля, и кисело мляко.

Тогава пак се усмихнах, някакво дълбоко самодоволство се преля в кръвта ми и почнах бавно да ям.

Вървях наново по задръстения от обедната навалица плочник и се отпуснах до самозабрава в ласката на тоя живот, преживявах стократно удоволствието да се суетя сред тая навалица.

Изкрачих два пъти голямата улица, надничах в магазините, четях фирмите, спирах се пред кината, разучавах репертоара на театъра. Край мен маршируваха войници и аз попаднах за миг в тяхната стъпка. Протоци се верига от униформени девици и аз страдах от желанието да им разкрия своите познания по международна география. Една закъсняла в приказки из парка жена тикаше количка със заспало дете и аз вдигнах ръка на кръстопътя, за да предотвратя всяко възможно нещастие.

Стигнах на Калемегдан. Заедно с група работници, които носеха под мишниците си хляб и връзки с лук, се спрях да погледам статуята. Пребродих алеята с бюстовете, излязох на високия бряг и се сепнах, възхитен от гледката пред мен.

Двете големи реки идеха от далечни места, те се търсеха през планини и долове, край чужди страни и градове, и тук, в подножието на тоя град, се прегръщаха, сплитаха ръце и по-спокойно, по-тържествено поемаха сватбеното си пътешествие надолу, на изток, бавни и мощни, недоизказали радостта си, уморени от дългия път. А долу, на брега, се бе притаила любовна двойка. Те двамата също се бяха търсили може би още от чина на училището. Момъкът гледаше някъде отвъд водата, в очите на момичето се отразяваше небето. Те бяха вплели ръце и дори не си шепнеха, за да не съкратят с разговорите си времето на своето щастие.

Отидох при тях и казах:

– Господине, услужете ми с вашия огън.

Той ми подаде цигарата си.

Докато палех, внимателно огледах ръцете им, които те все още държаха една в друга.

– Благодаря.

– Моля.

Долу, през реката, минаваше кораб. Колелата му мощно биеха водната маса. По палубата се чернееха точици – това бяха хора.

– Къде ли отива този кораб?

– Отива за Оршова, за Видин, за Лом.

– А кой ли е този кораб?

– Струва ми се, че е „Юпитер“, господине – отвърна младежът и бавно изтегли пръстите си от ръката на момичето.

Гледах дълго след кораба.

– „Юпитер“... Когато преди дванадесет години потеглих за големия свят, пътувах с него.

Те после се загледаха учудено след мен. Може би не ме разбраха. Станаха от скамейката и също си тръгнаха.

Помня, че тогава, през този първи ден в Белград, аз бях само човек. В мен се беше възцарила една голяма мисъл – че за първи път съм между хора, които разбират езика ми – и всичко, що вършех, ми се струваше слънчево и празнично. Често си спомням броеницата от малки случки, с които ознаменувах тогавашното си гостуване. Понякога се съмнявам дали всичко онова не бе опит да се покажа по-странен, по-друг от ония, с които идех да живея. А понякога си мисля, че дори и човекът, този най-идеален апарат за съгласуване на постъпките с разсъдъка, може поне веднъж в живота си да попадне във властта на непознати сили и да забрави всичко друго, да стане само човек.

Едно дете тичаше и се блъсна в мен. Улових го внимателно за шията, ей тъй изотзад. Приятелски го стиснах, бутнах го напред и извиках:

– Тичай!

Детето отпървом хукна, но се спря, обърна се и ми се отблагодари с най-красивото, което децата имат – с усмивка.

Четирима носачи носеха на широки каиши масивна закачалка със скъпо огледало. Изморени, те спряха край мен. Аз застанах пред огледалото, огледах се, оправих връзката си и им казах:

– Благодаря. Продължавайте.

В кафенето, където отседнах да изпия едно черно кафе, седеше студентка и нетърпеливо се озърташе за келнер. Отидох при нея, запитах я какво обича. Тя искаше сандвич. Донесох ѝ от бюфета сандвич. После се върнах в своя ъгъл, взех вестник, зачетох. Да, зачетох. И почнах да пия кафето си. Студентката ядеше сандвича и ме гледаше с широко разтворени очи. Когато излизаше, тя се извърна и ме поздрави. Аз станах и се поклоних. И после пиех пак кафето си и се радвах, че тя не знаеше откъде ида. Тя не можеше дори да предположи от колко години никой не ме бе поздравявал тъй втренчено и благодарно.

В градския парк деца играеха на бѝлета. Спрях се, поиска ми се да заиграя и аз с тях, приклекнах. Но не ме пуснаха, защото нямах бѝлета. По-нататък момиченца скачаха на въже и аз обмислих цял план – нарочно се престорих на късоглед и минах през въжето. Една слугиня с банатс-

ка фуста чистеше прозореца. Аз се прислоних към дървото на плочника и погледнах скритом нагоре. Когато минавах край двореца, обхвана ме желание да чуя гласа на гвардееца. Понечих да вляза и го чух.

– Къде?

– В министерството.

– Тук не е министерство.

И какво ли още не вършиx през този мой ден.

На рибарите разказах за бразилския риболов, за опасните ята на пиранята, за елдорадото и рибата Санта Мариня, която вика, когато я уловиш. На моряците от пристанището надълго обясних маршрута на океанския параход „Алсина“ и описах инсталацията за превръщане на морската вода във вода за пиене. На сарафина показах чуждестранните си монети.

Защо?

Може би някои ме мислеха за луд, други за пиян, но надали някой подозираше радостта ми да говоря на езика, на който най-добре можех да кажа всичко. Аз правех и грешки. Казвах „сипи ми вода“ и „налей ми кисело мляко“, дори сбърках и вместо „моля“ казах на един продавач на пуканки „faz favor“. Но мен ме радваше, че говорех тъй свободно, тъй звънко и че никой не ме питаше откъде съм дошъл и закъде пътувам.

Наблизо до гарата голямото кафене бе излязло на улицата. Около окичена със зеленина ограда се трупаше тълпа от войници, селяни, зидари, работници и младежи. Всички бяха кривнали шапките си, в очите им блещукаха спотаени помисли, ушите им не пропускаха нито един звук от извезаната с недоизказани обещания песен на певачките.

Жените седяха на високата естрада, галеха струните на инструментите с недовършени движения и внимателно оглеждаха тълпата зад оградата. Ето, една от тях се изправя с дааре в ръката, другите стихват, тя пуска еднообразния си проточен глас, наоколо всичко се вцепенява, после някои ръкопляскат, други цъкат с език, трети се местят от крак на крак. О, ако всички тия хора отвъд лятната ограда бяха вътре по масите, певачките биха пели по-весело, не биха тъй мързеливо надничали към празните маси. А между масите стояха само келнерите, стояха тъй спокойно, че дори и кърпите на мишниците им бяха запазили още гънките от гладенето.

Влязох в градината, понесох погледа на целия тоя народ от зрители, певачки и келнери, седнах на средната маса и поръчах:

– Бира!

И ми донесоха бира.

Някак по-весело отекна сред градските стени песента на певачката, която удари даарето в главата си, подхвърли го, майсторски издрънка цялата азбука на ориенталския музикален инструмент, изслуша безучастно шума иззад оградата и дойде при мен. Пуснах в даарето няколко монети и казах:

– Седни.

Тя седна.

Поръчах ѝ бира, поръчах втори път, пратих и на целия оркестър. После те всички запяха някакъв софийски шлагер. А докато тълпата отвъд оградата ме гледаше и певачките тихо се наговаряха с кои песни още да зачетат моето скъпоценно присъствие, аз станах и се отправих към гарата.

Часът да замина за родината наближаваше.

Разноликата Бразилия

Училището в Тамборил[1]

Винаги, когато си спомням бразилските училища, пред мен изниква едно съвсем малко училище на станцията Тамборил, по железопътната линия Бело Хоризонте – Монтес Кларос, и една съвсем млада учителка.

Южните бразилски щати са по-гъсто населени. Чужденците, пък и самите бразилци, ги предпочитат заради умерения им климат. Но на север и на запад, към Мато Гросо, в дъното на Сертон, в Пара, Гояс и Амазонка все по-рядко се срещат хора. Ето например фермата на Еврипидис де Паула, в която прекарах няколко години. Тя имаше двеста квадратни километра. В средището ѝ, дето беше струпан целият живот, живееха фермерът и семейството му, каубоите, работниците със семействата си, всичко стотина души. На шест километра от фермерския дом минаваше през земята на Еврипидис де Паула железопътната линия. Там лежеше и станцията Тамборил и живееха няколко десетки хора: станционният началник, стрелочниците, работниците по поддържането и семействата им. Отвъд станцията Тамборил Еврипидис поддържаше краварник, в който няколко каубои и един надзирател дояха част от фермерските крави. Цялата тази местност се считаше за добре населена. А само на един ден път навътре почват безлюдни необятни пасища, из които пасат хилядните стада от едър добитък и живеят само номадските каубои, по пет-шест души на хиляда говеда.

Наистина и тук, в Сертон, има градчета. Те лежат край железопътните линии или по кръстовищата на големите далечни шосета и имат по няколко хиляди жители. В тях е събран целият живот на околността. Там има гимназии и лицеи, училища и курсове, и школи, в тях фермерите пращат синовете и дъщерите си. Но градчетата са малки и редки и се губят из картата на Бразилия.

В онова училище се учеха децата от станцията и фермата. Някъде в бюджетите имаше предвидена заплата за една учителка на станцията Тамборил. И повече нищо. Когато някои загрижени баща се огледаха за учителка, те узнаха, че в цялата околия няма учителка, която да е и мома, и с лицейно образование – двете първи условия по бразилския закон. Тогава назначиха дъщерята на Жозе, стрелочника на станцията, за учителка и момичето Алфонсина, което едва бе навършило петнадесет години, стана „лейтора“. Тя беше ходила в градското основно училище, беше посещавала дори една година и лицея, когато баща ѝ служеше на градската

[1] Разказът е публикуван във „Вестник на жената“, год. XVII, 1938, бр. 731, с. 1 – 2. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

станция. Тя знаеше сравнително добре да чете и да пише, още по-добре да плете и да везе, с въодушевление се зае с възпитанието на дечурлигата срещу хиляда и двеста лева заплата от щата Минас Жераес.

Намери се учителка, а нямаше училищна сграда. Еврипидис де Паула нареди на своя надзирател Педро от краварника отвъд Тамборил да освободи и почисти някоя от стопанските постройки.

Педро беше слабичък, дребен каубой, станал надзирател поради далечните си роднински връзки с фермерката дона Марта. Той беше се опитвал някога да се сближи с момичето Алфонсина и беше бързо разбрал, че трябва да си дири другаде щастието. Той не беше загубил нищо: Алфонсина беше красавица, но баща ѝ едва прехранваше къщата и никога не бе мислил да ѝ приготви зестра. Но все пак дълбоко в Педро бе останала някаква обида и той чакаше случай да си отмъсти.

Когато се узна, че Еврипидис е наредил да се даде място за училище, всички вярваха, че Педро ще изпразни големия светъл хамбар с високия червен покрив и тухления под, защото от доста време там държаха само седла, ласà и сол. Но Педро по обед се метна на коня и отиде във фермата, цял час се въртя около патрона си и следобед се върна, за да нареди да почистят една ниска, разнебитена барака, в която по-лани, преди да построят във фермата големите модерни свиневъдници, отглеждаха половин дузина гойни свини. Криво-ляво почистиха и поизмазаха с кал стените и пода, смениха една дузина строшени керемиди, турнаха една разкривена маса, стол, три пейки от станцията и новата „ескола публика“ почна да сее светлина.

В понеделник сутринта Алфонсина изпи чаша мляко, облече новата си рокля и към осем часа тръгна към краварника. Там дояха още кравите. От навеса излизаха големите бели и кафяви животни, облизваха телетата си, оглеждаха се и бавно се отправяха през отворената врата към пасището.

Алфонсина срещаше кравите. Те я заглеждаха с добродушните си влажни очи, телетата им се мушкаха под тях, а момичето ги отминаваше в скрита тревога, че някоя разсърдена майка ще се нахвърли на нея. На тревата пред училището лежаха вече две деца. Те бяха негърчета. Живееха на два часа път оттук и бяха тръгнали по тъмно, за да дойдат навреме. Когато стигна до тях, Алфонсина им каза:

– Добро утро, момченца. Запомнете: когато минава покрай вас учителят, вие ще станете и ще го поздравите.

Едното отвърна:

– Да, синьора.

И другото:

– Но вие не сте учител, вие сте само едно момиче.

– Аз съм учителката – отвърна гордо момичето. – Хайде, елате да почваме.

Тя седна на стола, те на пейката. Тя почака, прелисти някаква тетрадка, записа нещо с молив и запита:

– Ти как се казваш?

– Антониньо.

– А баща ти как се казва?

– Баща ми е Еваристо каменарят.

Младата учителка написа в тетрадката: „Антонио Еваристо“.

– А ти?

– Името ми е Бенедито, а баща ми се казва Силва от местността Дълбок дол.

Алфонсина записа: „Бенедито Силва де Байшу Граде“.

Беше вече девет часът. Тя отиде до вратата. Огледа краварника на другия край на двора. Поляната. Тежката ограда от посивели стари греди. Пасището отвъд оградата, из което се светлееха кравите. Далеч встрани се издигаше покривът на станционното здание, над къщата на станционния началник се виеше към небето тънка струя дим. Небето бе утринно и синьо, тъй синьо, че и димът приличаше на лазурно облаче.

Стана ѝ неловко. Какво ще започне сега с тези две невръстни негърчета? Отде ще им набави плочи и калеми, сюнгери, буквари и хартия, и моливи, и всичко? Къде ще им напише първите букви от азбуката, когато тук няма нито черна дъска или мушама, нито креда – нищо, освен една стена от попукана пръст?

Тя погледна навътре. Антонио дремеше. Бенедито бе извил крак и вадеше с нож изпод ноктите си пясъчни бълхи.

Стана ѝ тъжно.

– Деца – каза тя. – Сега е междучасие. Излезте да се поразходите. Но да не избягате.

Двете негърчета излязоха. Скриха се зад нявгашния свинарник и запушиха угарки от рязан тютюн, увит в тънки листа от царевични мамули. Учителката излезе напред, сред полянката, и се огледа. Зад оградата ставаше нещо. Тя тръгна нататък. Бяха четири деца – боси, прашни, буйни. Разбягаха се. Те бяха бъдещи ученици, но днес бяха дошли само да погледат училището и учителката и още се бояха да се приближат.

– Е! – извика Алфонсина. – Деца! Елате вътре, елате! Ще ви подаря по една сладка от царевица.

Децата избягаха.

В следната година малкото училище на станцията Тамборил в бразилския Сертон имаше осемнадесет ученици. Петима бяха вече във второ, тринадесет – в първо отделение. Училището беше преместено. Новият станционен началник беше ерген. Той живееше само в двете стаи от го-

лямата нова жилищна постройка и другите три даде за училище. Имаха сега черна мушама на стената, цяла кутия креда, маса, столове, чинове, плочи и калеми за децата, безплатни учебници – те имаха сега всичко, защото окръжният инспектор мина оттук, остана доволен и нареди да им се даде. Имаше училището и една учителка, която денем учеше децата, а нощем четеше, четеше, четеше – за да се подготви за своята работа, която всеки ден нарастваше.

Отдавна напуснах Тамборил. Но съм сигурен, че днес, седем години след откриването на онова училище, малките Антонио и Бенедито знаят да четат и пишат, знаят да пеят религиозни песнички и да смятат, те знаят къде е север и юг на тяхното отечество. А това стига. За една бразилска „ескола публика“, тъй загубена всред тая просторна страна, това е толкова много.

Един самолет в Бразилия[1]

Това пък се случи в една от малките бразилски държавици. Доколкото знам, днес нейната столица има вече истинско летище и истинско въздухоплавателно училище за подготовка на военни летци.

Но тогава...

Тогава Реймундо Гонсалвес дръпна окичените със сребърни копчета юзди на охранения си кон. Конят разтърси нервно глава, огледа се и припряно опна предните си крака.

Бяха на малкия площад пред кръчмата на кръстопътя. Отсреща в стръмен завой идеше шосето от столицата, завиваше край кръчмата и се губеше през баирите, за да догони след шестстотин километра най-хубавия от градовете – Рио де Жанейро. Отляво завиваше шосето към селото Барейро, дето беше летовището на президента на Минас Жераес.

– Хе, Марсело! – извика богатият фермер. – Защо си пратил да ме викат?

Отвътре изприпка кръчмарят, избърса ръцете си една друга и каза:

– Добър ден, сеньор Реймундо. Пратих да ви викат по една сделка. Слезте от коня, елате вътре.

След минутка двамата седяха до две бутилки бира и се разговаряха полугласно, а иззад тезгяха подслушваше мулатът Педро, безкрайно настървен да чуе нещо от чуждия шепот.

Кръчмарят Марсело говореше:

– Ето в какво се състои работата, сеньор Реймундо. Вчера идваха тук хора от града – няколко офицери, мои лични познати. Питаха ме няма ли тъдява някое място, което да е голямо, да е равно и да може да се наеме. Трябвало им място за летище, а наоколо, както сам знаете, има само баири и никакво летище. Аз от летище всъщност малко разбирам, но те ми обясниха, че мястото трябва да е съвсем равно, та самолетите да има къде да се засилят, за да изхвръкнат. Та – спомних си тогава за вашето пасище ей тук, отзад кръчмата, и пратих да ви повикат.

– Нямам земя за даване под наем, Марсело.

– Знам, знам, но те плащат скъп наем, сеньор. Ще го окосят, ще изравнят мравуняците, ще зарият дупките, ще изкоренят дънерите, да стане равно като длан. И ще направят летище.

– Ами моите говеда?

– Но вие имате толкова други пасища! Освен това, сеньор – още потихо зашепна кръчмарят, – когато почнат да слизат тук самолети с пътници от близки и далечни страни, когато тръгнат от града автомобили и

[1] Разказът е публикуван в сп. „Летец“, год. V, 1937, кн. 8, с. 2 – 6, с подпис Матвей Вълев, както и в книгата на писателя „Пътници“, 1939, с. 22 – 31. Тук предлагаме втория вариант на разказа. – Б. ред.

омнибуси да ги посрещат и изпращат, животът ни тук, в Барейро, ще порасне, търговията ни ще разцъфти, а цените на всеки метър място ще се вдигнат.

И те още много си шушукаха, а на другия ден Реймундо Гонсалвес отиде в града и сключи с военните наемен договор за двадесет години. След една седмица работниците от околните ферми напуснаха работата си, защото на новото летище военните плащаха много по-добре. Сред просторната равнина по пътя за Рио де Жанейро щръкнаха заострени колове, по тях се проточи нова бодлива тел. Стотици мотики, брадви и търнокопи святкаха по голямото пасище. На един край кореняха чукани, на друг косяха буйната трева, а отгоре, откъм баира, зидарите вече копаеха дупки за големите дървени постройки. Военните от местния гарнизон пипаха чевръсто. Не мина един месец и всичко бе готово: летището бе оградено, тревата окосена, полето изравнено, а откъм баира се издигаха две просторни бараки – едната навес за два самолета, другата временно жилище за половин взвод хора – и двете с нови ламаринени покриви и големи капаци вместо прозорци.

Така се роди първото летище на далечната държавица и очите на цялата околия бяха обърнати нататък, защото всеки се радваше, че страната му напредва и скоро ще достигне и задмине федералния дистрикт и Рио де Жанейро.

Начело на половината взвод хора от бараката застана тененте Салварес. Младият поручик често ходеше в близката кръчма на Марсело, който пристройваше откъм задния двор широка зала, а на площада помпа за бензин. Тененте Салварес обичаше да изпие бутилка-две студена бира и с охота разказваше за силата на бразилската войска, за създаването на истинска въздушна флота, за значението на това летище и на родното въздухоплаване. Той стана сладка примамка за околната младеж и кръчмата почна да се пълни с хора, които повече слушаха, а по-малко поръчваха, но кръчмарят Марсело разбираше от работата си и още на третата седмица обяви голям неделен бал. Надойдоха млади и стари, кръчмата се натъпка с хора, дворът и площадката гъмжаха, пристроената зала едва побра танцуващите. Новият грамофон въртеше една след друга плочите с аржентинските танци и всичко беше весело и отлично. Само горичка нямаше наоколо, за да могат младите да завършат танците си със съответния шепот, с въздишки и любовни обяснения. Но бъчонката с ракията се изпразни, таргите с бирата се похарчиха, шишетата с ликьора не стигнаха и Марсело тържествено обеща, че след месец-два ще има и горичка, че тия дни ще купи и засади ограда от ниски кипариси и ще покрие с цветя и зеленина поне три нови беседки.

Така се преобрази кръчмата на кръстопътя в два месеца време на бар „Бразилски летец“, а кръстопътят стана сборище на цялата околност и цените на местата се вдигнаха тройно и четворно.

Всеки ден военният камион на летището пътуваше за града. На отиване обикновено той бе празен и местните жители го използваха, за да пътуват, когато имаха процеси по наследство, разправии с банки или бяха свидетели по някое убийство. На връщане камионът бе винаги пълен. Носеше продукти, инструменти, материали, знамена, телефонни кабели, прожектори и какво ли не. Работата вървеше бързо. Ето че един ден и телефон поставиха. Реймундо Гонсалвес се ползваше от правото си на хазяин и единствен можеше да снове из летището. Обичаше той да се обади по телефона на някои свои познати от града, обичаше да вземе слушалката и да каже:

– Ало, тук летище Барейро, говори Реймундо Гонсалвес. Как сте, докторе, жена ви и децата също ли са здрави?

Една сутрин камионът замина по тъмно и се върна рано предобед. На платформата му бяха сложени скамейки и две дузини гости пристигнаха с него в летището. След камиона се занизаха частни коли и таксита, пристигнаха генерали, полковници и разни офицери, служебни лица от министерствата и общината, видни граждани и местни първенци. Реймундо Гонсалвес долетя с коня си, завря се между гостите и едва успя да хване тененте Салварес насаме и да го запита:

– Какво има, сеньор?

– Нищо – бързо отвърна офицерът. – Днес иде от Рио нашият пръв военен самолет.

Това не беше новина – беше гръм.

Не мина и час – по телената ограда накаца населението на Барейро и околните имения, струпа се много народ, шосето и пътеките се задръстиха от конници и каруци с хора. Не бяха виждали самолет отблизо, пък и рядко има по-големи любители на зрелища от бразилците. Какво от това, че било работен ден? Оризът и без това си расте, говедата и без тях ще си пасат, както е всеки празничен ден, а празничен си е всеки трети ден на бразилския календар.

Самолетът пристигна към обед. Описа няколко кръга, после една глава щръкна над борда и огледа летището и навалицата. Алуминиевите крила святкаха на слънцето сини и радостни. Самолетът се вдигна пак нагоре, забръмча и изведнъж почна да пада. Когато всички мислеха, че се е случило нещо, самолетът се плъзна над главите на хората, забръмча и пак се вдигна нагоре. О, летецът беше някой от първите герои на бразилския въздух и знаеше как трябва да се яви на такова посрещане. И затова сега самолетът се вдигна нагоре и нагоре, докато стана едва видима черна точка, после спря и почна да пада надолу, да се върти на една страна и

като грабната от вятъра книжка да се премята все по-надолу. Навалицата се приготви да бяга, но самолетът се оправи, изписа няколко лупинга, после бръмна и се понесе надалеч, изчезна зад баирите към града, а хората пак се оглеждаха с възхитени очи и никой не можеше да намери думи, за да изкаже възторга си от тази първа преживелица, надхвърляща постиженията на всеки пътуващ цирк, на всеки селски тореадор.

След четвърт час самолетът се върна и кацна сред летището. Военният летец излезе от двуместния самолет и почна да приема поздравленията.

Така бе отпразнувано откриването на летище Барейро.

Така, след кратко тържество в сянката на опнатите до хангара платнени заслони, при чаша бира и донесена от града закуска, се положиха основите на местната авиация.

И още на самото място се реши да бъде открито тук първото училище за военни летци при местния гарнизон.

Германецът Зонинген, нисък синеок мъж, се яви отнякъде на сцената и в десет дни бе назначен за инструктор по летене и ръководител на летателното училище. След една седмица тененте Салварес замина с хората си, а на летището се посели германецът Зонинген с двадесет подофицери, най-добрите от частите на местния гарнизон; те трябваше да станат бъдещите летци на столичния град. На инструктора военните дадоха най-изящна артилерийска офицерска униформа и чин капитан. Чинът му не беше случаен. Повече въз основа на уверенията му, по-малко според представени документи, той, като германски поручик, бе заемал подобна длъжност в една германска въздухоплавателна част през Европейската война. А Бразилия имаше доверие в германската военна техника и с чиста съвест можеше да даде на един германски поручик чин на бразилски капитан.

Три основни черти отличаваха новия капитан от околната среда.

Първата беше, че никой от германците в града не го познаваше, никой не бе слушал нещо за него, той с никого не дружеше и въобще беше една особена личност, толкова особена, че германският консул бе получил вече анонимни писма и ги бе препратил на съответните места за проверка дали наистина капитан Зонинген напомня много на някакъв човек, чиито портрети невремето са били поместваны в разни полицейски списания и афиши.

Втората му черта беше, че много говореше на бразилците за себе си и смятано по неговите разкази, бе свалил във войната толкова френски и английски самолети, колкото Англия и Франция едва ли притежаваха.

И третата му черта беше, че обичаше да пие студена бира. Сутрин преди занятие, на обед през почивката, вечер до късна доба стърчеше капитан Зонинген до тезгяха на сеньор Марсело и пиеше, пиеше, пиеше, а

цяло Барейро се чудеше как може камионът на пивоварната фабрика „Антарктика“ да идва всеки трети ден и бирата пак да не стига.

Занятията почнаха и тръгнаха със завидна скорост.

Първия ден инструкторът заповяда да отворят вратите на навеса и да извлекат новия самолет навън. Когато заповедта бе изпълнена и около красивата метална птица се изправиха учениците, капитан Зонинген обиколи три пъти апарата, изгледа го внимателно и каза:

– Момчета! Това е самолет – двуплощен двуместник, от най-добрия учебен тип. Тук отпред е моторът, отстрани са крилата, отзад е опашката. Това е кърмилото, а тук...

Младите подофицери не можеха да разберат отначало странния му недовършен бразилски език. Но по-късно ушите им свикнаха с грешките и те почнаха да го разбират. Приближиха се и заслушаха оная наука, която щеше да им разкрие простора на небето.

Неочаквано, на двадесетия ден, когато разказа всички свои полети и всички свои геройства и трябваше да пристъпи към разглобяване, изучаване и сглобяване на отделните части, капитан Зонинген престана да пие. Той се затваряше в стаята си и непрестанно прелистваше и четеше някакви книги, по които имаше много чертежи и рисунки.

Така минаха два месеца и четири дена. Капитан Зонинген разказваше, разказваше, разказваше, всички знаеха вече всичко и някак работата сама по себе си така назря, че неотменно водеше към часа на първото учебно летене. Капитан Зонинген го беше отлагал няколко пъти поради неблагоприятни атмосферни условия и смяна на някои части, но вече не можеше да го отлага и го назначи за едно неделно утро.

Разбира се, първото летене щеше да направи той сам.

И наново се струпаха децата, мъжете, жените, работниците, каубоите, фермерите около телената ограда на голямото летище.

Капитан Зонинген излезе в парадна униформа: изгладени дрехи, кривната шапка, лъснати ботуши, с германски военен знак на стегнатата в талията бразилска куртка. Огледа се, прие честта на войниците, вдигна ръка към навалицата в приятелски поздрав и заповяда да изтеглят самолета от навеса. После отмахна фуражката, нахлузи коженатa шапка, закопча я бавно под брадата и избърса с кърпичката си стъклата на големите очила. Постави си ръкавици, улови се о рамката на борда и пъргаво скочи в откритото пилотско място.

Даде знак.

Завъртяха витлото.

Самолетът блестеше в утринното слънце и в много бразилски сърца тупаше несъзнателно чувство на гордост, че тоя самолет е техен, че ще лети над тяхната земя, ще се преобръща, ще се спуска стремглаво, ще прави лупинги под тяхното небе, ще се къпе в техния въздух. Реймундо

Гонсалвес, който бе пристигнал също в парадно облекло, поднасяше цигари, тупаше с бича кожата на ботушите си и говореше ту на един, ту на друг от подофицерите:

– Нека имаме сто самолета като тоя и сто летци като вас, пък да видим после коя държава е първа в нашето федерално отечество.

Въобще настроението беше тържествено, времето прекрасно, летището обширно и равно, а от горния ляв ъгъл, срещу навеса, голямото „желязно“ дърво мощно надигаше клони и безпристрастно наблюдаваше хората и тяхното неделно суетене. То беше живяло в робство, беше видяло освобождението на Бразилия, беше свидетел на пускането на робите, сглобяването на голямата тропическа държава, създаването на бразилската армия, подравняването на това летище. Това „желязно“ дърво беше видяло много в живота си и съвсем спокойно се взираше и днес в своето бъдеще. Бяха правили опит да го отсекат, но брадвите се пукаха в черната му сърцевина. Бяха се опитали да го подкопаят и изкоренят, но дръжките на копачките се чупеха по тъмните му корени. И го оставиха в горния край, в ъгъла, да си стърчи, без да пречи някому.

Самолетът забръмча, събра сила, спусна се из летището. Хà да се вдигне, хà да се вдигне – и ето че се вдигна, описа голям кръг и кацна на „желязното“ дърво в горния край, в ъгъла под баира.

Счупи се витлото и едното крило. Капитан Зонинген се спаси само с едно натъртване на гръдния кош и падане в несвяст.

Случи се, че тъкмо когато лекарят го отписа от военната болница, германският консул получи исканите сведения и ги съобщи на съответните власти. Те побързаха да потърсят – за да го приберат на топло – международното чедо капитан Зонинген, който не беше германски летец, не беше дори и германец, а някакъв унгарски механик, търсен от полицията на три държави за подправяне на монети. Дори името му не беше Зонинген, а някакво непроизносимо унгарско име.

Потърсиха го, обаче напразно.

Той беше излетял нанякъде без самолет и беше вече изчезнал в тъй просторната страна Бразилия.

Самолетът остана в навеса.

Учениците бидоха отзовани по частите си.

На вратите на двете големи бараки и на телената ограда увиснаха тежки военни катанци.

Тревата се надигна и заля летището.

Реймундо Гонсалвес отвори прелез в телената ограда и пусна добитъка си в девственото пасище.

По колибите и къщурките на работниците и каубоите от Барейро и от околните ферми почнаха да се явяват парчета от новата дебела ламарина, с която бе покрит навесът на летището.

Гарнизонът искаше от Рио де Жанейро инструктори и летци. Бразилия нямаше достатъчно инструктори и летци. Почна се дълга преписка. Хора ходиха и се връщаха и все нищо не можеше да се нареди. А летището и навесът, и бараката за жилище, и самолетът потънаха в забвение, дните и месеците на календарите почнаха да се прелистят и всичко си тръгна постарому.

Три години по-късно, през месец август, имах работа по тия краища и често минавах по тоя кръстопът. Веднъж бях седнал в кръчмата бар „Бразилски летец“ и пиех чашка ракия, когато навън забръмчаха някакви камиони и се чуха гласове. Излязох. Два камиона с войници пристигнаха и спряха пред вратата на летището. Войниците я разтвориха, камионите препухтяха през пасището, между воловете и кравите на сеньор Реймундо Гонсалвес. Излязохме на площада да видим какво ще става.

– Господи, дано училището почне наново занятия... – прошепна Марсело.

– Навярно ще вземат самолета и ще го отнесат в града – казах му аз.

Войниците наистина разтвориха вратите на навеса и влязоха. Минаха няколко минути. Навярно го бутаха навън...

Изведнъж войниците хукнаха през вратата на навеса и се разбягаха на всички страни. Разнесоха се викове. Всички тичаха, ръкомахаха, крещяха. Шофьорите скочиха на камионите си и ги пуснаха през пасището. Говедата след минутка зареваха и се понесоха в луд бяг. Всичко – хора и добитък – бягаше далеч от навеса. Понечих да тръгна нататък – може би им трябваха хора – но Марсело бавно ме дръпна за ръкава.

– Стой си тук. Навярно там има тату...

Няма по-опасно насекомо от бразилската оса тату. Името си тя носи от броненосеца, защото кошерите ѝ, които тя изгражда по дърветата, под стрехите, по коловете на вратните, но винаги някъде на завет и сушина, напомнят гърба на броненосеца. Всеки кошер е обикновено метър – метър и половина дълъг, две педи широк, само с едно тясно отвърстие отдолу, което е входът към тяхното жилище. Нощем осите затварят входа с восъчна ципа, денем го отварят. В един кошер живеят десетки хиляди оси – жълти, големи като стършел, зли. Никой не се докосва до кошера им, защото разсърдят ли се и почнат ли да жилят, да гонят врага си, те стават опасни и за живота. Десет оси могат да убият с жилата си човек, двадесет – говедо.

След няколко минути войниците и камионите пристигнаха пред кръчмата. Някои бяха вече с подути лица, други все още страхливо се оглеждаха и махаха нервно с ръце. Накатериха се набързо на камионите. Мощните мотори зафучаха. По шосето към града се надигна прах, а тревожните сигнали дълго ечаха из завоите пред бързите машини, които летяха с деветдесет километра в час към военната болница.

Осите тату бяха свили кошер под крилото на самолета.

Навесът остана няколко дни отворен.

Един ден пристигна с мотоциклет тененте Салварес. Той събра местни жители и се спазари с тях. Човекът от полето познава всички животни, знае да се бори с тях. След кратко съвещание хората се пръснаха да търсят из околността кори и треви, чийто дим трови осите, и на следния ден на съмване, когато осите бяха още схванати от нощния и утринен хлад, ги унищожиха.

Самолетът, или по-право останката на хубавия самолет биде най-сетне прибрана.

По стъпките на горилите[1]

Слушал ли си някога, драги читателю, името на швейцарския ловец Конрад Беренхиб? Не си? Нека тогава най-напред ти припомня неговото име.

Преди седем години в чуждестранните вестници се появиха кратки съобщения, че трима от членовете на една английска научна експедиция изчезнали безследно във вековните гори на бразилската област Мато Гросо. Всички усилия на бразилското правителство и на английските власти да намерят тримата англичани – един полковник, един учен и жена му – останаха безплодни. Мина доста време и хората почнаха да забравят загубените бели.

Веднъж в бразилския град Сан Паоло се върна от лов в тропическите гори ловецът Конрад Беренхиб. Той съобщи, че е намерил англичаните някъде вдън света. Те били в плен на индиански племена, които днес населяват само пасищата и горите на областите Амазонка, Гояс и Мато Гросо, а някога са владели цяла Бразилия. Пленените англичани издебнали враговете си и успели да се обадят на швейцарския ловец, който прекарал известно време близо до селището, в което били те. Замолили го да намери между англичаните в големите градове пари и да ги откупи. Но Конрад Беренхиб не беше човекът, който би тръгнал да събира пари за освобождаване на пленници. Щом се върна в Сан Паоло, той свика четиридесет свои приятели ловци и замина, за да освободи със сила и чест белите пленници.

Оттогава не съм го и виждал. Не зная след колко време ги освободи. Не зная дали въобще успя да ги освободи. И все пак толкова вярвам в смелия ловец, че съм сигурен в едно: днес двамата англичани и англичанката се радват на свобода или се готвят да напишат книга за своите приключения. Защото Конрад Беренхиб беше силен като лъв, подвижен като пантера, по-бърз от стрела, по-смел от индиански главатар, макар че носеше на мощните си плещи петдесет години.

По една щастлива случайност аз имах възможност да прекарам в непрекъсната дружба с него повече от шест месеца из разни краища на необятната Бразилия.

Тялото на ловеца бе осеяно с петна и белези. През челото му, до дясната вежда, се тъмнееше следа от зашита тежка рана. Косите му бяха вече посребрени. Но мускулите му пращяха от желязна сила, краката му ламтяха да скитат по дирите на зверовете.

---

[1] Първата публикация на разказа е в сп. „Венец“, год. XV, 1938, кн. 8, с. 492 – 501, под заглавие „На лов за горили“ и с подпис Матвей Вълев. По-късно писателят го включва в книгата си „Пътници“, 1939, с. 32 – 43, с променено заглавие – „По стъпките на горилите“. Тук предлагаме втория вариант на разказа. – Б. ред.

Той не обичаше да се хвали, да разказва безбройните си приключения и да събира големи дружини. Най-често сам напускаше общия ни лагер, улавяше дирята на някоя пума, както в Бразилия се нарича американският лъв, или онса, както бразилците наричат ягуара. Няколко часа по-късно той се връщаше да повика двамата носачи Жозе и Педро, за да донесат в лагера убития звяр. Месото нарязвахме на дълги филии, които накачвахме в колибата си и ни служеха за храна, а кожите изопвахме на жилави бамбукови пръти и сушахме за скъпата ловджийска колекция на ловеца. Брой нямат ценните кожи от убити зверове, препарираните птици, живите зверчета, които през живота си Конрад Беренхиб е подарявал на разни прочути естественици и на зоологическите градини в Европа и Америка!

Аз го придружавах като ловец на змии. Бях свързал договори с три английски магазина за животни и една германска зоологическа градина да им доставям от Бразилия живи змии. И не мога да се оплача, че тогавашната ми професия вървеше зле. Напротив, аз печелех добри пари. Всеки две седмици изпращах по няколко сандъка змии. Вместо капак, горницата на всеки сандък беше отворена, обкована с телена мрежа. Змиите разпределях по видове и в тези сандъци ги изпращах до пристанището Сантос. Оттам една къща за жив и мъртъв превоз през море ги препращаше с параход за Европа. По договора змиите ми се заплащаха на метър: сто и двадесет лева метъра обикновените змии, а гърмящите змии и боата по други цени – според възрастта им.

Въпреки мълчаливия си характер Конрад Беренхиб понякога се отпускаше и ми разказваше своите пъстри преживелици, особено когато настъпи дъждовният период и ние по цели дни бяхме вързани в колибата.

Чудни са историите, които той ми разказа тогава. Някои успях навремето да си запиша. Други пък сега си спомням и записвам. Дано успея да разкажа няколко от тях на моите приятели в България също тъй увлекателно, както старият ловец ми ги разказа. Та и в техните сърца освен геройство и страст за пътешествия, да пламне и малко любов към природата и нейните деца, зверовете.

Защото Конрад Беренхиб, въпреки че беше един от най-големите ловци, обичаше страстно полята, горите и полските и горски рожби – животните.

„По стъпките на горилите“ е една от тези истории на ловеца на хищници Конрад Беренхиб.

– Моята памет, драги приятелю – така започна разказа си ловецът, – е много по-дълга от твоята. Ей богу, старият Конрад Беренхиб помни отдавна! Когато ти си се раждал там някъде в твоята родина България, аз вече бях млад ловец и пътувах с баща си из отечествата на най-страшните

зверове. Но ще дойде време, ще стигнеш и ти до моята възраст. Спомни си тогава тези думи: човешката памет задържа само една част от всичко, което е минало през нея. Тая част – най-дълбоките преживявания – е съкровищницата на всеки ловец.

Преди малко, докато ти ковеше твоя сандък с жарараки, аз си спомних едно от хубавите приключения във вътрешността на Белгийско Конго, дето за пръв път ми се удаде да срещна планинската горила, която все още е рядкост и за науката, и за ловеца. Бях замолен от белгийския посланик да доставя за брюкселския естественоисторически музей няколко кожуха от тая горила, за да ги напълнят със слама и да ги показват на дечурлигата от основните училища и прогимназиите. Дотогава аз не бях виждал такава горила. Разпитах моите приятели туземци и разбрах само, че тя значително се отличава от своите западноафрикански братя. Планинската горила е по ръст по-ниска, по-широкоплеща, долната ѝ челюст е по-издадена, а кожухът ѝ е по-дебел, защото в планините на Конго климатът е по-хладен.

Веднъж, в началото на месец март, аз с моя верен носач и помощник Шико и с двама негри водачи напуснах рано лагера и потеглих на лов за птици към възвишенията Микено. На около петстотин метра от лагера почваше безкрайната африканска гора. Ти знаеш от Бразилия какво значи тропически лес. Но все пак и ти мъчно можеш да си представиш африканския, особено по горното течение на река Конго. Многовековни дървета закриват горския мир от погледа на човека, а всякакви гъсти папрати, лиани, лепкави треви и клонки на млади фиданки препречват пътя и пущат да влезе навътре само опитния ловец и туземния водач, които владеят изкуството да се провират по пътеките на горските животни.

Тъкмо когато се канехме да влезем в гората, съвсем наблизо пред нас се разнесе ръмжене.

Спряхме и се вслушахме.

– Инаги... – пошепна ми единият водач.

Горили...

Замръзнахме по местата си.

Какво да правим? Да се върнем ли назад и да заобиколим това опасно място, или да се проврем по-близо към опасните горски жители?

Погледнах Шико. Той носеше само три пушки за птици. Кимнах му с глава и той се доближи до мен.

Пошепнах му:

– Тичай в лагера и ми донеси винчестерката.

Шико изчезна в храстите към лагера.

Ние останахме неподвижно по местата си. Напрягахме слух към гората. Минаха няколко минути в пълна тишина. После до нас наново дос-

тигнаха странните звукове. Но това не беше вече ръмжене, а глухо думкане, като че някой удряше с юмруци по кухо дърво.

Погледнах учуден към водача.

– Инаги се бие по гърдите – едва чуто ми каза той и направи движение, като че се удря с плесници по гръдния кош.

Кимнах с глава. Аз вече бях слушал, че горилите, както и някои други видове маймуни, се удрят по гърдите и че това удряне в техния език има особено значение. Но никога не бях мислил, че звукът от това думкане може да бъде толкова силен и продължителен.

– Инаги дава знак за тръгване... – шепнеше ми водачът. – Инаги ще избяга...

Застинахме в нетърпеливо очакване.

Всякакъв шум заглъхна.

Някъде отстрани зацвърча изведнъж радостен птичи глас. В клоните зад нас невидима катеричка чоплеше и мляскаше. Минутите ми се струваха цяла вечност.

Най-после Шико се върна.

– Пушката е заредена – подаде ми той винчестерката.

Направих им знак да почакат и да ме следват отдалече и тръгнах предпазливо напред.

След малко останах съвсем самичък.

Скоро намерих следите от горилите, които вече се бяха изместили навътре. Тръгнах по тях. Пътеката, която големите животни бяха отворили, водеше към една долина. Безброй клонки наоколо бяха изпотрошени, цели дръвчета бяха обрулени и олющени, встрани лежаха разхвърляни горски плодове. Огледах се. Горилите бяха правили тук закуска от кори и сок на клонки, от големи месести листа и плодове. Тревата наоколо бе изтъпкана, лианите разкъсани. Проучих пътя им. И от многото дири, а също от изпочупените съчки разбрах, че пред мен се движеше цяло стадо горили.

Задебнах напред.

Провирах се безшумно по края на пътеката, прикривах се зад стволовете на дърветата и се завирах приведен във високата буйна растителност, която изпълваше гората.

Наближих ги.

Няколко пъти дочух пред себе си ръмжене, шум от чупене на клони и стъпки по сухите съчки. Но не можех нищо да видя. Все пак свикналото ми ухо и от тия малки признаци долавяше, че се намирам съвсем близо до големи животни.

Аз знаех опасността, в която се намирах.

Всеки миг можех да изпадна на по-открито място и да бъда видян от горилите. А те са най-опасният враг на ловеца. Докато са уверени, че той

не иска да им прави зло, те предпочитат да си вървят по пътя и да не се закачат с никого. Но разберат ли, че някой ги дебне и има лоши намерения към тях, те се разяряват и тежко и горко тогава на оня, който не съумее да се опази.

Въпреки тая опасност в мен незабелязано пропълзя ловджийската страст, най-опасният враг на нас, ловците на големи хищници. Прииска ми се да ида съвсем близо до тях, да вляза между тях, да ги видя какви са, как се движат и как ще ме погледнат. Реших да си избера един хубав екземпляр от стадото и да пусна в кожуха му верния куршум на моята английска пушка. Чувството, че съм застрашен, отмина. Струваше ми се, че не съм в близостта на горили, а на катерици.

Шико и водачите знаеха, че аз не обичам при лов да ме следват отблизо, и се бяха изгубили някъде назад, съвсем надалече от мен. Бях тъй сам. Наоколо, по-високи от мен, бяха непроходими диви храсти, безредно заплетени около мощните стволове на дърветата, лиани, които висяха като въжени стълби из цялата гора, широколистни папрати, трънести клонища, а аз не можех вече да се движа по пътеката на горилите, защото усещах, че те са съвсем близо пред мен. Внимателно и безшумно си подбирах път и не виждах и два метра пред себе си.

Най-после пред мен просветна една поляна, потънала в растителност, но без високи дървета. Прикрих се зад едно мощно разкривено дърво и огледах поляната. И тук листаците и храстите бяха по-високи от човешки ръст и аз не можех да видя нищо. Но отсреща, на отвъдния край на поляната, лежеше едно повалено от бурите дърво, което препречваше изхода към оттатъшната гора и стърчеше високо над папратите и гъстака. Знаех, че отсам дървото, всред полянката, има животни и бях сигурен, че някои поне ще се изкатерят през падналото дърво. Наместих се удобно зад ствола и се приготвих да чакам, жаден да видя какво ще се случи в близките минути.

Тук-там в спокойствието на поляната се дочуваха животински звуци, заклащаха се папрати и храсти, дори почнах да разпознавам накъде се движат горилите, според движението на растителността.

Минаха няколко минути.

Търпението ми биде богато възнаградено.

Изведнъж една горилка, голяма колкото двегодишно дете, ловко се изкатери на падналото дърво. Веднага отдолу я последва друга. Щом се намериха горе, двете горилки седнаха на задниците си, огледаха се, прекараха лапи през лицата си, като че искаха да ги изчистят, после се размахаха, прегърнаха се и почнаха да играят.

Виждал ли си как играят малки котета? Подобна беше и играта на тия маймунски човечета. Движенията им бяха неокършени, мога да кажа дори мързеливи. Едното се извърти, замахне към другото, а и то се извър-

ти и замахне към братчето си. Едното завре глава в шията на другото и почне да се рови из козината му, другото стори същото, а после и двете почнат да се въртят и клатят като зашеметени от удоволствие.

Прегръщаха се, бутаха се, клатеха се насам-нататък като пияни, боричкаха се. Тия две горилчета играеха с толкова любов и тъй внимателно едно с друго, че неволно почнах да си мисля дали те не са деца, а поляната – тяхна детска стая, в която те, две любящи се братчета, си играят. По едно време едната горилка замахна нашироко, изгуби равновесие и се строполи долу, загубена в гъстака под падналото дърво. Другата се наведе надолу и се загледа в братчето си, за да разбере какво става с него. И какво направи? Като разбра, че му няма нищо, навярно помисли, че то бе направило някой нов фокус. Замахна по същия начин и падна също долу. Не минаха няколко мига, и двете наново бързо се изкатериха на дървото.

Сега вече те не бяха сами. След тях се покачи на дървото и майка им.

Горилчетата седяха мирно.

Майка им, тъмна голяма горила с ръста на възрастен човек, имаше в движенията си някаква плавност, умереност, някаква тържественост. С един само широк замах и едно движение тя се намести горе и спокойно, но будно заоглежда околността. Провлачи поглед по шумака, който пълнеше поляната. Загледа се към мрачината на околната гора, спря вниманието си и на околните големи дървета. Искаше да види дали наоколо не дебне някой враг. Като разбра, че няма никаква опасност, тя приседна, а децата ѝ като по даден знак продължиха играта.

Майка им не беше безучастна към своите деца. Напротив, тя непрекъснато следеше играта им. Тя дори участваше в нея. Когато при сборичкване едното остана под другото, тя се протегна и му помогна то да дойде отгоре. Двете се бяха разделили и се готвеха да се хвърлят едно върху друго. Тъкмо когато щяха да тръгнат, тя хвана по-близкото до нея за задния крак и създаде така нова суматоха. По едно време се размърда, отиде до тях и ги натика под мишците си. Те се възрадваха на майчината прегръдка, завряха глави в гърдите ѝ и се спотаиха. Тая чудно красива любяща се група от майка и две деца остана няколко мига съвсем неподвижна, притаена в топлата ласка. После майката ги остави да си играят, а сама се схлузи и изчезна в листака, навярно за да набере плодове или сочни вкусни клонки и листа.

Насочих вниманието си на друга страна.

Отсреща, в чатала на едно разкривено сухо дърво, бе приседнала друга майка с едно горилче. То лежеше в скута ѝ съвсем мирно, а тя чоплеше и оглеждаше внимателно кожата му. Отвъд поляната, на един ниско сведен клон, се изкачи и клекна мъжка горила. Огледа се внимателно, видя къде има нещо за лапане, скочи, изчезна в поляната, откъсна го и

пак се върна, за да го изяде с нескрито удоволствие. Като че беше някой придирчив гражданин, който оглежда градината си и подбира салата.

Най-малко тридесет горили шетаха из тая поляна, но аз дълго не можах да видя друга освен първите мои познайници.

Понякога откъм падналото дърво се обаждаше важен заплашителен глас. Там навярно беше водачът на стадото, който поддържаше ред сред подчинените си. На друга страна, около група тлъстокори фиданки с тежки месести листа, няколко пъти се разнесе сърдито хърмърене, по едно време оттам се дочуха и удари от плесници по гърдите. Горилата, която бе открила там тлъста закуска, разпъждаше с викове и бойни удари всички лакомци, посегнали към нейната горска трапеза.

Така скрит, аз цял час се любувах на чудната картина из животинския мир, която малцина бели ловци са имали щастието да наблюдават.

По едно време зад мен изпращяха едва чуто съчки.

Бяха приятелите ми.

Те се бяха притаили зад мен, без някой от тях да мръдне.

Изшумоляването бе едва доловимо и за най-изострения слух. Но бе достатъчно за изтънчения усет на горските жители.

Веднага на падналото дърво се покатери водачът – една огромна мъжка маймуна – и почна зорко да оглежда гората. Ние бяхме съвсем прикрити зад големия ствол и едва дишахме. Но горилата надуши опасността. Тя изръмжа и скочи долу.

След миг разбрах, че е дала знак за отстъпление. Наоколо се понесе тревожен шум от строшени клонки и размърдани папрати, цялата поляна като че се развълнува и стадото почна да се изтегля бързо към другия ѝ край.

Махнах с ръка на другарите си да чакат и бавно пролазих напред. Исках да избързам до падналото дърво. Надявах се, че зад него ще ми се удаде да видя цялото стадо. Но трябваше да бъда още по-осторожен, защото не беше изключено горилите да имат обичай да оставят и ариергард. Като нищо в тоя хаос от растителност можех да се натъкна на някоя от тях и да попадна в обятията ѝ, които са тъй нежни за малките горилчета и тъй жестоки за врага.

Стигнах без пречки до поваленото дърво. Покатерих се на него. Вгледах се в гората отвъд и видях, че току пред мен, само на няколко крачки, се свеждат и клатят високите папрати.

На около четиридесет крачки отвъд дървото почваха високите голи скали на възвишението Микено. Маймуните отиваха право нататък. Там непременно щях да ги видя от мястото, което бях заел. Там имах и възможност за отличен прицел.

Приготвих се за стрелба. Притаих се зад един стърчащ диво нагоре клон. Зачаках да видя какво ще стане.

Чудех се на спокойствието на тия тъй опасни животни.

Туземците разправят за тях страхотии и чудеса. На мен бяха разказвали вече, че горилите по тоя край крадат хора, особено жени, че ги отнасят в гнездата си и ги държат там като пленници. Един старец дори считаше за чест да се хвали, че баща му бил рожба на така отвлечена от горила жена. Други описваха как стадо горили нападнало едно село, избило хората, разрушило къщите. А колкото и да търсех някой, който лично да е пострадал от планинската горила, не можах да намеря нито едного. Ти сам навярно си чел писания на писатели и пътешественици, които с още по-страшни бои описват жестокостта на горилите, сраженията, които стават между тях и хората, засадите, които те устройват на ловците.

А сега, скрит на дървото, наблюдавах с очите си не една или две, а цяло стадо горили и се чудех. Тези скромни вегетарианци ме бяха подушили, навярно ме бяха и зърнали, когато току зад гърба им се покатерих на дървото. Аз смутих игрите и закуската им. И все пак те тъй тихо и мирно се оттегляха и нито мислеха дори да се нахвърлят върху мен.

Стадото стигна до скалите.

Водачът, когото и одеве бях зърнал за миг – една прекрасна мъжка планинска горила, за каквато отдавна мечтаех – се появи пръв на открито и почна бавно и спокойно да се качва право нагоре. Как ловко се катереше той!

Прицелих се и гръмнах.

Горилата, жителят на африканските дебри и планини, се заклати, размаха ръце и падна гърбом назад и надолу.

„Какво ли ще стане сега? Какво ли ще стане сега? – питах се тревожно аз. – Няма ли сега тия горски човеци, високи всеки до три метра, да се върнат? С един само замах на дългите си ръце всеки от тях може да ме погуби... Дали ще имам време да се защитавам, или те ще се нахвърлят върху ми от всички страни? Дали не е по-добре да повикам на помощ другарите си?“

Горилите не се върнаха.

Те вървяха една след друга. Най-напред бяха жените и невръстните, след тях децата – те бяха осем малки, слабички горилчета – а най-отзад мъжете. Познали опасността, те се бяха строили така от желание да защитят против незнайния враг майките и рожбите им.

Горилите вървяха на четири крака – с предните се опираха с кокалчетата на пръстите си едва о земята. Запазиха пълен ред. Спокойствието при това отстъпление покрай дадената жертва ме изуми. Никакво тичане и суетене. Никаква бъркотия.

Аз ги проследих.

След половин час път те слязоха при една река, пиха вода, преминаха през едно наведено дърво отвъд и се скриха в гората.

Три десетилетия, драги приятелю, съм бил по лов. И мога да те уверя, че Конрад Беренхиб е бил винаги храбър и никога страхлив. Но и до днес считам това си приключение за едно от ония, които само по една случайност завършват щастливо. При всичката боязън пред човека и отвращение от опасността, тежко ми и горко, ако тогава бях само наранил водача и той се спуснеше върху мен със своята мощна и жестока прегръдка!

... И ловецът Конрад Беренхиб, страшилището за лъвовете и слоновете, за пумите и онсите, натъпка лулата си, запали я и довърши своя разказ:

– А убитият водач ме мъчи и досега. Все ми се струва, че с оня свой куршум аз не убих звяр, а един добър и честен приятел на човека.

На лов с лампа и мотика[1]

Често си спомням за първия лов на броненосци, в който участвах преди седем години в Средищна Бразилия, във фермата на бразилския скотовъдец Еврипидис де Паула.

Една вечер на вратата ми потропа моят добър приятел, ловецът Мануел. Излязох. Стоеше в светлината на отворената врата, наобиколен от своите дванадесет ловджийски кучета, вързани по тройки за дълги поводи. Беше в пълно ловно снаряжение и с мотика през рамо. Той ми каза:

– Хайде, амиго! Стягай се! Нощта е чудесна за лов на тату. Ще идем към царевичните ниви в местността Кърлежа, дето напоследък броненосците правят пакости.

– Ей сега! – зарадвах се аз.

– Вземи мотика, кибрит и газениче.

– Мотика? Газениче? Защо ми са тия неща? Къде си помъкнал и ти тая мотика?

Касадорът се засмя:

– Нали ще ходим за тату! Вземи каквото ти казвам, после ще видиш защо.

Набързо се приготвих. Тръгнахме. Докато под нас мигаха светлините от фермата, не се чувстваше мракът на бразилската нощ. Но щом прехвърлихме височината, той се затвори около нас, обсипаното с едри жълтоогнени звезди тропическо небе се сниши и нависна над главите ни и всичко заглъхна. Вървяхме мълчаливо. Слязохме в долината, пребродихме малката рекичка, уловихме пътя за кукурузищата. Кучетата често се дърпаха и скимтяха по невидимите за нас скитници из нощта. Но и кучетата като че знаеха вече къде отиваме и не вдигаха врява.

Стигнахме до нивите. Провряхме се през телената ограда и спряхме.

Не се виждаше нищо. Но познавахме на пръсти околността и се насочихме по чувство. Пазихме пълно мълчание.

– Всичко при тебе ли е? – зашепна Мануел. – Приготви се за тичане през царевицата. Трябва да си отваряме очите да не изпотрошим много стъблата, сеньор Еврипидис ще се сърди.

Наведе се и откачи кучетата. Те чакаха. Той издаде странен съскащ звук:

– Сссс...

Кучетата на касадор Мануел, за които той разправяше, че хранят и себе си, и него, мигом потънаха в нивата. Всичко стихна. Вслушвахме се напрегнато. Мина цяла минута.

---

[1] Разказът е публикуван в сп. „Ловец“, год. XL, 1940, бр. 4, с. 73 – 74. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

Изведнъж далече пред нас, навътре в нивата, се понесе кучешки лай. От всички страни лавнаха другите кучета и се спуснаха нататък. И ние забързахме през нивата, с вдигнати нагоре ръце, за да не трошим крехката царевица.

Намерихме ги. Те се дърлеха, скимтяха и ровеха земята с крака.

– Светни с кибрита.

Сред кучетата зееше дупка, широка цяла педя. Броненосецът навреме бе ги усетил и бе успял да се пъхне в земята.

Броненосецът – в Южна Америка, дето е неговата родина, го наричат тату – е дълъг от тридесет до четиридесет сантиметра и носи на гърба си, от шията до опашката, броня от костени люспи, наредени в съразмерни дъги, свързани с разтеглив хрущял. От тая броня носи и името си. Както при костенурката, и у него изпод бронята се подават главата, силна заострена опашка и краката. Онези, които ловихме по тия места, имаха глави като заешките – с малко по-продълговата муцуна, но със също като заешките уши, обаче с гола, дебела и грапава кожа. Краката са извърнати навън и назад; с острите плоски нокти и съединени с дебела ципа дълги пръсти те са чудесно пригодени за копане и изриване на пръст. Коремът му е гол, защитен чрез жилава светла кожа, от която ловците си правят най-добри непропускливи ботуши. Противно на костенурката, броненосецът не се скрива в бронята си, а при опасност, ако му остане време за това, сгъва самата броня и се загръща в нея. Един броненосец тежи над пет килограма. Месото му се цени като най-вкусен подарък от Артемида за трапезата на бразилския касадор.

Когато стигнахме до дупката, започна истинският лов. Запалих газеничето. Наоколо заиграха несигурните сенки на оскъдното пламъче.

Долепихме ухо до земята и се вслушахме.

Когато бяга и се закопава в земята, броненосецът отначало се забива право надолу, докато стигне до твърда земя. Оттам се извръща и почва да копае водоравно. Сега ясно се чуваше как животното бързо, равномерно копае и с шъткане изрива пръстта назад.

Мануел вдигна мотиката.

– Ще копаем тука! – означи той ивица от около един метър. – Но истински!

Пръстта бе рохкава. Почнахме да копаем напреки, към посоката, в която бягаше броненосецът. Работата вървеше бързо. Изкопахме окоп, широк колкото мотиката, до над коленете дълбок. Мануел легна на земята и се вслуша. Броненосецът бе спрял работата си, но след малко пак започна. Беше плитко, съвсем близо до нашия окоп. Мануел остави мотиката. Легнахме на гърди, нагласихме газеничето и зачакахме.

След малко пръстта в изкопа почна да се рони, отстрани се отвори малка дупчица, подадоха се заострените копачки на животното, разтво-

риха се и изгребаха назад пръстта. Току под носовете ни щръкна глава със заешки уши. Мануел ловко я улови и заби ножа си в шията на звяра.

Кучетата около нас скимтяха и ровеха земята с нокти.

Вързахме ги, тръгнахме към другия край на нивата. И там откриха един. Но той успя да се намъкне във входа на леговището си. Тъкмо когато пристигнахме и аз светнах с кибрита, опашката му изчезваше надолу. Хвърлих се на земята, тикнах ръка в дупката и го улових за опашката.

– Хванах го! – развиках се аз.

– Дърпай, дано го изтеглиш! – засмя се добродушно касадорът Мануел. И добави: – По-скоро ще отскубнеш опашката му, отколкото него да извлечеш. Той се надува, разперва люспите си, забива ноктите си, заклещва се в дупката и назад можеш да го изтеглиш само ако го разкъсаш на късчета.

Пуснах звяра и той изчезна надолу. Беше загубен за нас, защото леговището му е много дълбоко и има няколко изхода – копането не би помогнало.

– Инат животно е броненосецът – продължи Мануел, когато събираше кучетата си. – Пускали сме цели вади в дупката му. Той се удавя, но не излиза.

На връщане минахме през една просторна поляна. Кучетата по едно време се разлудуваха. Пуснахме ги. Те като облак се хвърлиха напред. Разлаяха се, почнаха някаква борба.

Изтичахме нататък.

Те се бяха струпали и ожесточено се боричкаха с някакъв звяр. Той се бранеше отчаяно, те бяха озлобени и го хапеха.

– Какво ли ще е?

– Запали газеничето. Приготви се и внимавай – тук зверове има всякакви.

Вдигнах светлината високо напред, но нищо не се виждаше. Чувстваше се само, че неприятелят храбро се брани.

Мануел пристъпи съвсем до кучетата, приготви се да стреля с пистолет и ги разпъди.

Беше пак тату. Те го бяха подушили и настигнали сред поляната. Земята бе твърда и той не бе успял да се закопае. Те бяха го обърнали на гръб и той, безпомощен и отчаян, се бранеше с острите си нокти, а те го хапеха и дърпаха за главата и ушите, за опашката и краката. Ножът на ловеца сложи край на неравната борба. Беше късно след полунощ. Нарамихме двата трофея, събрахме кучетата и потеглихме за фермата. На другия ден пред моята къща, върху един от заострените колове на оградата, щръкна празна броня от тату. Къщите на ловците низ бразилските полета и гори са окичени с много такива брони. Те не само пазят от уроки и носят щастие и плодородие, но също са знаци, от които пътникът познава, че в тоя дом живее скромен ловец с добри кучета.

Око за око[1]

За работниците зидари на Жозе Амарало днес е празник. Не религиозен. Не национален. Празник стомашен.

Богат е Жозе Амарало. И стиснат. Обича да събира работници по улици и площади. Да се пазари. Да къса стотинка по стотинка от надницата. Троха по троха от залъка. Напоследък откри нов философски начин: работници с негова храна. Кухнята е под ръководството на дона Жовина. И тук се пестят средства. С ум и разчетливост. Готвачката и миячката не остават без работа. В употреблението на долнокачествени мазнини и продукти спестовната домакиня постига чудеса.

Госпожата съобщи на работниците:

– Днес мъж ми не е тук, замина по доставки. Скрито от него ще ви нагостя по царски. Но работете честно, за да го зарадвате.

Стомахът е бутон за настроението: празничен дух. А работата, тя си е същата. Зидарска. Тухли и камъни. Цимент и релси. Пясък и чакъл. И други тежести.

* * *

Обяд.

Във всяка паница със тлъсто месо.

Кокошка? Не, заек. Не, петел.

Вкусно и мазно. Двадесет и един чифта челюсти тракат доволно. Кокошка? Не, заек… Двадесет и един.

Жозе, общ работник, доогризва кокала. Разглежда го внимателно. Част от опашка на някакво животно.

Хм… Свиня… не е. Телешко – не е. Кокошка – не е. Заек – не е.

Жиралдо се оглежда за котарака. Пис-пис-пис… Иска да му хвърли огризано ребро. Днес Шанино не иска и да знае за тях. Пис-пис-пис… И котаракът използва отсъствието на господаря.

Шанино, котаракът.

Те мислят за него. По свой почин умът сравнява кокалите с размерите на котарака. Жозе отива към кухнята. Търси котарака. Обикаля тенекиите с боклука.

– Педро, това намерих в боклука – подава той някакво парче кожа на младия майстор.

Краят от дебелата котешка опашка. Попълзена от мравки.

Ясно е: кокалът на Жозе съвпада напълно с края от опашката. Реброто на Жиралдо съвпада с ребрата на Шанино. Краката, гръбнакът…

---

[1] Разказът е публикуван във в. „Жупел“, год. III, 1933, бр. 41, с. 3. Подпис: Матвей Босяка. – Б. ред.

Пръв плюе майсторът. Пръв пие английска сол Жозе. Пръв си събира инструментите дърводелецът Хенрики.

Пръв бие камбаната Жиралдо.

Стои на пътната врата. Отвътре, на украсената с цветя веранда, госпожата, готвачката, миячката, бавачката, шивачката, слугата, градинарят... Навън, между тротоара и трамвайната линия, работниците, минувачите, велосипедистите, каруцарите, шофьорите.

– Жозе Амарало да си строи сам зданието. Магазините, гаражите, фабриката! Обяд с котешко месо! Ето опашката на котарака Шанино! Ето ребрата! Ето гръбнака!

– Лъже. Света Богородица ми е свидетелка – лъже. Мария, донес перушината и главата. Тичай! Не е котарак, петел е. Сготвих го и го разделих в двадесет и една чинии. Вижте перушината, вижте главата, човката. Котакът няма човка, Шанино няма перушина.

– Не е петел – котка е.

– Лъжеш, ето перушината!

– Това е твоето ядене. Нашето беше котка.

– Перушината – човката...

– Опашката – ребрата...

– Мария, тичай, донес трътката!

– Изядох я, госпожа.

– Ето свидетелка – изяла трътката, котаракът няма трътка.

– А петелът има ли опашка?

Естествено: трябва да се намеси полицията. Пазителката на реда и тишината. Отвежда нарушителите в участъка.

– Опашката.

Госпожата и слугинята незабавно се явяват.

– Човката, свидетелката, трътката.

– Тя изяде петела, а ние котарака.

След дълги дебати делегатът решава:

– Понеже не можете да докажете, че госпожата е изяла петела, уличени сте в публична лъжа и ще получите заслуженото.

Получават го.

У нас бият с каквото завърнат.

Тук, в Бразилия – с приклади.

* * *

Жозе Амарало казва:

– Глупачка! Къде ще намеря сега зидари? Как забрави да изгориш опашката?

Дона Жовина отговаря:

– Ти като знаеш повече, можеш сам да си готвиш, разбра ли!

В резултат на тия шумни сцени и останалият персонал напуска дома на Жозе Амарало.

Случи се, че братът на общия работник Жозе се цани за слуга на Жозе Амарало. И понеже дона Жовина си разстрои здравето и лекарят ѝ препоръча ежедневно пуешка супа, на Висенти се пада длъжността да обиколи града и да търси пуйки.

* * *

Минават две седмици.

Срещат се край града двама ловци. Менят поздрави. Кибрит, царевични листа за цигара. Тютюн. Познати. Единият – Жозе, общият работник, другият – уволнен оня ден войник от споменатия участък, изпълнител на прикладното налагане отпреди две седмици.

– Заповед беше...

– Еееx, заповед беше! – набляга Жозе на въздишката, като притваря очи. – Но Жозе Амарало не ще намери вече зидари.

Надничат в чантите си. Чантата на Жозе е пълна.

– Урубу? Защо ти е?

– Така, поръчка.

Има тук, в тропическите страни, орел лешояд. Тлъст и дебел, свещена птица, живее по покриви и край населени места, на стогодишна възраст снася първо яйце, търси му сметката на живота. Допреди да се установи, че разнася болести, беше забранено да се убива. Служеше, значи, за публичната чистота, доколкото умрели котки, кучета, волове и други подобни е застрашавал.

– Поръчка за урубу?

– Десет милрайса парчето.

– Къде? Кой? Още утре ще занеса сто.

– Купуват един на ден.

– За лекарите?

– Не, за супа.

Припомня му Жозе историята и му обяснява тайнствено:

– Разбираш – а това сега е пуйката за дона Жовина.

Така...

Другият се кълне да мълчи.

Пред една Нова година[1]

Попадам между приятели, които си опитват щастието пред Новата година. Те всички са се свели над голямата маса, те всички са тъй задълбочени в играта, че сякаш и бомбено нападение не би ги събудило из техния унес. Гледам ги и си припомням една отдавнашна Нова година, която посрещнах в Рио де Жанейро заедно с моя приятел Рудолф Хопе.

Към края на декември, през първите дъждовни горещници на Бразилия, ние натоварихме на три камиона картофената жътва и я откарахме на пазара в града Бело Хоризонте. Взехме много пари, цяла пачка банкноти. Върнахме се в нашата уединена къщурка на двадесет километра извън града и се отдадохме на тънки сметки.

– Искам… – замечтах се аз – искам да посрещна Новата година славно и безгрижно. Дотегнаха ми тия безконечни работни дни без празник и почивка.

Рудолф запали нова цигара и отсече:

– Добре. Ще идем в Рио.

Разтворихме куфарите, извадихме хубавите дрехи, почнахме приготовленията. И когато пристигнахме в бразилската столица, съвсем не приличахме на градинарите от местността Жатоба.

Докато в хотела ни гладеха дрехите, Рудолф Хопе така очертаваше нощния ни план:

– Ще идем в игралния дом „Виктория“. Ще видиш там Франциско Машадо, един от най-богатите хора на Рио, който откри преди двадесет и пет години първата си комарджийница в едно подземие. Но ти помни едно: ще играя аз, ти ще се забавляваш с уиски и сладолед и няма да се месиш в играта. И друго: все едно че не сме познати. Каквото и да стане, няма да губиш спокойствие. Внимавай добре. Ако сгрешиш и хукнеш подире ми, ще развалиш играта. Рудолф Хопе не е прост човек… – и приятелят ми многозначително се усмихна.

В игралния дом „Виктория“ беше светло, шумно и весело. Рудолф дълго се въртя около голямата рулетка, докато успя да се настани на един стол. Заложи и загуби. Заложи пак и пак загуби. Тропна цяла шепа жетони все на същия номер. Другите го погледнаха. Празно. Той се навъси. Нова шепа – и тя отиде при другите. Нямаше щастие. Стана мрачен, сгърбен, почна да си хапе устните, слагаше все на едро и почти винаги губеше. Всички се заглеждаха в ръцете му. Аз също се доближих и почнах да пресмятам загубата в картофи. Самият собственик на игралния дом, прочутият Франциско Машадо, се поспря зад Рудолфа и кимна после на един висок тъмен момък, който вече не се отдели от гърба на моя компа-

[1] Разказът е публикуван във в. „Щурец“, год. XI, 1943, бр. 526, с. 4. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

нейро. А Рудолф губеше упорито. Аз виждах как се топят нашите картофи чувал след чувал и сърцето ми се свиваше.

Рудолф Хопе стана. Той бе отчаян. Извади портфейла си, взе от него останалите банкноти и мрачно повика лакея:

– Вземи жетони!

Франциско Машадо го наблюдаваше.

Когато получи жетоните, Рудолф ги стовари на своя нещастен номер и злокобно каза:

– Тук!

И... наново загуби.

О, как безнадеждно изглеждаше той! И как си смучеше устните! Посегна към яката, нервно я разкопча, отвори я. Пое въздух. После сведе глава и бавно, несигурно тръгна към терасата. Мярна се там в светлината на прозорците и слезе към тъмния парк.

Франциско Машадо размени кратък поглед с високия момък, който незабелязано се изхлузи към парка.

Аз знаех, че там ще стане нещо. Но познавах добре своя другар и спокойно чаках.

Откъм парка долетя гърмеж от пистолет. Някои го чуха. Сепнаха се. Аз скочих. Но Франциско Машадо усмихнат се разхождаше из салона, той ловко успокояваше хората:

– О, драги гости, не се безпокойте, и навън се забавляват.

И аз се успокоих. Спомних си, че Рудолф Хопе не е прост.

Момъкът дотича в салона. Отиде при Франциско Машадо. Зашепна му тревожно. Франциско Машадо влезе в дирекцията, донесе някакъв пакет, тикна го в ръцете на момъка. Оня изчезна към парка и след още няколко минути наново се върна. Сега и двамата отидоха в дирекцията. След още пет минути пред празничния вход на игралния дом „Виктория“ спря полицейската кола и в салона настъпи суматоха.

– Моля, спокойствие! – сновеше Франциско Машадо между гостите. – Нещастен случай. Любовни причини...

– Проигра всичко и се уби! – говореха си уплашено хората и се тълпяха към терасата, докато полицаите шетаха из тъмния парк.

– Моля, моля! – обясняваше Франциско Машадо. – Тоя момък е богат, той има още много пари. Любовни причини и може би алкохол...

После?

После в салона пристигна Рудолф Хопе – спокоен, изправен, със закопчана яка и добре изгладен костюм, пристигна усмихнат и седна на стола си до голямата рулетка. Извади тежка пачка едри банкноти, прати за жетони, заложи и зачака. И всички го гледаха като изумени, най-изумен от всички го гледаше Франциско Машадо, а Рудолф Хопе се усмихваше и сякаш не разбираше защо всички са тъй втрещени.

– Моля, почнете играта! – прикани Франциско Машадо гостите и наново избърса потта си с копринената кърпа. – Забавлявайте се истински и, както виждате, няма повод за безпокойство…

Рудолф заложи няколко пъти дребни суми, после стана, поклони се на масата и най-дълбоко пред Франциско Машадо, спря при мен.

– Да вървим – каза ми той, – сега почва веселбата в кабарето на дона Клариса, там ни чака една чудесна новогодишна нощ.

И още веднъж се поклони към Франциско Машадо, който обясняваше нещо на полицейския следовател.

– Преди всичко – намести се Рудолф Хопе удобно в таксито – човек трябва да е умен. В тоя играле дом „Виктория“ тъй лесно се губят състояния. И често от някоя игрална маса стават отчаяни хората, които отиват в парка, за да се зарегистрират с един изстрел в ада. Това обаче не тревожи собственика Франциско Машадо. За него е от значение само едно: да не се разчуе, че някой се е самоубил, защото е загубил и последния си милрайс. О, той много държи на неопетненото име на своята комарджийница. И непрекъснато дебне. И когато някой иде в тъмния парк и оттам се разнесе фаталният гърмеж, Франциско Машадо праща найнапред да тикнат във вътрешния джоб на жертвата дебел сноп банкноти и едва тогава вика следователя. Ясно ли ти е? Аз познавам добре тоя Франциско Машадо. И пачката, която изпрати да тикнат във вътрешния ми джоб, когато лежах на скамейката, е нашата новогодишна голяма печалба, защото е пет пъти повече от стойността на трите ни камиона картофи. Нека там се чудят до утре на тайнствената случка, а ние, драги мой, ние ще се повеселим както знаят да се веселят хора като нас!

О, повярвайте – Рудолф Хопе не беше прост човек!

Разкази за деца

Очите на елхичките[1]

Иде пак чудната Коледа и всички си гласят елхички със свещички, звездички и златно кръстче на върха, а само за мен, малкото българче от Бразилия, никой не помисля.

Аз се казвам Кинче. Моят татко има тук градина и от тъмна утрин до късна нощ я копае и полива заедно с мама. Ние сме бедни и сме съвсем, съвсем самички. Аз ходя тук на училище заедно с много бразилчета и негърчета, а те говорят друг език, празнуват други празници и казват на Коледа, че било Натал. И всичко тук е друго. Когато в България коледният сняг покрие земята и бузичките на децата се зачервят като ябълки, тук е горещо и валят много дъждове. А когато там е лято, тук пак е горещо, но цели шест месеца не пада нито капка дъжд.

– Татко – казах аз веднъж, – наскоро е Коледа. Ще ми направиш ли елхичка?

– Тук не растат елхички, Кинче.

– Ами вземи някое друго дръвче. Като го накичиш със свещички, звездички и златно кръстче отгоре, то ще стане елхичка.

– Тук не правят такива свещички, звездички и златни кръстчета с щипки, Кинче.

Сърчицето ми се разкъса от мъка. Мислех си как вие там в България ще дочакате Бъдни вечер, как Дядо Коледа ще ви донесе подаръци, как на сутринта ще отидете на черква и после ще се биете със сняг, и как подир обед ще гледате ококорени вашите чудни елхички, а аз тук нямам нищичко и никого.

– Кинче ма – каза мама, – какво си посърнало, детето ми? Хайде, легни си по-раничко, че утре да си бодра и весела, защото утре е нашата Коледа.

И аз си легнах. Поплаках си и във възглавничката и после заспах. А както тъй си спя и хълцам, изведнъж стаичката се изпълни със светлина и над мен се надвеси една хубава жена със сияние около главата.

– Как се казваш, мое дете? – погали ме тя по главичката.

– Казвам се Кинче.

– Защо си плакала и си намокрила със сълзи възглавницата?

– Плаках, защото не съм си при другарчетата в България. Те утре ще празнуват Коледа, а тук няма елхички и на този хубав празник казват Натал.

---

[1] Разказът е публикуван в сп. „Прозорче“, год. I, 1939, кн. 1, с. 6 – 8. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

Тогава хубавата жена ми каза:

– Аз съм Светата Майка Богородица, Кинче. Днес в света ще пристигне моят Син, Божият първенец, за да премахне всяко зло и да направи хората добри и честни. Аз искам днес всички деца по целия свят да са радостни и честити. А като обиколих разните страни, намерих по всички краища толкова много тъжни българчета, че сърцето ми се сви от мъка... В такива далечни страни като Америка и Бразилия намерих българчета, чиито бащи и майки търсят горчивия си хляб с тежък труд. А близко, съвсем близко до братчетата си, само през една граница, има още повече българчета, откъснати от своето отечество насила. Докато сега в България всички се радват и в щастлив сън чакат да се роди моят Син, за да спаси света, тези захвърлени далече от родината си, прокудени и поробени дечица пък тъгуват, че не могат и те със светла радост в душата да го дочакат.

Една сълза се откъсна от големите добри очи на Света Богородица и падна до креватчето ми.

– Божа Майчице – примолих се аз, – не тъжи. Ние, които живеем далеч от нашата родина, ще мислим ден и нощ за нея. Щом се върнем, ще станем добри нейни деца. А за другите също някой ден ще дойде свобода и те пък ще знаят колко е тя скъпа и ще я пазят.

Светлата жена ме погали пак и каза:

– Спи спокойно, драго Кинче, мое дете. Аз ще литна сега през океана и ще отида при твоите братчета и сестричета в България. Ще им кажа, че от всяка свещичка, звездичка и от златното кръстче навръх елхичката ги гледат очите на стотици хиляди деца, малки българчета. От близки и далечни страни, през робски окови и тежка немотия те гледат към тях и се радват, защото най-светлият празник Коледа е празник и на човешката надежда.

И тя си отиде.

Когато се събудих, там, дето беше капнала нейната света сълза, стоеше малка елхичка с безброй свещички, звездички и със златно кръстче на върха.

Майка[1]

Вече ви разказах за Кинчето, детето на българския градинар в далечната страна Бразилия. А там има много, много българи, пръснати навсякъде, загубени и откъснати едни от други. Някои от тях работят градини и продават зеленчук в големите градове, други строят къщи, улици, железопътни линии, трети се опитват да спечелят хляба си с малка търговия, но всички те милеят за родината си и се гордеят, че са българи.

Сега искам да ви заведа в градината на един друг наш сънародник.

Преди осем години той се пресели в Бразилия от своето родно тракийско село Вълканово, защото то бе откъснато от общото ни отечество и подарено на една друга държава. Преди две години той повика годеницата си от Тракия, тя мина през океана и те се ожениха. Детенцето им Славянка е сега вече на година и четири месеца.

Градината на Славянкиния татко лежи край големия град Сан Паоло, на самия бряг на реката Тиете. А това, което ще ви разкажа, се случи на Велика събота, деня преди Великден.

Всички бяха привършили рано-рано всякаква работа и се готвеха за големия празник, който там не се нарича като у нас, Великден, а Пашон. Само таткото и майката на Славянка не знаеха почивка. Бащата беше заминал по тъмно още на пазар. Искаше да продаде една кола пиперки, сини домати, моркови и връзки от пресни лучени листа и да накупи туйонуй, че и те да отпразнуват в радост и спокойствие празника. Ще запита някой от вас, как може по Великден да има такива зеленчуци. Може, защото в Бразилия времето не е като у нас, там няма лято и зима, а има само половин суха и половин дъждовна година, но всякога е топло и градините през всички месеци са пълни с всякакви зеленчуци. А майката на Славянка трябваше да полее рано-рано фитариите на разсадите, после да полее и дългите кавали с новите домати, да сготви за обяд и да почисти цялата къща, привечер пък да полее разсадите и чак тогава можеше и тя да мисли за почивка.

Беше рано предобед.

Запретнала ръкавите на грубата си риза, майката на Славянка гребеше с две лейки вода от реката, изкачваше стръмния бряг и поливаше близките разсади. А реката Тиете беше нараснала от дъждовете. Водите ѝ се преваляха тежко надолу и мътни и просторни се блъскаха в бреговете, които бяха толкова далече един от друг, че кравите на отвъдния бряг се виждаха като далечни бели петна.

---

[1] Разказът е публикуван в сп. „Прозорче“, год. I, 1939, кн. 4, с. 6 – 9, както и във в. „Пастирско дело“, год. XX, 1941, бр. 14 – 16, с. 3 – 4. Подпис: Матвей Вълев. Тук предлагаме текста по първата му публикация. – Б. ред.

Славянка, която беше проходила преди три месеца, се щураше около майка си, въртеше очи, играеше си мирничко и само повтаряше:

– Ма-ма... Ма-ма...

А майка ѝ си спомняше годините, когато и тя по цели дни седеше около своята майка, и си мислеше:

„Какво ли правят сега мама и тате в село? Дали си спомнят понякога за нас, или вече са ни съвсем забравили, щом като сме толкова далече, през толкова земи и морета?“.

Тя мислеше за поробения техен край и, обляна в пот от бразилското слънце, се питаше:

„Къде ли е по-мъчен животът? Там, в нашето село Вълканово ли, където душата е угнетена, вярата и езикът потиснати, а само земята е наша, защото ни е хранила и храни, и ние сме се грижили за нея? Или тук, в тая незнайна страна, гдето слънцето пече като в ада и ние от сутрин до вечер сме мокри от пот?“.

Гребваше вода, изнасяше я със ситни, бързи крачки горе на брега, поливаше фитариите с тъмнозеления губер от стръкчета, щръкнали нагоре като свещици, и шепнеше:

– В България... В България е най-добре, там е сега нашето отечество...

Когато привърши, тя отиде при Славянка, погали я и нежно ѝ заговори:

– Славянке, мило, постой малко самичка. Мама ще изтича до вкъщи да види дали огънят не е угаснал. Хем тук да стоиш, мами, никъде да не ходиш.

– Ма-ма... – отвърна детенцето.

Майката забърза към къщурката, а Славянка потръгна след нея и едва се клатеше на дебелите си червени крачета.

Изведнъж тя спря.

Като шарено облаче прелитна край нея, току под очите ѝ, една голяма, много голяма тропическа пеперуда. Славянка дигна главичката си, извърна се и загледа прекрасното насекомо с тъмните ярки бои, което се люлееше като чудна картинка из жаркия въздух.

– Ма-ма... – загука пак Славянка, разпери ръчичките си и тръгна след пеперудата, а тя бавно се отдалечаваше, описваше големи кръгове, връщаше се към детето и пак отлиташе нататък, към реката. Славянка вървеше: пет крачки, десет, петнадесет крачки. Тя стигна до брега, под нея зина безбрежната мътна река. А пеперудата играеше пред Славянка, като че се колебаеше да прелети ли оттатък, или да свърне назад. И захласната в нея, Славянка направи още една крачка, две, три...

Майка ѝ бързо излезе от къщицата. Огледа мигом градината и като не зърна детето си, се затича към разсадите. Изведнъж се досети какво се е случило, изписка и се спусна като луда към брега.

Славянка бе паднала през стръмния бряг в реката.

Водата я бе грабнала, преваляше се заедно с нея и я носеше навътре, навътре. Детето се премяташе като малко кълбо в речната паст, безпомощно и безгласно.

Коленете на майката се подкосиха. Тя затвори очи, сви ръце за молитва и отчаяно зашепна:

– Иисусе, спаси детето ми! Иисусе, върни ми го! Иисусе Христе, Господи наш, не ми отнемай рожбата...

После отвори очите си и се спусна по брега, за да влезе и тя във водата. Но се спря и вкаменяла се загледа в това, което ставаше пред нея.

Далече надолу, от бързея на реката, се беше надигнала висока светла вълна. Като гръб на някое голямо животно плуваше тя срещу водата право към Славянка. Стигна до нея, грабна я и я понесе като с неземни ръце към брега. И когато стигна до него, тая сияйна вълна повдигна детето, плисна се нагоре и го положи на земята. После се върна назад, разби се в безбройни искрящи струйки, пръсна се през цялата река и изчезна в нея.

Майката грабна детето, притисна го към гърдите си и заплака от радост.

– Благодаря ти! – говореше тя. – Иисусе, благодаря ти!...

А отвъд реката, далече, далече през безкрайните бразилски полета, от дъното на тоя слънчев свят, пълните с благодарни сълзи майчини очи съзряха един кръст. Той се издигаше от земята и опираше в небесата, и от този кръст я гледаше с любов и милост разпънатият Божи Син.

Звездата[1]

Винаги, когато наближи Коледа, си спомням една случка, за която навремето много се говорѝ между българските градинари в Бразилия.

В местността Серкадо, близо до бразилския град Бело Хоризонте, имаше четири градини. Трите бяха на българи от Търновско, а четвъртата – на бай Димитра от Горнооряховско. Градините лежаха надалече една от друга. Но градинарите другаруваха, обичаха се и през ден-два се събираха, за да си четат писма и вестници от България, да си говорят за своята далечна родина и да изкажат един другиму мъката си, че са откъснати от нея.

Веднъж бай Димитър, след като прекопа пипера, се върна към къщи, остави мотиката под навеса и извика:

– Стефчо!

Малкото му момченце мигом дотърча.

– Ето ме, татко.

– Можеш ли да отидеш самичък до чича си Ботя? Знаеш ли пътеката?

– Знам я, татко.

– Майка ти отиде там да наточи заедно със стрина Ботювица една баница за довечера, пък нещо позакъсня. Изтичай дотам, момчето ми. Кажи на майка си да се върне, че трябва да ми помогне. Утре рано ще ида на пазар, а още не сме набрали зеленчук.

И бай Димитър потупа по бузата Стефча, а той като заек затича надолу, провря се през телената ограда в дъното на градината и пое пътеката направо през полето.

Наляво беше реката. Там растеше много бамбук. Оттам татко му носеше пръти, за да връзва доматите. А надясно, далече към юг, се тъмнееше голямата гора, отдето бай Димитър сечеше колове и дърва за горене. Стефчо беше ходил и към реката, и из гората, но винаги заедно с татка си. В реката живеят хищни риби и крокодили, гората е пълна с диви зверове. Затова, когато минаваше по пътеката през полето, Стефчо гледаше право пред себе си. Той си знаеше, че като върви все по нея, ще изкачи височината, после ще завие малко към голямото разклонено дърво насред полето и оттам ще излезе право на коларския път, който водеше за другата българска градина. И сега потичваше нататък.

Прехвърли височината. Заслиза към голямото дърво.

А наоколо мирно пасяха крави, около тях играеха и мукаха пъстри теленца. Щом зърнаха Стефча, четириногите палавници се изправиха до

[1] Разказът е публикуван в сп. „Прозорче“, год. II, 1940, кн. 4, с. 13 – 18, във в. „Пастирско дело“, год. XXI, 1942, бр. 1 – 3, с. 5 – 6, и във в. „Славейче“, год. VII, 1942, бр. 4, с. 1 – 2. Подпис: Матвей Вълев. Тук предлагаме текста по първата му публикация. – Б. ред.

майките си и учудено го загледаха, а кравите извърнаха глави към него и после пак се наведоха над зелената тревица.

– Не се бойте! – говореше Стефчо, щом наближеше някои теленца. – Аз лошо няма да ви направя. Вие си стойте при своите майки, а аз отивам при моята.

Но изведнъж той се сепна и застана уплашен насред пътеката.

От сянката на голямото дърво един грамаден бик гледаше право към малкото българче.

Отначало Стефчо помисли да се върне. После се успокои. Бикът стоеше съвсем неподвижно, очите му бяха ясни и незлобни.

Такъв бик Стефчо не беше още виждал. Беше сто пъти по-голям от него. Гладката му сива кожа лъщеше. Роговете му бяха къси, дебели, завити назад. Зад шията му стърчеше тежка гърбица. Предните му крака бяха къси и дебели. До тях висеше огромната му гуша и стигаше почти до земята.

Стефчо тръгна. Искаше да мине по пътеката край бика.

Но голямото животно се разсърди. Наведе се към земята и изфуча с ноздрите си. Вдигна се цял облак прах. Почна да рови с единия си крак. Очите му се напълниха с кръв.

Стефчо примря. Боязливо заотстъпва назад. Без да отмести очите си от бика, той обиколи надолу, пое дъх, поуспокои се и си каза:

„Ще мина отдалече и после пак ще изляза на пътя“.

И тръгна.

Беше късно следобед. Слънцето клонеше на запад. Сенките на пръснатите из полето дървета ставаха все по-дълги. Стефчо стигна до една друга пътека и тръгна по нея. Вървя, вървя, вървя, но не стигна до пътя. Спря се, огледа се и избърса с ръкава запотеното си чело. Пак тръгна. И съвсем се обърка.

В Бразилия вечерта настава изведнъж, а не както у нас постепенно.

Всичко притъмня. Полето, пътеките, дърветата се изгубиха в мрак.

– Татко! Мамо! – завика жално Стефчо. – Таткоо! Мамоо!

Но никой го не чу.

И без сам да се усети, Стефчо влезе в гората. Уплаши се и веднага тръгна назад. Но беше съвсем тъмно, той не виждаше къде стъпва и краката му се заплетоха в дебели като въжета лиани. Потегли настрана. Пред него се изпречиха като черни великани тъмните сенки на дърветата. Опита се да върви на другаде – лицето му се одра в нависнали клонища.

Спря се безпомощен. Нямаше вече сили дори и да вика. От детските му очички се зароиха две броеници сълзи.

Накъде на върви? Какво да прави?

А страшна е бразилската гора.

Пъплят из нея безброй гадини. Като се вслуша човек в мрачината, чува непрекъснато шумолене в съчките и листата и непознати, пискливи звуци от какви ли не бръмбари и насекоми. Лазят по тъмната земя между дърветата отровни змии и търсят заспали птичета, жаби, мишки и малки горски животни, омайват ги със страшния си поглед и ги схрускват на един само залък. Светят из мрака очите на мравоядите и дивите котки, на ягуарите и бразилските лъвове, които там се наричат пуми. И маймуни, броненосци, ленивци, и лисици, тапири, хищни орли, и какви ли не още животни и жестоки зверове има там! Тежко и горко пък на оня, който в тъмнината стъпи върху някой мравуняк на червените мравки, които хапят до кръв, или разбута някое гнездо на заспали оси!

Така отчаян и схванат от ужас стоеше малкият Стефчо насред гората, не знаеше накъде да върви и само нечуто шепнеше:

– Татко... Майчице... Татко... Майчице...

По едно време той събра малко сила, отвори очи и се огледа. И нищо друго не видя наоколо си освен страшен мрак и много светли кръгчета, които блещукаха около него и все по-плътно го ограждаха.

„Дивите животни... – помисли си той. – Това са очите на дивите животни. Вече идат, още малко и ще ме разкъсат... Татко...“

Никому, никому на света не беше сторило ни най-малко зло това добро българче. Само радост носеше отдето мине и всички го обичаха, че каквото и да му кажеха, винаги го изпълняваше и всяка дума слушаше. А неизказана мъка свиваше сега бедното детско сърчице.

Нямаше ли кой да се погрижи за него? Нямаше ли кой да види неговите мъчения и да го изведе от тая страшна гора?

Имаше.

Има Един, който познава болките на всяко дете.

Преди близо две хиляди години, когато Той се роди, на небето изгря една нова, най-светла и най-лъчезарна звезда.

И сега, щом дивите зверове посегнаха със страшните си лапи към заблуденото българче, горе, високо над гората, изгря тази светла звезда и изсипа над цялата земя ясна бяла светлина.

– Върви по светлата пътека! – заговори един топъл глас.

И наистина, през гората се откри една светла, светла пътека. Тя криволичеше между дърветата. Извеждаше вън от гората, минаваше през цялото поле, стигаше до дома на българския градинар бай Димитър, татко на заблудения Стефчо.

По тая пътека тръгна малкото българче.

А наоколо стояха все още дивите зверове и алчните влечуги. Зъбите им тракаха, устата им лакомо се разтваряха към малкия пътник, очите им издаваха зелени блясъци.

Но те бяха вцепенени на местата си и колкото и да искаха, не можеха да мръднат ни стъпка напред.

Стефчо бодро крачеше по пътеката, вдигаше очи към небето и питаше:

– Светла звездице, кой те прати да ме изведеш от гората? Мила звездице, кой ме спаси?

А гласът на Невидимия му отговаряше:

– Моята звезда бди над целия свят. Тя помага на бедните, вдъхва нова вяра в отчаяните, сочи пътя на загубените. Моята звезда води децата към бъдещето, тя връща заблудените възрастни в правия път.

– А Ти кой си? – питаше замаян Стефчо.

– Не Ме ли познаваш? – отговаряше благият глас. – Трябва ли да Ме видиш, за да Ме познаеш?

– Познавам Те! – зашепна радостно Стефчо. – Познавам Те. Ти си Исус Христос, пазителят на децата, водачът на възрастните. Ти си Спасител. Вървя подир Тебе!

И Стефчо тръгна по верния път към дома си!

Човекът и животното[1]

Живеех дълги години в Бразилия, онази страна в Южна Америка, дето няма зима и студ. Научих се там да ям младо крокодилско месо, да събирам из гнездата по дърветата папагалски яйца и да правя капани за дивите зверове. Няма другаде в света толкова много животни. Бразилските реки са пълни с риба. Из шубраците и горите дебнат пумата, ягуарът и дивата котка, които се хвърлят и прегризват врата на своята плячка, за да изпият кръвта ѝ. Мравоядът тика дългия си лепкав език в мравуняците и всяка негова хапка са стотици мравки. Речната свиня изпасва царевицата и ориза край реките, броненосецът изгризва корените. Лисицата и вълкът са най-страшните крадци на кокошки. Из безкрайните шумаци препускат стада от малки сиви сърни със сребърни и черни резки по гърба и шията.

Бразилия е родината на боата и гърмящата змия. Бразилските полета са осеяни с кули мравуняци от термитите, онези мравки, които се сочат за пример на съвместен живот. Пак там снове скорпионът с отровното си жило, а птичият паяк улавя с косматите си ръце канарчетата и врабчетата и изсмуква топлата им кръв.

Както всички, така и аз свикнах да живея всред животните, да се боря с враговете си, да закрилям приятелите си и да се ползвам от онова, което природата е дала на хората. Както другите, тъй и аз се бях превърнал в най-опасен враг на змиите и орлите, в най-добър приятел на кравите и новородените телета.

Фермата, в която сеех ориз, отглеждаше в безкрайните си пасбища хиляди и хиляди волове. В маслобойната правеха всеки ден масло от млякото на петстотин крави. Помня и до днес една случка, която през първия месец ми направи силно впечатление.

Минавах веднъж за пръв път през едно пасбище с висока буйна трева, из която пасяха двеста двегодишни даначета. Когато ме зърнаха да ида по пътеката, те надигнаха муцуните си от високата трева и ме загледаха. Гледах ги и аз. Изведнъж едно черно младо бикче започна да рови с предния си крак в земята, измуча и се спусна върху ми. И като по заповед цялото стадо се понесе от всички страни към мен. Тропотенето на стотиците копита напомняше шум от вода, която пада на перките на воденично колело. Спрях се. Претръпнах. Ами ако ме намушкат с малките си рогчета и ме заритат с жилавите си крака? Помислих да избягам. Но къде ще бягам – та те идеха от всички страни! По челото ми изби пот. Минаха няколко тежки минути. Те бяха само на двадесет крачки от мен и идеха, идеха...

---

[1] Разказът е публикуван в сп. „Кооперативна просвета“, год. IX, 1937, бр. 8, с. 6 – 7. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

Изведнъж бикчето спря. И пак като по заповед цялото стадо се нареди глава до глава към своя млад водач. Озърнах се. Около мен се бе образувал голям полукръг, из който ме гледаха безброй умни, топли очи. Постоях малко и си тръгнах. Не мина много и зад мен се разнесе тропот, като че препускаше рота кавалеристи. Те идеха пак. Стигнаха до мен и пак се наредиха, пак ме загледаха.

Стана ми радостно. Младите животни не искаха да правят злини, те искаха само да играят.

Оттогава с любов ходех из пасбищата на даначетата, за да слушам и да се радвам на техните игри.

Веднъж работехме в картофената нива близо до реката. На няколкостотин метра под нивата имаше бент, отдето се отбиваше вода за фермата. Затова реката при нас беше дълбока и тиха. От стръмните глинести брегове висеше над застоялата вода хаос от влачещи се растения, коренища и бамбук. До водата можеше да се стигне само по една вада, която през поройни дни отвежда водата на околните баири в реката, а сега беше пресъхнала. Отсреща брегът също беше висок, но чист, защото там беше едно пасбище, засято с хубава трева.

По едно време дочухме силно мукане. Спряхме работа и се вслушахме. Във виковете на една крава се преплиташе жалният плач на теле. Спуснахме се към брега.

На срещния бряг стоеше кравата, гледаше във водата и викаше за помощ. Телето ѝ се беше подхлъзнало, паднало в дълбоката вода и се беше заплело в коренищата и лианите. То едва поемаше въздух, давеше се и с много усилия успяваше да държи над водата уплашената си муцунка, за да може да диша и да хрипти жално и болезнено.

Като добър плувец, аз бързо съблякох дрехите си и се хвърлих във водата. Заплувах към телето. Кравата се надвеси към брега. Краката ѝ трепереха. Стигнах до телето. То се уплаши още повече и почна да се блъска. С много усилия успях да го освободя от коренищата и лианите. Опитах се да го изтегля надолу, към ниското устие на вадата. Кравата едва се сдържаше да не скочи и тя в реката. Но другарите ми от отсамния бряг с викове и буци я подплашваха и тя се оттегли на няколко метра от брега. Главата на телето потъна. Мушнах се под водата, проврях се под шията му и издигнах главата му нагоре. То пое въздух и почна да плува, но в обратна посока. Бързо описах с плуване широк кръг около него и му пресякох пътя. То потъна наново. Мушнах се пак под водата и наново му издигнах главата. Започна едно бясно гонене. То все не искаше да плува нататък, дето беше спасението му, а колчем се опитах да го повлека надолу, все се изплашваше и плуваше на друга страна.

Така мина половин час. Аз отмалях, ръцете ме боляха и трепереха, краката ми се схващаха. Но накрай победих. Успях да докарам телето до вадата, дето другарите ми го уловиха за ушите и го изтеглиха на брега.

То се отърси от водата и зарева. Кравата оттатък побесня. Рови брега, мучи и се върти като щура. Искахме да отведем телето към нивата и да го прекараме през моста при майка му. Но то не се отделяше от брега. А едно теле, макар и малко, е толкова силно, че човек с ръце не може да му се наложи. Оседлахме два коня, вързахме го с кожените ласа и насила го изтътрихме към моста. Щом ни видя, майка му се спусна към нас, ние отвързахме телето и тя почна да го гали и бliже, а то завря муцунката си в топлото виме и почна да бозае.

Виждали ли сте как животните обичат децата си?

Помня, че когато гледах радостната майка и слабичката ѝ рожба, се просълзих от радост.

Мина доста време.

Един предобед отивам към фермата. Бях замислен в нещо и гледах в земята. Влязох в грамадния преден двор, ограден от краварниците. Всред двора стоеше една крава, до нея лежеше подрасналото ѝ теле. В Бразилия на всяка крачка срещах крави и телета, затова и не им обърнах внимание. Пътят ми минаваше досами кравата. Наближих я. Тя ме гледаше и ме чакаше с ниско наведена глава. Деляха ме още няколко метра от нея.

Чак тогава се досетих, че нещо не е в ред. Огледах се и изтръпнах. Кравата беше луда и всички каубои се бяха накатерили по оградите на краварниците, отдето ме наблюдаваха със спотаен дъх.

Когато някоя крава полудее, тя се хвърля върху всеки, който мине наоколо. Тежко и горко на оня, който не успее да избяга. Единственото спасение е или в бягането, или в покатерването на някое дърво. Посмелите каубои, които са свикнали с живота по пасбищата, лягат веднага на земята и се преструват на умрели. Тогава кравата не ги закача. Но който падне на рогата ѝ, дълго време куцука и лекува следите на острите ѝ рога.

Каубоите се бяха накатерили по оградите. Както и друг път, неколцина бяха отишли да вземат конете и ласата, за да се спуснат върху кравата, да я уловят със здравите ласа и да я тътрят насам-нататък, докато тя отмалее и се смири.

Да се връщам назад, беше късно. Да се отбивам встрани, нямаше време, защото кравата можеше с три скока да ме настигне.

Човекът пред лицето на опасността избира най-късия път. Затова аз продължих спокойно крачките си. Но бях целият настръхнал и готов да бягам, щом тя скочи към мене.

Минах толкова близо до лудата крава, че почувствах на ръката си сърдития ѝ дъх. Отминах я. Направих още десетина крачки и разбрах, че си спасих здрава кожата. Но ненадейно се досетих нещо и се обърнах.

Та тя беше същата крава, чието теле извадих от реката!

Спрях се. Тя ме гледаше. Обхвана ме желание да изпитам приятелството на животното, поиска ми се видя дали ми е поне благодарна, че спасих рожбата ѝ. Върнах се и понесох длан към муцунката ѝ. О, тя не ми облиза ръката. Но тя не се хвърли върху мене. Изхриптя, извърна се и си отиде през отворената врата към пасбището.

От всички страни се разнесоха радостни викове.

След няколко дни кравата се усмири. За мен остана най-голяма радост призори да се отбия в краварника и да дочакам кога ще я доят, за да изпия половин литър от нейното мляко.

Скъпоценният камък[1]

Деян и Момчил, двама българи градинари, се срещнали преди няколко месеца на пазара в град Рио де Жанейро, столица на Бразилия. Отначало те не се и познали. Продавали зеленчуците си, подканяли минувачите да си купят от тяхната стока, а все току се заглеждали един в друг и нещо ги гложделo отвътре. Все им се струвало, че са се виждали някъде.

Накрай те не се стърпели, заговорили един с друг и узнали, че са сънародници.

А около Рио де Жанейро има много градини. Струпани са там градинари от цял свят. Затова, колкото и да се трудели, работата на двамата българи не вървяла добре. Пооплакали се те един на друг, а накрай Деян рекъл:

– Слушал ли си, Момчиле, за града Баия? Земята там била много плодородна, хората много добри, градинари пък нямало никак. Да се качим на конете и да отидем нататък. Може да намерим по-добър живот, щастието ни може там да ни чака.

И двамата били млади и смели. Наговорили се и тръгнали.

Минали те по пътища и пътеки, през пасища с трева, по-висока от тях. На стремената трябвало те да се навдигат, за да видят накъде отиват. Пресекли те тъмни гори, в чиито сенки са живели преди много векове меднокожи индианци и са се крили допреди сто години избягалите негри, заробени и доведени тук от португалците и испанците. Яздили двамата българи напред и все напред и по цели дни не срещали други хора освен каубои между безбройните стада на бразилските чифликчии. Радвали се те на песните на милиони песнопойни птички, на свирните на щурците и непрестанното пиюкане на гласовитите бръмбари. Слушали с трепет тракането на гърмящата змия и съскането на пепелянката и боата. Стреляли по дивите животни. Прехвърлили храбрите другари стръмни и скалисти планини, преплували широки реки.

А на десетия ден замръкнали в една планина, наклали огън, пуснали конете да пасат и си легнали.

– Както ни упътиха хората, отвъд планината е вече морето и градът Баия – заговорил Момчил. – Видя ли колко чудна страна е Бразилия? Всичко има в нея и всеки намира как да си преживее мирно и доволно, защото земята им е просторна и богата, а хората са малко и не са алчни и хищни.

– Тук е много по-добре, отколкото в Рио де Жанейро – отвърнал Деян. – Ние двама ще заработим още по-усилено, докато се възмогнем, а

[1] Разказът е публикуван в сп. „Прозорче“, год. II, 1939, кн. 1, с. 23 – 26. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

после ще почиваме. Годениците си тогава ще повикаме от България, че и ние да се задомим и да си отгледаме челяд.

И така си задрямали и заспали те, в мирни сънища и бодри мисли за бъдещето. А димът се виел полека над техния лагер. Планинският поток шумолял приспивно край тях, подскачал от камък на камък, разливал се в ширините по златистия пясък, тичал през белия чакъл на бързеите.

Рано сутринта, още преди изгрев слънце, двамата български градинари отишли да се измият. Слезли те на брега, навели се, посегнали да загребат с шепите си вода. Но удивени разтворили очи и се загледали към дъното.

Светел пред тях един кристален камък, голям колкото орех. Уж приличал на стъкло, а блестели от многото му чупки и ъгълчета безброй звездици, както стъклото никога не блести.

– Диамант... – пошепнал Деян.

– Несметно богатство... – пресегнал се Момчил и взел скъпоценния камък. – Ние сме сега богати хора...

Прегърнали се двамата българи, разцелували се от радост, после седнали и щастливо се заприказвали за колко ще продадат камъка, какво ще си купят с парите и как ще могат дълго време да преживяват без труд и тежка работа. Така си говорили те, а слънцето се надигнало иззад планината и обляло с утринна светлина цялата равнина долу пред тях, която се показала пред очите им безкрайна, зелена и прекрасна.

Замлъкнали Деян и Момчил.

– Виж... – промълвил после единият – като гледам сега тая земя там долу, струва ми се, че съм в България. И моят роден край в Търновско е такъв: планини, ручеи, хубаво равно поле долу. Само че тук всичко е еднакво зелено от тревата, а там цялата земя е насечена на килими-на килими, едни по-тъмни, други по-светли. Защото там не е само пасище, а са ливади, ниви, кукурузища...

– И Тракия се къпе сега от слънцето – заговорил другият. – Но Тракия не е тъй равна и безлюдна. Там из полето се виждат скрити между градини и кории купчини от бели къщи с червени покриви. Ей там, надясно, в онази падина, би трябвало да е моето село, щом се загледам от Родопите към родната Тракия.

Те заслизали надолу и дълго мълчали, всеки унесен в своите мисли. По едно време Момчил вдигнал очи към Деяна.

– Господ ни прати, братко, тоя скъпоценен камък, за да ни направи щастливи. Ако го продадем, ще забогатеем за година-две, после може и назад да ни тръгне, че пак да обеднеем. Хайде да си го запазим. Той не си губи цената. А ние днес сме още млади, не ни е страх от никоя работа. Ще си го имаме, ще бъдем сговорни и спокойни и никога не ще се видим нещастни.

Изслушал го Деян, размислил и отвърнал:

– Прав си, Момчиле. Ние тук сме чужденци. Колкото и да е хубава тая страна, нашата е хиляди пъти по-хубава. Може някой ден да се случи врагове да я нападнат. Може да дотрябва всички българи да се наредят единни под българското знаме. Ако дойде такъв ден, ние с тебе къде ще вървим? Пътят от тук до там е скъп и далечен и никой не ще ни помогне да си идем при своите. Ще ни презрат тогава всички, ще ни нарекат предатели. А щом имаме камъка, ние винаги можем да си тръгнем. Пък има и друго нещо, Момчиле. Докато ние тук сме млади и силни и работим, всеки ще ни зачита. Ако стане мир по света и ние тук застареем, къде ще отидем тогава? Нас ни е родила и отгледала не тая, а българската земя. Колкото и да ходим и скитаме по света, ние пак при нея ще се върнем. За тоя ден, братко, ще ни дотрябва пак камъкът. Да можем поне накрай да си идем, да коленичим и да кажем: „От тебе, майко земя българска, сме тръгнали и при тебе се връщаме!“.

Така и направили двамата българи.

Златната мина[1]

В много страни съм ходил, но това, което искам да разкажа, е много интересно. То ми се случи в Бразилия – Южна Америка. Там няма зима и винаги е топло. Годината се дели на дъждовно и на сухо време. От октомври до март вали като из ръкав, а от април до септември не пада ни капка дъжд. През януари там е горещо като в ада, а през юли е най-студено, макар че е топло колкото у нас напролет.

Беше един априлски ден. Влакът, с който пътувах, спря за една минута на станцията и аз слязох. После началникът на влака махна с едно зелено байраче и влакът си отиде. Аз огледах малката гара. Тя беше нова и чиста, отляво имаше две постройки, а отдясно много наредени дърва, все дебели метровици. Те бяха за влака, защото в Централна Бразилия няма каменни въглища и влаковете горят дърва. Наоколо се простираха много ниски баири, а в долините се тъмнееше зелена гора.

Началникът на гарата седеше до масата и тракаше на телеграфа. Когато свърши и се обърна, изведнъж го познах. Той беше мой другар. Преди няколко години служехме заедно моряци.

– Ама ти какво търсиш тук, в сърцето на Бразилия?

– Отивам в чифлика на Педро.

– Ето пътя. Дотам има двадесет километра. Сеньор Педро има много земя и десет хиляди глави крави и волове, той е добър човек и е много богат. Да му телефонирам ли да изпрати автомобила?

Отказах. Исках да ида пеш, за да се запозная с околността. Пък беше и още ранна сутрин и аз нямах никакъв багаж. Учудих се, че и тук, дето няма нито села, нито градове на стотици километри, дето живеят ягуари, змии, крокодили, в дивия Сертон – центъра на Бразилия – има телефон и автомобил, а моят другар Жозе се засмя и ми каза:

– Не е само това, а сеньор Педро има много други работи. Той има и камиони, и радио, и трактори, и фабрики за масло, за ракия, за захар. Ами ти какво ще правиш там?

– Вика ме за работа в златна мина. Аз съм специалист миньор.

– Златна мина ли?

Жозе млъкна, после се огледа и затвори вратата.

И ми разказа следната история.

Преди седемдесет-осемдесет години, когато негрите са били още роби, тук е имало една много богата златна мина. При освобождението на робите по тия местности станали големи безредици, чифликчията бил убит, а мината била срутена от освободените роби, които работели в нея. С години гората я обгърнала от всички страни и тя била забравена. По-

[1] Разказът е публикуван в сп. „Росица“, год. II, 1936, кн. 4, с. 13 – 14, подпис: Д. Вълев; кн. 5, с. 10 – 13; кн. 6, с. 10 – 13. Подпис: Матвей Босяка. – Б. ред.

късно мнозина са се опитвали да я разчистят, но никой не е успял да намери ония места, дето минават златните пластове. Синът на сеньор Педро – Джон, който свършил наскоро гимназия и сега живее в чифлика, искал да разчисти мината и да открие галериите със златните пластове. Но това, което той иска да ми каже, е друго и по-важно. Сеньор Педро имал един съсед откъм страната на златната мина, който се казвал Фламин, бил на-времето много богат, а сега имал много дългове и си изпродал повечето земя. Фламин бил много смел и лош човек. Напоследък с влака дошли няколко души, все големи и здрави мъже, със зли очи и въоръжени до зъби, които Фламин лично посрещнал тук, на гарата. Заедно с тях пристигнали и големи сандъци багаж. Когато ги сваляли от влака, една дъска се разковала и моят другар Жозе видял, че сандъците били пълни с миньорски инструменти – бургии за камък, сандъци с взрив, лостове и кирки, а също и разни железни кълба и съдове, които се употребяват при отделяне на златото от рудата. Освен това снощи Алишандро, един стар дървар, му казал, че се натъкнал на една съвсем нова пътека от хора и катъри. А през нощта видял да минават по тази пътека хора с фенери и с натоварени с тежки кошове катъри. Така че да се пазя от тия опасни хора, и особено от Фламин, който за нищо нещо убива човека. А ако ми трябва някаква помощ, да му пратя една бележка. Ние ще си помагаме до смърт, а и гората, в която е и златната мина, е по-близко до станцията, отколкото до чифлика. Ето я хей – в ония далечни баири, дето се чернее.

Поблагодарих му за сведенията и тръгнах по дългия път. Походих около два часа. Отвъд реката се откриха безкрайни ниски пасища, из които се белееха като точки безбройните стада на сеньор Педро. Едва имаше десет часа, а слънцето се беше вече надигнало над главата ми и лееше гореща лава. Тук то се вижда много голямо и близко, защото е над екватора. Долу се виждаше една голяма река, оградена с бамбукова гора, и аз реших да се изкъпя, за да се разхладя. Слязох при големия вир и почнах да се събличам. От другата страна на реката имаше отвор през бамбука, който расте много нагъсто и е висок по седем-осем метра, и брегът беше отъпкан от краката на говеда, които са идвали тук на водопой. Когато се канех вече да вляза във водата, усетих едно неприятно чувство, като че отнякъде идеше някаква сила и ми се завиваше свят. Огледах се и изтръпнах. Отстрана, изпод сянката на надвесените над водата бамбукови стъбла, се подаваше една жълто-зелена змийска глава, колкото кучешка. Устата ѝ бяха полуотворени и от тях се подаваше един раздвоен език, а очичките ѝ светеха като две мъниста право към мен. Погледът на тия очички ми действаше така, че мускулите ми се отпущаха и ми се струваше, че ще падна. Изведнъж разбрах, че се намирам в голяма опасност, събрах силите си, свестих се и бавно приклекнах. Из водата започна да се

надига към мен главата, зад нея се подаде едно дебело тяло, което се виеше и бързо се приближаваше. Но револверът беше вече в ръката ми. Без да се целя, аз отправих дулото му между двете мънистени очички и дадох два изстрела. Водата пред мен почна да кипи, аз отскочих назад, а над нея се изви едно грамадно тяло. Страшната наранена змия се изправи във въздуха, после легна на брега и започна да пълзи към мен, като извличаше из водата дебелото си тяло. Но аз се бях вече окопитил, прицелих се в най-слабото място на всички змии – гръбнака – и изпразних револвера си. Змията се надигна, почна да се премята във въздуха, да подскача, после изведнъж стихна и остана така, половината на брега, половината във водата.

Стоях отстрана и я гледах. Беше една боа от много голям размер, каквато досега не бях виждал.

Неочаквано някой ми каза:

– Добър ден, сеньор.

Един висок и жилест негър с дебели устни и пробита шапка, изпод дупката на която се подаваха закъдрени кичурчета коса, се беше изправил зад мен и се усмихваше. Беше стар човек, но възрастта на негрите мъчно се определя и затова не можах да позная годините му.

Отговорих му:

– Добър ден, как сте?

– Щастливец сте вие, това е.

– Защо?

– Защото убихте тази боа, която причиняваше много вреди на сеньор Педро и му отнасяше най-добрите телета. Той обеща да даде петдесет златни монети на оня, който я убие.

Зарадвах се и отговорих:

– Ами как ще я занеса при него?

Старият негър се усмихна и ми показа жълтите си като на кон зъби.

– Аз ще я одера, ако позволите, и ще ви дам кожата да я занесете във вашата страна, да я напълните със слама и да я показвате на децата, а от маста ѝ ще направя лекарство за рани, каквото друго няма.

С големи усилия извлякохме змията от водата. Тя беше дебела колкото телеграфен стълб и дълга повече от осем метра. После негърът извади един нож и бързо започна да я дере.

– Вие се изкъпете – каза той, – а аз ще довърша работата самичък.

Макар че не ми се искаше да влизам във водата, не исках да се покажа страхлив. Затова поплувах малко и се облякох.

– Аз съм дървар, името ми е Алишандро, а вие как се казвате? – попита той.

Навихме кожата на боата на кълбо и потеглихме заедно за чифлика на сеньор Педро.

Пътеката се виеше през рядка безредна гора, по червеноземни баири. Моят спътник, негърът Алишандро, ме запита:

– Сеньор, наистина ли разбираш от злато?

– Наистина – отговорих аз.

– Тук има много злато. С моята батея, вдлъбнат дървен съд, мия пясък от потока, който минава през гората около златната мина. Като промия пясъка с вода, на дъното на батеята остава ивичка златен прах. Така съм си събрал цяла тютюнева кесия.

– То струва много пари, защо не го продадеш, а го събираш? – попитах аз.

– Искам да го запазя. Дъщеря ми слугува във фермата на сеньор Педро. Когато порасне, ще я оженя за някой способен момък и ще им отворя магазин в градчето, което ще изникне, щом златната мина започне да работи.

Той беше прав: тук, сред тази вечнозелена природа, можеше да изникне толкова хубав градец, какъвто рядко се среща другаде.

Изкачихме наклона. Старият негър посочи в низината пред нас и каза:

– Ето чифлика на сеньор Педро.

Спрях се, удивен от прекрасната гледка. Под нас се разстилаше продълговата долина, осеяна с бамбукови горички, между които се виеше сребърна река. Долината се губеше към далечните Диамантови планини, познати със своите скъпоценни камъни и златен пясък. По склоновете на долината и по безкрайните рътлини се ширеха тучни пасбища. Из тях се съзираха бели точки и петна – това бяха стадата на фермата. Долу, пред нас, до самата река се червенееха покривите на просторни постройки, виждаха се широки дворища и подредена овощна градина. Наоколо по височината бяха накацали къщурки със сламени покриви, където живееха семейните работници. Далече надясно от нас, зад голямата тъмна гора, се подаваха червените покриви на фермата на Фламин, зломислият съсед на сеньор Педро.

Един час по-късно старият фермер и син му Джон ме развеждаха и ме запознаваха с хората, живота и богатствата на своя чифлик. Земята им беше двадесет километра широка и тридесет дълга и се състоеше от пасбища, плантации и гори. Те хранеха осем хиляди вола за продан. Всяка година те заминаваха с автомобил за най-далечните краища на необятната страна Бразилия, закупуваха там млади стада, а каубоите (воловарите им) ги докарваха. Отхранваха ги в пасбищата на фермата една-две години и пак ги продаваха на кланиците в градовете Сан Паоло и Рио де Жанейро. Те имаха осемстотин породисти крави, които им раждаха теленца; всичките бяха с гърбици и къси рога. От тях подрастваха най-хубави бикове, по един за всеки петдесет крави, волове за впрягане и други млечни

крави. От млякото произвеждаха масло в маслобойната на фермата. По пасбищата пасяха над двеста коня за каубоите и за работа по плантациите. Хранеха и повече от шестстотин свини, които скитаха свободно из цялата околност. Но щом някоя свиня стигнеше до отдалечените плантации, за да рови посевите или да прави други пакости, те я затваряха в чистите циментирани свиневъдници, където се угояваха винаги около двеста свини за продан. По дворищата скитаха безброй кокошки, за тях се грижеше дона Марта, фермерката, която наглеждаше и зарзавата, както и овошките. От голямата плантация на захарна тръстика режеха ежегодно до хиляда коли, всяка с по четири чифта едри волове. През една стоманена преса от два валяка прекарваха отрязаните тръстикови стъбла и от тях изтичаше гъст сладък сок. От него правеха захар, като го варяха в големите казани, или ракия, като го оставяха да прекипи и го преваряваха в специална машина, която отдолу се сгряваше, а отгоре се охладяваше. Във фермата имаше голям склад със земеделски машини за плантациите на царевица и ориз, памук и тютюн, картофи и фасул, захарна тръстика и мамона, от чиито семена добиваха рициново масло. До воденицата имаше къщичка за динамото, което се въртеше с вода и произвеждаше електрическо осветление. Край реката стърчеше самотна голяма дъскарница, по-надолу бяха складовете и хамбарите, а недалеч от чифлика пушеха тухларниците и пещите за вар и се белееха каменните кариери. Двеста души работници, каубои, свинари и какви ли не още спяха в общи спални, хранеха се в обща трапезария и си купуваха всичко от бакалницата, която беше също на сеньор Педро, но се ръководеше от жена му дона Марта.

Когато слънцето се подаваше иззад горите и баирите, работата в цялата ферма започваше, и свършваше, когато слънцето наклонеше към западния хоризонт. Към десет часа през нощта всичко спеше. Само големите кучета непрекъснато сновяха и пазеха фермата от ягуари, лисици и хищни зверове. Животът всред дивата природа е опасен и всеки работник, макар да е бос и с окъсани дрехи, си имаше украсена кама, мнозина носеха револвер, а някои ходеха денем и нощем с пушките си.

Определиха ми стая до големия гараж за двата камиона и автомобила на фермата. Джон ми отреди един бързоног кон, даде ми разкошна английска карабина, тънък кожен бич, дълго ласо, електрически фенер и много се зарадва, като разбра, че и аз като него съм страстен ловец и ездач и че зная да хвърлям ласото като същински бразилски каубой. Той ми показа цял куп камъни, донесени от златната мина. Обясних му кои са кварцови, кои са варовници и кои руда. Макар и да лъщяха, тези камъни бяха почти без злато, а съдържаха други неблагородни метали. Златото в една мина не се среща навсякъде, то се намира само в жили, в пластове от по половин, един или два метра ширина, които се точат по цели кило-

метри в разни посоки. Щом обаче се забележи, че в обикновени камъни имаше малко злато, можеше да се очаква да се намерят и такива жили. Трябваше да ги търсим и щом откриехме една, щяхме да копаем все по нея, докато тя ни доведе и до други. Съставих списък на машини, инструменти и взривове. Млад и нетърпелив, той скочи в автомобила и замина за далечния град, за да може още на втория ден да донесе каквото е за носене, а за големите машини да вземе предложения за цените.

Когато най-после си отидох в стаята и си легнах, за да премисля всичко видяно и чуто в тази бразилска ферма, пред вратата ми спряха коне и някой почука. Един глас каза в тъмнината:

– Сеньор, хайде да вървим в златната мина.

Беше моят приятел, старият негър Алишандро, с два оседлани коня. Прегледах си оръжието, нагласих електрическия фенер и се метнах на коня.

* * *

Около един час седяхме мълчаливо. Очите ни свикнаха с тъмнината на безлунната нощ. Наскоро завихме в тясна неравна долина и започнахме да се изкачваме покрай бързея. Гората се сгъстяваше и ставаше все потъмна. Поверих се на зрението и слуха на коня, най-умното животно и най-добрия човешки другар. Яздихме още половин час из високата гора. Беше вече като в тъмница. Спряхме, слязохме от конете, а негърът Алишандро каза:

– Нека запалим сега по една цигара и почакаме половин час, докато изгрее луната.

Едва го виждах в тъмнината. Беше ме обхванало едно неприятно чувство, защото не знаех къде се намирам. Горите у нас, в България, са подредени, защото природата всяка зима ги пречиства. Но горите на Бразилия са други. Те са вечнозелени и непрестанно растат, защото там няма зима. Така с течение на времето се образува хаос от дървета, преплетени фиданки, често пъти съвсем трънливи и криви, цялата гора е премрежена със здрави като въжета лиани. Който не познава пътя и се загуби в такава гора, е пропаднал. Той не ще умре от глад, защото в бразилската гора има стотици видове вкусни и сочни плодове и корени, но ще стане жертва на комарите, на отровните паяци и гущери, на змиите и дивите зверове, които са най-зли, когато някой приближи убежището им, особено пък когато имат малки. На няколко пъти около нас се дочуваха опасни шумолениа и съмнителни стъпки. Конете почти непрекъснато пръхтяха и ровеха неспокойно земята с копитата си. Но Алишандро е расъл от дете из тия гори и ми пошепна да пазя пълно спокойствие. Той непрестанно душеше наоколо и приличаше сам на див звяр. На два пъти някакви едри животни доближиха съвсем до нас. Алишандро цял настръхна. Но той не мръд-

на от мястото си, а издаде един особен звук, като лай на някакво непознато на мен животно. Конете почнаха да се дърпат от поводите, а невидимите неприятели избягаха. Той ми обясни, че това е лаенето на едно малко зверче, страшилище за всичко живо в Бразилия, защото то се пази от враговете си като изпуска миризма, която вони цели дни наоколо и е нетърпима както за човека, така и за животните. Най-после луната изгря. Тя не се виждаше, но светлината ѝ прозираше през корените на дърветата и ние можахме да разберем къде сме.

Алишандро тръгна по пътечката, аз след него. Конете водехме. Качвахме се известно време нагоре, после завихме наляво, пресякохме потока и пак се закатерихме.

Ненадейно някъде изпод земята се донесе далечен тътнеж. Алишандро се сепна и спря. Казах му да мълчи. Втори тътнеж. Трети. Преброих седем. После всичко стихна наново. Алишандро започна да се кръсти. Запитах го:

– Мината наблизо ли е?

– Да, ей тук, на двеста метра от нас е входът.

– Тия тътнежи бяха взривове, с каквито се разбива руда и камък в мините. Тук работят хора.

Стиснахме пушките, аз тикнах револвера напред, откопчих кобура и пошепнах:

– Да вървим.

Пътя до мината изминахме много внимателно. Наскоро стигнахме пред една черна дупка, закрита с дървета и лиани, но напоследък разчистена от хората на сеньор Педро. Вслушахме се. Аз светнах с електрическия фенер и огледах земята. Пресни стъпки нямаше. Тръгнахме навътре. На едно по-широко място вързахме конете. От време на време светвах и се оглеждахме къде сме, но цели се бяхме превърнали в слух, за да не бъдем изненадани. По стените около нас се отцеждаха водни капки. Беше студено и влажно. Галерията беше широка и равна. Все по-често пъпреха големи прилепи. При светлината на фенера те напомняха на сенки от страшни призраци. Често се спирах и оглеждах пода и стените, докато Алишандро бдеше. След всяко оглеждане той ме питаше:

– Има ли злато?

Аз цъках с език. Злато нямаше.

След два завоя галерията свърши в широка пещера с купища камъни по земята и стотици прилепи по стените. В края на пещерата имаше локва вода, която капеше из някаква черна дупка на тавана. Беше гробен мрак и пълна тишина. Огледахме стените, тавана, пода. Обикновен камък с много слаб примес от злато. Търсех наоколо, следях като копой и напрягах ума си.

– Това ли е цялата златна мина?

– Това е, сеньор.

Аз казах:

– Не е възможно. Непременно има и други галерии.

– Няма, сеньор, това е всичко.

– Лъжеш се. Това тук не е златна мина, това е входна галерия, през която са влизали колите и животните, за да изнасят рудата. Мината е другаде и тук трябва да има вход към нея.

Почнах да оглеждам дупката, от която капеше вода.

– Тази дупка е образувана от водата, която капе през нея – каза Алишандро.

– Дай кибрит – казах аз.

Запалих една клечка кибрит и я поднесох нагоре, към устата на дупката. Пламъчето се наведе към мен. Имаше слабо течение. Стана ми ясно: тази дупка водеше нанякъде, откъдето също имаше отвор за мината, иначе не би могло да има течение. Навярно някога хората са влизали през другия отвор, а през тази дупка са сривали тук изваденатa руда, за да може оттук по-лесно да се отнася надолу. Малко по-нагоре забелязах и някаква изпъкналост и разбрах, че дупката оттам отива настрана, затова отдолу не се вижда. Казах на Алишандро, че ще се опитам да вляза в дупката. Той да остане скрит тук долу. Ако до два часа не се върна, да яхне коня, да бърза при моя приятел Жозе, началника на станцията, която оттук е по-близо, отколкото фермата. Алишандро не беше съгласен и искаше да ме придружи. Обясних му, че в мината има хора и можем и двамата да попаднем в ръцете им, без да има кой да ни спаси. Той предложи да влезе сам, а аз да остана долу. Уверих го, че аз познавам много по-добре устройството на една мина, че съм по-млад и умея да се катеря. Неговото приятелско чувство не му позволяваше да ме остави да се излагам сам на опасности, но накрай се съгласи. Аз се качих на раменете му и се проврях в дупката. С много труд успях да намеря опорни места по мократа скала и пролазих нагоре. Когато се покатерих два метра, напипах ръба на другата дупка, която се издигаше полегато настрана.

– Алишандро, думите ми се оправдаха. Значи ще ме чакаш два часа – казах аз.

– Разчитай на мен, сеньор.

Ако знаех какво ще преживея през тази нощ, непременно щях да предпочета да оставя опасното начинание за друг път.

Пропълзях навътре. Наскоро полегатата дупка се разшири и аз можах да се изправя. След няколко десетки крачки се намерих в лабиринт от галерии, които при светлината на фенера напомняха отворени гърла, готови да ме погълнат. По скалите висяха прилепи. Някои от тях стояха неподвижно, други се размърдваха и прелитаха около светлината. Огледах стените. Тук е минавала някога богата златна жила, което личеше по

остатъците от руда. Тръгнах по посоката, откъдето идеше течението. Мината изглежда да беше много голяма. Навремето тук са работели много хора. На всички страни се отделяха все нови и нови завои. Един далечен шум ме стресна. Изгасих светлината и се притаих. Движех се бавно и предпазливо. Някъде напред се чукаше. Пробиваха дупки за взрив. Долавях вече отчетливи удари от чук върху желязна бургия. Още няколко завоя, и аз съзрях на двадесет крачки пред мене отражение от светлина. Прилепих се към стената и почнах стъпка по стъпка да се приближавам. Галерията, от която идеше течението, остана вдясно. Най-после видях двама едри мъже, облечени в кожени дрехи, които чукаха върху бургиите пред мократа стена. Вслушах се. Думите им идеха ясно до мене.

– Богата жила, просто рядкост!

– Дано не чуят взривовете и успеем да я смъкнем, преди да ни усетят. Камъкът е много твърд, без взрив работата ще върви трудно.

– Фламин съобщи, че в другата ферма дошъл един миньор. Убил боата от реката. Бил голям смелчага.

– Навярно е някой хвалипръцко.

Зад тях бяха струпани камъни и от светлината на карбитния им фенер блестяха по камъните хиляди искрици. Личеше, че рудата е богата и вече готова за изнасяне. Оставаше ми сега да намеря изхода. Той не беше много далеч, защото въздухът тук не беше така тежък. И мене самия се щеше да изляза от това положение. Бях мокър, зле облечен, неподготвен за дълго стоене във влажната мина. Отдалечих се бавно от скривалището си. Галерията на някои места се разширяваше, на други се стесняваше, но личеше, че е разчистена за удобно движение с коне. Отдалечих се доста. Вслушах се – никакъв шум. Запалих фенера, огледах се и пак го загасих. Когато следния път светнах, бях в едно широко кръстовище на няколко галерии, а изходът беше толкова близко, че в лицето ми силно лъхаше горски въздух. Облекчен от мисълта, че след малко ще съм на свобода, и то разрешил загадката на златната мина, загасих светлината и продължих внимателно пътя си в мрака.

Всичко стана неочаквано. Обля ме светлина от голям електрически фенер. Вдигнах ръка да стрелям, но едно ласо изсвири край главата ми и мигом ме пристегна през шията и едната ръка. Със светкавична бързина измъкнах с другата ръка ножа, за да разрежа ласото, но второ ласо изотзад ми преви ръката с ножа към гърдите.

След няколко минути лежах на земята здраво вързан и обезоръжен. Около мене беше тишина и мрак. Само прилепите, привлечени от посветлото петно на лицето ми, се въртяха наоколо с надежда като заспя, да се впият в мене и да засмучат кръвта ми. Почнах да броя минутите в очакване на помощ.

Трябва да беше на съмване. Опитите ми да се освободя от двете ласа останаха напразни. Затова предпочетох да чакам. Бях сигурен, че ако Жозе, началникът на станцията и мой верен другар от моряшките години, се срещне с Алишандро, непременно ще ме освободи. По едно време се зададоха два фенера, които бързо приближиха. При мене спряха двамина тежко въоръжени с ботуши и шпори. Те ме огледаха внимателно. Единият, извънредно красив мургав мъж, каза:

– Обезоръжихте ли го?

– Да.

– Отвържете го!

Разбрах, че това е Фламин, съседният фермер.

Те ме освободиха и ме поведоха. След няколко минути излязохме навън. Бяхме в сърцето на гората, но много по-нагоре, отколкото беше мястото, откъдето влязохме с Алишандро. Вероятно се намирахме на задната страна на баира. Гората беше тук непроницаема. Само входът към мината, едно тясно високо отверстие, беше разчистен, но така, че пътеката за него правеше голям завой и входът си оставаше скрит за всеки, който не знаеше точно къде се намира. На малката полянка имаше два едри коня със седла и седем-осем мулета с празни кожени чували. Накараха ме да седна на едно дърво. Фламин ми заговори:

– Прочети тая телеграма.

Прочетох я. Тя беше от полицията в столицата и гласеше:

„Арестувайте веднага човека, който е дошъл при вас като минен специалист. Полицията го търси за убийство“.

– Но това не съм аз, защото аз дойдох при сеньор Педро, не при теб.

– Това е една грешка на полицията, тази грешка ще ти спаси живота – отвърна Фламин. – Иначе ти беше загубен. Педро, какъвто е честен, щеше да те предаде веднага и да те тикнат завинаги в затвора. А на мен ми домиля за теб и вместо да те предавам, аз изпратих началника на станцията да те търси при Педро. Искаш ли да те спася?

Размислих и разбрах, че Жозе беше съчинил тази телеграма в изпълнение на своя план за моето намиране и освобождаване. Искаше най-напред, значи, да предупреди Фламин, че знаят, че аз съм при него.

– Добре – отговорих аз и направих вид, че съм много мрачен. – Аз съм този, когото търси полицията. Предай ме!

Фламин отговори:

– Искам да ти помогна аз, за да ми помогнеш и ти. Тук никой не може да те намери. Пътеката за входа на мината е така скрита, че и дяволът не може да я открие. Остани на работа при нас. Ние вадим златна руда и я преработваме в моя чифлик. Наскоро ще забогатеем, преди да се досети оня глупак Педро. Той ще си блъска главата долу, в голямата галерия, докато се откаже, а ние тук ще си работим докогато си искаме.

Аз се съгласих привидно. Нахраниха ме, върнаха ми оръжието, фенера и ласото, дадоха ми един карбитен фенер, чук и бургии. Развеселихме се и аз им скроих една лъжа защо ме търси полицията. Вкарахме мулетата в мината, натоварихме ги с руда и двамината заминаха. Аз почнах да работя заедно с другите. Към обед катърите пак дойдоха. Фламин ме похвали за добрата ми работа. Отидоха си и реших да действам. Издебнах удобния момент и с един силен удар зашеметих единия. Другият се опита да скочи върху мен, но аз го омотах в ласото си. Вързах ги, прибрах им револверите и с фенера забързах надолу. След половин час бях над дупката в долната галерия и извиках. Оттам ми се обади Жозе. Хвърлих им едно ласо. Пръв се покатери Алишандро, подир него Жозе, началникът на станцията, и още четирима най-храбри каубои на сеньор Педро, които Алишандро беше събрал по пасбищата и довел със себе си. Върнахме се на горния вход и устроихме засада. Когато Фламин и другарят му наново дойдоха с мулетата, всички станаха наши пленници, без да се пролее ни капка кръв. Отведохме ги на станцията, а там ни чакаше вече сеньор Педро с една група свои хора, въоръжени до зъби. Той си спомни, че преди няколко месеца е виждал портретите на тримата мъже във вестниците и че полицията ги търси като опасни бандити. После се обърна към Фламин и каза:

– Кръстник, ти си свободен. Иди си и когато си починеш, заповядай да пием по чаша кафе.

В Бразилия кръстникът е най-близък роднина и всеки трябва да бъде готов да си даде живота за него. Освен това Фламин беше сам фермер и сеньор Педро не искаше да посрами такъв богат човек.

Арестуваните качихме на нощния влак и ги изпратихме за града, придружени от каубоите. Ние се върнахме във фермата на сеньор Педро, гдето трябваше надълго да разказвам за моите приключения и за хитростта на моя добър приятел Жозе.

* * *

Не мина един месец от моето идване във фермата и златната мина вече работеше. В долината открихме широк път за камионите. В голямата галерия построихме линия за вагонетки, а друга също такава прокарахме и горе, от завоите до дупката. Пред главния вход изградихме една висока рампа, където вагонетките трупаха рудата. Камионите спираха пред рампата, товареха руда и я отнасяха. За водата, която се отцеждаше от мината, прокопахме вада. Когато разчистихме и изследвахме горния вход, открихме, че мината има още два други отвора, загубени в гората, които приспособихме за влизане на чист въздух. Прокарахме електрически жици от фермата на сеньор Педро и осветихме добре входовете и главните галерии навсякъде, където взривовете нямаше да ги повредят.

Може би някой ще помисли, че в една златна мина няма труд и че златото се добива със стоене. Искам да разкажа как ние добивахме златото от тази мина, за да се види колко труд е вложен, докато се направи една златна монета или едно украшение.

Тридесет миньори работят в мината. Те пробиват дупки на посочените от мен места с електрически бургии за камък, които получават силата си от големия компресор – една машина, която стои в бараката пред мината и се кара с петролен локомобил. Цял ден работниците работят в студ, влага и кал. Техният труд е непосилно тежък. Всеки ден следобед готовите дупки се зареждат с динамит, всички излизат и надзирателят запалва фитилите. Аз стоя надалеч заедно с него и броя взривовете. Когато избухнат до един, ние се връщаме. Но често пъти някой фитил угасва и не дава взрив. Тогава търсим дупката и повторно я запалваме, защото инак може тя да се възпламени през време на работа и да избие всички ни. После се подбират камъните и рудата. С вагонетките се изнася само рудата, а от непотребните камъни и от дървени греди се правят стени и подпори, за да не се срути мината над нас. Рудата се отнася на рампата, оттам камионите я отнасят във фабриката под водопада, който е уловен с големи полегати тръби, за да се използва силата на течението му. Рудата най-напред се прекарва през трошачката. После се пече в една пещ, докато се зачерви, така че всички метали се стопяват и се отделят от камъка. Тогава тя се спуска в мелницата, която се кара със силна вода и е като голям тиган, в който се въртят две грамадни железни колела. Препечената руда се стрива на пясък. Пясъкът се поставя на редица платформи, прилични на горнището на маса, но много по-големи. Те са наредени като стъпала на стълба и са облечени с изопната кожа, за да бъдат съвсем гладки. Между всеки две платформи има корито с дупчици. Като се постави пясъкът на първата платформа и се залее с вода, водата повлича всичко към долната и пада в коритото. Тежките части падат на дъното на коритото, а мътилката излиза през дупчиците и пада на по-долната платформа. Така във всички корита остават металните части, понеже са по-тежки от пясъка, а всичко друго се свлича с водата. Утайката от коритата се събира и се отнася в химическата работилница. Златото още не е чисто, то е смесено с антимон, олово, желязо, сгурия. Всичко това се смесва сега с живак и се нагорещява. Живакът е течен и е най-тежък от всички метали. Той се събира със златото и остава отдолу, а отгоре остават другите метали, които после лесно се отделят. Живакът заедно със златото се нагрява в особена пещ, той се изпарява и се събира на друго място, а златото си остава чисто.

Понеже нашата мина е много богата, ние добиваме от хиляда килограма руда, значи от един камион, до половин кило злато. Обикновено от толкова руда се добиват само петдесет или сто грама злато.

Видно е, че за няколко кила злато в седмицата работят миньори, шофьори, химици, механици, инженери, всичко около седемдесет души. Но в скоро време се откриват много нови жили, взимат се още повече хора, по-големи машини, така че около мината изниква цяло село от къщи на работниците. Днес вече това село е малко градче с дюкян, гостилница, кино, а в новия салон на клуба на миньорите свири и радио, така че тия бедни трудолюбиви хора от най-далечния край на Бразилия могат да слушат музика и новини от целия свят. Там сега работят три смени, работата не спира ни ден, ни нощ и няма да мине много време, там ще се роди един още по-голям град, защото градовете се раждат и растат там, където са и хората.

Сеньор Педро не се интересува от мината. Той си гледа стадата и посевите, защото, както той казва, дедите са му оставили земя, за да работи, а не да я напусне. Мината ръководи син му Джон, който пък твърди, че човечеството трябва да се стреми към напредък, към използване на природните блага и създаване на нова работа, а не да чака всичко да му се даде от природата наготово. Но и двамата се отблагодариха добре на своите приятели. Алишандро откри за дъщеря си, която се ожени за един храбър каубой, чист и подреден магазин за облекло, обуща и всякакви необходими предмети. Жозе не е вече началник на станцията, той е главен сметководител на мината с голяма заплата. Джон, синът на сеньор Педро, се ожени за красивата Елвира, дъщерята на Фламин, с когото станаха от врагове близки приятели и още по-близки роднини. Сеньор Педро помогна и на Фламин и той стана от пропаднал фермер един голям търговец.

На третата година аз събрах моите змийски, ягуарски и всякакви кожи, шишетата с препарираните отровни паяци и скорпиони, гущери и какви ли не врагове на човека, сбирките с прекрасните бразилски пеперуди, всяка една колкото две детски длани, и бръмбарите, чиито очи светят като фенерите на аероплан, наредих всичко в два големи сандъка и си заминах да обикалям други страни на света, за да се върна накрай тук и да разказвам на малки и големи всичко, което съм видял и преживял.

Ферма в Сертон

Роман

Някои глави от този роман са поместване като отделни разкази.[1]

[1] Тази встъпителна бележка е от оригиналния ръкопис на автора. – Б. ред.

Първа част[2]

Новият град

Бело Хоризонте има повече от сто хиляди жители. Или сто и тридесет хиляди. А може би и сто и петдесет. Преброяване не е имало отдавна и мненията за населението на столицата на бразилския щат Минас Жераес са противоречиви. В едно обаче няма разногласие. Само преди четвърт век, когато още не е бил столица, Бело Хоризонте е приличал на голямо село.

Тук има работа и градът расте.

Пришелците идат на тълпи.

От фермите и градчетата на вътрешността, от браговете на реките и безкрая на пасищата и горите, от източното крайбрежие и южните щати идат те, строителите на новия град, идат с влакове и камиони, с волски коли и на коне, на катъри, пешком – пристигат всеки ден и всяка нощ.

Защото надницата в Бело Хоризонте не е три или пет милрайса, а десет. И то е вече цял северноамерикански долар. Наистина, в Щатите един долар е скромна милостиня за изпадналия трапер, но тук, в Бразилия, с един долар се преживява няколко дни.

Дето има работа и работници, не липсват и чужденци.

В Бело Хоризонте ги има много. Всеки влак от Рио де Жанейро и Сан Паоло довозва нови. Те слизат на потъналия в зеленина перон, озъртат се на площада пред гарата, най-често с два оръфани куфара от отдавнашна Европа, и тръгват смело към града.

Тяхната надница е по-висока.

Те не работят каква да е работа.

В първите три месеца търсят капитали, за да станат търговци и гостилничари, или опипват почвата за дребни и по-едри съмнителни сделки. Някои успяват. Във второто тримесечие си предлагат труда като специалисти или поне надзиратели. Едва когато се свърши и последният милрайс и никъде няма храна на кредит, те стават градинари или миньори, или обикновени работници.

Първата година чужденците дружат само с чужденци. По-късно децата на мнозина от тях не знаят бащиния си език.

А Бело Хоризонте расте в часове.

Там, дето преди два месеца беше поле, днес се планират нови градски части. Децата замеряха до лани маймуните из гората на близката Се-

[2] Публикуваме романа по първото му издание: Матвей Вълев, „Ферма в Сертон“, София: Български писател, 1988, редактирано и подготвено за печат от Кирил Апостолов по последния вариант на текста на Матвей Вълев. – Б. ред.

ра Гранде, беряха до оня ден къпини и гоаяби край планинските ѝ поточета. Днес пътеките към горите, урвите и потоците на Сера Гранде се преобразяват в улични трасета, там никнат бараките на строителни колоси, там стърчат подемните кули на железобетона, парцелират се нови квартали, а от набързо скованите кръчми и венди се леят песните на радиоприемниците.

Темпото е бързо. То е непознато в Стария свят. Защото тук няма лято и зима, а има само дъждовно и сухо полугодие. Защото тук е вечно лято и строителният сезон не свършва.

Няколко десетки мъже работят изкопи за основите на новата сграда в кръстовището между две бъдещи авениди. Съблечени са до пояс. Пот се рони от тях. Мускулестите им гърбове са мокри и лъщят в слънчевия пек.

Антонио присяда на една греда.

Мулатът Жозе гледа към небето, мига срещу слънцето, извръща се към Антонио:

– Имате ли часовник, сеньор?

– След две минути е три и половина.

– Така и предполагах! – плюнчи си Жозе ръцете и улавя лопатата. – След две минути е обед.

Минават две, минават и пет минути. Мулатът постоянно се озърта. Надзирателят негър разговаря с инженера. Мулатът често поглежда нататък и още по-често – към града. Чака да му донесат храна. Най-после, в четири без четвърт, надзирателят тика палеца и показалеца в устата си и свири. Работниците излизат от изкопа.

– Етранжейро? – сяда мулатът до Антонио.

– Да, чужденец съм.

– Аз работя тук от самото начало, утре навършвам две седмици. Порано бях на строежа на новата синема. Там надзирателят беше белгиец. Другояче се работи с етранжейри, сеньор. Стане ли три и половина, фюююйт – свирката. Не крадат от времето на работника. А нашият... Станете ни вие надзирател.

– Нищо не разбирам от строежи.

– Нали имате часовник и знаете да свирите? Но още по-добре е за вас, ако кажете, че сте работил железобетон. На кубик плащат. Изкарва се петнадесет милрайса, а понякога и двадесет.

– Не търся работа.

– Как не търсите работа? Да не сте чиновник? Или търговец?

– Безработен съм, но не търся работа, а се разхождам.

Мулатът не го разбира.

Да се разхожда, то не е чудно. Но да е безработен и да не търси работа тук, в Бело Хоризонте, дето надницата е десет милрайса, това е повече от чудно.

Десет милрайса всъщност не са за пренебрегване.

Но къде ще останат тогава прекрасните сънища, които доведоха Антонио от Стария в Новия свят? Още в третия си бразилски месец ли ще трябва да зачеркне завинаги смелите планове за приключения и геройства, да замени великите реки, хищните зверове и мустангите от неговите мечтания с лопатата или количката в тоя най-обикновен строеж?

– Тука, амиго, черква ли ще се строи?

– Не, сеньор. Черквата ще бъде там горе, на височината. Там ще бъде големият площад, звезда от пет авениди. А тук ще бъде къща – в партера магазин, нагоре седем етажа хотел, а най-отгоре кабаре и ресторант с тераси. Вие познавате ли сеньор Гонсалвес?

– Не познавам този господин.

– Най-после! – понавдига се мулатът и гледа към момчето, което бързо иде по авенидата с бохчичка в ръка. – Не можаха да свикнат навреме да ми пращат обяда! Та за какво си говорехме? Да, така. Този сеньор Гонсалвес е най-големият богаташ в Бело Хоризонте. Негова е сградата, която ние строим. Само да знаете какви чудесии има да стават тук! Това всичкото ще бъде настлано с мозайка. През всеки четири крачки ще пише с червени плочки: Гонсалвес. Нещо небивало! Оня ден инженерът разказваше на някакви хора кое как ще стане и ние слушахме зяпнали, сякаш ще го лапнем заедно с плановете. Помпи за газолин, гаражи, асансьори. Гонсалвес също не е тукашен. Той е еспаньол. По една случайност моят баща го помнеше как е пристигнал преди двадесет години. Тогава Бело Хоризонте е бил нищо и никакво търговище. Комерсиозиньо. Но железопътните линии – и климатът, сеньор, климатът е всичко. Тук няма жълта треска, нито чума. Планината пази града. И Гонсалвес, макар да не знаел добре бразилски и да говорел завалено, както и вие говорите, имал ум в главата си. Рекъл: тук ще стане голям град. И закупил имоти. Сполука! Ех, най-важното нещо в живота е да има човек сполука. Баща ми я нямаше и почина в дрипи. Аз от дете работя, откак се помня, все работя и не мога да припечеля повече от десет милрайса на ден, макар че съм тукашен. А Гонсалвес...

Момчето пристига. Жозе поема бохчичката, развързва я, вади от нея яденето си. Каша от черен боб и ориз, посипана с фариня – брашно от мандиокови корени.

– Заповядайте, сеньор, направете ми удоволствието да се нахраните – подава той паницата на Антонио.

– Благодаря, не съм гладен.

Жозе яде. Взема с пръстите си от гъстата каша, вардаля я във фаринята, прави я на топки.

– Вие, етранжейрите, не обичате нашата храна, вие ядете месо и бял хляб. Аз месо също ям. Но бял хляб... Когато почнахме строежа, сеньор

Гонсалвес доведе свещеници да осветят основите, че да не се съборела къщата. Даде ни тогава закуска. Имаше и бял хляб, по половин франзела на всекиго. Но аз не куснах. Завих моя в кърпа и го занесох на децата. Миналата неделя го изядоха. Жената направи и ангу от кукурузено брашно. Боб с ориз и добре изпечена фариня, ангу и малко варена тиква, на всичко отгоре бял хляб и парче говеждо месо – ей богу, да беше и баща ми на онази софра, не би се решил да умира, съвсем не!

Жозе се смее, прави топки и яде.

– Вие, етранжейрите, не ядете с пръсти, а с вилици. Знам, всичко знам. Една съседка работи в двореца на сеньор Олегарио, нашия президент. Какви неща ми разказва тя! Ама дона президентесата – ай, ай! Вътре мъж ѝ с гостите се храни със златни вилици и ножове, а тя се измъкне в кухнята при слугите и тъй, с ръце, както аз ям, както баща ми и дядо ми са яли. Истинска бразилейра, сеньор, и жена безподобна!

Жозе свършва обяда, завива паницата, подава бохчичката на момчето.

– Довечера ще бъдете ли на процесията?

– Каква процесия?

– Ами не знаете ли, че вдругиден е Възкресение? Сега през страстната седмица всяка вечер има процесия. Но довечера ще бъде много голяма, а утре и в събота още по-голяма. От днес всички отделни процесии ще се събират в една и ще минават по авенида „Афонсо Пена“. Не пропускайте спектакъла. Може и мен да ме видите. Аз ще нося кръста на нашата църква „Санта Мария“. Ще бъда наистина в други дрехи и с бомбе. Но като се позагледате, ще ме познаете. То там и вечер е светло.

Надзирателят свири.

– Колко е часът, сеньор?

– Четири и четвърт.

– Оня белгиец свирeше точно. Стане ли четири и половина – фюююйт със свирката. А тоя, защото е наш, той и оттук ни краде по четвърт час... – става Жозе. – Я ни елате вие за надзирател! Идете при сеньор Гонсалвес, кажете му кой сте. Той ще ви вземе. Славно ще прекарваме с вас, сеньор.

– Ей, Жозе! Де глоба де! – вика надзирателят.

– Ида, ида... – смига Жозе на Антонио и се спуска в изкопа.

Антонио се връща към града.

Скита по улиците и площадите. Наднича в дворовете с разкошните цветя, високите палми, отрупаните с плодове овощни дървета. Прекарва един час в парка – при маймуните, край веселите сини, жълти и зелени папагали, пред клетките на ягуара и пумата, в бамбуковата градина и в горичката на стадото от сребърни сърни. За трети път днес минава по авенида „Афонсо Пена“.

Който иска да почувства какъв ще бъде тоя град след още двадесет и пет години, трябва да мине по авенида „Афонсо Пена“.

Надбягват се по нея омнибуси и автомобили в моторизирана река, към която всяка странична улица влива нови потоци. Няма ги тук тежките каро с по пет чифта волове, нито големите двуколни кароси с по три катъра – техните железни шини ще наранят асфалта, а голямата авенида е красавица и не търпи рани. Върволици от трамваи бягат с оглушителен звън по зеленото платно край средната алея. Релсите се точат през тревата, която сякаш всяка събота ходи на бръснар, между лехи от яркоцветни лалета и далии, между карамфили и теменуги, които смаяни гледат зелените, препълнени с пътници вагони. Алеята и тротоарите са засенчени от тумбести манги. Навалицата, събрана тук от всички краища на страната, се бута в сянката и бърза. По мангите висят тежки плодове. Но никой тук няма време да посегне и да си откъсне един плод, за да разхлади засъхналото гърло. Защото Бело Хоризонте живее в бясно темпо и всеки тича да не пропусне оня шанс, който, веднъж отминал, никога не ще се върне.

Сред площада на кръстовището спира прашен и опърпан мъж. Той носи два куфара. Развиква се, отваря единия куфар, вади от него голяма каскавеля, което значи старокожа. Кой не ще спре да погледа играта му с тая триметрова гърмяща змия? Около змияря се трупат минувачи. Сякаш изведнъж са забравили, че имат бърза работа – с такова спокойствие чакат сега да видят какво има да става. Змиярят дразни страшната артистка. Тя се навива около него. Сърдито трака. Той прави дълга книжна фуния. Змията завира главата си в нея, намъква се цяла. Змиярят кокетничи с живия пакет и пита кой ще отгатне какво става вътре. Изведнъж променя гласа си и крещи:

– Нас не ни е страх от каскавелята, не, нас не ни е страх от нея. Опасността е другаде. Пазете се да не пропуснете да си купите от моите тоалетни сапуни марка „Либерта“!

Зяпачите разочаровани се разотиват. Всички мечтаеха да видят как гърмящата змия поне на шега ще ухапе своя дресьор. Остават само Антонио и една плещеста възрастна жена с бели дрехи и платнена шапка.

– Антонио, мое сладко момче! – вижда го тя и грабва ръцете му. – Къде се губите? Вече две седмици не сте идвали в моя пансион!

– Дона Розалинда! – радва се и той. – Всеки ден се каня да се отбия в „Кристал“, но просто не ми остава време.

– Ах, вие! А това, че там една сладка индианка чезне по вас, то не ви интересува, нали? Ах, вие!

– Ако говорите за Алмеида, аз съвсем не вярвам да е отслабнала в мъки по мене. Тя се държи тъй гордо и студено, сякаш съм избил аз тяхното племе!

– Не, Антонио, мой мили, не. Алмеида ви обича. Аз ви гарантирам това с честната си дума. Тя е горда и студена по характер. Но привърже ли се към някого, тя другиго не поглежда, какъвто и хонорар да ѝ предплатят. Съвсем не подхожда за моя пансион. Просто ми иде да ѝ намеря съпруг и да я махна. Елате, развеселете я. Искам да я задържа поне до края на месеца, докато изтече договорът с кабаре „Париж“. Как тя танцува!... Вашият приятел, англичанинът Вили Джеймс от Нова Лима, изгоря по нея. Написа ѝ нов танц – вихър и страст. Тя го играе всяка вечер. От бис и браво ушите ми оглушаха. А Вили все около нея. Но тя, неблагодарницата, щом го види, все за вас пита: „Ще дойде ли Антонио?“. Естествено, той се почувства засегнат и оня ден си замина. Тя ви е вярна!

– Поздравете я, дона Розалинда. Щом е тъй, аз ще дойда.

– Ако сте в затруднение, мога да ви кредитирам. Моят пансион държи на клиенти като вас. Антонио, момчето ми, наистина ли не сте доволен от Алмеида? Елате, пък аз ще ви запозная с едно ново бонбонче, с русата Клариня. Току-що пристигна от Монтес Кларос. За пръв път в пансион.

– Ще дойда, дона Розалинда. Поздравете повторно Алмеида и довиждане.

Пресича авенида „Афонсо Пена“ и по малката руа „Оро Прето“ стига в прохладния ресторант „Типтоп“.

– Ннна! – посреща го Дебелия Фрице. – Ннна, и ти си един!... Аз работа ти диря, вестниците ровя заради тебе, а ти по цял ден се не вестяваш. Седни да си побъбрим при чаша бира, тъкмо сме сами...

Мадони

– Няма да бързаш! – съветва го Дебелия Фрице. – Каквато работа заловиш в първия ден, тя ще ти остане за дълги години. Такъв е законът на тукашната икономика.

Всеки почва и свършва с едно и също: работа и работа.

– Събрал съм обявления от днешните вестници. Мистър Чипъл, професор по английски език, дири градинар. Живее до двореца на президента. Мистър Чипъл – запомни това име. Може да ти дотрябва. Алчен вълк е, с много пари. Предлагаше ми наскоро пресни яйца за пиене от своите италиански кокошки. Цена двойна. Видях го, като купуваше яйцата за мен от пазара. Нумеро две: във вилата на Гонсалвес имат нужда от пазач, който знае да гледа и птици. Ти от птици разбираш толкова, колкото петелът от политика. Но тук, в Новия свят, щом си европеец, естествено е да знаеш как се гледат птици. Ако не знаеш – ще го научиш от ръководствата. На всеки случай и този Гонсалвес не е по-добър от мистър

Чипъл. Най-стиснатият човек в града е. Ама каква къща строи! Друго: общината прави изпити за шофьори. Не е за теб. Общините никога не плащат добре. Още едно: от компания „Форса и Луц“ – асфалт, електричество, водопроводи – за специалисти и общи работници. Компанията американска. Работа тежка. Вадят душата с памук. Мина „Сан Жон“ в Нова Лима... Остави. Там командват англичани. Питай Рудолф Хопе. Той ще ти разкаже за златната мина в Нова Лима, втората на света. Първата е в Трансвал, собственост на същата компания. Вече шест години се блъска Рудолф като надзирател, а заплатата му просяшка. Навярно тая вечер ще пристигне. Велики петък и Велика събота са неработни дни.

– Нищо няма и днес във вестниците.

– Не бързай. Всички тия обяви са интересни, затова съм ги отделил. Иди при тоя мистър, представи се и на Гонсалвес. Ако щеш, обади се в общината за шофьор.

– Не зная да карам кола.

– Но си европеец. Знаеш езици. Ти ще кажеш да те запишат за изпита, после ще му мислиш за другото. И при американците се навърти. Доколкото си спомням, ти веднъж ходи до Нова Лима. Иди и втори път. Разпитай навсякъде къде какви хора търсят, колко плащат – и винаги отвръщай с вирнат нос: „За толкова не мога да остана“. Това е. Да не бързаш, а да се държиш на цена. Нека знаят, че има един млад човек, който е дошъл от Европа и дири добра работа. Някой ден ще дотрябва на някого тъкмо човек като тебе. И ще те подири. Но нека дойде тогава той да предлага, а ти да избираш. Това е разковничето на успеха. Чакай да видим последната обява. Дава се под наем добре уредено стопанство, с къща за живеене, земеделски инвентар, вода през стопанството – удобно за зеленчукова градина, също и за овошки или за отглеждане на птици и крави. Справка Жатоба. Жатоба е близо, местност е до станцията Барейро. Някогашно колонистко селище. Ннна, това би било нещо за тебе!

– Зеленчук? Овошки? Крави?

– Град, който бързо расте, е гладен град, той иска да яде. Върви на пазара и се поразтъпчи край сергиите. Всичко се разпродава още в девет часа. Няма една черна ряпа, нито домати, нито зеле. Ако си умен, със зеленчук и овошки можеш да направиш богатство.

– Каква ти Жатоба – не знаеш ли, че аз съм сам!

– Но все пак ти скътай обявата. Може да ти дотрябва. Един истински другар – и готово.

Привечер. Ресторантът се оживява. Дебелия Фрице има работа. Антонио прибира обявите. Излиза пак из града. Сега улиците са други. Никой вече не гони минутите.

Около църквите навалица, вътре тъпкало.

Антонио се отбива в пансион „Кристал“. Но момичетата на дона Розалинда са в църква, те са много набожни. Патронката съжалява, че Алмеида не го е дочакала да идат заедно на процесията. Пият кафе. Излизат. Той ще се разходи, тя е тръгнала също на църква.

Когато богослужението свършва, от църковните площади тръгват процесиите. Всяка трябва да мине край другите градски църкви. Всяка се стреми да бъде по-голяма и по-бляскава от другите процесии. И в това безгласно съревнование на махленските църкви енориашите изживяват истинско спортно удоволствие.

– Нашата мадона е съвършено естествена, онази от Бонфим прилича на проститутка!

– Нарочно обиколих три църкви. Никъде няма такъв Христос. Идеше ми да предложа да им дадем нашите разбойници, те са по-красиви от техните Исуси.

Неизвестни енориаши в дълга и търпелива работа са изработили от летви и картон, от басми и цветни коприни фигурите на Светата майка и Исуса Христа, на Юда, на разбойниците и войниците, трите кръста от Голгота. Здрави мъже носят на раменете си големите скели с манекените, наредени в групи. Носят ги начело на процесиите, клатят ги леко и в ритъм, спират по кръстовищата, пререждат се, когато се срещнат с други процесии. След носачите идат свещеници, монаси от ордените, певци. А днес всички процесии от градските църкви се събират в една-единствена. Напред се вълнува цяло море от Богородици и Исусовци, от разбойници, войници и кръстове. Напред пее цяла армия от свещеници, монаси и хористи. Живата река се влива в авенида „Афонсо Пена“. И в това безкрайно шествие има толкова одумки и кавги между богомолките, има и толкова величие и трогателност!

Антонио стои на тротоара. Не е в състояние да изпълни обещанието си пред мулата Жозе от постройката на Гонсалвес – невъзможно му е да го открие в множеството.

Да се нареди ли и той с богомолците?

Антонио е свикнал да живее сам. Отначало му беше скучно, после това му стана втора природа. Той е в разходките, в ресторантите, на кино, по пансионите – навсякъде и винаги сам.

Да се нареди в тая многохилядна тълпа и да тръгне заедно с всичките тия непознати хора, му е неудобно.

Стои и гледа.

Хората минават край него. По лицата им е изписано благоговение. Те гледат напред, те говорят, спорят, смеят се и вървят бавно.

Едно момиче минава край него.

Кое беше то? Къде го беше виждал?

Та това е Лиджия!

През карнавала англичанинът Вили Джеймс го повлече да гледа веселите маски. Блъскаха се, смяха се, крещяха заедно с другите, сражаваха се с конфети с възторжените момичета от пансионите. Тогава той видя Лиджия за първи път. Тя стоеше между няколко жени на един прозорец. Вили Джеймс забеляза, че Антонио се е захласнал. Погледна също нагоре, вдигна гарсонетката си, поздрави. Тя се усмихна и отвърна на поздрава.

– Коя е тази красавица? – сбута го Антонио.

– Нарича се Лиджия.

– Много хубава.

– И много скромна.

Сега Антонио върви по тротоара редом с нея.

Повдига се на пръсти, да види началото на процесията, извръща се назад да види края ѝ.

Какво ли би сторила Лиджия, ако той влезе в нейната редица и я поздрави от Вили Джеймс? И ако ѝ каже, че много се радва да бъде близо до нея. Че в неговата родина сега е пролет. Заедно със Спасителя възкръсва и природата. Чудна пролет е сега там. За него и за хората в Стария свят Великден не е само църковен празник. Той е свързан със сърцата на хората, защото и те възкръсват и се обновяват заедно с пролетта.

Това би могъл да ѝ каже.

И още, че живее съвсем самотен в тоя град и би желал да я вижда често, всеки ден.

Един момък стои на бордюра.

– Джон! – вика тя. – Джон, тука, тука!

Момъкът тръгва с нея.

Или е брат, или...

Антонио се прибира недоволен към „Типтоп“.

Рудолф Хопе стои пред вратата. Спрял се е, гледа нагоре към звездното небе. Гледа надолу в тихата вечерна улица. Излязъл е от мината преди няколко часа, пропътувал е тридесет километра с омнибуса, стои сега пред „Типтоп“ и се колебае да се вмъкне ли вътре, или да тръгне из празничния град.

Той е висок, слабо приведен, тридесет и шест годишен. Германец из Райнланд. Коса тъмна, очи кестеняви. От лулата, която почти не вади из зъбите си, е привикнал да си криви устата, особено когато говори. Облечен е празнично. Шапката килната слабо назад.

– Здравей. Защо не влизаш?

– Сервус, Антонио. Влизането е лесно, трудно е излизането.

– Ние нека влезем, а как ще излезем – за това да му мисли Дебелия Фрице.

Сядат.

Рудолф заръчва на келнера по чаша бира и чашка коняк.

– Така пият кучерите в Германия – усмихва се той. – Днес навърших шестата си година в проклетата златна мина. Фейтор. Надзирател на забой. Дванадесет души подчинени, все негри и мулати, двадесет и четири командири, все англичани. Моите мразят мен, аз мразя англичаните. По случай юбилейната дата се спречках отзарана с главния щайгер, с Шапео Гранде, както го наричат работниците заради голямата му шапка. Ние зидаме подпорна стена, а той иде и командва: „Ще вадите руда!“. „Не е възможно – казвам, – има много пукнатини и пясък. Канарата ще се срути на главите ни, трябва да подпрем със зидария.“ – „Каквото кажа, това ще работиш!“ – озъби ми се той. Кипнах. Замахнах с железния фенер. Аз, най-спокойното животно в тая мина, предвкусвах вече насладата от това, че ще го ударя и пребия. А той се дърпа назад и ми вика: „Ще зидаш подпорна стена и няма да вадиш руда, разбра ли! Не обичам да ми се противоречи! Искаш да се срути канарата върху работниците и да ги скълца на кайма ли?!“. И си отива. Работниците ме гледат накриво. Защото за тях Шапео Гранде е прав, а фейторът им мисли злото. Ах, яд ме е, че не го ударих. Аз да се отърва от мината и тя от мене. Шест години взаимна любов за триста милрайса на месец – как да не се напия като германски кучер!

– Напусни мината. Сега навсякъде има работа.

– Когато постъпих, мислех да остана там най-много една година. Само докато спестя малко пари, няколкостотин милрайса. Идех откъм Порто Алегре. Бях оголял. Исках да се придвижа на север и да опитам някоя малка търговийка – венда, магазинче или сладоледена работилница. А тъй свикнах с мината, че просто ме е страх да мисля за напускане. Все си представям, че другаде е по-лошо.

– По-лошо от мината? Не, Рудолф, никъде не е по-лошо от там. А вестниците са пълни с обяви. Аз бих мил съдините на Дебелия Фрице само срещу една храна, и пак не бих влязъл в мината. Ето нà, виж. Един мистър дири градинар.

– От мистъри бягам!

– Гонсалвес се нуждае от пазач птицевъд. И вашата мина е тука. Търси машинисти и копачи. Във „Форса и Луц“ има ваканции за специалисти. И едно стопанство се дава под наем. Близо е. В Жатоба. С къща за живеене, вода за напояване на градината, с пасище, гора. И инвентар.

Рудолф Хопе разглежда обявата.

– Градинар... – смуче той лулата. – Зеленчук... Това не съм работил. Но тук и в Нова Лима, и навсякъде липсва зеленчук. Една хубава сергия на пазара, някое магазинче в града – това би било нещо за нас. Слънчева къща там в полето, една вярна и чевръста жена и деца... Ей богу, това е наистина нещо като за нас двамата!

– Да работиш земята е благодарен труд. Аз още в Европа, когато се канех да тръгна, мечтаех за ферма. Зеленчукова градина е все пак по-близо до ферма, отколкото кокошкар при Гонсалвес или дворен слуга на мистър Чипъл. Но пари? Отде да намерим пари?

– Ти нямаш ли никак?

– Всичко петстотин милрайса.

– Аз имам хиляда, едно конто де райс.

– Горе-долу може да стигнат. Но не и за надници на работници. Само аз и ти, с тия ни ръце.

Обявата е между тях. Мечтаят за стопанството

Антонио се вижда разгърден, обгорен от слънцето. Плугът скърца в ръцете му. Земята се разгръща под него. Той сее. Шест дни работят, а в неделния ден почиват. Къпят се в реката, препускат конете, ловуват в горите, риболовстват.

Рудолф мечтае да се измъкне из мината, преди да са го изнесли на носилка. Привижда му се тих и спокоен живот, дом, млада съпруга в него, весели шумливи деца наоколо. Берат зеленчук, карат го на пазара, продават го на добри цени, отварят си малък магазин, търгуват, богатеят и след време се връщат в Европа.

– Хайде, решавайте! – удря по масата Дебелия Фрице. – Откога диря градинари да засеят за мене черна ряпа! Ех, момчета, да имам черна ряпа, никой германец от тоя град не ще си пие бирата другаде, всички ще идват при мене. Но тия португалци и италианци, които тук се занимават с градинарство, те въобще не знаят какво е черна ряпа. Ако не ви стигат парите – и от мен едно конто де райс. Но не назаем, а срещу ряпа: по десет връзки на ден през цялата година.

Мечтаят до късно.

Толкова се увличат по тяхното стопанство, че забравят да се напият.

Рано сутринта заминават за станцията Барейро, оттам тръгват към Жатоба.

Стопанството е запуснато. Гората е слязла до реката. Тук-там някоя равнинка се е спасила и останала чиста. Инак всичко, което е било някога градина, е покрито с жилав и непроходим гъсталак.

Но затова пък сключват договор, в който пише, че наемателите в първите две години не плащат наем, понеже трябва да благоустрояват стопанството. Ако наемодателят реши да продаде имота си, най-напред ще го предложи на тях.

Рудолф Хопе заминава да прибере багажа си от Нова Лима.

На Великден Антонио се докарва в гала облекло. Докато чистят с бензин шапката и гладят сакото му, той си лъска ботушите, подстригва се, заръчва да го напръскат и с одеколон. Тръгва из града. Да може сега да срещне Лиджия... Прозорецът, на който я видя първия път, е затворен. И

в двора на къщата няма никого. Обикаля площадите и църквите, улиците и градините, наднича в дворовете, снове из целия град. Напразно.

Тъмнооката Алмеида се държи по-сърдечно.

Когато остават сами, тя го прегръща и му издава болката си:

– Аз винаги съм се опитвала да бъда весела с тебе. Но нещо ме спъва. Не съм още свикнала с тоя обиден живот – всеки мъж през всяко време срещу пари да има право да посяга на тялото ми. Ще свикна, ще се променя. Но ти ме пази от патроната. Тя иска да ме изпъди – и де ще вървя тогава?

Дона Розалинда е много нещастна, че Антонио напуска задълго града.

Градина в Жатоба

В първите дни работата върви по мед и масло.

Стягат къщата, подреждат си стая, сковават легла от бамбукови пръти, обшити с памучни чували, сандъка на Рудолф приспособяват за маса, дори столчета си имат, направени от стари дъски. Подпират съборения бент на реката, прочистват вадата през стопанството. Обикалят съседите, запознават се, купуват квачки и ги насаждат. Рано привечер обличат чисти дрехи и отиват до вендата – да се видят с хора, да изпият по чашка ракия, да си купят продукти.

Все още преваляват дъждове.

Разсадите, които засяха в първите дни, вече никнат.

Изорават няколко декара чиста земя и правят лехи. Сеят черна ряпа, моркови и цвекло. Останалото засаждат с картофи.

Дните се търкалят незабелязано.

Двамата приятели се къпят всеки ден във вира под разклонената гамелейра, излизат на езда, дават си дълга обедна почивка.

Тоя живот им се нрави. Така може да се живее до безконечност.

Но разсадите са вече готови и няма за тях ни педя обработена земя.

Почват работа.

Секат гъсталака. В него с брадви не може да се работи. Те взимат фойси, големи криви косери. Несвикнали още с тях, те секат и секат, а са залепени все на едно и също място. Вече са уплашени. Стават по-рано, почиват по-малко, работят до късно.

В май дъждовете престават като по заповед. Вече трябва и да поливат. Картофите също чакат за копан. И разсадите застаряват. А земя няма и няма.

Двамата приятели се лутат, блъскат се, всеки нов ден прави живота им по-труден. Вече не ги лови сън. Ръцете им се покриват с мехури, после

мехурите се пукат и под тях се червенее месото, и то се нацепва и из раните тече кръв. Всеки мускул поотделно боли, цялото тяло боли. Облеклото им се окъсва. Те нямат желание нито да се мият, нито да се бръснат и изкърпят. Изсечената гора изсъхва. Те я палят. Огънят тръгва от краищата навътре, съединява се в неправилна корона, превръща се в стихиен пожар, гори през дните и много змии и гущери, и всякакви други влечуги и зверчета намират смъртта си в него, гори през нощите и далече наоколо е светло и кървавочервено. Когато огънят стихва, пред тях остава пепелище, из което стърчат една до друга овъглени пенюги. Тая изгоряла земя, покрита с пепел, ще даде много реколти, без да се наторява. Но тя не може да се оре, нито да се копае с мотика. Те взимат търнокопи и изкореняват гората корен по корен.

За тях няма ден и нощ, нито делник и празник. Те поливат, копаят, изкореняват гора, правят лехи, садят, те работят, работят, а съседите спират, гледат ги от пътя и съчувствено си говорят:

– Тия етранжейри не са с ума си! Каква ще бъде тази тяхна градина – да не искат те да хранят целия град!

Настъпват други дни.

Гората се оттегля пред тях, земята по-мирно разкрива гръдта си. Раните им заздравяват, мускулите не ги болят.

Те побеждават големия враг.

Остава малкият.

Червените мравки унищожават зелето. По доматите се явяват болести. Лисици нападат кокошките. Зайци шетат из разсадите.

Те се борят.

Издирят мравуняците на червените мравки и ги тровят с втечнен задушлив газ. Доматите пръскат с бордолезов разтвор. За лисиците и зайците отглеждат кучета.

Непрестанно са нащрек. Никога не знаят отде ще дойде следният удар. И въпреки всичко повалят нова гора, палят нови пожари, изкореняват пенюги, орат и садят.

Дните им не са леки.

Те са и много, много дълги.

Но вече в тъмните ранни часове по пътя за Бело Хоризонте трака тяхната двуколна каруца, натоварена със сандъци и кошове. Те са си платили сергийно право на пазара. Рудолф Хопе най-сетне има възможност да търгува.

И той търгува добре.

Макар и брадясал, винаги недоспал и навъсен, той носи всеки ден пълен джоб с пари.

Единствената плоча на стария им тенекиен грамофон е от германски произход.

Пият. Антонио мечтае за Лиджия. Рудолф плаче.

– И таз добра! – гълчи го Антонио. – В мината по-добре ли ти беше! От какво си тук недоволен? Всяка сутрин караме стока на пазара. Само от Дебелия Фрице взимаме по десет милрайса за черна ряпа. По-рано наистина беше тежко, но сега имаме работници, те секат и изкореняват гората. Защо плачеш?

Рудолф бърше лицето си с ръкава на ризата.

– В мината живеех под земята, не виждах слънцето, но знаех, че то ме чака горе. А тук горе... Не мога да ходя, защото краката ми са възпалени от гнидите на пясъчните бълхи. Седна ли да отпочина, върху мене се нахвърлят едва видимите мравчици и трябва да бягам в реката, за да се изчистя от тях. Накъдето тръгна, очите ми все в земята – да не настъпя отровния паяк и кафявия гущер, и някоя от всичките тия змии, гърмящи и съскащи, горски и полски. Вървя ли по пътеката, не смея да се докосна до шубраците, защото под техните листа висят шишарките на осите. И само това ли е! Не си представях свободата такава, затова ми е мъчно.

Гръмва басът на Андреас Хофер.

Бавно се изправят. Очите им светват. На едната страна на плочата мощен бас пее посланието на Андреас Хофер, че ще се бори до смърт за свободата на Тирол. На другата страна хор от прочувствени мъже – винаги им се струва, че хористите са насядали сред вековна гора – повтаря в разни вариации четирите думички на песента „Liebe Heimat, ferne Heimat“.

Те са сами. Вратите на голямата къща, прозорците на единствената стая, в която живеят, са разтворени.

Навън е нощ.

Всичко е стихнало и заспало. Къщата, градината, пасището, гората и самите те са тъй далече от живота.

С тях са Андреас Хофер и горският хор.

„Und gehe zu ihm und sage ihm, wir kämpfen bis zum Tode“ – пее Андреас Хофер.

Заедно с него пеят и те – германецът Рудолф Хопе и българинът Антонио Викторов, пеят и войнствено маршируват през отворената врата в тъмния хол, оттам в кухнята през другите празни стаи и около сандъка, който им служи за маса, пеят и маршируват цели четири минути, докато Андреас Хофер завърши посланието и последните му думи се прелеят в грозно хъркане на иглата по нареза на изсвирената плоча.

Сега спират.

Сядат на дъсчените столчета.

Антонио обръща плочата. Рудолф пълни водните чаши с кашаса. „Liebe Heimat, ferne Heimat“ – започва хорът.

Четири минути пеят и маршируват из къщата.

Хорът продължава.

– Престани! – пие ракия Антонио. – Когато Бог е щедър, той дава по много от всичко. Не гледай грозното, виж хубавото. Има ли нейде по света такива гори, такива чудни дървета с ярки цветове? И такива птици – сини и жълти, ясночервени и тъмнозелени? Дори в змиите има красота. Не ти ли се струва, че всяка люспица на кораловата змия е рисувана поотделно? А какво плодородие около нас. Какви банани и ананаси, портокали, манги, жатотикоби, аратикуми – най-сладките, най-уханните плодове в света! Не извадихме ли от два декара само за деветдесет дни три хиляди килограма картофи? Насмогваме ли да оберем градината? Всичкото лошо е нищо пред богатствата на тая щастлива земя.

Рудолф се озлобява:

– Край тия гори и реки, из ливадите, които са вечнозелени, на земята, която е буйна и силна, сред тая стихия от нещастие и благодат хората са безсилни и нищожни. От шест месеца ни капка дъжд. Вече не вярвам, че някога ще завали над тая жадна, пропукана земя. А през октомври ще почнат дъждовете. Цели седмици и месеци, половин година ще плиска в едни и същи часове, като по часовник. Пасатни дъждове, ще кажеш ти. Пасатите влачат влага от екватора, тя стига от Атлантика до Андите, там се охладява и се изсипва над главите ни. Обяснение!... Реките излизат от коритата и тръгват по земята, от планините се смъкват пороища, водата отнася всичко. Ние сме играчки на стихиите – жалки животинчета в тоя главоломен живот на природата. А ти търсиш обяснения и си щастлив, когато си прочел някъде за причините, които пораждат явленията на екватора и по Андите! И не разбираш, че тази безпомощност ми тегне, тя ме задушава.

– Защо се домъкна в Бразилия? Да беше си останал в Райнланд. Все щеше да се настаниш там като писарушка в някоя канцелария. Дошъл си тук и трябва да разбереш, че каквото и да става с нас, колкото и да е тежък понякога животът, ние сме длъжни да дирим красивото в него, а не грозното. Длъжни сме да се радваме, не да хленчим. Защото е необходимо да се живее и утре, и вдругиден, и десетилетия още, необходимо е да се запази вярата в красивото, за да може да се върви все напред...

Четири минути.

Буйстват с Андреас Хофер.

Но хорът...

– Стига! – удря Антонио с юмрук по масата. – Тоя твой плач почна да се повтаря като новата година във вечния календар. Махай се, върви където щеш, но престани. И аз имам нерви!

– Ще си ида в Райнланд. Колко хубаво е там! Няма ги тия гадове, няма ги и тия прелести. Там животът, природата, времето – всичко е създадено за човека. Там човекът е всичко. Кога да е, ще се върна там. И то

навреме, за да се задомя. Ще настанат по-добри дни. Ще се създаде поминък и за нас, германците. Ще се приберем по родните си краища. И тогава не ще има в света по-прекрасно място от Райнланд. Ще живея между хора, а не между зверове. Защо ми е цялата тая красота на реките и горите, когато душата ми е празна? Защо ми е това плодородие, когато животът ми е ялов?

– Ако ти трябва жена, ще те заведа в пансион „Кристал“. Дона Розалинда ще ти намери.

Рудолф остава замислен над празната чаша.

– Не би говорил така, ако познаваше Лизелот, моята годеница. То беше преди тринадесет години, когато свърши войната и аз се прибрах като запасен фелдфебел. Всяка вечер излизахме на разходка или ходехме на кинтоп. Празниците прекарвахме в излети. Всичко си бяхме приготвили за сватбата. Трябваше само да си намерим работа. Но работа нямаше. Щемпелувахме. Подпечатвахме книжките си, получавахме помощ. Все двамата заедно. А в бюрото за безработни имаше един чиновник, нахакан като тебе. „Как си, любезний безделнико – посрещаше ме той, – още ли мериш улиците?“ Лизелот избухваше, аз кипях. Ставаха кавги. Появи се веднъж обявление, че се дирят работници за Бразилия. С парите за последния месец – четиридесет и осем марки – отпътувах за Хамбург. Лизелот остана да скита сама, докато ѝ пратя билет. Когато ѝ го пратих, бяха минали вече пет години. Върна ми го. Омъжила се, имала и деца. Мъж ѝ – същият оня от бюрото за безработни. Като се спомня за Лизелот, душата ми се къса. Ти не знаеш какво е душа. Как тук вътре всеки ден и всеки час гризе такава една мъка. Аз може да западна съвсем, но може и да сполуча. Ти мен няма да ме учиш къде да си търся жена. Ти още мустаци си нямал, когато аз скитах по пансионите. Но запомни. Рудолф ще си намери жена между честните хора, за да му роди деца, а не престъпници. Не се занасям като теб по тия тропически природи и индианки, и дони Розалинди. Само чакам и се оглеждам. Вчера не съм успял, утре може да успея. Пия и си мечтая. Когато ми домъчнее, знам и да си поплача. Това е. Съвестта ми е чиста.

Скрито от света е някогашното колонистко селище Жатоба.

Един път се отбива вляво от шестнадесетия километър на шосето от Бело Хоризонте за Рио де Жанейро, възкачва се по хълма, криволичи по билото, после стръмно слиза към Жатобийската река. Долу пътят се раздвоява. Надясно, през моста и палмовата гора, се стига до вендата на Мартино. От него те купуват кашаса, тютюн, продукти. По пътя наляво от моста първото стопанство е на холандеца Питер Даркен, единствения неизселил се колонист. В схлупената стара къща живее той от тридесет и пет години. Тук застаря във вечна кавга с жена си, акушерката Анте Холандеза. Тук отраснаха и оттук заминаха след мъжете си по близки и да-

лечни краища трите му дъщери. Тук възмъжаха и тримата му синове, които са сега също пръснати из Бразилия. Старият Питер живее сам със сърдитата Анте. Всички го изоставиха. Само кашасата му остана верен другар. И неговата кашаса е от Мартино, но не е като кашасата на Рудолф и Антонио. Неговата е по-горчива. Защото Анте много му натяква – не толкоз от въздържателство, колкото от скъперничество. По-навътре са двамата приятели. Къщата им отвън е донейде запазена. Отвътре обаче тя е омрежена с паяжини, птици са свили гнезда в тавана. Бамбуковите тавани са изтърбушени и някой ден ще паднат върху главите им. Зад къщата са бараката и до нея курникът. От там нататък по равнината е тяхната гора, а по склона пасището. Другият им съсед е Филимоно Баптиста. Той често се отбива при тях. Много им е близък, много им съчувства. Постоянно им предлага пари под лихва, само срещу две на сто за месеца. Той е хитър старик. Полиците си не държи вкъщи, там всичко може да се случи. Напластил ги е под двойното дъно на коженатa шапка, здраво пристегната с подбрадника. Ляга и става с подвижната си каса. След Филимоно Баптиста са имотите на знатния род на Пенидовците: вдовицата Севастина по мъж Алварес, Алишандро Пенидо, Педро Пенидо и още неколцина, все хора с богато наследство. Къщите им са големи, имотите просторни, с много гори, пасища и добитък. Но няма при тях радост, нито живот. Род без щастие. Че наследството не ходи от съсед в съсед, а от род в род. Само преди половин година, когато двамата бяха съвсем нови, един бръснар от града застреля мъжа на Севастина заради някаква питомка на пансионите. Красивата жатобийка потъна в траур. Рудолф Хопе и Филимоно Баптиста я посетиха. Старият лихвар се надяваше да я омъжи за Рудолф, след като тя хвърли траура. Но други изпревариха. Голям имот и красива жена не могат дълго без мъж – и на четвъртия месец тя реши да се омъжи за някакъв свой познайник от моминските дни. Когато отиде за предбрачно свидетелство заедно с момченцето си – то имаше чудни къдрици, то беше най-красивото дете в Жатоба – докторът я задържа заедно с детето. И те вече не се върнаха. Изпратиха ги в лепрозното поле на седемдесет километра от Жатоба. Рудолф и Филимоно я видяха още веднъж, когато ѝ откараха покъщнина и дрехи с катърите. Тя нивга няма да се върне. Ето това беше наследила тя заедно с богатството си от своите бащи и деди.

Все по същия път се стига до шосето, което води от станцията за летния дворец на президента на Минас Жераес и до вилите, ресторантите, вендите около двореца. Там е и държавната ферма на бившия администратор на колонията, в която сега живее полицейският делегадо. Там не е обаче Жатоба, а Барейро, отдето носи името си и малката станция.

Прекрасен земен кът е Жатоба с широките и влажни низини край реката, с банановите и портокалови градини, с ананасовите плантации, с

вечно зелените и сочни пасища, кокосовите палми сред тях, шарените полянки край реката, дивата и непокътната гора и с кръста на отвъдния хълм, до малкото селско училище. JNJR пише на тоя огромен кръст, Jesus Nazarenus Rex Judacorum. Окитен е той с тенекиени петли, ръце, всякакви фигури, със спомени от свети събития и дарове на богомолци. Въздига се кръстът в делниците самотен и стар, забравен от всички. Мечтае за празниците. Тогава се събират жатобийците под него на месса или на фиеста, лумват огньове, пукат бомбички, фойерверките чертаят звездни пътеки през нощта, енориашите пеят молитви, ядат и пият, играят комар и танцуват цяла нощ и до зори, тия верующи от Жатоба, където няма църква, а само оброчище и кръст сред него.

Рудолф и Антонио бавно заспиват.

То не е сън.

Животно изтрополи. Сърна пробяга нейде наблизо. Кокошките в курника се разкрякат. Кучетата лавнат. Някакъв звяр се обади откъм гората. И колко още звуци има в нощта! А те са стопани. Сънят си е сън, но слухът е винаги навън.

Утре е неделя.

От някое време насам в неделя те не работят.

Бар „Авиадор“

Неделните следобеди и вечери са най-хубавите часове от живота им в Жатоба.

Прекарват ги в бар „Авиадор“ на станцията Барейро.

Барът на стария виенчанин Милер е истинско чудо на чудесата, особено в празничен ден.

Всяка кръчма с бакалия е венда, всяка кръчма само със спиртни и разхладителни напитки е бар.

Обаче кръчмата на Милер не е като другите градски и крайпътни барове.

Наистина в делничен ден тук е тихо. Пешаци присядат да си починат. Ездачи спират да уталожат жаждата на конете си с ведро вода, а своята с чаша ракия. Автомобил спре да си напомпа десет или двадесет литра газолин.

Но другояче изглежда барът в празнични дни. Старият Милер знае да създаде в своето скромно имение същинска виенска обстановка.

Още рано следобед от близките стопанства и селища, от Барейро и Жатоба, от Серкадо и от Калафати тръгват за бар „Авиадор“ младежи пешаци и ездачи с накитени коне, весели семейства в каруци и кабриолети, шумни компании в камионетки и частни коли. От града пристигат такси-

та с почетни гости. В стаите на бара се разполагат възрастните и семейните. В открития навес на кегелбана германците от Бело Хоризонте се състезават с дървените кегли и студените бирени бутилки. В танцовия салон, около люлките и стрелбището, в беседките и алеите на парка и далеч из поляната зад него лудуват младите. Вътре в бара стар виенски автомат произвежда за един металически тустон чудни стари валсове. В танцовия салон бумти джазът. Около беседките, по алеите и на поляната зад парка е царството на грамофоните. И люлките са снабдени с латерна. Из каруселa също се лее музика. А на стрелбището наградата за точния изстрел е най-често цяла мелодия, изсвирена от потайни механизми.

Те не са семейни, за да седят в бара. Не играят кегелбан. Не са и младежи, да се шляят по люлките и стрелбището. Нямат със себе си дами за в танцовия салон. Тяхното място си е обикновено край градинския дансинг, между дърветата. Там си пият бирата, оттам се любуват на младостта около тях.

– Това момиче ми напомня Лизелот. Само че тя беше по-едра и с други черти на лицето... – пали цигара Рудолф. – Тук се чувствам като в Райнланд.

Палавата дъщеря на богат фермер от Барейро е сложила главата си на рамото на загладен момък от града и влюбено го гледа.

– Щяха да се женят, но старият не даде зестра. Годеникът пък не се съгласи да я вземе без зестра.

– Такова момиче и зестра!...

Тя шепне на момъка. Той клати глава: не. Може би тя го пита кое обича той повече – нея или зестрата.

Поглъщат с очи всяко нейно движение.

– Как би се всичко променило, ако се оженим! Не искам за себе си никаква зестра – умува Рудолф. – Голяма грешка, че не повиках навреме Лизелот. Много се обичахме с нея. Една любов... – играе си той с цигарата. – Една любов е най-прекрасното, което мога да си представя.

– Стана дума при дона Розалинда за тебе. Наскоро ѝ пристигна една палавка от Монтес Кларос, една такава сладка и височка. Казва се Клариса. За първи път влиза в пансион. Тя много се заинтригува.

– Това не е любов. Такива и в Нова Лима ги имаше. Получим ли заплатата, те пристигаха от Бело Хоризонте. С куфарче, мушама, чадърче. От омнибуса право в хотела. Два-три дни се бутаме по вратите им. После те си отиват, а ние пак долу – спим и работим, работим и спим. Но то е, за да се спи леко, да ги няма сънищата. То е, за да не напуснем мината и тръгнем по градовете. Любовта се ражда в душата, а не в леглото. Тя води към брака. Децата са нейният венец.

Рудолф Хопе бавно отърсва пепелта от цигарата си.

Веднъж пред бара спира дългата кола на италианеца Рикардо, който има гараж и работилница в Бело Хоризонте. Знаят се с него от „Типтоп“. Милер посреща гостите, води ги в парка. За тях е запазена отсрещната кръгла маса. Сядат. Възрастен мъж с жена си, три сеньорити, един подофицер с тях – голямо семейство! – и Рикардо.

Моренатa, която седи точно срещу Рудолф, прилича на Алмеида. Само че онази е горда, а тази приветлива. В очите на индианката гори див огън, очите на моренатa са весели. Момичето от пансион „Кристал“ не признава рокли и се облича в копринени шалове, които падат от раменете до петите. Момичето отсреща е пристегнато в светла рокля с много цветчета по нея.

Алмеида никога не се смее.

Глория се усмихва леко и едва забележимо на Рудолф, който съсредоточено я наблюдава.

Той е неузнаваем.

Движенията му са отмерени, очите пълни със светлина. Седи изправен. Когато говори, не си криви устата. Нито следа от суровото му лице и бръчките по него.

– Онова момиче отсреща е също като Лизелот, макар да е тъмнооко.

Рудолф Хопе е влюбен.

Той никога не е бил красавец. Но сега е красив. Вдига потайно чашата си и гледа Глория. Пие за нея. Тя сияе. Зъбите ѝ радостно светят.

Рикардо не е вчерашен и надушва, че тук става нещо. Понавежда се интимно към Глория, подмята ѝ някакви закачки, тя уж го заплашва, но после му прави знак с глава, че няма нищо против. Рикардо става и иде право към двамата.

– О, Рудолфо и Антонио, мои амигос, защо седите тъй сами? Елате при нас. Сеньор Даниело Машадо и дона Луиза ще се зарадват да се запознаят с двама чужденци. Елате да ви представя и на моята годеница Беатриче, както и на двете ѝ сестри – веселата Ника и влюбчивата Глория, и двете славни веселячки.

Глория не дочаква Рудолф да ѝ подаде ръка. Тя първа протяга своята.

– И трите сеньорити все ваши дъщери ли са, сеньор Даниело?

– Малко ли са три? Повярвайте, сеньор Антонио, по-лесно е да имаш рота момчета, отколкото три дъщери, готови за омъжване!

По-късно Даниело Машадо се развеселява много. По всичко изглежда, че и втората дъщеря Глория е на път да го облекчи от грижите за нея.

Рудолф не е забравил да танцува. Той валсира, наистина малко по старата мода. Но затова пък с много настроение.

Тази нощ те се връщат в Жатоба щастливи. Грамофонът свири до зори. Но не пеят и не маршируват с Андреас Хофер, не се унасят и не плачат с горския хор.

Чертаят планове за бъдещето.

– Добре ще бъде да купим бамбукови рогозки и да сменим тия дрипи, които висят от таваните. После ще се запретнем и за три дни ще боядисаме къщата. Нека светне – и отвън, и отвътре. На авенида „Афонсо Пена“ откриха нов голям магазин за мебели. Евтиния. С две контос де райс ще имаме маса, легла, столове, гардероб. Още половин конто за кухнята – и ще се отсрамим пред съседи и познати. Все нас канят, ние никого не сме поканили. И всичко на месечни вноски, ще го изплатим в две години.

Рудолф заминава сутрин по тъмно и се връща едва вечерта. По нищо не напомня прежния Рудолф. Той е винаги бръснат, весел и докаран. Даже прекалява: обущата и ботушите му са вече на калъпи, дрехите на нарочни закачалки, бельото наредено като прикя по рафтовете на новия гардероб.

– Антонио, стани и ти наново европеец. Не е домът ни старият коптор. Променихме обстановката, време е и ти да се промениш. Подреди си нещата, разтреби леглото, намажи си ботушите. Да не се червим, ако ни дойдат гости.

– Дреболии, Рудолф! Трябва да превозим пенюгите. Над сто кубика са. Много пара. Ако се забавим, хората ще се откажат от сделката. Време е да намерим камиони, които да ги откарат в града. Ако можех да се отделя оттук поне за ден-два, бих се заел и с това. Но не мога.

– Зная, зная. Пооткъснах се от работата. Но седем години не съм почивал. За първи път светът ми се струва красив и живея човешки. Ти имаш ли нещо против, ако сватбата стане към края на месеца?

– Какво мога да имам против?!

– Когато Глория дойде при нас, всичко ще тръгне на добре. Аз вече разпределих къщата. Тези две стаи за нас. Общ хол. Ще го наредим за дневна. Тук пък ще бъде твоята стая. А крилото ще преградим със стена, ще му направим отделен вход – едната стая за прислуга, другата за склад. Нали е добре? И Глория мисли, че така ще бъде най-удобно. Тя ще работи. Казвам ѝ, че ни е достатъчно, ако само наглежда птиците и води домакинството. А тя избухва: „Мигар не мога и аз да помагам в градината? Ще поливам разсадите, ще бера за пазара, а на мотика също ще се науча да работя“. Не искала да ни бъде в тежест. Ха-ха, в тежест!... И как те уважава! Постоянно разпитва за теб: къде си скитал, какво харесваш на момичетата от пансионите, не мислиш ли и ти да се жениш. Много е любознателна. „Да не го измъчва някоя нещастна любов?“ – пита ме вчера. Аз, разбира се, почнах да се смея: Антонио и нещастна любов!

– Тя е права. Отдавна не съм бил при Алмеида и съм тъй нещастен...

– Отзарана Розалинда, търговката на момичета, се позавъртя край сергията. Искаше да ми каже нещо. Но Глория беше при мен. Аз се престорих, че не я виждам. И тя се махна. Рикардо също се отбива понякога. Какъв е веселяк! Той и Беатриче ще се венчават идната неделя. Канят те на сватба.

– Благодаря.

И умът, и сърцето на Рудолф са запленени.

По Нова година в Жатоба пристига нов човек.

Глория, съпругата на Рудолф Хопе.

Те стават по тъмно, но тя става преди тях. Докато впрегнат и натоварят каруцата, тя им приготвя закуска. После Рудолф заминава за пазар, Глория се прибира в стаята си, Антонио слиза на реката при своите капани за риба, сяда на влажния бряг и пуши първата си цигара.

Животът на задомения е съвсем различен от живота на самеца. Мислите и желанията им са други. Но заедно с Рудолф незабелязано и Антонио се преобразява. Не пие както преди, не се носи занемарен и нечист. Веднъж в седмицата пред стопанството спира камионът на „Антарктика“ и стоваря няколко тарги бира. На обед и по вечеря те пият чаша или две. Кашасата забравиха. А заедно с нея забравиха и тенекиения грамофон с единствената плоча. Имат си книги. Те са наредени на малка етажерка в стаята на Антонио. След вечеря четат. Каква наслада да надникнат в чуждите съдби из своята малка крепост! Стаите и холът са пълни с покъщнина. Не е ли смешно, че Рудолф и Антонио, които само допреди година се хранеха на сандъка, сега имат до пружинените си легла нощни шкафчета? По прозорците висят пъстри пердета. Не ги тормозят вече мухи и москити. Навсякъде е чисто. Няма бълхи, нито мравки или кокошинки. Около къщата пътека, насипана с пясък. В ъгъла на двора направиха беседка, засенена от пълзящи растения. Дворът е засят с цветя. Къщата е отделена от градината с гъста телена мрежа.

Рудолф си има съпруга, Антонио си купи кон за езда.

Глория се грижи за катърите и за коня. Тя гледа кокошките и кучетата. Тя следи къде са се явили мравки, за да ги унищожи навреме, преди да са направили пакости. Все тя готви храна за работниците – така те им излизат много по-евтини.

Истински щастлив в тоя дом е Рудолф Хопе. Като ергенин той се възмущаваше от дъждовното полугодие. Но тъкмо сега, през дъждовете, младоженските дни и нощи са най-наситени с любов. Глория се грижи еднакво за двамата. Антонио се чувства задължен към нея и се старае с дребни невидими услуги да ѝ се наплати. Тя веднъж спомена, че много обича прясна риба. И той направи капани за риба по всички подмоли

край техния бряг. Всяка вечер след работа слиза на реката да ги зареди, всяка сутрин осъмва долу. Често донася някой сом, шаран или елдорадо.

Реката в тия последни дъждовни седмици е все още голяма и мътна, но водата ѝ е стихнала и сънна.

„Каква мирна река!“ – би рекъл някой. Но Антонио я познава. Той се вслушва в глухото бълболене под брега – и тоя шум съвсем не е тъй невинен. Само един пороен дъжд може да превърне мирната вода в стихия. Тогава бълболенето ще се преобрази в диво бучене, бреговете ще станат пак тесни и ниски, водата ще се понесе с грохот надолу и тежко и горко на ония посеви и къщи, които се случат в нейния път.

Обича да седи дълго край нея.

Има нещо сродно между тая вода и неговия живот в семейството на приятеля му.

Съзорява се. Хладно е. Горе, над къщата, се издига дим. Там, в кухнята, е Глория.

Дано има риба в капаните, че да я зарадва!

Разходка в планината

Една неделна утрин той оседлава коня и отива към планината, към Сера Гранде.

Отсамните склонове са стръмни и каменисти. Възкачването е трудно. Конят се изпотява из врязаните в скалите пътеки. Но щом прехвърля превала, пред Антонио се разгръща море от тъмни гори, загадъчно и нямо.

Слиза от коня, пуска го да пасе в разлюления от вятъра простор, сяда на черната гранитна скала и съзерцава ширинето.

Както необозрима е тая гора под него, тъй непознат му е утрешният ден.

И все пак гората е прорязана от невидими пътеки, които водят на запад, към Нова Лима.

Потоците по западните склонове са уловени още при изворите от английската минна компания, те слизат в широки равни вади, врязани в склоновете на планината, за да промиват в мината злато, мед, антимон.

Но сега той няма време да мисли за мината, нито за английската компания. За нищо друго няма да мисли, само ще диша свободно.

Изправя се, слага ръце на устата и вика:

– Еооо! Еооо!

Каква гордост за нас, хората, да чуваме гласа си, отекнат от тия върхове и скали, от доловете и горите!

Когато ехото замира, до слуха на Антонио достигат далечни удари на секира.

Там някой работи. Кой ли е той?

Повежда коня. Навлиза в гората. Как би се радвал, ако познаваше всички тия дървета! Опитва се да ги различи. Тук-там открива някое пао де фейро или пао д'арко, някое желязно или арково дърво, и им се радва като на свои познайници. По-надолу стига до евкалиптовите гори. Те му напомнят старинни църкви с многохилядни колонади.

Вади ножа, драска на един ствол:

Антон Викторов. Жатоба. 19 юни 1932.

Тия драскотини ще се вглъбяват и ще растат.

И когато някой друг беглец от живота мине тук след десет или двадесет години, ще спре удивен под огромните букви, в които ще разрасне дотогава името на Антонио, ще се замисли и ще пожелае да отгатне кой е бил и как е живял – но напразно.

Колко малко се познават хората помежду си!

Ето, приятелят му и той.

Само допреди осем месеца се бунтуваше Рудолф Хопе против своята съдба и бленуваше за родината си. После се влюби, ожени се и стана най-безропотният човек в света. Но завинаги ли? Не става ли в него нещо скрито, не е ли той напоследък странно мълчалив и прикрит?

А кой е тоя Антон Викторов?

Заробен ли е от тъмни сили, които го не оставят никъде да спре, или е само човек с неуседнал характер?

Един другиго се не познават тия двама близки другари, пък и всички хора. И как би могъл да отгатне нещо вярно за Антонио оня бъдещ пътник, който ще чете тук неговото име?

Шум от строшени съчки скъсва конеца на мислите му.

Озърта се предпазливо.

Горе, в короните на дърветата, се крие някакво животно. Но къде е, дявол да го вземе, и какво е?

Най-после го открива.

Иззад един ствол наднича тъмнокафява маймуна. Тя го разглежда със също такъв интерес, с какъвто сега и той разглежда нея. Отстъпва към коня си, полека откача пушката. Но защо ли ще стреля на тоя звяр човекоподобен? Какво лошо му е сторила? Не е ли и маймуната един друг Антонио, жаден да опознае всички тайни?

Такива са хората.

Едно животно мирно го наблюдава. Нито кожата, нито месото биха му послужили за нещо. Туземците го имат за свещено, те го зачитат като човек и никой никога не убива маймуна.

А още в първия миг посегна към пушката.

Антонио, Антонио...

Тръгва. Маймуната се движи редом с него. Той върви по пътеката, тя скача от дърво на дърво. Щом той спре, за да я погледа – и тя спира, все тъй скрита зад някой ствол, с облещени очи и голяма плоска муцуна. Той се навежда, разчупва един сух клон, замеря я. Тя се крие зад дървото и щом парчето отминава, подава глава от другата страна.

– Хейй! – вика той и маха с ръце. – Къшшш!

Тя не му пречи, няма никакви намерения да влиза в кавга с него, той не се страхува от нея. А от себе си.

Бои се да не се съблазни и я застреля.

Това кръвожадно чувство е ли у всички хора, или само у някои?

Ето, нà, тази сутрин той оседла коня и тръгна към Сера Гранде, макар че снощи Рудолф и Глория го молеха тъй сърдечно да прекара неделята с тях. Избяга, защото се боеше да остане сам с жената на приятеля си.

И имаше защо да се бои.

Когато Рудолф замина за града, Антонио не мислеше да излиза надалеч. Легна отново. Но не можа да заспи.

Той чувстваше, че на няколко метра от него, през две стени, будува в леглото си младата жена, нежна и топла.

Тя е съпруга на приятеля му. Те се венчаха само преди седем месеца. Обграждат го с толкова внимание. А той лежеше в леглото и мислеше какво ли ще стане, ако отиде при нея и я прегърне, започне да я целува и я завладее – било с ласки и любовни думи, било със сила.

Нещо го възпираше.

Но по-силно от тая спирачка на съвестта беше съзнанието му, че живее далеч от хората, живее и само работи като каторжник, а има нужда също от любов.

Затова избяга.

Не е ли същото сега с маймуната?

Замеря я с по-големи парчета. Накрая тя изчезва в гората.

А утре ще бъде пак сам с Глория. И вдругиден. И винаги.

Къде ще бяга всеки ден от себе си?

Ударите от секирата са по-близки.

Пеперуда лети в просека на пътеката и играе около него и коня му. Тя е голяма колкото две длани една до друга. В нейните крила са съчетани най-прекрасните цветове на тропика. Ловците ловят тия огромни горски пеперуди и ги пращат в големите градове. Там майстори режат от крилата им цветни отрезки и облепят стъкла със сладникави пейзажи. В една само пеперуда намират те цветове за море, за планини, за палми и за приказни дворци.

Веднъж, преди доста време, преди още да стане градинар, Антонио отиде в Нова Лима за работа. Вместо работа той намери там англичанина

Вили Джеймс. Същински англичанин, макар че в него няма нищо английско. Дребен, подвижен, общителен, Вили Джеймс мрази Англия, защото тя го бе прогонила на хиляди километри от удобствата на английския остров. Възмутен и сърдит на всичко английско, той отказва да работи в мината, живее напук на своите сънародници, дружи само с туземци, създава и ръководи джазови оркестри, които свирят композирани от него танци и шлагери през карнавала, по вечеринки и рождени дни. Той издава своите танга, фокстроти и маршове, те се търсят на пазара и той печели добре. Но и англичаните го мразят, защото унижава достойното име на Британия. С този Вили Джеймс остана Антонио цели двадесет дни. Той го въведе в живота на тия гори. С него за първи път врязаха имената си на евкалиптите. Вили Джеймс вкара Антонио и в пансиона на дона Розалинда.

Англичаните от Нова Лима казаха:

– Имахме си един цар на вагабонтите и той се казва Вили Джеймс. Сега си имаме двама, вторият се нарича Антонио.

Тъкмо в ония дни вестниците съобщиха, че Едуард Алберт, принц Уелски, който обикаляше южния свят, ще споходи Бразилия, а навярно и Бело Хоризонте. Когато Вили Джеймс научи новината, той се загледа иззад роговите си очила в неизвестна посока и тропна нервно с крак:

– О, как мразя и него, и баща му! Ако го срещна, ще му покажа кой е Вили Джеймс!

Само три дни по-късно Нова Лима очакваше английския престолонаследник.

Рано сутринта Вили Джеймс повика Антонио. Долу чакаха два оседлани коня.

– Да идем да посрещнем принца – заговори тихо англичанинът. – На десетия километър по шосето за Бело има хубава гора и брегът е висок. Там няма стража.

Те препуснаха нататък. Спряха в гората. Вързаха конете. Седнаха край шосето.

Откъм Бело Хоризонте пристигна най-напред полицейска кола, след нея минаха военни мотоциклети, после няколко коли с офицери. Уелският принц седеше в колата си заедно с един бразилски генерал. И двамата в бели униформи, с тропически каски.

Вили Джеймс грабна гарсонетката си, размаха я и почна да крещи:

– Да живее Англия! Да живее кралят!

Престолонаследникът отдаде чест.

Ескортът отмина, а Вили Джеймс още махаше гарсонетката и цял трепереше от възбуда.

– Бях се приготвил да му извикам долу Англия и кралят – оправда се той. – Но излезе съвсем друго.

Същински англичанин, макар да няма нищо английско в себе си освен кръвта.

Вили Джеймс поздрави лани през карнавала онази Лиджия, която Антонио все още помни. Защо да не го споходи?

Излиза на равния земен път край една от вадите. Възсяда коня, пуска го в равен галоп.

Ударите от секирата идат вече отляво, из дола. В дъното на тоя горски свят работи дърварят, който го подмами насам.

– Еооо! – вика Антонио надолу. – Къде си?

Ударите не спират, но един близък глас се обажда:

– Какво желаете?

Антонио се опитва да види човека, който отвръща, но между тях е непрогледна гора.

– Далеко ли е до Нова Лима по тоя път?

– Само четири левги.

Три левги от Жатоба до билото, две от билото до тук, още четири до Нова Лима. А там е Вили Джеймс. Той познава Лиджия.

Отпуща юздите. Конят го понася надолу.

Нощува при своя приятел.

Лиджия е дъщеря на фермера от Сертон Еврипидис де Паула. Вили Джеймс е гостувал в тяхната ферма. Те имат къща и в Бело Хоризонте. Голямо семейство са, винаги има някое от момчетата, което следва там университета. Най-възрастният от братята, Джон де Паула, завърши висшето земеделско училище. При него беше лани Лиджия. Вили Джеймс е много близък и с техния зет Бернардо Маскареняс. Славен мъж. Той е сега в Бело Хоризонте. Ще ги запознае в сряда. Ще прекарат хубава нощ в „Типтоп“ и в кабарето – там Алмеида ще играе новия танц „Робинята“ на Вили Джеймс – а след това при танцьорката и другите момичета в пансион „Кристал“.

Сутринта Антонио поема из късите пътеки през Сера Гранде. По обед стига в Жатоба.

Писмо от юг

Рудолф Хопе е в града.

Антонио пуска коня в пасището, преоблича се набързо и отбива вадата, за да полива.

Глория пита дали е закусил. Той мънка някаква благодарност. Почва работа. Бос е, по риза. Уморен и недоволен.

– Мога ли да ти помогна? – иде Глория при него.

– Ти да ми помогнеш? Глупости!

– Защо си тъй лош с мен?

Очите ѝ са зачервени.

Добре живеят те тука – Рудолф мълчалив, Антонио начумерен, тя разплакана!

– Аз да съм лош с теб? Глория, как можа да кажеш това? Защо не прекараш десетина дни в града, при вашите?

– Къде беше вчера, Антонио?

– Далече оттук. По лична моя работа.

Откъм пътя трака каруцата.

– Той си иде – вслушва се Глория нататък. – Не е добре да види, че разговаряме. Ти нали не ми се сърдиш?

Тя му се усмихва и леко изтичва в къщата.

Антонио се замисля.

– Хубав ден днеска, цените отлични – разпряга Рудолф. – Само на нашата сергия имаше зеле и домати. А за тебе нося писмо. Да, да, писмо имаш. Готово ли е за обяд?

– Глория е вътре. Навярно е готово.

– Остави водата. Ела да обядваме, после ще поливаме на две мотики. Ти къде се изгуби? Мислех, че си в града и ще се отбиеш на пазара. Искаше ми се да поскитаме заедно.

– Ходих до Нова Лима. Много ти здраве от Вили Джеймс.

– Благодаря. Той е единственият англичанин, когото не мразя. Аз пък видях Розалинда. Дойде и попита за теб. Обещах ѝ да идем някой ден двама. Онова момиче било любимка на пансиона.

– Кое момиче?

– Клариса. Русото, от Монтес Кларос.

– Рудолф, що за брътвеж?

– Ти сам ме убеждаваше, че там се прекарва весело.

Глория реди масата. Антонио чете писмото. От полякинята Ванда Козловска е. Прекараха заедно няколко дни в емигрантската контрола на Острова на цветята, слязоха заедно в Рио де Жанейро. Пита как е и какво работи. Там, в Сан Паоло, дето е сега тя, се намирала всякаква работа. Не иска ли да иде там? Тя има много познати, между тях и българи. Възпитава децата на един търговец. Праща и портрет.

„Може би лесно забравяш добрите си приятели – пише тя, – затова ти пращам портрет, че да си спомняш по-често за няколкото ни хубави дни в Рио и на Острова на цветята.“

А най-отдолу:

„Твоя Ванда“.

Негова?

Бяха се увлекли малко. Прекараха в един и същи хотел пет или шест дни. Може би и занапред щяха да останат заедно. Но нали е полякиня, тя

почна да плаче от носталгия и ревност, всеки час го измъчваше да ѝ разправя, че само нея обича. Дори когато мълчеше, тя непрекъснато въздишаше, ту гласно, ту скришом. Любовта им бързо се преобрази в мъчение. Тя получи писма от свои познати и замина за юг. Той си тръгна по своите пътища. Две картички с изгледи от Сантос, това писмо сега – и „твоя Ванда“.

Да, но поне да беше тука.

Глория го наблюдава.

Той се усмихва, прибира портрета и писмото в плика, слага го под чинията.

– От една позната. Имам толкова връзки, и тук, и навсякъде... – обяснява той многозначително.

Рудолф яде.

– Ще ни напускаш ли? – пита плахо Глория.

Гръм от ясно небе.

Антонио хапе долната си устна, за да се опомни.

Какво значи това? Какво иска да каже Глория? Те може би се надяват, че той ще си иде, а той още стои? Ето отде иде тяхното лошо настроение.

Те са младо семейство. Имат си свой живот. Мислите им са други. Идеалите, плановете други. Той е неустановен човек. Опасен за спокойствието им. Между Антонио и тях постепенно, без сами да желаят, ще се издигне стена. Естествено е в себе си да очакват, че той ще ги напусне. На всичко отгоре и днешната случка – тя се пази Рудолф да не ги види заедно. Значи той вече се съмнява в тях. На нея прави може би сцени на ревност, а сам той се кани да тръгне по пансионите. И всичко това заради Антонио!

– Да, Глория. Наскоро ще се разделим. Един мой познат, фермер от Сертон, ми предлага нещо грандиозно. Не сме уговорили подробностите. Но планът е толкова голям.

– Какво ще правиш в Сертон? – намесва се Рудолф. – Ти знаеш ли кое наричат бразилците Сертон?

– Все ще да зная, щом мисля да ходя там. Високото плато от Минас Жераес докъм Гояс и Мато Гросо, то е все Сертон.

– Добитък ли ще купуваш там? Сертон е пасища, скотовъдна земя, Сертон е планини, гори. Там живеят каубои. Огромни ферми, всяка от които отглежда хилядни стада за кланиците. Сертон е страната на буйните хора, на ловците, на закона на по-силния. Там няма чужденци, няма и работа за чужденци.

– Тъкмо затова ще ида там.

Рудолф продължава натъртено:

– Не очаквах! Ако ти е неприятно да останеш с нас, кажи ни го направо. Стопанството намери ти. Имаш повече права от нас. Остани ти тук, ние да се махнем. Мене и без това тоя живот ми е до гуша!

– Трябва да ме разбереш правилно – горещи се сега Антонио. – Когато почнахме да работим, тук беше пустош, гора, дивотия. Работихме здраво. Създадохме градината. Сега е наистина по-леко. Но не е вече борба, а градинарство. Защо сме двама тук? Само за да си пречим. Един стига. Аз обаче не ще остана. Самичък в тоя дом, като градинар – все едно да се самоубия. Искам да нямам никакви задължения, да живея свободно, както живеят сертонците. Вчера бях в гората. Съвсем самичък бях и всичко обмислих. Претеглих се колко струвам. Рекох си: затова ли се махнах от Европа, за да стана зарзаватчия в Новия свят? Не е този живот за мене. Такъв живот никога не съм намислял да водя. Това е. Ако и там се занимавам със земеделие, няма да садя никакви моркови и чушки. Нито бамя, нито черна ряпа. Ще пресушавам блата, ще ора с трактори неизмерими пространства – хиляди декари, алкери... Искам да се почувствам силен и необходим за другите. А къде може човек да разгърне силите си освен в Сертон?

– Аз също имам един план и исках да ти го кажа. Ние трябва постепенно да се откъснем от градинарството, да минем към търговия.

– Да стана търговец? О, Рудолф, никога!

Глория едва се докосва до ястието.

Антонио се обляга на стола, гледа през прозореца към Сера Гранде, към Нова Лима и още нататък, далече на запад, към Сертон.

С Рудолф разговарят наново, когато почват да поливат на две мотики.

– Време е да вадим картофите! – засича Рудолф своята вада. – А ти със заминаването не бързай. Може да ти дойде друг ум. И аз не обичам градинарството като занаят завинаги, но си мисля, че засега то е все пак по-добро от мината. Намерих една камионетка. Съвсем запазена, моторът нов. Продават я за три контос де райс. Какво би казал?

– Купи я.

– Но ако останеш! Ще вземем камионетката, ще намерим градинар на заплата, за да ръководи работата, а ние ще закупуваме чужда стока и ще търгуваме на пазара и в града. Искаш ли?

Глория

Вторник сутринта работници няма. Диа санта е, някакъв от многото празници на католишкия календар, и хората празнуват.

Глория е вкъщи.

Антонио полива.

Водата шумоли в краката му. Земята жадно я поема. При всяка нова фитария той прекарва няколко минути облегнат на мотиката, докато водата залее.

Как случайно се реди неговият живот!

Допреди двадесет и четири часа наум не му идваше да напуска това земно кътче. Едно случайно запитване – и ето го сега запленен от мисълта да тръгне пак по непознати пътища. Но накъде? Да остане ли в града? Или да замине за Сан Паоло при Ванда Козловска и нейните весели компании? Какво би било, ако наистина се вдигне и иде в Сертон?

Глория излиза на двора, изтърсва постилките и се прибира.

Антонио облажава Рудолф.

Една жена като Глория, с нейната работливост и привързаност към къщата и мъжа, би подредила завинаги и неговия живот.

Но защо е тъжна? Защо е пак плакала? Какво става между тях?

Глория полива цветята в двора.

Облегнат на мотиката, той съзерцава жената на своя приятел. Тя оставя лейката, изправя се, вдига високо двете ръце и оправя косата си. Вижда, че той я наблюдава – остава за малко неподвижна, с вдигнати ръце, после взима лейката и иде за вода.

Тя тихо му казва:

– Прелива...

Водата отдавна е напълнила фитарията, пробила е брягчето, тече в съседната леха.

Антонио бързо я оправя.

Чувства се тъй отпаднал.

Глория е на две крачки от него.

– Приготвила съм ти закуска – усмихва се тя смутено. – Тук ли да я донеса, или ще дойдеш вътре?

Те са сами. Жатоба е в празнична дрямка.

Долу, в завоя на пътя, между бананелите, прозира покривът на стария Питер Даркен. Далеч зад него, отвъд кокосовите палми, там е вендата. В отсрещния хълм, високо над тъмната корона на гората, стърчи кръстът. Наоколо има живот. Той се чувства в покривите, в пътя, в кръста. Но хора са само те, Глория и Антонио.

Отбива водата, отърсва си краката и оставя мотиката.

– Стана ли време за закуска?

– Девет часът е.

– Не забелязах как мина времето.

– Ти много работиш. Цял ден си на крака. Не бива тъй. Аз мога да поливам, а ти хапни и почини.

– Ти си гледай твоята работа. Дай закуската тук, няма да влизам вътре.

Обляга се на вратичката и чака. Глория изнася банички. Те са зачервени, бухнали, посипани със захар. Той просветва. Чудесни банички! Взима алчно една.

Очите на Глория са тъмнокафяви. Не са тъжни, но и весели не са. А влажни и добри, предани. Той не издържа погледа им. Яде и гледа в тавичката. Тя я държи пред него, а ръцете ѝ треперят. И неговата ръка трепери.

Оставя баничката и се старае да говори с най-обикновен глас:

– Много са вкусни, но не ми се яде.

– Те всичките са само за теб... – задъхва се тя.

– Ти много се грижиш за мен.

– Някакви банички...

Тук, пред светлия дом, в който приятелят му изгради втората си родина, на Антонио става ясно, че не от днес и вчера, а откак Глория е между тях, той я желае. Никакво бягство в планината не ще угаси това му желание. То е по-силно от разсъдъка, то е сломило волята му. Глория знае това. Тя го обича. Плакала е вчера, защото го нямаше. Плакала е тази сутрин, защото ще ги напуска.

– Да влезем... – моли се тя и тръгва пред него. – Вътре е хладно. Ще седнем. Ще си починеш. Искам и нещо друго да ти доверя. Тъкмо сме сами и няма никого наоколо.

Влизат.

Тя стои сред хола. Нищо не му казва. Тя чака.

Досега сляп ли беше?

Уверено и спокойно заключва той вратата, затваря прозорците на своята стая. Връща се при Глория, прегръща я през раменете и я води вътре. Притиска младата жена към гърдите си, жадно я целува.

Тя шепне:

– Кажи ми истината – и ти ли ме обичаш?

Когато наново отваря вратата и прозорците, навън нищо не се е променило, само слънцето е с един час по-високо.

Сядат в хола и бавно закусват. Разговарят за най-обикновени неща – за парите на Филимоно Баптиста, за доматите, които трябва да се прекопаят, за радиото, което ще купят на изплащане. Глория не издържа тоя разговор. Тя се свива в стола. Ръцете ѝ лежат на бялата покривка като изваяни. Сякаш очите ѝ само са живи. Очите и устните:

– Много те обичам, Антонио, никого не съм обичала повече от тебе. Когато седнахте при нас в оня неделен ден, бяхте ми еднакво скъпи. Каква радост беше за мен, че Рудолф ме залюби! Сега съм негова жена и не мисля за него, а за теб. Но какво да правя? Той е нежен, внимателен, той е най-добрият мъж. Аз съм лоша. Не обикнах него, а тебе, защото си непокорен и буен, не мечтаеш за богатство, нито за спокойствие, а за простор. Познах себе си, но късно. Не мъж като Рудолф трябваше да диря, а някой скитник, някой златотърсач – с него навярно щях да съм по-щастлива. Антонио, не заминавай. Остани тук.

– Нямам работа тук.

– Не ме ли искаш вече? Насити ли ми се?

– По-скъпо от всяка любов е приятелството ми с Рудолф. С него сме другари много преди да срещнем теб.

– С другарство може да се създаде градина или търговско сдружение, или имот. Любовта, Антонио, тя е животът. Чрез нея се създават хора. Тя е повече от другарството. Не ме оставяй сама. Аз ще служа кротко на двама ви. Ти си обичай него като другар, аз ще обичам теб. Нищо няма да искам. Само ще чакам. И зная, че ще дочакам моето щастие. Защото истинската любов не може да се угаси. Тя ще пламне, колкото и да я прикриваме. Не ме е страх, че мъжът ми някой ден ще узнае нашата истина. Ако искаш, аз още днес сама ще му кажа всичко. Жена съм му и той има право да ме убие. Нека ме убие. И от това не се боя. Но искам да бъда заедно с тебе. Другото ми е безразлично.

– Мислиш ли, че мога да бъда толкова подъл с него?

– Зная, че не можеш да бъдеш тъй жесток с мене.

– Заминава утре.

– Аз? Какво ще правя аз?

– Казах ти: ще останеш тук, при мъжа си.

– А нашето дете? То къде ще остане?

– Какво дете?

Тя е все тъй неподвижна:

– Детето ни от днес, то къде ще остане?

– О, Глория, детето... Ти ще си имаш дете и може би не само едно, а няколко деца, но не от мен, а от мъжа си. Много си млада, за да ги разбираш тъй добре тия неща.

– Дете от Рудолфо? О, не, Антонио. Аз наистина съм още млада, но затова пък съм жена. Искам да имам дете от тебе и зная, че ще го имам. То ще бъде мъж. Ще носи твоята кръв и моята. Ще има сини очи и черни коси – такова го искам и такова ще го родя. Антонио, смили се. Не си отивай. Ако не заради мене, то заради него.

Той става.

– Приготви ми нещата. Нареди в куфара само онова, което имах преди вашата сватба.

И Глория става.

– Да събера ли и моите неща? – прегръща го тя.

– Аз ти казах вече.

– Но, мили, когато някой ден пристигна при теб, ти нали няма да ме изпъдиш?

– Искаш ли да се разкайвам за това, което се случи днес?

– Не ми се сърди. Ако съм натрапничава с молбите си, то е, защото те любя.

По обед, преди Рудолф да се върне от пазара, пристига автомобилът на Рикардо, пълен с млади хора.

Днешният празник – Сан Педро – не е от най-обикновените и в бар „Авиадор“ се подготвя голямо увеселение. След обеда всички заминават за там, танцуват и играят, стрелят и се люлеят.

Двамата мъже и Глория се прибират, възбудени и уморени, късно вечерта.

Те са за последен път заедно.

Една страница от живота им се прелистя – дано следните са за всички по-добри и светли.

Глория се затваря в спалнята. Антонио и Рудолф остават до късно.

Цялата нощ лежи Глория в леглото си, втренчена в тъмнината.

Когато ги изпраща на утрото с каруцата за града, тя прилича на сянка.

Рудолф Хопе е навъсен, устата му е изкривена, както някога през тежките дни, челото му е насечено от дълбоки бразди, както някога през миньорските години.

– Трябва да си уредим сметките – замахва той с камшика.

– Всичко е у мен. Ще отседнем при Дебелия Фрице.

– Обаждай се понякога.

– Не само ще се обаждам, а и на гости ще ви дойда. Да видя теб и Глория, да се порадвам на детето ви.

– Детето!...

– Какво?

– Щастието, драги, никога не иде пълно. И аз много се надявах за дете, но надали ще го бъде. Да беше почакал още няколко месеца. Може би щяхме да намерим друго разрешение. Ти да останеш тук, Глория да се върне при майка си, а за мене в мината има място. Още не е късно. Размисли. Ако само речеш, ще карам назад.

– Ти непременно ще имаш дете.

– Възможно е, но вече слабо се надявам. Цялата тази история с моя брак почва да ми се струва съвсем излишна.

– Казвам ти: непременно.

– Уверя ли се, че ще останем бездетни, ще се махна оттук в някоя тъмна нощ, само с един стар куфар, както ти се махаш сега. Не забравяй едно: аз съм вече на тридесет и седем, нямам много време за чакане.

Глория е на двадесет.

Вече е светло.

При станцията шосето е затворено. Те чакат.

Слънцето изгрява.

Минава експресът за Рио де Жанейро. Прелита край тях като бесен. В белите квадрати на прозорците се явяват за миг очертанията на пътниците.

– Все ще изкарам от тая градина пари за един билет! – размахва Рудолф Хопе камшика. – За един билет право до Райнланд!

– Може би ще те изпреваря… – отвръща глухо Антонио.

В сряда Вили Джеймс запознава Антонио с Бернардо Маскареняс. Той е славен мъж.

– Елате с мен в Сертон! – пламва той. – Елате да видите как ние живеем там и какво може да се направи!

В Сертон ще създадат големи плантации, ще сеят неизмерими пространства с ориз и с памук, и с картофи. Фабрика за пюре от домати ще уредят. В Сертон ще пресушават блата и ще изкореняват сечищата с машини. Ще издигнат бентове, ще строят мостове.

В Сертон е и Лиджия де Паула. Тя много ще се зарадва, ако там дойде нов човек. И Джон де Паула е там. Той е доста буен, но и Антонио не е от мирните. С него навярно ще станат неразделни другари.

– Еврипидис де Паула има двадесет хиляди хектара земя при Коринто, във фермата си Кортуми, и още двадесет хиляди хектара в Гояс. При нас има работа не само за един смелчага. Но ние нямаме хора и във всичките наши земи пасат само говеда, повече от осем хиляди глави, а земя работим за собствени нужди. Там, в сърцето на Сертон, хората са други, не са като хората в Рио, Бело Хоризонте или Сан Паоло. Вие горите от жажда за работа и сте самоуверен. Радвам се. Ще работим заедно. Но се опасявам, че подценявате трудностите. Ние, бразилците, не смеем да чертаем големи планове с обработването на земята. Тя е много силна. Природата ни е много девствена. Стихиите ни са много неудържими. И ние се боим и бездействаме. Може би точно това, че сте чужденец, да даде подтик и на нас. Ако, разбира се, не избягате още в началото. Иначе, ако свикнете и успеете, нашата земя ще ви възнагради, защото е най-богатата в света. Но в края на краищата дори само гост наш да останете, и то ще ни създаде радост. Каня ви от сърце.

– Щом е за гости, и аз ще ви спохождам често – обажда се Вили Джеймс и пълни чашите с уиски.

– Има, сеньори, една народна приказка, която се разправя по нас. Бразилия Бог е създал последна. Той направил всички земи във всички континенти. Дал на едни мини и планини, на други морета и риби, на трети равнини и плодородие. Където дал по-малко богатства, той сложил корави хора, които да работят неуморно. Където дал повече блага, направил хората по-мързеливи. Накрая огледал делото си и останал много доволен. Тогава решил да създаде една страна, в която той да живее, когато е долу. И създал Бразилия. В нея дал от най-доброто, което има по другите земи. Бразилия е страна на самия Бог.

Бернардо Маскареняс е поет. Очите му светят от възторг, когато доразказва народната приказка:

– Хора обаче той оставил в Бразилия малко, за да нямат свади за земните богатства и да не си пречат едни на други. И като ги създал, вдъхнал им страхопочитание пред великолепието на природата, плодородието на земята, разновидността на растенията и животните. Вдъхнал им страх пред силите земни и неземни, пред стихиите. И ги оставил тъй да си живеят от началото на света и до днес, бедни и набожни, безволни и мързеливи. Никакви паметници нямаме, от които да се вижда, че някога нашите деди и прадеди са били повече от това, което сме днес. Ние сме първобитни. Малодушни сме пред природата. А безумно смели и жестоки помежду си. Нашата страна е начело на статистиките на верующите и на убийците. Ако бразилците бяха европейци, те отдавна биха подчинили целия свят. На нас, сеньор Антонио, на нас ни трябват европейци. И дано обикнете Сертон и станете след време сертонец, но не каквито сме ние, а друг.

Бернардо Маскареняс съобщава по телефона на Лиджия де Паула, че води гост на фермата.

Подава слушалката на Антонио и той изтръпнал чува гласа ѝ.

– Само не се плашете от умуванията на нашия Бернардо! – смее се звучно тя отвъд, от Сертон. – Тук съвсем не е тъй страшно, както той навярно ви разказва. Заповядайте и дано ви допадне нашият Сертон.

Заминават след два дни.

Втора част

Лиджия

Антонио слиза към фермата.

В пасището лежат и мирно преживят кравите. С извърнати към краварника глави, вслушани в мученето на запрените телета, те чакат утрото, когато ще ги съберат с малките им.

Вратите и прозорците на къщата на надзирателя Жозино са широко разтворени. Слугинята разтребва голямата трапезария, дето току-що последните абонати на неговия евтин стол пиха вечерното кафе. През вратата на спалнята Антонио вижда дона Жовина. И тя го забелязва в снопа светлина, поздравява го усмихната, с едната ръка оправя блузата си, с другата клати детската люлка.

Сред просторния свечерен двор, в светлия кръг под електрическата лампа е клекнала огромна змийска жаба, облегната на предните крака, опряла на земята издутия си корем. Тя лежи денем заровена в земята, нощем излиза на лов. Гледа право нагоре. Очите ѝ са жадно изцъклени. Нищо друго не вижда тя от света освен безбройните мушици и комари, нощни пеперудки и всякакви бръмбарчета, които се забавляват около грейналата крушка. Едно мъхнато насекомо с крилца, които сребърно бляскат в светлината, се отделя от омагьосания кръг и описва няколко кривела надолу. То попада в погледа на стъклените очи, впити в него. Движенията му изведнъж стават мързеливи и несигурни. Спуска се като омаяно право към жабата. Тя го изчаква с отворена уста – затваря я само за миг, наново я отваря и пак чака.

Антонио подминава.

Надясно е натъпканият с телета заден обор на краварника. Те навярно го виждат. Може би мислят, че иде, за да ги пусне при майките им. Вълнуват се, трополят, няколко от тях несмело се обаждат – и всички наново стихват.

Насреща, пред отворената врата на гаража, шофьорът Шико беседва с мулата Маноелон. Те имат за какво да си говорят. Маноелон е самозван лекар. С билки, корени и разни течности знае да цери всякакви болести. Шико пък от няколко седмици, откак се влюби и почна да се отбива при хубавицата Мариня Тешейра от Коринто, стана негов пациент. Но тяхното приятелство не ще е задълго. Защото Шико изпи вече две дузини бутилки с миризлива вода и изяде цяла торба сушени листа и корени, а болестта му, вместо да изчезне, съвсем се усложни.

В градинката пред фермерския дом, под обилната светлина от разтворените врати и прозорци и на външната лампа, седят сред облак от

пеперудки фермерът Еврипидис де Паула и синът му Джон, дъщерята Лиджия и зетят Бернардо Маскареняс с бебето Вероника на неговото коляно. Те мълчат. Няма и за какво много да разговарят – техните работи са в ред. Вътре, в салона, се носят тихи, откъслечни удари от пиано. Дона Мария, дъщеря на Еврипидис и съпруга на Бернардо, седи пред пианото, взима по няколко акорда и през дългите паузи полугласно разговаря с майка си дона Марта по техните женски грижи. Фермерката се е отпуснала в широкото плетено кресло, слуша с притворени очи и си премисля онези далечни дни, когато раждаше едно след друго децата си, без да подозира, че ще дойдат времена те да се разпръснат и нивга да не седнат заедно на трапезата – от трите момичета двете са вече омъжени, от трите момчета само Джон е тук.

– Антонио! – вика Еврипидис. – Заповядайте на кафе.

– Добър вечер, сеньори – спира Антонио зад ниската градинска ограда. – Благодаря. Вече пих кафе.

– Нищо, нищо. Елате да пиете втори път – убеждава го фермерът и се извръща към прозореца: – Марта! Кажи да донесат кафето!

– Само една чашка... – иде Антонио при тях.

Джон взима от коляното на Бернардо малката Вероника, улавя я за ръце и я повежда по двора. Учи я да ходи. Той непрекъснато си играе с нея. Игрите му не са наистина съвсем бебешки, но затова пък Вероника пищи от радост, когато е с него. Днес например Антонио завари Джон седнал на един камък край пътя, пак с детето. Учеше го да стреля. Беше го прибрал в скута си, с лявата ръка държеше ръцете му, а с дясната – розовите пръсти заедно с револвера. Целеше се иззад рамото на детето в една кибритена кутия на двадесет разкрача от тях и стреляше, а Вероника, тая малка амазонка, трепереше при всеки гърмеж, съвсем онемяла от напрежение, и очите ѝ не бяха пълни със сълзи, а с ликуващи звездички.

Антонио сяда на скамейката.

Жандира донася кафето. Пълни чашките от голямата кана, оставя подноса при тях и отвежда Вероника в салона.

Лиджия бавно влиза след нея.

Мъжете пият кафе.

Бернардо продължава прекъснатия разговор:

– Сеньор Еврипидис, вие не сте прав. Какво от туй, че Джон и Жиралдо се повозили из Коринто и по шосето за Пирапора с двете момичета от пансиона на мадам Жанета? Това е най-добрият пансион в Коринто, там всички момичета са подбрани измежду стотици кандидатки, те са чисти и запазени и лекарят ги преглежда два пъти в седмицата. Може да е наистина грешка, че са се оставили да ги види целият град, но то е, защото са забравили да спуснат перденцата на колата. Не е ли тъй?

– Тате си няма други грижи, та сам си създава нови! – намесва се Джон.

Старият фермер спокойно отвръща:

– Не мислех, че и синът ми Жиралдо, който е студент, вече скита по пансионите. Станалото – станало. Колата аз продадох и утре Шико ще я откара на новия ѝ собственик. Ще взема друга. Избрах си новия модел форд. Но ако и нея ми замърсите с рапариги, също ще я продам и тогава не ще купя нова. Возете се после с каро, както аз се возех, когато бях на вашите години.

Би сметнал някой, че те си разменят любезности – тоя стар бразилски земевладелец, който някога е трупал богатството си, като сам е препускал заедно с каубоите след стадата, и неговите потомци, които другояче търсят да утолят буйната си сертонска кръв.

Жандира наново пълни чашките с кафе. Разговорът стихва. Между бавните акорди от пианото се дочува гласът на Лиджия:

– Нашата Рита и доктор Алфонсо им дават да дъвчат захарна тръст. Тя е сладка и жилава. Била много добра за венците, когато почнат да никнат зъбчетата. Уталожвала съвсем болките. Защо и Мария не опита с Вероника?

Антонио изпива кафето. Става, покланя се и тръгва.

– Лиджия! – повиква дъщеря си фермерът. – Ела за малко!

Тя се изправя на прозореца зад него.

– Какво има?

– Защо си отиде, когато Антонио дойде при нас?

– Папай...

– Той се засегна. Не пророни ни дума през цялото време. И ето нà, стана и си тръгна. Какво имаш против него?

– О, папай!

Лиджия бърза през градинката след Антонио.

– Антонио! Сеньор Антонио!

Той я дочаква.

– Антонио, вие ми обещахте, че ще бъдете разумен и мирен. А тази сутрин, когато заминавахте за оризищата, вие препускахте като безумен. Ще паднете някой ден от коня. Ще си строшите врата. Така ли се язди?

– Чудо невиждано, ако си счупя врата!

– Не е тъй. Все има някъде, ако не между обикновените жени, то в пансионите, една, която ви обича. Непременно ли искате тя напразно да ви чака?

– Оставете това, Лиджия. По-добре елате да ви покажа нещо интересно – води я Антонио към змийската жаба, която все още ловува под електрическата лампа.

Те бавно пристъпят.

– Вижте само как насекомите сами влизат в устата ѝ.

Но Лиджия бързо го улавя за ръката, отстъпя назад и го тегли със себе си.

– Пази се, змията...

Една змия влиза в светлия кръг. Пролазва на няколко стъпки от жабата, спира и вдига глава. Жабата нервничи. Опитва се да отскочи встрани. Но не може. Прикляка, свива се. А змията стои с възправена глава срещу нея и я гледа със студените си очи, неподвижна и напрегната. Жабата диша тежко. Тя се бори с някаква невидима сила. Постепенно отслабва. Скача към змията, кляка покорна пред нея. Змията отваря устата си, налапва главата на жабата, почва бавно да я мачка и поглъща, тръгва си.

Антонио откопчава кобура.

– Недейте! – спира го Лиджия.

– Жарарака е, много отровна и много опасна.

– Не разваляйте хубавата вечер. Всеки ден тук се стреля – и никой не помисля, че във фермата освен стрелци и авантюристи има жени и деца, които изтръпват при всеки гърмеж.

Тръгват към градинката.

Маноелон вижда змията. Той взима един прът и я пресреща. Убива я с няколко удара.

– Питате защо съм неспокоен. Нима не знаете, че е заради вас? Когато сте наблизо, чувствам се разтревожен и несигурен. Започвам да мразя себе си, защото разбирам, че съм без воля, покорен като тая жаба. Иска ми се да пусна коня си нанякъде и дълго време да не се връщам тук. А не смея.

– Аз си мисля, че не е заради мен, а заради някоя от многото ваши познайници. Онази индианка от пансиона – как се наричаше тя?

– Алмеида, от пансион „Кристал“. Довиждане, сеньорита!

– Антонио! – спира го тя. – Почакайте. Искам да ви обясня нещо.

Тя отива съвсем близо до него.

– Вие сте тук вече цяла година. Ние всички ви ценим, възхищаваме се от неуморността ви, от силата и смелостта ви, дори и от лудориите, които вършите с Джон, Жиралдо и Бернардо. Само едно не ви харесвам – много бързо избухвате. Разбирам ви. Обичате ме, искате и аз да ви обикна. Млада съм, за да твърдя, че познавам мъжете. Нямам право да ви коря или поучавам. Но съм достатъчно възрастна, за да познавам женското сърце. Запомнете това, което ще ви кажа. Ако не се промените, вие вечно ще сновете между крайностите – между възвишената и чиста любов на някое момиче и купената любов на жените в пансионите от Бело Хоризонте или Коринто. Защото вие не знаете какво е любовта. Вие мразите себе си, когато почувствате, че обичате. Считате за слабост и безволие

нежността, която пълни душата ви. Не с буйства и геройства се печелят женските сърца, а с топлина, с човещина и сърдечност. Това исках да ви кажа. Запомнете го. Ако след време се промените, и аз ще се променя. Имате всички шансове за успех. Зависи от вас и държането ви. Лека нощ, Антонио.

Лиджия отива при баща си.

– Антонио не е докачен, нито си е тръгнал, защото аз влязох в салона, папай. Той си има работа във вендата, трябва да разпореди хората си за утре. Джон, там убиха една голяма жарарака. Ще ѝ одереш ли кожата?

Негърът Доминго Сотейро

Всяка вечер хората на Еврипидис де Паула, след като се приберат от пасищата и плантациите, се събират във вендата. Там няма други напитки освен ракия от захарна тръст. Събрани при канче кашаса, край тавата с царевичните сладки, под прашната електрическа лампа почиват те в полугласни разговори, преди да се пръснат из квартирите и налягат в голите легла.

И сега вендата е пълна с хора.

Когато Антонио влиза, те му отварят път до тезгяха.

– Добър вечер, амигос! – поздравява Антонио. – Трябва ми човек, който да огради картофената нива, за да не влизат в нея свини и говеда. Кой знае да прави огради?

– Повикайте Доминго Сотейро – съветват го някои.

– Старият негър Доминго, той ли?

– Да, той.

– Тия дни започваме дренажа през оризището при Посо Азул. Кой познава най-добре ония места? – подпитва по-късно той.

– Доминго Сотейро живее наблизо до Посо Азул, на хълма зад оризището. Той най-добре знае оня край.

– Убих днес една дива котка. Може ли някой да ми я препарира, или трябва да я пращам в Коринто?

– Доминго Сотейро се занимава с тия работи.

Старият негър е майстор варджия.

Когато тежките двуколни коли с по пет двойки едри волове разнесат бялата вар по близки и далечни ферми, Еврипидис де Паула праща да повикат Доминго. Дългият жилест негър със сандали от автомобилни гуми, които оставят от метър на метър назъбени отпечатъци по прашния път, пристига и се поселва пред пещите. Една седмица реди той камъни, една седмица се пече на лудия огън, хвърля с помощниците си вода върху червената жар и изтегля с дълги мотики пепелта и сгурията. После нано-

во се загубва зад Посо Азул, към своята колиба с нависналото на върлини месо от алигатори и сушена риба.

Какво точно върши Доминго Сотейро през свободното си време, никой не знае. Разправят, че Еврипидис де Паула не го оставя без тютюн, царевично брашно за ангу и захар за кафе, за да вика дъжд, когато пасищата посърнат от суша. Други го търсят при болест, защото той лекува хора и животни. Когато ловци в неделя се отбиват при него, намират го често да вари трева и да чука сухи корени в стари гаванки.

Покрай многото други неща Доминго Сотейро умее да лови алигатори с дървени куки. Кожената му торба е пълна с всякакви въдици на замърсени канапи и въжета. Въдичарските му пръти са от особен бамбук, какъвто в близките гори няма.

Вечер във вендата се разправят странни неща. Доминго Сотейро лови риба на бента, лови ден и нощ, соли я и я събира за съседа Фламино, за сватбата, която той ще прави във фермата си през месец декември. Доминго щял, казват, да строи до колибата си навес, три метра висок, та сомовете и елдорадите да висят, без да се опират на земята. Ако все така върви, разправят хората вечер във вендата, едрата риба в реката Пикон може да се свърши и за хората от фермата да остане само дребосъкът. Намеси ли се, шепнат, дяволът в рибарството, почнат ли хора като Доминго да урочасват реката, никой друг не ще куса риба.

Една неделя привечер Доминго Сотейро донася за Еврипидис де Паула голям жив елдорадо, най-вкусната риба на Сертон. Фермерът плаща добре и Доминго влиза във вендата, подръква монетите в дълбокия джоб и си заръчва едно канче. Около му се натрупват работници и каубои. Той мляска с месестите джуки и им разправя:

– Голяма капивара беше онази, която яздих по реката, амигос. От особен вид е, такава в света рядко се среща. Докато вървяхме по брега и си говорехме със сеньор Антонио по нашите работи, изведнъж я забелязах в подмола. Притаила се беше в сянката, само муцуната си подаваше измежду накапалата във водата шума, гледаше ме под око. Реших да я уловя жива. Да помоля после нашия патрон Еврипидис де Паула да я откараме с камиона в Контрия, че да я продам на доктор Силва за капиварския институт в Сан Паоло. Да я затворят там в голямата кошара, да я гледа народът и да се чуди. Но при едно условие: на шията ѝ табелка и на табелката да пише, че е уловена тук, в реката Пикон, в земите на фермата Кортуми. За да се знае и помни, че ние, сертонците, сме героични хора. И скочих аз на гърба ѝ. Ножът ми обаче се закачи за клоните. Вниманието ми се отвлече. Не можах да уловя навреме капиварата за гушата. Тя ме понесе като бясно муле.

– Щом искаше да я хванеш жива – подсмива се надзирателят Жозино, – защо ти беше ножът?

Доминго Сотейро смига:

– Ножът ли? Беше ми за всеки случай!

Капиварата, страшилището на оризовите и царевични ниви, е речна свиня, с муцуна вместо зурла, с глиганови зъби, кафява козина, ципа между пръстите на краката. Тя живее из гъсталаците по реките и при опасност се крие във водата. Възрастната дава до сто и петдесет килограма месо, кожата ѝ е добра за ботуши, а капиваройлът, лекарството против слабокръвие и туберкулоза, в бразилските ферми се добива от нейната мас – от всяка капивара по шест или осем бутилки, всяка бутилка по дванадесет милрайса.

Той тръгва по тъмно към колибата си на хълма зад оризището. Доволен е, че е разказал приключението с капиварата, преди да се узнае истината. Клати се по пътя върху автомобилните сандали и тананика през нос. Подминава моста за оризището и улавя пътечката в бамбуковата гора. Иска да мине край бента – да види дали всички нощни въдици са в ред, няма ли скъсани върви, живи ли са жабите, които са вързани на въдиците за примамка, не се ли е уловил някой дълъг екземпляр от ония, които събира за голямата сватба. Оттам ще пресече бента, ще обиколи около блатото и пак ще излезе на пътя през оризището.

Бентът е на сто години. Тежките му дървета са зелени от старост. Кората е полугнила и лигава. Автомобилните гуми на Доминго Сотейро са мокри и хлъзгави. Главата не успява да се справи с тънките закони на равновесието. Подхлъзването всъщност не би значило нищо повече от една баня във вира под бента. Но когато Доминго Сотейро размахва ръце и се килва надолу, случва се, че каишките на автомобилните му сандали се закачват на един кол. И тъй като каишките са правени саморъчно от него и са дебели и здрави, дългият стар негър увисва във водната струя, както висят в неговия навес големите риби за сватбата. Но каишките на сандалите за щастие не са съвсем здрави, все пак накрая се скъсват и Доминго Сотейро пада с малко закъснение с главата надолу във вира. Вардаля се из водовъртежа, добира се с мъка до плоската канара.

Намразва реката и се пренася с коженета чанта и въдиците, със снопа бамбукови пръти и торбичката с жабите към Посо Азул.

Работниците жънат ориз. Някой споменава, че Доминго Сотейро е на езерото. После подхващат песен и го забравят.

Минават два часа.

По едно време старият негър тича и подскача с изкълчения от бента крак, отдалеч маха дългите си ръце и крещи:

– Амигос, сукурулю! Боа! Бързайте!

Когато стига до тях, той сяда, изопва болния си крак и задъхан почва да разправя как поставил въдиците, забил прътите в земята и посегнал да

сложи торбата с жабите край себе си, на сянка в тревата. А се случило, че я сложил тъкмо до заспалата боа.

Всички тичат нататък.

Намират голямата змия, вплетена в неправилно кълбо.

Застрелват я.

Тя се издига и размахва, вие се, трепери и постепенно стихва в огромен мъртъв куп. Пет метра и тридесет сантиметра е дълга, коремът ѝ опнат и надут. Порят я. Вони. Намират в корема ѝ голяма капивара, започнала вече да се разлага.

Доминго Сотейро дере кожата на змията, стърже маста, събира я в кратуна от водна тиква и реди:

– Много патих напоследък, но нали мас от сукурулю си набавих, лекарство от тая мас ще направя, та каквото намажа, веднага да оздравява. И от кожата ще взема петдесет милрайса. Доктор Силва от Контрия ще я купи за змийския институт в Сан Паоло, да я напълнят там със слама и да я показват на учениците, защото тази боа е от особен вид, който рядко се среща по света. Но с едно условие ще я дам: да се сложи на шията табелка, за да се знае къде и как е убита. Да се разчуе името на Посо Азул и на нашата ферма.

На колко ли години е негърът Доминго?

Някои казват, че е на тридесет. Той твърди, че е на четиридесет. Според други той не е по-млад от петдесет.

На всеки случай горе в колибата на хълма е жена му, тя е само на двадесет и пет години, а от двете му момченца по-малкото, Дедико, надали има и две.

Захарна тръст

Четвърта седмица вече долу, в мелницата за захарна тръст, се работи ден и нощ. Свариха ракията – тази година само осемстотин хектолитра – а сега варят захарта.

Всяка вечер Антонио прекарва няколко часа между работниците и каубоите в задния двор на фермата.

Мъжете и момчетата са насядали наоколо, по праговете на бараките, по купищата дърва, на стълбата към воденичната циментова вада. Всеки е взел по един прът захарна тръст, люпи кората с ножа си, смуче сока и плюе остатъците.

– Сеньор Антонио, елате, елате!

Бенедито, висок пъргав момък, го вика откъм колите.

– Вземете си от тази лисича тръст, тя е най-добра за смукане – подава му той дълго олющено парче. – Седнете за малко при мен. Искам да ви питам нещо.

Антонио също смуче тръст.

– Вие, като сте от другата земя, там правят ли също ракия и захар?

– Правят и ракия, и захар.

– А захарта от тръст ли я правят? И ракията също?

– Не, Бенедито. Захарта правят там от цвекло, а ракията от грозде и от сливи.

– Тъй си мислех и аз. Там е беднотия и глад, щом си нямате захарна тръст. Я вижте колко е сладка – като я смучеш, сокът минава направо по жилите и ги разхлажда.

През целия ден се влачат натоварените със захарна тръст коли на Еврипидис де Паула от далечните тръстикови ниви към фермата. Всичко в тях е от дърво. Всяка кола скърца на свой глас. Песента ѝ се носи надлъж и нашир през хълмове и полета, през долове и гори. Вървят и си пеят колите, всяка на своя си глас, а във фермата се вслушват за тях и отдалеч ги познават.

Пет двойки волове, всички еднакви по цвят и по ръст, теглят бразилския каро. Минава той през блата и трапища, през стръмнини и пясъци с огромния си товар върху двете плътни дървени колела, и пее, напук като че ли на камионите, които работят само там, дето има мостове и шосета. Цяла Бразилия носи така своята жътва – памука, какаото и кафето, рициновото семе и каучука – на изток, към пристанищата. По цели седмици не спира тая тъжна и монотонна песен, когато кервани се проточат през фермата, тръгнали от единия за другия край на страната.

Осем коли превозват захарната тръст от нивите до голямата мелница над реката. Всеки ден петнадесет тона захарна тръст чака ред за железния валяк. И не само тръст носят тия коли, а носят и радост за децата, за възрастните, за добитъка – че и той получава шестнадесетия тон, върховете със сочните листа.

Работниците и децата смучат тръст по дворищата и из квартирите. Жените я смучат по къра, когато работят, или на реката, когато перат. Слугините сноват с пълна уста и лющят със зъби дебелата твърда кора. Фермерът и фермерката смучат, защото е добре за храносмилането. Синовете и дъщерите им за разхлада, а и внучетата получават меки сочни резенчета, защото тръстта е сладка и лекарите я препоръчват.

– Вие трябва да се научите да разпознавате коя тръст е добра за смукане и коя не – съветва го приятелски Бенедито. – Ръждавата е добра за ракия и захар, но не струва за ядене, защото коленцата са много близко едно до друго. Но тая, лисичата, която тук наричаме сертонска, тя е посочна и по-сладка и от червената. Ето ви още едно парче.

– Занеси после няколко пръта у дома.

– Само дванадесет пръта изсмуках тая вечер, сеньор. Веднъж се бяхме уловили на бас и аз го спечелих: двадесет и седем изядох от край до край. Коремът ми се наду като от диня.

Има някои, които не са свикнали да предъвкват по двадесет и седем. Когато ги заболят челюстите, те слизат при Жозе Верисмо, майстор на мелницата. Изпод железните валци, през цяла мрежа от дървени улеи с клапи и преградки, се събира гарапата, кехлибаровият тръстиков сок, в осем дървени цистерни. Под чучурчето на някоя пълна с шара цистерна подлагат работниците с болните от дъвчене челюсти канчетата, напълват ги и ги изпиват на един дъх.

Долу, край казаните, работи със своята огромна лъжица майсторът Жозе Верисмо. Вдига кипящата течност, цеди я полека назад и преценява дали е вече сгъстена, за да я прехвърли в съседния казан.

Работниците идат.

– Оставете я да изстине – пълни майсторът канчетата. – И внимавайте занапред, като слагате съдини под чучурчето, да не падне нещо в гарапата, защото всичката може да се вкисне. Хайде да ви няма! Отваряйте си очите да ви не види Джон или самият Еврипидис, че одеве пак ми заръчаха да давам само по канче, а не цели тенекии.

Сновят из задните дворове сенки, понесли канчета, консервени кутии и тенджерки с топла гарапа.

Други пък не бързат. Те насядват долу, на двата пъна, при Жозе Верисмо. Пият от време на време по глътка и слушат онова, което опитният майстор разказва.

Антонио слиза при казаните.

Жозе Верисмо му подава влажната си затоплена ръка, приканва го да остане при тях и да се чувства като в своя си дом, пълни поставените наоколо съдини и тръгва навън.

– Ще отида да нагледам огъня. Огнярите ми днес са малко схванати в ръцете.

Бави се няколко минути и ненадейно застава на вратата.

– Пссст! Джон...

Хората изведнъж се събуждат. Всеки грабва съдината си и изчезва в тъмнината.

Антонио и Жозе Верисмо остават сами.

– Уф! – въздиша Жозе Верисмо и застава до казаните. – Добре че се махнаха. Омръзнаха ми вече. Седнат, само дремят и слушат. Никой не знае една дума да каже. Я тук – и той вади изпод цистерната една тенджерка, – това е за вас, отделих ви от най-добрата гарапа. Чудна е. Гъста. Сладка. Като я видях и кусах, така си и остана сърцето ми на нея залепено. Гледах, гледах и реших да направя малко рападура... – и Жозе

Верисмо премрежва очи само при споменаването на бразилската халва. – Меко сърце имам, сеньор Антонио. Спомня ли си за добри приятели, не мога да не им услужа с нещо, да направя за тях онова, което само аз зная да правя. А такава рападура в целия Сертон няма. Знам аз подправки, ехей, от дядо си наследих рецептите, индианците по тия рецепти са правили своите сладки, с които са гощавали белите. То било отдавна, преди да почнат да воюват. Яли ли сте вие, сеньор, индианска рападура? То е нещо божествено. То е такова нещо, че с думи човешки не може да се опише. А моята е същата. На федералния президент да пратя рецептите, каква ли награда ще ми предложи? Но аз тайната си не мога да издам. Тя си върви в рода ни от човек на човек. Никой никога не ще я издаде.

– Благодаря, Жозе. А твоята работа тук е вече на свършване. Днес работниците се прехвърлиха в последната нива. Една седмица – и няма повече тръст.

– Толкова, още седем-осем дни. После ще направя рападура за фермата и за вендата и ще прибера казаните.

– Какво ще работиш, когато свършиш тука?

Жозе Верисмо се замисля. Лицето му, обградено от рядка тъмна брада, се сбръчква.

– Втори месец не съм легнал да поспя като човек. Нали виждате и вие: нощем тук, сутрин тук, по обед тук. Нито храната ми храна, нито сънят сън. А колкото за работа – и при вас да дойда, и вие ще ме вземете. Зная аз да сея и да жъна ориз, да садя картофи, лук, разни видове растения, да гледам всякакви животни. Ехе, сеньор, къде не е ходил Жозе Верисмо и какво не е работил в живота си! Но най-напред ще се наспя. Ще лежа, докато ме заболят кокалите. А имаше тук долу, в щата Рио Гранде де Сул, една фермерка...

Много обича да разказва Жозе Верисмо.

Знае той да опише фантастични морски сражения, в които участвал през време на Световната война. Кракът му не е стъпвал на кораб, но от онова, което е научил от Антонио за морските войни, и от другиго, което сам е донавнадил, той съчинява истории, така разпъстрени и обогатени, че заедно с другите и сам Антонио ги слуша с увлечение. Описва той как преследвал разбойници, как освобождавал бели робини от ръцете на търговци, как спасявал свои близки фермери и семействата им от кръвожадни главорези, как прахосвал несметни богатства през времето, когато играел на лотария или когато бил търсач на диаманти. Онова, което бе слушал из скитническия си живот по сертонските ферми, заедно с видяното и чутото от него или неговите приятели из кината на малките градчета, се превръща в някакви чудни приключения с много страсти и много геройства, и много опасности за живота.

Все пак Жозе Верисмо не лъже.

Той само съчинява.

Умее Жозе Верисмо да разказва и всички се възхищават гласно от неговите дела, а поднасят негласно своите канчета и кутии. Той обича хората и им се радва, задето му вярват, налива им, колкото им носи стомахът, въпреки всички строги забрани.

Кой кого всъщност лъже – другите него или той другите?

– Защо изпъди момчетата, Жозе? Трябваше да ги оставиш тук. Повесело е, когато сме повечко хора.

– О, сеньор! – извръща той към него потното си лице. – Каквито са лакомци, ако ги оставя, ще си развалят стомасите от многото гарапа. Пък исках и с вас насаме да си поговорим. Така ми казваше моята дона Вирджиния, когато се венчахме: „Няма да дружиш с хора, които ще учат от тебе, а само с ония, от които ти можеш да научиш нещо“.

Не е ли най-добре, мисли си Антонио, да заговори с него за нещо из живота му, за нещо близко и сърдечно, което не ще е измислица, защото няма да бъде свързано с приключения и геройства?

Лъжецът

– Жозе, как е дона Вирджиния? Навярно си имате къщурка някъде в света и тя спокойно си живее, чака те да се върнеш и да постоиш при нея?

– Вирджиния ли? – променя гласа си Жозе Верисмо. – Тя беше най-красивата жена, която съм виждал. Но тя се помина преди шест години. Остана ми само Албертина, моята дъщеря, която наследи и добрия характер, и красотата на майка си.

– Извинявам се. Не знаех, че си вдовец. А къде живее дъщеря ти Албертина?

– Дъщеря ми – бърше си ръцете Жозе с валмо кълчища – живее в Коринто.

– Тя навярно е вече омъжена?

– Още не. Има неколцина кандидати, но... – и той гузно се усмихва – аз я съветвам да почака, докато се яви истинският.

– Доколкото разбирам, тя е вече голяма?

– Ето толкова голяма – сочи той до гърдите си.

– Толкова ли? – повтаря неволно Антонио и прави същото движение на ръката.

– Малко по-голяма. До раменете ще ви стигне.

– Че тя е високо момиче.

– На мене се е метнала.

– Бяла или?...

– Като мене. И аз съм бял. Черното ми е дошло от слънцето. Ако имаме някаква примес, тя е само индианска, но не и негърска. Красавица е моята Албертина. Лицето ѝ като мляко с какао – сякаш рисувано, а не човешко. Косата ѝ дълга до земята. Пада тъй, на вълни по раменете, когато е разчесана. Очите на моята Албертина са най-големите очи, които съм виждал. Също като майчините ѝ.

– Тя сама ли живее в Коринто, Жозе?

– Имаме си там къщица, Албертина живее в нея с леля си. Когато се случим заедно в Коринто, ще ви поканя у дома. Искам да видите каква е домакиня дъщеря ми. Как шета! Къщата свети от чистота. Вътре е като палат, макар отвън да изглежда малко съборена и бедна. И как готви Албертина! Като мине някой първенец през града, кметът все нея вика да приготви гощавката. И как пере, как глади! Всичко върши с песен и радост. Никога не се оплаква. Никого не одумва. Само едно е: малко сме бедни, та не мога да направя за нея онова, което бих желал.

Антонио си спомня своята празна голяма къща навръх хълма, край пътя за Коринто, спомня си и потъналата в паяжина кухня. Домилява му за малко човешки живот.

– Такова момиче – въздъхва той, – момиче като твоята Албертина да влезеше в моя дом... Омръзва да се живее все като на бойно поле, все като в бивак!

Жозе Верисмо бърка гарапата. Вдълбочава се за малко в работата си, после поглежда свенливо изпод очи Антонио и шепне:

– Искате ли да повикам Албертина да ви шета?

Това е истинска изненада. В Бразилия, сред къра, сам мъж в цяла къща – и възрастна слугиня!

– Как да не искам, Жозе, но не може, аз съм самичък.

– Има си леснината. Вземете ме на работа при вас, дайте ни една стаичка за живеене и тя ще дойде.

– Тогава повикай я веднага.

– Щом завърша захарта и рападурата, ще отида в Коринто да отпочина ден-два и после ще доведа Албертина. Само след десет дни.

– Да наредим утре да я вземат с камиона, а ти остани да почиваш тук.

– Но защо толкова главоболия...

– Какво ли ще трябва да ѝ плащам?

– И то е сетнешна работа. Нека Албертина ви допадне, да свикнете с нея, пък тогава ще ѝ оценим работата. Ако го върша, то не е заради парите, а защото знам, че сте сам. Трудно се живее самичък, сеньор!

Антонио се прибира след полунощ. Оправя леглото, оглежда разтурената стая, ляга. Из разговора с Жозе израства пред него Албертина – такава, каквато му я описа бащата. Като светъл дух снове тя из къщата. Затваря очи. Като сияние се носи наоколо му едно момиче. И къщата е

друга. Не е скрита сред коприва и трънаци, а се въздига навръх слънчевия хълм, над широката поляна. Пътеката надолу не е вече загубена във власини и бодливи храсти, изровена от дъжд и конски копита. А е малка лъкатушна пътека, посипана с чист речен пясък.

Става пред изгрев, измъчен и изнурен.

Слиза в краварника.

Отдясно, в широкия заграден двор, са кравите, отляво в покрития обор са телетата. Каубоите доят. Всеки си пуска една крава, тя се втурва към обора с телетата, каубоят открехва вратата и вика телето:

– Пинтадиньо... Пинтадиньо...

Малкото и слабичко теле Пинтадиньо е изтласкано назад. То чува името си, то чувства майка си и между краката на другите телета, по гърбовете им, с мушкане и мукане си пробива път, влиза в доилнята, като стрела се забива във вимето. С бързо движение каубоят прекарва ласото през шията и муцуната на телето, откъсва го от вимето и го връзва за предния крак на кравата. Тя го ближе любовно, а пъргавата и влажна ръка на дояча вече се хлъзга по цицките и във ведрото пенливо шумят силните струи топло, парно мляко.

– Кладионоро – подава Антонио пахарката на един от каубоите. – Познаваш ли Жозе Верисмо от по-рано?

– Знам го, виждали сме се в Коринто.

– Той си имал къща там?

– Не зная, сеньор.

– И дъщеря имал, казвала се Албертина?

– Разказвал ни е за нея, но аз не я познавам.

Антонио вдига пахарката, притваря очи и пие млякото на дълги жадни глътки. Наоколо се носи здравият мирис на обор.

Изток светлее.

Слиза при Жозе Верисмо.

– Все пак, Жозе, мисля, че най-добре ще бъде камионът да иде още днес в Коринто и да докара дъщеря ти.

Току-що излял един казан гарапа в плоския циментов басейн, той подравнява с греблото гъстата каша и клати глава:

– Сеньор, потрайте малко, една седмица само. Дъщеря ми е много горда. Трябва аз да поговоря с нея, да я подготвя, инак може да откаже.

По цели дни Антонио мисли за Албертина. Работи, почива, спи, а мисълта му непрестанно обикаля из дворищата на Коринто и търси онази малка къщица, която отвън е бедна и западнала, но отвътре е бяла и чиста. Следи кога ще свърши рязането на захарната тръст, грижи се да не спре пресата в мелницата, праща хора да поправят бента, за да има достатъчно вода, ядосва се, че не товарят добре колите.

Най-после от нивите съобщават, че захарната тръст е изсечена. Огънят под казаните угасва. Работата на Жозе Верисмо свършва. Той заминава за Коринто.

За първи път в живота си Антонио става домакин. Вместо да иде по лов или на риба, в неделя рано-рано взима метлата и кофата, пречистя цялата къща, сменя бельото на леглото и покривката на масата, избърсва шишето на лампата, изнася пепелта от огнището, обира паяжините по ъглите, развърта се с мотиката около къщата и отесва трънете, копривата и треволяка, който напира да влезе вече през прозорците. През целия ден се суети и работи като великденска чистачка. Не иска Албертина да се уплаши, когато пристъпи прага.

Жозе Верисмо пристига в понеделник късно привечер.

– Много ви здраве от Албертина – интимничи той с Антонио. – Тя е съгласна. Ще дойде идния понеделник. Трябва да си приготви дрехи за из къра, да си ушие нещо и за работа. Така, както е сега, в градското си облекло, тя не подхожда за тук. Ще прилича на киноартистка сред тоя прост народ.

Следния понеделник Жозе Верисмо обяснява:

– Освен другите неща, които вече са ушити, Албертина реши да си направи и една по-хубава къщна дреха, за да не се срамува от вас. Даде плата на шивачката и тя взе мярка. Но тая проклетница се разболя след втората проба. Албертина се извинява.

На третия понеделник Жозе Верисмо го дръпва настрана от другите и зашепва:

– Вече и домашната рокля е готова. Но, представете си, шивачката я направила къса, та стана нужда да се навнади отдолу една дантела. Албертина пък, каквато е взискателна, не е съгласна да носи каква да е дантела и се захвана сама да си я изплете. Нещата са вече наредени. Всичко е изгладено и нагласено.

Антонио въздиша измъчено и предлага:

– Пак ти казвам, върви с камиона и я доведи. Нямам сили да чакам. Разболях се от нерви. Подивях от тоя кучешки живот.

– Потърпете още една седмица, за бога! Ако хукнем с камиони и автомобили, само ще дадем повод на хората да си чешат с нас езиците. Тя Албертина така ме и помоли: „По-малко шум, за да не се разчуе, че съм дошла да слугувам, и никакви автомобили и камиони, татко“. Не иска. Нещата ще ѝ донеса аз. Ще взема сандъка на главата си и по късия път за пет часа сме тук. Какво са за мен седем левги път, сеньор? Цял гардероб натъпкан с дрехи ми се наложи веднъж да пренеса на главата си през десет левги и половина, та нейният сандък ли ще ме уплаши?! Ще пристигнем в понеделник привечер, незабелязано. Докато хората разберат коя е и що е, Албертина ще си поеме работата и ще привикне с новата среда.

– Тя няма защо да се тревожи, Жозе. При мене не ще бъде обикновена слугиня – изповядва се затрогнат Антонио, – а домакиня на къщата ми. Ако желае, тя може да си вземе момиче за грубата работа.

Най-после в един понеделник малко преди здрач те пристигат.

Антонио ги вижда от картофената нива. Той познава всяка гънка на пътеката през пасището и щом се задават навръх хълма едно черно и едно бяло петно, той знае, че са Жозе и Албертина.

Бърза към дома.

Последните триста крачки преминава бегом направо през полето.

Те са влезли вече вътре.

На вратата го чака Жозе Верисмо.

– Дойдохме – казва тържествено той. – Доведох дъщеря си Албертина.

– Къде е? – влиза нетърпеливо Антонио.

Пред него, сред хола, стои момиченце на около седем или осем години. То е мургаво, с черни очи, хилаво. Най-забавното, което има на себе си, не са нито очите, нито панделката на косата и сандалите на босите крака. А рокличката! Скроена от стара дреха, тя стига едва до бедрата му. Изпод скъсаната пожълтяла дантела се подават кърпени детски гащета.

– На гости ли си ми дошло, миличкото? – щипе той момиченцето по бузата. – Къде е кака ти Албертина?

Жозе Верисмо се обажда зад него:

– Тя е Албертина. Бетке, кажи добър ден на нашия сеньор патрон.

Десет дни по-късно Антонио кани Жозе Верисмо да слязат заедно до вендата. По пътя му казва:

– Драги Жозе, аз чаках два месеца да ми доведеш домакиня или поне слугиня, а ти ми доведе едно дете. Не стига, че за мене и за къщата ми няма кой да се грижи и трябва аз да мисля, а сега на всичкото отгоре и детето е на моя гръб. Албертина трябва да играе, да тича из полето, да лови пеперуди и бръмбари, да скача на въже, да джапа из вадите, да пие мляко и да яде попара, за да порасне и закрепне. А готвенето, прането, метенето – това тя не може да го върши. Дотам стигнах, че си нося водата за пиене, Жозе, и не само за мене, а и за нея, защото ми е жал за това дете...

– Сеньор... – отвръща боязливо той. – Вечер, след като си дойда от полето, ще върша цялата къщна работа. И не ни плащайте нищо за слугуването.

– Не е така. Имаш си стаичката, живей си с Албертина в нея. Не ми трябва мен твоето слугуване. Другаде ми е болката. Защо ме подигра тъй жестоко? Смятах те за приятел, вярвах ти. Но след тая история просто не знам какво да мисля и за теб, и за другите тукашни хора.

Той мълчи няколко секунди, после заговаря глухо и сподавено:

– Извинете. То не е подигравка, а нещо съвсем друго, което вие не можете да разберете. Аз не съм лъжец, само баща, беден баща съм и нямам никъде нищо освен това детенце, което ми е останало от Бога, за да се грижа за него и да го отгледам здраво и читаво. Добри хора в Коринто го бяха пуснали да спи върху куп чували в бараката на двора, дето си държат кокошките и дървата. Аз обикалям за работа от ферма във ферма, а то не знае и парче хляб да си изпроси. Вие всички идвахте всяка нощ при мен, вас ви беше леко и весело да пиете гарапа и да слушате моите истории, а аз не знаех ни сън, ни почивка, защото винаги умът ми беше в онази дворна барака в Коринто, дето моята Албертина зъзне без дрехи, а може би и гладна и болна. Като всеки баща поисках да я прибера при себе си, да ѝ намеря една стряха. Вашата къща е празна, при вас не един баща с детето си, а няколко семейства могат да живеят и да бъдат сити и щастливи. Не, сеньор, Жозе Верисмо не е лъжец, а само баща. Не вие ще ме съдите, а оня, който вижда всичко отгоре. Той знае кога се подигравам с някого и кога говоря истината.

Стигат до вендата.

– Прощавай, че бях малко груб с теб. Ти имаш право. Ела сега да се почерпим. А на Албертина ще занесем парче от твоята прочута рападура.

– Благодаря. Не ми се пие. Малката не обича рападура.

На утрото Жозе Верисмо не се явява на работа. По обяд Антонио отскача вкъщи. Предчувствието му се оправдава – вратата е заключена, ключът виси на горния ъгъл.

Жозе Верисмо замина заедно с дъщеря си Албертина.

Красавица на тропиците

Гората примига и чака близкото утро.

Задушени в прегръдките на буйни лиани, предпазливо стъпили сред храсти и шубраци, дърветата се надигат да достигнат простора. Между нависналите брегове шуми реката. Върти се и трополи край зеленясалите кръгли канари, кипи около вировете, притайва неспокойната си вода в подмолите и завоите.

Нагоре е тихо.

Сред буренясал двор с повалена ограда от тръни дреме колибата на Доминго Сотейро, дреме и не мисли, че ей сега утрото ще издърпа сивия здрак и пак ще блеснат в дневната си беднота дупките по стените, сламата на покрива, вратата от стари дъски.

Някъде по реката кряска птица.

Пътечката през пасището се повдига и надзърта иззад мокрите шапки на тревите.

Долу, вдясно, се провижда пътят към моста.

Вратата на колибата се отваря.

Една жена излиза, оглежда се, вдига ръце и се протяга. По тялото ѝ се прелива негата на недовършения сън. Тъй се протягат жени сутрин в тъмно пред къщния праг, когато зад тях се нижат години, неизживени докрай, недовършени, преглътнати, както се преглъща горчив цяр. Тъй се протягат жени сутрин, когато се откъснат насила от последната ласка на отиващата нощ.

Жената се опомня, навежда се, бързо събира съчки.

След малко тежко кълбо дим отсяда върху сламения покрив и бавно се повлича надолу.

Още след половин час се провиждат далечните диамантински планини и от колибата излиза Доминго Сотейро, стои няколко минути мълчалив и заговаря на младата си жена:

– И днес няма да вали.

– Далеч е. Трябва да тръгвам.

Жената бере памук.

Той строи ограда на картофената нива.

Те се разделят.

Тя носи в малка торбичка паница с черен боб, ориз и шепа фариня, той носи желязна кутия с черен боб, ориз и шепа фариня. Тя се качва по пътеката нагоре, той слиза към моста.

Върху куп слама в дъното на колибата спят две деца.

Щом вратата се затваря и наоколо стихва, те повдигат глави, оглеждат се като лалугери и стават.

Техният обяд е на огнището.

Но защо ще чакат обед?

По-голямото снема гърнето от желязната плоча и тика първо ръце в топлия ориз и черен боб.

Доминго Сотейро крачи към моста. Тревата го ръси с малки невидими капчици.

На моста среща момичето Есперанса.

– Добро утро, сеньор Доминго. Щастие, че ви срещнах.

– Какво има?

– Сестра ми умира, сеньор. Оня ден, на връщане от града, я застигна големият дъжд и тя си дойде мокра и измръзнала. Оттогава е в огън. Непрестанно бълнува. Сеньор Доминго, елате ни помогнете.

– Ще дойда, моето момиче. Но аз не мога да ѝ помогна, а само оня, който направлява и живота, и смъртта.

Сестра ѝ Жоржина е наистина пред своя край. Жълта и изгладняла лежи тя върху прътите на леглото и трепери. Студена пот се лепи по хлътналите ѝ очи. Неудържима болка гризе извътре немощното тяло.

Доминго Сотейро не я преглежда, не разпитва, не слага ръка на челото ѝ. Той се озърта в малката стая, намира четирите посоки и започва лечението.

Неговото лекарство е едно и също за разни болести.

Много разправят за него из целия край, разни тайнствени дела и весели приключения му се приписват, сам той често се отпуска и говори повече, отколкото би трябвало, ако държи на истината.

Но сега смърка два пъти тютюнев прах, отлага шапка и се кръсти на изток в широк замах. Устните му се движат негласно. Той шепне своите палаври, светите магически думи, които никой не трябва да чуе, никой друг освен Бога. Оскъдни, къси думи.

Изрича ги и чака.

Животът се връща в замрялото тяло на младото момиче, лицето ѝ се пълни с кръв, болката стихва.

От три страни подгонва Доминго Сотейро злото, а четвъртата оставя открита, защото трябва да има път, по който то да избяга.

Есперанса увисва на ръката му и трепери от милост.

– О, татко наш, сега наново вярвам, че Жоржина няма да ме остави самичка. Колко сме ти благодарни! Оздравее ли, аз ще идвам да чистя къщата ти, да наглеждам децата ти, за да не им се случи нещо, когато са сами.

Доминго Сотейро вдига глава към повисналите опушени сламки под стряхата.

– Не благодари на мене, а се моли на оня, който е най-милостив от всички, който се грижи за всички. Моят дом е под негова защита. Моли му се от сърце, той ще бди и над твоя.

Негърът отминава.

Пред неговата колиба на хълма играят децата, а те са сити и весели.

По-голямото кляка при по-малкото.

– Аз ще ида на моста – увещава го то. – Искам да видя дали красивите риби са още там. Ти си малък и не можеш да ходиш надалеч. Затова ме чакай тук. Когато стана още по-силен, ще те нося където поискаш.

Малкото остава само. Залита насам-натам. Лови бръмбари и пеперудки. Пеперудките му избягват. Но бръмбарите са тежки и лениви и то знае вече да ги хваща. Плячката си увива в широки зелени листа, пакетчетата реди пред вратата. Повечето от бръмбарите се измъкват наново от листата и си отиват. За детето това не е загуба. То не иска да трупа плячка. То се радва, когато успее да я хване.

Бръмбари има много по пътечката в пасището.

Детето се заклаща на несигурните си крака и тръгва нататък.

И ето го – чудното, невиждането.

С мълчалива възхита съзерцава детето красавицата на тропиците, кораловата змия.

И най-красивата от змиите също съзерцава детето.

По гладката ѝ кожа тръпнат слънчеви искри, безброй люспи искрят в разноцветни светлинки – червени и виолетови, сини и жълти, сиви и зелени.

Най-опасната от змиите.

Тя е готова за бой, тялото ѝ е събрано в няколко гъвкави кръга, сред тях се надига неспокойната глава, очите святкат като мъниста, тя съска и размахва раздвоения си език.

Детето е подчинено от погледа ѝ.

Незнайни усети размекват крехките мускули. Сякаш ставите се разделят една от друга, а главата иска да слезе от мястото си, да тръгне нататък, към неизвестното, зад очите на стоцветната спирала.

Детето пристъпя. Протяга ръце. Навежда се.

Иска да погали разсърдената красавица.

Нещо студено и гладко се докосва до него, бодва го по ръката.

Трън?

Не. Два тръна. Два бода.

И една капка чиста детска кръв.

Детето бавно се събужда от удивлението си.

Ръката го боли. Болката тръгва по жилите му. То иска да бяга. Краката му са подкосени. Детето залита встрани, залита напред към змията и се струпва пред нея като малък вързоп.

Стене, дращи земята. В ъглите на устата му се събира пяна. То хапе тревата, дъвче тревата. Преваля се. И хлипа. Немощното му тяло не е дорасло за огъня, силите му не достигат за толкова много отрова, движенията му отслабват, стоновете се задушават.

Само изскубана, измачкана трева е свидетел на борбата, която се разрази тук, пред колибата на Доминго Сотейро.

Приживе името му беше Дедико.

Братчето му се връща от реката и дълго стои над сгърчената купчина.

После присяда и плаче.

Нощ над Сертон

Евариcто Роша от търговището Жакаре снове из Сертон, отсяда от ферма във ферма и взима работа на акорд.

Той върши всичко. Но най-много обича да се разхожда с накривена шапка и изкъпан кон, да опитва ракиите по вендите, да обсъжда с фермерите важните събития в окръга и да оставя други да работят за него.

Когато улови работа, той възсяда коня си и заминава за Жакаре да доведе чета работници. Хората от Жакаре са работливи и опитни. Те прекопават царевица и чистят тютюн, жънат ориз и берат памук, скубят лук, вадят картофи, ровят маниока, обират кафе – и те са доволни, ако Еваристо Роша им даде по два милрайса надница и храна.

За първи път Антонио вика акорданта Еваристо Роша в началото на дъждовното полугодие, когато сеялките почват да затъват и тръбичките им се запушват от влажната пръст в долния мочурлив край на оризището при Тамборил. Спазарява го да засее десет хектара. Еваристо Роша заминава и след три дни се връща със старата Алфрединя, пет момичета, креолката Мария Лурдес и осем момчета.

На утрото, докато Еваристо Роша и двамина от четата довършват колибите за нощуване, другите се нареждат и почват. Отпред вървят мъжете и правят копки с ръба на мотиките. Най-близо до Антонио е негърът Естево. Навежда се, копва отляво, после напред, после отдясно – и пристъпя две крачки. След работниците вървят момичетата. Те носят в престилките си оризово семе.

Мария Лурдес е в петите на Естево.

Тя взима с два пръста зърна – пет, седем, десет – пуска ги в копката, зарива ги с босия крак и се отместя напред.

Когато денят свършва, мъжете отиват да се къпят в реката, а жените оправят косите си, плакнат крака във вадата, обуват сандалите, намятат пъстри шалове. Тръгват една след друга към бивака и не са вече кални и раздърпани, а чисти и спретнати и тревата по пътеката се привежда и ги гали по коленете.

Колибите им са на поляната отвъд бента, на който старият негър Доминго Сотейро ловеше сомове и елдоради за сватбата във фермата на Фламино. Три колиби от колове, вейки и сено и един раншо, дето Еваристо Роша е наредил своя малък земен рай.

Старата Алфрединя им готви черен боб със сланина и ориз, салата от водна тиква и черно бразилско кафе. Тя пази момичетата.

Денят изведнъж изчезва със своето слънце, зной и прах. Хората в бивака се преобразяват.

Един има хармоника.

Момичетата сядат пред тяхната колиба около старата Алфрединя, момчетата се изправят пред раншото. Музикантът излиза насред бивака и засвирва първата от своите три безкрайни мелодии. Неколцина довличат сухи коренища и дънер, гнили дървета и върхини от бамбук, струпват голяма клада и тикат под нея жарава от огнището на Алфрединя. Сред поляната се разгаря буен огън. Светлината му се люлее наоколо, преваля към бамбуковата гора край реката, по хълма зад колибите, хвър-

ля се надолу в реката над големия бент и плува по дълбоката вода към отсрещния бряг.

Славата на веселия бивак на Евариcто Роша се носи из целия край.

От близките ферми идат работници и каубои, трупат се около раншото, пият ракия, играят с акорданта на карти и зарове, ядат клисави сладки или просто застават някъде насред поляната, отдето се виждат момичетата, и гледат вторачено към тях.

Първата събота Евариcто Роша отива във вендата. Той напълня бъчонка с ракия, подбира четири дузини сладки и едни нови карти за игра.

– Тая нощ при мен има бал на открито с танци, пиене и ядене, игра на карти и зарове до съмнало. Амигос, елате всички! – кани той. – Сеньор Антонио, заповядайте и вие.

– Ще дойда – отвръща Антонио. – Ще донеса и пари да се разплатим за работата, която ти свърши през седмицата.

– Няколко от момичетата искат да ви замолят да им купите някои дреболии от Коринто, шалове и кърпи, прежди, фуркети. Ще ходите ли скоро там?

– Имам много работа. Не ми е сега до разходки в Коринто.

– Мария Лурдес тъй много се радваше, че ще има нов шал!

– Тя шал ли иска?

– Да. Ще трябва да замоли другиго. Не е болка за умиралка.

– Въпреки че не ми се ходи в града, навярно ще се наложи още утре да ида. Да, да, утре непременно ще се наложи да ида.

Новината за големия бал се пуска във вендата и само за два часа, до залез-слънце, обикаля цялата околност, до шест левги път.

Рано вечерта Антонио слиза в маслобойната.

Масларят Жоаким, верният му другар, негърът, който се бе оженил за вдовица с дъщери, по-възрастни от него, само защото дона Аделина беше бяла, соли масло.

– Жоаким – спира Антонио зад него. – Ще дойдеш ли на бала на Евариcто Роша?

Масларят преобръща с дървената лопатка маслото по маслогнета.

– Нямам работа там.

– Ще бъде много весело.

– Най-веселото е, че Евариcто ще обере пак работниците до сетен петак.

– Трябва да му платя за седмицата. Освен това Мария Лурдес искала да ме помоли да ѝ донеса нещо от града.

– Мария Лурдес от Жакаре?

– Да, именно, Мария Лурдес от Жакаре.

Жоаким прекъсва работата, обръща се към Антонио. По лицето му е изписано удивление.

– Отде накъде ти се грижиш за това момиче?

– Тя казала на Еваристо, че ще ме помоли да ѝ донеса шал от града.

– Алфрединя е нейна леля. Инак не биха я пуснали да работи по чужди места. Тя е от добро семейство.

– Знам. Слушал съм и от други за нея. Но не е там работата. Искам двама, аз и ти, да се поразходим.

– Тя работи само за да си приготви по-добър чеиз. Тя е годеница.

– Жоаким, да знаеш какво ми случи днес. Нали ти бях казал за един щурец, който от толкова време ми свири в стаята и не ме оставя да спя. Цял месец вече, щом легна, и той почва: рррът-рът, рррът-рът. Свирнята не му се удаваше съвсем, но това скрибуцане! Някъде съвсем отблизо и тъй слабичко, тъй нещастно, като че едва-едва намира сила да мести лъка по цигулката. Къде не съм ровил, дано го намеря. А после свикнах с него. Днес пък да видиш ти каква история! Разшивам възглавницата, за да сменя сеното. Изтърсвам всичко на земята. И ей ти го щуреца сред сеното – целия измачкан, прашен, изкривен!

Жоаким събира маслото от маслогнета.

– Мария Лурдес е само на седемнадесет години – отговаря той.

– Ти пък помисли, че толкова много ме засяга тая Мария Лурдес и нейният шал, и възрастта ѝ. Тя наистина е хубава. Като я гледам, очите ми се радват. Нали ти казвах – тя съвсем не подхожда за такава тежка работа в оризището. Понякога ми иде... Впрочем нищо не ми иде, Жоаким, съвсем нищо. Тя не е за мен. Хайде, обувай се. Време е да вървим.

– Антонио, Антонио... Да те чуе дона Марта или сеньорита Лиджия!...

– Е, дори и да ме чуе дона Марта или Лиджия, какво от това? Ти сам каза, че Мария Лурдес е от добро семейство. Наистина баща ѝ не е фермер. Той няма осем хиляди алкера земя като нашия Еврипидис де Паула, но пък не е работник или воловар, нали така! Те там във фермерския дом може да си мечтаят за зетьове и снахи благородни, възпитани, които знаят добре да се кланят и ръка да целуват, и да въздишат от щастие, когато са насаме. Ние не можем да бъдем такива. Ние – Мария Лурдес, ти, аз, всички ние, които работим – сме груби и недодялани, но Сертон иска и хора като нас, а колкото до обичта, то е въпрос кой повече обича.

– Мария Лурдес не е момиче за тебе.

В началото на септември из Сертон горят пасищата.

Каубои сновят с викове из високата засъхнала трева и прехвърлят добитъка отвъд реката. Яздят по граничните пътища, драскат клечици и ги хвърлят запалени в сухата трева. Между коренчетата плъзват жалки опушени пламъчета, улавят се за пожълтелите стъбла и листенца, лазят наоколо и нагоре, ядат, пълнеят, поемат сила и бурно тръгват из полето. Пламъците се възвисяват, димът се клати в напрашения въздух, земята шуми, съска и се гърчи. Само птиците не бягат. Те се вият над дима и

пламъците, снишават се над полето. Често някоя се спуска като стрела надолу, за да литне след миг с тлъста плячка – наплашена и навита змия – високо нагоре.

Преваля денят, заедно с него стихва и огънят. Земята уморено отърсва пепелта от ребрата си и чака нощта, чака утринната роса.

Нощем всичко замира.

Само горе тръпне Южният кръст сред пъстрия безпорядък на тропическото небе, а в полето тлеят запалените полугнили дънери на отдавна изсечени дървета.

Жоаким води, Антонио върви след него. Пътеката минава край реката, между бамбука и изгорялото пасище. Понякога забавят крачките си. Извръщат се към далечни нестихнали пожари. Неволно се заглеждат нагоре. А после не виждат пътеката, защото очите им са заслепени от светлината и от звездите.

– Има ли в твоята земя звезди?

– Има.

– Като бразилските ли са, или други?

Антонио гледа дълго нагоре. След завоя, при разкривената стара жаботикаба, отвръща:

– Звездите у нас са други. Там е северното полукълбо. То си има свое собствено звездно небе.

– Нашите бразилски звезди – казва негърът Жоаким, – те са по-големи и по-красиви от звездите на всички други земи, защото Бог е най-близо до нас.

Антонио иска да му възрази. Но пак оглежда горящите дънери, далечната светлина от пожарищата, небето, нависнало от ярки плодове.

– За всеки човек неговата земя е най-близко до Бога, Жоаким.

Пред тях, към бента, вече прозира огънят на Евaристовия бивак.

Посрещат ги разлетите извивки на хармониката.

– Жоаким, ти знаеш ли къде в Коринто продават хубави шалове?

– Жена ми Аделина знае.

– Вярно. Бях забравил, че госпожата ти е модистка. Тя най-добре ще реши кой шал е хубав и кой не.

Жоаким върви, без да продума нещо.

Когато стигат на бента, той дочаква Антонио и му говори съвсем убедително:

– Навремето тук работеше един каубой на име Деодоро. Ти не го познаваш. Тебе още те нямаше. Той се премести в Жакаре. Само заради Мария Лурдес. Той ми е пръв приятел. Тя е негова годеница.

– Твоят приятел Деодоро навярно много ще се зарадва, когато Мария Лурдес се върне в Жакаре с шала, който аз утре ще ѝ донеса от Коринто.

Минават стъпка по стъпка през бента. Отвъд, край кръглата поляна между колибите и Евариствия раншо, са се струпали много хора. Хармониката охка и пъшка. В светлината на огъня се въртят няколко двойки момчета.

Тъй е в сертонските ферми – младежите са свикнали да танцуват един с друг. Защото няма момичета. А кой в Бразилия не обича да се върти, кой не е страстен танцьор, па било и нощем сред полето?

Танцьорите от бала на Еваристо Роша са боси, само един или двама имат сандали.

Всеки, който има обуща, ги пести за баловете в Коринто, за танцувалните салони из женския квартал под гарата. Кога да е – ако не след седмица, то след месец или два – ще му се удаде случай да прекара няколко нощи там. И там никоя хубавица не ще го погледне, ако не е обут.

Най-съвършеният и горещ танцьор от фермата на Еврипидис де Паула, дърводелецът Ойженико Карпато, си купи за карнавала жълти обувки от шевро и отиде по баловете в Коринто. Когато след три дни се върна и откачи от седлото обувките, подметките им бяха пробити.

Встрани от момичетата и старата Алфрединя стоят гости от съседните ферми и чакат търпеливо за някой поглед или усмивка.

Истинският бал е обаче в раншото, превърнато от Еваристо Роша в малка венда с кашаса, сладки, тютюн и игралня. Тенекиената кутийка, която събира сто двадесет и пет грама, снове от ръка на ръка. Купчината сладки бързо се снишава. Под несигурната светлина на стария фенер домакинът обира седмичната надница на няколко наивни играчи, които са решили сякаш да не се отлепят от лъскавата телешка кожа, опната на земята, докато не развалят на тустони и последния си милрайс.

В ъгъла, зад гърба на Еваристо, кучката Коридейра гледа плахо огъня и хората. Ноздрите ѝ тръпнат от дъха на силната кашаса. Тя крие трите си малки кученца. Те скимтят изпод нея.

– Добър вечер! – поздравяват Антонио и Жоаким навалицата. – Добре ли се забавлявате?

Отварят им път да влязат навътре.

– Нося ти парите, сеньор Еваристо.

– Минутка само! – раздава той картите. – Ей сега, щом завършим рунда.

Оправят си по-сетне сметките. Изпиват по две кутийки кашаса. Безцветната течност с лъха на захарна тръст се разлива из жилите им, нахълтва в кръвта и в главата. Става им леко и весело.

– Още едничка? – поднася кутийката Еваристо Роша.

– Ще ми дойде като отмерена на гърлото. Колко струва?

– Моля, моля! – намества се акордантът на телешката кожа. – Черпнята е от мен, играта от вас. Седнете да си опитаме двама щастието.

– Има време за игра, Евариcто. Обери по-напред парите на другите играчи, после ще дойде и моят ред. Бъди спокоен, аз няма да избягам.

Евариcто Роша се усмихва широко и самодоволно, пресяга се, прибира купчинка дребни монети и плюнчи пръстите си:

– Всяко нещо си иска майстора, сеньор Антонио. Вие сте по ориза и картофите, а аз по игрите и баловете на открито.

Антонио отива към огъня, който разстила топли вълни из сертонската нощ.

Мнозина от хората му са познати.

Повечето са боси, по ризи и платнени панталони. Само неколцина са наметнати с къси палтенца. Бедни хора, скромно облекло.

Но на главите на всички са гордо накривени кожените широкополи шапки, на коланите им се клатят тежко кобури и дълги ками, на много боси крака заплашително подрънкват шпори.

Надошли са от близо и далеко пеш и с коне, за да се повеселят, да потанцуват един с други и ако се удаде случай, да се посбият с ножовете си за някоя от хубавиците из далечното търговище Жакаре.

Пред момичетата, като лъвица край малките си, седи старата Алфрединя.

Антонио отива при жакарейките. Те се раздвижват. Поздравяват го боязливо, с половина глас. Алфрединя става и се ръкува с него.

– Мария Лурдес, ела да танцуваме! – казва той.

Наоколо стихва.

– Не съм тукашна, не искам... – притеснява се момичето.

– Аз искам.

– Хайде ставай! – гълчи я старата. – Сеньор Антонио ти е патрон. С него може да играеш. Какво чакаш още?

Мария Лурдес оправя косата, ръкавите, верижката с кръстчето, тръгва към поляната.

– О, Валентон! – вика Антонио към музиканта. – От мене пет милрайса за ракия и сладки. Но свири, както никога досега не си свирил. Хайде, карай!

Улавя Мария Лурдес през кръста и почва да се върти.

– Искала си да ти купя шал. Утре заминавам за Коринто. Само заради твоя шал. Какъв искаш да бъде?

Тя мълчи.

– Шарен ли, или само от един цвят?

Тя казва:

– Искам шал, какъвто носят жените от твоята земя.

– Добре. Ще повикам и дона Аделина. С нея ще ти изберем най-хубавия шал в целия Коринто.

– Коя е тази дона?

– Съпругата на Жоаким масларя.

– Тя млада ли е?

– Не. Тя е стара.

– А Жоаким е млад.

– Да, но той е черен, а тя бяла.

– И ти си бял, а се въртиш по-лошо от черните.

– Ти ще ме научиш да се въртя добре, Мария Лурдес.

Тя млъква. Заглежда се през рамото му някъде в нощта. Огънят хвърля матови сенки по очите и косата ѝ. Антонио я прихваща по-плътно.

– Недей така. Моля ти се, бъди предпазлив. Всички гледат насам.

Антонио бавно я придърпва към сянката.

– Мария Лурдес, защо те е страх от мен?

– Страх ме е от думите, които ще кажат другите. От тебе не се боя.

– Денем, когато работим, не откъсвам очите си от теб. По обед пращам кафе и рападура на цялата ви чета само за да зная, че съм сторил малко радост за тебе. Всяка вечер заръчвам на Еваристо Роша да те поздрави. Нощем те сънувам. Откак си тук, не мисля за нищо друго освен за тебе. Ти се преструваш, че не ме виждаш. Защо?

– Говорят тукашните хора, че ще се ожениш за Лиджия, дъщерята на сеньор Еврипидис.

– Не слушай какво говорят другите, а какво ти говоря аз. Лиджия никога не ще се омъжи за мен.

– И ти никога за мен.

– Аз те обичам и искам да ме обичаш и ти.

Тя не отвръща нищо.

Само стиска по-здраво ръката му.

Както от хвърлени в огъня съчки изведнъж лумва светлина, така блика в гърдите на Антонио радостта на победата.

Отвсякъде ги обгръща смутената от огъня нощ. Когато пламъците стихват, над тях се надвесва небето. Откъм брега лъха остра миризма на влажен гъсталак. Из тъмнината зад колибите ухае зрялото пасище. Жадните гърди поемат дълбоко дъха му. В светлината на огъня лудуват – ту се губят във високата нощ, ту наново блясват като хвърлени стрели – две нощни птици.

Не се върти Антонио с Мария Лурдес, гъвкавата сеячка на ориз, която по цели дни крачи из неговите земи и зарива с бос крак оризовите зърна.

А е прегърнал бразилския Сертон, с тъмните му и потайни сили, с вечната зеленина и младост, с пасищата, стадата из тях.

– Да идем към огъня – моли се момичето. – Ще забележат. Сега има толкова хора. Да се срещнем утре. Където ми кажеш, там ще дойда. Но нека сега внимаваме.

– Мария Лурдес, чакам те след малко на мостчето.

– Сега? Не, не мога.

– След половин час ще се измъкнеш незабелязано и ще дойдеш на мостчето отвъд бамбуковата гора.

– Не, не мога.

– Пътеката минава зад раншото и води все по брега, край гората. Най-много сто и петдесет крачки са дотам.

– Не, не мога.

Завъртат се още три пъти, после Мария Лурдес се откъсва от него и се връща при момичетата.

Той отива при мъжете.

Сега е доволен и се разпуща. Черпи приятелите си с ракия и сладкиши. Разказва им, че отвъд океана, в неговата земя, през септември също вали. Но не както тук до края на март. А само няколко месеца. След дъжда иде зимата и тогава става студено и вали сняг, когато тук е най-горещо и падат най-топлите дъждове. Те го слушат, увлечени уж от хубавия му разказ. Но честичко се споглеждат, смигат си скритом и се подсмиват.

Мария Лурдес се таи в сянката на колибата. Тя се е облегнала на стария евкалипт и гледа в огъня.

Изживява някаква борба.

Или се готви да се прости с онова, което никога вече не ще се върне?

Тя сама си знае.

Жоаким побутва Антонио по лакътя:

– Те не те разбират. Не ти вярват. По-добре е да изпием още по една кутийка кашаса и да седнем при Евариcто. Да си опитаме щастието с неговите белязани карти.

– След малко ще си ходя.

– Ще си тръгнем заедно.

– Разбира се. Аз ще те повикам. Исках одеве да ти предложа утре заедно да идем в Коринто. Ще вземем там дона Аделина, ще излезем трима на пазара и ще изберем един шал. Бенедито е тук. Да му заръчам ли да доведе рано конете?

– Не мога. Ще пълня кутии с масло. Трябва до обед да ги изпратя на станцията.

– Остави маслото за вдругиден. Ще си погуляем, ще се поразтъпчем из града. Жена ти много ще се зарадва, ти вече три седмици не си ходил при нея. Като стигнем там и купим шала, искам да ти доверя нещо.

Жоаким оглежда поляната. Той вижда момичето, което е все още облегнато на евкалипта.

– И аз искам да ти кажа нещо – рови той със сандала си пръстта. – Тук, в Сертон, ние пазим онния, които обичаме. Или обичаш едно момиче и не посягаш на него, докато не си решен да го водиш при хейтара, или не

го обичаш, а само го мамиш. Да идем вдругиден в Коринто. Там има толкова много пансиони и толкова хубави момичета из тях. Там всичко може. А Мария Лурдес остави на мира. Тя е на седемнадесет години и е годеница.

– Не искаш да ме разбереш! – дразни се Антонио. – Ти днес си съвсем особен, ти нямаш дори желание да ме разбереш.

Отделя се от него и тръгва по пътеката край реката.

Мостчето е наблизо, само на няколко минути от бивака.

Стига там и чака.

Взира се към пътеката, вслушва се.

Иска да усети отдалеч Мария Лурдес и да я пресрещне.

Дали ще се забави? Дали ще дойде?

Дълбоко в него се поражда безпокойство.

Страхува се от Жоаким. А и другите навярно са забелязали, че той ухажва Мария Лурдес. Още утре във фермата ще се шушука как той е танцувал с нея и я е теглил все към сянката. Какво ли ще кажат във фермерския дом? Какво ли ще си помисли Лиджия? Ще затвори ли още повече сърцето си за него, ще вдига ли още по-гордо глава, когато го среща?

Страхува ли се Антонио от Жоаким?

Те са толкова близки, че едва ли едно негово приключение би развалило дружбата им. Жоаким никога не би го изказал, дори да узнаеше нещо. Никога не би дал някой трети да разбере какво е чул и видял.

Дали не е срам?

Бавно в мислите му се възцарява сертонската нощ с дъха, светлината, шумовете си. Слухът му се откъсва от навика към околния живот, в него зазвучава нечувана нова песен.

Далече в пасището мука крава. Гласът ѝ иде глух и равен, като болка и радост – като далечна камбана, която възвестява раждането на нов живот.

Зад него, на самотния аратикум, свирят пискливо и пъстро безброй бръмбари, невидими и кресливи сигароси, заврени под напуканата стара кора на дървото.

Съвсем наблизо извардва паузите и се опитва да се намеси в нощния им концерт твърдоглав щурец.

Друг пътник из бразилската нощ – голям светещ бръмбар – минава край него с топло приятелско бръмкане. От очите му се разлива жълт кръг светлина. Като радостно петно снове тя над пасището.

Откъм фермата, но тъй далеч, като че звукът е пътувал цели часове, преди да стигне до него, се носи лай. Кучетата са надушили някое животно и го гонят. Лисица? Вълк? Не. Така лаят кучетата, когато подгонят някоя от ония малки сребърни сърни, които се спасяват от всички свои врагове само с бяг.

А какво става долу, по брега на реката? С кого се дърли там гърмящата змия? Защо все по-отривисто и сърдито трака тя с кокалената дрънкалка на опашката си? Бори ли се на живот и смърт с дивата котка, или е нападната от роище едроглави мрави?

От безброй звуци е изплетена сертонската нощ. Антонио разпознава само най-ярките, най-близките. Но за ловеца, отрасъл в скутовете на тоя вечен живот, нощният шум е езикът, с който животните разговарят помежду си и природата с човека.

Изведнъж всичко се променя.

Слухът му се насочва другаде.

Някой иде по пътеката. Дали е Мария Лурдес? Не е ли някой друг? Ако го видят хора от фермата или от бивака на Евариcто Роша, какво ли ще си помислят за него?

Антонио се отдръпва и се вслушва. Снишава се, сяда в тревата.

Той дочува стъпките ѝ, те шумолят тъй познато, като че полугласно повтарят: аз съм, аз съм...

Иде Мария Лурдес. Тя е зад последния завой.

Не е ли шепотът на нейните стъпки частица от сертонската нощ, прошарена със светлини и звуци?

Мария Лурдес е само на седемнадесет години. Тя е годеница на каубоя Деодоро – един от ония смели и тъмни каубои, които се надбягват с вихрите из сертонските пасища.

Към Нова година те ще се задомят.

След време Мария Лурдес ще даде живот на други сертонски каубои.

Когато пътник мине край нейния скромен дом сред пасищата и поиска чаша вода или огън за цигарата си, ще се радва на тая майка и на нейните деца.

Кой е Антонио?

Той ли ще създаде щастливия дом сред сертонските пасища?

Той, който е може би баща на едно дете, а не се е още погрижил да узнае дали то е момче или момиче?

Мария Лурдес е тъй близо.

Антонио лежи в тревата. Той я вижда. Тя е до мостчето. Озърта се за него.

Тя тихо вика:

– Антонио... Антонио... Къде си?

Той се е слял със земята само на няколко крачки от нея и не диша.

В него кипи младостта.

Земята влива у него неудържимо желание да стане и иде при Мария Лурдес, да я поеме и понесе към пасището, да я положи на уханната постеля от наплъстена суха трева и да потъне заедно с нея в забравата на нощта.

После?

Да я вземе завинаги със себе си, да се върне заедно с нея при хората от бивака – той горд, а тя щастлива.

После?

Над него виси небето. Звездите го гледат. В ушите му звънти песента на полето.

Под моста тежко се влачи реката.

Антонио хапе устни, забива пръсти в тревата, държи се о нея – дано тя не се отскубне, дано не го пусне.

„Лиджия... – мисли той. – Лиджия, докога ще ме измъчваш?“

Изведнъж под моста се разнася тежък плисък.

Някой елдорадо играе във водата.

Мария Лурдес тревожно се оглежда за последен път, отпуска се от мостчето и бърза назад, към бивака на акорданта Еваристо Роша, който я доведе от Жакаре, за да спечели малко пари от оризищата на Антонио и да си накупи още чеиз за близката сватба с каубоя Деодоро.

Трета част

Гост в Жатоба

Прав е Дебелия Фрице – Антонио не е вече оня млад мъж, който обработваше заедно с Рудолф Хопе зеленчуковата градина в Жатоба. Не е изтекло наистина кой знае колко време, само някакви петнадесет месеца оттогава. Но разкошните градини на Бело Хоризонте и пъстрата авенида „Афонсо Пена“ не будят в него радост и възхита както някога. Индианката Алмеида от пансион „Кристал“, от която дона Розалинда все още се оплаква, го отегчава със своята преднамерена затвореност, зад която се крие само тънка женска сметка да се покаже различна от другите. В „Типтоп“ той скучае. Шосето за Рио де Жанейро според него е претоварено с камиони, каруци и конници. Скоростта, с която се движат по шосето, му се струва достойна за костенурка, но не за автомобил.

– Шико, повече газ! – побутва Антонио за трети път по лакътя шофьора на Еврипидис де Паула.

– Не може, сеньор. Тук не е Сертон.

Да, да, тук не е Сертон.

Изпод колата извират кълба от прах. Километражните камъни се явяват, растат, пробягват. Антонио се заглежда в каруците и ездачите. Може би ще познае някого. Но скоро се отказва и от това си желание – и да познае някого, каква полза би имал от това!

– Шико, отвъд железопътната линия ще спреш.

От бар „Авиадор“ изскача мършав мъж. Антонио бе намислил да поседнат за малко, за половин час, и да си отдъхнат в тоя прашен и горещ следобед при бутилка студена бира. Сега, пред бара, и това му желание угасва. Оглежда парка, ливадите. Хубави часове са прекарвали тук. Извръща се към станцията. На перона се мярка началникът. И с него често са бивали заедно.

– Заповядайте! – кани слугата.

– Как е старият Милер?

– Легна да си почине. Да го повикам ли?

– Няма защо да го викаш.

– Да ви донеса ли бира? Или кашаса? Може би цигари си нямате? Бензин не ви ли трябва?

– Тук прислужваше един друг. Къде е той?

– Той не е вече слуга. Отвори си своя кръчма в квартала Бонфим, при новите постройки. Лани по това време стана самостоятелен и аз постъпих на неговото място.

– Началникът на станцията попийва ли често?

– Разбира се. Но никога повече от половин кило ракия. Той чака сега товарния влак.

– Жена му оздравя ли?

– Как да е оздравяла – ние вече я заровихме!

– Шико, да вървим.

До вчера мислеше, че радостите от това пътуване ще почнат с пристигането в Бело Хоризонте. Представяше си срещите с Дебелия Фрице, с дона Розалинда и стария Милер, с началника и с другите си познати от тоя край като зрънца в дългата броеница на трогателни вълнения. Нищо подобно.

Толкова ли е закоравял?

Шестнадесетия километър

– Шико, наляво.

Завиват в пътя за Жатоба. Възкачват бързо височината.

Какво ли правят те? Как изглежда сега къщата, градината?

Спускат се.

Дали не греши, че иде в Жатоба?

– Шико, по-бавно.

Ето моста. Пътят за вендата. Палмите. Бананелите на стария Питер Даркен ще закрият след няколко години цялата къща. Тя е още по-стара и схлупена. Добре ще бъде, че няма да се вижда от пътя. В гостната на холандеца свири грамофон. Някоя от дъщерите ще да е дошла на гости, за да иска пари. В буренясалата зеленчукова градинка няма никого. Къде ли е веселият Виолон, слугата на Даркенови? Дали е научил и други да залагат капани за риба, както навремето научи Антонио?

– Шико, сега карай съвсем полека.

Ето я тяхната градина.

Антонио се навежда напред и напрегнато разглежда градината. Не е доволен. Не е онова, което очакваше да види. Вадите например са криви. О, как обичаше той да бъдат те съвършено прави! Нали затова след всяка нова оран сам ги прокарваше. И с кой ум са теглили едната вада водоравно, а каналите надолу по наклона! Затова са засушили зелето, затова е то хилаво. Нападнали са го и паразити. Нищо няма да излезе от него. И картофите също сухи. Рудолф, Рудолф...

Антонио хваща шофьора за ръкава:

– Шико, спри!

Слиза и се провира през телената ограда. Рови земята. Снове из градината, над която и той е проливал от своята пот. И го боли. Та нали сега, в края на септември, след първите валежи, се сменя цялата градина! Сега се садят домати и картофи, пипер и патладжан, а защо е тая гора от стара бамя, която не е дала нищо през сухите месеци и занапред също не ще даде друго освен жилави и влакнести шушулки, пълни с кораво семе. Го-

ре наистина има нови домати, но малко. Те са на цвят добри, тъмни са, обаче не са чистени и вързани, още и колове не им са побити. И какви са тия лехи с ново зеле, карнабит, салата? Нищо не ще излезе от тях – през дъждовете не стават.

Защо ли се ядосва?

– Шико, карай.

Спират на пътя пред голямата врата. Рудолф си е купил камион, там в навеса е. Все пак, значи, работата му върви. Какво ли е направил с катърите? Няма ги никъде. Ами коня? Я, ето го там, там горе пасе неговият кон!

В лехите към гората работят мъже и жени. Побиват колове и връзват домати. Това е добре. Рудолф се е погрижил, макар и малко късно.

Кучетата са вързани. Те не го познават и лаят насреща му. Нека си лаят. Къщата е затворена. Антонио влиза в двора, стига до къщната врата, пляска с ръце. Няма никого. Ако Рудолф и Глория са някъде из градината, те вече са видели колата и бързат навярно насам. Защо ще чака вън? Нали знае къде е ключът – ето го, той виси на старото място, в ъгъла на прозореца.

Отключва.

Пристъпя прага, влиза в хола.

Всичко там е постарому. Новото е детската количка. В нея са разхвърляни дрешки, възглавнички. Изглежда, че доскоро в количката е лежало дете.

Да, да. Детето.

С притаен дъх пристъпя Антонио към количката. Озърта се, да не би някой да го наблюдава, навежда се. Не е ли тази вглъбнатинка на възглавничката от неговата глава? Ето ги и чорапките му. Но къде е то? И какво е – момче или момиче? Как ли изглежда, тъмно или...

Неуверено улавя количката, тика я напред, дърпа я назад. Но откъм двора се дочуват стъпки и той се връща на вратата.

Един от работниците е.

– Добър ден, сеньор Антонио – спира той сред двора. – Помните ли ме?

Помни го. Работеше в градината още по негово време. Но как ли се казваше?

– Разбира се.

– Да повикам ли господарите?

– Те къде са?

– Отидоха на гости. Заръчаха да ги повикам, ако дойде някой. Оня ден Анте Холандеза беше тук, а сега те са у нея. И патронът, и дона Глория. Заедно с детето. Аз ей сега ще ги повикам.

– Стой си тук. Ще ида с колата. А детето е момиченце, нали?

– Как да е момиченце, сеньор, детето е момче. Името му е Зигфридо. Кръсти го братът на госпожата. Голям празник беше.

Старата акушерка излиза. Същата си е. Само кожата по лицето ѝ се люпи още повече. И краката ѝ са по-дебели. Цялата е станала по-ниска и тромава. Тя мига към него, познава го и вика:

– Да вярвам ли на очите си?! Та това не е ли нашият съсед Антонио?!

Тича да го пресрещне, но се досеща за нещо друго, връща се назад и крещи в гостната:

– Рудолф! Глория! Елате да видите кой е пристигнал!

И пак тича насреща му с разперени отдалече ръце.

– Ах, боже мой, какъв мъж е станал нашият Антонио! Просто не мога да ви позная! Вие страшно сте отслабнали! И черен, същински негър! С тази шапка – с ботушите – кожени панталони – ах, вече не приличате на европеец! Боже мили, какво направи от нашия съсед тоя Сертон!

Той стои изправен като истукан, в смъртен страх, че тя ще почне след прегръдките и да го целува.

– Човече, човече... – иде на свой ред Рудолф Хопе и прегръща приятеля си, като го повежда към гостната. – Сети ли се най-после за нас?

През рамото му Антонио неволно наднича в стаята.

Там е Глория.

Старата холандка се суети около нея.

– Гостенин ви дойде. Но какво ви стана, госпожо? Защо побледняхте?

Рудолф се смее и води приятеля си вътре, радва се, а в стаята, права до канапето, стои жена му и се мъчи да се усмихне. Тя тръгва насреща им. Анте я придържа изотзад. И всичко това е тъй мъчително.

– Добре дошъл в Жатоба! – подава Глория двете си ръце. – Мислехме, че си ни завинаги забравил. Че никога вече няма да ни посетиш.

– Какво ти е, мила? – оправя Рудолф една къдрица, паднала на челото ѝ. – Ти не изглеждаш добре.

– Нищо, Рудолфо – сяда Глория. – Чух, че на пътя спря кола, и тия викове после... Уплаших се. Помислих да не се е случило нещо лошо. Мина ми.

– Седнете, за бога, седнете! – шуми Анте. – Може гостът да е тръгнал за у вас, но щом е стигнал най-напред при мене, аз го не пускам. Само една секунда. Водата е вряла, кафето ей сега ще стане. По една ракия ли ще пиете? Или по чашка ликьор мое собствено производство? Ах, Питер – той как ще се зарадва! Заплеснал се вън с детето, сам се вдетинил. Ей сега ще ви го пратя.

– Детето... – смига Антонио на приятеля си. – Честито!

– Да, детето. И да видиш какъв юначага! Глория, иди прибери Зигфрид.

Глория тръгва. Тя стига до вратата на коридора, обляга се на рамката.

– Те са в градината, малкият Зигфридо и старият Питер.

Вече е спокойна.

– Кръстихме го Зигфрид, на баща ми – пояснява Рудолф. – Зигфрид Хопе. Така бяхме уговорили: ако е момче, ще носи името на моя баща, ако е момиче – на майката на Глория. Но да го видиш само какъв е! – и Рудолф се разсмива.

Чакат детето.

– Аз ненадейно реших да дойда. Имаме един негър, един особен човек, Доминго Сотейро се казва, и той имаше две деца. И представи си, една коралова змия...

Разговарят, но очите им все към вратата.

И Рудолф не е прежният. Оправен е, загладен. Облагороден. Не е миньорът, който в една съдбоносна вечер се бе изправил пред „Типтоп“. Не е и градинарят от времето, когато – брадясали, окъсани и отчаяни – изкореняваха гората. Той слабо напомня и на сантименталиста, който пееше и маршируваше заедно с Андреас Хофер. Сега Рудолф Хопе е човек, победил всички несгоди, разрешил всички проблеми. Сега е това, което искаше да бъде. Без да става нужда да бие толкова път, от Бразилия до Райнланд.

– Но къде се бави Глория? – притеснява се той. – Отиде и не се върна!

– Най-добре да идем и ние, вместо да чакаме – става Антонио. – Кафето на баба Анте можем да пием и навънка.

Всички са в овощната градина. Гърбом към двамата мъже са Анте Холандеза и Глория. Старият Питер Даркен е на пейката под ларанжейрата, седи облегнат на дървото. Встрани от тях слугата Виолон варосва овощните дървета.

– Глория, къде остана?

– Не се безпокойте – пресреща ги Анте. – Нищо му няма на детето. Нали знаете, като всяко пеленаче...

Глория е смутена и уплашена.

– Малко му прилоша – ръкомаха старата. – Вече повърна храната и ще му мине. Аз съм отгледала шест деца. Всеки ден с деца се занимавам. Да влезем вътре. Докато изпием кафето, всичко ще му мине.

– Докато се почерпим, и готово! – надига се Питер, но краката го не държат и той наново се отпуска на пейката.

Старата му скръцва със зъби.

Той е съвършено пиян.

Детето е бледно. Лицето му е нашарено с тъмночервени петна.

– Лошо му е... – шепне Глория.

– Но одеве му нямаше нищо! – тревожи се Рудолф. – Какви са тия петна?

– И сега му няма нищо – завира се между тях Анте. – Вече се прочисти. Докато изпием кафето…

Антонио втренчено наблюдава детето. За него бе мислил през своите самотни нощи в Сертон. То е скритата сила, която го довлече насам. Жадуваше да го види. Вижда го за пръв път, а сякаш досега е бивал с него много, много пъти.

– Разгърни го, покажи ми гърдите и раменете.

Тя е послушна. Антонио не ще я остави сама. Той е спокоен и силен. Не се плаши като нея и мъжа ѝ. Знае какво трябва да се стори.

Гърдите и ръцете на детето са покрити с петна.

– Какво му стана? – трепери Глория. – Боже мой, какви са тия синевини?

Антонио е навъсен. Той вижда Рудолф и Анте, и слугата Виолон. А там е старият Питер. Защо се е свил той така виновно? Минава му през ума някаква мисъл. От устата на детето не му ли полъхва особена миризма? Мигар е възможно…

– Какво му е? – покашлюва Рудолф, за да прикрие смущението си. – У дома има лекарства. Или да викаме лекар? Или…

– Никакъв лекар, няма време за губене – загръща Антонио детето. – Глория, дай ми го. Какво си се впила в него? Махнете се всички.

В начина, по който го взима, в увереността, с която отнася детето, има подчиняваща сила. Колата заминава. Моторът бясно бучи из завоите на пътя. Те всички стоят и гледат нататък.

– Какво става тук? – озърта се Рудолф. – Нищо не мога да разбера.

– Да си вървим, Рудолфо.

В очите на Глория има толкова безсилие и молба.

– Не се плаши, той знае какво прави – успокоява се Рудолф и повежда жена си. – Дано всичко излезе на добре!

Скоростомерът на колата все още се вдига. Вече е на сто и двадесет.

– Сеньор, детето е отровено с ракия – говори шофьорът. – Слугата ми каза. Старият мокрел тапата и му я давал да смуче.

– Зная. Карай по-бързо.

Доктор Масиело Лопец, професор по детските болести, излекува малкия Зигфрид Хопе.

Тримата и детето

Антонио пътува за Жатоба.

Пред него, далеч във вечерта, шари млечната светлина на фаровете.

Той се е свил в ъгъла. В скута му спи Зигфрид.

Никога до тоя ден не е държал дете. Какво странно чувство! Мъничко живо същество, тъй леко и безсилно, най-беззащитно от всички същества, а той, едрият и суров мъж, се е навел над него като над неземно съкровище и не смее да диша, за да не смути съня му, не смее да се докосне до него, за да не го счупи или изкълчи, и тръпне при всеки звук, който иде от засъхналите детски устни.

Детето се измъчва. Съвсем е бледо и немощно. Сините петна вече ги няма. То е жадно. Суче в съня си. Хълца. Диша бързо и неравномерно. Но диша.

Чие е това дете?

Една клетчица, отлъчена от бащата, го е създала.

Но заедно с тази клетчица баща му е завещал наследството на своя род, и характера, и дарбите, своите черти – завещал му е дедите, своя баща, себе си.

Наследило ли е то с тая бащина клетчица боязънта на Рудолф Хопе от опасностите на тропическия свят, жаждата му към тих семеен живот, мечтата му да доизживее годините си като състоятелен германец в родния Райнланд?

Или с невидимата бащина клетчица то е осъдено също като Антонио да гори от желание целият свят да бъде негов дом, да бленува по непостижимото, да тъгува над несбъднатия си живот, да се радва, ако може, непознат и забравен да завърши и своите бурни години нейде на пътищата и параходите, из планините или по хотелите, в тропическите ширини или в стаичката на някоя Алмеида?

Чие е това дете?

Колата спира пред стопанството.

– Тук ли е? Живо ли е? – хвърля се Глория в колата.

Антонио не ѝ го дава.

– Нямам думи, за да ти благодаря... – стои зад жена си Рудолф. – Знаеш ли какво стори ти днес за нас? Бяхме на края на пропастта. Ако се беше случило нещо, щяхме да се провалим. Ще можем ли някога да ти се отплатим?!

– Детето ще остане с мен – слиза Антонио от колата. – Опасност няма вече. Но тепърва ще го лекувам.

Носи го към къщата.

Рудолф и Глория вървят с него.

Пред тях слугата осветява пътя. От фенера се раждат и пробягват в градината чудновати сенки.

– Когато замина за града, разбрах, че е най-умното, което можеше да се стори, че детето ще бъде спасено, ако въобще не е късно. Как те чакахме... И колко време мина – от четири часа следобед досега! Бяхме тъй безпомощни и отмалели. Глория само плачеше. Аз я утешавах, но сам едва се сдържах... Слава богу! Дойде ни на гости, а какво се случи! Навярно си много уморен?

– Нищо ми няма. Ще почиваме после, сега имаме работа.

Сяда на своето легло. Развива детето. Нагласява го в скута си. Притегля стола и нарежда на него лекарствата – стъкло с вода, която има розов цвят, и друго с белезникава течност. Едното за сърцето, другото против отровата. Той никога не е боравил с лекарства, не помни да е лекувал някого от отравяне. Но сега тъй ловко дава на детето през всеки петнадесет минути по лъжичка от едното и от другото стъкло, сякаш цял живот все с това се е занимавал. Детето смуче. Устните му са безцветни. Езикът сух. То често се гърчи, хлипа от болки. Очите му са полуотворени и изцъклени. Но всеки нов час влива повече живот в измъченото тяло. Руменината бавно се връща по лицето и раменете, по гърдите и ръцете му.

– То е жадно, гладно е... – обажда се Рудолф.

– Глория, приготви захарен сироп.

Глория и Рудолф седят от двете му страни. Те виждат нежността, с която се грижи той за болния Зигфрид. Глория сияе. Рудолф се замисля. Така прекарват нощта. В утринния здрач Глория доверчиво отпуска глава на рамото на Антонио и заспива. Рудолф отдавна седи неподвижен, подпрял с двете длани главата си, облакътен на коленете, загледан мрачно в пода.

Уморен ли е Рудолф, или дълбае над някакви съмнения?

Антонио храни детето със сироп.

– Гледах го толкова часа, днес целия ден – обръща се той към Рудолф. – Проучих всяка чертица на лицето му. То е същинско копие от теб!

Гласът на Рудолф е несигурен:

– Разбира се, че би трябвало да прилича на мен, щом е мое. Но това още не може да се види. Очите му наистина са сини и не са нито като моите, нито като очите на майка му. Но в нашия род имаме и светли хора. На всеки случай – на кого прилича едно дете, на бащата или на майката, или на някого другиго от рода, това невинаги се познава от първите месеци.

Обичта, с която всеки четвърт час Антонио поднася в жадните уста на детето лекарствата, може да го издаде. Но как да сподави тази обич? Да даде детето на майката? Да го сложи в леглото и да остави Рудолф да се

грижи за него? Зигфрид си е техен, те си го имат всеки ден, винаги. Антонио само след няколко часа си отива. Кога ще може пак да му се порадва?

Така посрещат деня.

Към обед очите на детето се избистрят. Те са сини. Като очите на Антонио. Детето е будно. Познава майка си. По бузите му цъфтят розите на здравето. Тялото му е млечно и топло. Протяга ръце, гука и смуче със зажаднелите устни.

– Вземи го – подава ѝ Антонио детето. – То е вече здраво. Навярно е много гладно. Сега можеш да го накърмиш, на няколко пъти по малко. И помни – става той от леглото. – Не го давай в чужди ръце. Майка ми така ме учеше: „Дете стои при майката, докато самò тръгне по другите“. А този изкуфял старец, този Питер Даркен, той да не се докосва никога вече до него.

Когато Глория поема детето, пръстите им случайно се вплитат.

То е за толкова малко – само докато Рудолф разправя нещо на слугата. Но в горещата ласка на нейните ръце той чувства, че тя го люби тъй, както в онази отдавнашна утрин.

Двамата мъже се разхождат из градината, която те създадоха.

– Каквото и да се случи занапред между нас – улавя го Рудолф за ръката, – ти знай едно: другарството трябва да остане. А сега да се погрижим и за нази си. Да седнем като домакини и скъп гост. Обичаш ли музиката? Да пусна ли радиото?

– Недей. Ще си побъбрим малко на тишина. Аз трябваше снощи да се върна в града. Но шофьорът прескочи да предупреди Бернардо и нашата сеньорита Лиджия, те знаеха какво се случи и не ме чакаха. Сега ще вървя. Довечера заминаваме обратно за Сертон. Там имаме много работа. Тъкмо сега орем и сеем ориз.

– А тази сеньорита?

– Тя е същата, за която навремето сме говорили.

– Дано се задомиш. Тогава всичко ще се промени. Ти не знаеш колко доволен ще бъдеш.

– Защо ми е да се променям? Аз се харесвам такъв, какъвто съм.

Рано следобед си тръгва.

Рудолф и съпругата му с детето в ръце го изпращат до пътя.

Когато колата потегля, Антонио скритом отместя перденцето на задното прозорче и ги наблюдава.

Ще остане ли тоя дом същият, или ще опустее?

Ще се промени ли и неговият живот?

Затваря очи и блаженства. Дойде навреме. А и онова, което може да се случи в близките дни, и то би било добро за него, макар не и за другите.

– Шико, спри на бара при станцията. Искам да се почерпим с моите приятели Милер и началника. Може би наскоро не ще ги видя пак.

Шофьорът го гледа в огледалцето.

– Преживяхме странни неща, сеньор – усмихва се той. – То туй беше истинска главоломна история. Вие ли сте кръстили това дете? Вие ли сте неговият падриньо?

– Не, Шико. Падриньо е братът на майката.

Шофьорът е озадачен.

– Ние, бразилците, не сме като вас, чужденците. Толкова привързаност, колкото вие имате към това дете, у нас има само родителят или падриньото. Но вие сте други хора и аз все забравям това.

Виенчанинът Милер ги чака на вратата. Там е и станционният началник.

Бернардо Маскареняс

Надолу, до бамбуковата гора по реката, нагоре целият хълм, и зад него – навсъде черна орана земя. Няма птичка, влечуго или див звяр, всичко живо се е свряло на сянка. Само няколко десетки работници са в полето. Те изкореняват сечището. Изправят дългата ос на скубачката, връзват я за дънера, воловете забиват предните си крака, опират ноздри в земята и теглят. С трясък се изскубват корените из разровената пръст. Един трактор иде насам, влачи голямата дискова брана, с която се раздробяват буците. На трактора седи Бернардо. Той гледа към работниците и вика:

– Пипайте по-здраво, момчета!

Способен мъж е Бернардо Маскареняс.

В три-четири години, откак се намести във фермата на тъста си, построи модерна маслобойна, замрежи окръга с договори за каймак, пое с търг доставката на гойни свине за кланицата в Коринто, задръсти пазара с яйца от своите птицевъдни. Неговата фабрика за памук е днес първа в окръга. Само преди една седмица пристигнаха и машини от Сан Паоло за фабриката му за лющене на ориз, която ще произвежда колкото всички коринтски фабрики заедно. Не му стига това. Но лани доведе във фермата един чужденец, един българин, с когото правят големи плантации на ориз и памук, картофи и мамона за рициново масло.

Бернардо е търговец и индустриалец. Но когато е във фермата, той много обича да работи на полето.

Спира трактора, слага длан над очите и гледа надолу.

По пътя тича някой.

Чужд е.

А още по-далече прахоли конник, маха с бича и блъска шпорите в корема на коня.

Бегачът постоянно се обръща назад.

Когато стига до оградата на плантацията, той се провира през бодливата тел. Няма нищо по-безутешно от бягане по нива, която е прясно изорана. Непознатият подскача, препъва се в буците и браздите, рови крака из пухкавата пръст, залита. Същи скакалец.

Конникът стига до оградата и слиза от коня. Сваля пушката. Стреля. Бегачът спира при работниците. Поема дъх.

– Дръжте го! Дръжте крадеца! – вика конникът.

Работниците се подпират по-удобно на търнокопите. Воловете поглеждат към бегача и преживят.

Сега конникът също се провира през бодливата ограда. Той е с широкопола шапка и разгърдена куртка. На кръста му се люшка огромен револвер. От ботушите му стърчи сребърна дръжка на кама.

Тръгва през браздите и повтаря:

– Дръжте крадеца! Дръжте крадеца!

Крадецът е бос и гологлав, ръцете му треперят, очите му сноват ту към конника, ту към работниците. Натиква ризата в панталоните, вади от джоба си угарка, пали от едното. Смуква няколко пъти, после въздиша и хуква нагоре.

Бернардо вика след него:

– Бягай право нагоре, по-скоро ще стигнеш гората.

Конникът е касадор. Ловец. Едва влачи тежките си ботуши. Наново стреля, но куршумите падат далеч зад целта. Касадорът псува и гълчи хората:

– Да бяхте ми го хванали, сеньори. От вчера го гоня. Той е Артино Карвальо. Откраднa от доктор Деметриус десет контос де райс. Ако го заведа при доктора жив или мъртъв, парите остават за мен.

– Защо ще го хващаме – на нас не е откраднал нищо!

– За да мога да получа аз десетте контос, сеньори!

Неколцина се смеят.

– Но сега му улових дирите – утешава се касадорът. – За десет контос де райс сама Санта Мариня ще ми се притече на помощ. За две контос мога човек да заколя, за десет – целия край ще преровя. Крадецът няма да ми убегне.

Пали цигарата, връща се към коня.

Бернардо го пита:

– О, сеньор, как ви беше името?

– Аз съм ловецът Маноел. Сега отивам в Коринто. Като го заловя, ще ви поканя на черпня.

– Може ние първи да те поканим! – смее се Бернардо.

– Защо не – ако ви дотрябва човек като мене!

Прочут главорез е касадорът Маноел. Всеизвестна е храбростта му. Дали наистина е успял да убие вече някого, не се знае. Но както са го слушали сам да разправя, не за две контос, а и за едно конто де райс е готов всекиму да свети маслото.

Така се нареждат работите, че след няколко дни Бернардо го търси в Коринто по лична своя работа. Щом се търси в Коринто човек от полето, пита се за него при жените от пансионите на квартала под гарата. Там знаят кой е пристигнал и кой е заминал. Защото всички касадори, каубои и прости скитници не отсядат нито в ханове, нито при близки и далечни роднини, а в женския квартал. Там е тъй весело!

Намират се Бернардо и касадорът Маноел, прелитат с фермерската кола през главната улица и се уединяват във вътрешната стая на бар „Диана“ до киното. Изпиват по три бутилки бира. Шушукат си два часа. После си стискат ръцете и Маноел тържествено дава дума:

– В ден-два честта ви ще бъде спасена. Но парите ще ми броите сега, защото веднага след възмездието трябва да изчезна. Новият капитан не ми харесва, отскоро е в нашия край и не познава законите и обичаите. Макар убийството да се извърши по пълномощие, току-виж, че ме арестувал противозаконно!

Бернардо му брои две контос де райс, дава му още двеста милрайса за черпня и за патрони, плаща бирата, пожелава му успех и си заминава с колата.

Касадорът Маноел си купува нови дрехи, подстригва се, обръсва мустаците и брадата, прекарва при кафявата Мария Баяна няколко часа, после тика револвера в задния джоб и камата в поясока и отива на бал в дома на коринтския богаташ Кристиано де Бенвиндо.

Балът се върти в двора под трите електрически крушки, монтирани на портокаловото дърво, обвити в червени и сини хартии. В тяхната светлина се е струпала цялата златна младеж на Коринто. Скръстил крака, къдрав момък се клати над хармониката. Публиката танцува. Докато се протрият подметките. До трети петли. Изпод надигнатите от въртенето мъжки палта се подават ножове и кобури. Когато някой се умори, сяда на тревата. Комуто се припие вода, отива на уличната чешма.

Дъщерите, три омъжени и три неомъжени, танцуват до насита.

Кристиано де Бенвиндо направи по тоя бал големи разходи. Даде три милрайса за кашаса за себе си и за зетьовете. За други три милрайса купи сладки за поканените гости. И още един милрайс даде за четвърт кило кафе и едно кило захар.

Той седи в гостната и се чуди защо никой не иска ръцете на трите му дъщери. Възпитани момичета, красиви, от голям род, а една след друга

стареят, най-възрастната е вече на двадесет и четири, а малката на деветнадесет години.

Зетьовете вдигат рамене. Чудят се уж и те, а знаят много добре, че всичко е само от неговото скъперничество. Десет добри кандидати платиха по четиридесет милрайса на свещеника да чете, за да се сбъдне каквото си намислят. И всички си бяха намислили да умре Кристиано де Бенвиндо по-скоро, за да се хвърлят към хубавите моми и тяхното наследство. Покварен народ!

Кристиано де Бенвиндо дава отдушник на чувствата си към конкурента Бернардо Маскареняс.

Не го интересува, че Бернардо е чул вече за ругатните му. Да върви по дяволите заедно с тъста си и с фермата, с фабриките, с маслобойната! Щял да го дава под съд за обида. Нека го даде, той ще си плати присъдата и пак ще си го ругае вред, дето има хора.

Ето, сега ще покаже как.

Кристиано де Бенвиндо излиза, обляга се на вратата и прави знак на хармоникаша да спре.

– Сеньори, Бернардо Маскареняс е подлец, той е крадец и безчестник. Тъстът му Еврипидис де Паула е сенатор и богат човек, против него нямам нищо. Но щом търпи зетьове като Бернардо, щом пуска във фермата си разни чужденци, като оня, който искал да пресушава блатата на Сертон и да ги превръща в оризища, пасища и градини, и като другия, французина, който се навърта около най-малката дъщеря – и той вече не заслужава името сертонец! Това ви заявявам аз, Кристиано де Бенвиндо. Ако има между вас техни хора, нека идат и им кажат всичко. Нека ме дадат под съд за обида!

Пред него танцува малката му дъщеря Доминика, прегърната здраво от касадора Маноел.

С пълния джоб и черните си очи той е днес героят на бала.

След шест танца Доминика и Маноел се изгубват в овощната градина.

Хармоникашът се клати и си свири, Кристиано де Бенвиндо обмисля нова реч против Бернардо, а в мрачината между ларанжейрите дъщеря му се целува и прегръща с прекрасния касадор, за когото и тя е много слушала. Той е кавалер, влюбен е и я уверява, че е готов още днес да се ожени за нея. Тя е съгласна и му обещава в името на всички жени светици да го последва, щом той успее да прибави към своите две контос поне още две.

Достигнал върха на стихията си, безстрашният касадор слага ръка на поясока, върху сребърната дръжка на камата, и решава:

– Кълна ти се, ще избягаме още днес. Чакай ме тук. Отивам при баща ти.

– Татко няма да ни даде нито сто милрайса, Маноел.

– Той ли? О, ще видим дали няма да даде!

Влиза в къщата с тежки стъпки, моли гостите да го оставят за малко насаме със сеньор Кристиано по извънредно неотложна работа, от която зависи съдбата на няколко души, а когато остават сами, вади револвера си.

– Дойдох да ви убия по пълномощие от Бернардо Маскареняс. Аз съм касадорът Маноел. Честен човек съм. Щом ми се плати добре, изпълнявам безусловно поръчките. Имате ли си завещание, или искате сега да го напишете?

Кристиано де Бенвиндо се дръгне по бузата и размишлява.

Той познава по име ловеца. Проклетият колт е само на един метър от него. Нито може да избяга, нито да извика. Куршумът ще си отвори дупка между ребрата, а и смъртта ще бъде безславна, всички ще се смеят и ще разказват за неговите самохвалства. След думите, които изрече, и съдията ще е на страната на Бернардо, че е пратил човек да защити засегнатата чест – и своята, и на своя почтен тъст.

Това си мисли Кристиано де Бенвиндо.

Но той е хитър и съобразителен. Не е ловецът Маноел човекът, който може да го надиграе.

– Дай да видим, драги Маноел – усмихва се коринтският първенец, – как може да я уредим по друг начин тази неприятна работа. Разбирам те. Палаврата си е палавра. Но нали тъкмо с палавра се разговарят хората помежду си?

– Тъй е, любезний сеньор Кристиано. Задачата ми е тежка, а сърцето ми щастливо и подмладено. По Божи промисъл се сближихме днес с Доминика. Влюбих се в нея. Дойдох да ви убия, а от сърце ви желая живот, за да ми бъдете за дълги години скъп татко. Но дума съм дал и сам вече не зная какво да сторя.

– Искаш да кажеш?...

– Дайте ми ръката на Доминика, и аз ще се махна завинаги оттук.

Кристиано де Бенвиндо се чумери. И е все още нащрек. Той познава ловкостта на касадорите – измислят всякакви истории, подмазват се, а докато се хилят, колтът може да си каже урока и върви после си дири правото в рая!

Налива две чашки.

– Колко ти даде Бернардо?

– Четири контос де райс.

Гледат се. Кристиано пресмята – с оглед на местните цени – с колко го е излъгал ловецът. Маноел съжалява, че не каза шест.

– Чуй, скъпи Маноел, моето предложение. Давам ти пет контос де райс с мандат да убиеш него. Броя ти още едно конто – за куршуми, чер-

пня и пътни разноски. Обаче при едно условие: щом свършиш възложената ти работа, да се махнеш оттук и да оставиш дъщеря ми Доминика на мира, защото нито тя с тебе, нито ти с нея сте си лика-прилика.

Те дълго преговарят.

Касадорът Маноел приема предложението. Зарича се да скъса и с Доминика. Кристиано де Бенвиндо брои парите. Удрят ръка в ръка, раздрусват се до раменете – договорът е сключен.

Касадорът Маноел отива при Доминика. Тя го чака между ларанжейрите с всичката решителност на узряла за венчило мома, за която родителите все още не могат да намерят добра партия без претенции за зестра. Ловецът ѝ показва парите. Те не са четири контос, а много повече. Тя влиза през главния вход със зачервени бузи и голи ръце. Излиза през задния с врътна дреха и малко куфарче, отдавна може би приготвено за подобна цел.

Младата двойка напуска бала през една изкъртена дъска от оградата на овощната градина.

Нощният влак ги отнася – никой не знае накъде.

През следните дни Бернардо Маскареняс снове с колата си из Коринто. Кристиано де Бенвиндо скита тъжен и нещастен по улиците. Когато се срещат, и двамата се чудят, че са все още живи. Така минават пет дни. Не се стърпяват. Кристиано де Бенвиндо застава пред колата. Бернардо Маскареняс слиза. Поздравяват се студено. Питат се дали не им се е случило нещо особено, например някой да е стрелял по тях. Нищо подобно. Имало тъдява един касадор Маноел, дали не са го срещали, нямали ли са неприятности с него. Нищо подобно.

Разговорът се върти все около тази тема.

Те постепенно се издават и по-късно сядат в бар „Диана“ до киното, пият бира и се наговарят да прекратят враждите, да заработят съвместно и да намалят цените, които всеки от тях плаща на производителите за памука, ориза и каймака. Когато се споразумяват по всички спорни въпроси, те се качват на колата на Бернардо и отиват при полицейския делегадо, който е техен общ роднина. Повикват и новия капитан на кавалерийския взвод. След дълго съвещание открива се съдебно дирене против касадора Маноел, не само задето не си е изпълнил поетия и предплатен ангажимент, но и защото е задигнал заедно с парите и дъщерята Доминика, около чиято зестра се въртяха и плащаха за молитви на свещеника доста ергени, между тях и представителите на полицията и на жандармерията.

Но напразни са издирванията.

Касадорът Маноел е извън щата Минас Жераес, в най-близкото до границата градче на щата Еспирито Санто, а отвъд заповедите на отсамните щатски власти са празни думи, макар и написани на книга.

Веднъж рано следобед касадорът Маноел среща един добре облечен мъж на име Артино Карвальо. Познават се. Бяха се гонили навремето за някакви десет контос де райс. Тук и това престъпление е само празни думи. За да арестува тук Артино Карвальо, касадорът Маноел би трябвало с опасност за самия себе си да се отнесе до федералното правителство в Рио де Жанейро и да чака поне две години разрешение за арест, без накрая да го получи. Затова предпочитат да се потупат приятелски по гърбовете и вместо да се разпитват взаимно, да идат и да се почерпят на крак.

Навремето и двамата пиеха ракия от захарна тръст.

Сега вече не пият кашаса. Тя е за бедните. Те си поръчват гроздова багасейра.

Как пък се случва, че тъкмо днес на касадора Маноел е нужен още един свидетел, който заедно с хазаина му да се закълне пред хейтара на гражданския регистър, че познава него като Дали де Силва от Форталеза и годеницата му като Жиралдиня де Абрил от Диамантина и че не знае някакви пречки, поради които те да не могат да встъпят в граждански брак.

Така стават след един час роднини.

И понеже в живота им е настъпил поврат, двамата приятели събират парите си и под умното сметководство на дона Жиралдиня алиас сеньорита Доминика откриват бар „Диана“ по образец на бара до киното в Коринто. Барът им наскоро става място за разни преговори и скрити хазартни игри на целия събуден свят от градеца в щата Еспирито Санто, а двамата съдържатели – едни от най почтените граждани.

Касадорите на Джон

Джон де Паула праща за Антонио – да дойде във фермата, чакат го за вечеря.

Там са и други гости – французинът Марсел Роле и видният гражданин на Коринто сеньор Кристиано де Бенвиндо.

Прекарват една приятна вечер. Сеньор Кристиано особено се привързва към Антонио и Марсел Роле, с които отдавна желаел да се запознае.

После коринтчанинът си заминава за града, Антонио се връща в своя дом.

Французинът Марсел Роле е гост във фермата от цял месец. Той е един от ония типични представители на новото време, след които дори и при езда из пасищата се носи лъх от парфюм, които дори и за лов на ягуари и капивари считат за пръв дълг да се избръснат.

Никой не знае какво го доведе тук.

Може би е вярно, че се е отбил от пътя си към Жануарио, за да връчи на Еврипидис де Паула няколко препоръчителни писма, да обиколи и някои други ферми и да си създаде връзки с първенците на Сертон. Но може би е вярно и онова, което всички шушукат, че единствената цел на стоенето му във фермата са разходките вечер с Лиджия из градината зад фермерския дом, ездата по цели дни с нея из незнайни пътеки.

Как да е, изведнъж във фермата решават сватбата на Марсел Роле с Лиджия да стане без годеж. Той бърза. След две седмици трябва да се яви в Жануарио, на реката Сан Франциско, дето е отскоро назначен да завежда строежа на пристанището.

Същата нощ Джон скача от коня си пред дома на Антонио и без обичайното пляскане на ръце блъска вратата и влиза при него.

– Какво мислиш за Марсел Роле?

Прямотата не е присъща на бразилеца. Той си е винаги сдържан и мълчалив. Но Джон де Паула е извънредно възбуден. Снове из стаята и Антонио се бои в движенията си да не бутне масата, да не събори газовата лампа.

Цялата тази история с французина е неприятна и на самия Антонио. Откак той дойде, интересът към него угасна. Не е вече единственият чужденец. Отбягва фермерския дом. Еврипидис де Паула и дона Марта подозират защо и от внимание – да не го огорчават – не го канят всяка вечер на кафе, както беше по-рано. Той знае това и французинът му е още повече неприятен.

Джон де Паула се спира пред него и чака.

– Не мисля нищо, Джон.

– Ти обичаш ли Лиджия?

Не му отговаря веднага. Нима може така ненадейно да върже възел, без да знае как би го сетне развързал?

Свикнал с бразилския начин на разговор, Антонио бавно отвръща:

– Засяхме вече нивите. Още половин година съм тук, а след жътвата смятам да си замина. Да остана повече, няма за мене смисъл.

Джон маха с ръка.

Никакво заминаване! Нима не крояха планове да отидат заедно към Амазонка, да почнат работа и в новата им ферма в Гояс? Нали затова настоя той баща му да купи тая нова ферма, само защото там има пасища за още десет хиляди вола. Но воловете не ще идат сами – те двамата ще ги закупят и изпратят там, ще уредят фермата, ще намерят хора. Сега наистина е още рано, обаче идната година, тъкмо след жътвата...

Джон сяда срещу Антонио.

– Искам да зная друго. Ако наистина обичаш сестра ми Лиджия, ти ще ми помогнеш.

– Аз всякога съм готов да ти помогна.

– Добре. Сватбата е в горната събота, след десет дни. У нас всички са очаровани от французина. Старият тъкмо сега приема нови стада из Форталеза. Аз съм сред най-тежката полска работа – садя царевица, тръст и маниока. Ти си свободен. Утре замини за Рио де Жанейро. Искам да науча кой е в действителност тоя Марсел Роле.

Да се съберат сведения за един човек в тая необятна страна, с пръснати из нея четиридесет милиона жители, пък макар тоя човек да е инженер и французин, не е лесно.

Но когато Антонио събира сведенията, много негови надежди се възраждат и той е доволен от чуждата несполука.

Телеграмата му е кратка:

„Марсел Роле женен Барбасена стоп има три деца стоп с жена си разделен процес за развод невъзможен понеже брак католически стоп всички се чудят защо не се обажда. Антонио“.

От пощата отива на гарата.

Надява се да стигне преди деня, определен за сватбата.

Още е сряда.

Фермата е на осем километра от станцията Тамборил. Очаква го каубоят Кладионоро с два коня. Потеглят. Пушат. Започват един от ония бразилски разговори, в които може да се научи нещо едва след половин час.

– Как са във фермата?

– Добре, сеньор.

– Джон там ли е?

– Не, сеньор.

– Французинът там ли е?

– Не, сеньор.

Антонио се усмихва. Телеграмата е дошла навреме и всичко е в ред.

– Сеньорита Лиджия здрава ли е?

– Тя не е във фермата, сеньор.

– И тя ли замина?

– Да, за Жануарио.

– Ами Джон къде е?

– И той замина за Жануарио.

Антонио смуче долната си устна.

– А французинът?

– И сеньор франсезът е в Жануарио.

– Кога отпътуваха?

– Дона Лиджия и франсезът отпътуваха веднага след сватбата.

– Но сватбата нали е утре?

– Сватбата беше във вторник, сеньор, защото франсезът получи съобщение от Жануарио, че трябва да бърза.

Антонио пуска коня. Кладионоро галопира редом с него.

– А Джон замина в сряда вечерта, след като получи една телеграма от град Барбасена, сеньор.

В събота Джон де Паула се връща от Жануарио. Той е със сестра си. Придружават ги трима местни касадори.

Касадорът печели прехраната си само със своето оръжие. Той не става никога каубой, надничар или слуга.

Джон отбягва да говори за онова, което се е случило в Жануарио. Но Антонио вкарва във вендата ловеца Жозе Баталя и му заръчва едно след друго три канчета кашаса. Ловецът чака да понадойдат повечко хора. Предлага на околните да пият от неговата кашаса, изпива си я сам, без да дочака отговора на поканените. Обляга се на тезгяха и разказва:

– Сеньори, слава и прослава на нашата Света Дева от Концейсон, но такова пътуване втори път не бих искал да изживея. Нашият млад господар Джон де Паула – нека свети Джон го закриля! – е палаво момче, аз го помня още от дете, лично го учех да язди и хвърля ласото, но никога не съм мислил, че може да бъде и толкова добър шофьор. Не намаляваше бързината на колата нито по мостовете и през реките, нито из височините и стръмните долове. Стигнахме пред Жануарио на разсъмване. Той спря извън града и каза: „Амигос, покажете ми, моля, револверите. Искам да видя дали предпазителите са вдигнати и не липсва ли някой патрон“. Като ни прегледа револверите, той продължи: „Така. За добре свършена работа, както знаете, всеки от вас получава по петстотин милрайса в брой“. После продължихме и спряхме пред хотела. Хотелиерът, който е мой кръстник, защото и аз съм от тия краища, почука на една врата и повика името на нашия французин сеньор Марсел, който се ожени за нашата обична госпожица, която сега се нарича дона Лиджия. Французинът излезе. Щом ни видя, той се зарадва, посегна да прегърне нашия млад господар, а след туй да се здрависа и с нас. Но Джон, сеньори, Бог нека слуша и ми бъде свидетел, каза: „Касадори, можете да го застреляте!“.

Жозе Баталя прекъсва разказа, оглежда се и подава канчето за четвърта ракия. Предлага наново на околните, изпива я пак сам и довършва:

– Жозе Монтейра нямаше време да стреля. Аз съм порядъчен човек и не мога да търпя неправди нито пред Бога и светиите, нито пред нашия господар. Казах му: „Жозе, не зяпай, ами стреляй!“. Той ми отвръща: „Защо ще стрелям, нали французинът е вече мъртъв?“. Скарах му се: „Жозе, не ти плащат да ми отговаряш, а да стреляш“. Жозе е разбран човек. Приближи се до трупа и изпразни револвера си във французина. После, докато дона Лиджия се приготви за път и се уреди погребението, ние хапнахме и пийнахме, а в Жануарио, сеньори, има прекрасна ракия. Вчера рано потеглихме с развеселени сърца насам, но вече с друга бързина.

Жозе Баталя, ловецът от фермата в Сертон, сваля шапка, прекръства се:

– Хвала на Бога и на нашата Света Дева от Концейсон, майка на Исуса Христа, задето минахме дългия и труден път здрави и читави.

Доминго Сотейро, който съвсем се пропи, откак изгуби малкото си момченце Дедико, мляска с дебелите устни и се обажда:

– Че може ли да не стреля, щом е получил петстотин милрайса!

Амин.

Дона Лиджия не желае да остане във фермата.

Тя заминава за Санта Катарина, при чичо си.

Бисер сред фермите

Маноелон, големият плещест мулат, се извръща на изток, зажумява към слънцето, надникнало вече иззад губещите се в утринната омара планини, и се кръсти. Прихваща тръстиковото стъбло, замахва с широкия нож, отсича стъблото, после върха, окастря листата и хвърля тежкия прът назад.

Денят, тоя най-обикновен ден от втората седмица на сухия месец юли, започва. Ножовете на работниците святкат в тръстиковата нива. Тя се привежда и отстъпва пред хората. Купчините растат. Първият монотонен припев се понася през хълмовете, преди слънцето да е напекло черните плещи на хората.

Към обед, току след кафето, когато едни още си острят ножовете, а други лющят и смучат тръст, зад нивата минава един ездач. Някой става, поглежда нататък, извиква „боа диа“. Ездачът се приповдига на стремената, вижда хора и свърта към тях.

– Помози бог! – вдига той дългия си камшик с облечена в кожа дръжка. – Някъде тъдява минаваше пътеката за градчето Коринто. Тази ли е, или съм се объркал?

Никой не бърза да му отговори. Трябва най-напред да го огледат, да го разберат какъв човек е и отде иде, че тогава.

Маноелон, който е клекнал над точилния камък, извръща скулестото си лице, изправя се, опитва на китката на ръката дали ножът реже гладко космите, слага го в широката стара ножница и тръгва към ездача.

– Бог да ме убие – заговаря той, – ако ти не си Жервазио от фермата на Дионисиус при Сан Феликс!

Ездачът се разсмива.

– О, Маноелон! Никога не мислех, че тъкмо теб ще намеря тук. Чия е тази ферма?

– На Еврипидис де Паула е – отвръща Маноелон и тупа потното животно по силната извита шия. – Какъв хубав кон!

– Мой собствен – гордее се каубоят Жервазио. – Спечелих го на голямата корида в Сан Феликс. Триста и седем коня надбягах. И сеньор Дионисиус ме поздрави: „На мене славата, а на тебе коня“ – така рече и ми го подари.

Животното разбира, че говорят за него. Вири уши, опва муцуната напред, пръхти и рови рохкавата земя.

– Много път, Маноелон, от нас до тук. Де е то Сан Феликс и де е Коринто! Двадесет и два дни вече пътувам. Но, слава богу, довечера ще стигна. А ти откога си тук?

– Отскоро. От март миналата година.

– А откъде дойде?

– От фермата на Дионисиус.

Жервазио се усмихва добродушно:

– Че както сам видях, пътят е три до четири седмици. А ти отдавна, много отдавна се махна оттам.

– Е, да... – вдига Маноелон тъмните си очи. – Аз пътувах три години и двадесет и два дена. Двадесет и два дена пеш, а другите в затвора.

– Виж ти! – възхищава се каубоят. – А защо?

– Естествено, за убийство. Беше търговец. Скарахме се за една пита рападура. Вдигна камшик на мен.

– Вдигна камшик на теб? Че тогава защо те осъдиха?

– Аз със свидетели доказах, че вдигна камшик. А излезе, че не е имал камшик.

– Но де е успял да го дене?

– Знам ли! Съдията мисли, мисли и рече: „Да беше чисто убийство – десет години. А ти доказваш, че е вдигнал камшик. Свидетелите ти са почтени хора. Не би трябвало, значи, да те наказвам. Пък нà, в книжата пише, че е намерено това и това, а камшик няма“. И отсече: „Тя тая е съвсем объркана, ами я върви полеж в затвора!“. Правосъдие! Не мож го разбра!

– Жюстиция! Знаем я каква е! – въздиша Жервазио. – Всеки е прав в тая страна, само работникът от полето и каубоят, които пазят честта ѝ, само те лежат из затворите. Щом е вдигнал камшик, трябваше него да затворят.

– С ония си свидетели като нищо щях да го осъдя. Ама умря. Още не бях изгърмял целия барабан и той издъхна.

– Как прекара в затвора? Весело ли беше? Добри другари имаше ли? На комар вървеше ли ти?

– Там ли? – Маноелон се оглежда наблизо и после съвсем надалече. – Остави, сеньор. Една полза само имам от затвора: занаят изучих.

Бяхме заедно с един доктор. Отровил дяда си. Не искал старият да умира, та му дал да пие някакво мляко. Да види и той бял ден от земите и имането му. Изучи ме тоя доктор в медицината. Всяка болест познавам, лекарство за всяка болест знам да приготвя.

– За всяка?

– Да, за всяка. А болести много. Лекарства още повече. И добри, и лоши. Познавам всички тайни и магии, коренчета и листа, мухи, бръмбари и буболечки. Само една болест има, която не зная да церя. Но тя иде с раждането. Получава се от бащата и майката, от дядото и прабабата. Лоша болест е, човек почва изведнъж да губи свяст, в година-две-три като вощеница изгаря в нея.

– Не я зная, сеньор.

– Но болни да цериш, и то не е занаят като занаят. Нямал съм книжа! Не може, казват, да докторуваш, не си ходил на училище. Ако бях ходил на училище, аз доктор ли щях да стана? А и едни доктори се навъдили, като бълхи! Всяко градче по десет и по двадесет, пък и във фермите вече почнаха да нахълтват. Аз си лекувам хората тук, из полето. Не за пари. За шише ракия, за чувал памук.

Каубоят Жервазио отминава по пътеката.

Из захарната нива наново съскат ножовете.

С някаква дива радост размахват обгорелите мъже острите ножове, докато се увличат и почват истинска сеч: с един само замах отсичат стъблото, с друг върха, с трети листата, а очите им светят, и те оглеждат, и секат, и дишат усилено, а някой спира, стиска ножа и скърца със зъби към другия:

– На мене да вдигне някой камшик... Ах, защо не вдигне на мене някой камшик!

Колко е просторна Бразилия!

Да тръгнеш нататък и да вървиш, седмици, месеци и години да вървиш все нататък, към Леополдина, към Диамантина и към водопадите на реката Мадейра, да се загубиш в пасищата на Гояс, да се удавиш в горите на Мато Гросо, да преяздиш низините на Амазонка и пак да вървиш, докато загинеш някъде от черната треска или те разкъсат пумите, онсите и кайманите, или ти начупи костите боата – толкова много да вървиш, пак няма да стигнеш до нейния край!

Къде отива каубоят Жервазио?

Тръгнал е преди три седмици от фермата на Дионисиус край скотовъдния град Сан Феликс. Няма нищо свое нито във фермата, дето е главен каубой и водач на стадата, нито в градчето Коринто, дето днеска ще стигне.

Пътува, пътува...

По стръмнините застига кервани от волски коли и тръгва с тях. Той дели тяхната трапеза, яде с тях ориз и чер боб. Пресича реките. Денува по бреговете им, дебне спотаените в обедните сенки на вировете риби и стреля по тях, обядва с месото им. Нощува във фермите и крайпътните раншоси. И пак пътува.

В горите бере плодове, а те са тъй много, но той знае кое е кучешка дюля, кое аратикум и кое дива гоаяба. По голите засушени ридове гони малки страхливи сърнета, в сенките на бамбуковите брегове надушва капиварата, из блатата стреля по диви патици и черни лебеди – и животът му всеки ден и всеки час е нов и го води все пò на юг, към станцията Коринто.

Той е винаги млад и щастлив.

Какво знаем ние, хората от Стария свят, жителите на големите градове, за истинския живот?

Като дивата котка в тежката девствена гора, като прекрасния елдорадо в самотните реки, като черния лебед из ниските блата – тъй свободен, силен и чист е тоя каубой, който в живота си рядко е спал под къщна стряха и годините си е прекарал все на седлото, по пасищата, между стадата, до огъня на раншото.

Къде ли наистина е тръгнал каубоят Жервазио от единия до другия край на Сертон?

Конят му бърза по пътеката през нивите от захарна тръст, пръхти, чупи горделиво предните си крака. Като че пак го водят на някоя голяма корида и иска сега да опита дали подковите са остри и копитата здрави.

Пътеката навлиза в млада безредна гора, вие се като змия между дървета и клонища, под нависнали диви лозници и вплетени къпини и шипки.

Конят трепва, вдига глава, наостря ушите, извръща ги напред.

Каубоят се заглежда.

Хора ли има там?

Той оправя шапката си, стяга подбрадника. Мръдва коленете и се понавежда.

Да, там има хора.

Пред него вървят Бетиня, Назаре и старата Педриня.

Чули вече стъпките на коня зад тях, те се извръщат уплашени, искат да се отбият от пътеката в бодливите храсти и да пропуснат конника напред.

Но каубоят Жервазио дръпва юздите и конят му спира до тях.

– Няма защо да се отбивате от пътя, аз не бързам – казва той вместо поздрав. – Мога и след вас да вървя.

– Минете, минете – подканя го Педриня.

– Тук е сенчесто, ще карам полека. Нека се отмори малко добичето.

Тръгват.

Двете момичета вървят едно след друго, сандалите им шъткат по сухата пътека, а старата пристъпя последна с попуканите си боси крака. Бетиня е в бяла рокля, косата ѝ е стегната в тила, шията ѝ е мургава и силна. Краката ѝ, мускулести и жилести, са тъй познати на Жервазио. На завоите той я наблюдава внимателно и после се усмихва. Как да не му са познати тия крака и тоя кръст, и тая шия – та нали паранайката Наталия от пансиона в Сан Феликс, с която той е прекарвал толкова хубави нощи, има същото тяло като тази непозната сеньорита!

А Назаре е по-възрастна, навярно двадесетгодишна.

Тя е тънка, височка. Косите ѝ са по-черни и от очите на коня му, тегнат на тила като сноп черна коприна. И гърбът, и кръстът, и бедрата ѝ – цялата тя е тъй крехка, сякаш би се пречупила на две, ако се препъне.

Тънка е Назаре, но гъвкава. Всяка нейна стъпка се прелива под басмената рокля плавно и топло нагоре.

Каубоят Жервазио я заглежда. И нищо не мисли. Само устните му засъхват и в очите му се разстила матова сянка, която поглъща блясъка им, само кръвта се свлича от здравото лице в гърдите.

„Хубаво момиче...“ – мисли си той и гали гривата на коня.

А на завоя Назаре се извръща. Може би е усетила на тъй меко извитите рамене мъжкия поглед. Само за миг се извръща, поглежда го – но то не е и поглед дори, а светлинка някаква, която грейва в него и пак угасва, преди още той да отвърне също с усмивка.

Каква радост да шари с очи по раменете ѝ, които се поклащат спокойно пред него! Кожата им е тъмна и гладка, тя почва от сянката под тежката коса, вдлъбва се по гърба и се губи под дрехата, леко обгърнала кръста.

Той се увлича от това дълго и близко оглеждане, премрежва очи, стиска дръжката на камшика и тръпне от желание да се пресегне и погали момичето.

А конят, който бе надбягал на коридата в Сан Феликс триста и седем други каубойски коне, пръхти и се радва на сенчестата пътека. Тръска глава и души врата на старата Педриня, майката на Назаре. Нейната коса не е като тежко надиплена коприна, а е плъст от безброй ситни и навъртени снопчета, които стигат до черния врат.

Конят тръска глава, топлият му дъх пълзи по гърба и раменете на Педриня, а тя се бои от тая приятелска ласка, дълго се тегли настрана и избързва напред, докато най-сетне се извръща сърдита и възмутена:

– Обуздайте тоя грозен кон!

Каубоят Жервазио се опомня.

Големите му вълчи зъби се белеят зад попуканите устни.

Кръвта се връща в лицето.

– О, как можахте само да кажете, че конят ми е грозен! – възкликва той и го тупа по шията. – Тоя кон да е грозен? Не, сеньора, това е най-хубавият кон от всички ферми на Гояс!

– Може, съгласна съм, че за вас е добър, но за мен е най-грозен – и заедно с нея се обръщат и забавят крачките си момичетата, за да огледат коня. – Какво ме души такъв по врата? Да нямам там трева?!

– Иска да ви опознае, да се сприятели с вас, сеньора.

– Не ми е дотрябвал такъв приятел. А вие накъде?

– От Сан Феликс за Коринто.

– О, боже! – обажда се Бетиня. – Та това е много дълъг път!

– Нали? – усмихва ѝ се Назаре, гледа по-надълго конника и пак се усмихва. – А конят наистина е хубав. И седлото...

– Ами защо сте тръгнали тъй надалеко? – пита майката.

Каубоят Жервазио свива очи.

Може ли да намери думи и да обясни на тая стара мулатка, че някоя нощ, без сам да знае как и защо, в него се е събудило желанието да подиша сертонския въздух, да влее в жилите си сила от своята родна земя, да пречисти очите си в зелените пасища и тъмни гори, и далечни планини, да види хора и да потърси нови другари, да се наслуша в раншосите и фермите на разкази за геройства и любовни приключения и да похарчи спестените си пари?

– Отивам... – отвръща провлачено той – да посетя моя кръстник падре Алоизо от Коринто.

– При нашия свещеник ли отивате? Той ли е вашият падриньо?

– Именно той.

– Та ние сме също оттам и сме много близки с него.

– При него отивам. Карахме по-лани добитък за Бело Хоризонте, а той се беше изправил край пътя и ни чакаше да отминем. Видяхме се. Аз и не знаех, че той е тук – бях го виждал по съвсем други места. Поздравих го, а той ме прекръсти, благослови ме и ме покани да му дойда на гости. Нали ми е падриньо – неговата воля е за мен повече от волята на майка и баща.

– Вие имате ли майка и баща?

– О, сеньора, та знам ли! Аз не съм сертонец. От юг съм, от Парана. Кръстник Алоизо ме взе още като дете, доведе ме в Гояс и ме даде във фермата на сеньор Дионисиус, дето съм сега главен каубой. А дали майка ми и баща ми са още там и още са живи, не знам. Парана е много далече, сеньора.

Гората свършва. Пътеката се разширява, слива се с няколко други пътеки, превръща се в малък път през пожълтелите от сушата височини.

Вървят заедно.

Каубоят и старата Педриня разговарят, момичетата често се споглеждат, подсмиват се многозначително и скритом извръщат очи към кръщелника на техния свещеник.

– Аз, дона Педриня, се казвам Жервазио, другите ми имена са Рошейра дос Кампос. Още кръстник ми Алоизо ме е кръстил Жервазио, и ето толкова години вече, може би двадесет и три, все това име нося. А тези хубави сеньорити?

– Назаре ми е дъщеря, другата – Бетиня – е момиче на сестра ми. Ходихме да берем памук във фермата на Фламино, отвъд захарните ниви, един час зад фермата на Еврипидис.

– Че и аз минах оттам, дона Педриня. Хубава ферма е. Но доста далечко за вас.

– Ох, Жервазио, кой ти гледа пътя! Три седмици сме работили там, сега шест седмици ще има с какво да преживеем.

Сприятеляват се.

Стигат привечер заедно в градеца Коринто.

Конникът влиза в двора на кръстника си падре Алоизо.

Педриня тръгва с дъщеря си, мълчи дълго и гласно си казва:

– Това момче трябва да вземе Назаре.

Дъщеря ѝ гледа в земята.

По тъмното ѝ гладко лице са цъфнали тъмночервени цветя.

Да дойдеш от тъй далеко на гости на някого, значи да останеш при него поне толкова, колкото трае пътят.

В първите дни каубоят Жервазио трябва да разкаже всичко за себе си. Нали от цели дванадесет години не са сядали един с друг! После падре Алоизо почва да говори. Това върви малко по-бавно, защото от всяко нещо, което е видял, чул и преживял, той вади мъдри съвети, които се старае да вбие в ума на своя кръщелник.

На третата седмица почват обиколки по близки и роднини, а четвъртата седмица от гостуването каубоят запазва за себе си – да се стегне за път и да накупи подаръци.

Селище в Сертон като градчето Коринто е бисер сред фермите.

Седем улици нашир, десет надлъж, една главна с магазини, оризови и памучни фабрики, черква, училища, съдия, няколко адвокати, полицейски делегадо, още две-три учреждения и банков клон, един взвод кавалеристи, синема, бирария, сладкарница – и толкоз.

Малки, пръснати наоколо къщурки за две хиляди жители, няколкостотин хубави къщи на фермерите от окръга, на търговците, фабрикантите и чиновниците.

Момчета и момичета, дошли от фермите на бащите си да се учат. Каубои и работници, дошли от фермите на бащите им, за да се порадват на живота и да пръснат спестените си пари.

Много автомобили и коне и както във всеки град и градец, един квартал с жени.

Градчето няма свой собствен живот, то живее само като средище на фермите, макар да има и учреждения, и жители, и леки жени.

За каубоя Жервазио то си е прекрасен град и той му се радва.

Като всеки каубой, и Жервазио не обича много шум. Той е ходил в Сан Паоло, в Пернамбуко, Виктория с добитък и никога там не се е чувствал тъй голям и значителен, както в такива малки градчета, в които може да заръча чаша кашаса на случайни познати, да яде сладолед, да пийне привечер бутилка или две бутилки бира с парче сирене и бял хляб, да потанцува в бара на женския квартал, да има за възлюбена някоя вдовица или парясница, а когато я няма, да си намери приятелка от пансионите или от малките весели къщички със сенчести дървета пред вратите за каубойските коне.

Колко жени от квартала му пратиха вече много здраве, колко пъти го спираха насред пътя да го питат откъде е и закъде пътува. Че коя не би отворила и вратата, и сърцето си пред тоя гост, направен като че за да краси живота? Коя не би скъсала с всички свои случайни и постоянни посетители само да може да го дочака на вратата си, да се гордее пред съседките с него, когато ще ѝ пристига с накитения си кон, който тъй хубаво знае да се върши и чупи под кръстосания огън на женските погледи?

Но Жервазио тук си е уредил другояче живота – не както в местата, които бе посещавал досега.

Вечер, след като пригледа и нахрани коня под навеса в двора на кръстника, той се стяга, пресича женския квартал и отива в покрайнината, на вратата на старата Педриня, дето, облегната на стобора, го чака Назаре.

В края на четвъртата седмица падре Алоизо вика кръщелника и го тупа приятелски по рамото:

– Е, Жервазио, сине мой, време е да се върнеш при господарите си. Ти имаш там добра служба и трябва да я запазиш. Пък и те се нуждаят от тебе.

– Зная, кръстник. Вече почистих амуницията, стегнах седлото, подковах коня. И покупки направих.

– Ако парите не стигат, кажи ми. Аз мога да ти услужа.

– И дума да не става, кръстник. Не само че ми стигат, но и ще ми останат. Че какво съм харчил аз тук?!

– Ти, Жервазио, си мъж разумен. Радвам се, че аз съм те кръстил. Такива хора като тебе са гордост за страната. Ех, като си помисля какъв е твоят живот – опасен и волен, прост и смислен! Ами, казват ми, нещо с някакво момиче те виждали да се разхождаш и да разговаряш, с дъщеря-

та на една благочестива вдовица. Ти знаеш нашия закон: обещал ли си нещо, ще трябва да го изпълниш.

– Кръстник – заговаря младият мъж. – Тъкмо затова се бавя все още тук. Исках да те помоля в неделя да ме венчееш за Назаре. После ще остана още ден-два в Коринто и ще си замина. След две седмици тръгва за Сан Феликс камионът на търговеца Перейра. Той ми обеща да вземе Назаре и да я доведе там.

– Така си и мислех! – сияе старият свещеник. – Двойна радост за мене днес. Едната – че момичето е добро и не си се излъгал в избора. А другата – че аз ще ви венчая.

И ги венчава.

Записват се в регистро цивил, подписват договора при отворена врата, с двама свидетели, след това отиват и в храма за църковно венчило. Остават до някое време с другите в дома на свещеника и после се прибират в бедната къщица на старата Педриня, която се пренася да спи у сестра си.

Затварят вратата, запалват лампата, изправят се един пред друг и се засмиват.

Всичко наоколо посивява и се изгубва и остават само те със своята радост – тъй необятна, както земята, която ги е откърмила, и небето над нея.

То не е радост, а голямо лъчезарно чувство, което на кълба се валя из тях.

То е вяра. Съдба.

– Назаре – говори ѝ той. – Ето, виждаш ли, ние сме вече мъж и жена.

– Жервазио, щом те видях в пътеката как се изправи зад нас с коня, изтръпнах. Да беше ми казал една дума, тогава още бих тръгнала след теб.

– Веднъж да се приберем във фермата на патрона ми Дионисиус, да видиш колко е хубаво там. Реките са пълни с риба, горите гъмжат от дивеч, дърветата са нависнали от плодове. Какви палми, какви бананели, ларанжейри... И ще си издигнем една къщица, ще засеем своя земя, ще си купим крава.

И каубоят Жервазио се пресяга към жена си, а тя е покорна и претръпнала от вярност.

Леглото е съвсем ново. То е единствената ѝ зестра.

Минават няколко часа. Назаре спи. Тя е прислонила глава към гърдите му.

А той лежи буден и едва диша, за да не я разбуди.

В тънката завеса на прозореца свети луната.

Там навън се е притаил целият свят. Стихнал е. И щурците, бръмбарите, кучетата, и добитъкът по околните ливади – всичко мълчи и мирува

в тая голяма първа нощ. До прозореца, под новия си навес, мирно хрупка конят. Това хрупкане е единствената връзка с живота и тая връзка е здрава и спокойна.

Жервазио не мисли за нищо.

Та има ли място в човешката душа за мисли, когато всичко е само едно голямо, препълнено от щастие сърце?

Жервазио ликува.

Носи се мислено на коня си през пътища и поляни, през бродове и мостове, през ферми и градове. На север. Лети с коня си през пасищата в низините, а те са тъмнозелени и зрели. Гони тлъсти стада, хвърля ласото си след диви животни, стреля. Събира плодове от горите, оре земята, сее, жъне. И всичко това само за малката къщурка с високия покрив от суха трева, дето го чака Назаре. Той носи и само носи, а малката къщурка богатее и расте, сухата трева на покрива се заменя с червени цигли, калта на стените се превръща в тухли, отворите стават истински прозорци, наоколо израства дворна ограда, мукат крави с телета, цвилят жребци, играят кобили и кончета, наоколо се надигат ниви от захарна тръст, от памук и маниока, градини от кафе, и всичко е тяхно, на каубоя Жервазио и на жена му Назаре.

От прозореца се влива в стаята съвсем слаба светлина.

Жервазио се взира в неясните очертания на лицето на Назаре. Струва му се за миг, че то е измъчено и чуждо. Но притваря очи. Минава му.

От тялото ѝ се прелива в него топлина.

Да я събуди ли?

Защо ще бърза? И утре, и вдругиден, и цял живот ще бъдат все заедно, ще имат време да се галят и любят.

Не посяга към нея, а бавно и внимателно се отместя.

Очите му се премрежват. Сертон се губи в сива далечина, наоколо помътнява, изникват странните сенки на съня. Последното, което помисля, преди да заспи, е: дано не хърка и не я събуди.

Конят хрупка отвън. Седлото виси на гредата до навеса. По излъсканите му метални части искри лунна светлина.

Минава време.

Жервазио чувства през сън, че нещо живо го докосва по гърдите. Минават няколко мига, дългото живо тяло се бавно издига, удря го през рамото. Втори път, трети път, все по-бързо и силно.

Жервазио се събужда.

В полусън вижда как странното дълго тяло се вдига край него, замахва...

Той се вледенява.

И само в миг – преди змията да го удари наново – той с един скок се изправя, застава сред стаята, иска да извика, но задушава вика си, защото

Назаре е там и той не трябва да шуми, защото тя не бива да се събуди и размърда, инак може да стане нещо страшно.

Далече, съвсем далече попада в погледа му четвъртитото светло петно на прозореца. Той само го чувства. Но мислите му са напуснали вече просторния сънoвен свят и се връщат в стаята.

Къде е ножът?

Не ножът – къде са кобурите?

Окачи ги някъде, но къде – вътре или вън?

Не е змия.

Жена му е проснала през бялото легло лявата си ръка. Вдига я в равни промеждутъци, удря по постелята. От гърдите ѝ се къртят дълбоки тъмни стенания.

Жервазио е вцепенен.

Приближава бавно леглото. Навежда се. Взира се в жена си. А тя се гърчи, лицето ѝ е бледо и мъртво, между устните ѝ пролизва жълта пяна, косите ѝ са потни и разхвърляни, тежки спазми огъват гърдите, раменете, краката.

Жервазио диша тежко. Хърка. Задушава се.

„Какво става с нея? – претръпнал се пита той. – Каква е тази мъка? От какво страда Назаре?“

Призори. Прозорецът е съвсем избледнял.

Жервазио вижда жена си ясно. Тя се приповдига, хлипа и почва да се тръшка. Той я улавя за лактите, притиска я в леглото.

– Назаре! – шепне той. – Назаре!

Тя го гледа, а очите ѝ, широко разтворени, нямат поглед, те са без мисъл, те са като мъртви и мигат.

– Назаре, аз съм, твоят Жервазио. Назаре, свести се.

Тя стене:

– Мамай... Мамай...

– Не ме ли познаваш? Аз съм, мъж ти Жервазио Рошейра дос Кампос, от Сан Феликс. Вчера се венчахме. Опомни се, Назаре, свести се.

Налива в устата ѝ вода, а тя изтича. Кваси ръката си, търка челото ѝ, а то е студено.

Назаре се сгъва на две, вкопчва ръце във възглавницата и заспива, без да се събуди, без да се опомни.

Жервазио седи дълго на стола. Гледа в пода, хапе устните си и стои тъй, без памет и чувства. После става. Краката му треперят. Вие му се свят. Отива до прозореца. Отмахва завеската и прилепя чело в стъклото.

Конят отвън доближава, надига глава и протяга муцуната си към лицето на своя господар.

Жервазио затваря очи.

Жена му спи. Възглавницата е мокра, леглото разтурено.

А той пак вижда коня си, наново се извръща към леглото, към жена си. И почва да се облича. Излиза на пръсти. Прегръща коня, стои няколко мига до него, притиска лице в ноздрите му, стопля се.

Кой му беше говорил веднъж, че знае лекарства за всички болести?

Не беше ли това някъде пътем, когато идеше насам?

Не беше ли в едни тръстикови ниви?

Да, да, мулатът Маноелон...

С разтреперани ръце оседлава коня, извежда го на улицата и се хвърля в седлото.

През ранните улици лети конник.

Слуги пръскат с вода и метат плочниците пред магазините, жени отиват на черква, каруцари извеждат и впрягат конете си. Те всички се отдръпват към стените и гледат конника. Но преди да го видят кой е, той вече изчезва в облак от прах.

– Луд! – казват те. – Ще се пребие!

А той лети напред и в ушите му се носи само бързото зъткане на копитата, очите му виждат като в сън да прехвръкват край него къщи, хора, кръстовища, реката усеща само като силна струя вода по лицето си, той бърза и се носи като вихрушка по неравния прашен път.

Спира за миг сред орязаната тръстикова нива.

И пак лети надолу, към фермата на Еврипидис де Паула.

Оттам са го вече видели. Край оборите, по вратните и пред фермерския дом го чакат. Двама мъже излизат напред. Когато конят забива копитата си пред тях, фермерът пита:

– Работата ви изглежда много бърза, сеньор. Но така ще убиете хубавия си кон.

– Къде е Маноелон? – пита каубоят. – Кажете ми веднага, къде е Маноелон?

– Маноелон? – и фермерът се обръща към Антонио.

– Той е с турмата в оризището.

– Как се отива за там? – стяга юздите Жервазио.

– През вратата и по пътя нататък. Пътят е само един, право там води. Левга и половина. Близо е.

Жервазио дърпа юздите. Конят му се измята встрани, спуска се в широка дъга. Спира пред вратата. Жервазио вдига дървеното резе, отваря, минава с коня и пуска вратата след себе си.

Двамата мъже гледат дълго след него. Еврипидис навежда глава, тръгва към къщи.

– Чудно. Такъв хубав кон, такъв млад и красив мъж, а бледен. Защо ли бърза? Голямо нещастие ще да го е сполетяло.

Малко по-късно Жервазио скача от коня, хвърля юздата през седлото и дърпа Маноелон настрана.

– Ти казваше… – почва задъхано той – нали ти казваше, че познаваш всички болести и знаеш за всяка болест лекарство. Кажи ми тогава… – и той зашепва.

Разправя му дълго.

Маноелон го слуша внимателно, подпитва го и когато свършват своя потаен разговор, големият мулат клати глава:

– Тая е болестта, за която ти казах, че не зная лекарство. Тя е най-лошата болест, от нея няма спасение.

Жервазио отива при коня. Обляга се на него. После бавно се качва в седлото. Поглежда назад и се замисля.

– Накъде? – пита го Маноелон. – Ще се връщаш ли в Коринто?

Каубоят хапе устни, клати глава:

– Не, сеньор, не.

– Тръгваш, значи, за Гояс? Пътят е там горе, през оня хълм.

Каубоят дълго гледа нататък и пак клати глава:

– Не, сеньор, не.

Мулатът тръгва към него.

– Амиго… – досеща се каубоят. – Можеш ли ме упъти оттук за към Парана? Там, в градчето Кампос да Парана, дето съм се родил, отдето си водя бащиното име, там искам да ида. Знаеш ли пътя?

Маноелон се надига на пръсти, сякаш за да надзърне зад далечните гори и ридове, и сочи:

– Парана е там някъде, далеко на юг. Дотам е месеци и месеци път. Много е далеко. Отива се по реката Паранаиба, а после все надолу. Много, много е далеко.

– Добре.

Тръгва нататък.

Маноелон гледа след него. И той си има грижи.

Съдията го беше осъдил не на три, а на шест години затвор. Половината той беше употребил, за да изучи медицината. Но за другата половина през една тъмна нощ си беше дал сам амнистия. Напоследък минаха разни хора оттук. Познаха го. Отидоха нататък. Ще разкажат за него наляво и надясно. И може да се случи съдията да поиска той да си излежи и другата половина. Не е добре да се застоява още тъдява.

Гледа след Жервазио.

Конят уморено стъпя по пътеката, която води към пътя за реката Паранаиба.

– Хей, Жервазио, чакай! – вика Маноелон. – Чакай!

Оставя сърпа и го застига.

– Аз зная пътя за Парана – говори той. – Ела да минем през фермата да си взема нещата. Ще помоля сеньор Антонио да ми изплати надниците

и ще тръгнем заедно, ти и аз. Е, по ония гори, на югозапад, там ще гоним реката Паранаиба и после все по нея, все надолу – на юг.

Кръщелница

Седят до късно във фермерския дом.

Антонио и Еврипидис де Паула разговарят за новите скотовъдни стопанства в Южна Бразилия. Там отглеждат кравите в обори и ги хранят със сух фураж. Трудът е повече, но добивът много по-голям. Антонио и Джон де Паула пресмятат колко ще струват дренажите в новите оризища. Незабелязано разговорът стига до Лиджия. Дона Марта разказва надълго за нея – какви лудории е вършила като дете. И в очите ѝ пролазват сълзи. Защото дъщеря ѝ все още не се връща от Санта Катарина.

Жандира поднася кафе.

Тя е кръщелница на дона Марта. Баща ѝ, потомък на индианци, я остави тук и никога вече не се вести по тоя край. Майка ѝ, мулатка от Виктория, също се изгуби нанякъде. Така отрасна Жандира, докато и в нейните жили почна да кипи смесената кръв.

Тя снове безшумно около мъжете.

Минава край Антонио и го докосва внимателно и топло.

Той пие кафе и се бои да не изпусне чашката.

– Внимавай, Жандира, не се бутай в хората! – смъмря я дона Марта.

Жандира излиза от салона.

Навън минават конници и тежките врати се хлопат след тях със скърцане. Каубои се връщат от далечните пасища, дето са ходили да насипват сол за добитъка.

Дона Марта гледа през отворените прозорци в тъмната нощ и заговаря:

– Време е да задомя Жандира. Добри момчета я искат. Тя навърши седемнадесет години. Няма какво повече да чака.

И Антонио мисли за Жандира.

Тя отрасна край Лиджия. Наследи движенията ѝ. Прическата. Начина на изговаряне на думите. Вкуса в облеклото.

Почти всяка нощ той я дочаква в сянката на овощната градина зад фермерския дом. А тази сутрин тя го дочака долу, на големия мост. Оплака му се, че Кладионоро я задиря и падринята се готви да я даде на него. Той бе тръгнал за Тамборил. Седеше в седлото и не знаеше какво да ѝ отвърне. Очите ѝ го молеха, те бяха влажни и се надяваха. Но той е бял, а нейната майка е от негърски произход. Той е сеньор, а тя слугиня. Как може тъкмо той, гостът от Стария свят, да наруши традициите на бразилските ферми? Той не ѝ отвърна нищо. Тя го разбра, обърна се и изчезна в

храстите към градината. По целия път го гнетеше молбата, която тъй доверено излъчваше погледът ѝ.

Защо се докосна тя сега до него?

Бои се да не го е обидила. Иска му прошка.

Дона Марта започва отново:

– Джон, вярваш ли, че тя ще си дойде за рождения ми ден?

Антонио се заглежда във фермерката. Тя е тежка и месеста, едва се движи на болните си крака, но очите ѝ са млади и умни, те го следят постоянно, тя непременно го познава повече, отколкото той предполага.

Изгрява луната. Навън става светло.

Антонио се прибира.

Като бяло хвърчило виси луната и го гледа през прозореца. Затваря очи – тя прозира през клепките. Спуска кепенците на прозорците – тя намира цепките и се провира през тях. Покрива се с памучното одеяло – тя се вмъква и ляга до него.

Излиза на къщния праг.

Няма нищо лошо в тая грамадна луна. Тя иска само да го гледа, да разговаря, да не го оставя да спи.

Тя е добра, прекрасна тропическа луна.

Вече втора нощ не е спал, но не усеща умора. Човекът тук е като машина. Сутрин подлага гърба си на слънцето, по обед жадува за въздух, привечер е смазан от умора, нощем се пълни наново със сила.

При пълнолуние хората почиват, без да спят.

Долу се таи фермерският дом.

Както той се гуши в долината, тъй и в Антонио се гуши голямо несбъднато желание. Надяваше се той да вземе от тая ферма за себе си онова, което правеше по-светло бъдещето, по-гореща немирната му кръв. Радваше се на тоя дом и на хората в него, очакваше новия ден с радост. Докато французинът Марсел Роле мина през фермата, през живота му, през съдбата на Лиджия.

Французинът си отиде и никога вече не ще се върне на тоя свят, от него останаха само разказите на тримата касадори. Но духът му не си отива, той снове все още тук.

Защо стои Антонио във фермата?

Какво още чака?

Все чака някого.

Има си и той някои тайни. Кой човек на тая земя няма тайни? Има ли някъде хора, които да знаят само да работят и само да спят, без да подхранват някаква надежда в себе си, макар тя да е по-несигурна и от сапунен мехур?

Обичаше го една млада жена. Но тя е съпруга на приятеля му. Тя роди на Антонио прекрасно дете. А никой не трябва да знае, че е негово.

Избяга в Сертон. Тук той обикна дъщерята на Еврипидис. Може би и тя щеше да го обикне. Но когато станаха двама, тя си избра оня парфюмиран жонгльор. Други убиха Марсел Роле – на него тегне смъртта му. Намери си накрая една слугиня. Тя му е скъпа само защото е съвсем млада и му напомня Лиджия. Сега и нея ще му отнемат.

Несбъднат живот.

Не е ли самият той виновен за съдбата си?

Той често биваше тъй близо до своето щастие. Понякога трябваше само да посегне, за да го осъществи. Други път го молеха поне отмалко да се промени, за да му го дадат. Стори ли той нещо, за да привърже към себе си друго същество? Никога. Годините си протичат в лутане и в неясни мечтания, той все въздиша и се чувства самотен, а всъщност се страхува от сбъднатото щастие, което ще го свърже завинаги с жена, с деца, с къща. Сега, когато Лиджия е далече, той е готов да я посрещне, да коленичи пред нея, да я моли за прошка за горчивините, които ѝ е създал. Но само защото е далече. Ако тя наистина някой ден се върне тук, той пак ще намрази себе си тъкмо защото ще пожелае да коленичи пред нея. Пак ще се навъси, ще се уедини в празния си дом.

Това е цената, с която заплаща свободата – да живее откъснат от всички, да живее сам, да се чувства доволен само когато е далеч от хората и да търси любов в пансионите на дона Розалинда и мадам Жанета.

Защо ли стои още тук?

Зората пали далечни пожари.

Долу мукат запрените телета. Каубоите с къси отсечени викове вкарват кравите от пасището в краварника. Антонио се облича и слиза нататък.

Кладионоро му дои пахарка пенливо мляко. Той пристигна преди години откъм Амазонка със собствени кон и ласо, карабина и скъпи кобури.

– В пасището Москито се е появила пума, сеньор. Кога ще я убием?

– Ще говоря още днес с Джон. В неделя можем да съберем гонка. Ще я намерим. Има ли много пуми в Амазонка, Кладионоро?

Той дои. Спира и се усмихва:

– Всичко има там, но вече забравих къде е Амазонка. Намислил съм да ставам сертонец.

Тялото му е изплетено от мускули, движенията му са отмерени и потайни.

Така почва и тоя ден.

Работниците сеят ориз. Антонио работи с тях и се връща по тъмно. Пише писма до Ванда от Сан Паоло, на Рудолф Хопе, за Дебелия Фрице от Бело Хоризонте. Но ги къса. Чете книга. Но я захвърля. Чака луната. Тя прозира вече иззад близката гора. Днес се забави с още половин час.

Джон де Паула пляска с ръце и влиза, хвърля шапката си на леглото и сяда на дървения стол. Намръщен е и много ядосан.

– Каквото се случи, старият все на мене натяква. Животът напира, заедно с него и хората стават други, а тате знае само едно: „Джон, искам ред, и то такъв ред, какъвто аз съм наследил от моя баща“.

– Доколкото зная, всичко си тече постарому.

– Преди години животът тук вървеше като по часовник. А напоследък стават странни неща. Най-напред историята с Лиджия. Сега пък друго с Жандира, мамината кръщелница. Пращат ме да я намеря и заведа вътре, защото Кладионоро и мама я чакат да уговорят кога ще бъде сватбата. А тя изчезнала вдън земята. Диря я навсякъде, намирам я в бананелите – скрила се там и плаче. Аз ѝ казвам, че мама ѝ е падриня, каквото тя каже, това е закон. А тя ми отговаря, че не признава никакви закони, щом се касае за нейния живот. Ха сега де, върви я оправяй! Ако я чуеше тате, веднага би я натирил. Заинати се малката и не дойде. Каза не и не. И трябваше накрая аз да излъжа мама и Кладионоро, че не съм я намерил. На всичкото отгоре и тия кражби на картофи. Къде са осемте чувала? Кой ги е задигнал? Днес бях там. Намерих следите на конете. Подковани са. Значи не са чужди ловци или проходящи ладрони, а наши хора, мои хора, защото от целия окръг само Джон де Паула подковава и предните копита. В сертонска ферма – в нашата ферма – крадци! Какво ще кажеш на всичко това?

– Момичетата винаги си плачат, преди да ги омъжат.

– А крадците?

– Зарекох се и ще ги уловя. Аз ги дебна. Ти защо се тревожиш по такива дреболии?

– Странен човек си, Антонио. За пръв път, откак съществува нашата ферма, тук се краде, а ти – дреболии! Едно никакво момиче се противопоставя на волята на падринята си – ти също считаш и това за дреболия. Кое е тогава голямото?

Джон протяга краката си, заглежда се в носа на ботуша, млъква. Колко са се отчуждили! Навремето бяха неразделни. Всеки техен разговор беше нов план за някоя голяма работа. А сега мълчат и не знаят какво да си кажат.

– Сестра ти още ли не иска да се прибере?

– Лиджия няма да се върне наскоро. Защо питаш?

Защо пита? Да му разкаже ли за мечтите си по Лиджия – че все още вярва в своето щастие, че я очаква и се надява да спечели сърцето ѝ поне сега, когато тя е тъй нещастна, че е готов да я носи на ръце, да ѝ служи вярно и всецяло, докато тя забрави мъртвия и се привърже към него? И ако му каже всичко това, би ли разбрал Джон защо той пита за Лиджия?

– Жал ми е за майка ти. Пиши на Лиджия да си дойде. Не заради другите, а за дона Марта.

– Колко пъти съм ѝ писал досега! – става Джон. – Тя знае само едно: „Защо убихте Марсел?“. Ще ѝ пиша наново, обаче е излишно. Е, и това според теб редно ли е: убиваме един измамник, спасяваме честта на нашия дом, а сестра ми тачи неговата памет и мрази мене, тебе, нас всички.

– И мене?

– Да, и тебе. Тя знае за телеграмата ти от Барбасена.

– Аз само изпълних моя дълг.

– Разбира се. Обаче тя каза: „Ако Антонио беше честен човек, не би подал онази телеграма“. Е, и на това ли ще кажеш, че е дреболия?

Джон си отива.

Малко след него излиза Антонио.

Той минава край фермата, спуска се до реката и излиза на пътеката през бамбуковата гора. Наскоро стига към картофената нива. Луната се е разляла из цялата низина. Далеч сред нивата се издига островърхата колиба, покривът ѝ от оризова слама стърчи замечтан в светлата самотност. Антонио гази през разровената земя. Сянката му върви пред него. В колибата, между чувалите с картофи, цвърчат мишки. Антонио сяда.

Кой ли краде картофите?

Естествено, някой, който се нуждае от пари. Но кой?

Жандира изниква като че из земята. Тя тича през нивата, спира за малко пред отворената врата, озърта се и влиза.

– Антонио...

– Жандира, какво търсиш тук – нощем, сама?

– Търся тебе.

Тя сяда до него, улавя ръцете му, прилепя лицето си о тях. То гори.

– Не ме пъди. Не ми се карай. Страх ме е да стоя там. От всички ме е страх, а най-много от Кладионоро. Избягах, когато той отиде при дона Марта. Знаех, че ще решават за нашата сватба, и се скрих. Не искам да ида с него. Той е такъв страшен. Очите му са лоши. Нито съм го обичала, нито ще го обикна.

– Ако не е той, ще бъде някой друг. Мислиш ли, че другият ще бъде по-добър?

– Аз ще си избера сама мъж. Всички ми казват, че падринята ще ми го избере и аз съм длъжна да го взема. Но тя ли ще живее после с тоя мъж, или аз? Кажи ми истината: в целия свят ли е така – кръщелницата да се омъжва за оня, когото определи кръстницата? Аз ще умра, но няма да ида с Кладионоро.

Тя дълго мълчи, после гальовно нарежда:

– Защо не ме вземеш ти? Антонио, разбери ме, мой скъпи, аз не настоявам да се венчаеш с мен, искам само да ме приберeш при себе си и да

бъдем заедно. Ще ти работя, ще те гледам в очите, ще отгатвам желанията ти, преди да си ги намислил. Нищо няма да ти липсва. Ще ти бъда тъй благодарна. Ти не знаеш колко добре ще живеем ние двамата и как ще се обичаме. Аз умея да готвя, да шия, да пера. Всичко знам да правя. Аз съм тъй млада! Обичам те и познавам магии, с които ще те привържа към себе си – да си бъдем верни. Антонио, вземи ме при тебе.

Тя реди полугласно молбите си, а на Антонио се струва, че не Жандира му говори – някакво шумолене иде откъм стихналата лунна земя, влиза в колибата, нахълтва в съзнанието му. Така ще да е шумял и просторът на гояските пасища край раншото на бащините ѝ деди. Така ще да е шептяла голата камениста пустиня край оазиса на майчините ѝ прадеди. От далечните си предтечи е наследила Жандира тайнствената сила, която бавно го покорява, обгръща го в сладка мъгла, зашеметява го.

Той се опомня.

– Ти не можеш да избираш, Жандира. За тебе има само един път, и той е да си вземеш някой скромен момък за мъж. Аз съм чужденец. Някой ден ще се махна оттук. Къде ще останеш ти?

– Ще ме вземеш като твоя слугиня, Антонио. Там, във вашата земя, нали и там има къщна работа?

Всяка капчица от кръвта ѝ е напоена с обич и мъка. Ръцете ѝ се обвиват около него. Мислите му замират една след друга. Чудно му е защо досега не е отвел Жандира у дома си. Притегля я. Гали я. Кой може да му забрани да я вземе при себе си? Техните обичаи са за тях, те не са задължителни за него, той е тук чужд, той е свободен гост на тая земя и ще си реди живота както намери за добре. Ще я вземе още тази нощ. Да не мислят те, хората от фермата, Лиджия и дона Марта, и Джон, и всички други, че той ще бъде цяла вечност все сам и ще чака до безконечност една жена да се смили над него?

Винаги досега се страхуваха да не ги видят заедно. Зад всяко дърво, из всяка сянка те подозираха опасност. Никога не се бяха почувствали сами. Желанията им бяха оковани от тоя постоянен страх. Тук са сега той и тя и никого няма наоколо. Лунното светло море ги дели от останалия свят. Нощта е тъй потайна. Да бяха чужди, пак биха се сближили. А те не от вчера и оня ден се обичат – и ето нà, как сега всичко тъй лесно се нарежда.

За един миг му минава през ума, че той не я обича достатъчно, за да се свърже с нея завинаги. Тя му харесва, защото е млада. Той често я пожелава, защото е сам и няма друга. Но тя се гуши в прегръдките му и всички мисли и разсъждения се топят в топлината, която прелива в него. Повежда я към дъното на тъмната колиба. Там са натрупани празните чували. Оставя я на тях и се връща да залости вратата.

Вслушва се навън.

По пътя през нивата бързо приближава конски тропот.

Антонио стъпва на пръсти. Шепне на Жандира да не се движи, да бъде спокойна, каквото и да се случи, и се връща до вратата.

Четирима конници идат насам. Те спират наблизо. Един глас – познат, но чий ли беше? – заповядва:

– Пипайте бързо. На кон по два чувала. На брода ще се разделим. До раншото ще стигнем по разни пътеки. Жозе, ти дръж конете. Другите след мен.

Тръгват към колибата.

– Кладионоро – изправя се Антонио пред водача, – пак ли ще крадеш картофи? Никога не вярвах, че ти си крадец.

Каубоят го гледа. Зад него стоят двамата му другари.

– Не съм крадец.

– Какво дириш тук с тия чужди хора?

– Наскоро ще се женя. Трябват ми пари, а нямам.

– Ела утре при мен. Ще ти дам пари за сватбата. Но преди това попитай момичето дали иска да те вземе.

Минават няколко секунди.

– Всичко вече се уреди. Няма нужда да я питам. Пратете да приберат другите чували от раншото на пасище Москито.

Той тръгва към конете. Другарите му – те не са хора на Еврипидис де Паула, навярно са от фермата на Фламино – тръгват след него. Конете са без седла, без юзди, с въжени примки. Те са от ергелето на Еврипидис.

Възсядат ги и изчезват в далечината.

Кладионоро не дочаква утрото. Отива си от фермата, без да получи заплата за последния месец.

Тогава дона Марта решава да даде Жандира на каубоя Франциско Гато от фермата на Себастон Лепидо, близо до града Коринто. Годеникът е идвал няколко пъти с говеда, знаят го от неговото безукорно каубойско снаряжение и от славата му на опитен обездач на коне и мулета.

Няколко дни преди сватбата Антонио язди веднъж към Коринто. И конят, и той са прашни и уморени. Радват се, че скоро ще бъдат в града, чиито черковни кубета бавно растат в низината пред тях. Срещу него се задава каубоят Франциско Гато.

– Откъде, амиго?

– Бях в Коринто по покупки, сеньор. Нали вдругиден се женя!

– Какво си накупил за сватбата, Франциско?

Каубоят развива някакъв свитък и показва рекламния безплатен календар на местната сапунена фабрика.

– Защо ти е този календар?

– За стаята.

– Друго нямаш ли, Франциско?

– От какво друго имам нужда?

– Довиждане, амиго.

– Елате ни на гости някой ден, сеньор. Моята къща е онази там, между двете палми.

Антонио продължава пътя си. Спира, извръща се да огледа далечната колиба. Тя е със сламен покрив и се губи в жълтата пустота на песъчливата могила.

При сватбата младите считат, че е излишно да правят църковна венчавка. Сключват договора за гражданския брак при хейтара на регистро цивил и заявяват, че това им стига, за да се считат мъж и жена. Еврипидис и дона Марта, които са брачните им свидетели, ги отвеждат с колата в новия дом.

Един неделен ден Антонио и неговият приятел масларят Жоаким оседлават конете и отиват да посетят тяхната обща познайница Жандира и нейния съпруг Франциско Гато. Той е на обездка във фермата, посреща ги тя. Стаята е току-що измазана с кафява пръст. Леглото е от груби дъски. Масата и двете скамейки са от газени сандъчета. На едната стена виси рекламният календар от сапунената фабрика. Насреща, на подлепено с дебела хартия място, е закачено разкошно седло с посребрени стремена и тънко ласо от кожа на петгодишен вол. И седлото, и ласото – известни в целия край. На масата е захвърлен камшик със скъпа халка.

Добре се грижи Франциско за своя кон – повече, отколкото за жена си.

Тя гледа втренчено Антонио.

– Жандира, да не си била болна?

– Не, сеньор. А вие добре ли сте? – усмихва се тя безцветно.

– Готвя се да замина наскоро към Рио де Жанейро, а оттам още по-надалеч.

Това посещение беше въобще излишно. Тягостен половин час. Жалко за хубавия неделен следобед. Сбогуват се и тръгват. Отминават с конете.

Жандира вика след тях:

– Антонио! Сеньор Антонио!

Той се връща при нея.

Жандира се изправя до коня, улавя с едната ръка юздата, слага другата си ръка на топлата му ноздра. Вдига глава към Антонио. В очите ѝ се събужда и трепти надеждно пламъче. Тя се моли:

– Вземи ме със себе си, когато заминеш. Сега съм вече омъжена. Никой не ще те насилва да се венчаваш за мен. За слугиня ме вземи. Махни ме оттук. Антонио, имай милост.

Гласът ѝ е страхлив и глух. Но нейната мъка се прелива у Антонио, коленете му треперят, нещо мъртво се съживява у него.

– Добре, Жандира. Обещавам ти да направя това, което мога за тебе. Не замина ли за другата земя, аз ще те повикам. А ако замина, Жоаким ще те уведоми да не ме чакаш. Сбогом.

– Чакам! – радва се тя.

– Чакай.

Той застига Жоаким.

Конете им се душат, клатят глави и пръхтят по пътя назад.

Негърът заговаря:

– Отдавна исках да те попитам нещо. Знаеш ли защо угасна това момиче?

Антонио гледа пред себе си:

– Зная.

Жоаким рови с ръка из гривата на коня:

– И аз зная.

– Ако мислиш, че аз съм виновният, много се лъжеш.

Антонио си мисли, че ако оная нощ в колибата на картофената нива не бе се явил Кладионоро, Жандира щеше да остане с него и нямаше да вехне под тоя рекламен календар.

Пред тях се белее прашният път.

Четвърта част

Пътник

Иде от Сертон и ботушите му са напукани от слънцето, по брича му още личат белите косми от неговия кон.

– Кога има параход за Европа?

Чиновникът се усмихва едва забележимо. Може би е изненадан, че с тоя си вид Антонио не е туземец, а чужденец.

– Нашата „Алсина“ заминава за Марсилия след девет дни.

– Колко струва пътят?

Чиновникът от параходните компании никога не пита за класата. Той я вижда в пътника.

– Хиляда и четиристотин милрайса емигрантска класа. Кабини с по четири легла. Ето плана.

На покрита със стъкло маса е опнат планът на „Алсина“. Антонио се навежда над него. Увлича се. Вижда как се разхожда по палубата и как се крие от екваторното слънце в сянката на спасителните лодки, как нощем лежи на носа и оглежда далечината в очакване да види нещо ново, нещо непознато, пък макар и само светлинните сигнали на друг параход. Радва се отсега на приятелството с матросите и стюарда, на виковете, с които пътниците ще поздравяват островите и отвъдните земи, на пощенското здание в Дакар, на националната банка в Казабланка, на Колумбовия паметник в Барцелона, отдето ще пише първата картичка до своя приятел Джон де Паула, в която много внимателно и уж случайно ще прати поздрав и за сестра му Лиджия.

Разсмива се гласно.

Чиновникът недоумява.

– Нашият параход, господине, със своите петнадесет хиляди тона е един от най-добрите. Какво смешно има в неговия план?

– За друго ме е смях, уважаеми. На изпращане моят приятел, един млад сертонски фермер, ми каза така: „Страната ни е гореща и опасна, но който дойде тук, остава завинаги. Защото Бразилия е най-богатата от всички страни в света и човекът в нея не е излишен, както в Европа. Дори и да заминеш, ти пак ще се върнеш“. Така ми каза моят приятел от Сертон и затова сега се смея. Много е уверен в притегателната сила на Бразилия, но ето че аз само след девет дни ще си отпътувам за Европа с вашата „Алсина“.

Чиновникът отваря кочана с билетните формуляри.

– Щом желаете, ще ви издам билет и за връщане. Визата важи за цели дванадесет месеца.

– Моля, моля. Веднъж да сляза на отвъдния бряг, аз никога вече не ще се върна!

– На какво име да напиша билета?

– На мое – Антон Викторов. Но оставете за утре. Сега бързам. Трябва да посетя един човек, някакъв си доктор Пескадоро, боядейро, търговец на добитък.

– Имайте предвид, че параходът пътува наполовина празен. Вие ще се радвате на много удобства и на пълно спокойствие.

Разхожда се по авенида „Рио Бранко“. Оглежда ръцете си. Те му са чужди, защото камшикът не е в тях. Движи се по задръстения тротоар. Край него пухти животът. Долу претоварени омнибуси, луксозни коли, камионни влакове. Встрани, край тротоарите, носачи с железни двуколки. По тротоарите продавачи на лотарийни билети сред море от хора на всички бои и езици. По кръстовищата разноцветни сигнални фенери. Зад него небостъргачи и рев на параходни сирени. Около него шумът на една от най-оживените улици на южния свят. От грамадни фасадни плакати на модерните синеми Грета Гарбо го гледа любовно изпод дългите мигли, Жорж О'Бриен се кани да скочи върху него с коня си през масите на летния бар. Всичко наоколо му е чуждо и безразлично. Трябва да замине. Четири години стигат и за тази необятна страна, и за най-огнената индианка от Бело Хоризонте, и за най-буйния кон на Сертон.

Сяда на каменна скамейка на площад „Петнадесети ноември“. Отлага шапката си. Оглежда пискюла на ремъчката. Сеща се, че отдавна не се е подстригвал.

Една двойка минава край него и спира на трамвайната спирка. Госпожицата е в бяло. Тя носи широкопола сламена шапка. Тя слуша какво ѝ разправя кавалерът и често се усмихва.

Една мисъл се поражда у него.

Някой ден някъде по света той ще срещне онова ново, онова по-прекрасно от всичко досегашно, което ще обезцвети спомените, ще отдалечи и замъгли преживелиците. Как, кога, отде ли ще дойде това ново?

Господинът помага на госпожицата да се качи на трамвая. Антонио също се качва и сяда срещу тях.

Те прекъсват разговора и го гледат. По-право не гледат него, а пискюла на подбрадника. После слизат, а една спирка по-нататък слиза и той.

Тръгва по улицата и спира пред една желязна врата, на която пише:

„Доктор Реймундо Пескадоро – търговец“.

Него търси.

В бележника си има поръчка от Джон де Паула да се срещне тъкмо с този търговец на добитък и да го помоли да уреди сметките си по няколко доставки на жива стока.

Звъни. Търговецът го посреща дружески, кани го да седне, подава му да си нареже от неговия тютюн на руло, поръчва да донесат кафе и обяснява:

– Джон де Паула ви праща да ме подсетите. Аз обаче съм във фалит. През последната революция на юг въстаниците ми конфискуваха три влака жив добитък, сега няма кой да ми ги плати и аз съм в края на моята боядейрска слава.

Говорят надълго.

По бръчките около очите на доктор Реймундо пробягват радостни тръпки. Антонио води дълъг телефонен разговор със Сертон. Джон е съгласен. И Еврипидис де Паула е съгласен още веднъж да кредитират с четири хиляди вола доктор Пескадоро. Стока те имат готова за продан. Но Джон настоява Антонио да се върне. Отначало Антонио се колебае. После казва да – но само за няколко седмици. Той ще отложи заминаването си за Европа за малко, докато подберат стоката за Рио де Жанейро. Ще дойде с каубоите, които ще я докарат. За последен път ще поживее на седлото. Доктор Пескадоро стои изправен до прозореца, с чело, прилепено в стъклото. Пръстите му нервно барабанят по широкия перваз. Когато се обръща, в дясното му око блещука една сълза. Той вади голяма батистова кърпа, бърше внимателно дясното си око и подава три телеграми.

Когато Антонио заминава за Сертон, доктор Реймундо Пескадоро го изпраща до гарата.

Десет седмици пътуват със стадата.

Сутрин, когато слънцето се отърси от росната баня, те възсядат кирливите коне и над хилядорогата бразилска степ се разнася викът на водача:

– Тьо-тьо-тьоооо! Тьо-тьо-тьоооо!

След Жозино, надзирател и пръв каубой на Джон де Паула, тръгват първенците на стадото – огромни мирни зебу-бикове с гърбица над предните крака, с оловносива лъвска кожа, която на гърдите виси до коленете.

По широкия път през полетата се надига прахоляк.

Край стадото препускат дрипави каубои.

Навремени някой разярен вол или млад бик се отделя от лавината и почва да рови земята. Из ноздрите му излиза сякаш огън, очите му се наливат с кръв, той се хвърля върху най-близкия каубой. Каубоят ляга на коня и се впуска напред. Разгневеното животно гони. Но след него се спускат неколцина други конници, те го застигат, те въртят ласата във въздуха и отпущат все по-широко примката, сега са вече от двете му страни, един към вик – двете примки описват дълги дъги и падат около роговете на животното, конете спират и забиват в земята предните си крака, говедото бяга напред, докато примките се затегнат и изведнъж силата му се прекъсва, то кляка на предните си крака, потреперва няколко пъти и

ляга. Каубоите спокойно навиват ласата си, спират над победения размирник, отпускат примките. Животното е усмирено и тръгва с лавината.

Движат се на югоизток – дни, седмици, втори месец вече, от сутрин до обед, от пладне до вечерта, петдесет каубои с четири хиляди глави едър добитък.

Техният живот е еднообразен. Те са сиви и изнурени, всички окъсани, повечето боси. Тяхната храна е само месо и фариня. Спят под дърветата край реките, в раншосите из крайпътните пасища. Възглавници им са седлата. И всичко е съвсем друго от онова, което се вижда за тях във филмите. Вечер около лагерния огън се разказват преживелици на хора и измислици за светии. Нощем всеки от тях гледа звездното небе и мечтае за отдих и подслон. И както всяка нощ, така и сега Антонио пита:

– Жозино, още колко дни остават?

– Единадесет! – отговаря днес Жозино.

В Антонио расте голямата радост: само единадесет дни още, и той ще си вземе билета от параходната агенция.

Нови планове се раждат в него.

– Жозино, ще се грижиш ли добре за моя кон? Толкова години бяхме все заедно – дано не попадне в лоши ръце.

– Мисля да го взема за себе си, ще го гледам в моя яхър.

– Може би някога пак да се върна. Но много, много се съмнявам. Искам вече да се прибера, Жозино. Уморен съм, мечтая за почивка.

Огънят подскача, ту гасне и се спотайва, ту ненадейно се събужда, запъпря и хвърля наоколо убита светлина – също както убито просветват през умората и мислите на хората.

Доминго Сотейро, старият негър, се надига от коженото си възглаве, вглежда се на изток и става. Много отпадна той, откак се пропи. Не е вече нявгашният Доминго Сотейро, който лекуваше болни и викаше дъжд, не е ловецът на алигатори, от които правеше пастърма, и на сомове и елдоради за фермерските сватби. Той е слуга на каубоите. Грижи се за храната им и кара три мулета продукти. Сега натъкмява огъня, вади от меха говежди резени. Разнася се остра миризма на печено месо. Ноздрите на хората се дразнят. Стомасите почват да се присвиват. Един след друг спящите се раздвижват. Време е да хапнат и да се готвят за път.

– Тьо-тьо-тьоооо! Тьо-тьо-тьоооо!

Слизат на югоизток, към кланиците на Рио де Жанейро.

Отвеждат и предават живата стока.

Когато напущат двора на кланицата, краката им треперят, защото са отвикнали да ходят по земята. Струпват се около тезгяха на бара и за първи път след толкова време пият кашаса от чашки. Те подскачат в ръцете им и доста труд се иска, за да не се разлеят.

Пак са хора, не само ездачи.

Каубоите почват да броят с пръсти дните, които са пропътували. Всеки свит пръст значи една надница.

Разплащат се.

Разделят се.

Мяркат се като изпокъсани бойни знамена ден-два по улиците около женските квартали. Някои отрезняват, преди да свършат парите си, други и това не могат.

Жозино, Доминго Сотейро, Фирмино и още шестима потеглят с фермерските коне за Сертон. Другите се пръскат. Накъде? В разни посоки – един на север, друг на юг. Техният дом е Бразилия. Друг дом те нямат. Имат само легла в работническите бараки на тази или онази ферма.

Доктор Реймундо Пескадоро не дължи почти нищо на Еврипидис де Паула. Той е пак заможен боядейро. На юг е избухнала голямата тропическа война. Войниците на воюващите държави трябва да ядат повече, отколкото ядяха, докато не бяха войници. Месото не достига – и воловете от Сертон струват тройно по-скъпо от преди.

Антонио остава в Рио де Жанейро.

Той не заминава за Европа, но не се връща и във фермата.

Понякога чувства, че самотата на милионния град е по-тежка от живота в безлюдните простори, и пише писма.

Джон му отговаря.

Сестра му Лиджия се обадила наскоро от Санта Катарина. Тя не се сърдела вече на никого, но си тъгувала все още по своя Марсел Роле. Напоследък се появили много ягуари и пуми. Всеки ден намират из пасищата млади животни с прегризани вратни жили. Имало във фермата двама нови ловци, които пристигнали откъм Сан Паоло. Те знаели много нови истории. Джон убил още една боа. Във фермата Бернардо открил съвсем нова маслобойна. Много им било скучно без Антонио. И пита в края на писмото си дали той вече не помни, че са се гласели да заминат за Гояс в новата скотовъдна ферма на баща му, а оттам към Амазонка.

Антонио препрочита няколко пъти писмото, прибира го и излиза.

Не му е сега до Сертон – той се стяга за път към Европа.

– Кога е най-близкият рейс?

– „Мендоза“ заминава за Бордо след четири дни – отваря чиновникът кочана, готов да пише билет за емигрантската класа.

– Запазете ми едно място.

– На кое име да напиша билета?

– Запазете само място, а билета ще взема следобед. Трябва да се отбия в хотела, парите ми останаха там.

Антонио скита из улиците.

Завалява дъжд.

Дъждът в Рио де Жанейро се свлича ненадейно. Градът потъва във вода. Отвсякъде гърми и тече. Цял час. После небето се изяснява, слънцето изведнъж е пак над града, той бързо изсъхва, прозорците се разтварят, хората излизат, улиците шумят и кипят, като че нищо не е било, като че дъждът е дошъл само за да освежи хората, животните, машините.

Антонио намира заслон в пощата.

Изправен до широк прозорец, той гледа към небето.

Наблюдава едрите капки, които бягат по кабелите на телеграфната централа: тръгват от кулата, стремглаво се спускат надолу, оронват се на една чупка.

Тия жици пресичат пространствата на Новия свят. По тях кацат ластовиците на далечната Аржентина, по телеграфните им стълбове се катерят маймуните от Мато Гросо, по пътеките край тия стълбове на телеграфа яздят ловци, каубои, крачат скитници.

Колко щастливи са тия жици, че могат да се ширят надлъж и нашир през земята!

Някои от тях навярно отиват на северозапад, минават през улиците на Бело Хоризонте, пресичат пасищата на Сертон.

Той наблюдава дълго металните жици.

Да можеше да сложи ухо на тях, дали не би доловил яростния рев на бика, гордия призив на жребеца от фермата на Еврипидис де Паула?

Като в сън взема бланка и пише:

„Коринто ферма Еврипидис де Паула чакайте ме понеделник Жозино да изпрати коня на станцията Антонио“.

Така.

Сега е наново спокоен.

Свещена птица

Черни урубу са се сгърбили по билата на къщите от женския квартал на градеца Коринто и чакат да замирише някъде на леш, за да припляскат с широките си орлови крила и литнат нататък. Отдавна не е валяло. Земята е уморена от сушата. Улиците са заровени в прах.

На прага на къщицата в покрайнината излиза Назаре Рошейра. Тя взима изпод навеса, който построи мъж ѝ Жервазио Рошейра дос Кампос за своя кон, един леген, пълен с нечиста вода, отива до пътната врата, плиска го в прашната улица. Връща се към кладенеца в буренясалия двор, върти чекръка, гледа сънливите урубу на покрива и съжалява за лошия ред в света, който е сложил там горе свещени лешояди вместо грешни кокошки.

Момчето на кантонера спира задъхано зад плета и пляска с ръце:

– Ой, дона Назаре! Ой, дона Назаре!

– Какво обичаш, менино?

– Писмо ти нося, има писмо за тебе!

Писмо за нея? Тя изтръпва. Върви към плета, над който стърчи детската ръка с писмото, и се страхува да не падне, защото всичко наоколо се движи и върти. Поема писмото и шепне:

– Благодаря ти... Искам да ти дам един тустон... Но нямам... Друг път, менино.

– Ако ти забравиш, аз няма да забравя, дона Назаре!

Кой месец е сега? Юли. Месец юли. И тогава беше също месец юли. Две години минаха. Те се венчаха, легнаха си заедно, а когато се пробуди от оная тежка нощ, той не беше там, коня му също го нямаше. Нищо не ѝ остави освен един навес и едно име. Колко отдавна беше то! Тогава майка ѝ също беше жива, да, да, тя почина от жълтата треска през декември на онази паметна година.

А сега Жервазио ѝ пише писмо.

Кой друг освен Жервазио ще ѝ пише писмо?

Дано не е забравила вече да чете – тя тъй отдавна не е чела нито писмо, нито вестник, въобще не е чела нищо, откак излезе от училището.

Ръцете ѝ треперят.

Тя обръща плика, разглежда го от всички страни. Влиза в къщата си, заключва вратата, сяда в леглото.

Полека отваря плика.

Не е писмото, което очаква.

Каубоят Фирмино от фермата Кортуми ѝ праща двадесет милрайса да накупи всичко, за да ѝ гостува той от събота вечер до понеделник сутринта.

Когато на фермерските синове омръзне да яздят из пасищата, те пристигат със силните си коли в Коринто, пият студено пиво в баровете, танцуват с пансонерките на мадам Жанета, подписват чекове на непознатите имена на постоянно меняващите се нейни момичета, докато колите им почиват дни и нощи до сенчестия тротоар.

Когато каубоите и работниците във фермите спестят петдесет или седемдесет и пет милрайса, те отиват при надзирателите и ги молят да им напишат на едно листче всичко, което ще си накупят в Коринто. Двадесет милрайса обаче оставят за възлюбената. Всеки от тях през месец-два слиза в градеца за много покупки и малко веселба. Отсяда при аморадата си, конят остава вързан в сянката на дървото пред пансиона или къщицата на бедната хетера и ездачът забравя фермата, стадата, нивите, коня си, забравя и листчето с покупките. След ден или два дни гостуването в Коринто завършва с много веселба и никакви покупки.

Така е било и така ще си бъде.

За младия фермерски син любовта на осемнадесетгодишната Сесилия, дошла само преди една седмица от града Виктория, е по-важна от цените на добитъка живо тегло.

Каубоят и работникът не се тревожат, че ще ходят още два месеца без обуща и в дрехи от захарни чували. За тях е от значение да знаят, че когато започнат наново да се въртят из леглата си от безсънието и кошмарите на тропическите нощи, те има къде да намерят успокоение – там, в Коринто, ги чакат техните Марии и Рози, изконтени в нови басмени рокли, чакат ги щастливи и радостни, готови да им шепнат „мой мили“ и още „за тебе съм готова дори да се омъжа“.

Жените от квартала до гарата на Коринто не приличат на жените от женските квартали на големите градове.

В Рио де Жанейро, Баия или Сан Паоло те чакат някой войник отпускар или проходящ матрос, пиян работник или изоставен съпруг, голобрад младеж или обгорен от слънцето чужденец да мине, да ги огледа и хареса, да ги посети и да им плати за даденото гостоприемство.

В Коринто няма войници и матроси, нито чужденци и случайни минувачи.

Всяка жена – не, разбира се, и светлите звезди от разкошния пансион на мадам Жанета – си има своите пет, десет или петнадесет обожатели от околните ферми. Тя редовно им праща поздрави, чака ги, кълне им се във вярност и се грижи да не ги загуби.

Фирмино е един от любовниците на Назаре Рошейра.

И затова, когато вижда в ръката си старата банкнота от двадесет милрайса и прочита писмото, тя идва на себе си. Очите ѝ светват. Устните ѝ набъбват. Тялото ѝ се изправя. Тя набожда фуркети в косата и гордо тръгва към вендата, която тук е и кръчма, и бакалница, и танцувално заведение.

– Дай ми шише кашаса. Заколи ми една кокошка. Завий ми бял хляб, сардели, салам, сирене, сладкиши и всичко най-хубаво. Чакам гост, искам той да бъде доволен от моята трапеза.

– Пак си опримчила някой карейро… – смига хитро търговецът.

На тезгяха, с килната назад нова шапка, се е облегнал нехайно висок момък.

– Карейро ли? – смее се Назаре и коравите ѝ гърди се подрусват под басмената рокля. – Аз не обичам колари. Те са винаги прегракнали от кряскане по воловете. Прахосват силите си по пътищата и щом се намерят в топло легло, бързат да заспят. Други са каубоите – те дремят на конете, а будуват при аморадите си.

Момъкът изпива чашата и оглежда Назаре Рошейра. Тя му допада. Затова заръчва две чаши кашаса – една за нея и една за себе си. И той ѝ

допада. Има нещо в него, което ѝ спомня някого от нейния прежен живот. Тя взима чашата и му благодари с най-сладката си усмивка.

– Моя прекрасна, наздраве!

– Наздраве, добричкий!

– За вашето щастие!

– Чул ви господ! Вие отде сте? Не сте ли от Гояс или от Парана?

– Охо, де е едното и де е другото! Те са две места на двата края на света! Аз съм отблизо, от Пирапора. Но работя ей тук, в една ферма на осем левги от Коринто.

Тя чака за своите поръчки, а момъкът я гледа и очите му са премрежени. Той сваля шапката, оставя я встрани, пристъпя още една крачка към Назаре.

– Свободна ли си?

Тя се подсмива кокетно и оглежда ъгъла на тавана с многото паяжини.

– Довечера съм заета.

Момъкът си мисли: ето, това е жена, каквато му трябва – весела, чиста. И как ли знае да посреща, щом прави толкова покупки!

Назаре нарежда по гърдите си своите пакети.

Той тръгва след нея.

– За мене ли е всичко това, мила сеньорита? – спира я той пред пътната врата. – Сега ли да вляза?

– Покупките са за другиго, мой сеньор, но влез, още съм свободна.

Тя оставя пакетите на полусрутеното тухлено огнище и налива две чаши кашаса. Тя заключва вратата и води госта си в малката стаичка с широкото чисто легло. По-късно занася оттатък сухоежбината и шишето, и чашките. Още по-късно очистя кокошката и я слага да ври. И пак отива оттатък, и пак се връща, докато слънцето тръгва към залез и кокошката е сварена.

Вечерта пред пътната врата спира новият жребец на Еврипидис де Паула. Каубоят Фирмино скача от него и го въвежда в познатия двор. Връзва го под навеса, отпуска ремъците, сваля мундщука. Отваря вратата и влиза.

– Добър вечер, Назаре.

В кухнята е съвсем мрачно. На масата едва блещука газениче.

– Седни, Фирмино. Имам един гост. Мой братовчед. Ей сега ще си иде.

Каубоят присяда на края на скамейката и оглежда масата. От кокошката са останали само кокалчетата, от ракията празното шише, от саламите – ципите. Той цъка с език. А е тъй гладен... Сега се взира към госта, който седи отвъд газеничето.

Я, че той е Отасильо, също каубой от фермата на Еврипидис.

Разменят няколко думи.

Назаре се успокоява.

Тя вика Фирмино навън. Моли го да ѝ прости. Обяснява му, че получила писмото с парите, но дошъл Отасильо, далечен неин братовчед, изял и изпил всичко.

– Добре де, ще хапнем каквото бог дал. Той сега нали ще си ходи?

– Виж, Фирмино, той е такъв особен. Как да го изпъдя? Знаеш ли какви добрини ми е правил!

– Тъй, тъй. Той не ти е никакъв братовчед!

– Как да ти кажа, съвсем далечен братовчед ми е. Но едно те моля – никакви скандали в моята къща.

– Разбирам всичко. Довиждане.

– Ти иди в хотела, там има стаи. Утре рано, щом си отиде Отасильо, аз ще те повикам. Ще намеря пари назаем и ще те нагостя. Няма да ти остана длъжна.

– Всичко ми е ясно! – отвързва Фирмино жребеца. – Между нас е свършено.

Той се мята в седлото, премисля накъде да тръгне и отминава в дълъг тръс към своята познайница Аврора, която постоянно му праща поздрави и покани.

О, може би Отасильо е прекарал една приятна нощ.

Но и Фирмино не може да се оплаче.

На утрото той пришпорва отпочиналия жребец и го пуска да гони вятъра по широкия път, през височините и сухите пасища, към далечната ферма.

Ако е недоволен от нещо, то е само задето си тръгна още в неделя.

Рано по обед навлиза в земите на Еврипидис де Паула.

Жребецът наостря уши, цвили. Вече е по познатите пътеки.

Фирмино свива юздите. Слага длан над очите и оглежда небето.

Урубу.

Защо прелитат насам? Накъде се спускат?

Той завива през пасището. Встрани, далече долу в низината, са пръснати кравите. Какви са тия черни точки сред тях? Не са ли урубу?

Фирмино настръхва. Като че долавя далечно мукане. Там става нещо. Той препуска надолу.

Свещената птица урубу е най-опасният враг на пасищата. Когато някоя крава се отели в полето и каубоите не успеят навреме да се погрижат за нея, долитат урубу и се нахвърлят върху немощното животно. Те нападат кравата, разкъсват и телето.

Жертвата днес е Фамоза, гордостта на фермата.

Свикнали да бъдат тачени, птиците и сега, опиянени от своята плячка, подскачат наоколо и все наново се връщат. Те отлитат едва когато Фирмино почва вбесен да ги гони с камшика.

Кравата е вече загубена, теленцето само наранено.

То чака край майка си на високите крака и трепери.

Фирмино го взима, настанява го на седлото и бърза към фермата.

За каубоя животните са всичко. Отелената крава и новороденото теле са за тях по-скъпи от собствените жена и деца. Фирмино кипи от гняв. Призори в понеделник той се връща при леша на Фамоза. Урубу наново се трупат. Той ги разпъжда, насича от реката бамбукови пръти и строи над кравия леш капан за птици. На втория ден отива пак там. Спокойно, пестеливо той застрелва с едноцевната си пушка всички уловени урубу. Тогава счита, че е отплатил за смъртта на Фамоза. Натрупва върху кравата и избитите птици суха трева и съчки и пали огън.

Намръщен и озлобен си тръгва към фермата.

А вечерта, когато се отбива във вендата и си заръчва кашаса, старият негър Доминго Сотейро го изглежда сърдито и мляска:

– Добре я свърши ти, Фирмино. Сега да видим отде ще дойде нещастието.

– Какво нещастие?

– Да убиеш урубу е голям грях, а Бог не прощава греховете, преди да ги отмъсти.

Фирмино се разсмива и пие.

– Смей се, докато е за смях, после ще се разкайваш, но ще бъде късно.

Каубоят отминава към квартирата си, а Доминго Сотейро подава празното канче за кашаса и все още бърбори:

– Напълни го пак. Щях да си тръгвам. Ама реших да изпия още едно. Разсърди ме тоя Фирмино – тоя убиец на урубу.

Някой се смее и повтаря. Друг излиза. Слугата бърза и препълва канчето. После всичко стихва, като че нищо не се е случило, като че из беззъбата уста на стария Доминго Сотейро не е излязло най-тежко проклятие.

Защото прозвището, което той даде на Фирмино, си остава завинаги прякор на сертонския каубой:

Убиец на урубу.

Животът във фермата си тръгва по пътя и всичко може би щеше да си остане както си беше, ако на другия ден не беше пристигнал от Коринто Отасильо.

Конят му е отпочинал, изкъпан и пригладен, ездачът весел и горд, в очите му блика доволство. Той слиза до реката, измива се със сапун. Когато вечерта хората се прибират от нивите и пасищата, той събира около си

жадни слушатели и почва полугласно да разправя за Назаре Рошейра. Бараката се изпълва с шепот. Другарите му слушат с полуотворени уста, примигат, мляскат и цъкат с език, те завиждат и се възхищават, смеят се и разпитват. Но в бараката влиза Фирмино и групата около Отасильо замлъква.

– Здравей, Отасильо! – подава му ръка Фирмино. – Позабави се при Назаре. Хареса ти кльощавата мулатка. Добре че стана тая работа с нея, за да се разбера с Аврора. Аах, каква е тя жена!... Сега върни ми, моля те, двадесетте милрайса, които ми дължиш.

Отасильо е изумен:

– Какви двадесет милрайса?

– Онези от кокошката, сарделите, кашасата – нали знаеш!

– Аз платих на Назаре. То си влезе в цената.

– Парите бяха мои. Ти остана вместо мен при нея. Честно е сега да ми ги върнеш.

– Не, сеньор, ако си ѝ дал пари, иди си ги искай от нея.

– Тогава? – улавя Фирмино ножа си.

– Щом е тъй... – става Отасильо и вади своя.

Отвсякъде притичват хора, трупат се пред бараката, надигат се на пръсти да видят какво става вътре.

Нищо особено – двама сертонци се бият.

Откъм фермата пристига Джон де Паула, след него надзирателят Жозино. Джон спира зад хората и вика:

– Пръскайте се!

Жозино разбутва струпаните:

– Отворете път!

Фермерът Еврипидис не е нито полицейски чиновник, нито съдия. Не наказва, не съди, не пита за виновни и невинни. За него важи само един закон: които се сбият, веднага напускат фермата. Джон превързва двамата любовници на Назаре Рошейра. Раните не са страшни. Тук-там насечено и прободено, тук-там издраскано и порязано. Еврипидис изпъжда и двамата.

Каубоят Отасильо потегля още през нощта.

Каубоят Фирмино е по-зле. Той преспива във фермата. На утрото тръгва и той – от много години за пръв път без кон.

Няколко дни фермата не стихва. Всяка вечер Доминго Сотейро обикаля от барака в барака, снове по хамбарите и мелницата, в маслобойната и краварниците, пие ракия без мяра и не млъква:

– Виновен е Фирмино, защото посегна на урубу. Тежко и горко на всички нас и на другите около нас, на целия Сертон. Урубу е свещена птица, не бива да се посяга на нея, защото тя е вечна като мъдростта, никой не знае кога тя се ражда и докога живее.

Негърът говори истината. Лешоядите урубу живеят заедно с хората, по покривите и в градините, върху полските колиби, из гората и полето – вред, дето има леш. Те са олицетворение на дълголетие и невинност. Никой не знае колко те живеят. Народът вярва, че живеят до хиляда години. Според народа женското урубу снася първото си оплодено яйце на стогодишна възраст.

Престъплението на Антонио

Фермерското семейство привършва вечерята.

Допреди осем дни някой липсваше в тоя дом. Лиджия го бе напуснала, бе избягала в Санта Катарина, за да тъжи там самотна по своя съпруг Марсел Роле, убит от касадорите по заповед на брата ѝ Джон.

Сега Лиджия е тук.

Тя седи срещу брата си, разговаря с него и с другите, но тя не знае вече да се смее както преди.

Майка ѝ е полулегнала в своето кресло.

Пълната мургава фермерка наблюдава дъщеря си. Нищо, че Лиджия не е весела. Щом е при нея, тя ще намери път да я върне към радостите на нейната младост, тя ще я промени.

Дона Марта си спомня за толкова неща. Как я роди и отгледа. Големите ѝ сестри Мария и Рита завиждаха на Лиджия, защото бе по-красива от тях, и мислеха, че ще бъде и по-щастлива. Отрасна като галено дете. Стана сватбата. Убийството. Всичко можеше да бъде другояче. Но Бог тъй пожела. Двама души пропаднаха край нея. Единият бе французин. Той загуби живота си. Другият българин. Той загуби честта си. Какво ли стана наистина с този Антонио?

Когато чувствата прелеят из сърцето ѝ, дона Марта знае отдушник. Тя се раздвижва, въздиша и кани другите да ядат още.

Еврипидис внимава. Покани ли тя другите да ядат още, той се наклонява към нея и казва полугласно:

– Вече е късно, мила Марта. Ако си уморена, да се приберем?

– Тук си почивам най-добре, Еврипидис.

И тримата му синове са днес тук.

Най-малкият, Еваристо, завърши гимназия и ще постъпва в университета. Той донесе от Коринто футболна топка, основа дружество, но момчетията от фермата си изпотрошиха пръстите на краката още при първото състезание, защото ритаха боси топката. Какъв спорт ще прави той, какви борби ще устройва с другите ферми, когато никой от неговия тим няма нито футболни, нито какви да е обуща!

Подметна на баща си, че за спортното възпитание на младежите, според изискванията на новото време, се налага да се купят поне десет чифта обуща, а той отсече:

– Нито баща ми, нито аз сме ритали топка! Нашият спорт е в седлото и в работата.

Средният, Жиралдо, завърши университета.

Докато си намери място в живота на фермата, той често отскача с колата на баща си до Коринто.

Но той никога вече не вози в нея пансионерките на мадам Жанета. Когато иска да се поразведе с някоя от тях до Контрия или Бело Хоризонте, той взима колата на Бернардо Маскареняс, голям търговец и индустриалец, съдружник на Кристиано де Бенвиндо.

Най-възрастният е Джон.

Той е неспокоен и нервен.

Преди години, когато завърши университета, често седяха пак така, но бяха весели, шумяха. Имаха и гости. Неговият приятел Антонио беше почти всяка вечер тук, а и Джон ходеше при него горе, в къщата край пътя за Коринто, в която сега живее акордантът Евариcто Роша с четата си. Дълго им гостува във фермата и Марсел Роле. Антонио беше влюбен в Лиджия, тя обичаше французина. Объркана история – а весело беше тук, имаше живот. Днес срещу него седи сестра му. Но не онази. Друга Лиджия. Мълчалива и неподвижна, като бронзова статуя. Движенията ѝ бездушни. Усмивката увехнала.

Да пише на Антонио, дали той не би се върнал?

Джон се заглежда в баща си, после в майка си.

И си мисли: невъзможно.

Затворен е за Антонио старият фермерски дом.

Има ли за бащата и майката по-страшно престъпление от неговото?

Млад мъж, син на бели родители, да се събере с една мелезка, потомка на индианец и мулатка! И само това ли е? Кой би му пречил да си я има за любовница? Да спи с нея, да ѝ плаща и да си бъде пак тука. А той я подмами, отвлече я, тая жена на един прост каубой, тая тяхна някогашна прислужница!

Антонио, Антонио...

Джон става, прекосява с широки крачки стаята надлъж и нашир, наново сяда на стола си.

Лиджия разбира отде иде нервността му. Навежда се към него и тихо заговаря:

– Ако той не може да дойде, иди ти при него. И там има гори и реки. И в Гояс се раждат змии, каймани и онси.

– Не е така, Лиджия. Тегне ми нашият живот. Не мога вече да понасям тоя неизменим ред във фермите. Нещо, което преди сто или двеста

години е имало смисъл, защо трябва и досега да се придържаме към него, когато то е съвсем излишно? Била туземка, мелезка. Та що от това? Била жена на някакъв каубой. Чудо ли станало, че изоставила оня, който повече се грижи за коня си, отколкото за нея, и отишла след другия, когото обича? Виновен ли е Антонио? Няма ли право и той да живее човешки, а не като самец в оная къща там горе на хълма? Теб те нямаше тука. Ти не знаеш как омъжиха Жандира. То беше насилие, то беше мъчение. Тя, клетата, само плачеше. Не искаше. Криеше се по цели дни и нощи в градината, скиташе из околността. Като луда. Накрая отиде само от страх, че върши грях, като не изпълнява волята на мама, на падринята си. Виновно ли е в нещо това момиче, което и тогава си обичаше Антонио?

– Прав си, Джон. Винаги и аз съм мислила така. Но ти се измъчваш и даваш право на тях. А на други, които също страдаха от условностите на нашия ред, ти отне живота.

Тя все още робува на Марсел Роле!

Слугинята Жюраси разтребва масата. Ръцете ѝ са черни, косата къдрава. Негърка със съвсем мъничко бяла кръв. Дона Марта я избра, за да няма нови истории.

На отворената врата стои фейторът Жозино. Никой не чу кога е дошъл. Той е снажен, издялан от груб ломен камък. Тежък е той, но стъпките му са леки.

Джон става. Най-сетне има какво да се върши! Това висене край мълчаливата маса му къса нервите. Той отива в канцеларията заедно с надзирателя. Там те дълго шумят. И двамата са мъже намясто. Всеки знае да брани своето мнение.

– Напразно пръснахме толкова пари за машините. Цяла година все опити правим. Няма време за чакане. Оранта ще става само с моторните плугове, също сеитбата, копанта, жътвата – всичко с машини. Воловете ще оставиш да пасат. Излишните работници ще освободиш.

– Няма ли да машинизираш добитъка, че да уволним и каубоите?

– Ако сушата продължи и стадата измършавеят, ще спрем да търгуваме с добитък. За няколко хиляди заседнали волове и петстотин крави не ще ни трябват тогава двадесет и осем постоянни каубои.

– Не е така. Хората ще стоят тук. Баща ти не дава да уволняваме нито един работник. Годината изглежда на лоша – не можем и ние да създаваме безработни нещастници и ладрони!

Фейторът крачи през тъмната поляна. Той е сърдит. Гложди го съмнение дали утре машините няма да изгонят и него.

Джон се връща при другите.

– Знаете ли – сяда той и избухва, – и фейторът вярва, че оня каубой Фирмино, оня убиец на урубу, както го наричат всички, щял да докара лоша година. Защо? Защото убил урубу! Тия лешояди носят чумата от

едно пасище в друго, от полето в града, от лешовете при здравите животни, че дори и в спалните на хората. Но за простаците те са свещени птици.

– Аз това съм го слушал и от дядо си – отвръща Еврипидис де Паула. – Все ще има нещо вярно в тая работа. Щом народът от памтивека ги счита за свещени, навярно убийството на урубу може да донесе нещастия. Но остави сега, не ни занимавай с лешояди!

Настъпва краят на август.

Фермерите в Сертон чакат първия дъжд. Той ще съживи корените на изсъхналата трева, каубоите ще подпалят тогава пасищата и ще отворят път на новата паша. Фермерите чакат първия дъжд, за да се прекопае захарната тръст и рициновата мамона, да се почне оран на оризищата и царевичните ниви, за памука и тютюна. Но дъжд не вали и стадата гладуват. Незапомнена година – не пада дъжд до средата на октомври.

Но какво са няколко сухи месеца в Сертон, когато в Баия, обширния щат по реката Сан Франциско, не е валял истински дъжд вече от седем години!

От седем години там зрее само шестседмичният боб. А хората и там искат месо и царевица, ориз и маниока, памук и плодове. Най-напред Баия разпродаде добитъка. Закупиха го боядейрите от другите щати. После тръгнаха хората. Отначало на малки групи, по-сетне на тълпи. Тая година пътищата от Баия към юг са задръстени от преселници баиянци – мъже и жени, старци и деца.

Баиянците вършат всякаква работа, доволни са от всякаква плата и провалят надниците. Никой не плаща вече три милрайса и храна, както бе досега, а само два. И Джон плаща два. Но щом тая богата и образцова ферма плаща два милрайса, защо другите да не намалят на един и половина?

Надниците падат все повече.

Те стигат в някои краища до един милрайс за общ работник.

Баиянците вървят пеш много стотици километри. Те спират из фермите, работят по няколко дни, понахранват се и продължават на юг. Но все повече ферми затварят вратите. Работа няма. В Сертон настава безработица и глад. А баиянците вървят все на юг. Първите са вече в Сан Паоло, последните се готвят за път. Фермите освобождават по-скъпите си работници и ги заменят с баиянци, сертонците остават без работа и също тръгват на юг. Правителството урежда по кръстопътищата помощни пунктове за гладните тълпи, но те не се движат по пътищата, а през горите, край реките, по пасищата, защото там има плодове, риби, животни. Правителството пуска нарочни влакове, за да облекчи бегълците от Баия и Сертон, но колцина от тия хиляди стигат до станциите?

Колкото повече неволята обхваща и Сертон, толкова по-украсена става легендата, която старият негър Доминго Сотейро пусна за Фирмино, убиеца на урубу. Тя се носи от раншо в раншо, по пасищата и нивите, във фермите, край скитнишките огньове. Хората са разтревожени, те са гладни, те жадно я слушат, доукрасяват я, разказват я нататък – и черната слава на каубоя се пръска из целия Сертон.

Най-после почват дъждовете.

Сушата наплаши хората и животните, пресуши пасищата и посевите. Но и дъждът не донася големи добрини. Вали дни и седмици, вали месеци. Реките се надигат и тръгват по земята, водата нахълтва в къщите. Едва през януари стихията се умирява и хората почват полската работа.

Машините на Джон де Паула се оказват безпомощни да се справят с тинята в низините. Жозино е доволен.

Животът постепенно се връща в релсите, от които бе дерайлирал.

Каубоят Фирмино се довлича до Бело Хоризонте. Но столицата с нищо не е по-добра от градчето Коринто или кое да е друго селище от Минас Жераес. От врата на врата сновят и молят за работа бежанци. Фабриките осъмват обсадени от безработни. Щастие е, ако някой успее да се настани по строежите.

Далеч от Сертон

Веднъж Фирмино заварва дълга редица окъсани безработни пред затворената врата на полицейското управление. Навярно има за какво да се чака. Той се врежда на опашката, оглежда се и смига на своя съсед, небръснат креол.

– Храна?

– Сам не зная какво е, амиго. Но като че не е храна, а билети за железницата. Всеки може безплатно да се върне до родното си място. По пътя имало станции, дето се дава и храна.

Фирмино се мести от крак на крак. Плочите са горещи и парят босите ходила. Умът му почва да работи. Къде е родното му място? Какво би правил там? Вратите се отварят и всички нахлуват. Той стига пред една маса, до която седи чиновник.

– Откъде си?

Каубоят гледа писалката на чиновника, готова да пише билета, и не знае какво да отвърне. Той е отникъде. Сертонски каубой е, роден и отрасъл по фермите, но за него там няма работа.

– Кажи откъде си! По-бързо, че има и други!

Небръснатият креол го бута с лакът, разтваря голямата си уста и отвръща с гърлест глас:

– Той не знае да говори, сеньор, ням е. Той е от Пернамбуко.

След една нощ път с влака натоварват каубоя Фирмино на транспортния параход в Рио де Жанейро, нахранват го и го отпращат към Пернамбуко.

Също тъй случайно, както се бе нанизала броеницата на дните му в последната година, сертонският каубой попада на работа в Пернамбуко. Той през целия си живот е бил само каубой, работата му е била да разнася сол по пасищата, да гони и усмирява крави и бикове, да дои, да кара стада за където го прати неговият патрон, да препуска по пътища и пътеки, да стреля по хищниците, които нападат добитъка. Тук, в Пернамбуко, трябва да сложи дебели дървени налъми на попуканите си крака и да асфалтира заедно със стотина други окъсани като него работници градските улици. Но Фирмино не се чуди на своята съдба. Тя не му тегне. Това, което става с него, е трябвало да стане, то е наредено от Бога. Той може да бъде само доволен, че гладното животно в стомаха му се е смирило. И е доволен.

От сутрин до вечер краката му се пекат над разтопения асфалт. Миризма и жажда го душат. Той с мъка влачи тежкия валяк и няма сила да вдигне очи от земята. Отпървом често се надигаше в него глух гняв към ония урубу, които бе избил в капана при мъртвата крава Фамоза. Но времето си тече. Той свиква с работата и почва да ѝ се радва. Той вече пести пари. Нали може утре да пламне в него жаждата по сертонските пасища – поне да има пътни пари, за да иде и да я утоли.

В Пернамбуко, на осмия градус на юг от екватора, става нещо странно. Военни камиони снуват из улиците. Придвижват се хора. Кервани идат из вътрешността. Прашни ездачи водят подбрани млади коне. Артилерийски части пробягват нанякъде. Улиците все повече се задръстват с войници и студенти, работници и пришелци. Една сутрин градът осъмва и се чуди на шестте военни кораба, които са пуснали котва в пристанището. Друга сутрин гражданите се събуждат от топовни гърмежи, на които откъм океана отвръщат военните кораби, и над големия, пръснат нашироко по брега и навътре из пясъчната пустиня бразилски град се надига грохот и дим.

По улиците галопират кавалеристи. По брега надигат дулата си оръдия. Марширува пехота. Снуват санитарни линейки.

После всичко стихва.

В Пернамбуко и Баия, във Виктория и Рио де Жанейро, в големите северни градове на Бразилия избухва военен бунт.

Сега улиците са накитени с големи цветни плакати. Новото правителство призовава населението за подкрепа. Над магазините и учрежденията се веят бразилските зелени знамена.

Започва новият ден на каубоя Фирмино.

Той се явява в кавалерийските казарми, дочаква ред и стига до поручика на широката маса.

– Запишете ме доброволец, сеньор тененте.

– Занятие?

– Каубой.

Офицерът го записва в дългия списък и му се усмихва.

Военните дрехи се лепват като направени точно за него. Обущата и гамашите, патрондашите и ремъците са от нова жълта кожа и скърцат. Карабината и пистолетът не са още докосвани от човешка ръка.

Пращат го с един подофицер и няколко конници за крайбрежен патрул.

Когато излизат из града и пред тях се разкрива посивялата пернамбуканска низина, Фирмино забива новите шпори в буйния кон, възправя го на задните крака и вика:

– Ооо-хоеее!

И се впуска по равния крайбрежен път.

Вятърът килва фуражката на тила. Карабината се залепва на издутия гръб. Фирмино отпуска юздите и се изгубва в облак от прах.

Радва се на свободата.

Далече на хоризонта се точат сиви пътеки от дим, в дълга върволица пълзят военни кораби към въстаналия град, а високо горе, в синьото екваторско небе пеят самолетни мотори.

На третия ден получават заповед да се приберат в казармата.

Превратът е пропаднал.

Въстаналите военачалници водят преговори за почтен мир.

Сертонецът и другарите му потеглят бавно за града.

Фирмино мисли, взира се в подстригания врат между ушите на червения кон, оглежда гамашите, стремената.

Нима тъй бързо свърши хубавият сън?

Пак ли ще трябва да се върне на разтопения асфалт?

Той изостава от групата. Слиза от коня. Отпуща коремния колан, наново го стяга. Бави се и чака другите да се изгубят в далечината. После възсяда коня и тръгва назад.

Три месеца по-късно каубоят Фирмино слиза пред полусъборената врата на Назаре Рошейра от градеца Коринто. Връзва грижливо коня под навеса, отупва с бича гамашите и кожените панталони. На прага излиза неговата предишна любовница.

– Познаваш ли ме? – пита той.

Тя се взира в него и пляска с ръце по бедрата си:

– Боже мой, та това си ти, Фирмино, убиецът на урубу!

Сядат до старата дъсчена маса. Назаре не вярва на очите си.

Какво съвпадение – само преди седем дни стана дума за него с друг неин любовник. Тя пита Фирмино помни ли кой беше Отасильо, високият момък от Пирапора. Да, да, той не го е забравил, а и тя си спомня, че те я спохождаха по едно и също време. Но това бе тъй отдавна. Тя помни всичко. Забравила е само кой от двамата беше пръв. Разговаряли си, значи, с Отасильо, че ако Фирмино не бе избил ония урубу, страната им не би стигнала до тия беди, а и сам Отасильо надали тъй неудачно би се лекувал цяла година от някаква женска болест. Фирмино я слуша и не отвръща. И тя като всички е повярвала на легендата за него. Колкото и да е хубава тая Назаре, и тя не е нищо повече от една глупачка. Че навремето сам той може би се е колебал дали да избие ония лешояди. Но сега е умен. Сега знае, че никакви свещени птици не се месят в живота на човека. Това ѝ казва той. Обяснява ѝ го надълго и нашироко. Но тя не го доизслушва.

– Прощавай, Фирмино – прекъсва го тя. – Имаме достатъчно време за празни приказки. Мен все ми е едно дали урубу са свещени птици, или не. Кажи ми друго. Защо си дошъл? Само за разговори или и за любов?

– И за едното, и за другото, моя добричка.

– Дай тогава пари да купя нещо за ядене. И аз съм гладна. А доколкото те познавам, една глътка кашаса би те също много зарадвала?

– Там е работата, Назаре, че нямам пари. Всичко похарчих по пътя насам. Решил съм още утре рано да тръгна за работа по близките ферми.

Назаре Рошейра клати глава.

– Никой не ще те вземе на работа. Тук има толкова безработни, та тебе ли, убиеца на урубу, ще приемат! По-добре иди продай тоя хубав кон и се върни да се порадваме на живота. За остатъка от парите си купи билет и замини към някое от ония места, дето си успял да спечелиш и кон, и дрехи, и оръжие.

Фирмино я гледа. Нима една година може тъй дълбоко да промени човека? Или пък неговата възлюбена Назаре и тогава е била само една сметкаджийка?

Той си тръгва.

Тя се извинява. Ако няма къде да иде, нека остане ден-два при нея. Но все пак трябва да продаде нещо, за да имат какво да ядат.

Фирмино извежда коня на улицата, стъпва в стремето, вдига се тежко на седлото. Конят сърдито гази уличната прах. Копитата вдигат малки прашни облачета. От околните къщи надничат жени. Някои любезно го поздравяват. Той е минувач, а минувачите са тяхната надежда. На покривите са се наредили гърбави урубу.

Фирмино не отвръща на поздравите, не вижда черните птици.

Той гледа към диамантинските планини.

Зад тях, далече на север, на три хиляди километра от Коринто, е реката Амазонка. Пътят за там води през щата Баия, дето напоследък вали редовно и всичко се събужда за нов живот. Пътят води и през други щати и места, за които той нищо не знае освен едно – че и там живеят хора като него, бразилски каубои, работници, селяни.

Снощи случайни другари край лагерния огън разказваха за някой си американец, цар на автомобилите. Името му било Хенрики Фордо. Той търсел работници за своите каучукови плантации в сърцето на Амазонка, търсел бразилци, защото американци не искали да работят при тежкия климат на великата бразилска река и животът им бил по-скъп от живота на бразилците.

Нататък се запътва Фирмино, убиецът на урубу.

Пред бар „Диана“ до киното е спрял автомобил. Фирмино го вижда и спира. Диша развълнуван. Сваля шапката. Трие челото си. Слиза и връзва коня. Наднича в бара.

– Сеньор Джон – покланя се той на младия фермер. – Добър ден. Познавате ли ме? Аз съм Фирмино.

Джон де Паула се усмихва. Ръкува се с него. Кани го да седне. Заръчва му бутилка студена бира.

– Отде идеш, Фирмино? Какви са тия униформи? Ти приличаш на войник, а не на свободен сертонец.

– Наистина бях войник, сеньор.

Отпива глътка бира и неволно се извръща към хладилника – там са наредени всякакви лакомии. Отпива втора глътка, но бирата не понася на празния стомах. Младият фермер отгатва мислите му. Заръчва три чифта кренвирши и половин бял хляб и все още го разглежда с любопитство.

– Разказвай сега къде си скитал! – удря той по масата.

Фирмино разказва.

Те двамата бяха тъй близки. Фирмино бе един от най-добрите ездачи. Те и сега са близки. Само в едно не може Джон де Паула да помогне на своя някогашен каубой: да му намери работа. И работниците ще го отхвърлят, и надзирателят Жозино не ще го приеме, а и самият Еврипидис де Паула не би го търпял. Черно е името му.

– Ти тук, в този край, място няма да намериш, докато не си смениш името и боята, приятелю. По-добре е да напуснеш пак Сертон и да се махнеш някъде надалече, дето никой не те познава. Иди например в Гояс. Там, близо до града Сан Феликс, живее един твой познат. Ти го помниш – оня Антонио, който направи оризищата и картофените ниви заедно с Бернардо. Знаят го в града Сан Феликс, лесно ще научиш къде е неговото стопанство. Той ще те вземе на работа.

– Ще ида. Дайте ми писмо.

– Той те познава. Защо ти е писмо?

– Писмо искам от вас до него, в което да пише, че нито съм откраднал, нито човек съм убил във вашата ферма. Да имам аз черно на бяло, че съм прогонен от фермата заради една малка разправия, а от Сертон – само защото отмъстих за хубавата ваша крава Фамоза. Да покажа писмото на сеньор Антонио и да узнае той, че Фирмино е честен човек.

– Прав си. Ще напиша писмо.

Зигфрид

Из слънчевия двор играе едно момче.

В беседката, на платнения стол, лежи млада жена, лежи със затворени очи – може би спи, може би слуша тихата радиопесен. Утринното слънце прозира през листата и гали спокойното ѝ лице.

Слугиня с бяло боне се мярка в отворената врата на къщата.

Далече зад двора работници, наредени в дълга редица, копаят градината.

Земята е влажна. Нощес падна първият дъжд.

Антонио спира до вратичката, улавя се за оградата и тихо подвиква:

– Пссст! Зигфрид!

Зигфрид има тъмни коси и сини очи. Той има носа, устата, челото на Антонио, а косите е взел от майка си, от нея е и мургавата кожа. Гледа го изумено и отстъпя към беседката. Спуска се към майка си. Дърпа я за ръката.

– Мамай! Мамай! Един човек!

Глория се стряска, изправя се в стола и гледа госта. Полека притегля детето към себе си, прегръща го. Очите ѝ са пълни със светлина.

– Защо ме уплаши, Зигфридо? – гледа тя мъжа на оградата. – Иди и покани този човек да влезе. Знаеш ли кой е той?

– Не е идвал друг път у нас, мамай.

– Идвал е, но ти не го помниш, ти тогава беше съвсем малък. Той е живял тук още преди ти да се родиш. Не се ли досещаш, Зигфридо?

– Да не е?...

– Да, той е чичо ти Антонио Неспокойното Сърце, нашият добър приятел, който изчезна в Сертон и никога вече не се обади.

Зигфрид е развълнуван. Той гледа втренчено госта, после бавно тръгва. Разучава го съсредоточено. Сякаш не вижда един най-обикновен човек от вътрешността с широкопола кожена шапка, в сако и бричове от каки, с високи ботуши и шпори на тях, а вижда някакъв великан из детските приказки. Улавя се за вратичката и боязливо прави път.

– Чичо Антонио... – задъхва се момчето. – Заповядай. Влез. Ти как пристигна тук?

– До станцията дойдох с влака и оттам пеш.

– А къде е конят Ботафого с огнените ноздри? Къде са десетте хрътки, които тичат по-бързо от вятъра? Да не са ги разкъсали пумите? Чичо Антонио, носиш ли патрондаша от змийски кожи и ласото от бик, което свири във въздуха, когато го хвърляш по дивите мустанги?

– Всичко ще узнаеш, мое скъпо момче! – вдига Антонио детето и жадно го целува. – Само малко търпение!

– Ако не искаш да ми разкажеш всичко на бразилски, кажи ми го на немски. Татко ме научи да говоря и немски, чичо Антонио – стои на пътеката Зигфрид.

– Аз ще те науча да говориш още на един език, Зигфриде, на езика на моята родина. Когато знаеш и него, ти ще си много умен и ще можеш да разговаряш с всички хора по земята.

– А с кабоклите?

– Да, и с червенокожите.

– Ти ходиш ли често при тях?

– И аз ходя при тях, и те идат при мене.

– Вярно ли е, че те са половин хора и половин риби и живеят в реките и блатата на непроходимите гори?

– Отде знаеш толкова неща за тях?

– Мама ми разказа всичко! – обръща се Зигфрид гордо към майка си. – Само от тебе не се страхуват кабоклите, защото ти си техен приятел. Те са те кръстили Антонио Неспокойното Сърце.

– Всичко това е вярно. Аз пък им разказах за тебе, какво юначно момче си ти. Те казаха, че когато идеш при тях, ще те возят с бързите лодки по реките, до които слънчев лъч не стига.

Глория пристъпя към Антонио.

– Ти ли създаде от мене този приказен герой? – подава ѝ той ръка.

– Сина си възпитавам да стане мъж храбър и честен – говори тихо тя и оставя ръката си в неговата. – Добре дошъл. Отдавна те очакваме.

– А Рудолф?

– Мъж ми е в града. Ще се позабави. Проверява днес сметките на продавача от пазара. Има малко работа и с татко. Те откриха магазин за овошки и зеленчук на авенида „Фонсека“, в голямото здание на Гонсалвес.

– Колко нови неща са се случили тук!

– Имам и друга изненада.

– Дано също тъй радостна.

– О, да, и много повече.

Тя се усмихва загадъчно. Бърза към къщата. Връща се с малко дете в ръцете. Изправя се на две крачки от Антонио, гледа детето, притиска го любовно към гърдите си.

– Виж това сладичко сестриче на Зигфридо. Той носи името на дядо си, а Луиза де Бенсон е кръстена на моята майка. Колкото Зигфридо е буен и неуморим, толкова Луиза де Бенсон обича да я галят и да спи. Когато порасне, и на нея ще разказвам за Антонио Неспокойното Сърце.

– Добро възпитание ще дадеш на децата си! – разсмива се Антонио и предпазливо гали със загрубялата си ръка детето. – Не бях никога помислял, че ще се намери човек в света да избере мене за образец на подражание.

Луиза де Бенсон не понася слънцето. Тя търка очите си, гледа Антонио и изведнъж завира лице в рамото на майката. Глория ѝ шепне нежности.

– Сина си Зигфридо уча да бъде какъвто си ти, а дъщеря си Луиза де Бенсон ще възпитавам да се пази от хора като тебе. Виж колко прилича тя на баща си. Погледни очите ѝ. Тя цялата е една сладичка Хопе. Дано не е наследила нищо от мене, дано кръвта ѝ е чисто хопевска. Но стига. Нека сега слугинята се погрижи за нея. Зигфридо вече гори от нетърпение да му отделиш повечко внимание. Заповядай. Да седнем на сянка в беседката. Питай за нас. Разкажи за себе си.

Глория отнася детето вкъщи. Тя е запазила все още своята походка. Но е по-горда, по-спокойна. Когато излиза, тя спира за малко на прага. Защо е развълнувана? Какво ли си мисли? Бои ли се от Антонио, или му се радва?

Той гали къдриците на Зигфрид, те са меки и тъмни, такива бяха в един отдавнашен ден и къдриците на майка му.

Сядат в беседката. И както някога често е бивало, той почва да разказва за себе си – как е живял през тия години.

Разказва и украсява.

Какво е една преживелица, ако я раздадем на хората в опърпан и измъчен вид? Затова той облича в разкошни одежди своя Сертон. От малки и незначителни случки създава главоломни приключения. Приключенията пък разгръща във фантастични събития. Несбъднатите блянове от лунните нощи се сбъдват в неговия разказ. Смелите планове, които са кроили с Джон де Паула, се осъществяват.

Разказва и стига до тайните.

Но когато някой се увлече и намери уши да го слушат, той бърка и в тайните, раздава и от тях:

– Ако не беше се явил онзи напудрен френски господин Марсел Роле, навярно аз сега щях да бъда много по-добре, отколкото съм. Но съдбата не пожела. После всичко се забрави. Всъщност скрито в себе си се надявах Лиджия да се върне. Но тя остана в Санта Катарина. И мен ми беше вече скучно в тази ферма, дето погребах още нещичко от себе си. Предложиха ми един имот, той лежи много далеч от Коринто, отвъд Сертон, в

територията на Гояс. Взех го. Сега живея там. Но там е още по-безлюдно, земята е още по-силна, горите по-непроходими, реките по-пълноводни, зверовете по-жестоки. Все пак ще си остана там. Преди да потегля за тука, пристигна при мен един работник. Беше каубой във фермата на Еврипидис. Казва се Фирмино. Донесе ми писмо от Джон. Ех, да, дона Лиджия се е върнала вече. Тя много, много би се радвала, ако аз намеря начин да поправя някои свои фатални грешки и се прибера там. Тя живеела много самотно и често споменавала името ми. Веднъж дори се изпуснала пред Джон и признала, че сбъркала, като у мен виждала само недостатъци, а у французина само добри качества. Също и другите били склонни да ме поканят наново във фермата, но... Аз направих нещо, една необмислена постъпка, и си затворих вратата на оня дом. Наистина има възможност да се ликвидира всичко, обаче то би било подлост.

– Някое престъпление ли извърши?

– О, не. Или, как да кажа, от съвсем частен характер. Имаха една кръщелница във фермерския дом. Едно момиче. Жандира се казваше. Съвсем млада беше тогава, само на шестнадесет години. И като расна все край Лиджия, почна да се държи като нея. Лиджия замина и аз неволно, без сам да разбера по какви съвпадения, завързах една историйка с това момиче. О, аз нямах никакви сериозни намерения, а само така, от самотност, за убиване на времето. Тя е от туземен произход, смес от индианци и мулати. Според сертонските обичаи мъже от горните слоеве не могат да се женят за такива жени. Нали ти е ясно?

– Ти се ожени за нея?

– Не. Тя се омъжи за другиго. Или по-право, насила я дадоха на един обездач на млади коне.

– Тогава всичко е в ред.

– Разбира се, всичко е в ред. Но тя не можа да изтрае при мъжа си. Когато заминах за Гояс, тя избяга след мене. Да, да, тръгна подире ми, а аз, естествено, не я изпъдих. Нали и аз имам право на малко спокойствие, няма десетки години да живея като аскет! Имаме си сега една къща в плантацията и живеем заедно. Добра жена е. Наистина не е от нашата раса, но затова пък е при мен и е действителна, а не съновидение. То е все пак много. А по тукашните закони и да искаме, не можем да се венчаем. Тя развод може да получи, обаче втори брак никога. Освен ако бившият ѝ мъж почине. Затова живеем тъй, в незаконен брак, конкубинат.

Глория седи срещу него. Залутани слънчеви лъчи прозират в беседката и играят по косата ѝ.

Гледа в масата.

Не е същата Глория от оня паметен ден, когато седяха в хола и говореха за тяхното дете.

Времето се отразява различно върху хората.

От момичето, което Рудолф доведе в един дъждовен декемврийски ден из Бело Хоризонте в Жатоба, годините смекчиха плътта и изваяха духа. Самочувствието на майката облагороди нейната осанка. Усамотението я приучи да мечтае.

Сега тя е прекрасна.

Зигфрид е прегърнал коляното на Антонио.

– Ние тук също живеем добре – играе си Глория с ресните на покривката. – Но не, разбира се, като тебе. Рудолфо винаги казва, че твоят живот е сбъркан. Ти си знаеш това най-добре. Каквото човек самичък си направи, то е истинското. Така е с нас, така е и с тебе.

– Рудолф е щастлив човек. Искаше да бъде богат и стана.

– Ти можеше да бъдеш и по-богат, и по-щастлив от него. Но не поиска. Можеше да имаш жена, която да те боготвори. И дом. А не отшелническа килия.

– Лиджия винаги казваше, че не съм удачен за добър съпруг. Жените обичали според нея мъже нежни, внимателни, а не разпилени и неспокойни като мене.

– Жената, която люби един мъж, го люби такъв, какъвто е. Тази Лиджия аз не я познавам, но с какво е бил нейният съпруг по-добър от тебе? И все пак тя си го е обичала и още го обича. Така е. На всеки случай сега, след като си намери вече тази негърка...

– Тя не е негърка. Тя е почти морена. Но произходът ѝ е смесен.

– Ти никога не си знаел какво всъщност искаш от живота. Дали оная жена е негърка или полунегърка, то не значи нищо. Щом тя те обича и ти чувстваш, че ти е необходима, то е вече голямо събитие в твоя живот. Тя ти е от полза. На всеки случай ти гонеше бляновете и пропусна заради тях щастието си.

– Има щастие, чиято цена е много тежка за другите.

Тя гледа Зигфрид, който се мъчи да откопчае кобура на Антонио.

– Да, вярно е. Има и такова щастие. Но липсват везни, които да отмерят точно кое е по-тежко: нещастието на изоставения мъж или страданието на жената, която обича едного, а е съпруга на другиго. Всичко това е минало, празни грижи. То е забравено. Ние купихме стопанството. Вече сме заможни. Тук работят само наемни работници, с надзирател градинар. В града имаме продавач. Рудолф и баща ми откриха магазин. Брат ми се уволни от военната служба и също работи с тях. Търговията на Рудолфо върви отлично и той все повече се отделя в други търговски сделки. И моите родители се възмогнаха покрай него. Доволни сме. Особено той. Макар да е много зает и все в града, най-често за целия ден. А аз си живея тук, с децата, с радиото. Живея си самичка. В спомени. И в къщна работа. Може би моят живот щеше да се нареди другояче. Както съм го мечтала, преди да имам децата. Както понякога го мечтая дори и сега. Но

съм добре. Защото всички ми завиждат. Че тук сме първи в Жатоба. А и в града не сме измежду последните.

Тя става и се обръща гърбом към Антонио. Търси по радиото други станции. Изведнъж го оставя на някаква реч и тръгва.

– Извинявай. Остани за малко със Зигфридо. Трябва да нахраня малката. Време е и за вас да приготвя обед.

Бърше си очите с малка дантелена кърпичка и влиза бързо в къщата.

– Мама пак плаче... – шепне страхливо Зигфрид. – Защо плаче мама, чичо Антонио? Щом почне да играе с мене, очите ѝ се мокрят от сълзи. А когато е с Луиза, само се смее. Аз ли съм лош, че мама плаче, чичо Антонио?

– Не, Зигфриде, не си ти лошият. Майка ти се тревожи от мисли по тебе, ти си вече голям.

– Но тя знае какъв ще стана. Аз ще бъда ловец на едри зверове, пръв касадор на Бразилия. Да, да, ти ще видиш какъв ще стана аз, когато порасна! Да идем в твоята стая, дето си живял. Ще се заключим и ще ми разкажеш всичко.

Талисман

Стаята е наредена почти тъй, както той я остави.

Сяда на леглото, взема Зигфрид на колене си.

– Какво да те правя сега, като не знам да разказвам? Аз никога не съм имал деца.

– Мама каза, че си бил моряк.

– Да, бил съм.

– Разкажи ми за морето.

– Но най-напред ще ти дам подаръка, който ти донесох. Ето. Виж го. Една монета на златна верижка. Даде ми я старият морски вълк Хуго Хинкебайн. Знаем се с него от града Хамбург, големия германски град на корабите и моряците. Аз бях тогава съвсем млад. За първи път излизах на море. А той беше болен и не можеше вече да пътува. Разказа ми много моряшки истории. И когато нашият кораб натовари стоките и тръгна на път, Хуго Хинкебайн ми даде тази пара и ми каза: „Докато я имаш, ще бъдеш щастлив“.

Показва на Зигфрид парата с тънката златна верижка, слага я на шията му.

– Пазих я много години, обиколих с нея целия свят. Сега остава за тебе. Пази я и ти добре. Може да се случи и ти като мене да пътуваш по далечните страни. Тогава тя ще ти дава много сила.

Зигфрид разглежда парата, но не смее да я докосне с ръка.

– Ще я пазя – обещава той. – А старият чичо морски вълк отде я е взел?

– Той пък я имаше от времето, когато бил в един риболовен кораб и пътувал далече в ледовития океан. Тя е дълга и широка история. Малък си още, за да я разбереш.

– Ти не ме обичаш.

– Аз ли?

– Ако ме обичаш, ще ми разкажеш всичко.

– Преди много години корабът на стария моряк Хуго Хинкебайн бил на лов за китове в ледовития океан. Китовете са едни много големи риби, от тяхната мас правят свещи и затова стотици кораби всяка година отиват на лов за китове. Те стигат и в ледовитите океани. Ти не знаеш какво е студ и лед, защото тук е винаги топло. А там е тъй студено, че водата замръзва и става на ледени планини. Те плуват във водата. Корабът на Хуго Хинкебайн пътувал близо до тях. Веднъж подгонили един голям кит. Ранили го тежко. Но той бягал, а те го гонили, за да го доубият. Така замръкнали близо до ледените планини. А ледените планини се движели през цялата нощ. Когато съмнало и моряците излезли на палубата, те се видели обградени от тях, а далече, далече светел в слънчевите зари голям кораб с бели платна, целият като че направен от лед и сняг. Гледали моряците, търкали си очите и мислели, че това е сън, а не истина. Накрай капитанът се качил на една лодка, взел най-добрите гребци и отплувал към оня кораб, за да види какъв е той такъв с бели платна и заледени мачти и въжета. Стигнали там. Корабът бил обкован от всички страни с лед и залостен между две планини. Слезли на леда, приближили се до кораба. Викали. Но никой не им се обадил. Покатерили се горе. И там никой. Разбили една заледена врата и слезли по стълбата. Гледат – капитанът лежи в леглото на каютата си. Повикали го. Побутнали го. Но той не мръднал. Защото бил мъртъв. Съвсем вкочанясал, замръзнал от студа.

Антонио притиска Зигфрид към себе си, милва го, а той нетърпеливо тропа с крак по земята.

– Какво станало после?

– На масата стоял дневникът. Книгата, в която моряците записват всичко. Навели се и почнали да четат. И узнали, че това е корабът „Джони“. Четиридесет години по-рано заминал той за ледовития океан и старите моряци го още помнели. Но всички знаели, че корабът е разбит от морските бури и затова от него няма ни вест, ни следа. А корабът не бил потънал. Той попаднал в плен на ледените планини, които го отвлекли навътре, към полюса, към най-студеното място. Моряците намерили в другите стаи още девет души. Също като капитана, и те били вледенени и мъртви. Там, между тия планини, загинали те от студ и трябвало цели четиридесет години да минат, за да се придвижат ледените планини за-

едно с кораба „Джони“ наново към по-топлите места, дето минават и други риболовни кораби. Тогава моряците от живия кораб се прекръстили. Помолили се на Бога за своите загинали другари. Свалили ги на ледените планини и ги погребали в леда с почести. Книгата и много други предмети отнесли със себе си. А парите, които намерили там – две шепи дребни монети – си разделили. За да ги имат като талисмани. Тази пара, която ти дадох, тя е от тях.

Зигфрид боязливо опипва парата.

– Аз много ще я пазя.

– Може би твоята кръв ще стане като моята. Може би и ти ще тръгнеш да скиташ по моретата и по чуждите земи. Но ще знаеш едно. Който има такава пара, не ще остане без гроб. Макар и много години да чака – като ония вледенени моряци – пак накрая ще има кой да прочете една молитва за него, една късичка молитва.

Антонио милва своя син.

Това, което му разказва, не е за деца. Но все ще остане нещо запаметено у детето. И може би някога, след много години, когато се загледа в старата пара, ще си спомня малката моряшка история, разказвана му от Антонио Неспокойното Сърце.

Монетата наистина е от кораба „Джони“ на замръзналите моряци. Антонио я купи скъпо и прескъпо от стария Хуго Хинкебайн. Той бе пристигнал от топлите страни в Хамбург през януари и имаше нужда от дрехи. Антонио тръгваше за топлите страни и балтонът му бе излишен.

Той му го даде за тази пара, за да го топли и досега повече от талисмана.

Впрочем парата не бе повече нужна на стария морски вълк. Той никога занапред не ще пътува с кораб. Защото се върна от оня последен рейс само с една ръка, и то лява.

Зигфрид се завира между коленете на Антонио, обгръща ги, вдига очи към него.

– Разкажи ми сега за кабоклите... – моли той.

Никога не е разказвал детски истории. Онова пък, което на него в детинството са разправяли, е тъй далечно, то е забравена приказка. Наистина Зигфрид го гледа предано, побледнял е от очакване. Но Антонио знае с какви усилия детето го разбира, колко уморително е за самия него да разправя.

– За кабоклите ще ти разкажа утре, а сега искаш ли да играем на лов? – предлага Антонио.

Игрите, и те като приказките, нищо не излиза и от тях. Как да е, в края на краищата Антонио кляка на четири крака, Зигфрид го яха, пропускат из стаята като коня с огнените ноздри и славния ловец Зигфрид Лъскавата Грива, детето крещи от възхита. После почва войната между

кабокли и завоеватели и възглавниците хвърчат из стаята, докато Антонио се признава за победен. Той се превръща и в кайман от реката Амазонка – главата му е големият леген, опашката е одеялото, а крокодилските крака са ръцете с нахлузените на тях стари обуща. Той пълзи по пода и гони Зигфрид Лъскавата Грива, детето бяга и се смее, единият страшно реве, другият победно вика, легенът се търкаля из стаята, накрая крокодилът е смъртоносно ранен и се изтяга в агония.

Случайно поглежда към прозореца.

Откога ли стоят там Рудолф и Глория?

Откога ли ги гледат като изумени?

Стават, потни и зачервени, изправят се един до друг и са страшно виновни. Но не задълго. Антонио прави таен знак на детето, то се хвърля върху него, той го грабва и му шепне на ухото:

– Конят ми още ли е тук?

– Татко казваше да го продадем, защото е вече стар, но мама го задържа за мен.

– Ти яздиш ли го?

– Не ми дават, че съм малък.

– Като се наобядваме, ще идем на езда. Ще те уча да препускаш, да стреляш и да хвърляш ласо.

Зигфрид му се доверява сричка по сричка:

– Аз яздя скришом без седло, и ласо хвърлям скришно, и скришно стрелям с револвера на дядо Филимоно. Щом татко и мама заспят, ще ти изкукам три пъти...

Рудолф Хопе е същински търговец. Пълен, снажен мъж със зачервено лице. Той носи рогови очила, пуши пура, има златен ланец на часовника. Когато се смее, цял се тресе от веселост.

– Това беше театър! – прегръща той госта. – Никога не мислех да заваря тебе, страшния каубой, да играе с детето! Това беше театър!

Глория се навежда над сина си, той се обляга на рамото ѝ. Тя го оправя, милва го по косите, а той притиска лицето си о нейното и пита:

– Мамай, когато порасна, ще ме пуснеш ли да живея при чичо Антонио? Той ще ме заведе на ледените планини в студеното море да видя гробовете на замръзналите моряци. Оттам ще идем и при кабоклите в голямата гора. Мамай, нали ще ме пуснеш?

– Когато пораснеш, детето ми.

– Мамай, аз съм вече голям!

Старата плоча

Нижат се като песен щастливите дни в Жатоба. Но и те не са вечни.

Една вечер, след като приспива Зигфрид и го дава на майка му, Антонио обяснява, че трябва да замине на утрото за своето имение в Гояс. В хола настъпва мълчание. Накрай Рудолф се раздвижва – няма какво да се прави, щом трябва, ще си замине! – и се разсмива:

– Глория, спри радиото – улавя той ръката на жена си. – Оня стар наш грамофон, той още ли е здрав, или малкият е вече проучил вътрешното му устройство?

– Грамофонът и плочата са прибрани и запазени, Рудолфо.

– Извади ги сега да си посвирим, както във времето, когато изкоренявахме гората в тази градина. Да се почувстваме такива, каквито бяхме тогава. И прати слугата до вендата за кашаса, от евтината, каквато тогава пиехме.

Великолепна идея.

Трудна обаче за осъществяване.

Опитват се да пеят – не върви. Опитват се да маршируват около масата – нищо не излиза.

Та той ли, заможният стопанин от Жатоба и собственик на магазин в голямата авенида „Фонсека“, той ли ще марширува като умопобъркан само заради някакви спомени?

Или другият – гостът от далечния самотен свят на несбъднатия живот?

Вместо да пеят и маршируват, те пият ракия.

Това е по-лесно. Когато пие, човек може да мисли едно, а да говори друго. Те пият много и Глория се грижи за плочата.

Две тежки сълзи пролазват по изгорялото лице на Антонио.

Глория е срещу него. Тя се навежда над грамофона и необичайно дълго сменя иглата.

Така настъпва часът, в който Рудолф Хопе заговаря:

– Нека днес, за първи път откак се знаем, си кажем по една горчива приказка.

– Не сме сами. Сега е неудобно.

– Тя не разбира немски.

– Заминавам си утре. Надали някога ще дойда повторно насам. Този ни разговор е съвсем излишен.

– Именно защото си отиваш и може никога да се не върнеш тук, затова трябва да си поговорим. Веднъж, на път за града, когато си заминаваше оттук, ти ме уверяваше, че ще имам деца. Аз не ти вярвах. В ония дни бях разтревожен. Не вярвах на себе си, на другите – на никого и в нищо не вярвах. Наскоро след раздялата ни узнах, че жена ми е бременна. Аз не подозирах отде идеше твоята сигурност. Бях ти благодарен за

думите, които ми бе казал. Роди се детето. То ми върна вярата в живота. Даде ми сили да стъпя здраво на краката си. То и майка му. Но дойде времето, когато трябваше да узная, че Зигфрид не е мой, а твой син. Не се надигай. Това го зная отдавна. Още от онази нощ, когато ти лекуваше детето, а ние седяхме до теб. Той има твоята кръв, твоя характер. В най-малките си прояви прилича напълно на теб. Пък и майка му го възпитава като достоен твой син. Бурите вилняха из мен, те вече стихнаха. Аз обичах детето и майка му. Преглътнах мълчаливо мъката си и продължих да ги обичам, да работя за тях и за себе си. Живеех в очакване, че ще дойдеш и ще си поискаш сина. Ти не дойде. Предполагам – от срам и от човещина. А аз живеех все с тази мисъл. Тръпнех от страх, че ще ми отнемеш единственото дете. Случи се обаче нещо друго – онова, което никога не предполагах. Роди се моята – Рудолф Хопе натъртва моята – дъщеря Луиза де Бенсон. Сега вече съм спокоен. Не ме е страх от тебе. Накъсо: ще ти дам твоя син, за да се спасиш чрез него. Ще му намериш нейде по света достойна майка. Той е разковничето на живота ти. Обичаш само и единствено него. Обичаш го много повече от всяка жена и от всеки твой другар. И той те обича. Ти си неговият идеал. Нали го чу – той вече иска да дойде при теб. Затова утре ти ще заминеш не самичък, а заедно с него.

Глория ги наблюдава.

Тя бавно навива пружината на грамофона, обръща плочата.

– Зигфрид Хопе не е мой син... – гледа Антонио вторачено в плочата. – Може да се е случило веднъж в онния несретни дни да съм изгубил властта над разсъдъка и волята си. Спомням си как жена ти се противеше, как ми се молеше да не посягам на нея. Но беше празник. Тук нямаше никого. И аз успях да я изнасиля. Да, да, точно тъй беше. Но късно е сега да се обясняваме. Престъплението трая няколко минути. Наказанието ми трае цяла вечност. Има друго. Без Зигфрид жена ти щеше да те напусне. Сам ти щеше да избягаш оттук и да се върнеш в оная дупка. Защото свободният живот тогава не ти понасяше. Зигфрид задържа вас един при друг. Чие е детето? Детето е на оня, който го е отгледал, чийто живот е осмислило. То ще остане при теб. Твоят дом ще си бъде и занапред такъв, какъвто си го изградил. А колкото за мене, ти не се грижи. Антонио ще знае да си изживее дните така, че никой да не го съжалява. Така, че всички да му завиждат. Това е моят отговор и никой не може да измени решението ми да си замина утре сам и никога вече да не дойда тук.

Глория спира грамофона.

Тя се изправя.

Такава те не я познават.

– Аз не разбирам вашия език, но зная за какво си говорите. Ще изслушате и мене. Обичах и все още обичам Антонио. Но не като мой любовник, а като приятел на мъжа ми. Веднъж само в мен пламна непознат огън. Аз не можах да го сподавя. То беше в деня, преди да си замине отту-

ка. Той лъже, че ме е изнасилил. Аз отидох сама при него, по своя воля. Всичко между нас стана, защото не можеше да не стане. Инак аз нямаше да изтрая. Щях да тръгна като куче след него. Това е истината.

Тя свежда очите си.

– Но, Рудолфо, ако съм обичала някого като мъж и съпруг, със сърцето и душата, и тялото си, то е било само теб. Никога не съм ти изневерила насетне нито в мислите си. Винаги съм правила всичко, което е по силите ми, за нашето щастие. Не съм живяла нито ден за другите освен за нашия дом, за тебе, за децата ни. Тази любов е истинската. Другото е лъжа. На тъмната страст, която ме обгори веднъж само в дни на съмнение и отчаяние, е плод Зигфридо. На вярната ми любов към тебе е рожба Луиза де Бенсон.

В очите на Глория пробягват пламъци.

– Както Зигфридо, така и Луиза де Бенсон аз изнесох в моята утроба, аз им дадох живот, аз ги откърмих. Те ми са еднакво скъпи. Защото са мои деца. Аз съм обрекла живота си на тях. Тежко му, който се опита да ми ги отнеме. Няма земна или небесна сила, която да сломи майчината ми воля да остана с тях. Ако имате намерение да си ги разделяте – разделете и мен. Съсечете ме и тогава ми отнемете децата.

Тя отива при тях.

Ориз

Трета година вече откак Антонио напусна сертонската ферма на Еврипидис де Паула. Трета година вече откак работи своя земя – своя собствена, купена с крепостен акт, който е скътан при данъчните квитанции в желязната касета.

Цялото тресавище – от гората покрай бамбука по брега на реката до тежката корона на гамелейрата, оттам на изток до подножието на хълма, по пътя през него пак до гората и реката – е все негово.

Големи канали делят плантацията му на няколко парцела. С тях той пресуши тресавището.

Днес цялата негова земя се радва на буйния ориз.

Антонио се гордее с него.

Той е тук стопанинът: той го е сял и прекопавал, очаквал го е да порасне и го е сънувал.

Индианецът Жика се провиква:

– Еееей-хооо!

Работниците от другия край на редицата поемат неговия вик, над ориза се разлива гърлестият крясък на двадесет измъчени гърла, после всички млъкват и наоколо наново се възцарява ритмичният метален звън на острите мотики.

Двадесет души са. Тесат ориза. Земята е гореща и корава. Защото е средата на януари – равноденствието, сухите седмици в бразилските степи, които разделят дъждовното полугодие на две.

Под умореното сиво небе виси слънцето и сипе по жадната земя безцветна лава. Тънат в пот. Изпокъсаните ризи се лепят по телата, очите горят.

Не е само днес тъй. Винаги е същото.

Антонио се обляга на мотиката и гледа в земята.

Той няма машини, нито добитък за работа. Всичко върши с голи ръце. А тресавището е негово и само тресавището в тоя голям свят е негово. Ако не се грижи добре за имота си, той ще му отмъсти.

Захвърля мотиката. Не иска да работи. Не може повече.

Кога, кога ще завали?!

Жика отмята мотиката напред, тегли я бързо към себе си, стоманеното острие съска по коравата земя и я разравя. Жика се смее.

– Разбира се, дъждът ще дойде – обяснява той. – Дъждовните птици играят. Върховете на оризовите листа са заострени нагоре. Вятърът престана. Наскоро ще вали. Не ще мине повече от седмица, и непременно ще вали.

– Не вярвам вече на твоите признаци, на твоите цели, половини и четвъртини от месечината. Кажи ми ясно – вярваш ли наскоро да вали, или не?

– През наводнението сеньорът се оплакваше от водата. Сега се оплаква от слънцето. Сутрин сте недоволен от комарите, вечер от пясъчните бълхи. Сеньорът още не е привикнал към условията в нашата земя. И ние страдаме като вас, но не се оплакваме.

Антонио му благодари с международно проклятие и пали цигара.

Взима мотиката.

Жика е прав. И те са хора като него. Но не хленчат, не се отчайват. Наредени един до друг, те работят. Мотиките им бодро звънтят по сухата пръст. Би рекъл някой, че на хората е весело, че те обичат тая песен на мотиките. Само виковете, които понякога надават, тия призиви, донесени от пасищата и от пътищата, по които каубоите карат стадата, само те са отдушник на струпаната в гърдите им мъка. Те ги издават, че и на тях им тежи, че и те са хора.

– Еееей-хооо!

Смърдят на пот.

Антонио поглежда слънцето. То се е закачило точно над главата му. Сутрин, едва надникнало иззад планините, то се качва горе. Стои огнено и безучастно. Не мърда през целия ден. Вечер изведнъж скача зад гората – сякаш пада в нея.

Тропическо слънце.

То е техният часовник.

– Стоой! Почивка! – вика Антонио.

Работниците изтеглят още по веднъж-дваж мотиките, скриват ги в сянката на ориза – инак дръжките им ще се нажежат от слънцето – и се прибират към раншото.

Антонио си отива вкъщи.

Там го чака поща.

Жозе Бенедито е ходил в града и му донесъл някакъв пакет, свит от неопитна ръка. Адресът е правилен – Антонио Викторов, Моро Амарело виа ситаде Сан Феликс, естадо де Гояс. Преглежда кой е подателят. Жоаким де Лима, масларят от фермата на Еврипидис де Паула, му изпраща вестника, който не е стар, а само отпреди осемнадесет дни. Тук, на едно денонощие от най-близката станция на железопътната линия, на двеста левги по въздушна линия от фермата на Еврипидис де Паула – тук вестникът не може да се нарече стар.

Разгръща го. Прелистя го. Защо му го праща Жоаким?

Жандира се обажда:

– Нахрани се по-напред. Ястието ще изстине.

Придърпва чинията към себе си и наново прелистя вестника.

Какво е подтикнало Жоаким да огъне тоя вестник и да му го прати?

– Преброих пиленцата. Те са вече пет дузини и още две.

– Трябва да кажеш шестдесет и две.

– Защо пък? Както си ги казвам, е по-лесно.

– Може да е по-лесно, обаче е неправилно.

– Най-правилно е, като ги броя, при всяка дузина да отделям по едно царевично зърно. Колкото зърна – толкова дузини, а останалите ги притурям накрая. Какво ти е, Антонио?

Лиджия... Лиджия де Паула... Ето защо му праща Жоаким масларят вестника. Заради това съобщение. Но какво е станало с нея? Къде беше съобщението?

Пред него пада мъгла. Вестникът подскача в ръцете му. Буквите се разбъркват. Той се мъчи да се съсредоточи. Взира се настойчиво в редовете. Но те бягат, отделят се един от друг и се разсипват на всички страни, преди да ги прочете.

Тук ли беше? Не е тук. Къде беше съобщението?

Няма го. Изгуби се. Беше колкото цяла длан, имаше и заглавие, а изведнъж се изгуби и вече го няма.

Далече през мъглата го следят две тъмни очи. Сега те се приближават към него. На рамото му се слагат две горещи ръце. Някой го пита нещо. Кой е? Какво иска? Ах, да, това е Жандира.

Опомня се.

– Защо трепериш? Какво е написано там?

– Тихо. Мълчи. Не ме питай.

Чете със светкавична бързина съобщението. На път от Коринто за Бело Хоризонте, близо до Сабара, станала автомобилна злополука с колата на един фермер, с федералния сенатор Еврипидис де Паула и дъщеря му дона Лиджия. Пострадалите веднага били отнесени в болницата на Сабара.

Тук изреченията наново се разбиват в срички, бягат пред очите му, тълпят се една върху друга – той не може да прочете до края съобщението. Къде беше стигнал? До Сабара. Къде бяха имената? Изчезнаха и имената, и болницата – всичко се разбърка наново.

– Антонио, какво е написано там?

– Мълчи сега, остави ме на мира.

Ето, намира имената. Те са – федералният сенатор Еврипидис де Паула и дъщеря му дона Лиджия. Ранени леко. След превръзката продължили пътя си.

Слава богу – добре че са ранени леко и са продължили пътя си!

– Но, Антонио, кажи ми най-сетне, какво пише в тоя вестник?

– Казах ти вече, не ме безпокой. Не можеш ли да помълчиш малко – една минута, една секунда!

Очите ѝ се наливат със сълзи.

Само това не му достигаше – някоя сцена от нея!

Става и се разхожда из стаята.

Ах, колко прав беше Рудолф Хопе, когато в Жатоба преди седем години плачеше за своята родина! Той, глупецът Антонио, му се присмиваше. Току-що пристигнал, с хлапашкия си ум, той уверяваше своя възрастен другар, че няма в света по-красива страна от Бразилия. Защото не гледаше тогава хората, а само цветята и птиците. Рудолф се отчая в единадесетата година, Антонио още в осмата. Тая страна е ад. Бездънна пропаст за човешката воля.

Сяда. Диша тежко.

Той ще се махне завинаги оттук. И който би посмял да му каже, че е непостоянен и неуседнал, нека сам дойде и поживее тук поне половин година, нека постои малко на неговото място.

Наводнението довлече в тресавището дървета, купища от съчки и връшляк. Никой не смееше да го разчисти. Под всеки клон, под всяка купчина се бяха сгушили змии. Работниците ги стреляха, избиваха ги с мотиките, сечаха ги с големите си факони и хвърляха избитите змии в трапа извън плантацията. Само в две седмици големият трап се напълни. Но змиите се не свършиха.

Облаци от москити се вият над него през целия божи ден. Най-хапливи са те сутрин, след изгрев слънце. Те забиват хоботите си в тялото му, смучат кръв, за няколко секунди набъбват. И той никога не знае дали кръвопиецът не е влял в него огъня на жълтата треска.

Папагалите – дори и те тук са враг на хората. В зоологическите градини децата си играят с тях. Викат им „добър ден“ и се кикотят, когато тия кресливи парвенюта се завъртят презглава на своите пръчки и изкряскат „добър ден“. Но децата не знаят как папагалите тук на орляци нападат ориза и отнасят в няколко часа плода от цели хектари.

По горещия пясък на брега пълзят алигатори. Те бягат от хората. Но преди да се скрият във водата, те винаги им се озъбват с огромните си алчни челюсти. Хората горят в слънцето, гледат замечтани към реката и не смеят да влязат в нея. Във водата сновят ята от пирани. В няколко мига тия острозъби хищници риби оглозгват всяко животно, което е тъй наивно да влезе във водата, за да се разхлади.

Вечер, когато изнурен си тръгва по пътеката край гората, нервите му са опнати до скъсване, той целият се превръща в слух. Нали всяка сутрин намира тук пресни следи от ягуари. И никога не е сигурен дали тоя господар на горите не го дебне, затулен в клоните на някое от нависналите над пътеката дървета.

Тъй минават дните в неволя.

В собствения си дом не е спокоен.

Ето го там на прозореца, в стъкленицата със спирт, големия скорпион, който по една случайност не успя да го ухапе, когато оня ден си лягаше. Беше се притаил в постелята и ако Антонио не го бе случайно видял, щеше да забие в месото му острите си извити челюсти, да извие нагоре опашката и да изстиска отровата си в раничката.

На стряхата дремят урубу. Той няма право дори тия лешояди да прогони оттам. Защото са свещени. Ако убие някой от тях, работниците ще го напуснат, всички съседи ще се отдръпнат от него.

Входът на къщата му е затворен. Там, в сушината под стряхата, татуосите си изградиха кошер. За да не ги дразни, той трябва тихо, на пръсти, като престъпник да минава край кошера. Инак осите ще се разсърдят и ще се нахвърлят с хиляди върху него. А жилото само на десет от тях носи смърт.

Невъзможно е да се понася повече.

Трябва да се търси изход. Някакъв изход, все едно какъв.

Кой има право да го съди, ако изостави тая жена, и къщата, и плантацията, и побегне завинаги оттук?

Жандира казва:

– Ти не ме обичаш вече.

И тази бастардка, която не знае дори да брои, която не знае да пише и да чете, тази индианка, тази мулатка – и нея трябва да търпи безропотно! Беше някога дете. Беше се научила да се движи, да се облича, да говори като господарката си. И той се увлече по нея. Защо не я остави на мъжа ѝ, а я взе тук? Глупец! Целият му живот е изплетен само от такива ма-

лоумни постъпки. А как бързо минава времето. Той е вече трета година тука и Жандира наскоро ще стане майка на негово дете.

Ами ако тя му роди някое негърче?

Какъв срам!

И още не са венчани. И никога не могат да се венчаят, дори тя и да получи развод.

– Защо не мълчиш, Жандира? Защо ме измъчваш и ти? Не разбираш ли, че имам причини да не ти казвам какво пише във вестника? Не искам да те плаша. Аз сам ще ти го кажа, когато му дойде времето. Но потърпи. Всяко нещо ли трябва да се превръща за мен в нова мъка? Ето, в тоя вестник, ей тук на това място пише, че Еврипидис де Паула и Лиджия са се обърнали с автомобила при един завой и са се леко наранили. Това е. Разбра ли сега? Само ме тормозиш с твоите въпроси!

Жандира го гледа изумена. Тя отваря уста, тя иска да изпищи от страх, а едва чуто шепне:

– Ти все още обичаш Лиджия?!

Антонио отпуска длани върху вестника. Между палците е съобщението. Няколко реда. Няколко десетки черни, дребни букви във всеки ред. Ето нейното име. Колко е близко! Колко е топло!

Каква радост се лее в гърдите му, като си помисли, че са само леко наранени и са продължили пътя си.

Той плаче от благодарност към Бога.

Жандира му говори:

– Мой добричък, мой скъпи, прости ми. Не исках да те огорча. Моля ти се, чуй ме – не плачи. Аз го казах ей тъй, от глупост. Недей, не плачи, мили, никога вече няма да те питам за нищо.

Той се обръща гърбом към нея.

– Стига. Млъкни най-после!

Прекрасната Глория от Бело Хоризонте го молеше да остане там, при нея, за да делят радости и скърби. Тя знаеше как да украси живота му и как да го осмисли. Тя му роди детето Зигфрид, най-чудното от всички деца в света.

Момичето от Жакаре, креолката Мария Лурдес, го последва една нощ в сертонското пасище. Мария Лурдес го обичаше и нищо друго не искаше от него освен любовта му. Тя беше бяла.

До последния ден в сертонската ферма той се надяваше дона Лиджия да се върне от Санта Катарина. Той си замина. Тя се върна. И какво му писа Джон? Че тя се разкайва, задето е била несправедлива към него. Поздрави му прати тя, Лиджия, дъщерята на Еврипидис де Паула, тя е казала да му пише, че желае той да се върне там. Кой може да се съмнява, че ако той е там, би спечелил сърцето ѝ след толкова години напразна любов?

Но всичко това е завинаги отминало.

Защо си избра бастардката Жандира? Слугинята на Лиджия. Момичето без родители. Откраднa я от голата колиба на обездача на коне и мулета Франциско Гато и си затвори завинаги вратата към оня незабравим фермерски дом, дето беше тъй щастлив.

Не може да остане повече тук. Ще си иде. Трябва да си иде. Никой вече не ще го разубеди. Ще си замине отвъд океана, ще се върне в родината си.

Тази нова мисъл, която отдавна зрее у него, но се спотайва и чака деня си, тя пламва и се разгаря като огъня в степите. Той изгаря в нея. Незнайна сладост се разлива в кръвта и протича заедно с нея в сърцето, в ума, в цялото тяло.

– Жандира, аз реших да си замина за България. Разбираш, там няма змии, няма скорпиони, нито жълта треска. Ще си ида, ще обикалям моите приятели, те ще ми припомнят прекрасните ученически години и младежките ни приключения, аз ще им разказвам моите скиталчества по света, за моретата, за континентите, за Бразилия. Там ще си намеря служба. Ще работя сутрин от осем до дванадесет, следобед от два до шест. На първо число ще получавам заплата. Ще ходя облечен като човек, а не в кожени панталони и груби памучни ризи, с ботуши и камшик в ръцете. Там няма да мириша на пот, нито ще има по мене конски косми. Жандира, аз ще си ида.

Призори оседлава коня и заминава по съседите. Води преговори. Търси купувачи за малкото си имение. То се е врязало като клин между чуждите имоти и всеки би го купил. Въпросът е само кой ще даде най-добра цена.

Връща се късно през нощта. Ляга, заспива уморен.

Жандира го буди.

– Антонио – казва тя. – Вече се съзорява. Време е да станеш за работа.

Главата му тежи.

– Работа ли? Каква работа? Не, днес няма да излизам. Изобщо не искам вече да ходя на работа. Фирмино ще надзирава хората. Аз чакам днес купувачи на моя имот.

Поглежда я.

– Защо не си спала тази нощ?

– Ти беше много неспокоен. Бълнуваше. Въртеше се. Страх ме беше да не си болен.

Става му неудобно. Облича се и отива в оризището. Оставя работниците с Фирмино. Сяда пред колибата в седлото на шайбенплуга и допира с ръце натежалата си глава.

Над ориза се понася тихата песен на мотиките.

Над ориза ляга слънцето.

Работниците се провикват.

Тесат ориз.

Тесат неговия ориз. Антонио оглежда зеления простор. Цяло море от ориз. Гърдите му се изпълват с гордост. Защото е стопанинът на тая земя. Защото е сял и копал, и ще жъне тоя ориз.

А той се е надигнал до колене. Едва се поклаща от утринния лъх, кланя се, изправя се и пак се кланя на стопанина и шепне:

– Аз съм твоят ориз... Аз съм твоят ориз...

Антонио става, взема мотиката и отива при другите. Нарежда се в редицата и почва.

По-късно пристигат купувачи. Разхождат се из земята му, оглеждат посевите, инвентара, двора, къщата. По обед се събират в хола.

Жандира се крие. Защо ли се крие Жандира?

Той отива в стаята ѝ.

Свита в ъгъла, с притиснати в слепите очи юмруци, тя седи и го гледа, а из погледа ѝ се излъчва нечовешки страх.

– Жандира, какво ти е?

– Студено ми е.

– Студено? По обяд? През най-горещия месец януари? В Гояс?

– Да, студено ми е.

Пие с гостите кафе.

Единият казва:

– Аз съм съгласен да купя имота. Ако го продавате, да заминем утре в града при нотариуса. И с цената, която споменахте, съм също съгласен.

Другият казва:

– Аз също бих го купил. Но щом моят добър съсед го иска, отказвам се в негова полза. Имоти тук често се продават, аз мога да се разширя в друга посока.

Антонио отвръща:

– Ще трябва да помисля. Нека ожъна и тази реколта. Знаете, като огледах днес ориза, домъчня ми. Толкова труд съм вложил в това тресавище. Чувствам го като своя рожба. Тук беше пустош, само алигатори и змии се въдеха. А сега, след като разкрих тая плодородна земя за хората, искам да ѝ се порадвам, да прибера поне жътвата ѝ.

– Но ние можем да се спазарим отсега за след жътвата, например за май или юни. Аз ще купя имота, а вие ще си го работите – все едно че си е ваш.

– Ще се спазарим. Разбира се, че можем да се спазарим. Но има още време. Аз непременно ще продам имота. И то на вас, сеньор, считайте го като решено. Но нека си помисля. Защо да е тази година, а не идущата? Или след две години?

Забелязва, че Жандира е сгънала внимателно вестника и го е скътала в ъгъла на масата, до желязната касета с крепостния акт и данъчните квитанции.

Станция Барейро

Антонио сдържа обещанието си – той никога вече не се връща в Жатоба.

Наистина днес той пак пътува през Бело Хоризонте, но не за Жатоба, а за Рио де Жанейро, дето ще чака парахода „Алсина“. В джоба си има билет от Гояс за Европа. Паспортът му е визиран. Нищо вече не ще го спре.

Случиха се в низа на годините някои историйки между него и приятеля му Рудолф Хопе. Те хвърлиха известна сянка върху тяхното другарство. Но не успяха да го развалят.

Затова Антонио пропуска вечерния влак и остава една нощ в Бело Хоризонте. Трябва да се сбогува с приятеля си, и то завинаги.

Рудолф Хопе е търговец.

Живее наистина все още в Жатоба, там е неговата нова вила. Иде с колата си сутрин рано в града, отива си вечер. Той вкъщи само спи. Там е съпругата му, тя се грижи за двете деца Зигфрид и Луиза де Бенсон, там растат те в игри и на простор.

Навремето имотът, в който си построи вилата, принадлежеше на една красива жена, една вдовица с прекрасно момченце. Тя се наричаше Севастина Пенидо, по мъж Алварес. Наблизо до големия си имот с вилата Рудолф Хопе притежава и едно малко стопанство. Същото, в което той и Антонио заедно работиха и живяха. Някога те двамата се занимаваха с градинарство. Рудолф и досега има слабост към земята. Оня имот той даде под наем на градинари и често, когато случайно остане през деня в Жатоба, отива при тях да прекара час-два в разговори по тяхната работа.

Пред гарата на Бело Хоризонте чака колата му.

Къде ще отидат?

Естествено, в тяхното някогашно гнездо, в ресторант „Типтоп“. Малко смешно стои името „Типтоп“ над големия градски ресторант от партер и цял първи етаж, с горна тераса и голяма сенчеста градина. Но с друго име той не би подхождал за своите посетители – тук се хранят и веселят чужденците, а те са все хора с минало, едни са били миньори и са станали богати хора, други са дошли като мечтатели и са останали докрай несретни.

Рудолф Хопе обяснява на Антонио, че в Жатоба не ще го чакат за вечеря. Много желаел да прекарат нощта там. Но жена му е болна и лежи. Много би се засрамила, ако не може да ги посрещне достойно. Извинява се и праща сърдечни пожелания за щастливо пътуване. Също и от Зигфрид много здраве. Той е вече в първо отделение. И Луиза де Бенсон поздравява непознатия си чичо Антонио Неспокойното Сърце. Тя много се бои от него. Изпитва страх, щом споменат името му.

Най-удобно място за приятели като тях е сепарето в дъното на градината. Те прекарват там до късно след полунощ. Рудолф Хопе заминава

с колата за Жатоба. Антонио остава в нарочно запазения за него апартамент от две стаи в хотел „Бразил“.

На утрото Рудолф го взима с колата за гарата.

Настъпва минутата, когато трябва да се разделят.

Ръкостискане. Няколко последни изречения. Малко влага в очите. Експресът за Рио де Жанейро потегля. Той не спира на големите гари, а камо ли на станцийки като Барейро.

Слънцето изгрява.

Дали не ще бъде там виенчанинът Милер, който сега отваря бара си „Авиадор“? – мисли Антонио и се наместя на прозореца. – Или поне началникът на станцията. Ако не те, слугата на Милер ще е непременно пред бара да види експреса. Това си е обичай на всички слуги край железопътните линии и гари.

И да не зърне никакъв познат, един поглед ще може да хвърли към Барейро – към парка на бара, към пътя за Жатоба. Ще махне ръка за последно сбогом на тоя тих и спокоен земен кът.

Барейро е тъй близо...

Защо сърцето на Антонио е неспокойно? Защо му се иска влакът да мине през познатите места съвсем бавно?

Вече стигат големия завой. Ето го бара. Кръстовището.

Ето я станцията.

Експресът прелита със сто километра в час край перона на станцията – в един само дъх – и в тоя кратък дъх Антонио вижда на перона едно момче, едно стройно красиво момче, което гледа нагоре към прозорците на влака, и в същия кратък дъх Антонио вижда там, на перона, една жена, една прекрасна жена, която протяга отчаяно към него ръцете си, тича няколко крачки след влака, развява бяла кърпичка.

Малкият Зигфрид Хопе и майка му Глория изпращат Антонио.

Той се навежда из прозореца, той маха шапката си, а утринното слънце огрява тая чудна двойка, и перона, и станцията.

Уви, евкалиптите по линията и завоят след моста прекъсват най-възторжената гледка на неговите бразилски години.

Той знае, че приятелят му Рудолф Хопе снощи го излъга. Също тъй излъга, както някога в една късна нощ излъга и Глория, когато уверяваше двамата приятели, че се увлякла по Антонио само в един-единствен час на живота си и че никога не е обичала друг мъж освен своя. Антонио нито в един миг не се бе усъмнил, че Глория и Зигфрид ще бъдат тук, на перона пред гарата, защото беше невъзможно те да не бъдат тук. Антонио знае също тъй сигурно, че тя и тази сутрин, и снощи, и всички сутрини и нощи е очаквала да се върне в Жатоба.

Отказа се от своето щастие, за да остане верен на приятеля си Рудолф Хопе и да не разруши един дом, какъвто не бе никога в живота си създал.

Подобни мисли вълнуват Антонио по пътя за Рио де Жанейро. С тях той е живял години наред, те никога не ще го изоставят.

Но експресът бяга все по-далеч и постепенно мислите му се откъсват от Жатоба и хората там.

„Алсина“ и Петрополис

Корабът „Алсина“ пристига от Монтевидео в Рио де Жанейро. Той събира по западните пристанища на тропическия свят пътници за Европа.

Антонио стои на кея, гледа към високата стълба и стиска в ръката си пътнишкия билет.

Да се качи или не?

Да се върне ли да живее между свои и да говори на своя език, или да остане във фермите, за да отводнява блата, да сее и жъне ориз, да посреща утринното слънце от седлото на моторния плуг, да препуска с полудивия си кон по пътища и пътеки, да копае вълчи ями за капиварите, да дебне из бамбуковите гори пумите?

Носачът внася багажа.

Антонио се качва след него.

Гледа как свиват въжетата и как желязното тяло на кораба се откъсва от кея. И пак се колебае. Все още има време да се върне на брега.

А сега...

Сякаш влюбена в тъмния каменен кей, „Алсина“ тръпне и се тегли все наново към него, докато машините надделяват и тя бавно и уморено се отдръпва навътре.

Още няколко часа – и дворците и зелените хълмове на Рио де Жанейро се губят в далечината. Последен привет праща на кораба „Алсина“ и пътниците за Стария свят планината Петрополис – начумерените ѝ гугли дълго още се сивеят в слънчевото небе.

Антонио гледа нататък.

Матвей Вълев

В страната на вечното лято
Репортажи и очерци
Разкази
Ферма в Сертон. Роман

българска
първо издание

Съставител и предговор	Андрей Ташев
Научен редактор	Калина Захова
Редактори	Калина Захова и Андрей Ташев
Корица и предпечат	Калина Захова
Печат	Дайрект Сървисиз
Формат	70/100/16
ISBN	978-619-7372-42-7

Издателски център „Боян Пенев“
Институт за литература при БАН
http://www.ilit.bas.bg
За поръчки: 02/9792990; director@ilit.bas.bg